

पञ्चमहा

पञ्चमहा
D-2012
पञ्चमहा

વિષય સૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	સેપક	પૃષ્ઠ
૧	જનવદ નામે સાક્ષાત્કાર [કવિત]	શ્રી 'પુનિત'	૧૪૧
૨	અપોદહીય		૧૪૨
૩	તે વીરને રંભ	શ્રી સાન્નિધ્ય શાસ્ત્ર એમ.એ.	૧૪૧
૪	અપ્રાપ્ત ભાવવત	સ્વામી શ્રી માધવતીયંજી	૧૪૬
૫	શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ અને ઇશ્વરસાક્ષાત્કાર	શ્રી જ્યોતીલાલ મંગળજી ઝોઝા, પી.એ., પી.ટી.	૧૪૮
૬	સ્વામી 'નિરુદ્ધવાનંદ'	શ્રી 'હરીજી'	૧૧૦
૭	શીખવા લયક	અનુ. શ્રી અમૃતલાલ અધી.	૧૬૨
૮	પ્રભાતની પુષ્પો	શ્રી 'વલ્લુ-ગોટક'	૧૧૪
૯	નવનય કથાશ્રુત...	કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ સમી	૧૬૫
૧૦	દિવ્યગ્રંથમર્યા બક્તિ	શ્રી ત્રિભુવનદાસ દામેદરદાસ શેઠ	૧૬૬
૧૧	સુધારકો ભોલેએ છે ! [કવિત]	શ્રી પ્રવીણચંદ્ર બારાદ	૧૭૦
૧૨	બાકતોની બેરો	શ્રી યજ્ઞલાલ દ. મહેતા	૧૭૧
૧૩	વસમી વિદાય [ગીત]	શ્રી રમણલાલ કૃષ્ણરામ સામી સાન્નિધ્ય	૧૭૨
૧૪	જનવદ નામે સાક્ષાત્કાર	શ્રી 'પુનિતપરેજી'	૧૭૩
૧૫	શાંતી ચિંતા	અનુ. શ્રી અનુલાલ સેઠરાજાન પ્રમુખ તિ...	૧૭૪
૧૬	શાંતી વિજ્ઞાની પાર [કાવ્ય]	શ્રી 'રમણ' નાવતીકર	૧૭૬
૧૭	શ્રી આ આનંદમય-પ્રમંગ	શ્રી અમરકુમાર કમરુપે	૧૮૦

બહારી ગ્રંથનાં ગ્રંથો—

૧. માહોજી પૌતાણ નાન-સિરનામ રમણ લખણ
ન-એ, અને પૌતાણો માહોજી નંજર લખણ
બલકુ ન ભોજી.

૨. પત્રો જ્ઞાન મેળવવા માટે રીપાઈ પોરકોઠા
૩. અમર દેવલકી બહારી છે.

૪. માહોજી મનીઆરથી જ લવાજમ મોઢાવડ
ભોજી. વી. પી. મંચાવવાથી ફેટીકિવાર મહીને દોઢ
મહીને મળે છે. વી. પી. બને મનીઆર મનેનો મન
એક જ છે; માન. વી. પી. મોહલવાની બલરખાત્રી મન
વિશેષ પડે છે.

સંજી—શ્રી લક્ષ્મીનાથ

કામવિદ્ય પો. બો. નં. ૧ અમદાવાદ.

વિશ્વમંડલના સંસાહકારો

પરમ પૂજ્ય સ્વામી શ્રી માધવતીયંજી
વેદાન્ત આચાર્ય, પોરંદ વહાલ, રેલવે મેદા,
અમદાવાદ—પ્રાંતીય દેવે.

પરમ પૂજ્ય કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ મહારાજ
મોહીની પોળ, સોનીની ખાડી—અમદાવાદ.

પરમ પૂજ્ય શ્રી પુનિત મહારાજ
કારમપુર-કાપડીવાલ—અમદાવાદ.

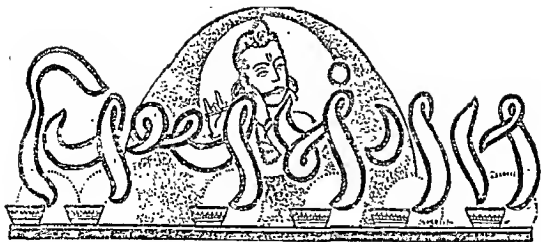
શ્રી રમણલાલ, લલ્લુભાઈ
મેલીમાન એલીસમીલ

ગીરવિજય પ્રિન્સિપ પ્રેક્ષ
અમદાવાદ મેલરોડ,

શ્રી લક્ષ્મીનાથ કામવિદ્ય,
અમદાવાદ મેલરોડ,

અમદાવાદ

શ્રી લક્ષ્મીનાથ કામવિદ્ય,
અમદાવાદ મેલરોડ

સત્સંગં જનયત્પરાત્મવિષયે મર્તિ સમૃદ્ધયત્ । કામોદ્વેગકુમાર્ગદમ્મજનકં સાદિત્યમુન્મૂઢયત્ ।
ધર્મદ્વેષમનુષાણં પ્રશમયત્સન્દર્શયત્સદ્ગતિં, સંજાતં રત્ન 'વિષમંગલ'-મપાકર્તૃ જગદુર્ગતિમ્ ॥

વર્ષ ૧૧] આર્ગશીર્ષ-૨૦૦૪

*

ભ.યુ.આરી-૧૯૪૮ [અંક ૧૦ એ

લગવડનામે સાક્ષાત્કાર

(મુખવાની માયા લાગી રે, મોહના આરા...રામ)

અંતરની ભાતિ ભેરો રે, હરિના નામે,
મમતાનાં મૂળ છેરો રે; હરિના નામે...અંતરની...(૧)

માયા-પડરો પડયો આરો, બલે બિભા મોટા પ્હારો,
તોડી-ફાડી ફર કઢારો રે, હરિના નામે...અંતરની...(૨)

મુખનાં ધનુષ્ય ઘડી, તીરો છેરો નામ જાપી,
નહિ પડરો રે'રો ટકી રે, હરિના નામે...અંતરની...(૩)

તીરે તીરે કાલું પડયો, ભગી જોયો એ તો જનયો,
એક દિન તૂટી પડયો રે, હરિના નામે...અંતરની...(૪)

પડરો નથાં ખસી બાયો, દીવાનું અજવાળું ઘાયો,
'પુનિત' દર્શન યાયો રે, હરિના નામે...અંતરની...(૫)

[ત્રિધિ-આ કાવ્યના લેખકશ્રી ગાયે આ પદ્યકૃતિ ૫૫. જુઓ ૧૭૩]. ધી. 'પુનિત'

રામપ્રસાદ

કૃપાણુ શ્રાહકોને વિદિત હશે કે આ અંક પછીના હવેના બે અંકો પછી 'વિશ્વમંગલ'નું આજીવન અગિયારમું વર્ષ પૂર્ણ થાય છે. આત્મકથાણુ આજવાણી બે શ્રાહકઅંકોએ અને સુર પાચકોએ વિશ્વમંગલને અપનાવી સહકાર આપ્યો છે તેમને માટે અમે શું કહી શકીએ, પણ બે વિશ્વનો કતો છે, બે વિશ્વનું મંગલ કરી રહ્યો છે તે વિશ્વત્મા સર્વદેવમય ભગવાન આ 'વિશ્વમંગલ' યત્રના નિમિત્તદાર મણુ પોતાને જ શોધી રહેલા છે તે સર્વનું મંગલ કરાં.

બે મહાનુભાવ લેખકોએ, સંત પુરુષોએ, આચાર્યોએ પોતાની અનુભવ-પ્રસાદી લખી મોકલી વિશ્વમંગલના વાચકોને તુલિ આપવામાં પોતાનો સહયોગ-આપ્યો છે તેમના અમે હૃદયપૂર્વક આભારી છીએ.

નવીન વર્ષથી શુભ શરુઆત

વિશ્વમંગલમાં અત્યાવશ્યકીમાં વર્ષની શરુઆતના પ્રથમ અંકને દાઈપણુ શાસ્ત્રીય અંક-અથવા વિવેચને અર્થતા અનેકવિધ નિર્ણયોથી વિશેષાંક તરીકે પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. વિશેષાંકની સુવાસ અત્યારે પણ સમાજમાં નેવીને તેવી જ ફેલાઈ રહી છે. છતાં નવીન વર્ષ માટે તે પ્રકારે જુદા જુદા લેખકોના વિવિધ લેખો લઈ વિશેષાંક તૈયાર કરવા કરતાં આ વખતે જુદી જ પ્રેરણા થયેલ છે અને તે મહાભારતમાં તૈયાર કરી જનતાજનાર્દનને ચરણે રજુ કરવાની.

મહાભારત એ મહર્ષિ વેદવ્યાસે રચેલ સર્વ પુરાણોમાં એક મહાગ્રંથ છે. તેનું પ્રામાણ્ય પાંચમા વેદ જેટલું ગણાય છે. દુનિયામાં જેનાથી મોટો કોઈ ગ્રંથ નથી, માનવ આદર્શોનું દર્શન નથી, તેવા ગ્રંથને જનતા આગળ મૂકી શકાય એ મહાભારતની વાત છે. છતાં તેવડા ગ્રંથનો પૂર્ણ સમાવેશ એક વિશેષાંકમાં થઈ શકે નહિ. મહાભારતને ટુંકવીને સંક્ષેપમાં એક વિશેષાંકમાં જ મુખ્ય કથાના રૂપમાં આપી શકાય, પરંતુ તેવા સંક્ષિપ્ત મહાભારતો ઘણાં નીકળેલાં છે અને તેની કથાઓ લોકમાં વિદિત હોય છે તેથી તે વાત ઠીક ન લાગી. વળી મૂળ મહાભારતની અતિ મહત્ત્વની ઘણી કથાઓ સમાજમાં તદ્દન અપ્રસિદ્ધ છે. મારણ કે તેવડા મોટા ગ્રંથ સુરહેલીથી જ બહાર પાડી શકાય છે અને બધા લોકો તેટલી કિંમત અર્થી તેને મહેલાઈથી ખરીદી શકતા નથી. તેથી અમે જેમાં લગભગ અંધુણું મહાભારત આપી લાય એ રીતે 'ગીતા ગ્રેસ'-ગોરખપુરે 'કલ્યાણ' દ્વારા જે મહાભારત બહાર પાડેલ છે તેને સરળ શુદ્ધ ગૂજરાતી દ્વારા વિશ્વમંગલના મહાભારતમાં વહે જનતા આગળ મૂકવા માગીએ છીએ.

મહાભારતાંકનું નિર્માણ

ગીતાગ્રેસનું આ મહાભારત પણ તો કે સંક્ષિપ્ત છે પણ તે એટલું સંક્ષિપ્ત નથી કે તેમાં કોઈ પણ કથાને બિલકુલ છોડી દીધેલ હોય, મૂળ મહાભારતમાંની જે બોલી શાસ્ત્રીય ચર્ચાઓ અને નિરૂપણો સાધારણ સમાજને બહુ ઉપયોગી ન હોય, તેને છોડીને મહાભારતના સંકલ્પને તેમાં અખંડ રીતે પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો છે તેથી આપણા બ્રાહ્મકેને પણ તેનું જ શુદ્ધ સ્વરૂપ ગ્રંથરતી સમગ્ર અને ઉપયોગી ઘણું રહેશે એમ વિચારી તે રીતે જ આપવાની યોજના કરી છે.

આ રીતે મહાભારત આપતાં અંકનાં કુલ ૧૬૦૦ પૃષ્ઠો થાય છે. તે ૧૬૦૦ પૃષ્ઠો એકી સાથે આપણે ન આપી શકીએ, તેથી તેના ચાર ખંડ પાડયા છે ને દરેક વિશેષાંકમાં ૪૦ પૃષ્ઠોના એકેક ખંડ આપવા. તેથી શરૂ થતા વર્ષે વિશેષાંકમાં મહાભારતનો પ્રથમ ખંડ આપવામાં આવશે. તેમાં મહાભારતનાં મુખ્ય ૧૮ પર્વોમાંથી પહેલાં ચાર પર્વો આવી જાય છે: ૧ આદિપર્વ, ૨ સભાપર્વ, ૩ વનપર્વ અને ૪ વિરાટપર્વ. વિશેષાંક પછીના સામાન્ય અંકોમાં મહાભારતના પ્રમુખોને લગતાં રહસ્યોનું સ્પષ્ટીકરણ કરતા લેખોને ખાસ સ્થાન આપવામાં આવશે અને તે વિષેના આજ સુધીમાં પ્રકટ થયેલ, તેમજ નવીન, પ્રમાણભૂત લેખોને એકત્રિત કરીને બ્રાહ્મકેને મહાભારતના હાઈનો પૂર્ણ પરિચય આપવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવશે. તેમજ બ્રાહ્મકેનો વિશેષ અભિપ્રાય ચાલુ અંકોમાં પણ મહાભારતને જ વાંચવાનો બહુારો તો મહાભારતને લગતા લેખોની સાથે મૂળ મહાભારતને પણ ચાલુ કરવામાં આવશે ને તે રીતે લોકજુષિ અનુસાર મહાભારતને જ વિશેષ પ્રમાણમાં આપી પૂર્ણ કરવામાં આવશે.

મહાભારતની અગત્ય

મહાભારત એ હિન્દુસ્તાનના પ્રાચીન સક્રિય શક્તિઓનો ઇતિહાસ છે એટલું જ નહિ પરંતુ એ એક વાસ્તવિક સનાતન આત્મદર્શન છે. તેમાં પૂર્ણ વિગ્રહ—દેહાન્તિને પામેલા દેવી અને આત્મી બંનેનો સંઘર્ષ નિરૂપવામાં આવેલ છે કે જે પ્રત્યેક મનુષ્યોના હૃદયક્ષેત્રમાં અહોનિશ ખેલાતો હોય છે. અને એ સંઘર્ષને છેવટે 'સત્યમેવ જયતે'—સત્યનો જ—દેવી બંનેનો જ—વિજય થાય છે' એ ન્યાય પ્રાપ્ત થાય છે તેનું દર્શન છે. પોતાના પુનરુત્થાનને એ ન્યાયે પગાવવા અને દેવી બળ પ્રાપ્ત કરવાને સાત્ત્વિક સુસંસ્કારો પોષવા દરેક માનવીની અને મર્સવતી સ્ત્રીઓની દરજ્જા ઘણું રહે છે કે તેમણે મહાભારત વાંચવું ને પોતાના પરિવારને પણ તેના તેજસ્વી સંસ્કારોથી આદર્શ ભારતીય બનાવવો.

સુલભ મહાભારત

હાલમાં મહાભારત એટલી બધી જાણી કિંમતે વેચાય છે કે સાધારણ

માણસોથી તે ખરીદી શકાય નહિ. જ્યારે વિશ્વમંડલમાં પ્રતિવર્ષે માત્ર રૂ. ૫-૩-૦ નું લવાજમ લેવાથી ચાર વર્ષે માત્ર રૂ. ૨૦-૧૨-૦ના લવાજમથી ખાકીનાં ૪૪ સોમાન્ય અંકો સાહેલ લગભગ સંપૂર્ણ કથાઓવાળું મહાભારત મળી રહે છે, આ ઉપરાંત આ મહાભારતમાં અનેક પ્રસંગોને સમજાવતાં સાદાં અને વિશેષ ચિત્રો મૂકવામાં આવ્યાં છે. આમ આખા મહાભારતમાં ફક્ત ૧૨૦૦ ચિત્રો અને ૧૬૦૦ પૃષ્ઠોને સમાવેશ થાય છે.

અભ્યર્થના

વિશ્વમંડલના પ્રત્યેક પ્રેમી ગ્રાહકને ઉપરે એટલી અભ્યર્થના છે કે વિશ્વમંડલ કે જે હિંદી સંસ્કૃતિના પ્રચારનું ને ગૌરવનું સાહિત્ય પ્રકટ કરી રહ્યું છે તેને પૂરેપૂરો સાથ આપશે. વિશ્વમંડલ આપની પાસે કોઈ વિશેષ ધનની સેવા માગતું નથી, આપના મિત્ર-સંબંધી અગર કોઈ પણ ધર્મપ્રેમીને ગ્રાહક બનાવી તેની સેવામાં વેગ આપી તેને વિસ્તૃત બનાવવાની આપની જ ફરજ થઈ રહે છે. વિશ્વમંડલ પ્રત્યેના આપનો એ જ સેવાધર્મ થઈ રહે છે. એવા આપના પૂર્ણ સહકાર સાથે વિશ્વમંડલ પોતે વધુ સેવા આપવા શક્તિમાન થાઓ એવી આશા છે.

આ સાથે ગ્રાહકોની સેવામાં નવા વર્ષના લવાજમ માટે મનીઓર્ડર ફોર્મ મોકલ્યાં છે. વી. પી. અચુક સંખ્યામાં જ રવાના કરી શકાતાં હોવાથી વી. પી. થી અંક મળતાં મોકુફ થાય છે તેમજ તેની વ્યવસ્થામાં વિશેષ શ્રમ રહેલો છે. ગ્રાહકો પોતાનું લવાજમ મનીઓર્ડરથી મોકલાવે તો વ્યવસ્થામાં સરળતા રહે. અંક તૈયાર થયે તુરંત તેમને રજીસ્ટર્ડ છુકપોટથી રવાના કરવામાં આવશે.

સુચના

ટાઈટલ પેઈજ થોડા ઉપર, ભક્તના સ્વપ્નમાં, લાખ રૂપિયાનો એથી સફરપોત્ર ક્યો તે વિષેના જે પ્રશ્ન ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યો છે તે ઉપર વાચકોએ પોતાના નિર્ણયાત્મક વિચારો અમને મોકલી આપવા. જે વિચારો મનનીય અને સમાજને ઉપયોગી હશે તેને અમે જુદા જુદા વિચારકોના નામે પુસ્તકરૂપે યોગ્ય લાગશે તો પ્રકટ કરીશું. સ્વ. વાચકો પોતપોતાના વિચારો જણાવવાની તક લેશે.

મહાભારતપ્રેમીઓને વિશેષ સગવડ

વિશ્વમંડલદ્વારા જે સંસ્કરણોને મહાભારતનો સંગ્રહ કરવા ખાસ હઠ્છાં હોય તેઓ ચારે વર્ષના એકી સાથે માત્ર રૂ. ૨૦) ભરી ગ્રાહક થઈ શકે છે. તેઓને દરેક વર્ષનો વિશેષાંક એટલે મહાભારતનો ખંડ બોર્ડ પટ્ટીના

પાકા બાઈન્ડીંગવાળો મોકલવામાં આવશે જેથી ઘરમાં અનેક જણના હાથે વંચાવા છતાં સુરક્ષિત રહી શકે. એ રીતે અગાઉથી ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવનારને દરેક વર્ષે મહાભારત-ખંડ તૈયાર થયે પાકા બાઈન્ડીંગ સાથે તુરત મોકલી આપવામાં આવશે. આ રીતે ચાર વર્ષનું ભેગું લવાજમ ભરનારને રૂ. ૪)નો બાઈન્ડીંગખર્ચ ઉપરાંત પાંચ રૂપિયાઉપરના ૦-૩-૦ ચાર વર્ષના લવાજમના મળી ૦-૧૨-૦ તથા મનીઓર્ડર ખર્ચ દરેક વખતનો મળી ૦-૮-૦ ઉમેરતાં રૂ. ૫-૪-૦નો ફાયદો ચાર વર્ષના લવાજમના રૂ. ૨૦) ભરવાથી રહે છે. તો સુસ વાચકો આ યોજનાને સ્વીકારશે એવી આશા છે.

‘ મહાભારતનાં કેટલાંક પાત્રો ’

મહાભારતનાં સુખ્ય પ્રતિભાશાળી ધીરુભણ, કણુ, લીલમ, યુધિષ્ઠિર, કુંતી, અર્જુન, દ્રોણ વગેરે પાત્રો 1વધે શ્રી જયદયાલજી ગોયન્દકાના ઉત્તમ નિબંધોનું આ પુસ્તક છે. વિશ્વમંગલના મહાભારતકે આટલું લવાજમ ભરી ગ્રાહક થનાર... દરેકને આ પુસ્તક ભેટ અપાય છે. મનીઓર્ડરથી લવાજમ મળ્યે તુરત મોકલી આપવામાં આવશે. રૂ. ૦-૮-૦

‘ સેવાધર્મ ’

ભારતીય સંસ્કૃતિની પ્રગતિ અર્થે મધી રહેલ ‘ વિશ્વમંગલ ’ને જે સજ્જન પ્રેમી ગ્રાહકો પાતા સાથે એક અથવા તેથી વિશેષ ગ્રાહક બનાવી આપશે તેમનું નામ સેવાધર્મના પ્રચારક તરીકે આ સેવાધર્મ પુસ્તકમાં પ્રકટ કરી તે તેમને ભેટ આપવામાં આવશે. તો કૃપાળુ ગ્રાહકો પાતે ગ્રાહકબની એક ગ્રાહક વધારી લાભ લેશે એવી આશા છે.

મંત્રજપ માર્ગલ

હરેરામ...મંત્રના જપની યોજના જેની વિગત આ અંકની આગળ દર્શાવેલી છે તેને સઠ્ઠિહિત ચિંતક સાથે જોડેને ચયાચક્ય પોતપોતાનો સહકાર આપવા પ્રયાસ કરશે.

વિનીત નિવેદક:

મગનભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ
તંત્રી : ‘ વિશ્વમંગલ ’

વિ
શ્વ
વિશ્વમંગલ
ગ
લ

મહાભારતીક

વિ
શ્વ
વિશ્વમંગલ
ગ
લ

મહાભારત એટલે આયંજીતિનો ગૌરવપૂર્ણ ઇતિહાસ જે જાત્રિનો ગૌરવપૂર્ણ ઇતિહાસ નાથ પામે છે, તે જાત્રિ નાથ પામે છે, તેની સંસ્કૃતિ નાથ પામે છે, તેનું સ્વત્વ-સ્વાભિમાન નાથ પામે છે. તેની પ્રજા પામર-હીન બનતી જાય છે.

આયં જાત્રિને જો કોઈ ઉત્તમોત્તમ ગૌરવવર્તુ સ્થાન આપતું હોય તો તે તેનો અતિશય જ્વલન્ત ઇતિહાસ છે. એ ઇતિહાસે ભારત મહાભારત છે, સર્વ દેશોમાં ઉન્નત મસ્તકે વિરાજે છે.

એ ઇતિહાસનો પ્રવાહ મધ્યકાળમાં કથા-પ્રવચનો અને માણુબદ્ધો દ્વારા વહેતો ભારતીય પ્રજામાં નવીન પ્રાણ પૂરતો હતો. આજે એનો પ્રવાહ પ્રજામાં ઓસરતો જાય છે. પ્રજા પરદેશી ઇતિહાસના પાઠો પઢે છે. શ્રીકૃષ્ણની વિશ્વસ્યતા, યુધિષ્ઠિરની રાજ્યનીતિ અને દુર્યોધનની રાજ્યનીતિનાં ગદ્યન તરતે અનલોઠવાનું છોડી, આજે પરદેશી રાજ્યવિદ્યાનો અભ્યાસ થઈ રહ્યો છે. પણ પ્રથમ એકવાર પોતાના ઘરના વિજ્ઞાનના મહાભંડાર તરફ નજર કરો અને પછી બીજે જુઓ કે તે તેનાયો વિશેષ તમે શું જોઈ શકો છો ?

આજે તમે તમારી પ્રજાને ભારતના ગૌરવપૂર્ણ ઇતિહાસનું પોપણ આપો, તેનામાં પોતાનું તેજ પૂરો. તેનામાં પોતાના પ્રાણ પૂરો. તમારા માટે 'વિશ્વમંગલ' માસિક તૈયાર કરે છે : મહાભારતીક [ચાર 'ખંડોમાં મહાભારતની સંપૂર્ણ કથાઓ. ઉપરાંત ૪૪ અંકોનું મળી કુલ ૩૨૦૦ પૃષ્ઠનું નાચન માત્ર રૂ. ૨૦-૦-૦માં]

દરેકને પોષાઈ શકે એટલી કિંમતે મહાભારત સંપૂર્ણ કથાઓનું મેળવવાનો સુઅવસર. આજકાલ ઘણીજીંથી કિંમતને લીધે માણસોને મહાભારત ખરીદવાનું સુરકેલ બન્યું છે, તેવે સમયે દરેકને મહાભારતનાં ચક્રિતપુર મેળવવાની આ એક અલભ્ય સગવડ છે.

'વિશ્વમંગલ' દ્વારા જનતાનું સાથી વધુ હિત આવે સમયે સાંધી શકે તેવો વિશેષાંક તૈયાર કરવા માટે નિર્ણય દરવા થી ભકિતમાર્ગ કાર્યાલયે સુપ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનો અને પૂજ્ય મહાનુભાવોની સમાં ગોઠવી અભિપ્રાય માગતાં તેને મહાભારતીક માટે આરીનીર્દદ મળ્યા છે. અને 'વિશ્વમંગલ' પોતાના બારમા વર્ષના વિશેષાંક તરીકે ગ્રાહકોના કરમઘમાં મહાભારતીક રજુ કરશે. જેમાં ૪૦૦ ઉપરાંત પૃષ્ઠો, સુવાચ્ય અક્ષરો અને પ્રત્યેક પ્રસંગને રમણીય રીતે રજુ કરતાં ૪૦૦ ચિત્રો મૂકવામાં આવશે. જેને હોંસે વાંચતાં બાળકો નાચી જોડે છે, યુવાનો ગૌરવ લે છે, સ્ત્રીઓ રત્નોને ઉત્પન્ન કરનાર બને છે, વૃદ્ધો હૃદયની મહાશક્તિનો અનુભવ કરે છે તે ચાર વર્ષમાં સંપૂર્ણ મેળવવા માટે તમારું નામ અવશ્ય નોંધાવો :- વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ. ૫-૦-૦ આપો ઉત્તમ અંક મેળવવા માટે ગ્રાહક તરીકે આજેજ નામ નોંધાવો.

લખા:-શ્રી ભકિતમાર્ગ કાર્યાલય, સક્ષાગસ મોસરો-અમદાવાદ.

તે વીરોત્તર રંગ !

લેખક: શ્રી શાન્તિલાલ ઠાકર એમ.એ.; બી.ટી.

એક અગ્રાત ચારણનો કુટો છે કે:-

એક રોતા દાન ને, એક બૂઝત જમ;

એક જમ નિન્દા સહે, તે વીરોત્તર રંગ !

ને એકલા દાન કે છે, ને એકલા યુદ્ધમાં બૂઝે છે,
ને એકલા જમતી નિન્દા સદન કરે છે તે વીરયુરોને
ધન્ય છે.

સામાન્ય રીતે માણસો કીર્તિદાન કરે છે. ધીતામાં તેને રાજસ દાન કહ્યું છે. યોગ્ય સમયે, સુધારને (ને ગરીબ હોય અથવા ગદાન સાકાણુ હોય અથવા જેને લેવન્યને ને દાન આપણે આપતા હોઈએ, તે પદ્યની, ખૂબ જરૂર હોય તેવા મનુષ્યને-અભિક રીતે) તે દાનના બાંધાની કોઈ પણ જાતની ઈચ્છા રાખ્યા સિવાય નિષ્કામ-આવધી ને દાન આપવામાં આવે છે તેને સાર્વજિક દાન કહેવામાં આવે છે, અને તેને રાજ્યમાં શ્રેષ્ઠ કહ્યું છે. કારણ કે તેના પ્રકારના દાનથી દાતાના અંતઃકરણનો વિકાસ થાય છે, તેનામાં દયાલાલ વધે છે અને અંતે તે જ તેને સમગ્ર વિષયના ચૈતન્ય સાથે અમેદ સાથે પ્રાપ્ત કરવામાં મદદરૂપ થાય છે. ને દાન અદ્ય-કારણે (‘મારા જેવા કોઈ મોટા દાતા નથી’ એવા અભિમાન-ભાવથી) લોકોમાં પોતાની દાની તરીકે કીર્તિ ફેલાય તેટલા માટે, વખત પડ્યે તે માણસ આ દાનને અને જાણે આપશે તેવી અભિરૂચિ વડે, દેખાવ કરીને ને દાન આપવામાં આવે તેને રાજસ દાન કહેવામાં આવ્યું છે. આ દાન ચિંતયુદ્ધ કરવામાં મદદરૂપ થતું નથી. તે પ્રકારના દાતાનું અભિમાન વધારે પ્રુષ્ટ થાય છે, અને તે ગોદમાયાના મારામાં વધારે ને વધારે લપટાતો જાય છે. આપાતને (દાંબકને, અથવા તો ને વિદ્યારથી ન હોય તેને મન્યદાન કરવામાં આવે તેવા પ્રકારનું, કપટીતે, તાત્કાલિક પૈસાનું દાન, ભોજનથી વાસ થયેલા માણસને અનનુ દાન વગેરે પ્રકારનું-અર્થાત્ અનધિકારીને-તરફકારણે-લે, અથવા બામણા, આ ને રૂપીઆ ફિશ્યા લઈ જા, પણ દેવેથી આવે લોભ કરવે! સાતે નહિ, અથવા તો-મહારાજ ! લાગે છે! તો બે વાક્ય થયા એટલા, તો પંજી મજૂરી કરનાં શું થાય છે ! આ વખતે તો આ આપું છું, પણ દેવેથી

આ માણસે આપ્યા તો દાંડા મરાવીને તમેટી મૂળીમાં આવી અપમાનજનક વાક્યો કહીને) અપામેયું દાન, મદદી, દેખાવ કરવા માટે, તીવ્ર અદ્યકારણે ને દાન આપણે અને અરથાને કરવ માં આવે તેને તામસિક કહ્યું છે. તેવા દાતા અને દાન મદલ્ય કરનાર મનુષ્ય-મનની અધોગતિ થાય છે.

વળી રાજ્યમાં અનનદાન, વજ્રદાન, ગોદાન, જુમિ-દાન, ધનાદાન, વિદ્યાદાન એમ અનેક પ્રકારનાં દાન કર્યા છે. અજ્ઞાન કોઇ પણ જુમ્યા માણસને અપણું તેમાં કોઈ પણ જાતની દાનિ નથી. તેની કુપા-નિરૂત્તિ થાય, તેના અંતરાત્મા પર, તે આશિષ અપે. અને તેની પાસે બાધા પડી કંઈ બાધી રહે નહિ કે જેનો તે દુર-પયોગ કરી શકે. માટે અનનદાન કોઈ પણ જુમ્યા માણસને વજર વિનાયે આપણું તેવા રાજ્યનો વિવેક છે. ગરીબ સાકાણુ હેમ અને ખેતીથી શેકુંક કૃત્યન કરી, અથામક મત કારણ કરી. વિદ્યાભ્યાસમાં કે પ્રભુમંત્રનમાં જીવન આજવા મ.અનો દોષ તો તેવને જુમ્યાન કરવું. જિવામાં શરીરવામાં, અસદાષ, અધર્મજન, વખામાં આવી પડેલાં મનુષ્યને અંજ પર તે સમયે પહેરાય તેટલાં વજ્રોનું દાન કરવામાં પણ કોઈ બાધ નથી. કારણ કે તેમાં કંઈ બાધી રહેવાનું નથી જેનો તે માણસ દુરપયોગ કરી શકે. ને ગરીબ સાકાણુ હેમ-લવન કરી કિયાકાંઈ કરવા મારગો હોય, કિયાકાંઈનો જલ્યકાર હોય, તેને હેમ વગેરેમાં ઘી, દૂધ, દહી વગેરેની જરૂર પડે, માટે તેવા અધિકારી સાકાણુને ગોદાન કરવું બહુ જલ્દાની કહ્યું છે. ધનદાન કરનાં દાતાને બહુ વિચાર કરવાનો રહે છે. જે તે મનુષ્ય જલમાલ્ય હેમ અને દેમિ કરી દાતાને છેતરી ધન લઈ જાય, તો તે કન્યોતે ઉપયોગ તે માણસ દારૂ પીવામાં, રટીયાણ કરવામાં, બીજા નિર્દોષ લોકોને પીડાવામાં અથવા સત્તાવચામાં કરી શકે તેમ છે. માટે દબ્યદાન કરનાં દાતાએ બહુ વિવેકયુદ્ધ રાખવની છે. સૌ દાનમાં વિદ્યાદાન શ્રેષ્ઠ કહ્યું છે. કારણ કે અનન-દાનથી તો એક વખત કુપાનિરૂત્તિ થાય અને તુષિ વગે, પણ દરીથી જુમ લાગે. પારે તે ગરીબ માણસને રોટીનો પ્રશ્ન જોશે જ રહે છે. તેવું જ અજ્ઞાન, ગોદાન જુમિદાન અને ધનદાનમાં છે. તે ધીજ દહી જાય,

ખૂટી જાય, મરી જાય, એટલે તે માણસને વળી પાછી પોતાની જરૂરિયાત સ્તાવવા માટે છે. પણ જો આપણે કોઈને બચાવી બચાવી (વિદ્યાદાન આપી) હોંશિયાર બનાવ્યો હોય, તો તે માણસ વિદ્યાનો ઉપયોગ કરી (દુનનર-કળા હોય તો તે દુનનર ધંધો આદરી, નહિં તો બહુવાવનું કામ સ્વીકારી, ધંધો કરી) જીવનપર્યંત પોતાની આજીવિકા માટે નિશ્ચિત બને છે, અને શુદ્ધ પદ્ધતિ પોતાના વિદ્યાદાતાનો શુદ્ધ વીરરતો નથી. માટે વિદ્વદ ન સર્વ દાનોમાં શ્રેષ્ઠ મનુષ્યમાં આગ્ય છે. તે જ રીતે ભય પામેલા મનુષ્યને અભયદાન, આપણી સાથે મુદ્દમાં જીતેલા અને દાવમાં સપડાયેલા માણસને અથવા રાજ્યને ચૂંટા બદલ કે કહેલા અને ફારીએ જેને ચૂંટાવવામાં આવવાનો છે તેવા મનુષ્યને જીવિતદાન-ગ્રામ અનેક પ્રકારનાં દાન શાસ્ત્રમાં કહેવાં છે. પણ તે સમગ્ર પ્રકારનાં દાનોમાં ફક્ત એ પોતાની વિવેકશુદ્ધિનો કાળ-જીવી ઉપયોગ કરવાનો રહે છે, નહિ તો તેના દાનનો ફરૂપયોગ થવાનો સંભવ છે.

આ સમગ્ર પ્રકારનાં દાન આપતાં જે માણસ કોઈને પાસે રાખતો નથી, કોઈને તેની બધી યવા દેતો નથી, સુખદાન કરે છે, તેણે કીર્તિની છંદોને જિતેલી હોવાથી, કવિ તેને 'વીર' કહી ધન્યવાદ આપે છે, અને કહે છે કે તેના માઠીભયા વીર પ્રરૂપને રંગ છે. કારણ કે વિશેષજ્ઞ, પ્રતિજ્ઞા અને લોકેષજ્ઞ-દબ્યની છંદો, કામચાસના અને કીર્તિની છંદો-આ ત્રણ છંદોએ મનુષ્યમાં પ્રબળપણે રહેલી છે તેવું ઉપનિષદમાં કહ્યું છે. અને કપીર મહારાજે એક જગ્યાએ કહ્યું છે તેમ કાચિન અને કાચિની (પહેલી બે એષજ્ઞાઓ) જિતવી સહેલી છે, પણ લોકેષજ્ઞા જિતવી બહુ દુષ્કર છે; એટલા માટે જ કવિ મિહટન કહે છે કે 'Fame is the last in firmity of noble minds' અર્થાત્ મહાન હૃદયોની પણ છેલ્લામાં છેલ્લી નમણાઈ હોય તો તે લોકેષજ્ઞા છે. માટે જ બાઈબલમાં પ્રેમમૂર્તિ ભગવાન ઇશુ ખ્રિસ્તે જાહેર ક્યો છે કે 'Let thy left hand not know what thy right hand gives' અર્થાત્ તારા જમણા હાથ શેનું દાન કરે છે તે તારા ડાબા હાથને પણ ન બહુવા દે, આગું શુદ્ધ દાન કરવું. લોકેષજ્ઞાનો ત્યાગ કરવો, લોકોની વાલપાઈ અને પ્રસંસાની છંદોનો ત્યાગ કરવો એ બધું

કહ્યું હોવાથી તેવા એકલા દાન દેનાર પ્રરૂપને જીવનસાદ આપે છે.

એવી જ રીતે ધનવાદ આપવા લાગે ખીને વીર-પુરુષ કવિ તેને ગણાવે છે કે જે એકલો રણભૂમિ ઉપર યુદ્ધમાં સાથે રૂઝમે છે. એમ ને એમ વાતોમાં પોતાની ધરવીરતા વિશે મપાટા ફાંકતા કહેણ છે. પણ ત્યારે તરવીરતાના બહુખજાઈ થતા હોય, બંદૂકોની ગોળાઓ વફટતી હોય, તોપોના ધમાકા ફૂટતા હોય, સનનન કરતાં તોર ચોદાઓની છાતીઓ વિધીને આરપણ સોંધરવાં જિતરી જતાં હોય, ધાવલ લોકોની ગીસો અને દોંડા હાથકારા આક્રમણ સંભળતા હોય, આક્રમણ મર્યાના હમ ખાકાપા હોય, સદૈવોદાએ-એડુઓ બન જયાવવા ભાગી મયા હોય, હાઈ ખનમ થવા આંવી હોય જરની આશા મિલકલ રહી ન હોય, મારેગાળુએ ગીધમાં મર્યાના મંચિની જીભણી માણી રવાં હોય, અને યુદ્ધમાં અમરિન સંખ્યામાં હૂમલો કરી રવા હોય, ત્યારે જે પીઠ ન જતાવતા, ભાગી ન જતા, કાપા મર્યાની પેટે, રહામે મેડોએ ધા કોસે છે અને આપે છે તે જ ખરો જયમંદ વીર છે. તે જ તેની મર્યાની રૂએ પામેલું વીરરતન છે. તેવા પ્રરૂપે વિરલ હોય છે: ઘટેલુ જાપતે છૂટ: ૧ સેકેડો મનુષ્યોમાં કોઈ જ જય-વીર પેદા થાય છે. માટે તેવા મનુષ્યને કવિ ધન્યવાદ આપે છે. બાકી મોટા ભાગના મનુષ્યો તો વાણીધર જ હોય છે. જ્યારે પરાક્રમ કરવાનો સમય આવે ત્યારે તો તેઓ ખૂણે બરાબ છે, અને કોઈઓનાં વમજામાં શોધે છે, જ્યારે મુદ્દભૂમિની વાત તો જવાં દો, જો ચેરો ધરમાં પેદા હોય તો પોતાની સ્ત્રીને કહે કે-જર ને ને, આ ખખડાટ શોનો ધાય છે, અને પોતે ગોદામાં મર્યા ધાલીને સર્પ રહે છે. એવા ધરગોળો પણ તોડી નથી. પોતાની સ્ત્રીઓની સાજા છુટાતી હોય, પોતાની માત્રમિલકતને ચુંદાઓ આમ લખાડતા હોય, લૂટી જતા હોય, પોતાનાં બાળમજાઓની તેઓ ડોક મર્યા નાખતા હોય, ત્યારે પણ લોમી-પૂડીએ ભાગી જનારા કોપ્રરૂપો પણ જનંતમાં હોય છે. માટે જ ઉપર વર્ણવ્યા તેવા સોઆ વીરપ્રરૂપે પૃથ્વીનો રણમાર હોઈ, તેમને કવિએ ગિરદાવ્યા છે તે શોઅ જ છે.

[અંક ૫૪ ૧૧૮ થી ૧૨૦]

મોહિનીરૂપો માયા અને મન્વન્તરોનું વર્ણન

સાતમા રકમાં પ્રવાહણએ વૃક્ષિલ ભગવાનની રૂપિત કરતાં કહેલું હતું કે “હું આપના કૃપાથી બીવો નથી પણ સંસારના વિષયોથી બીલું છું, માટે તેમાંથી મને બચાવો.” એ વિષયોમાં મુખ્ય વિષય ઓરૂપા માયા છે. તેનું નેર કેવું છે તેનું વર્ણન દેવે પછીની કથામાં આપે છે.

ભગવાનના બધા અવતારમાં મોહિની અવતાર એ પણ એક અવતાર મનાય છે. તેને ગુણાવતાર કહે છે. (૮-૧૨-૨૨), એટલે વાગવાન ત્યારે શુભેના આધારે ક્રોડ કરે ત્યારે ગુણાવતાર ભોવામાં આવે છે. અતઃશ્રેષ્ઠી સામવત કે જે ભગવાને બહાણને કહેવ છે તેમાં અવતારની વાત નથી. જેમ, જો, ટચના સોનામાંથી ધાટ થતો નથી તેમ શુદ્ધ બ્રહ્માંથી ધાટ થાત નહિ. ધાટ માટે જેમ સોનામાં બીજું મિશ્રણ ભેદ્ય છે તેમ અવતાર માટે બ્રહ્મને માયાની જરૂર પડે છે. જીવ પણ ભારે હું અને મારી કરે ત્યારે તેનો વ્યવહાર ચાલે છે. જો જીવમાંથી હું અને મારી નીકળી જાય તો જીવ બ્રહ્મરૂપમાં જ જાય પણ એ કાલકુલું બધું અમરું છે. ખરી રીતે જેઓ ભગવાનથી વિમુખ છે તેમને તો માયા અને છે. તેથી અંતરે મોહિનીને ભેદને સુગંધ થઈ ગયા હતા.

ભગવાનને અવતાર લેવો હોય ત્યારે શુદ્ધ સત્-ગુણનો આશ્રય લે છે. એ દશમાં રમેશ્વર અને તમેશ્વર એ જાને સત્-ગુણને તામે રહે છે. જીવમાં મહિત સત્-ગુણ હોય છે તેથી જીવ રમેશ્વર અને તમેશ્વરને વશ થઈને રહે છે. તેથી જીવને કમળી જન્મ આવે છે અને ભગવાન થોડો માયાના અંકુશમાં રતીકાર કરીને પોતાની ઇચ્છાથી અવતાર લે છે.

પણ જો શુદ્ધ બ્રહ્મમાં મયા નથી તો માયા આવી ક્યાંથી? એ પ્રશ્નના ખુલાસા માટે કાળ ક્યાંથી આવ્યો એ બંધનું ભેદ અને કાળ ન્યાં પરિમિતિન દેવે હોય ત્યાં ઉત્પત્તિ થાય છે. ભગવાનમાં પરિમિતિન પણ

નથી તેથી કાળ પણ નથી, તો પછી દેસ-કાળ ક્યાંથી આવ્યા? એ બાબત કાલના સાપેક્ષવાદના સાપ-સવાળા ક્રીક ખુલાસો આપી શકે છે. તે બાબતમાં કેટલીક દલીલો પાછલા પ્રકરણમાં આપેલી છે અને આ લેખમાં મન્વન્તરના વર્ણનમાં છેવટના ભાગમાં આપેલી છે.

શુદેવજી પરીક્ષિત રાખને કહે છે કે “ત્યારે શ્રી મહાદેવજીએ સામળ્યું કે ઓહરિએ ઓવેપળી દેત્યોને મોહ પમાડી દેવાને અમૃત પાણી ત્યારે તેમનું તે ૩૫ ભેદાને માટે બધા ભૂતમણેને સાથે લઈ પાવંતીજી સાંદન તે ભગવાન પાસે આવ્યા. ભગવાને મહાદેવજીને સત્કાર કર્યો. પછી મહાદેવજીએ કહ્યું કે:—

દેવ દેવ જગદ્વ્યાપિ જગદીશ જગન્મય ।
 સર્વેવામપિ માવાનાં ત્વમાત્મા હૈતુરીશ્વરઃ ॥

(૮-૧૨-૪)

અર્થ-હે દેવ-ધિદેવ, હે જગન-આપી, હે જગદીશ, હે જગન્મય! આપ બધા ભાવેના આત્મા હો, હેતુ અને ઉશ્વર છો.

આઘન્તાવસ્ય ધનમચ્ચમિદમન્યદદં વહિઃ ।
 યંતોઽજ્યયસ્ય નૈતાનિ વત્સતયં વ્રહ્મચિક્ષવાન્ ॥

(૮-૧૨-૬)

અર્થ-જે-આ જગતના આદિ મધ્ય અને અન્તમાં છે પરંતુ જે અવિનાશીને કોઈ આદિ, મધ્ય કે અન્ત નથી અને જેમાં કંઈ એટલે દૃશ્ય નથી અને અદ્ભુત એટલે-દૃશ્ય નથી તેમજ બીજો અંદર ભોક્તા નથી અને (જેની બહાર) ભોગ્ય નથી, તે કામ અને ચેતન-૩૫ બ્રહ્મ આપ જ છો. વળી કહે છે કે આપ નિર-પેશ-હોના છતાં જીવોની અપેક્ષાથી તેમને શુભ-અશુભ

+ જેઓને આ બાબત વિસ્તારથી સમજવી હોય તેમણે અપારંપુરુષ્ટક “વિજ્ઞાન અને ગાંધી” વાંચવું. (કેશવ-સંદેશ-કાચીલય, અમદાવાદ)

કર્મનાં ફળ પશુ આપો છો. જેમ સોનું કુંડલકથે પાંચુ મ પામે છે છતાં સુવર્ણ જે રહે છે તેમ એક માત્ર આપ દૈનરૂપ કાર્યવર્ત્ત અને અદેતરૂપ ફારણ છે. તેમાં કાંઈ ભેદ નથી. લોકોએ આગળથી આપનામાં વિકલ્પ માની લીધા છે. આપ ઉપાધિ વચરના છો, તેમાં મામાના ગુણોથી ભેદ પ્રતીત થાય છે, રસતઃ ભેદ નથી (૧૮-૧૨-૮). હે પ્રજા! સત્ત્વગુણથી ઉત્પન્ન થયેલ દંડ, બ્રહ્માણ તથા મરીચિ વગેરે મુનંત્રણ પશુ આપના રસેષ શંકારને જાણી છડતા નથી તો આપની આપાધી મોહિત થયેલ રાજસ-તામસ પ્રતિવાજી દેવ અને મનુષ્ય વગેરે ફરી રીતે જાણી શકે (૮-૧૨-૧૦)

આંહી મહાદેવજી પોતાને અને બીજા દેવાને સત્ત્વ ગુણમાં મૂકે છે એટલે કાર્યબ્રહ્મા પડે છે, કાર્ય કારણની પછી ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી કાર્ય કારણને જાણી શકે નહિ, બધા આગળી માણસો કાર્યમાં રહે છે તેથી કારણને જાણી શકતા નથી. મહાદેવજી કહે છે કે 'હિ પ્રભો! આપ સત્ત્વકે દાનસ્વરૂપ હોવાથી જેમ વાયુ આકાશમાં વ્યાપ રહે છે તેમ સંપૂર્ણ અમતમાં વ્યાપ રહીને તેની ચેષ્ટા, રિચિતિ, જનનાયક, પ્રાણીઓનાં કર્મ અને સંસારનાં બંધન અને મોઢ બધું જાણે છે.

અવતારા મયા દ્રષ્ટા રમમાણસ્ય તે ગુણે : ।

સોઽહં તદ્ દ્રષ્ટુમિચ્છામિયત્તે યોષિદ્ગુર્ણત્મ ॥

(૮-૧૨-૧૨)

અર્થ-ગુણોના આશ્રયથી ક્રીડા કરતા આપે જે જે અવતાર લીધા છે તે બધા મે જોયા છે; પશુ આપે જે આરૂપ ફારણ કહ્યું, તે દંડ જેવા ઈન્દ્ર પું. જે રૂપથી આપે દેવોને મોહિત કરી દેવાને અમૃત પાણુ તે જોવાની મારી ઉઠકા છે અને તે જોવાની ઇચ્છાથી અમે આંહી આવ્યા છીએ.

ભગવાને કહ્યું, " જ્યારે અમૃતનું પાત્ર હોવાના હાયમાં માણુ અથુ ત્યારે દેવોનું કામ કરવાની આતર મે દેવોને કુતુહલમાં નાખ્યા મારે ઓનું રૂપ કાઢ્યું કહ્યું ૯૭.

તેત્તેજ્ઞં દર્શયિष्याમિ વિદ્ધશોઃ સુરસત્તમ ।

કામિનાં વહુમન્તવ્યં સક્લપમમવોદયમ્ ॥

(૮-૧૨-૧૨)

અર્થ-આપને ઓ, રૂપ જોવું છે. તેથી કામી પુરુષો જોને જાણુ માનનીય, માને છે અને જે રૂપથી કામ-કલ્પ પત્ર થાય છે તે રૂપ દંડ આપને અત વીશ.

આંહી માત્ર ઓના રૂપની વાત લાગતી નથી; કારણ કે શંકરની સાથે પાર્વતી પશુ હતી અને શંકરે સ્ત્રીનાં દર્શન તો કર્યાં હતાં. પશુ તે કાર્યરૂપ સ્ત્રી હતી. ઓના રૂપનું કારણ જાણુ હોય તો જ મોહનું સ્વરૂપ સમજાય અને મોહિનીનું સ્વરૂપ સમજાય. કૂતરી, અધેડી, જરૂરી અને સ્ત્રી ચારે ભગવાનની દૃષ્ટિમાં સ્ત્રી છે છતાં કૂતરાને માત્ર કૂતરી ઉપર મોહ થાય છે, અધેડને અધેડી ઉપર જ મોહ થાય છે. કૂતરી કે અધેડીમાં કેવું સૌંદર્ય રહેલું હશે તે તો માત્ર કૂતરાને કે અધેડને જ ખબર પડી શકે છે. માણુસની, દૃષ્ટિથી તેમનો મોહ અને કામ માપી શકાય તેવું નથી. કૂતરીમાંથી જન્મેલ કૂતરા પશુ મોટા થઈને મૂની સાથે સંબંધ બાંધતા લાગે છે. એ મોહ કેવા પ્રકારનો હશે, તે શંકર પશુ સમજી શકતા નથી. મોહ સમજવામાં જેમ રૂપસીલા સમજવાની જરૂર છે તેમ જોને મોહ થાય છે તે પુરુષની સ્ત્રિનું સ્વરૂપ પશુ સમજવાની જરૂર છે. ગુજરાતના પ્રખ્યાત કવિ દયારામભાઈ પોતાના કાવ્યમાં એક ગોપીના મુખમાં વચન મૂકે છે :-

દંડું જાણુ કે બહાલે મુજમાં શા દીકું,

વારી વારી જુએ અને મુખ લાગે મીકું ।

પ્રકુપને સ્ત્રી કેવી લાગે છે તે સ્ત્રી પ્રકુપ થયા વગર સ્ત્રી રીતે જાણી શકે? સ્ત્રીને પ્રકુપ કેવો લાગે છે તે પ્રકુપ સ્ત્રી થયા વગર સ્ત્રી રીતે જાણી શકે?

કૂતરાને કૂતરી કેવી લાગે છે તે કૂતરા થયા વગર માણુસ સ્ત્રી રીતે જાણી શકે? તેથી ભોલ્ય સમજવા મોટા ભેદોને સમજવાની પશુ જરૂર છે. કલાપી કહે છે કે:-

કળા ભોલ્ય છે મોટી પશુ ભોલકતા વિષુ કલા નહિ

કળાવાન કળા સાથે ભેલકતા વિષુ મળે નહિ.

સ્ત્રી કળા કરતાં ભોલકાને સમજવાની વધારે જરૂર છે. માણુસનું ચરીર પ કાઠનું બનેલું છે. તેમાં અજભય કાઠથી બને જુએ તો કૂતરા જોવાને માણુસની સ્ત્રી સ્ત્રી પશુ એક કરવા લાયક પ્રાણી લાગે છે, કામી માણુસો તેને પ્રાણુમય કાઠમાંથી જુએ તો તેમને

કામ એ છે, કળાકારો મનોમય કાલમયી અને જીવે
તો તેમને તેમાં નથી કળા દેખાય છે. વિદ્યાનમય કાલ-
વાગાને તેમાં પોતાનો અંતર્યા દેખાય છે. આનંદમય
કાલવાગા માત્ર આવી મળતા. રતિમુખને યાદ કરે છે
અને જે સુહૃદાતીત દશામાં રહે છે તેઓને આ આરૂપે
દેખાતી નથી. મુકદ્દેવજી જેવા પરમદસની દૃષ્ટિમાં આ
જે આરૂપે નહોતી દેખાતી પણ લલકારે દેખાતી હતી,
તેથી આંખોએ કપાં પણ પહેર્યાં નહોતાં. જેઓએ
જેરી પરમદસની દશા પ્રાપ્ત કરી ન હોય પણ જેઓ
સાધારણ સંન્યાસીની દશામાં હોય તેઓમાંથી કેટલાક
ઓના સાચું જોખને ઉપદેશ આપી શકતા નથી. જ્યાં
આ દેખાય ત્યાંથી દૂર રહે છે, કેટલાક અને આશ્રી
વચરની જોવાની ટેવ પાડે છે, આ મોહરૂપે મોહિની
ધણીને એમનાં છે. તેનું કારણ એ છે કે બોહના ક્યા
દૃષ્ટિનિદુષ્ટી જીવે છે તે ક્યું scale of obser-
vation વાપરે છે, તે ઉપર બધા આધાર છે. હાથનું
સાધન પણ ક્યાના માપ ઉપર જીવે જન્મત થાય છે.
શમવાન પણ કહે છે કે કામિર્તા યદુમન્તસ્વં એટલે
કામી યુગોને જે રૂપ અત્યંત બાનનીય છે અને કામ
ઉત્તીપન કરવાવાળું છે તે બતાવીશ.

એમ કહી શમવાન ત્યાં અંતર્ધાન થઈ ગયા. તે
વખતે પાર્વતીજી સંહિત સંકર બધી તરફ દૃષ્ટિ કરીને
જોવા લાગ્યા. એટલામાં રત્નચેરની પુષ્પો અને નવ-
પત્રવાળી શુભેશ્વરિયા ઉપવનમાં એટલે જમીનમાં
તેમણે એક સુંદરી દોડી. તે દશથી રમતી હતી. તેની
કેડે કહોરો હતો. દશાશ્વ રમતથી તેના સ્તન અને મનો-
દર માળાના ભારથી તેની પાતળી કમરે વૂટી જતી
હોય તેનું દેખાતું હતું અને તે પોતાના ચંચુ આંદી-
તરી ફેરવતી હતી. તે પોતની ખમી જતી સાડીને
અને વેણીને એક હાથથી ઠીક કરતી હતી અને બીજા
હાથથી દોડી જતાની હતી તેથી પોતાની ચાલાકી
સંપૂર્ણ જનતને મોહિત કરતી હતી.

હું કામ તેની રમતથી તેના ચડીરના બિચારીના
બાજો જોનારને મોહ પ્રમાણમાં હતો. તેને જોખને મહા-
દેવજી મોહિત થઈ ગયા. તેમને એકાદાં નિદાગચાયા
તેમનું મન અંતર થઈ ગયું. તેને પોતાની પાસે રહેવ
પાર્વતીજી અને ગણેશ પણ બાન રહ્યું નહિ.

આની દશા બધા કામી માણસોની યાવ છે. અને

પછી જ્યારે તેઓ પસ્તાવ છે ત્યારે આંખો તરફ તિર-
શાર રાખે છે. કામ એવી વસ્તુ છે કે પાંજોવા પસ્તાવ
છે અને ન પાંજોવા પણ પસ્તાવ છે. કાલકારોએ
ઓને અસાધ્ય રહેવ નથી પણ વિષયમુખને જેનું મુખ
કહેવ છે અને તેની કિંમત જાણે એકી આંખ છે.
જીવન એ એક કળા છે અને કળાને મદમા પડે
મોડો છે. કેટલીક વાર મોટી કળા આત્મી જીવનમાં
બિચી ભાવના ખરી કરી શકે છે. ભક્તચરિત્રોનાં નાટકો,
સીનેમા ખોટાં હોય છે તો પણ ભક્તિ હાવન કરે છે
અને નાચની કળા જીવામાં સારવાન ન રહેવાય તો
આપણમાં દલદી રૂતિ જનમન કરે છે. તેથી કેટલાક પ્રકા-
રની લાજણી ઉત્પન્ન થાય છે તે તરફ ખસ ખસ
રાખવું જોઈએ. જે વસ્તુ સારી હોય તે મને છે જેવો
નિયમ નથી, પણ જે મને છે તે સારી લાગે છે, તેથી
આપણને જે વસ્તુ, મને તે નિયમ રહે તેની દોષ તો
ખૂં મુખ મને છે, માણસોએ મયા જન્યોમાં માત્ર જો
સાધે જ એકતા કરેલી હોવાથી આ જન્યોમાં તેમાં જ
સોદર અને કળા દેખાય છે, પણ તે જુદા છે. સારી
કળા માણસોમાં આમા જન્મત કરે છે. ઉપર કહ્યું તેમ
ખરા બોહતા વચર કળાની ખરી કિંમત અનુભવવામાં
આવતી નથી. સામાન્ય જીવ બોહતા થવાને બારે બોમ
જની જાય છે અને કામ અને કેવ તેના મોકના થાય છે.

મહાદેવજી કામજન્યમાં (આ વખતે) હોવાથી
કામના બોહતા જતી ગયા. તે મોહિનીની દશાની રમ-
તથી અને તેના નેત્રકાશ્વથી મોહિત થઈ ગયા. એક
વાર રમણીની પાસેથી દોડી જઈ દૂર જોનારનો તેથી
મો મહાદેવજીના દેખનાં દોડી મેળા માટે ને આ દોડી.
તે વખતે તેની સાડી દેડ આગળથી ખતી થઈ અને તે
વખતનું તેનું રૂપ એકદમ જોનાં મહાદેવજીનું મન તેમાં
હસી ગયું, તેમને વિવેક જોનાર રહ્યો અને તે મોહિનીની
મેટાથી કાયાદુર થઈ ને પાર્વતીજીના દેખનાં ચરમ
છેડી મોહિનીની પછવાડે ગયા. મહાદેવજીને આવના જોખ,
વસ વચરની તે આ લલિત્વન થઈ તેથી દલદી દસની
શુભોમાં ધુપાર્થ મગ્ન પણ સંકરની દૃષ્ટિએ તેની તરફ
આકર્ષિત થવાને કાણે જેમ હાથી, કાવળીની પંજાડે
દોડે તેમ સંકર વેશથી તેના તરફ દેખાયા, તેના કેમ
પાડી લીધા અને તે અજાણની મુઠા ન દેવા છતાં
બિંદુ હાથથી તેને અશ્વિન આપ્યું.

જે પશુપતિ છે તેની આત્મા દયા થાય તો સાધારણ માણસો કે જે હમેશાં સ્તીભાષા અનેક બલના મોહક દેખાવ જીએ છે અને જે નિશાળામાં છોકરાં છોકરી સાથે બજારી હેઠળ છે તેમની જેવી દયા થતી હશે. ખરો બોક્તા કળામાં પોતાના આત્માને જોઈ શકે છે અને ખોટો બોક્તા કળા પાસે દીન બની જાય છે. કળામાં પોતાના આત્માને જોવો એ સારા બોક્તાનું મુખ્ય લક્ષણ છે. એવો પ્રથમ રાસલીલામાં (દશમ સ્કંધમાં) આવે છે. As thetic pleasure arises from the spirit's consciousness of discovering itself in the sensible એટલે ન્યારે આપણે આત્મા બહારની વસ્તુઓમાં, ખીખનાં શરીરોમાં દેખાવ છે ત્યારે આપણને ખરું સુખ અને સોંદર્ય મળે છે. બાળકોને માતી અંદર, મિત્રને મિત્રની અંદર, વેપારીને ગ્રાહકની અંદર, સ્ત્રીને પુરુષની અંદર અને પુરુષને સ્ત્રીની અંદર કેટલેક અંશે આત્માનો અનુભવ થાય છે અને તે વખતે અંદર-બહારનું (એટલે ખીખનું) બાન રહેતું નથી તેથી બધા માણસોને કુદ-ખતું સુખ અડે એ છે પણ ત્યાં માત્ર પ્રેમની સહકાર છે અને પ્રેમની ભૂલવણી છે. શ્રીમદ્ ભારવત તો કાલ નિવશમાં મોક્ષ આપે તેવી અદ્વિત કથા છે તેથી માણસો જીવનની ભૂલો બહુ રાખે છે અને જતાવેલ છે અને સારના સુખમાં ખરેખર મેળવવાની બરે પણ જતાવેલ છે.

ખરી કળામાં મુખ્ય ત્રણ લક્ષણો રહેલાં હોય છે Harmony, wholeness and happiness એટલે એકમુરતા, અખંડપણ અને સુખ. એ ત્રણેના અનુભવ માટે બોક્તામાં પણ એ ત્રણ ગુણ હોવા જોઈએ. ન્યારે બોક્તામાં એ ત્રણ ગુણ ન હોય ત્યારે તે બહારનું બધું જગત પોતાનું કરી શકેલો નથી. પદ્મના પછી ચોક્કસ માણસો પોતાના કાગે છે. કુદ-ખતી અને કામતી સેવા કરવાથી વધારે. માણસો આપણા મિત્ર બને છે, દેવસેવાથી તેથી વધારે અને માણસજાતની સેવા કરવાથી બધું જગત આપણું સમુદાય છે. છતાં સર્પની અને વાઘની ખીક રહે છે. તે આપણા વિરોધમાં રહે છે તેથી ન્યારે બધાને આપણા આત્મારૂપે માનતાં શીખીએ અને તે પ્રમાણે વર્તીએ ત્યારે જ આપણા વિરોધમાં કંઈ રહેતું નથી.

એ ખરી કળા છે. એ પ્રાપ્ત કરવા માટે ખરી રીતો પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ. કળાને છેલ્લેના બહેકાવવા માટે વાપરવાની નથી પણ આત્માના ઉદ્ધાર માટે વાપરવાની છે. સારી રીતે જીવનાર માણસને આપણા જીવનનો કળાધર કહીએ છીએ.

ભગવાન શંકરે મોહિનીને આલિંગન આપે ત્યારે મોહિની પોતાને છોડાવવાની ચેષ્ટા કરવા લાગી અને તેના વાળ વિખરાઈ ગયા. અનંતામાં મહાદેવજીના હાથમાંથી છટી ભગવાનની રચેલી રમૂશ નિત્યોવાળી માથા ત્યાંથી કાઢી. (૮-૧૨-૩૦)

આંહી મોહિનીને રમૂશ નિત્યોવાળી અને માથા-રૂપ હોય છે. જેના નિત્ય રમૂશ હોય તેના અભર્ષા બાળક સારા થાય છે, કામજી કે તેમને જોઈએ તેટલી જગ્યા મળે છે. અંતિમા સોંદર્યમાં નિત્યની રમૂશ તાની ગણતરી કરવામાં આવેલ છે. વળી મોહિનીને માથા રૂપે વર્ણવી છે. એ માથા બધા પ્રકારની છે અને બધા માણસો તેમાં મોહ પામી અટકી ગયા છે. તે સંકરના હાથમાંથી છટકી મળે અને ખીજા મોહના હાથમાં આવતી નથી. તેથી સંકરના મંદિરમાં માથાને બાજુથી છેડે રાખવામાં આવે છે. જેઓ પ્રેમને સમજ્યા વગર સંસારમાં પડે છે એવા પ્રેમને સમજ્યા વગર સંસારમાં રહી બાને સંસારનો ત્યાગ કરે છે તે બંને પ્રકારના માણસો પ્રેમથી દારી જાય છે. પ્રાચીન કાળમાં બ્રહ્મચર્ય અવસ્થામાં જ આમવાન આપવામાં આવતું હતું. શંકરના મંદિરમાં પણ બારણા આગળ દંતુમાનજીની મૂર્તિ અને ગણપતીની મૂર્તિ રાખવામાં આવે છે તેને અર્ચા એ છે કે જે દંતુમાનજી જેવા બહાચારી થશે તો તમારા સંસારના વિધિના ગણપતિ દૂર કરશે. પણ એ કેટલું અર્થદાયક છે તે જતાવવા માટે હવે જાનવતમાં રહે છે કે કામથી પીડાતા ભગવાન શંકરે અદ્વિતનું કતો શ્રી હરિની પાછળ દોડ્યા. તે વખતે મહાદેવજીને અગ્રેષ્ઠ વીર રખસિત ચર્ચિત્ર અને તે બધા બધા પડ્યું ત્યાં ત્યાં સોનાની અને ચાંદીની ખાણો ચર્ચ પડી નહીં, સરોવર, પર્વત અને જીવન તથા નર્મી બધાં ત્રણે લોક રહેતા હતા તે બધાં સ્થળોમાં ભગવાન શંકરે મોહિની ભગવાનની પાછળ ગયા શંકર જાન-રૂપ છે અને હવે એ મોહનું સર્વપ્રકારનું કષ્ટ છે. આપણા જાનને દીક ન રાખીએ તો બધી જગ્યાએ તે

આપણને મોઢમાં નાખે છે. કોઈ વસ્તુમાં આત્મ સૌંદર્ય નથી પણ તેને આપણે કેવું સૌંદર્ય આપીએ છીએ તેના ઉપર બધો આધાર છે. તેથી કળા દર્શનમાં છે એટલે દષ્ટિમાં છે. આત્મ સૌંદર્ય સૌમાં નથી પણ જોનારની દષ્ટિમાં છે. સ્ત્રીને ક્યાં ખજાર છે કે જે પુરુષ તેને જુએ છે તેની બાવતામાં તે રૂચી છે ! બાળકને ક્યાં ખજાર છે કે તેની માને તે કેવો લાગે છે ! આદ્ય-કળા ગ્રેમમાં જે સૌંદર્ય છે તે કઈ આશુરના ચહેરા ઉપર છે ! સંસારનું સૌંદર્ય માત્ર આમલી મુઠીનું છે. તેને surface Consciousness કહે છે. તેમાં રૂપ દેખાય છે પણ શુભ દેખાતા નથી. તેથી સામાન્ય પ્ર-તિભા ક્ષેત્રમાં પૂર્ણતઃ મળતી નથી. જેઓ દેવવિદ્યા-સને મુખ્ય રહે છે તેઓ આત્માના સૌંદર્યની દિશા કરે છે. સંસારના ગ્રેમમાં ગ્રેમ પૂરા થયો નથી. કારણ કે એક અગાનીતો બીજા અગાની સાથે સંબંધ થાય છે. એક વખત એક ૪૫ વર્ષની ઉમરના કુવારા અંગ્રેજને અને પૂછ્યું કે તમે કેમ પરણતા નથી? તેણે જવાબ આપ્યો કે “હું પોને જ મુરખ જેવો છું અને હું પરણું તો મારા બરમાં બે મુરખ ભેગાં ગાય. તેથી આ મોઢ એવા પ્રકારનો છે કે જેમાં થયું છેતરાય છે. જેમ સાચું સુખ ભોગવવામાં કળા રહેલી છે તેમ બોહું” સુખ હોવામાં અને તે માટે અમરોડો ભોગવવામાં પણ કળા રહેલી છે. જાને પ્રકારની કળા સમજવી નોંધવો. ખરું સૌંદર્ય પૂર્ણતામાં છે, પોતે પૂર્ણ બની બીજાને પૂર્ણ બતાવવામાં છે. જ્યાં જેવી કળા રહેલી છે ત્યાં તેવો બોહતા પ્રકટ થાય છે. અને જેવો બોહતા હોય છે તેવી કળા ત્યાં પ્રતીત થાય છે. જેનું ઉદાહરણ કારણ હોય છે તેનું નિમિત્ત આપત થાય છે.

સંકર મોહિનીને પગલાં કોર્યા પણ અનંતમાં વીર્યપાત કરતાં તેમને પોતાને ભજવાની માયાનું સ્વરૂપ બજાવું અને તે વિવશાસકિતથી નિનટક થઈ ગયા. તેમને તે વખતે પરમાત્માનું માહાત્મ્ય સમજાયું. ગદાદેવને ખેડવાળા અને લાભીવાળા જોઈને વાજવાન મધુસૂદને પુરુષરૂપ ધારણ ક્યું; અને અતિ પ્રસન્ન વર્ષ. મહા-દેવજને કહ્યું કે “હે દેવગેહ, મારા આરથી માયાથી કામના વધ થઈ અસન્ત મોહિત થઈ અંતમાં તમે પોતાના સ્વરૂપમાં રિધર વધ ગયા તે બધું બાળકની

વાત છે. તમારા સિવાય એવો બીજો કોય પુરુષ છે કે જે મજા પ્રકારના હાવભાવ બતાવવાવાળો અને અન્નિ-તેન્દ્રિય પુરુષોને માટે છતવી અતિ મુશ્કેલ એવી મારી માયામાં આસક્ત થઈને પછી તે હોડી રહે. સહિવા-કારણસૂત કાઢવું મારા એક અંદરથી યુક્ત થયેલ આ શુભવાળી માયા દેવે તમારો પરામવ કરી રાશે નહિ”

આંહી છેવટના ભાગમાં માયાનું સ્વરૂપ ભજવાને રજૂ બતાવી દીધું છે. તે ભજવાનના એક અંદરમાં રહેલી છે તેથી ત્યારે આપણે અપરિચિત્ત બદ્ધભાવ હોડીને પરિચિત્ત બાવમાં આવીએ સારે આપણને માયાની અસર લાગે છે. તે વખતે દેરામળની અસર લાગે છે, પહેલાં દેરા-કાળની પરિચિત્ત બાવના આવે છે અને તે સાથે જ શુભદાયની આવના ખડી થાય છે. જે સ્વભાવક અપરિચિત્ત બદ્ધરૂપ છે તેમાં શુભદેવ જતી થાતા નથી. અપરિચિત્ત બાવ પ્રાપ્ત કરવો શુભેત દોષથી કેટલાક માણસો બનવાનને મા માની ઉપાસના કરે છે. તેમાંથી અબાજ, બહુચરાઈ વગેરેની કમિયજી ઉત્પન્ન થયેલ છે, માનો ગ્રેમ એવો છે કે દિશો ગ્રેમ ન કરે તોપણ માનો ગ્રેમ દિશા ઉપર રહે છે. તેથી છત્રની કાંતિમાં બૂલ પડે તોપણ ભગવાન આ રૂપે તેનું રક્ષણ કરે છે. ચંદીપાઠમાં યજ્ઞાતમાં મ.માનું સ્વરૂપ સમજાવવા માટે એક નાની કથા આવે છે. જેમાં મુરય નામનો રાજા રાજ્ય હોડી એકલો જંગલમાં જાય છે ત્યાં તેને એવી ચિંતા થાય છે કે મારાં સ્ત્રી તથા બાળકોનું મારી પછાડે શું થતું હશે? એટલામાં તેને જંગલમાં એક સમાધિ નામનો વેરુ મળે છે. તે વેરુ તે રાજાને કહે છે કે તારું રાજ્ય ખું અને કડુંજ સાથે સારો સંબંધ દવો તેથી તને કડુંજ વાદ આવે છે, પણ હું તો મારે ધેરથી કંઠાસથી છૂટીને નીકળ્યો છું અને ફરીથી ધેર જાઉં તો ત્યાં સ્ત્રી સાથે કછળા શર થાય તેનું છે છતાં મને પણ વિચાર થાય છે કે મારી સ્ત્રી અને બાળકોનું શું થતું હશે? એવી માયાનું સ્વરૂપ સમજવા માટે બંને પાસેના આશયમાં રહેલા એક મુનિ પાસે જાય છે. મુનિ તેને કહે છે કે “એ જ માયાનું અને મોહનું સ્વરૂપ છે. ચક્રીને બન્માં થયા પછી ચક્રી તેમને માટે ખાવનું લેવા જાય છે અને તે પોતે ન ખાતાં પહેલાં બન્માંને ખાપે છે. એ પણ એક જાતનો માનિક ગ્રેમ છે. બે

માથાપને બાળકો ઉપર માથા ન લાગે તો બાળકોને મોઢા કાઢી કરે તેથી ભગવાને કુદરતી રીતે માથાપની અંદર વાસ્તવ્ય બાવ રાખેલો છે. પણ એવા પ્રેમમાં આટલો જીવ ન જોડાયે. જ્યાં હૃદયનો પ્રેમ છે ત્યાં પ્રેમની ભૂલવણી છે. જેમને આશય વધવાની કમ્પા હોય તેમણે સાધારણ માણસના જીવનથી વિદક્ષણ જીવન કરવું પડે છે. સંસારી પ્રેમ એ એક જીવનનો ઉન્માદ છે. સંસારના પ્રેમમાં બાળ રહેતું નથી અને બટકવાતું રહે છે. પ્રજ્ઞાના પ્રેમમાં બાળ રહે છે અને બટકવાતું રહેતું નથી. કોઈ માથાપે પંજી વર્ષ સુધી મહેનત લઈ મોઢી કરેલી કમ્પા, વિવાદ વખતે જીવાન માણસને, તેટલી મહેનત વગર પરણી વખતે સુખ માટે મળે છે. પણ તેના બદલામાં તેની અને તેના બાળકોની સંજાળ રાખવાની જવાબદારી પતિને માથે આવે છે. વળી બનેલાંથી એકનું સરીર માંદગીમાં લપટાય અથવા મરી જાય તો તે પ્રેમમાં વિધન આવે છે કારણ કે પ્રેમનું સાધન જ ખોટું છે. પોતાના પ્રિયતમથી જુદું પડવું પડે એ એમ બતાવે છે કે હજી માણસને યાચો પ્રેમ મળેલો નથી. કેટલીક વાર પુરુષોમાં પણ સ્ત્રીઓ કરતાં વધારે સૌંદર્ય લાગે છે. દેસ કરતાં મોર સારો લાગે છે. સિંદણ કરતાં સિંદ સારો લાગે છે અને કુકડા કરતાં કુકડા સારો લાગે છે. તેથી સાંદર્ય સમજવા માટે પુરુષોમાંની જરૂર છે. જે ચેતનના લેક્ષ સૌંદર્યથી સર્વને સુંદરતા મળેલ છે તે ભગવાન સૌંદર્યના નિધિ છે. શુંમાર દેસ જહારની વસ્તુમાંથી આવતો નથી પણ માણસની તેરી વૃત્તિમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. મડદાને અથવા બાળકને અથવા પશુને સુંદર સોમાં કાંઈ આકર્ષણ થતું નથી. જે જાતનું સૌંદર્ય જે વસ્તુમાં માણસ જુએ છે તેમાં બીજું વધારાનું સૌંદર્ય જરૂર રહેલું હોય છે કે જે સાધારણ દ્રષ્ટિથી અનુભવમાં આવતું નથી. ખોટું સૌંદર્ય આપણમાં વિકાર ઉત્પન્ન કરે છે, તે થોડો વખત ટકે છે, અને આપણને નાના બનાવે છે. ખરું સૌંદર્ય આપણા વિકારને અંકુશમાં રાખે છે, તેની અસર કાયમ રહે છે અને આપણને મોઢા બનાવે છે. એ બે પ્રાણ બેગા થવાથી સુખ લાગે તો બપોરે જાગવાને થવા પ્રાણ બેગા થાય ત્યારે રહતું સુખ લાગે ! પ્રેમ એ, એવી આકર્ષણ કરનાર વસ્તુ છે કે જે હાકાને હવતાં કરે

છે પણ પ્રેમનું તત્ત્વ ન સમજાય તો હવતાને હાકાં બેવા કરે છે. ભગવાન સર્વપ્રેમરૂપ છે પણ બધા પ્રકારના પ્રેમ એ ભગવાનનાં રૂપ નથી. આ વજેરે મિથ્યા કલ્પિત અનિત્ય વસ્તુનો લોભ એ અસતની ઉપાસના છે, તેનાથી જીવ ભયંકર સસારમાં પડે છે. એવું અનિલ સુખ જીવું રહે તેનો શોક માની પુરુષો કરતાં નથી. મૂળજળ જેવાનો આનંદ નષ્ટ થાય તો તેનો શોક માની પુરુષો કરતાં નથી. સ્વ દર્દિએ જોતા આપણી બહાર કાંઈ નથી છતાં એ વાત સંજા-રમાં બધીવાર બૂલી જવામાં આવે છે. ભગવાન ખરા પ્રેમ માટે ખરી કિંમત માગે છે. જે વસ્તુનો જે ભાવ હોય તે ભાવ આધ્યા વગર તે વસ્તુ મળે નહિ. તેથી ચોતાના ૧૮મા અધ્યાયમાં નીચે પ્રમાણે સુખના ૩ પ્રકાર સમજાવેલાં છે.

૧. સાર્વિક સુખ માટે સદ્ગતિમાં. બહુ મુશ્કેલી વેઠવી પડે છે. યાન, વેરાધ, ધ્યાન, અભ્યાસ, નિયમ વગેરે પાળવા પડે છે. તે સાધન પરિપૂર્ણ થાય અને ભુક્તિ પ્રજાકાર થાય ત્યારે સમાધિનું સાર્વિક સુખ મળે છે તેથી સદ્ગતિની બાંકો ધ્યાને મઢી જેથી લાગે છે પણ અંતે તેમાંથી અમૃત નીકળે છે.

૨. વિષયસુખ રજેશુંણી છે, તેમાં મન-દ્રવિયોનો સંબંધ કરવો પડતો નથી. તેથી સદ્ગતિમાં તે સાદું લાગે છે પણ પરિણામે તે ઝેર જેવું નિવડે છે. કારણ કે તેનાથી રહતું અભિમાન વધે છે અને તે સુખ મેળવવા માટે મરણ પછી હલકાં સરીર લેવાં પડે છે.

૩. જે સુખ સદ્ગતિમાં અને પરિણામે મોઢ, અવિવેક, નિદ્રા અને આજ્ઞા ઉત્પન્ન કરે તેને તામસ સુખ કહે છે.

આ જીવતમાં થવા માણસો વિવેકભૂદિ રાખી રહતા નથી અને પાછળથી પગલાય છે. ગાલા માણસો બીજાને પરતાવામાં પડેલા જોઈને પોતે તે ખાડામાં પડતા નથી. ગાલા માણસો જોને બીંત જેવી માને છે, એક કોઈ નામિશ કબીરજીને મોઢ કરવા માટે બાવીને પોતાનો અભિનય બતાવવા લાગી સારે કબીરજીએ તેને કહ્યું કે "હમની નયના કયા દમકાવે, તેરે હાથ કબીરા નહિ આવે" રાજા બપોરે શુક્રવેળને મોઢ કરવા બાવી અને તેણે શુક્રવેળને કહ્યું કે "બીજી

ભીના શરીરમાંથી તો દુર્ગંધી નીકળે છે પણ મારા શરીરમાંથી સુગંધી નીકળે છે માટે મારા સંજયી તમને ધણું સુખ થશે. તારે શુદ્ધેવજીએ જવાબ આપ્યો કે "તારું શરીર તો ધણું સારું છે. તેથી દેવે જો કદાચ બીજો જન્મ લેવો પડશે તો તારે પેટ જ જન્મ લેશે."

પણ ધણા માણસો આવી જાયી આવના રાખી જાયતા નથી અને મોહમાં પડે છે. તેથી ગેને ન્યુત કહે છે: ભગવાન મોહમાં પડતા નથી તેથી ભગવાનને તો અન્યુત કહેવામાં આવે છે, સંસારી વાતોમાં પણ માણસો ભેડે છે કે અમુક માણસ પ્રેમમાં પડેલો છે. એટલે પ્રેમમાં ચડેલો નથી. અર્જુન કાપામાં પડે કહે છે કે "He has fallen in love" એટલે તે પ્રેમમાં પડેલો ન. આવી અર્થમાં કેટલાક મંત્રણા પણ ફસી ગયા છે. વિશ્વમિત્ર અને મેનકાની વાત પણ શાસ્ત્રોમાં આપેલી છે. સોમરી યુન અને યર્ષાત રાગના કામગી વાત નવમા રક્ષમાં આવશે, નારદજીએ પણ પૂર્વજન્મમાં સ્ત્રીઓથી મોહ પમવાથી લોકક ગીતો આનાં હતાં, તેથી દેવોએ તેમને શુદ્ધ બનવાને સાધ આપ્યો હતો. નારદજી જેવા આવી જાગતમાં જતી ગયા તો સીનેમા જોવાવાગાની અને કેલેબે અને દાર્-રુલેમાં સાથે જણતા ઊઠરાછાકર.ઓની થી દસા થતી દશે? ભીના શરીર તરફ દાષ્ટ જાય અને તેથી મોહ થાય. તેનાં દોષદષ્ટિ રાખવી જોજીએ અને તેમાં આતમશુદ્ધિ લાવ તો તે ભગવાનની કળા છે. એટલે એકપ્રકારનો આરસો છે. આતમશુદ્ધિ તો માત્ર આકૃષ્ટ જેવા રાખી શકે, સાધારણ માણસ માટે જોવો પ્રયોગ જોખમકારક છે.

મહાદેવજી પણ પાવંતીજીને કહે છે કે:-

અપિ વ્યવસ્થસ્ત્રમજસ્ય માયાં .

પરસ્ય પુંસ: પરદેવતાયા: ॥

અહં કલાનામૃપમો વિમુઘે

યયાવશોઽન્યે કિમુતાસ્વતન્ત્રા: ॥

૮-૧૨-૪૩.

અર્થ-હે દેવી, તમે પરમપુરુષ પરમદેવતા અજન્મા પ્રીદરિની માયા જોઈ? જરૂર! હું ભગવાનુંની કળા-

જોમા ક્રિયુ અને પરમ સ્વતંત્ર હોવા છતાં પણ તે માયામાં મોહિત થઈ ગયો તો બીજા પરતંત્ર જીવ તેમાં મોહ પામે તેમાં તો કહેવું જ શક્ય! એક દગ્ગર વરસ સમાધિનું સાધન ક્યો પછી ઉપગમ પામ્યા પછી જેના સ્વરૂપ માટે તમે મને જે પૂછ્યું હતું તે સાક્ષાત્ પુરાણ પુરુષ આ છે. તેનામાં કાળની ગતિ નથી અને વેદની ગતિ પણ નથી.

કેટલી બહેનો જોવા પ્રથ પૂછે છે કે શાસ્ત્રોમાં માત્ર સ્ત્રીઓના શરીરની નિંદા કેમ આપેલ છે, પુરુષોના શરીરની નિંદા કેમ કરેલ નથી? તેનો એક જવાબ એ છે કે આંહી વાતગીન કરનાર શુદ્ધેવજી અને પરીક્ષિત જને પુરુષો છે તાજ સખનાર પણ પુરુષ છે. છતાં શ્રોમભાગવતમાં જે જવાબે પુરુષોના શરીરની નિંદા પણ આપેલી છે. દશમ સ્કંધના ૧૦મા અધ્યાયમાં દુર્ગમણીના દારપના પ્રસંગમાં અને એકાદશ સ્કંધમાં શુદ્ધ દત્તાત્રેયના ૨૪ શુભોમાં પિપ્પલાના પદ્માતાપમાં પુરુષોના શરીરની નિંદા પણ આપેલી છે. ભગવાને જ્યારે દુર્ગમણીને પૂછ્યું કે તમે સિદ્ધપાળ વગેરે કાઈ રાજાને પરણ્યાને જાહેર મને કામોટ પચાંદ ક્યો. તેના જવાબમાં દુર્ગમણી કહે છે કે "સિદ્ધપાળ વગેરે મંત્રજો તો ગંધકાની માથે ધરતો જોજો ઉપાદવાવાળા જાળકની માથે ધરતા કામમાં જુલેલા ધણા કષ્ટ કિડા-વવાવળા, કૂતરાની સમાન સ્ત્રીઓના તિરસ્કાર સહન કરવાવાળા, ખિલામની માથે કૃષ્ણ અને દિવસ અને ચાંદ્રોની માથે ઓની સેવા કરવાવાળા છે. જો તો જે આ મંદ જાણવાળો હોય અને જેના કાનમાં આપના શુષ્ક પડ્યા ન હોય તેના પતિ થાય. વળી જે પુરુષોના શરીરમાં ઉપર ચામડી, વાળ, નખ અને કેવું આવરણ છે અને અંદર માંસ, અસ્થ, લોહી, કૃમિ, ભ્રષ્ટા, કફ, પિત્ત અને વાયુથી જે શરીર પૂરું છે એવા જીવના છતાં મરેલાની સમાન ગંદા શરીરને જે આ પતિ તરીકે માને તે સ્ત્રીએ આપના ચરણકમળની સુગંધી લીધી નથી. અને તે મૂઢ સ્ત્રી છે. (૧૦-૧૦, ૪૪-૫૫) એકાદશ સ્કંધમાં પણ પીપ્પલા પેટના મનને કહે છે કે (૧૧-૮-૩૨) અરે મેં આ વેરનાટિથી આ અતિ નિંદીત આજીવિકા બંધાઈ મહાવીરે મારા આત્માને અંતત કયો જે શરીરમાં આર્માચરણો દાઢાં છે, ચામડી વાળ અને નખનું જેમાં આવરણ છે તે શરીર

નાશવંત છે અને મગમૂલથી બધું છે. અને તે નવ દારવાણું છે. તેને કાન્તરૂપે તો મારા જેવી ચૂંચી હોય તે જ બને છે. આ નગરમાં હું એક જ મૂળ અને કુટુંબ છું કે જેણે આત્મપદ અવ્યુત્પત્તે (પરમાત્માને) છાડીને બીજાથી મારી કાઢના પૂરી કરવાની ઇચ્છા રાખી હતી. જે પુરુષ પોતે કાળચક્ષુમાં ભગે છે તે પોતાની બાબોબોને શો સંતોષ આપી શકે! (૧૧-૮-૩૬).

હવે પુરુષાર્થની દૃષ્ટિથી જોઈએ તો જેમ પુરુષોમાં કેટલાક મહત્ત્વાચ્છેદી થયા છે તેમ સ્ત્રીઓમાં પણ કેટલીક દેવીઓ થયેલ છે. સ્ત્રીતા-ચરુધતીનું સૌભાગ્ય તો હજી વિવાહ વખતે કેટલેક ઠેકાણે આશિષ તરીકે આપવામાં આવે છે. મેંચેથી અને આગીં ઘણવિદ્યામાં કુશળ હતી. હાલના કાળમાં ઘણવિદ્યા તરફ લક્ષ્ય આપી યજ્ઞ મળે છે, અને લોકમાં રાજદ્વારી જાગતમાં કુશળ હોય તેવા માણસોનાં જ વખાણ ચાલે છે. તેથી કેટલીક બહેનોને પોલીટીક્સ (રાજકારણમાં કુશળ) થવાનું મળે છે. શ્રીમતી સુરોબી તો હાલમાં સચુકત પ્રાંતમાં ગવર્નર તરીકે પણ કામ ચલાવી શકે છે.

તેથી સ્ત્રી અથવા પુરુષ ખરાબ નથી, પણ વિષય-પ્રાપ્ત ખરાબ છે. તેથી માણસ ધારે તો સંસ્કારને પણ સ્વર્ગ બનાવી શકે અથવા નરક જેવો પણ બનાવી શકે. જરનાઈ શો નાગનો પ્રખ્યાત અંગ્રેજ રોબર્ટ હેલે છે કે જ્યાંમુઠી પોતાની સ્ત્રી જીવતી હોય ત્યાંમુઠી મનુષ્ય પરણેલી જાંદગી સળધી કાંઈ સત્ય લખી શકે નહીં. (કારણ કે તેમાં પછી જવાના લોભ રહેલા હોય છે) જે કાંઈ માણસ સ્ત્રીને પૂરપૂરો ધિક્કારતો હોય તો લખવામાં દરકત નથી પણ હું તો સ્ત્રીને ધિક્કારતો નથી. જરનાઈ શો પરવશ પછી કહેવું છે તેને પૂછ્યું કે તમારી પરણેલી જાંદગી તમને કેવી લાગે છે? તેણે કહ્યું કે જોયો પરણેલા નથી તે જરાબર કહી શકતા નથી. અને જોયો પરણેલા હોય છે તેઓ પણ હાલને માટે તે જાગતમાં મુંઝા ધઈ જાય છે.

સ્ત્રીને જોઈને જે માણસને કામ ન થાય તે કહીતો બાળક હોવો જોઈએ અથવા પશુ હોવો જોઈએ અથવા મહાત્મા હોવો જોઈએ. સાધારણ માણસને માટે એવા મોહમાંથી બચવું એ અમરૂં કામ છે, છતાં તે મોહને જીત્યા વગર આત્મજ્ઞાનનો રસ્તો ખુલેલો થતો નથી.

આત્મજ્ઞાન માટે દેહનું અભિમાન છોડવું પડે છે, ને વિષયસુખમાં દેહનું અભિમાન વધે છે. પરીક્ષિત રાજાને જ રિવસમાં દેહનું અભિમાન છોડાવવા માટે શુક્રદેવજીની કથા ચાલે છે, તેથી શ્રીમદ્ભાગવતમાં વારંવાર જોરથી વેરાગ્યની વાત આવે છે. એવો વેરાગ્ય ગીતામાં ભગવાને જતાવેલ નથી. ત્યાં વર્ણુધર્મનો પ્રશ્ન અહીંને પૂછેલો હોવાથી આશ્વમધર્મની દૃષ્ટિત આપેલી નથી.

આરે શુક્રદેવજી પરીક્ષિત રાજાને સંસ્કારમાં મળ્યા ત્યારે તેણે પૂછ્યું હતું કે જોને જલ્દી મરવાનું છે તેણે કહ્યું શું કમ? અથવા શુદ્ધ કર્મ કરવું જોઈએ. શુક્રદેવજીએ જવાબ આપેલો હતો કે છેવટે નારાયણમાં મન રહે તેવી ભક્તિ કરવી જોઈએ. સાત દિવસમાં ભગવાનમાં તન્મયતા કરવી હોય તો ભક્તિ અને વેરાગ્ય અને જ્ઞાન સિવાય બીજું કંઈ વધારે સાફ કર્મ નથી, તેથી ભાગવતમાં જ્ઞાન અને વેરાગ્યનું સાફ જોર છે.

પરણેલી જાંદગીમાં ધણીને નિરાશા મળે છે. તેનું કારણ જોડો મોહ છે. જોયો તે જીવનમાંથી અમુક આચારો રાખે છે, તેનું સાધન જોડું હોવાથી તેમાં નિરાશા નીકળે છે. પરવશ પહેલાં કેટલાકને એમ પણ લાગે છે કે સ્ત્રી તો જાણીએ અમૃતમાંથી બનાવી હતો. પરવશ પછી ચોક્કસ વર્ષ જવા પછી તેમને એમ લાગે છે, કે તે કાંઈક અને આમકાની બનેલી છે. તેથી તે પરણેલી જાંદગીમાં રાજા શુદ્ધબનાઈ કૃષ્ણ બ્રહ્મતાં નથી. પરવશ પછી કુઝળ જોયું થતું ત્યારે પણ કુઝળ થાય છે. સંસ્કારી જીવન સંયમ વગર ઉત્પન્ન થતું જ નથી. ધીરે ધીરે સંયમ ફળવવા માટે વળીશ્રમ ધર્મની પદ્ધતિ બદલ જ ઉપયોગી છે.

શુક્રદેવજી પરીક્ષિત રાજાને કહે છે કે આ પ્રમાણે જે તમને ભગવાન વિષ્ણુનાં પરાક્રમ સંભગાચાર્યા છે. તેમણે સુમુદ્રમંથન વખતે પોતાની પીઠ ઉપર મહાન મંદારાચલ પર્વતને ધારણ કર્યો હતો. અને માયાથી મોહીનીનું રૂપ ધારણ કરીને અશ્વરોને મોહિત કરીને પોતાને ચરણે આવેલા દેવોને અમૃત પાત્ર. એ પરમ પરમાત્માને દે નમસ્કાર કરે છું.

અન્યન્તરોદનું મહત્ત્વ.

ગાંધી બે પ્રકારની હોય છે. એક શુદ્ધરોષવાળી, અને બીજી દેશ-કાળવાળી. શુદ્ધરોષવાળી માયાનું

સ્વરૂપ સમુદયમાંથી વખતે અને મોહિનીના સ્વરૂપની વખતે અને કાષી વખતે આવી જાયું હવે દેહ-કાળનાથી માયાનું સ્વરૂપ સુદૃઢવળ પરોક્ષિત નાનને સંભળાવે છે. આકાશ સ્વરૂપની લીલાને મન-વતરની લીલા કહે છે. લીલા એટલે નાટક નાટકનાં નામ અને રૂપ સાર્યા હોતા નથી છતાં તેનાથી વ્યવહાર થાય છે. અને તે જોનારાને જુલાવે છે. તેથી જ શ્રીકૃષ્ણ નટવર કહેવામાં છે. અને શ્રી રાંદર નટરાજ કહેવામાં છે, તેની લીલા-ઓમાં કાળ એ એક મહાન વસ્તુ છે. કાળને લઈને મન-વતરના બામ પડેલા છે, મન-વતર એટલે મનુ-અ-તર. એટલે એક મનુષ્ય બીજા મનુ સુધીનો સમય પુરાણોમાં એમ મને છે કે જહાનના એક દિવસમાં ચોદ મનુ થાય છે. તેથી ૧૪ મન-વતર થાય છે. જે જીવનમાં મન મધાન છે તેને મનુ કહે છે. અને મનુના દીકરા તે મનુષ્ય, દરેક મનુ પોતાના પતે કારા સવ-ધર્મનું પાલન કરે છે. દરેક મનુના સમય દરમ્યાન થી જગતના અવતાર કારણ કરી ધર્મની પ્રતિષ્ઠા કરે છે.

ચોદ મન-વતરને અધ્યાત્મભાવે સમજાવે તો ૧૪ લોકમાં ધટાવી સકાય. જેવા જેવ હોય છે તેવા કાળ ઉત્પન્ન થાય છે. અથવા જ્ઞાનની ૭ બ્રૂમિકા અને અજ્ઞાનની ૭ બ્રૂમિકામાં પણ ધટાવી સકાય તેવું છે. આકાશ સ્વરૂપમાં પદલા અર્થાત્માં પડેલા ૪ મ વતર-નું વર્ણન આવે છે. પહેલા સ્વાયંભુવ મનુ, બીજા રવાણાચ્ય, ઉત્તમ ત્રીજો મનુ, અને ઉત્તમનો ગામ તામસ ચોથો મનુ યથો. તેનો કાષ્ટ રૂપ પાંચમો મનુ યથો, છઠ્ઠો મનુનું નામ આશ્રુષ્ટ હતું અને હાલમાં સાતમો મન-વતર પેરવતનો આવે છે તેમાં આકાશ મનુ છે. આ બધાના ખરા અર્થ જલજ્વા મુરોચ છે. તે મટે કાળનું સ્વરૂપ જાણવું નેહ્યે, કાળનું ખરું સ્વરૂપ, ગીતામાં, ઉપનિષદમાં કે જાદુમંત્રમાં મળતું નથી. પણ દેહકાળથી અતીત છે. એટલું જ તેમાં સિદ્ધ કરેલું છે, પણ દેહકાળ ચોતે ક્યાંથી આવ્યા, સોયો પડેલું શું હતું તે જાણવા મઠે કાળની પણ જરૂર છે. સામાન્ય રીતે કાળના બે ભાગ પડેલા છે. ૧ અર્ધક કાળ કે જે ખંડસ્વરૂપ છે. અને ૨ ખંડકાળ તેને ધડીઆળનો વખત અથવા ટાકમ-પીસ કહે છે. ખંડ કાળની હકીકત શ્રીમદ્ભાગવતમાં ત્રીજા સ્કંધમાં આપેલી છે. તેમાં ૨ પરમાણુ મળીને ૧ અણુ થાય

છે. ૩ પરમાણુનો ૧ તસાણુ થાય છે. અને જો જ પ્રમાણે માણસની ધડી, ૧૬૨, રાત્રિ, દિવસ, ગાસ, જાનુ, અથા, સંવત્સર, દેવવર્ષ, મન-વતર, ૬૬૫ વતે-રની ગણતરી કરેલી છે. પણ માણસનો કાળ એ સાચો કાળ નથી, મંજળના તારામાં જે ચંદ્ર છે, તેમાં એક ચંદ્ર માસ ૭ ક. ૨૬ કિનિટનો છે. અને બીજો સવા દિવસનો છે, તેથી જો કે. ૩ માણસ મંજળના મદમાં રહેતો હોય તો તેના દિવસ અને મહિના તદ્દન જુદા પ્રકારના તેને લાગે છે.

માણસની ૩૬૦ વર્ષનું એક દેવાનું વર્ષ થાય છે. દેવાના ૧૨૦૦૦ વર્ષમાંથી એક અણુનું ગ્રી થાય છે અને એવી ૭૨ અણુનું ગ્રીનો એક મન-વતર થાય છે. તે વખતે માણસના ૩૦૬૦૨૦૦૦૦ વર્ષ થાય છે. જો ચોવીસ દલાઓ દિવસ સાચો હોય તો આ જાગન સાગી ૬૨ પણ હાલના સાયન્સથી અણુતથી સિદ્ધ થયું છે કે એવો કાષ્ટ નિયત કાળ નથી પણ દરેક જનારમાંથી (એટલે evolutionમાંથી) કાળ નીકળે છે. જેમ એક વસ્તુ અને બીજી વસ્તુની વચ્ચે જે અંતર હોય તે દૂરથી માપી સકાય છે તેમ એક જનાર વચ્ચે અને બીજા જનાર વચ્ચે જે કાળનું અંતર પડે છે તેને interval કહે છે અને તે પણ હવે તેની મદદથી માપી સકાય છે. પણ તે વખતે જોનારાની સ્થિતિ ખાનમાં લેવી પડે છે. તેથી કાળ સાપેક્ષ જની જાય છે. આ જાગન યોગવા-સિદ્ધમાં કી સમજાવેલી છે અને સાપેક્ષતા (Relativity) ના સાયન્સમાં પણ કી સમજાવેલ છે. તેમના કહેવા પ્રમાણે અર્થસત્તાને અનુસાર પ્રતીતિ. નથી, પણ પ્રતીતિને અનુસાર કાળની સત્તા છે એટલે કાળ ક્રમીની પડેલાં રહેલું નથી પણ પ્રતીતિ વખતે અનુભવમાં આવે છે.

આમ, વૈજ્ઞાનિક અને સાંખ્ય શાસ્ત્રોમાં એમ કહેલું છે કે તમોગ્રણી અદ્ધકારમાંથી કાળ ઉત્પન્ન થાય છે. તમોગ્રણી અદ્ધકારને રહેલા મટે વખત નેહ્યે અને તેથી કાળ ઉત્પન્ન થાય છે. પણ અદ્ધકારની પડેલાં મદતર છે અને મદતર મળ પ્રાણનું પરિણામ છે તેથી મળ પ્રાણના પરિણામના પડેલાં પણ કાળ હોવો જોઈએ, એ કાળ ક્યાંથી આવ્યો ? તેથી વૈજ્ઞાનિક પ્રાણને અવિદા માનેલ છે. એ ખતમાં જન્મ એ અવિદાનું પરિણામ અને મેનનનો વિવન છે જેમને

પરિણામ સ્પષ્ટ ન જમતો હોય તેમને માટે અવધા એ જ જમત છે. જેને વિદ્યા પ્રાપ્ત થાય તેને જમત બ્રહ્મરૂપે રહે.

પણ ત્યાં ધણા જનારો બતતા હોય ત્યાં તે સ્વર્ગમાં અથવા મનન્તરમાં કાળ નિયત રૂપ પડે છે. અધિઓ દરેક ચતુષ્કોણને અને અક્ષર પામેલા વેદોને તપશ્ચર્યાથી જુએ છે. દેવો યજ્ઞભાગના બોક્તા બને છે, ઇન્દ્ર લક્ષ્મીનો ઉપભોગ કરી ત્રણે લોકનું રક્ષણ કરે છે અને દાંષ્ટ વજેરેથી સૃષ્ટિને જીવની રાખે છે. તે ઉપરાંત ભગવાન યુગ પ્રમાણે અવતાર ધારણ કરીને યોગક્ષેમ ચક્રાવે છે અને ધર્મનું રચાપન કરે છે. ધર્મ એટલે નિયતિ અને કાયદા માણસના કલ્યાણને માટે જરૂરના છે. આજુ મનન્તરમાં આદેવ મનુ છે. તેના ઇન્દ્રિયો, નહમ વજેરે ૧૦ પુત્રો છે, આદિત્ય વજેરે દેવો છે, ઇન્દ્ર પુરુષ છે, કશ્પ વજેરે અધિઓ છે અને ચક્રાત્મા વામન અવતાર છે. આ પ્રમાણે સૃષ્ટિનો ક્રમ નિયમિત રીતે આપ્યા કરે છે. એ નિયમ અપણે માણસ હોય એમ માનીએ ત્યાંસુધી આપણને લાગુ પડે છે પણ આપણે દેહનું અભિયાન છોડી દઈએ તો તે નિયતિનો ક્રમ આપણને લાગુ પડે નહિ. જે ક્ષેત્રમાં જે જીવ રહેતો હોય તેને તે ક્ષેત્રના ધર્મ લાગુ પડે છે. દાહનું સંપન્ન પણ કદે છે કે determinism એટલે નિયતિ અથવા પ્રારબ્ધ સામાજિક (statistical) છે. ત્યાં ધણા જનાર

અથવા ધર્મ એક સાથે કામ કરતાં હોય ત્યાં પ્રારબ્ધ અથવા નિયતિ રહે છે.

વૈવસ્વત મનન્તરમાં કશ્પવંશ દ્વારા અદિતિના અર્ધથી ભગવાન વામનજીનો અવતાર થયો છે. વિવસ્વાનને એ જી હતી. એકનું નામ સંઘા અને બીજાનું નામ છાયા દેવું. છાયાનો પુત્ર સાવર્ણી દેવો. એટલે છાયાવંશી માયાથી આવરણ ઉત્પન્ન થાય છે તે આકાશ મનુ યશે. નવમા મનુ વસુજીતો. પુત્ર દક્ષસાવર્ણી યશે, પછી બ્રહ્મસાવર્ણી દ્યુમો મનુ યશે એ પ્રમાણે ૧૪ મનુ અને મનન્તરની વાત આવે છે. પણ મનુના પુત્રો અંગ્રીજો અને મુસલમાનો એવા મનન્તરને માનતા નથી. આકાશ રચના ઓઢમાં અર્ચાવને અતે એમ કહેવ છે કે શ્રી હર સત્ત્વ વજેરે સિદ્ધિના રૂપ ધારણ કરીને પ્રત્યેક યુગમાં જ્ઞાનો ઉપદેશ કરે છે, યાગવંશ્ય વજેરે. કાવિના રૂપથી કર્મકાંક્ષો પ્રચાર કરે છે અને દત્તાત્રેય વજેરે દ્વારા ચેતનાર્થની પ્રતિષ્ઠા કરે છે યોગમાર્ગ રજોગુણીને માટે છે, જ્ઞાનમાર્ગ સાર્વિકને માટે છે અને જેમનામાં વૈરાગ્ય નથી તેમને માટે કર્મમાર્ગ છે. એ બાબત એકાદશ રંધ્રમાં ભગવાને ઉદ્ધવજીને સમજાવેલો છે. આકાશ રંધ્રમાં પણ કહેલું છે કે જેને મનન્તરના ચક્રમાંથી નીકળવું હોય તેમને માટે બાહ્યરૂપના નેત્ર બાહ્યાન દેવું નોંધવું એટલે આત્માનિવેદન નામની નવમી બકિત કરવી નોંધવું.

(અપૂર્ણ)

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ અને ઇશ્વરસાક્ષાત્કાર

પ્રયોજક : શ્રી જયંતીલાલ મંગળજી બોહા બી.એ.; બી. ટી.

(અંક ૫૪ ૬૦૮ થી ચાલુ)

અસ્તિ, માતિ અને પ્રિય એ સ્વરૂપે જગતના સમજવા બેઠાં. અસ્તિ એટલે હોવાપણું, માતિ એટલે બહાર દેખાવાપણું અને પ્રિય એટલે આનંદ. એ ત્રણે મનદ્વારા મુદીત બ્રહ્મનો પરિચય કાળનારા સ્વરૂપે છે તેથી જ કહેવામાં આવે છે કે—

યત્રયં મનો યાતિ તત્રત્ર કુરુ બ્રહ્મં દર્શનમ્ ।

બ્રહ્મ શબ્દ બ્રહ્મ (આપણ) ધાતુ પરથી થયેલ છે, અને તેનો અર્થ સર્વબાળી એવો થાય છે. આ ઉપરાંત નામ અને રૂપ એ જે સ્વરૂપોનો અર્થ જગત થાય છે.

જમતો અર્થ મલ્લતિ સજગત્ એટલે કે ક્ષણભંજર એવો થાય છે. જમતની અંદર જે અસ્તિ, માતિ, અને પ્રિય છે તે સિવાય બીજું કંઈ શક્ય નથી. નામ અને રૂપ એટલે જમત. એ તો અસત્ય ફેરફારો છે—

અસ્તિ માતિ પ્રિયં નામ રૂપં ઇત્યંશપશ્ચકમ્ ।

આયત્રયં બ્રહ્મરૂપં જગદ્રૂપં તત્તો દ્વયમ્ ॥

આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ-સક્ષાત્કાર એટલે કાલિન્દુની અંદર ફેરફાર, અંતઃકરણની અંદર ફેરફાર, પદાર્થોની ક્રિમતત્ત્વો અકલ્પીમાં ફેરફાર, બ્યવહારમાં ફેરફાર.

નેને ઈશ્વર તરીકે માનવામાં આવે છે તે ખરખર આ આશ રાખી જા છે. પાંચ યાત્રાઓને બાદ સ્વયં ભામે છે. આમુખી આપણને વધારે તે વધારે સુદમ ઇન્દ્રિયાતીર્ત સાક્ષાત્કાર થતો નથી, ત્યાંમુખી આપણને ઇન્દ્રિયજન્ય મુખ્યે ખર્ષ લાગે છે; પરંતુ જેમજેમ આપણે આપણા મનને જે આપણું સુદમસ્થક બંધ છે તેને વધારે તે વધારે તીવ્ર સુદમમહી જનાવના જાણીએ છીએ તેમ તેમ આપણને વધારે તે વધારે સુદમ પ્રકારના સાક્ષાત્કાર થતા જાય છે, અને છેવટે પરમાત્માનો સુદમાતિસુદમ સક્ષાત્કાર, એટલે કે સમાધિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

સમાધિ એ માનસિક વિસ્તૃત નથી. આપણું આવારૂપ ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન એ જ ખરખર વિકૃતિ છે. કામલા તરીકે આપણે કહીએ છીએ કે સુખ ઊગે છે અને આશય છે, પણ વાસ્તવમાં સુખ ઊભોયે નથી તેમ આશયતોયે નથી ખરી વાત ના એ છે કે આપણા બ્રમ્મો નાશ કરવાની જરૂર છે.

ત્યારે દરે એ સરાસથયે કે આપણે આપણું વરુદ્ધન યથાનિષા સમ્ય દેશન કરી રીત કરી સકીએ કે જવાનમાં કહેવાનું કે કોણ પણ જાતની પહેરેલા માની લીધેલી ધારણાઓ વિના શક્યતા કરો, જગત્સુની નિબાધકતાને ધારણ કરો અને તમારી શોધની નાજી મંડપા રહો. પાંચમીમાં પાંચમું રૂપ અદરશ થઈ જશે. હાલ તમા ઇશ્વરકર્તિ માફક ખાતા અને થયે જાને એકરૂપ થશે; તેમજ આદ્ય તરીકેની દૃષ્ટિ પણ બધ પડશે. તેનું નામ તે ઈશ્વરસાક્ષાત્કાર પદ્ધતિ સાકારન દેશન થશે અને પછી આદ્ય અનુભવન સહને સુદમવચક યતન-મન કેન્દ્ર-એકાનજી બનશે, જેથી સચ્ચ સ્થિતિ સાક્ષાત્કાર થશે, અને છેવટે નિર્ગુણ જગતો સાક્ષાત્કાર થશે.

આ પરથી સમજાશે કે સાક્ષાત્કારનાં બે પદધિર્ષા છે. ૧ સાકાર, ૨ નિરાકાર. અર્થાત્ સચ્ચ અને નિર્ગુણ. પદ્ધતિ રિથિતિમાં દેશભાવ છે, બીજી રિથિતિમાં જેન ઈશ્વરાનુભવ વધારે તે વધારે આદ્ય થતો જાય છે, તેમ તેમ દેશભાવ દૂર થતો જાય છે. વિવિધતામાં એકના માલુમ પડે છે અને ઈશ્વરનો અનુભવી તરીકે સાક્ષાત્કાર થાય છે. ત્યારપછી આપણે છેવટની રિથિતિ પડોચીએ છીએ જેમાં માત્ર એક, અખંડ, અદ્વય જ છે; જ્યાં બનેલા કે વિવિધતાની ભાવના જ નથી. જે રોક ગાધી પર છે. જેને પરિણામે મનોભાવ થાય છે— અને મનની પાછળ એ ચિત્ત બંધનમાં રહેલ છે. આ રમુજે સાત જ રીતે સાકાર બ્રહ્મની વ્યાખ્યા કરી છે; તેમને કાલો માનના દેશન થી દર્શાવે, અને જાન્યેને પણ તેમજે એ દેશન કરાવ્યા દર્શાવે અનુભવજન માતા

છતાં દેશન તો થયાં નહતાં પણ તેમજે તેમનાં પદ્ધતિ પડેલાં જેવાં દર્શાવ્યાં. આ ઉપરથી માલુમ પડશે કે ઈશ્વર સાક્ષર ધારણ કરે છે, એ બકતોની માન્યતા ખોટી નથી માયાશક્તિવડે તે અમુક રૂપમાં દેખાય છે.

ચિન્મયસ્યાદ્વિતીયસ્ય નિષ્ક્રિયસ્યાશરોરિણઃ ।
ઉપાસકાનાં કાર્યાર્થે વ્રજણો રૂપકલ્પના ॥

પણ એટલું તો ખરું કે સાકારબદ્ધ એ ઈશ્વર સાક્ષાત્કારના ક્રમમાં છેવટની રિથિતિ નથી. બાળકરૂપે જન્મવું એ સાકાર છે, પણ કામ બાળક રહેવું એ કીડ નથી. આ બ્રહ્મની ભાવનાથી ઉપર જાયે આપણું શિશુ જેમજે, અને સચ્ચુથી ઉપાસનામાં લીન થવું જેમજે. ત્યારપછી નિર્ગુણનો સાક્ષાત્કાર કરવો જેમજે, અને ત્યારજ આપણને જાન એટલે જુ એ પૂરેપૂરું સમજાય છે આપણે જાણીએ છીએ કે પાણી નરસ છીપે છે, પણ એ એક જ પદાર્થ— પાણી રૂપાતર છે. અરૂપ એ બન છે, પાણી રૂપે એને સાક્ષર નથી, જેમાં નાખે તેવો આકાર ધારણ કરે છે, અને ત્રીજું રૂપાન્તર વાગળું, જેની અંદર તેને સાક્ષર નથી તેમજ કદ પડુ નથી.

આ જાતની પદ્ધતિરૂપમાં આપણે સમજી શકીશું કે પરમાત્મતત્ત્વમાંથી રચીતી ઉપાસત વર્ષ થકે છે. શ્રીરામકૃષ્ણે પોતાના જીવનમાં આ વાતનો અનુભવ કર્યો હતો. તેમજે રવપ્રમેયોદારા ખાતો કરીને પછી સર્વજન-સમન્વયરૂપ સિદ્ધાન્ત જમાવે આપે છે. વિવાદ અને મતભેદાતરના કષ્ટતાના આ મુખમાં સર્વધર્મની સમાનતાનો મહાબન શીખવનાર તેઓ મુનાવનારરૂપ છે.

શ્રીરામકૃષ્ણના જીવન પરથી બીજું એ માલુમ પડે છે કે, તેમને જૂતાકાળમાં થઈ અધેક જ્યા માનવ-દેવોનાં દેશન થયાં દર્શાવ્યાં, અને તેઓ સર્વેએ તેમનાં જરીરમાં પ્રવેશ કર્યો એવો અનુભવ તેમને થયો હતો. શ્રીકૃષ્ણ ગેરુસમૂહર આને માનસિક જમણા માને છે, પણ તેઓ એ અનુભવનું થથાર તાલપન સમજી શક્યા નથી. બ્યારે પરમદેસેવનું અનિત્ય સમર્થિમાં બળી ગયું, પારવારની અંદર રસજાસ મધ એકરૂપ થઈ ગયું, ત્યારે એ સમુદને બધી નહીં. પોતાનામાં બળી જતી જેનમાં આવી બીજા કાળોના કીલ તો પૂરુણેલા થઈ એકા માનવ દેવે. જલ્દ તેમના કી-માં પ્રવેશના થયે એવો અનુભવ તેમને થયો. તેમજે ૧: ૧૫૧૧ ની કાયે એ તા બુઝાવી જન તેણા વાન જન જન જન્યુક તેમનામાં દેખાયા. આ પ્રમજે મનુષ્ય જન્મતાને ઉપર પડ્યો છે કે આ રમુજે જનાવી આપણે છ.

ઈ શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:

સ્વામી નિષ્કુળાનંદ

લેખક—શ્રી “હરીશ”

“એક તરફ ગામ અને બીજી બાજુ ગુરુદેવ, જાને મારા આશ્રય હતા. કેને ત્યજું ? ગામને કે ગુરુને ? ગુરુદેવ આત્માનંદ સ્વામી તરફ પ્રાગજાગે દેવજાવ કરે એ શે સંખ્યાય ? જે ગામમાં ગુરુને સ્થાન નહિ એ ગામ શિખરે માટે ત્યાજ્ય ગણાય. મારે માટે આ ગામમાં સ્થાન નથી.” આ નિશ્ચય સાથે રામભાઈ સુધારે ગામ છોડ્યું.

રામભાઈ સુધાર મૂળે સતીપુરમાં રહેતા. સંસારમાં રહીને વિવ્રકત દશા ભોગવના. એ સુમુક્ષુએ સ્વામી આત્માનંદને ગુરુપદે સ્થાપ્યા હતા છતાંનતું સુમન એમને હાય સોધું હતું.

એક દિન એમના કાને વાત આવી; ‘ગામ ગુરુદેવને નિરકારે છે.’

અને બીજી ક્ષણે એમણે સતીપુરને છેલ્લા પ્રણામ કર્યા અને હાથાર પ્રાન્તના શેખપાર ગામમાં આવીને પૂર્વવશ જીવનવાવ દંકર્યું.

ગુરુદેવ રામભાઈનો પ્રેમ અને શ્રદ્ધા નીરખી રહ્યા. એમનું અંતર એક શુભાશિષ આવી ગયું: “તારા કુળમાં મહાન આત્મા અવતાર લેશે, અને કાળમાધુર્યથી તે માનવજાતને ઉદ્ધાર કરશે.”

રામભાઈ એ આશિષ નત, મસ્તકે ઝીલી રહ્યા.

સમયે થોડાં ડગલાં આશ્રણ ભવોં અને સંવત્ ૧૮૨૨ની એક સુરમ ધડીએ રામભાઈનાં પત્ની અશ્વતથાને ખોળાનો ખુદનારો-લાલ મળ્યો.

ભવિષ્યમાં અમૃતવાણીથી જગતને અમૃતમય જનાવવા હ્મજતો એક લાલ અમૃતજાના અમૃતનું પાન કરવા આજ્યો હતો. અમૃતજાના એ લાલનું સાચક નામ લાલજી રખાયું.

દિવ્ય પુરોષે જન્મથી જ દિવ્ય શક્તિઓ સાથે લઈ આવે છે. લાલજી પણ જન્મથી જ શક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના ભાવો જાગ્યેશમાં પણ જતાવતા. યોગીન્દ્રોને હુલંબ એવા ગુણો લાલજી માટે સદૃશ હતા.

જાળવેશ કરતા લાલજીને એક મિત્રે એમના લગ્નની જાણ કરી લાલજીએ લગ્ન કરવાની અનિચ્છા દર્શાવી. છતાંય એમનાં લગ્ન કરવામાં આજ્ઞા, અને અનુકૂળ પત્ની કંકુનાનાં કંકુવર્ણી પંખલાં એમનાં ધરમાં થયાં.

થોડા વખત પછી એમનાં માતપિતાએ એમની પાસે છેલ્લી વિદાય માગી, અને નશ્વર દેહનો ત્યાગ કરી ચાલતાં થયાં. લાલજી એકલા જાની ગયા.

અને છતાંય એમને હૈયે જીંડી શાન્તિ હતી. સંસારમાં હોવાં છતાં જનકની જેમ એ નિર્લેપ હતા.

“પ્રણામ ગુરુરય” ! લાલજી ગુરુદેવને ચરણે નમ્યા. “કલ્યાણ ચાએ.” ગુરુદેવે આશિષ દીધી.

“કલ્યાણ તો પ્રેમ ! આપના ચરણકમળની સેવામાં જ છે.” લાલજી ગુરુદેવને ઈશ્વરતુલ્ય મનતા.

“સેવકની હ્મજા તો દીક્ષા લેવાની જ છે. આપ એ હ્મજા પૂર્ણ કરો એવી વાચના મારું હું.” લાલજીએ મણા દિવસની દાખી રાખેલી હ્મજા વ્યકત કરી.

આ સચારી પરમદસને ગુરુદેવ કાજુબાર જોઈ રહ્યા. “ભાઈ, હમણાં તો સંસારમાં તારી જરૂર છે. પછી તને દીક્ષા મળશે.”

અને લાલજી પર તરફ વળ્યા.

“લોજમાં પ્રભુ પધાર્યા છે.” શેખપાર લોજની ચાચાએ જવું હતું.

“શું છે બાઈ !” લાલજીએ એક જણને પૂછ્યું.

“હોય શું ! લોજમાં ભગવાન પોતે પધાર્યા છે. ગામ દરને જાય છે.”

લાલજી રામાનંદ સ્વામી વિના કોઈને મોટા નહોતા ગણતા. શ્રીદરિદ્ર આ અશ્ચર્ય જોઈ એમણે દરને કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. એ ગુરુદેવને મળવા ઉપાસ્યા.

સ્વામીની યોદ્ધાના દર્શન કરી આવવાની આજ્ઞા હોવા
કતા એ બુદ્ધ આવી ગુરુદેવને મળ્યા.

રામાનંદ સ્વામી તે બધું જ જાણના દતા.
એમણે કથ્યનો ભ્રમ દૂર કર્યો. લાલજની આંખનાં
પાશ ખૂલી ગયાં.

ગુરુચંદ્રે ચિર નમાતીને એ ઉચ્ચા.

આજે એમના હૃદયમાં ઉત્સાદ હતો. એમની
અભિગાં તલસાટ હતો. એમના વસ્ત્ર પર ઉન્માદ હતો.

કારણ ?...

ગુરુદેવનાં વચનોએ એમનું અગાન દૂર ક્યું હતું.
આજે એમના હૃદયમાં કોઈ મળવાનું હતું...
હતાં એમના અંતરમાં થોડો અસંતોષ હતો,

શી હતો એ !...

એમના દેહ અને હૃદય વચ્ચે સ્પર્ધા જાગી હતી.
સ્પર્ધામાં હૃદય જીતી ગયું હતું. એ તો ક્યારનું પ પ્રશ્નના
ચરણોમાં પડ્યું હતું, અને લાલજનો દેહ હજી
રોડનો હતો.

આખરે એમનો દેહ મામની ભાગેજી આવી ઊભો.
એમના દેહમાં કાર્ષક તરાર આવી, અને અધોર્ધા નય-
નોને સમાર્પણના દર્શન થયાં.

—અને બીજી ક્ષણે એ દેહ, હૃદય સાથે ઓછના
પુનિત ચરણોમાં પડ્યો હતો, એમની વાચા જંથ યજ્ઞ
જઈ હતી, વાંચાનું રથાન હૃદયે લીધું, અને હૃદયના
ઊઠાણમાંથી પ્રેમપ્રેવ દ નીકળ્યો. એ પ્રવાહે ઓછના
ચરણોને વાંદરનાન કરાવ્યું.

જ્ઞાપ્રાપ્ત સ્તબ્ધ હતો. શીજ મંદમંદ સ્મિત
કરતા દતા...

ઓછના સ્મિત કરતા મુખમાંથી માધુષ્ય ગયું:
લાલજ ! આજથી તમે મારા છો.

લાલજએ એ માધુષ્ય નત મરતો કીધું.

આ પછી રામાનંદ સ્વામીએ ઓછને ધર્મકુરુપરપદે
રથાપા. આ વખતે લાલજએ માધુષ્યના સ્મરણમાં
ઓછને દામ્યારીકીરીની ભેગ આપી.

અને ઓછએ એ પ્રેમપુરસ્કાર સ્વીકારી.

વચનના દિરસો દતા, કોયલ આંગણે
ટકડકી દતી.

આજે શેષપારમાં આનંદ હતો. મામ વસતીથી
ક્યું મયું લાગતું હતું.

કારણ ?...

લાલજ સુધારને ત્યાં શીજ પધારી દતી. વસ તોલસવ
આ વખતે લાલજને ત્યાં થવાનો હતો. દેશેદયથી દરિ-
શક્તો પધારી દતા.

લાલજએ આ લાભ પેટ ભરીને લીધો. શીજએ
લાલજને રંધા અને લાલજએ શીજને !

અને વસ્ત્રોત્સવ પૂર્ણાનંદ આવે સમાપ્ત થયો,
દરિશક્તોએ વિદાય લીધી.

શીજએ પજી કંઠમાં પ્રવાસે જવાનો વિચાર
દર્શાવે, અને એકાદ ભોમિયો બોળી આપવાનું લાલ-
જને ક્યું. લાલજએ બીજા કોઈને મોકલવા કરતાં પોતે
જનું વધારે ઈટ માન્યું, અને શીજ સાથે ચાલ્યા.

વિષ્ટ વટ દોવાને લાંબે ભાગું, પાણી અને મુખ
રીતે ઘોડા પેસા પજી લઈ લીધા, અને લાગત-મજવાન
પ્રવાસે ચાલ્યા.

રસ્તામાં શીજએ એ મિખારીને અન્ન, તરસા
સંતને પાણી અને કુટારાને પેસા અપાવી લીધા.
લાલજ તો આ બધું જોઈને સ્તબ્ધ જ બની ગયા.

દેવે લાલજનો કંઠે ચોવારા માંડવો. ન રહેવાયું
એટલે શીજને કહેતાં શીજએ તેમને સમુદનું મીઠું
પાણી પીવાનું. પાછળથી ખાતો કરતાં એ પાણી ખઈ
નીકળ્યું હતું.

આખરે વિષ્ટ વાત પૂરી થઈ. અને તેમણે તળાવને
કડિ વિશ્રામ કર્યો. લાલજએ શીજના ચરણમાંથી કાટા
કાઠી વખતે સોળ ચિઠોનાં દર્શન કરીને નયન
પુનિત થયાં.

“માર્ગમાં મળેલા સંત કોણ દતી ?” બિટામ
હૃદયે પૂછ્યું.

શીજ દત્યા. “એ તો રામાનંદ સ્વામી દતી.
એમણે જ સમુદનું ખાઈ પાણી મીઠું ક્યું.”

લાલજ જાનંતામર્ષમાં મરણ લઈ ગયા.

આ પછીનો પ્રવાસ અષોઢ મામતી ભાગેલે અટક્યો શીટએ ગામમાં જઈ બીજા માઝી લવવાનું કહ્યું ત્યારે લાલજી મુંઝાયા, કારણ કે એમનું સાકરું આ ગામમાં જ હતું હતું. આથી શીટએ એમને દીક્ષા આપી અને કહ્યું "આજથી તમે નિષ્કુળ થયા રામાનંદજી સ્વ.મીએ વચન આપેલું તે પૂરું થયું."

લ.લજીએ પૂછીનંદથી એ સ્વીકાર્યું.

અને પછી બીજા લાવી ઉદરશાંતિ કરી.

હવે નિષ્કુળાનંદ સ્વામી સાચા સંત બન્યા અને એમના જીવનમાં અનેકાનેક ફેરફારો થયા લાગ્યા. અને એમાંથી કવન રકુપું. એ કવનના માધુર્યે લાખો જીવોનો

ઉદ્ધાર કર્યો. એમનું એ જીવનકવન ૨૩ મંથોમાં વહેંચાયેલું છે.

એ પ્રેમી સંતે હમણાંને અક્ષર ધામનું આંગણું દેખાડ્યું.

અને સંવત ૧૯૦૪ માં એ મહા પ્રતાપી સંતનો જીવનદીપ પ્રગ્ભવ્યો એ જીવનદીપે ૬૨ વર્ષ સુધી આખા જગતને પ્રકાશ આપ્યો. અનેકનાં જીવન ઉજવાળ્યાં.

એવા દીપના જ્યોતિર્ધરની ભારત હંમેશાં રાહ જુએ છે.

સંપૂર્ણ.

શીખવા લાયક

અનુ.—શ્રી. અમૃતસાહ નરસિંહદાસ ગાંધી.

મરીખ છાકરાની હમાનદારી:—

એક મરીખ છાકરા હતો. ધરમાં તેની મા અને એક નાની જાહેન બે જણુ હતી. જાહેન ખીમર હતી. તે તેની જાહેનની દવા કઠાવવાને માટે પોતાના કાકાને કહેવા જઈ રહ્યો હતો. રસ્તામાં તેને એક પાકીટ પડેલું મળ્યું. તેમાં ૧૨૦૭ રૂ. ની નોટા હતી.

છાકરા હમાનદાર હતો. તેણે પોતાના મનમાં નિશ્ચય કરી લીધો કે 'આ જેનું પાકીટ છે, તેનો પત્તો હમાવીને તેને જરૂર આપીશ' તેણે ધીર જઈને પોતાની માને અડી બીના સંજળાવીને કહ્યું—'મા ! જે બીચારાનું પાકીટ ખોવાયું હશે. તેને મોટી ચિંતા થતી હશે, કારણ કે તેમાં તેના રૂપયા છે. જો હું એ રૂપિયા રાખી લઉં તો જલ્દી પાપ થશે, અને પ્રભુ મારા ઉપર નારાજ થશે. પણ જોના રૂપિયા ખોવાએલા છે તેનો પત્તો કેવી રીતે લાખશે ? મા ! હું કોઈ પણ ઉપાય બતાવ, જેથી હું તેને જોણા કાઢું.' છાકરાની મા પણ હમાનદાર હતી, તેથી જ તેને હમાનદાર પુત્ર હતો. યુગ્મજનમાં પણ કહેવત છે કે મા-બાપ એવા બેટા, વડ એવા ટેટા. તે છાકરાની વાત સંજળાને ધણી પ્રશન્ન થઈ તેણે કહ્યું—'બેટા ! જગતના લોકો હમાનદારીની સમ્યક્ આ પ્રમાણે દૈવ રાખે ને તારું

કથાણુ થાઓ. બેટા ! કોઈ જાણમાં ખમર દેવાથી માલિક પોતે આવીને પાકીટ લઈ જશે.'

છાકરા જાણવાળા પાસે ગયો. તેની સમ્યક્ જોડને જાણવાળાએ તેના નામની નીચે પ્રમણે (ખત છાપી દીધી—એને એક પાકીટ રસ્તામાંથી મળ્યું છે, તેમાં ૧૨૦૭ રૂ.ની નોટા છે. તે જેનું હોય તેણે અધિક સરનામા પર આવીને સંજો આપી લઉં. આ વાંચીને પાકીટનો માલિક આવ્યો અને આંટલી મરીખી હોવા છતાં પણ આવી હમાનદારી જોઈને નવાજ પામ્યો. તેણે કહ્યું—જે મરીખ હોવા છતાં પણ બીજાના પૈસાનું જીવ નથી લલચાવતો, તે જ સાચો હમાનદાર છે અને પ્રશંસાને યોગ્ય છે. અનેખર મરીખ લોકો જ આના હમાનદાર હોય છે. પૈસાવાળા તો પૈસાનો અભાવ નહોતા છતાં પણ, પૈસાના સંજોથી લોકોમાં પડીને બેઠમાન થઈ જાય છે. તમને ધન્ય છે, જે માણસો આવી રીતે પ્રભુપર વિશ્વાસ રાખીને પોતાના સત્ત્વર અડમ રહે તો તમને સર્વ મળી રહે' આમ કહીને તેણે તે રૂ. ની નોટા છાકરાની દવા અને સેવકને માટે આમલ કરીને આપી દીધી. અને છાકરાને પોતાને ત્યાં જીવી નોકરી આપી. છાકરા પોતાની એ હમાનદારીનાં જળપર આગળ આવીને એક પ્રખ્યાત

અને ધિક્ક વ્યાપારી બન્યો.

પોતે પાલન કરનાર ઉપદેશ દેવાનો અધિકારી છે—

એક બ્રાહ્મણે પોતાના આઠ વર્ષના પુત્રને એક મહાત્માની પાસે લઈ જઈને તેમને કહ્યું—‘મહારાજ! આ છોકરા રોજનો ચાર પૈસાનો જોળ ખાઈ નામ છે અને ન આપીએ તો હાથ—કથરા કરે છે. કૃપા કરીને તે ન ખાવ તેના તમે કાષ્ઠ ઉપામ જતાવો.’ મહાત્માએ કહ્યું—‘એક પખરાડીઆ પછી તેને મારી પાસે લાવજે, ત્યારે ઉપામ જનાવીશ.’ બ્રાહ્મણ પંદર દિવસ પછી તે બાળકને લઈને ફરીથી મહાત્માની પાસે પહોંચ્યો, મહાત્માએ છોકરાનો દાઢ પડીને સુંદર ને ખીંકા ચંદ્રોમાં કહ્યું—‘બેટા! જો, હવેથી કાંઈ પણ દિવસ જોળ ન ખાતો, તેમજ લડતો પણ નહિ.’ ત્યાર પછી તેની પીઠ માંડીને તથા બહુ ખ્યારથી તેની સાથે વાતચીત કરતા મહાત્માએ તેને વિદાય આપી તે જ દિવસથી બાળકે જોળ ખાતો ને લડતું ચિલકુર છોડી દીધું હતું.

ચોડાક દિવસો પછી બ્રાહ્મણે મહાત્માની પાસે જઈ બધી બીના રહી, અને ક્રોડા આમદથી પૂછ્યું—‘હે મહારાજ! તમારા એક વખતના ઉપદેશે એટલું બધું બન્યું કામ કયું? છે કે કઈ કહેવાય તેમ નથી, પરંતુ તમે તે દિવસે તેને ઉપદેશ ન દેતા પંદર દિવસ પછી કેમ બોલાવ્યો? તમને ચોખ્ખાં હાથે તો તેનું રક્ષણ જતાવવાની કૃપા કરો.’ મહાત્માએ જણાવ્યું—‘બાપ! જે મનુષ્ય પોતે સંયમ-નિમ્બનું પાલન નથી કરતો, તે બીજાને સંયમ-નિમ્બનો ઉપદેશ દેવાનો અધિકારી નથી થતો તેના ઉપદેશમાં બગ પશુ નથી રહેતું, હું આ છોકરાની માફક જોળને માટે રોતો અને લડતો તો ન હતો, પરંતુ હું બોજનની સાથે હમેશાં જોળ ખાતો હતો, તે આદતને છોડી દેવાથી મનમાં કેટલી ઇચ્છા-ચામ છે એ વાતની મેં પોતે એક પખ-

વાડીઆ સુધી પરીક્ષા કરી અને જ્યારે મારો જોળ ન ખાવાનો અવ્યસન દહ થઈ ગયો, ત્યારે હું મારા મનો-જળની સાથે દહનાપૂર્વક તમારા છોકરાને જોળ ન જ ખાવાને માટે કહેવાનો અધિકારી થયો. હું.’

મહાત્માની આ વાત સમિળાને બ્રાહ્મણ લાગ્યત થઈ ગયો, અને તેણે પણ તે દિવસથી જોળ ખાવાનો છોડી દીધો. દહતા, ત્યાગ, સંયમ અને તાનુકૂલ આચરણ એ ચારે જ્યાં એકત્ર થાય છે, ત્યાં સફળતા મળે છે.

પારમાર્થિક પ્રેમ વેચવાની વરદા નથી—

એક મૃદુરમ ત્યાગી મહાત્મા હતા. એક વખત એક સન્ન્યસ જે હળદર સોનાની મહોરો લઈને તેમની પાસે આવ્યો અને કહેવા લાગ્યો—‘મારા પિતાજી તમારા મિત્ર હતા. તેમણે ધર્મપૂર્વક ધનનું ઉપાજન કયું? હું. હું તેમની યોગીક મહોરો લઈને આપની સેવામાં આવ્યો છું. તો તેના સ્વીકાર કરો.’ એટલું કહીને તે મહોરોની થેલી મૂકીને ચાલી ગયો. મહાત્મા તે વખતે મૌન અવસ્થામાં હતા, તેથી તે કાંઈ બોલ્યા નહિ. પાછળથી મહાત્માએ પોતાના પુત્રને બોલાવીને કહ્યું—‘બેટા! મહોરોની થેલી અમુક સન્ન્યસને ત્યાં પાછી આપી આવ ને ને કહેજે—તમારા પિતાની સાથે મારા પિતાને પારમાર્થિક પ્રેમનો સંબંધ હતો, સાંસારિક વિષયને લઈને નહીં.’ પુત્રે કહ્યું—‘પિતાજી! તમારું હૃદય શું પવરતું બનેલું છે? તમે જાણો છો કે આપણું કુટુંબ બહુ મોટું છે. અને ધરમાં કંઈ ધન બેઠું કરેલું નથી, માગ્યા વગર આ જગત આદમીએ મહોરો આપી છે, તો તેના તમારા કુટુંબીઓ પર ક્યા કરીને તમારે સ્વીકાર કરી લેવો જોઈએ.’

મહાત્મા બોલ્યા—‘બેટા! શું તારી બેવી ઈચ્છા છે કે મારા કુટુંબના લોકો ધન લઈને મજા કરે અને હું મારા ઈશ્વરીય પ્રેમને વેચીને તેના બદલામાં સોનાની મહોરો ખરીદી લઈ ફાળું ઈશ્વરનો અપરાધ કરું?’

પ્રભાતના પુષ્પો

લે. ધી. વણુ કોટક

કામને કહેલું કે મોતી મેળવવા હોય તો મદાસા-
અરની દોરતી બંધવી. એટલે નવાં વસ્ત્રો ધારણ કરીને
મેં કિનારે બટકવા માંડ્યું. વધી મુધી મેં બટકવા
ક્યું અને અનેક જાતના પાણોના ટુકડા વીણ્યા, પણ
ક્યાંય મોતી હાથમાં ન આપ્યું. પછી ચર્ચુ કે અંદર
કુકાતું, પણ મારા કિમતી વસ્ત્રો બીનાં ચર્ચુજો એવો
મને ભય લાગ્યો. અને મેં તો મારો જીવો કાપીકમ
ચાલુ રાખ્યો. આખરે દિવસરાત કિનારે બટકી બટકીને
વાકી ગયો, વરો પણ ફાટી ગયાં અને હવે મને લાગ્યું
કે અંદર કુકાળા સિવાય છટકે નથી. એક દિવસ
ભરતી આવી, મદાસાગર ભરતીએ ચાલ્યો અને મેં
કુકાળ્યું.

થોડા દિવસ મુધી તો સાપાટી ઉપર તથો, પછી
કાંઈતો અચાનક મારે કાને આલ્યો, 'મુખ'! સપાટી
ઉપર વરનારાઓને કંઈ પણ મદામુલી વસ્ત્રો મળતી
નથી.'

હું તળાએ પહોંચ્યો અને હાથમાં એક છોપલી
આવી. મોતી રૂગાવાની આશા પ્રગટ થઈ. આનંદ સાથે
કિનારે આવ્યો ત્યાં છોપલીને વાચા આવી. તેણે કહ્યું:
'હું તારા હાથમાં આવી છું, પણ તો મરજીત!
મને જીવાડતો નહિ અને મારો ત્યાગ કરતો નહિ.'

મનથી? મારા જેવો મુખી માણસ આ દુનિયામાં
આને કોઈ નથી. કારણ કે મદાસાગરનો કિનારો છોડીને
આને હું આજ્ઞાની ગુલાબી ધરતી ઉપર ફરી રહ્યો છું.
અહીં તો સદા મને મારે બાજુ ભરતીનું જ સંગીત
સંભળાયા કરે છે.

(૨)

તમે જે આજ લગાડી છે એને લીધે મને આજ
પણ પંજે બળા રહ્યા છો. પણ એમાં અમને અદ્યતન
આનંદ આવે છે. કારણ કે અમે તો અમરજતી જેવા
છીએ, બળા બળાને વાતાવરણમાં ગુલાસ દેવાનીએ
છીએ. અમે તો હવે જીએ ને જીએ જન્મ રહ્યા છીએ,
જિવંતમાં જન્મ્યા છીએ પણ દુઃખની વાત તો એ છે
કે તમારી નજર નીચે પડતી રાખ ઉપર જ રહ્યા કરે છે.

(૩)

તમે હજી મુદ્દ પ્રેમને સમજી રહ્યા નથી, કારણ
કે તમરા જીવનમાં 'અહમ્' છુપાયેલો છે અને તેથી જ

તમારી નોંધ સાગરમાં પડતાં મુજબ છે. અમે તો
અમારી જાતને જુલી-આમળ વધો રહ્યા છીએ, કોઈ
જાતનો ડર નથી; અહમ્ના સહે અમે તો ખુલ્લા મુખી
છીયા છે.

કિનારે જીએલા તો નાવિક! અમે તો હવે આમ-
જને આમળ જન્મ રહ્યા છીએ, મુતતાગને અમે અમારું
નિશાન બનાવી દીધું છે અને તું બનતો માથો હતું.
એની એ જગ્યાએ જીએ છે, વાદ રાખજો કે જ્યારે
અહમ્ જુગશે ત્યારે જ તું નિર્ભય ચર્ચાને તારી નોંધ
તરી રાકશે.

(૪)

અમે આજે મહાન મુરોલીમાંથી પસાર થઈ રહ્યા
છીએ છતાં પણ રોજ તમારી સંમક્ષ દક્ષિણ મુખ
રાખીને આવીએ છીએ. અમારા દુઃખની વાત કરીને
અમે તમને દુઃખી કરવા મુધી મામતા કારણ કે અમે
તમને મિત્ર માન્યા છે, અમારા મુખના તમે શાળીદાર
છો અને અમારા દુઃખ ઉપર અમારો એકમાત્ર જ
હક્ક છે.

(૫)

ઝો મુસાફર! જીવનમાં ચારેબાજુ અંધકાર
કેબાય, આકાશમાં આંધનાં વાદળાં આવી ચડે,
તોફાન શરૂ થાય અને કોઈ પણ તારી મારે ન
આવે તો નિરાશ ન થતા, એવું પણ કહેતો
નહિ કે 'હવે જીવંતીના અંત આવી ગયો છે,
જીવનમાં કંઈ સાર નથી.' આશા અને-આનંદ
સાથે જ પાકાર પાડે છે:

'આ કંઈ જીવનનો અંત નથી, પણ નૂતન
જીવનની લગ્ન શરૂઆત છે.'

(૬)

દુનિયાની દૃષ્ટિએ તમે અને હું સદા જુદા જ
રહેવાનાં છીએ. તમારું નામ સંખ્યા પશ્યું છે જ્યારે
લોકો મને ઉપ-કહે છે. તમે આયમતા સંગીતો સાથે
સ્વીકાર્યો છે જ્યારે મેં અરજીદાય સાથે સંબંધ બાંધીને.

પણ લોકોને શું એટલું? પણ નથી-સમજાવું કે
આપણે બંનેએ એક જ જીવ્ય વ્યક્તિત્વો સાથે સાંભળ્યા
છે અને જુદાં લાગતાં છતાં પણ આપણે એક છીએ;
'કારણ કે જે રંગ તમારામાં છે એ જ રંગથી મારું પણ
પરતર થયું છે!'

નવનાથ કથામૃત

લે. કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ શર્મા

(અંક ૫૪ ૬૦૪ થી આશુ)

જાણે વાચકો! દેવીના વચનને અનુસરીને મત્સ્યેન્દ્રનાથ ત્યાંથી અન્ન પર્વત પર આઆ અને મદાકાલીનાં દર્શન કર્યાં. આંદ ધોળા વેલી લઇને સો કુંડ કર્યા છે, તે એવા સાઈ નદીના કિનારા પર ગયા. થોડે આગળ જતાં દેવિના કણા મુજબ સો કુંડ નજરે પડ્યા એટલે સદેહ વેલીના ટુકડા બંધાય કુંડોના વિષે કેતાં તેમણી એક આદિત્ય નામના કુંડમાં તે વેલીને નૂતન પશ્ચવ આવેલાં નજરે પડ્યાં. સારથાદ મત્સ્યેન્દ્રનાથ તે જ કુંડને વિષે દેવીના વચન પ્રમાણે સ્નાન કરી આચમન કરતાં તેમને મૂર્છા આવવા લાગી ત્યારે તેમણે આદેશ અનુસાર દુરત જ દાદશ આદિત્યનું રમરણ અને જળ યર કર્યો, ત્યારે ભગવાન બારકર પ્રગટ થઇને તેમને શુદ્ધિમાં આપવા અને મત્સ્યેન્દ્રના ચરતક પર વરદ હસ્ત મૂકી કહ્યું કે તારી મનઃકામના પૂર્ણ થશે. ત્યારથાદ તે કુંડનું પાણી કમંડલુમાં ભરી અને માતંડ પર્વત પર આવીને ત્યાંના નામ અશ્વત્થ (પીંપળા)ના વૃક્ષને નખન કરી સર્પનું રમરણ કરી તેના મૂળમાં પાણી નાખ્યું એટલે દુરત જ ભગવાન બારકર પ્રગ્લ્લ થઈ શી ઇચ્છા છે, એમ મત્સ્યેન્દ્રનાથને પૂછવા લાગ્યા. મત્સ્યેન્દ્રનાથે કહ્યું; પ્રભુ! શંખરી વિદ્યા ઉપર કવિતા રચવાનાં વિચાર છે મારે આપ આ જનકસ્વામીના મહાન કાર્યમાં મને સહાયતા કરો. તે વખતે સ્પર્ધિત પણ મત્સ્યેન્દ્ર ઉપર પ્રસન્ન થઈ કહ્યું "ધન્ય છે મત્સ્યેન્દ્ર, તમારી આ પવિત્ર ભાવનાને. જાઓ જે વખતે તમે મારાં મંત્રનો જળ કર્યો તે વખતે હું પ્રગટ થઈ તમને સર્વ કાર્યમાં સહાય કરીશ. આ પ્રમાણે સતત સાત માસ સુધી આદિત્ય કુંડમાંથી જળ લાવી જનકસ્વામીએ મદાકુળો ભોગવીને એમણે નામ અશ્વત્થને પાણી રેડવા કીધું. અને સહસ્ર દેવતાને પ્રસન્ન કરી દીધા, અને દરેક દેવોએ જેમ ભગવાન બારકર સદાય રચવાની જે ઇચ્છા વ્યક્ત કરી હતી તેનુસાર અમારો મંત્રજપ કરવાથી એમો હાજર થઈશું જેમ ક્યું. અર્થાત્ તેમના મંત્રજપ કરતાં કાર્યસિદ્ધિ કરી આપવાનું કહ્યું કીધું. સન્મત્તો! આનું નામ કંત, આનું નામ કાંધુ, આનું જ નામ મહાત્મા કે પોતે અનેક કષ્ટો વેલીને પણ જનતનું કંસાણ થાય છે. આ

છે એમની ઇચ્છાભાવના, આ હતી અમારી ભારતીય ભવ્યતા. એ ભારત આજે દિનપ્રતિદિન વિદેશીઓનું અધ અનુકરણ કરી, દિનપ્રતિદિન અધ.પતનની જોડી જતાં જીતરતો જાય છે. છતાં દાસનાં ભારતીય ભામ-જહેનો લેલમાત્ર પણ વિચાર કરતાં નથી કે આપણી નોંધ કઈ તરફ વલન કરી રહી છે. આજ તો આપણે આપણી મહાન આર્થ સંસ્કૃતિને ફાવી દઈ, અનાર્થ-ત્વમાં હમણું છઈ રહ્યા છીએ. નહિતર ભારતની આ દશા ન હોત. આજે તે જ્યાં જુઓ ત્યાં જુખ અને દુઃખ સિવાય કંઈ દેખાતું નથી. છતાં ય હાલના કેલકાઠ અલગિત મનુષ્યો દાવાપૂર્વક કહે છે કે દેશ ફૂડે ને જુલકે આગળ વધી રહ્યો છે. હું એવા બાઈચોને પૂછી રહ્યો છું કે તમારું આગળ વધવું કઈ દિશામાં છે તે જાણો? હું તો મારી દષ્ટિ અનુસાર બાણું છું કે આપણનાં બાઈચકોનો દિનપ્રતિદિન આર્થત્વને લાન મારી અનાર્થત્વમાં ડહમું લઈ રહ્યા છે અને ફૂડે ને જુલકે આગળ નહિ પણ અધ:પતનની જોડી ચતામાં નીચે નીચે તે જીતરતાં જાય છે. એટલે આપણે માનવતા જ ભૂલવા માંડ્યા છીએ. છતાં દુનિયાનાં નિયમ છે કે પોતાના દૈવ પોતાને સમજતા નથી: એ નિયમાનુસાર આજે આપણે આર્થમિત્રામણા કરીએ છીએ એ પણ યુગનો પ્રભાવ છે. કારણ કે સાતરથી પાંચ હજાર વર્ષ પૂર્વે કૃષ્ણદેવાયન ભગવાન વ્યાસજેવા દુનિયાના એક ગંદા પુરુષે ભવિષ્ય ભાખ્યું છે. શ્રીમદ્ભાવતત પૂરાણમાં તે તમે વાંચી જુવો એટલે દાહની રચનિનો ખ્યાલ આવશે કે વ્યાસે જે લખ્યું છે તે ચર્ચ રહ્યું છે. મારે જરા દુલનામક ભુદિધી વિચાર કરતાં થીજો, એકદમ આપણા ધર્મચોને કપોલકષિપત કહેતાં જરા વિચાર કરો અને સમજો. દણુ કંઈ જનકી મનુ નથી. વિદેશીઓ જેવા કે રેલીન જેવા પોતાની ભાષામાં વેદ, મદાભારત અને રામાયણનો તરજુમો કરાવે અને એમાંથી માનવ ધર્મ થીખવે અને થીખતાં જ્યારે એ જ ભારતનાં આર્થ સંતનોએ Dead Language કહી દસી કાઢે અને ઉપરથી જાણે પોને દુનિયાના ગંદા છે એમ માની એ ધર્મચોનો કપકાઢ કરે છે. એ ખરેખર આપણે મારે શોચનીય છે. છતાં ન હૃદય

કલિએ પોતાનું આકાશ્ય રથાવી દીધું છે. નહિતર આ
ભારતની આ દશા ન હોત.

“અન્નપૂજા ભારતવર્ષ” ને આ જન્મતનું પોષણ કરે;
એ જ ભારતવર્ષનાં દીન માનવી જુએ મરે.
યજ્ઞરાત્રીઓ, બંજાળાઓ, જુએ મરે મદ્રાસીઓ;
માન પજુ જુધી ગયા છે (દમણી તો) જુધમાં પંજળીઓ.”

જાગે જાગે મારા ભારતીય ભાઈ બહેનો ! જાગે,
આખ ઉધાડો, આજ આપણે તો આજળ નહિ પણ
પાછળ પડી ગયા છીએ.”

“જાગેજી જાગે ભેષા,

કલજુમ આગે ૨.

કલજુમ આથો ભેષા,

નિદા મે ત્યાગે ભેષા.....જાગેજી

હવે પછી મારી મૂળ વાત ઉપર આવું છું. ત્યાર
બાદ મત્સ્યેન્દ્રનાથે રાંચરી ગિદાના મંત્રોના મંથ પજુ
તેવાર કરી અને જન્મતના કંથાણુ અર્થે તેને અર્પણ
કરી અને પોતે ત્યાંથી પર્યટન કરતાં બંજાળામાં ગયા.
દાસના કેટલાક બાક બહેનો એ મંત્રતંત્ર-રચને
... ને એડી માને છે, ને પંચવિદારે વખાણે છે.
પરજુ કે હાથનું ફુનિયાનું માનસ એવું બની ગયું છે કે
દુન્યાન નોઈક પ્રકારથી સમુદ્રનું ઉદ્ધવન કરી ગયા એ
નકલ આપણને શંકા આવે છે. અને આવતી હાલે

પેપરનો ફેરીઓ જુમ મારે કે યુદોપમાં અગ્રીઆર
વર્ષની એક અગ્રહ કુમારી ઇન્દ્રીય ચેનલ નામની
ખાડી તરી અઈ, એને આપણે સત્ય કહીશું. પરંતુ
ને નિર્માત્રમાં દુન્યાનના નૈષ્ઠિક પ્રકારથી મતલું માપ
કાઢવાની વાકાત ના હોય એવો તુલ્ય માનવી અને તેમ
એલે તેનો કાંઈ અર્થ નથી. જાકી દુન્યાન ને ખામીનું
ઉદ્ધવન કરી ગયા તે ઇન્દ્રીય ચેનલ કરતાં ત્રણ ગણી
લાંબી પહોળી હતી. તદુપસાર મંત્રવિદામાં એ ચક્રિત
હતી. હવે ડાહને સડેલ પડે કે હાથ એ મંત્રવિદા કેમ
ફળીત થતી નથી ? એવું કારણ કુખ્ય આ છે:

જિહ્વા દમ્યા પરાગ્રેન હસ્તૌ દમ્યૌ પ્રતિગ્રહાત્ ।

પરસ્ત્રીર્મિર્મનો દમ્યં કથં સિદ્ધિવંરાનને ॥

પારમા અન્નવડે જીમ ભટ્ટ મઈ છે અને પ્રતિમલ
ક્યાંથી એટલે શુભ મા અશુભ અને તે વસ્તુનું જાન
લેવાયા હાથ ગળી ગયા છે તથા પારકા ઓઆથી મન
પજુ બળી ગયું છે. તો હે પાવતી ! મંત્રની સિદ્ધિ એમને
થી રીતે મઈ શકે ? એવું નિશ્ચયનું વચન છે. પારકાનું
અન્ન અને જાન લેવાનું પાપ જ કહેણું છે. અને પાર-
કાની ઓનું ચિત્તન તે તો પ્રસિદ્ધ પાપ છે. એથી
કરીને મંત્રની સિદ્ધિની ખાતર ચપળા નિયમોનું પાલન
કરવામાં આવે તો મરૂર મંત્ર ફળ આપે છે.

—અપૂર્ણ

—દિવ્યપ્રેમરૂપા ભક્તિ—

લેખક-વૈદ્ય વિશુવનદાસ દામોદરદાસ શેઠ, આધુનિક આચાર્ય, H. L. M. S.

શ્રીમદ્ભગવત વેદવ્યાસજીની સમાધિસ્થા છે.
એમાં એકાદક રકથ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની સમાધિસ્થા છે.
એ જાનનો ઉપદેશ શ્રી ભગવતીનું બાળ છે. ગૌરવેળ
હવે મહત્ત્વ ! પ્રમાણે એવું મૂલ્ય આપી શકાતું નથી.
શ્રીમદ્ભગવતમાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અનિર્વચનીય મંદીરા-
સંપત્ત છે. શ્રી કૃષ્ણ મતિ છે, તેનેયં વાલ્મયી મૂલિ;
પ્રત્યક્ષા વર્તેતે દ્વેષ એ વચનથી સિદ્ધ થાય છે કેવલ
નારક ભક્તિમયતા ભગવાનની સરવૈદ્ય ભક્તિનો આદર્શ
દર્શવતા કહે છે: યયા યજ્ઞગોપિકાનામ્ । એ દિવ્ય
પ્રેમરૂપા ભક્તિનું દર્શન આપણા આખા પર્વકાલોમાં
મળતું હવેલ છે. તેથી જ એ ભક્તિરાજ છે. દિવ્ય

પ્રેમના આવેનો સમુદ્ર છે અને અસીમ રસથી ભરપૂર
છે. સર્વ જીમ સ્વીકારવામાં આવે છે કે ભગવતમાં
જાન, વૈરાગ્ય અને ભક્તિ દાંતી દંડીને ભર્ષા છે.
એથી રીતે તે ભક્તિરસથી જોતગોત છે તેવી જ રીતે
જાનનો પણ અણ્ય બંધાર છે. સાચી રીતે તો ભગવત
એ ભક્તિનું વેદરાજ છે. દરબારમાં મદારાજની સાથે
દેવાનો, દરબારીઓ, કારકુનો હોય છે તેવી જ રીતે
ભક્તિની સાથે જાન વૈરાગ્ય વિગેરે છે જ. એ ભક્તિ-
રાજમાં દિવ્યપ્રેમરૂપા ભક્તિ પ્રાકૃતરૂપ છે. પશું
પુરો સાથે સતો વિચરે જ છે. સતોના સંજ્ઞાને પૂર્ણ
પુરોથી કહીય જુદો પાડી શકેતો નથી. તેવી જ રીતે

દિવ્યપ્રેમરૂપા અંકિતની સાથે પ્રભુપ્રાપ્તિના અનેક માણે
એમાં ઓતપ્રોત સ્વરૂપે રહેલા જ છે અને તે તદ્દન સ્વા-
ભાવિક જ છે કે તે સદા જનાતાં હૃદયે સચ્ચિવિદ્ય
કે પ્રેમમાં માનવીના હૃદયમાં વસે છે.

અંકિત રીતે શરૂ કરવામાં આવે છે. એક મનથી
શરૂ કરવામાં આવે છે. બીજી પ્રાણથી શરૂ કરવામાં
આવે છે. મને અને પ્રાણને શક્તિ આપનાર
અંતરાત્માની શક્તિ છે. મનથી થતી શક્તિ
રામ ને હેતુવાળી હોય છે. પ્રાણમય અંકિત તો
ભગવદ્ધાન; છે 'મને આપો'ની માગણીનું બહારનું
મયાવે છે. ત્રીજી અંતરાત્માની શક્તિ તો મન અને પ્રાણથી
તદ્દન નિરાળ જ છે. એ કદી સંક્રમણ દેતી જ નથી. એ
અંકિત તો પોતાથી જ સત્વૃદ્ધ રહે છે ને ભગવાનને સાચું
સમર્પણ કરી દે છે. અણુદ મન અને પ્રાણ સાચી
અંકિતમાંથી ખોદા માર્ગમાં લઇ જાય છે, ત્યારે અંત-
રાત્મા નારાજ થાય છે. સાચી અંકિતનો અવતાર અંત-
રાત્મામાં થાય છે. અંતરાત્મા તો અણુદ મન અને
પ્રાણને કહે છે, " તમે મારો છો તે બધું પ્રાપ્ત
કરવાથી શો અર્થ કરવાનો છે ? મારે તો ભગવાન
નોંધવો છે. " અંકિતની ભાવનામાં ભગવાન વિશેષ
પ્રેમ સાચો અને જળવળ હોય છે તે મન અને પ્રાણ
અંતરાત્માની આગને આધીન થાય છે. નહિ તો મન
અને પ્રાણ પોતાની ભાવિક બૃહજ્જ્વાલામાં રાગે છે,
અને ધોમે ધોમે એ અંતરાત્માનો અવાજ-એ દિવ્ય
ધ્વનિ- વધારે ને વધારે પાછળ જતો જાય છે, એનો
અવાજ એણે જાણતો થાય છે અને આખરે તદ્દન
બંધ થઇ જાય છે, ને અંકિતની ભાવના એ જીવન
પૂરતી તો વચ્ચે જ રહે છે.

અંકિતરોગનો સિદ્ધાંત એ છે કે માણસમાં ને
લાગણીઓ અને આવેશો છે તે બધાને જગતના
નાશવત પદાર્થોના સ્પર્શમાંથી ખસેડીને પ્રભુપ્રત્યે
વાળવા અને તેમ કરીને માણસોના સ્વર્ગમાં દિવ્ય
બનાવી દેવા. અંકિતમાં સર્વપ્રકારના સદ્બાવેશો-
ઉપશોભ કરવામાં આવે છે. પ્રભુપ્રત્યે વાત્સલ્ય, દારૂ
વિગેરથી મીઠીને મધુર ભાવ સુધીના સર્વ ભાવોનો
અધીરુ લાગણીઓનો ઉપયોગ કરે છે, એટલું જ નહિ
પરંતુ અંકિતરોગમાં રને પણ પ્રભુપ્રાપ્તિનો એક

માર્ગ જ મણવામાં આવે છે. પ્રેમની લાગણીનું ઉલટ
સ્વરૂપ વેર જ છે. એમ કહી શકાય છે.

ભગવાનના નામના જપ વખતે અંતઃકરણની ને પ્રભુ
ઉપર એકાગ્રતા અને એકરસકૃતિ જોડવો તે એકાગ્ર
હોય છે. પ્રભુ સાથે હૃદયનો સંપર્ક સમર્પ હોવો જોઈએ
તે હોતો નથી. કેટલીક વાર તો નાશરમરણ ને ઉપાય-
સાધનમાન છે, તે લક્ષ્ય-સાધન બની રહે છે. ધીર મંત્રી
ભાવથી અધર્મના અવ્યવધાન સાથે ભગવત્-નામના એક
એક અક્ષરનું અનંતરતત્ત્વમાં વિચારણુ કરે. ગમે
તેથી રીતે સંખ્યા પૂરી કરવા ભગવાનનું
નામ ન લેશે. સાધારણ રીતે રસનાથી નામજપ થાય
છે. રસના એક કર્મોન્નિદ્ર છે. એવું સંચાલન પ્રાણ-
શક્તિ દ્વારા જ થાય છે. વાક-ઇન્દ્રિયથી જપ કરવાનો
હેતુ પ્રાણની સાથે એકતા કરવાનો છે. ભગવત્ નામ
સ્વરૂપી લેવાય છે તેથી જિહ્વાની એક નિયમિત ગતિ
રહે છે. તેથી પ્રાણની ગતિ પણ નિયમિત રૂપ ધારણ
કરે છે. નિયમિત ગતિથી વાક-ઇન્દ્રિય પ્રાણમાં લય પામે
છે અને રસ લેવામાં રોગોન્નિદ્ર મનમાં લય પામે છે,
એ રીતે પ્રાણ અને મનની એકતા થઇ જાય છે. ભગ-
વાનના એ બધામાં શીતલતા છે, નિમ્નતા છે, નિર્મ-
લ્યતા છે. અને પ્રેમ જગત્ થાય છે. ભગવત્ નામમાં
વિદ્યુતશક્તિની તાકાત છે. બ્યાસુધી બધા પૂરપરા
દેમથી ભગવાનની સન્નિધિ નથી આવતું ત્યાં-
સુધી શિથિલતા રહે છે. પણ જ્યારે બધા અંતઃકરણમાં
પ્રવેશે છે ત્યારે ગુલ્ફશક્તિની મારફત ભગવત્-નામની
જલવત દારા સ્વયં બધાને જોડી લે છે, પછી નામરૂપ
એક થઇ જાય છે. બધા સ્વાભાવિક બની રહે છે. એ
સદ્જ વસ્તુ છે. શિષ્ટ કાતુર્માં રહેલામાંથી નવપદ્મ
કુલાદ્યા લાકેષો પ્રપલ્લ થાય, પણ અળાને બેઠીને કાંઈ
એક પણ કુંપળ ન કાઢી શકે. પણ જ્યારે વસંતનો મહત્ત્વ
સમીર વાવા લાગે કે લાગલી જ મેમળ કુંપળો અળા-
ઓને બેઠીબેઠીને ડોહ્યા કરે છે. એવી જ રીતે પછી
પ્રભુપ્રાપ્તિ માર્ગને તો સદ્જ બને છે.

અંકિતરોગમાં અનેક વાર જનનું નેવામાં આવે છે
કે ભાવનાની તીવ્રતા અને ઉલટ ધૃમ્ભાથી કેટકે
પ્રગતિ તો અંકિત સાધી શકે છે. પરંતુ શેઠા સમય
પછી યજ્ઞાખરા અટકીને બિમા રહે છે. આમ થવાનું
દારણ પ્રતિ-સ્વભાવ જ હોય છે. માનવનો પ્રાણ

સંસારમાં અનેક રીતના ભોગ ભોગવવાની ઝંખનામાં જીવે છે. આ તે સંપૂર્ણ ત્યાગમાં રાખે છે. આ બે પ્રથમ અને છેલ્લાં ભૂમિકાઓમાં જ સર્વ પ્રકારના જીવનનો સમાવેશ થઈ જાય છે. સર્વોત્તમને એ સ્વીકારવામાં આવે છે કે ભક્તિમય જીવન અને પાશવ કામનામય જીવન વચ્ચે સમર્થ છે જ નહિ, પરંતુ પ્રાણુશક્તિથી ગદન પ્રોદિતી એવી અજ્ઞય છે કે પોતાની અધમ વાસનાઓને પોષતો તે પ્રભુમય જીવન ગાળી રહ્યો છે એવું પોતાની જાતને મનાવી પણ શકે છે.

પ્રાણીમાત્ર જેમ જેમ રાક્ષ પચાવવાની અને દેહની વૃદ્ધિ કરવાની શક્તિ ધરાવે છે તેમ મનુષ્ય માત્ર સમાજમાંથી મેળવેલા અને બીજાની સંસારો પોતાની ભક્તિના પોષણ અને વૃદ્ધિ માટે વાપરી શકે છે. આ બધાથી એ ભગવદ્વાન મેળવે છે અને વિધેનો પોતાના જીવનમાં અનુભવ કરે છે. ભગવાનનો વેબર જીવનમાં ખીલાવી ભક્તિએ એવી મદદતા અને તેજસ્વિતા પ્રાપ્ત કરી હતી કે જેનાથી ભક્તો હિતમ અણુષ્ટ મળે છે. જેમ જેમ આપણે પોતપોતાના પ્રેમને પરિપૂર્ણપણે ખીસવવાને પ્રયત્ન કરતા જઈએ તેમ તેમ આપણી પ્રજ્ઞા વધારે ને વધારે લબ્ધ અને કદમાણુકારક થતો જશે. પછી ભક્તની પાસે ને કંઈ દેશી અને બીજાને ને કંઈ આપણે તે નહું જ દેશી.

પ્રેમને છાપરે ચડી પોકારવાની જરૂર નથી. ભક્તિ વિનાનો માણસ મૂળીયા વચરના ઝાઝ જેવો છે. ધાર્મિક અનુભવમાં શુદ્ધિ કરતાં હૃદય વધારે સાધનશૂન્ય થાય છે. ધણીવાર વરતુને હૃદયમાં જીંડી જીતારવાને બદલે, તેની શુદ્ધ વાર્તાવવાદમાં જીતરી પડીએ છીએ અને ત્યારે એ મિથ્યા પ્રજ્ઞાતને નિવારવા હૃદયશક્તિની મદદતા દરો-વવાની જરૂર પડે છે. તેમજ બીજી જાણુ નિર્જન શુદ્ધિના મનુષ્યો પરમ પ્રેમના અધિકારી થઈ શકે છે એમ કહેવામાં એ આશ્ચર્ય પણ સંભવે છે કે નિર્જન શુદ્ધિવાળા અવધારમાં જીંડી ન્યાએ નથી જઈ શકતા પણ કેવળ શુદ્ધ હૃદયના બળે તેઓ પરમ પ્રેમના અધિકારી થઈ શકે છે, એ ધર્મનું મહાન સત્ત્વરમણુમાં રાખવા યોગ્ય છે જ. ભક્તો તો એવા કુલમાં પણ ઉત્પન્ન થયા છે કે જેમનો સાત્ત્વમાં અધિકાર પણ નથી હોતો.

અવિચીત શુદ્ધિપ્રધાન જાનામાં એમ કહેવામાં

આવે છે કે ભક્ત એટલે નિર્જનતા, ભક્તિ એટલે શક્તિહીનતા. નળજા લોકોનો માર્ગ તે ભક્તિનો માર્ગ. આ પ્રચલિત વિચાર બૂલભરેલો છે. ભક્તિ જે તે સાચી ભક્તિ હોય તો મહાન શક્તિ છે. અંતર્યામી અંદર સાચી ભક્તિ પ્રગટે છે, ત્યારે 'મકનનું' જીવન ભગવાન દોરવે તેમ દોરવાય છે. ભક્તિમાર્ગમાં જીવનનો આ મારે સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે એનો ઉકેલ એ છે કે, રથુદ્ધ ભૂમિકા તો ભગવાનના આધિભાવનો આધાર છે, એટલું જ નહિ પણ રથુદ્ધ સમક્ષ જીવનનું ર્ષપાંતર દિવ્ય જીવનમાં કરવાનું છે. પ્રકૃતિના સમસ્ત અણુએ અણુ ભગવાનની ભાવનાથી બરપૂર હોય ત્યારે તે પ્રકૃતિના-સ્વભાવના અધિગામી આકર્ષણને ઉત્પન્ન થવાનો અવસર જ જરૂરો નથી. એવી દિવ્ય શક્તિ અધમ વાસનાઓનું ર્ષપાંતર કરી શકે છે, તેમ અગ્નિની દહામાં માનવના પ્રાણુ ને ખોટે માર્ગે પોતાનો સંતોષ શોધી રહ્યા હોય છે, તેનું ર્ષપાંતર કરી દિવ્ય પ્રેમ અને બરપૂર ભગવાનની ભાવના સ્થાપે છે, અને જે હૃદયમાં ભક્તિના કણ માત્રનો ઉદય થઈ જાય છે, તે હૃદય કરી કરી પણ ધન્ય જેવામાં આવતું નથી. ભક્તિનો ઉદય થવાથી સર્વ ર્ષતિઓ અનન્ય ખી થઈ જાય છે, ભક્તનું હૃદય પરમાત્માનું નિત્ય નિવાસસ્થાન છે.

ભક્તિનો પ્રાણુ પ્રેમ છે. કમં અને ગાન પ્રેમનાં અવિરોધી હોવાં જોઈએ એ પ્રેમમાં પોતાની સર્વ ર્ષતિઓ સજાગવી દે છે ત્યારે જ ભક્તજીવન ધન્ય બને છે. એ આત્મસમર્પણ ભક્તજીવનની પરમ સાધનો છે: આ આત્મસાગમાં વીરત્વની જરૂર પડે છે.

પ્રીતમદાસજી કહે છે:—

હરિનો ચારમ છે ધરનો, નહિ કાપરનું કામ જોને.
પ્રથમ પહેલું મરતક મૂકી, વળતો લેવું નામ જોને.

x x x

પ્રેમપંથ પાવકની નાળા, વાળી પાણી બાજે જોને.
માંડી પચા તે મહાસુખ પામે, દેખનહોરા દાસે જોને.

x x x

મહાપદ પામ્યા તે મરજીયા, મૂઝી મનનો મેલ જોને.

ભક્ત પવેપણે, પ્રતિક્ષણે પોતાની જાતનું સમર્પણ કરે છે, એ જીવનબ્યાપી સાધનો છે. સાચા પ્રેમને તો જાત કદી પચાવી શકાય નથી, પણ સાચા પ્રેમીઓએ

સંસારની કચે દિવસે પૂરવા કરી છે ? પ્રેમની ઉત્કૃષ્ટતા એ જ જીવનની ઉત્કૃષ્ટતા છે. પ્રેમની પાછળ સર્વસ્વનો ભોગ આપનાર જ તેને પામી શકે. ભક્તિની માધુરીનું પોષણ સંગીતથી કર્યો. શ્રી રાધાજીના શુંગરનો ઉત્કર્ષ શ્રીકૃષ્ણભક્તિથી થાય છે. જે સાચી ભક્તિ કરે છે એ સેવાદાતાનો લાડીલો કુંવર બની જાય છે. એ સેવાદાતાથી સદૃશ્યો-દેવી યુવો પ્રગટે છે. તે તેઓ વિકારો અને દુઃખોનો અસખ્ય ફોગેની શક્તિનો લય કરે છે. તેમની ભારતના:—

વદ્વેનાજ્ઞાલિના નતેન શિરસા ગાત્રૈઃ સરોમોદ્ભવૈઃ
કળ્પેન સ્વરગદ્ગદેન નયયેનોદ્ધીર્ણેન વાણ્વામ્બુના ।
નિત્યં ત્વચરણારવિન્દ્યુલગ્ધ્યાનામૃતાસ્વાદિના-
મસ્માકં સરસીરુહાસ સતતં સંપદ્યતાં જીવિતમ્ ॥

જોડે દરને, નમેલે નરતકે, રોમાંચિત માત્રો વડે, અદ્વૈત સ્વરે, અસિ ટપકતી આંખોથી, નિરંતર તારા ચરણકમળની જોડીના પ્યાનરૂપી અમૃતને આપતાં આપતાં, હે કમળનયન, અમારું જીવન હંમેશાં પૂરું થાઓ.

સંત કહે છે:—

તે રસે આલા પ્રેમતા રે, પીએ સંત સુજળ.

પ્રેમવૃત્તિમાં સમાઈ રહ્યા રે, તે પદ પાખ્યા પ્રમાણ. એ અંતરાત્માની ભક્તિ જગદનારના દેખાવથી કદી પણ છેતરાતી નથી. અસત્તાનાં ગમે તેવાં મોહક સ્વરૂપો તેને છેતરી શકતાં નથી. ભાવપ્રધાન પ્રવૃત્તિમાં જે અશુદ્ધ હોય છે-તેને દૂર કરે છે. વળે સમગ્ર માનવ પ્રવૃત્તિના ગમે તેટલા અણખોમાં ગમે તેવી અશુદ્ધિ હોય તે સર્વને જાળીને બરમીશૂન કરે છે. ભક્તમાં દિવ્ય પ્રેમ પ્રગટાવે છે, એટલું જ નહિ પણ રામ રામમાં દિવ્ય પ્રેમ પ્રગટાવી દિવ્ય આનંદ અનુભવાવે છે. રાસ-લીલા એ દિવ્ય આનંદના અનુભવનું આદિક અવલોકન છે.

કર્મશક્તિ જીવનની કુષ્પ શક્તિ છે. જાનવની એ કર્મશક્તિ પ્રભુની દિવ્ય કર્મશક્તિ સાથે એકતા પામે એટલે સર્વ કંઠો ભગવાનમાંથી ઉદ્ભવે છે. એ જ કર્મશક્તિની સિદ્ધિ છે. એ પછી ભક્તિનાં તરવો સ્વયં જાણી પામે છે. પછી ભક્ત પોતાના પ્રેમપ્રાપ્ત પ્રભુએ

ખાતર કર્મ કરતાં શીખે છે. દરેક પ્રકારના જીવ-ને પ્રેમ ધારણ કરે. છે. ભગવાનની સ્વાભાવિક ક્રિયા આનંદ છે. પ્રેમ એ આનંદપ્રાપ્તિનું મુખ્ય સાધન છે.

સંત કહે છે:—

અમર દીવો એ તો, પ્રેમ પ્રગટ્યો રે બહાલ,
સમજીયુંથી સંગીયો રે...મંદિરીયામાં.

સાચી રીતે કહીએ તો કર્મનું મૂળ પણ આનંદમાં જ રહેલું છે. જ્ઞાન પણ પ્રેમ વિના અપૂર્ણ છે. પ્રેમમાં સર્વ ભેદ લય પામે છે. એટલું જ નહિ પરંતુ પ્રેમની એકતા આનંદનું ધામ બની રહે છે.

સંત કહે છે:—

આનંદકા ધર આપા રે,
અમ મેરે આનંદકા ધર આપા.

અપાર દિવ્ય પ્રેમનું અદેશ અનુભવે છે, ત્યારે એ ભક્તનું એકલેક કર્મ જ્ઞાનની શક્તિ બને છે. તથા એકે-એક કર્મ પ્રેમના કરણરૂપ બની રહે છે.

ભક્તિયોગ તો એક કળનું 'આગળ વધો ભગવાનનાં અવતારને સ્વીકારે છે. ભક્ત પણ પોતાના દિવ્ય પ્રેમના ભાવોથી પુરુષોત્તમની સમીપ-જુગલ થકે છે. તે ભગવાન પણ ભક્તની ભાવના અનુસાર જવાબ દે છે.

સ્વયંભૂ આનંદનું જીવનમાં અંકત થતું સ્વરૂપ તે પ્રેમ. પ્રેમમાં અનુભવાતી શાંતિ અનિશ્ચય વેત્તવાન ભતિનો અને ક્રિયાશીલતાનો નમુનો છે. પ્રેમના ચોપડામાં જમા અને ઉધાર બને એક જ જાણુએ લખાય છે. પ્રેમમાં જપ્ત અને મુક્તિ એક બીજાના વિરોધી હોતાં નથી. કારણ કે પ્રેમ કોથી વધારે મુક્ત છે. છતાં કોથી વધારે તે જલ્દ છે. પ્રેમમાં પ્રભુની શુભાશી પણ તેની મુક્તિના જ એટલી કાંતિ કરે છે. શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુજી ભક્તની અનાદિ ઇચ્છા વિશે કહે છે:—

ન ધનંન જનં ન મુન્દરીં કવિતાંવા જગદીશ કામયે
મમ જન્માનિજન્મનીશ્વરે મવતાદ્ મક્તિરહૈતુકી ત્વયિ

હે જમદીધર, હું ધન નથી માહતો, પરિવાર નથી માહતો, સુંદરી નથી મામતો, કવિત્વશક્તિ પણ નથી માહતો, કેવળ એ જ મારું છું કે જ-મોજાન-આપની અદેહુકી ભક્તિ મળે.

મુખપદિમાંથી જેમ મુગધ વલા કરે છે, તેમ સત્ય-

દુષોભાથી જીવસ—પ્રસાદકિત વદ્ધા કરે છે. મુખ્યત્વે કરીને આખી, હાથ અને પગ એમ ત્રણ દારે ઘટીને તે પ્રમા વિશેષ વહે છે. તે ત્રણેમાં ચરણનો સ્પર્શ સંપૂર્ણ દીનતા સ્વરૂપ છે. તેટલા જ માટે અનેક બાહ્યે થી હરિના હાસ વવાતું પશ્ચંદ કરે છે.

પ્રથમ શુદ્ધ સ્વરૂપે ને પછી તેના આવિર્ભાવની લીલાશ્વે સાક્ષાત્કાર માપ છે. લીલાને અર્થે પ્રભુ એક છતાં અનંત અકિનત્વ ધારણ કરે છે. યકોડ્દહં યદુસ્વામી. શુદ્ધ નિષ્કિંચ બ્રહ્મવસ્તુસ્વરૂપ ઉપર મમે તેટલા ભાર મૂકીએ તો પણ તેમની આવિર્ભાવની લીલાઓ તેટલી અત્સની છે. લીલા વખરના બ્રહ્મવાન વિચારી રહ્યા નહિ. તેથી જ બાકીના સેવા માત્ર છે, જ્યાં જ્યતના

દરેક દરેક અંદા પાછળ રહેલા બ્રહ્મવાનને અનુભવે છે. પૂત્ર છે ને તેમાં જ રાગે છે ને તન્મય પણ થઈ જાય છે. કમરે પ્રેમ પ્રભુત્વ સ્વરૂપ છે. પ્રેમમાં અદિત પ્રવર્તે છે. બક્ત કહે છે; 'મારે સાકર યદ્ બહુ નથી, મારે તો સાકર આવી છે' એમાં બ્રહ્મવાનની લીલાઓનું શિક્ષે અને ગદન સત્ય હુપાર્થ રહેલું માધ્યમ પડે છે. યાત્રા તેને વર્ણવી શકતી નથી. બક્ત કહે છે:

નમામિ હૃદયે શેષે લીલાસીરાગ્વિશ્યાયિનમ્ ।

લક્ષ્મીસહસ્રલીલાભિઃ સેવ્યમાનં કલાનિધિમ્ ॥

હૃદય રૂપી શેષનામ પર લીલાના, હૃદયસાગરમાં ગિરાજતા, હૃદયીછની હનરે લીલાઓથી સેવાતા કલાનિધિ મોહમુંચંદને હું વંદન કરું છું.

ૐ

સુધારકો જોઈએ છે !

જોઈએ સુધારકો જાવને સુધારવા,
પદવીવાળા ના જોઈએ ૨—જોઈએ

બહેરાત કરનારા બેઠા અંતરમાં,
ગરજ પૂરે માગે ગરજ ૨—જોઈએ

ચોકલો ઘુરત તમે હોય જો ગરજ,
મનને છુતનારા જોઈએ ૨—જોઈએ

જેની ગરજમાં દીન-હીન ચાચના ના,
શર-ગરવા સુધારકો જોઈએ ૨—જોઈએ

આનંદયોવનમાં યતન કરતા,
ખિન્નામ પૂરે જોઈએ ૨—જોઈએ

મળશે પગારમાં મોહન - પ્રદાન,
હક નિશ્ચયવાળા જોઈએ ૨—જોઈએ

રીટીટ ના ઘોડો, વારિજ ના મારો,
કામ કેડાણ ના લખશે ૨—જોઈએ

ગરજને નાંખજો આતમ-ટપાલમાં,
અરુદ પહોંચશે પ્રભુજને ૨—જોઈએ

—શ્રી પ્રવીણકુમાર સી. ખારોડ

ભકતોની ભેટો

લે. શ્રી. મજલસી દ. મહેતા

(નંતાક પૃષ્ઠ ૬૩૩મી આણ)

૬૭...પ્રભુની દયા મેળવવામાં કંઈ પૈસા, સત્તા, પુમાખી કે ક્ષમાખતી જરૂર નથી, પ્રભુની દયા તો એક સમ્રાટ અને એક રંક બંને જણા એક સરખી જ મેળવી શકે. કારણ કે એવી દયા મેળવનાર એક સમ્રાટ અને એક રંકના હૃદયની હિન્મતતા અને પ્રભુ પ્રત્યેની ભાવના એક જ પ્રકારની હશે. સમ્રાટને તેના સમ્રાટપણાનું અભિમાન નહિ હોય, ને રંકને તેની ગરીબાઈને જરાયે રંજ નહિ હોય. સમ્રાટ અને રંક બંને રિખતપ્રભુની દસામાં રિખત થયા હશે. ને તેથી જ બંનેનું રચાન જનતકર્તાના હાથમાં પણ એક જ રચાને હોય છે.

૬૮...જે માણસના મગજમાં કોઈ દિવસ પ્રભુ સંખ્યા વિચાર જ નથી આવતા, જે માણસના દિલમાં જોની ભાવના જ હિતવન્ન થતી નથી, તેનું જીવન પશુજીવન જ સમજવું. કોઈ કમોડસાર તેને માનવદેહ પ્રાપ્ત થયો એટલું જ. એટલે દેહ મેળવ્યા પછી પણ તે પશુજીવન જેવું જ જીવન બતીન કરીને તેને માત્રે માલ્યો જાય છે.

૬૯...માદ રાખો કે પરમેશ્વર પ્રત્યેની તમારી લાગણી તદ્દન વિશુદ્ધ અને નિઃસ્વાર્થ હોવી જોઈએ. તમારી લાગણી જેટલા પ્રમાણમાં નિષ્કામ હશે તેટલું પ્રભુનું આકર્ષણ તમે વધારે કરી શકશો. પ્રભુનો પ્રેમ હંમેશાં નિષ્પાલસ હોય છે, વિશુદ્ધ હોય છે. એટલે પ્રભુને પણ આપણે સામા તેવા જ પ્રેમથી વસ કરી શકીએ ને!

૭૦...પ્રભુના ભકતમાં એકામતા વિશેષ પ્રમાણમાં હોય છે. તે પોતાનાં બ્યવહારિક કામો કરે છે ત્યારે પણ તેના હૃદયમાં તો પ્રભુ પ્રત્યેના પ્રેમપ્રવાહ સતત વહેતા જ હોય છે. એની જ એકામતા તેને પ્રભુથી જરા પણ દૂર જવા દેતી નથી.

૭૧...જનતનો પ્રત્યેક નાના મોટા બનાવો પ્રભુની કમળા વિના નથી બનતા એવી સમજણ અને પ્રભુમાં અચળ શ્રદ્ધા એ બે વસ્તુ બંને માનવી તેના હૃદયમાં જિતારે તો જનતની રચના અને પ્રભુનું રત્ન એ વસ્તુ સમજી જાય અને આટલું સમજ્યા પછી તેને જ્ઞાતા

કર્તા માર્યાં નહિ પડે. હલકું તેના જીવનનો અપૂર્વ વખત નકામો ન જતાં જીવનને હિન્મતગામી બનાવવાનો રાજમામું હાથમાં આવી જશે.

૭૨...જનતમાં ધરતીકંપ, મહામારી, જનસંકટ, વગેરે અનેક જનતની આંધી આવે છે. એવી જ આંધી આપણા માનવજીવનમાં પણ આવે છે. પ્રભુમાત્રે વિચારનાર માનવી જ એવી આંધીને એળખી કાઢી તેવે વખતે સમદૃષ્ટિ-સમતા રાખી એ આંધીની મુશ્કેલીને વટાવી જાય છે. જ્યારે અજ્ઞાની માણસ આંધીની આંદીધુટીમાં અટવાણ જઈ મહાદુઃખને પામે છે.

૭૩...સવાર-સાંજની સંખ્યાને વખતે, ધનધોર અપરાધિના વખતે, તમે શોકોના ધોધાટબધો વાતાવરણમાં ખૂબ ખૂબ દૂર નીરવ શાંતિમાં જઈ સંખ્યા કરશો. ન પચાન વખતે હામના જીંઝાણમાં જિતરશો તો તમને મહાસંગીત સંભળાશે. અને એ મહાસંગીતની લહરીઓ વડે તમે એવા આનંદ અનુભવી શકશો કે જે આનંદ માનવજીવનમાં અનુભવવો એ ધણાજ ઓછા ભાગપચાળીના નસીબમાં હોમ છે.

૭૪...આજકાલ તો કલિયુગ ચાલે છે. કહેવત પ્રમાણે કાંઈયુગમાં તો પાખંડ જ ચોપામ અને-સત્યને હંમેશાં કસોટીમાંથી જ પસાર થવાનું હોય છે. જ્યાં પાખંડ ચાલતું હોય, ત્યાં તમને ખૂબ ડોળ, દેખાવ, ફંજા માલાકર્ષણ વગેરે જણાયે. પણ જ્યાં ખરી નક્કર સત્ય વસ્તુ હશે ત્યાં આવા કોષપણ જનતના માલાકર્ષણના કે દાંષિક દેખાવો નજરે નહીં પડે.

૭૫...આજકાલ તો સેવાભાવ પણ બહુ જ ચરતો ચર્ચ પડ્યો છે. તમે પચારે ઉપાધ્યાય માગશો તોયે તમારા હાથમાં “સેવાભાવી સેવક” આવી જશે. જ્યાં જુઓ ત્યાં સેવાભાવી સેવકોની જમાત જ એકઠી થઈ મર્જ હોય તેમ જણાયે. ફક્ત જ્યારે કુદરતે આ સેવાભાવી જમાતને સરાણે ચલાવવાનો મુરોમ લાવી શકે છે ત્યારે જ “સેવાભાવી સેવકો”ની જમાત જનતના વાતાવરણમાંથી કાણ જલે કયા અકળ કારણે અદૃશ્ય થઈ જાય છે કે “સેવાભાવી સેવક” ક્યાં મૂકે એપડામ શોધ્યા જડતા નથી.

(આણ)

વસમી-વિદાય

લે:-શ્રી રમણલાલ શાસ્ત્રી, સાહિત્યતીર્થ, વિધારત્ન

યં પ્રવ્રજન્તમનુપેતમપેતકૃત્યં
દ્વેષાયનો વિરહકાતર આજુહાવ ।

પુત્રેવિ તન્મયતયા તરવોઽમિનેદુ-

સ્ત્વં સર્વભૂતહૃદયં મુનિમાનવોઽસ્મિ ॥

માગ. ૧-૨-૨.

બાર બાર વધે ઊઘડયાં બારણાં રે
ઊછળે આનંદછાળ અપાર,
ઊજળ્યાં ઘડપણ આને વ્યાસનાં રે ૧

અધિઓ આધિપ તેને અર્પતા રે:
“શત શત શરદો ઇવ કુમાર,
છની નામ પિતાનું તારને” રે ૨

અધિપતીઓ સો સંબોધતી રે
“પિતાનું ઉત્તમજન દેવી જ્ઞાન
તારે ક્યામલ અંજો શોભને રે” ૩

પણ ત્યાં, ચંદ્રયા સર આનંદના રે
ચંદ્રયાં હપતણાં સૌ માન,
બાળક વનની વાટે સંચરે રે ૪

અવધૂત કેરી એની છે છટા રે
છટા કેશ, અણીયાળી આંખ
ફગલે ઠગલે ભૂમિ નચાવતો રે ૫

શુકલ લાલે ધીજનો ચંદ્રમા રે
વ્યાસલ આધમતું રવિતેજ,
બોમે દોઢે ભયમ, આલિંગવા રે ૬

વદતા, “ઊલો રહે તું દીકરા રે
મારાં પગીયાં આજ પીંખાય
થાને લીધી તે વનવાટડી રે ૭

કૂધે ભરિયું છે તુજ મુખડું રે
ખીલ્યાં ફલ શી તારી કાપ
રોળે રણુવંડો તું ચાં મિથે રે ૮

ને તું પાછો ફરે મુજ બાહુડા રે
દંધએ ઉપવીતકેશાં કાન,
પછીથી લાડકડી પરણાવશું રે ૯

ફો, ક્યાં આજે સંતાઈ ગયા રે!
રિસાયો, વાળો મારો પ્રાણ,
કઠિ ના ભૂલીશ એ ઉપકારને રે ૧૦

અરે, એ વનનાં વૃક્ષો, પંખીડાં રે!
તમમાં લીન થયો મુજ બાલ
ને એ ના આવે તો રક્ષણે રે ૧૧

પંડતા આખડતા ને દોડતા રે
વન ગિરિ કંદર શોધે બાલ
બરાંદે ‘શુક-શુક’ મુખથી વ્યાસલ રે ૧૨

દળિયાં અંગો ધૂળ થકી ભયાં રે
વનની લક્ષ્મી દોળે વાય
પડયા પડતા. શુકના નામના રે ૧૩

વનમાં સપળાં ‘શુક-શુક’ ભોલતાં રે
જેનો સર્વભૂતોમાં વાસ
તે શુક સ્વામીને ચરણે નહું રે ૧૪

ભગવદ્ નામ સાક્ષાત્કાર

લે. શ્રી 'સુનિતપદ્મ'

મનુષ્યાણાં સદૃષ્ટેષુ કશ્ચિદ્વતિ સિદ્ધયે ।

યત્વતામપિ સિદ્ધાનાં કશ્ચિન્માં વેચિ તત્ત્વતઃ ॥

(ગીતા અ. ૭; શ્લો. ૩)

‘દમરે મનુષ્યોમયી કોષ્ઠ જ આત્મદર્શન માટે પ્રયત્ન કરે છે, અને એવા યત્ન કરનારાઓમાંથી મને, વધારે રીતે તો જાણ્યે જ કોઈ જાણે છે.’

પ્રભુપ્રાપ્તિ એ મહામહેનતે મળેલા મનુષ્યજન્મનું આખરી ખ્યેય છે. એ ખ્યેયે પહોંચવાના માર્ગો અનેક છે. તેમાં જ્ઞાનયોગ, કર્મયોગ અને ભક્તિયોગ-આ ત્રણ મુખ્ય છે. તેમાંથી પણ, પહેલા એ વધુ કષ્ટસામ્ય હોવાથી એ માર્ગે અર્થા મહાવાનું કોષ્ઠ જ બીકું ઝડપે છે. આટલા સુરહેડ હોવા છતાં તેમાં સરળતાની ગાંઠિધરી કોષ્ઠ આપી શકે તેમ નથી. જ્યારે ત્રીજો માર્ગ, સદાજ સાધ્ય હોવાથી, સામાન્ય જાતમુગવને, વધુ અનુકૂળ છે, અને સરળતાની ખાતરી આપી શકાય તેમ છે.

દરેક સમજી માણસે વિચારવું જોઈએ કે, ‘જો દૂધી કેડી દારા, ઝોછી મહેનતે ને ઝોછા સમયે, ખ્યેય વસ્તુ મળી શકતી હોય તો, વધારે પરિશ્રમ વેડીને ને વધારે સમયનો ભોગ આપીને, લાંબા અને વિઠ્ઠ માર્ગે જવાની રીતી જરૂર ? ગુલામથી પચારાએલા અને કટાઓ વેરાયેલા-એવા બે માર્ગોમાંથી એકની પસંદગી કરવાની હોય તો પહેલાની પસંદગી શા માટે ન કરવી ?

આપણે જાણીએ છીએ કે આત્મદર્શન અથવા આત્મ સાક્ષાત્કાર માટે મોટા મોટા યોગ્યશ્રેણી અને મહાવિદ્યાને અનેક પ્રકારની પ્રક્રિયાઓ અને વિધિઓ કરવી પડે છે. જનના માનવીઓના મોટા વર્ગને માટે આ અભવદાર છે. જો તેમને આત્મદર્શનની આકાંક્ષા હોય તો તેમણે શું કરવું ? તેમને માટે પણ બ્યવદાર રહેતા છે. તેમને કદાચ ગળે નાંહ ઉતરે, પરંતુ કેવળ ભગવન્નામના સાધન દારા, ખૂબ સહેલાઈથી, યોગ્યો અને સુનિયોને દુર્લભ એવું આત્મદર્શન વા આત્મ સાક્ષાત્કાર કરી શકાય છે. દર્શન, ભગવતપ્રાપ્તિ, પ્રભુમિલન વિ. વિ. આના જ પનોચવાની રૂબો છે. એ દર્શન ને રીતે થાય છે એ રીત તમારે જાણવી છે ? એની મેળ તમારે જાણવી છે ? જો ‘હા’ તો આ રજો ઉપાય. અજમાવીએ જુઓ !

માતાપિતા પ્રત્યેની મમતા, માઈબહેન પ્રત્યેની મમતા, સમાવદારા પ્રત્યેની મમતા, માઈબહેન દોસ્તે પ્રત્યેની મમતા, સહુમીની મમતા-આવી અનેક વકારની માતા, બધાયેલી છે. જ્યાં મમતા છે ત્યાં માયા છે. જ્યાં માયા છે ત્યાં પ્રભુ નથી; પ્રભુ માયાથી પર છે. માત્રી લો કે તમારી સામે માયાના આવા અનેક પડા પડ્યા છે. પડાની પાછળ પ્રભુ છે. એ પ્રભુનાં તમારે દર્શન કરવાં છે. પડાને તોડવા સિવાય પ્રભુની કાંખી ચવાની નથી એ દર્શકત છે. હવે સવાલ એ બિન્નો થાય છે કે, ‘પડાને તોડવા માટે ધનુષ્ય-બાણ લાવવાં ક્યાંથી ?’

પ્રભુની પ્રત્યેક યોગનામાં દૂરદેશીપણું દોષ છે. જેમકે, અર્ચયજાળને જન્મ પછી દેહની જરૂર હોય છે. એ દેહ મેળવવું ક્યાંથી ? પણ પ્રભુ બહુ દયાળુ છે. દાઢ, માંસ, રૂપિર અને મનના છત્તાંદિના બનેલા આ છરી-રમાં, અશોકિત રીતે, માતાના રતનમાં દૂધનો આચિ-ભોવ થાય છે. વગી કોષ્ઠપણુ દેહની ઉત્પત્તિ સાથે તેની દના, પણ તે જ વખતે ઉત્પન્ન કરી હોય છે. તેવી જ રીતે, માનના પડાને તોડવા માટે ધનુષ્ય-બાણ પણ સાથે જ બનાવ્યાં છે.

હોઠ ઉપર લક્ષ્ય કેન્દ્રિત કરીને દર્શનમાં નિરીક્ષણ કરો. તમે જોઈ શકશો કે બંને હોઠનો આકાર આખે-હજ ધનુષ્ય જેવો જ છે. આ ધનુષ્યની સારાવતાથી માયાનો પડો તોડારાનો છે. હૃદયરૂપી માધામાં, ભગવન્નામ રૂપી અનેક બાણો છે. આ ધનુષ્ય-બાણ (હોઠ રૂપી ધનુષ્ય ને ભગવન્નામ રૂપી બાણ)નું જ્ઞાન કરીને પડા પર, અરખલિન પ્રવાહની માફક, અખડપણે, બાણની ઝડીઓ વરસાવો.

એક વસ્તુ ખાસ યાદ રાખજો કે ભગવન્નામ રૂપી બાણ ધીમે ધીમે ફેંકવાથી કંઈ દડાડો નહિ વળે. મન-બુદ્ધ પડાને તોડવા માટે બાણ પણ એટલું જ મન-બુદ્ધ જોઈશે. હૃદયની સમગ્ર દક્ષિતને એકી કરીને તમામ તાકાત ભેગી કરીને બાણનો મારો ચલાવવો પડશે. આમ કરવાથી શું થશે એ ખતર છે ?

જેમ જેમ પડામાં તીર ભેંકાતાં જશે તેમ તેમ પાંદામાં શણું પડતાં જશે. જેવી તીરની અધિકતા

તેટલી ખેંચમાં સફળતા મળતી જશે. મહાત્મા મહંદરિને શ્લોક છે કે:—

સ્તૈર્મહર્ષસ્તુતુર્ન દેવા

ન મેજિરે મીમવિપેળ મીતિષ્

સુધાં વિના ન પ્રયયુવિરામં

ન નિશ્ચિતાર્યાદિરમન્તિ ધીરાઃ

સમદ્રનું મંથન કરીને મેળવેલાં રત્નોથી દેવેએ સંતોષ માન્યો નહિ અને વધુ પ્રયત્ન કરતાં વિવ પ્રાપ્ત થયું તો તેનાથી પણ તેઓ ભય પામ્યા નહિ, પરંતુ અમૃત મેળવ્યા વગર જ્યાં નહિ, અરેઅર ધીર પ્રયત્નો અબીષ્ટ અર્થને સિદ્ધ કરીને જ અટકે છે.

આ શ્લોકને હંમેશાં યાદ રાખો. કદાચ તમને તમારા પ્રયત્નમાં નહિ જેવી સફળતા થા નિષ્ફળતા મળે તો તમે જરા પણ અકળાશો નહિ. જરાય કંટાળ્યા સિવાય ઉત્સાહપૂર્વક તમારા ધારેલા પ્રયત્ન તરફ આગ્રહ્ય કરો. નહીં માન્યો કે અંતે વિજય તમારો જ છે. કહેવાનું તાર્કિક એટલું જ છે કે પરિણામની ધરવા

સિવાય તીર ઉપર તીર છોડે જ જાયો. આમ કરવાથી એક દિવસ એવો આવશે કે જ્યારે, ખૂબ કાણાં પડવાથી એ પડશે જાણી જેવો બની જશે. પણ આટલી સફળતાથી ધરાઈ ન જતાં, અરપણ કંપીથી આત્મસંતોષ માનીને અટકી ન જતાં પ્રયાસ તો ચાલુ જ રાખજો. આખરે એ જાણી જેવો અર્થ બનેલો પડશે, જેમ ખવાઈ મેષેલી ભેખડ ઓચિંતી તૂટે એમ, એકએક કડકબૂસ કરતો તૂટી પડશે. બસ, ત્યાં જ જીવનની સફળતા, ત્યાં જ માયાવી જન્મતનો બધો ખોરા બેસ ખમાય!

પડશે ફર થતાં જ પ્રકાશના દર્યા ધરી—આત્મ-સાક્ષાત્કાર ધરી.

કેમ, હવે હવે કબૂલ કરે છે ને કે, ‘અમવનામથી આત્મદર્શન થઈ શકે છે.’

અને ‘બીનમુ’ દોય, હવે કબૂલ કરણું દોય તો માત્ર જશ્યુને બેસી ન રહેશે. યથાકલિત અમલ કરજો.

—શ્રી ‘પ્રાનિત’ મહારાજના “ભક્તિ અર્થા” ભાગ ૧ લો, અર્થ ૧૮ ના આધારે.

સતી ચિંતા

અનુવાદક શ્રી. ચંદુલાલ શંકરાલાલ પ્રગતપતિ

(અંક ૧૫૬ ફરવરી ૧૯૩૫)

(૭)

આવી રીતે કેટલાક દિવસો વ્યતીત થયા. એક દિવસ સવારે મામમાં શોરજોર મચ્યો કે એક મોટા વેપારીનું માલથી ભરપૂર નાવ નદીના તટમાં ફસાયું છે. બીચારો કોઈ જગ્યાએ વેપાર અર્થે જઈ રહ્યો હતો ‘ને કુભોગવદ્યાલ્ જહા’ ફસાઈ પડ્યો હતો. બીક થતા લાગી. બાપારીએ જલુ લેશેને કાને લગાડ્યા પણ નાવ અપાશે પણ અર્થ નહિ. વેપારી નિરાશ થયો. હવે શું કરવું એની ચિંતામાં હતો ત્યાં એક પ્રખ્ત ઉંમરનો બ્રાહ્મણ લાઈ સ.થે આવતો નજર પડ્યો. નજીક આવનાં વેત જ તેણે કહ્યું, ‘તમે ચિંતા ન કરો. તમારું નાવ ચાલશે. આ મામમાં એક પરમ પતિવતા સ્ત્રી છે. તેના રપકથી તમારો નાવ ચાલવા

લાગશે. તમે રૂપિયા આપીને જામતી સમયત ઓઝોને એકત્ર કરો. તેમને વારાફરતી નાવને બચાવજો. તમારું કામ પાર પડશે.’ આટલું કહીને તે બ્રાહ્મણ ચાલ્યો ગયો. તે વાલુકાએ પૈસા આપી આપીને જામતી ઓઝોને બોલાવી. ફરે રપક ક્યો પણ નાવ રહેજ પણ હાથ નહી. વાલુકો બિગળને બાલુકને ‘અંત્ર યુષ્પા-જલિ’ આપવા લાગ્યો—આશીર્વાદન કરવા લાગ્યો. પણ તપાસને અંતે માલુમ પડ્યું કે હજી એક સ્ત્રી જાહી છે.

જે વખતે લોભો ચિંતાને બોલાવવા આવ્યા હતા તે વખતે શ્રીવત્સ ત્યાં જે બહુ દુના. તેમણે ચિંતાને બહાર જવાનો ઈન્કાર ક્યો અને પોતે લાકડાં જોડાં કરવા માટે જમણમાં ગયા.

જ્યારે સોદામરને પ્રતિત થયું કે સ્વામીની આત્માનો અભાવે મામની એક બી આવી નથી ત્યારે તેણે સમજી લીધું કે તે એ જ પતિવ્રતા બી છે કે જેના દ્વારા મારું કામ સંપૂર્ણ થશે. તેણે પોતે ચિંતાની કુટિરે જઈને, જે કદ જોડીને પોતાના દુઃખની વાર્તા કહી સંભળાવી અને બહુ જ અનુનયન-વિનયથી કહ્યું, 'મારી રક્ષા કરો.'

ચિંતા વિચારમાં પડી ગઈ. યુ કદે? તે ધર્મ-સંકટમાં આવી પડી. પતિએ જન્મની મનાઇ કરવાની છે તેથી જો જાણે તે તેમની આત્માનો અનાદર થાય છે, અને યરજ્ઞાતની સકાપતા અને સંરક્ષણ ન કરે તો પણ ધર્મચ્યુત થવાય છે. આખરે તેણે નિર્ણય કર્યો, 'પાપ તો ઇચ્છામાં છે. પતિની આત્માનું ઉદ્ધવન કરીને જવાની મારી લેશમાત્ર પણ ઇચ્છા નથી. પરાપકારથી જઈ રહી છું', યરજ્ઞાતની રક્ષા માટે જઈ રહી છું.'

[ચિંતાદેવી સોદામરની સાથે ગઈ. તેને આચરતી જોઈને મામના લોકો આશ્ચર્યમાં અરક્ષક થઈ ગયા. તેઓ સમજ્યા કે દ્રવ્યનો પ્રલોભનથી તેને લાવવામાં વશીકરણ સફળતા પ્રાપ્ત થઈ ગઈ. પરંતુ ચિંતાના યુગ્મમંડળ ઉપર અધાધારણ અભીરૂપ અને પતિવ્રત ધર્મની પ્રતિમાની ઝલક હતી. તેના રૂપથી નાવ આલસ્યા લાગી. સર્વે સોદા જોઈને અત્યંત જની ગયા. સોદામરના આનંદનું તો પૂછવું જ શું ?

પરંતુ ચિંતાનો પરાપકાર, તેને મારે અભિચાર સિદ્ધ થયો. ચતુર અને કુશલ સુદિના વાણીઓએ વિચાર્યું, 'આના રૂપસંભવના નાવ ચાલે છે તો જો તે પોતે નોકામાં હાજર હોય તો વિપતિની કોઈ સંભાવના રહે નહીં.' અને તેણે તથા તેના સાથીદારોએ મળીને ચિંતાને જાળવવાની નાવમાં બેસાડી. સદા છૂટતાં જ યોડીવારમાં નાવ અધધારમાં વહીવટ કર્યું. બધા લોકો જોતાને જોતા જ રહ્યા.

ચિંતા અચરણ ગઈ હતી. સંકટમાં રવામિનામથી પણ વિપ્રતી પડી ગઈ. તે વિચારે છે; 'પતિના આદરની અવગણના કરવાના પરિણામે જ આ દુર્ઘટના થઈ છે.' વિચારી વિચારીને તે અત્યંત કષ્ટપાત કરવા લાગી, તેનો પ્રાણ સિંગઈ ગયો હતો, તેણે સોદામરનો તિરસ્કાર

કર્યો, તેને પાપ પડીને યુક્તિ માટે પ્રાર્થના કરી પણ રવામીનું વશીકરણ પર તેની કંઈ અસર ન થઈ. અનંતે ચિંતા સંપૂર્ણપણે નિરાશિત અને નિરપાય થઈ ગઈ અને લક્ષમણનામથી કરી ચાલેવાને પ્રાર્થના કરી 'મારા રૂપમાધુર્ય અને તારુણ્યને લોધે હું ધર્મભટ્ટ ન થાઉં' એટલા માટે મારું સૌંદર્યનહા ધર્મ જાણ અને આખા શરીરે અલિપ્ત કાદ થાય અને તેમાં દુર્ગંધ અને કાગ લેપાય થાય.' પતિવ્રતા ચિંતાની પ્રાર્થના સ્વીકૃત થઈ અને તે કાદનો ભોગ થઈ પડી. સોદામર ચિંતાને ચાલ કરવાને તેને એક તરફ છોડીને નાવના બીજા ભાગમાં ચાલ્યો ગયો હતો. તેણે વિચાર્યું 'હવે કે જેમ જેમ સમય વીતશે તેમ તેમ તે મારી ઇચ્છાને અનુકૂળ જનશે અને તેના દ્વારા હું મારી વિષમોમતી સુરાદ પાર પાડીશ. પરંતુ જ્યારે તેણે જોયું કે તેને કાદ થયા છે અને શરીરમાંથી દુર્ગંધનો ખાળો નીકળી રહ્યો છે ત્યારે તે નફરતની દૃષ્ટિથી તેનાથી દૂર રહેવા લાગ્યો. હવે ચિંતા સમજી કે પોતે સુરક્ષિત છે અને નિશ્ચિન્ત થઈને તે યુગ્મ-પ્રદાન મનને જાણ કરવા લાગી.

(૮)

આ તરફ ચિંતાના થયેલા અપદરણથી કાઠીઓની ઓઝો અત્યંત ચિંતામસ્ત રિવિતિમાં મુકાઈ ગઈ હતી. ચિંતા બધાને પ્રાણ સમાન પ્યારી હતી. બધા તેને પોતાથી પણ અધિક માનતા હતા. પરંતુ આખી ધટના એટલી શીઘ્રતાથી બની ગઈ કે તેઓ જોતા જ રહી ગયા. ઓઝોએ બહુ વાર સુધી ત્યાં બેસીને વિલાપ કર્યો. છેવટે હારીને વાણીઓને માસોપદાન કરતાં કરતાં તેઓએ ગદા તરફ પ્રયાણ કર્યું.

જ્યારે જ્યારે લાગ્યો મારો લઈને શ્રીવત્સ ધીર આખા ત્યારે તેમણે ચિંતા કરીને પોતે પછા કોઈ રજાથી પ્રયત્ન ન મળ્યો. વારંવાર બોલાવવા છતાં પણ જવાબ ન મળ્યો. તેમણે આશ્ચર્યથી જોઈને ક્રોધ કરી પણ ચિંતાનો પતો લાગ્યો નહિ. અન્ય પણ કોઈ ઓઝો મામમાં નહીં ગઈ નહિ ત્યારે તેમણે અનુમાન બાંધ્યું કે ચિંતા પણ બીજી ઓઝોની મારફત વશીકરણી નોકા નિલાજવા ગઈ હશે. એટલામાં જ દુરથી મામની ઓઝો રાજાજાંબ આવતી દેખાઈ. શ્રીવત્સ ચિંતા માટે માસમેર રસ્તામાં જઈ પહોંચ્યો. તેની આતુરતા જોઈને ઓઝોનું હૃદય ઉમરાળામાં અન્ય અને દુઃખમાં

દેવી સમક્ષ તેણીએ તેમની જ પતિના સ્વરૂપમાં માંઘણી કરી. દેવીએ કહ્યું, 'ખેટા ! તથાસ્તુ.'

પયાસમય રાજા બાહુદેવે બદાના વિવાહની વ્યવસ્થા કરી. સ્વપંચરને દિવસે દૂર દૂર દેશના રાજાઓ તથા રાજકુમારો ત્યાં પધાપી. શુભ ક્ષેત્રમાં બદાએ સભામાં પદાપ્ત થયું. પરંતુ તે વિશ્વમની વરમાળાને અપેક્ષા કરે કે શ્રીવત્સને તેણે કોઈ દડાડો નજરો નજર જોયા ન હતા. સભામાં દાંજર છે કે કેમ એ પણ તેને ખબર ન હતી. તેણીએ આજિા બંધ કરીને અમલતીની સ્તુતિ કરી. 'મા ! તમે જે વરદાન આપ્યું છે તેને તમે જ કૃપાપૂર્વક જાણ કરો.' શ્રી અમલતીએ મનમાં પ્રેરણા કરી, 'કદળના ઝાંઝ નીચે જ સાધારણ વસ્ત્રો પરિધાન કરીને રાજા શ્રીવત્સ ખેડેલા છે. તેઓ પ્રેક્ષક—જોનારા જનીને આવેલા છે.

બદાએ ત્યાં પહોંચીને મસિન વેષધારી શ્રીવત્સના બળામાં માળા નાખી દીધી. અને અંદાજે વરણીની પૂજા કરીને વિધિવત્ વંદન કર્યું. સભામાં હાહાકાર વર્તી પડ્યો, લોકો દાંસી કરવા લાગ્યા, 'પિતાનું વંદન કાણું' સાદી જેવું થઈ ગયું. શ્રીવત્સને ચોતાને પણ આશ્ચર્ય થયું. તેઓ તો કેવળ તમારો નિહાળવા જ આવ્યા હતા. બદાની સાથે લગ્નમંથીયા નોકરાણી તો તેમની સ્વપ્નમાં પણ ઈચ્છા ન હતી, તેઓ તો ચિંતામાં તન્મય—તલ્લીન હતા, બદાના આ કૃત્યથી ઉશ્કેર્ય તેમને કુંપ્ત થયું. તેઓ શોકમગ્ન પડે ચિંતાની વાત જ વિચારી રહ્યા હતા. એ જ સમયે આકાશવાણી થઈ—'શોક ન કરો, બદાને મદદ કરો, તમારા દિવસો હવે બદલાયા છે. બદાદાર જ ચિંતાનો ઉદાર થશે' પણ શ્રીવત્સે તેનો સ્વીકાર કર્યો. પરંતુ બદાના પિતા-જીને શ્રીવત્સનો ખ્યાલ ન હતો એટલે અપમાનનો અનુભવ કરીને તે કોપાગ્નિથી જળવા લાગ્યો. જો કે વિવાહ મંડપે જોઈ હતો. છતાં પણ કુદીતુ અને જમાવ પ્રવેશું તેવું વર્તન સાંઈ કહી શકાય એવું ન હતું. તેણે બનેને મહેલની બહાર એક મહાનમાં નિગ્રાસ-સ્થાન આપ્યું.

શ્રીવત્સને આસરિશમાં આ પ્રમાણે રહેવું પડ્યું હતું નહિ. બદા મારતો તેમણે રાજમાતાને કહાળ્યું કે આ પ્રમાણે રહેવું તેના કરતાં જો રાજા વેપારાયે

આવળ કરતો નોકરાઓનું મહેલમાં ઉપવાસવાનું કાર્ય સુપ્રત કરે તો તે દારા, આજીવિકા વધાવવાનું અને વધુ પસંદ છે. રાજમાતાએ રાજાને વાત કરી, અને રાજાએ તે પ્રસ્તાવ મંજૂર રાખ્યો. શ્રીવત્સ દરરોજ નદી કિનારે જઈને ચોતાનું ખાતું સંભાળવા લાગ્યા, ચિંતાનો પતો મેળવવા માટે જ તેમણે આ કાર્ય લાંબામાં લીધું હતું. તેઓ રાત્રિવિષ્ણુ ચિંતાનું ખ્યાલ ધરતા અને તેના ઉદાર માટે અગત્યપ્રાર્થના કરતા. બદા તેમને ખૂબ અમલવતી, પરંતુ તેમના વિદેશના હાથને કાંતિ આપી શકતી ન હતી. એક દિવસ સુધુષ્ટાવરણમાં શ્રીવત્સે જોયું કે ચિંતા મળી અર્ધ છે, 'તેમના હૃદય ઉપર તે સ્વપ્નનો એવો પ્રભાવ પડ્યો કે ચિંતા મળશે તેની તેમને અપેક્ષા આત્રી થઈ ગઈ.

પ્રાતઃકાળે જ્યારે શ્રીવત્સ નદીકિનારે પહોંચ્યા ત્યારે જોયું કે સીપાઇઓએ એક વધુકેને જગત માટે રોક્યો છે, શ્રીવત્સે જોળખી લીધું કે આ તો તે મૂર્ત વાણીયો છે. તેનો સંપર્ગ માત્ર જ ન કરવામાં આવ્યો. તેણે રાજદરબારમાં જઈને ફરિયાદ કરી, રાજાએ શ્રીવત્સની પાસે જવાજની માગણી કરી. ત્યારે શ્રીવત્સે સોનાની છંટા જે બખ્ખેની જોડીમાં હતી તેને સામે રાખીને કહ્યું, 'મદારાજ ! આ ચોર છે. જો આ છંટા તેની હોય તો તેને જોડી ખોલી આપવાનું કહો : વધુકે કાપવાનું અનેક તીવ દલિયારોનો પ્રયોગ કર્યો. પણ છંટા તરી નહી. પણ શ્રીવત્સે એક જોડી છંટા છઠાવીને મનમાં શ્રી અગવાનનું સ્મરણ કર્યું. પક્ષ માત્રમાં છંટા અલગ પડી અર્ધ. આ જોઈને રાજા બાહુદેવને ઘણું અચરજ થયું. અને હાથ જોડીને બોલ્યા—'તમે મને તમારા પરિચય કરાવો, આપ જરૂર કોઈ મહાનુભાવ હોવાનો છો.' શ્રીવત્સે બધાથી ધીર સુધીની સંપૂર્ણ દૃઢકૃત કહી જાણાવી. બાહુદેવે જોડીને બોલ્યા. 'મદારાજ ! તમને મેળવીને મારી કન્યા અને અમે બધા કૃતામ' થયા છીએ. અગાનવધ જે તમારું અપમાન કર્યું છે, તે પદલ દવાપૂર્વક હું લગા માચું છું.'

ત્યાર બાદ રાજા બાહુદેવ ચોતાની ધર્મપત્ની તથા બદાને ઘણે સ્વપ્ન નાવ ઉપર ગયા. ચિંતા બંધનમગ્ન રહ્યામાં હતી અને મુઠ્ઠાની મારક એક ખૂણમાં પડી રહી હતી તેના બંધન બોલી નાખવામાં આવ્યા. બાહુદેવે તેણીના શરીર ઉપર કાઢેના રાજ જોઈને તેનું કારણ

પૂજ્ય, ચિંતાએ પોતાની કુખપૂજ્ય કયા કહી સંભળાવી. અને કહ્યું—‘મદ્યેવના રમરજીમાનથી આ કોઈ તો આખનાં પલકારામાં દૂર યાદ જશે.’ આટલું કહીને તેણીએ આન ધ્યુ’ અને વિનાવિલંબે તે પૂર્વવત સુંદર અને કંતિમાન બની ગઈ. તે જોઈને બધાએ સતીનો બચબચકાર વર્તાવ્યો.

બાહુદેવે ચિંતાદેવીને માટે સ્વારીનો સુંદર પ્રગંધ કર્યો હતો, પરંતુ પતિવતા ચિંતા બોલી—‘હું સ્વારી ઉપર જાઉં એ અનુચિત છે. પગપાળા ચાલીને હું મારા પ્રભુ—પતિદેવનાં દર્શન કરીશ.’ બાહુદેવે સતીની એ દંચ્છાને વધાવી લીધી. ચિંતાદેવી ચાલીને રાજબહેસમાં પહોંચ્યાં. કદાચ તેમના ચરણોમાં પ્રણામ કર્યો, અને સુંદર વસ્ત્રાભૂષણથી સજ્જીતે તેમને શ્રોતસ્વ રાગની પાસે મોકલી દીધો. તેણીએ શ્રીવત્સના ચરણોમાં નમસ્કાર કર્યો. શ્રીવત્સે તેને છાતી સેરસી ચાંપી, લાંબા વખત સુધી જાતેની આંખોમાંથી પ્રેમાશ્રુ વહન કરવા લાગ્યાં. જાતેએ પરસ્પર એકબીજાને પોતાની વાતોએ સંભળાવી, અને આખરે સંકટોમાંથી કુદગ ક્ષેમ પાર જીતરવા માટે. ભગવાનનો પરમ ઉપકાર માન્યો.

ચોક્કા સમય પછી બધા ચિંતાને પોતાની મા પાસે

લઈ ગઈ. માતાએ તેને આશીર્વાદ આપ્યો અને જમણી. કદાચ અને ચિંતાએ બંધુ જ દુઃખા આળામાં જાણે સહોદરા બહેનો હોય તેમ અન્યોન્ય પ્રીતિ વાંધો.

બીજે દિવસે બ્યારે રાગ બાહુદેવ દરગાહમાં બેઠા હતા અને પાસે જ સિંહાસન ઉપર શ્રોતસ્વ વિરાજમાન રહેલા હતા, ત્યારે એકાએક સમાને પ્રકાશિત કરીને સ્તનિદેવ આવીને હાજર થયા. બધા ભેટોએ જોયા યાદ તેમને અશિવદન કર્યો. તેમણે શ્રીવત્સને સંબોધીને કહ્યું—‘મહારાજ ! આને તમારું કર્મનું ફળ પૂર્ણ થાય છે. તમે પરમ ધાર્મિક હો, આ બધું તમારું જ પૂર્વકૃત કર્મોનું ફળ હતું, તેને જોતબો વિના તમારો છુટકો ન હતો. હું તો કેવળ નિમિત્તમાત્ર હતો. જે કંઈ બન્યું છે તે ભગવાનની પ્રેરણાથી જ થયું છે. હવે તમે જઈને સુખપૂર્વક રાજ્ય કરો, સતી ચિંતા અને આપનું બનેલું નામ યુગ યુગ સુધી સંસ્કારમાં અમર રહેશે.’ આટલું કહીને તેઓ આલ્પા ગયા.

૧૮ઠાક દિવસે પછી ચિંતા અને ભદ્રાની સાથે શ્રીવત્સે પોતાના રાજ્યમાં પ્રવેશ કર્યો અને નિઃકંટક રાજ્ય ભોગવવા લાગ્યો.

સંપૂર્ણ.

જ્ઞાની વિશ્વની પાર

(ચંદામંતા)

ઝાણું માફુ જીવન વિશુના સ્કેજ સંકલ્પ સાટે લાધ્યું, આજે વહન કરવા આત્મનું દિવ્ય વાટે. તો શા માટે ધર ચક્રી ભઠા ચેતીને ચાલવું ના ? પરતાવું જે પથ નહિ પડે કાં તકી માંલવું ના ?

જ્યાં પથે ગમન કરીને પાપના પંક ખૂંધી; આત્મા કેરું અહિત કરવું દંભની એય છૂપી. શું છે એથી અધમ અધકું વિશ્વમાં કાચું બીણું ? આચારે એ જીવન જીવતાં મૂકી કાં મૂખ રીણું ?

વારંવારે જીવ જગતમાં માનવી દેહ પામે એવું ધારી, શિયિલ જગીને પોચિયવા સુજ પામે, સારા કાર્યે કુદરત તણી સદ્ગિમાં સજ્જ થાવું ના, એ મારો શુચિ હૃદયનો ધર્મ ના, યંજી બાવું.

જો મુદ્દેથી ફરી જીવનનો રમ્ય આરંભ માની, ચાલું પથે પ્રભુ પ્રણયોના, પાર તો વિશ્વ જ્ઞાની.

શ્રી ‘રમણ’ નાવટીકર

૪ શ્રી શ્રી મા આનંદમયી-પ્રસંગ

મૂળ ગંગાળી લેખક:— શ્રી અમૃતદ્યુતમાર દત્તપ્રત. (એમ. એ. બી. એમ.)

અનુવાદક—શ્રી દાંતલાલ વ્યાસ

એક વૃદ્ધ પ્રસંગથી—“મન ફેરી રીતે રિધર થાય”
શ્રી મા—“અંચળતા મનનો રવળાય છે. તે રવ-
ભાવથી તે આમતેમ જવાતું પધક કરે છે. ભ્યાસુધી તેને
સંયત્ન મન મળતું નથી—શુદ્ધ ભાવ મળતો નથી—ત્યાં
સુધી તે રિધર થશે નહિ.” તેથી સ્વધન મેળવવાના
પ્રયાસને હું ‘સાધન’ કહું છું. મનને રિધર કરવાને
માટે તો સાધના છે. રિધર થયા પછી તો યદ્ય ગમ્ય.
મનને રિધર કરવા માટે એક ભાવથી રહેતું પડે. જેવી
રીતે નામજપ કરવા અથવા સદાસંચિનના કરવી, અથવા
સારા ધાર્મિક પુસ્તકનું વાચન કરવું વગેરે. જેને જે
સાડું લાગે તે લઈને બહુ વખત તમા પસાર કરવો
જોઈએ.”

વૃદ્ધ:—“નામજપ કરતાં જો મન અમથી તેમ
રખડું રહે તો શું નામજપનું ફળ મળે?”

શ્રી મા—“ફળ શા માટે ન મળે? તમે ચાહતાં
ચાહતાં જો અંધારા ઉપર પમ મૂકો તો તમે જુઓ કે
ન જુઓ છતાં તમારા પમ ફાટશે. તેવી જ રીતે નામ-
જપ એકચિત્ત થઈ શકે કે અનર્થમાં મન રાખી કરો,
તેનું ફળ રહેશે જ. અનેક વાર મનમાં થાય છે કે,
જપ તો કરીએ છીએ અને કંઈ ફળ મળતું નથી?
અવશ્ય અનેક વાર આપણે નામજપનું ફળ જોઈ
શકતા નથી, પરંતુ ખરી રીતે તેનું ફળ હોય જ
છે. અપણામાં તેવી એક છાપ પડી જાય છે, પછીથી
સમજાય છે કે નામજપ વૃથા જવા નથી. પણ એકાદ મન
રાખીને જપ કરવામાં અને અરિધર મનથી જપ કર-
વામાં ભેદ જરૂર છે જ. રિધર મનથી જપ કરવાથી જલ્દી
જલ્દી ફળ મળે છે અને મનને આમથી તેમ રખડવા
છંને જપ કરવાથી જલ્દી ફળ મળતું નથી. છતાં ફળ
તો હોય જ છે. તેવી જ હું કહું છું કે સર્વથા
નામજપ કરવા શારા છે. સંસારનો દાખલો શા માટે
લેતા નથી, કે જ્યો સાર્વારિક વિષયોમાં ખૂબજ મન
રાખે છે, તેઓનું સાંસારિક જ્ઞાન સારી રીતે
વધે છે; તેવી જ રીતે શુદ્ધ ભાવ બહુ વખત રહેવાથી
શુદ્ધ ભાવનો પ્રકાશ અપણામાં થાય છે.

છતાં આશ્ચર્યમાં ખૂબ સમય સુધી નામજપ થઈ
શકે નહિ. કાંચુ કે તે સાડું સામતું નથી. બાળકોને
લખવા વાંચવાનું અમતું નથી કારણ કે લખવા વાંચવા
કરતાં રમવાનું તેમને સાડું લાગે છે. બાળકોને જેમ
લંછણવા હોય તો જોર કરીને પણ લખાવીએ છીએ,

૪ “શ્રી શ્રી મા આનંદમયી સદ્વાણી” માંથી
પ્રકાશક ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, દિ. રા. ૧-૦-૦૦.

તેવી જ રીતે નામજપ પણ પ્રથમ પ્રથમ જોર કરીને
(બળજબરીથી) પણ કરવા. અભ્યાસની જરૂર છે.
જુઓ, વાસણો ગંદા થાય છે ત્યારે ધસીને માંજવા
પડે છે. એક વાર ધસવાથી કંઈ સાફ થઈ જવું નથી.
જેટલા પ્રમાણમાં ધસશો અથવા માંજશો તેટલા જ
પ્રમાણમાં તેઓ સાફ થશે હીવાસળીને સળગાવવા જતાં
ધસી પડે છે; કોઈ વખત તે તેના મનથી ઝપ દઈને
સળગશે તેમ કહી શકાય નહિ. નામજપ કરવામાં પણ
તે પ્રમાણે છે. અભ્યાસ કરતાં કરતાં કાંઈ સાફ થાય છે.”

“મન આ તરફ ને તે તરફ જાય છે તેમ બોલી
કુ.ખ કરવાથી કંઈ ફાટો પળે નહિ. તેના કરતાં તે વખતે
તમારે વિચારવું જોઈએ કે ‘મન બ્યારે મારા કબજામાં
રહેતું નથી અને આમતેમ બાટકે છે તો હું પણ
મનના કબજામાં રહ્યા વગર જોરથી નામજપ કરતો
રહીશ. તમે જોતા નથી કે બાળકો પતંગ ઊડાડે છે,
પતંગ આકાશમાં અંચળ ભાવથી અડીતલી’ ઊડે છે,
પણ તે પતંગ ઊડાનારના કુતરથી બંધાયો છે.
‘મન પતંગમય છે, તેને નામજપરૂપ કુતર સાથે બાંધી
રાખવું જોઈએ. બ્યારી રીતે બાંધી રાખવાથી મનને
જાર અંક દિવસે વધ કરી શકાશે. અંચળતા જેવી
રીતે મનનો રવભાવ છે તેવી રીતે ચાંત થવું તે પણ
તેનો રવભાવ છે. તેને ચાંત કરવો માટે કોઈ આશયની
જરૂર છે. તમે નોકરી કરવા માટે કોઈનો આશય
લો છો તેવી રીતે મુક્તિ બાટે કોઈ નામજપનો આશય લો.
ખરી રીતે દરેક સવારે નજી કલાક સુધી નામજપ
કરવા જોઈએ; જોટકુંજ નહિ પણ ધીરે ધીરે તે જમન
વધારવો જોઈએ. જો કોઈ દિવસ કારણવશાત્ જમ
કલાક નામજપ કરવાનો સમય ન મળે તો જે સમય જોઈ
થશે હોય તે સમય બીજા દિવસે પૂરા કરવો જોઈએ.
હું જય કલાકથી વધારીને ધીરે ધીરે ૭ કલાક સુધી
નામજપ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ. દરેક કાર્યમાં સંકેપની
(નિષેધની) જરૂર છે.”

ધર્મલાભ કરવા માટે તમે, અનેક ગુરુઓનો આ-
શય લો છો. ખરી રીતે ગુરુ એ ભગવાન જ છે જેમ
આપણે સમજીએ છીએ. તે સર્વત્ર સર્વ સમયે હોય છે.
ઉપદેશ સર્વ જગત્તે વેરાયેલો પડ્યો છે. ફક્ત તેને
એકત્ર કરવાની જરૂર છે. આ ઉપદેશ ભગવાને જુદા
જુદા પ્રકાર આપ્યો છે. ઝાંડ, પંખી, વૃક્ષોમાંથી પણ
આપણે ઉપદેશ લઈ શકીએ છીએ. આ અર્થમાં ગુરુ
સર્વજ્ઞાપી છે.

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેના ઠેકાણે 'વિશ્વભંગલ'નું

સવાળમ પાટી પહેલે જોળવીને ભરી શકાયો.

११०५

જાન્યવાર ૧૯૫૪ થી
જાન્યવાર ૧૯૫૫ સુધી
મો. ૬૮ રામજી જીમજી રામજી ૧૦૭

[illegible][illegible]

C/o Ramesh Chandra - Bhabha
Bhabha Chandra Bhabha - Bhabha
Bhabha Chandra Bhabha - Bhabha
Bhabha Chandra Bhabha - Bhabha

[illegible]

१. वायव्य प्राचीनतम भग्नीय भग्नीय प्राचीनतम
 २. प्राचीनतम भग्नीय भग्नीय प्राचीनतम
 ३. प्राचीनतम भग्नीय भग्नीय प्राचीनतम
 ४. प्राचीनतम भग्नीय भग्नीय प्राचीनतम
 ५. प्राचीनतम भग्नीय भग्नीय प्राचीनतम
 ६. प्राचीनतम भग्नीय भग्नीय प्राचीनतम
 ७. प्राचीनतम भग्नीय भग्नीय प्राचीनतम
 ८. प्राचीनतम भग्नीय भग्नीय प्राचीनतम
 ९. प्राचीनतम भग्नीय भग्नीय प्राचीनतम
 १०. प्राचीनतम भग्नीय भग्नीय प्राचीनतम

[illegible]

20240115

મહાત્માની સ્તિપ્રતિષ્ઠા કર્યાં જાયોતી
 રાજ સોનારી રાજના મિત્ર જનર
 રાજપૂત પ્રજાની મહાત્મા
 રાજપૂત જાતિની રાજ
 રાજ સોનાર જાતિની રાજ
 રાજની રાજની રાજના રાજ
 રાજના રાજના રાજના રાજ
 રાજના રાજના રાજના રાજ

১৮৮৫ খ্রিষ্টাব্দে
 ১৮৮৬ খ্রিষ্টাব্দে
 ১৮৮৭ খ্রিষ্টাব্দে
 ১৮৮৮ খ্রিষ্টাব্দে
 ১৮৮৯ খ্রিষ্টাব্দে
 ১৮৯০ খ্রিষ্টাব্দে
 ১৮৯১ খ্রিষ্টাব্দে
 ১৮৯২ খ্রিষ্টাব্দে
 ১৮৯৩ খ্রিষ্টাব্দে
 ১৮৯৪ খ্রিষ্টাব্দে
 ১৮৯৫ খ্রিষ্টাব্দে
 ১৮৯৬ খ্রিষ্টাব্দে
 ১৮৯৭ খ্রিষ্টাব্দে
 ১৮৯৮ খ্রিষ্টাব্দে
 ১৮৯৯ খ্রিষ্টাব্দে

[illegible][illegible][illegible]

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 C/o. जयदेव प्रबन्धनाथ
 देवा नाथ भुवने, धर्मपुर
 श्रीकाश कल्याणनाथ जीने श्री गुरुकुल
 नारायण प्रबन्धनाथ जीने श्री गुरुकुल
 गुरुकुल नारायण प्रबन्धनाथ जीने श्री गुरुकुल
 गुरुकुल नारायण प्रबन्धनाथ जीने श्री गुरुकुल

[illegible]

ભગવાનની દર્શન થયા

એક ભક્ત ભગવાનની પૂજા જ ભક્તિ કરે છે, વિનય તોને મંજૂર રહે છે કે ભગવાનનાં દર્શન થાય તો કેવું સાચું? એક રાત્રે તેને ભગવાન મોર સુક્રેટધારી શ્રીકૃષ્ણનાં દર્શન થાય છે. ભગવાન તે ભક્તને કહે છે; 'વત્સ! તારી ભક્તિથી તારા ઉપર હું ખૂબ પ્રસન્ન થયો છું. માગ મગ તારી જે ઇચ્છા હોય તે માગી લે.' ભક્ત કહે છે:—'ભગવન્! મારે એક વાળ રૂપિયાની જરૂર છે.

ભગવાન્ કહે છે, 'સુશ્રીયી તારી ઇચ્છા પૂર્ણ' કરીશ. જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે મને માફ કરજો.' કહી ભગવાન અદૃશ્ય થઈ ગયા.

અતે ભક્તે વિચાર કર્યો કે, 'હવે રૂપિયાની ઇચ્છા થતાં જ રૂપિયા મળી જશે પણ રૂપિયા મેળવીને કરવું શું?' ભક્ત બહુ જ વિચાર કરે છે, કંઈક વિચાર કરે છે પણ તેવું સંતોષકારક સમાધાન થતું નથી.

પણ ભગવાનનાં દર્શન થયા બાદ તેને હું જ આનંદમાં આવી જાય છે. કારણ માત્ર એટલું જ કે વાતચાલિય રૂપિયા મળ્યા હોય તો સાચરવાની અંજલિ વધી જાય અને ભક્તિ કરવાનું જ્ઞાન જીતી જાય.

હજી તેને એક જ પ્રશ્ન અંજલે છે કે પ્રેમાનો કેવો સહ-ઉપયોગ કરું કે જેમાં મારું કશુંયે સાધ અને અતે સફળતિને પાતું?

ઉપર પ્રમાણે વિચાર આવે છે ને તુરત જ આંખ ઊઘડી જાય છે.

ત્યારબાદ તેને બહુ જ વિચાર આવે છે અને અતે મનને એમ જ પૂછે છે કે આ તો સ્વપ્નામાં ભગવાનનાં દર્શન થયાં અને મનની ઇચ્છા ફળી પણ સાચું જ અને તો મારે કરવું શું?

(એક સંકલ્પ સ્વપ્ન)

નોંધ:—વાંચક ચેતામી! આવી પરીસ્થિતી હોય તો તમે સૌથી મહત્વપૂર્ણ કેવો કરવો તે વિચારી અનેને નક્કી કરવું. [જુઓ સપ્તાહીય]

હરે હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

વાર્ષિક લવાજમ :

હિંદ ખહાર

રૂ. ૫-૩-૦

તંત્રી: મગનલાલ છોટાલાલ દેસાઈ

રૂ. ૭ -૮-૦

વિષય સૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧	સકલ શાસ્ત્રોનો સાર [કવિત]	શ્રી 'પુનિત'	૧૮૧
૨	અંબાદીપ	...	૧૮૨
૩	રાષ્ટ્રપિતાનું અવસાન	...	૧૮૪
૪	વિષયાન [કાવ્ય]	શ્રી જયનારાયણ મદ	૧૮૭
૫	ભગવદગીત-અર્થ-સોજના	...	૧૮૮
૬	દેવવાની અને ચર્મિષ્ઠા	આમામી મહાભારતકિ માર્થી	૧૮૯
૭	અંબાદીપ ભાગવત	સ્વામી શ્રી માધવતીર્થજી	૧૯૦
૮	શાસ્ત્રોમાં અર્થવાદનો હેતુ	શ્રી જયનારાયણ મદ	૧૯૧
૯	અર્થ-સોજનાની પ્રક્રિયા	સાનયોગી શ્રી ચંદુભાઈ	૧૯૨
૧૦	નવનાથ કથામૃત	શ્રીતનાચાર્ય શ્રી સીતારામ ચર્મા	૧૯૩
૧૧	શ્રી વૈજ્ઞાનિક ભાગ	વાનપ્રસાદ શ્રી માધવતીર્થજી	૧૯૪
૧૨	પ્રજ્ઞાપ્રદાન	શ્રી નીલકંઠ માર શુક્લ, બી.એ. એલ.એલ. બી.	૧૯૫
૧૩	શીખવા લાયક	શ્રી અમૃતલાલ નરસિંહલાલ માર્થી	૧૯૬
૧૪	પ્રભાતની પુષ્પા	...	૧૯૭
૧૫	સકલ શાસ્ત્રોનો સાર	શ્રી 'પુનિતપદ્મજી'	૧૯૮

જરૂરી સૂચનાઓ—

૧. આદેશો પોતાનું નામ-હિરનાથ રૂપરૂપ લખવું નોંધે, અને પોતાનો આદેશ નંબર લખવાનું શુભ ન નોંધે.

૨. જરૂરી જવાબ મેળવવા માટે રીપ્લાઈ પોસ્ટકાર્ડ

૩. કોઈપણ પ્રશ્નની જરૂરી છે.

૪. આદેશો મનીઆર્ડરથી જ લવાજમ મોકલવું નોંધે. વી. પી. મંત્રાનવાથી કેટલીકવાર મોકલે દોઢ મોકલે અને ઇ. વી. પી. અને મનીઆર્ડર મનેનો અર્થ એક જ છે; માત્ર વી. પી. મોકલવાની બચતવામાં જ વિશેષ પડે છે.

તથા:—શ્રી હાકિતમાર્ગે કર્યાલય પો. બો. નં. ૧ અમદાવાદ.

વિશ્વમંજલના સલાહકારો

પરમ પૂજ્ય સ્વામી શ્રી માધવતીર્થજી
વેદાન્ત આશ્રમ, પોસ્ટ પલાલ, ગેરેસન મેડરા,
અમદાવાદ-પ્રાંતીજ રેલ્વે.

પરમ પૂજ્ય શ્રીતનાચાર્ય શ્રી સીતારામ મહારાજ
મરિચીની પોળ, સોનીની ખાડી-અમદાવાદ.

પરમ પૂજ્ય શ્રી પુનિત મહારાજ
કારમજી કાપડીવાડ-અમદાવાદ.

શ્રી રમણલાલ હરદુભાઈ
મોતીનાથ એલીસબીજી

૭૨ લીરવિજય પ્રિન્સિપ પ્રેસ
લક્ષ્મણ કોલરોડ,
અમદાવાદ

પ્રદક્ષિણ અને પ્રકાશક
દેવાઈ મગનલાલ છોટાલાલ

શ્રી હાકિતમાર્ગે કર્યાલય,
સમાપક કોલરોડ,
મોતી વિલા નં. ૧ અમદાવાદ

સત્સંગં જનયત્પરાત્મવિષયે મર્તિ સમુદ્ધવ્યત્ । કામોદ્વેગકુમાર્ગદમ્મજનકં સાહિત્યમુન્મૂલયત્ ।
 ધર્મદેપમનુસર્ણં પ્રજામયત્સન્દર્શયત્સદ્ગતિ, સંજાતં તદ્ધ 'ત્રિષર્મંગલ'-પપાકર્તુ જગદુર્ગતિષ્ ॥

વર્ષ ૧૧] મહા-૨૦૦૪

*

દેસુઆરી-૧૯૪૮ | અંક ૧૧ મો

સકલ શાસ્ત્રોના સાર

(તુ લો બોલ 'મોરી' રચના 'હરિ હરિ' - એ શામ)

(શર્લિંગી)

- સહુ નામ હરિતું ઘૂંટી લો ।
 એવા અમૂલ્ય હીરા ઘૂંટી લો ।...સહુ...(૧)
 શાસ-બગીચે બહુ બહુ ફૂલો,
 ફૂલ મુગધી ઘૂંટી લો ।...સહુ...(૨)
 અન્ન તણા ઠોઠારો ભરીયા,
 ખાવા દાને મૂઠી લો ।...સહુ...(૩)
 વળ તથા ઉંડાઈ ના ભેલી,
 ખાઈ - મીઠું પછી લો ।...સહુ...(૪)
 મહેત મળે છે મન-રોમીને,
 નામ 'પુનિત' આ ઘૂંટી લો ।...સહુ...(૫)

સી 'પુનિત'

[આ કાવ્યના વિવેચન માટે આ અંકનું ૧૫૭૧૮ યુ. જુએ.]

રામપ્રસાદ

જળાવતાં દર્શ થાય છે કે ગત અંકમાં અમે જે મહાભારતિક જહાર પાડવાનો નિર્ણય રજુ કર્યો હતો તેને જનતાએ અને ગ્રાહકોએ વધાવી લીધો છે. મહાભારત એ ભારતીય સંસ્કૃતિના દર્શનનો ઉત્તમોત્તમ ભંડાર છે, તેને મેળવવા માટે દિનપ્રતિદિન અનેક સંખ્યામાં લોકો જે પોતાનાં નામો નોંધાવી રહ્યા છે તે વપરથી નેપ્ર શકાય છે કે આર્ય-સંસ્કૃતિ પ્રત્યે જનતાનાં હૃદયમાં કેટલો જીવંત પ્રેમ વસેલો છે. ખરેખર! હિન્દુઓમાં જે હિન્દુપણ છે, જે હયાળુતા છે, જે સત્યશીલતા છે, જે વિશાળતા છે અને જે જનતા સર્વ દેશો કરતાં માનવતાનો જે ભવ્ય વિકાસ છે તે મહાભારત અને રામાયણરૂપ અખંડ પ્રકાશી રહેલા સૂર્ય-ચન્દ્રનો જ પ્રકાશ છે હિન્દુ હોવા છતાં જે તે પ્રમાણને પામ્યો નથી, આ અન્યોને પુરાણોનાં ચોથાં સમજી દેવેલા કરી તેમાંના ચૈતન્યપ્રદ જીવંતતત્ત્વને જેણે અંદરથી ક્યું નથી તે સૂર્યને ઘેર જગમીને અન્ધારામાં જ જીવી જાય છે.

અને એથી જ મહાભારતના મહાપ્રકાશને આર્યજાતી જનતા મહાભારતિક માટે આટલો ઉત્સાહ પ્રદર્શિત કરી રહી છે સામાન્ય-લોકપ્રાણ દરેક વિષયના સંશ્લેષપૂર્વક અખંડ સદર્શવાણ આવું મહાભારત ગુજરાતને આંગણે અપૂર્વ છે, અને તે વિશ્વમંડલ દ્વારા માત્ર રૂ. ૨૦ માં ૪૪ સામાન્ય અંકો સહિત મેળવી શકાતું હોવાથી અતિશય સુલભ છે.

આ અંકમાં મહાભારતિકનાં નમૂનાનાં પેઢીને છાપવામાં આવ્યાં છે તે રીતનાં ૪૦૦ પેઢીઓમાં નવા ટાઈપની ઉત્તમ છાપાથી ૪૦૦ ચિત્રો સહિત મહાભારતિક પ્રકટ થશે મહાભારતિકના અવા ચાર પાકા બાઈન્ડીંગમાં મેળવવા ચાર વર્ષના રૂ. ૨૦ લગાજમ ભરનારા ગ્રાહકો વધુ સંખ્યામાં થઈ રહ્યા છે. જેટલાં નામ આમાં વહેલેથી નોંધ્યાં હશે તેના અંકોને પાકા બાઈન્ડીંગમાં તૈયાર કરાવી અંક પ્રકટ થવા સાથે જ તે તે ગ્રાહકોને મોકલવાનાં આવશે પાછળથી ચનાર આવ્યા ગ્રાહકો માટે પાકું બાઈન્ડીંગ તૈયાર કરાવનાં વિલમ્બ થય તે તેમણે સહન કરવો પડશે. તો જે બાઈન્ડીંગ પાકા અંકો મેળવવા ઈચ્છતા હોય તેમણે વહેલેથી ચાર વર્ષના ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવી દેવું જોઈએ.

જે ગ્રામોમાં એજન્ટો છે ત્યાંના ગ્રાહકો એજન્ટને ત્યાં લગાજમ ભરી પહોંચ મેળવશે તો તેમનું મનીઓર્ડર ખર્ચ બચશે. ચાર વર્ષનું લેણું લગાજમ ભરવું હશે તો તે પણ રૂ. ૨૦ની પહોંચ લઈ ભરી શકાય.

સેવાધર્મી સહાયકોને

સેવાધર્મનું પુસ્તક અંક જહાર પડ્યા પછી જ પ્રકટ થશે. કારણ કે જે બાઈન્ડીંગે ત્યાંમુખીમાં ગ્રાહકો વધારી આપ્યા હશે તેઓની નામવહી તેમાં પ્રસિદ્ધ કરવાની છે. જે ગ્રાહકો પોતે ગ્રાહક થઈ બીજાને ગ્રાહક કરી આપે છે તેમના ધર્મપ્રચારના સહાયક તરીકે કાયોલય આભાર માને છે દરેક ગ્રાહકો પોતાનાથી બની ચકે તેટલા ગ્રાહકો વધારી આપી પોતાનો સેવાધર્મ જાળવશે એવી આપણા રાજવામાં આવે છે.

આહકોને સૂચના

જ્યા અંકમાં અને જે મનીઝોર્ડર ફોર્મ મૂક્યા છે તે ભરીને ફરેક ભાઈઓ પોતાનું નવા વર્ષનું લવાજમ લીટ નહીં કરતાં તુરત મોકલી આપશે એવી આશા છે.

ઘણા ભાઈઓ લવાજમ મોકલતી વખતે મનીઝોર્ડર ફોર્મમાં પોતાના આહક નંબર જણાવતા નથી તેથી તેમનું નામ ચોધી કાઢવામાં બહુ મુશ્કેલી રહે છે. તો હવેથી મનીઝોર્ડર ફોર્મમાં આહક નંબર અવશ્ય લખશે જ. મનીઝોર્ડર ફોર્મની સાથે આહકોએ ભરી મોકલવાનું બીજું જે ફોર્મ મૂકેલ છે તે ફક્ત જેઓએ નવો બીજો આહક બનાવ્યો હોય તેમણે જ પોતાના તથા નવો થએલ આહકના નામ-સરનામા સાથે ભરીને મોકલવાનું છે. જેઓએ નવો આહક ન કર્યો હોય તેમણે તે મોકલવાની જરૂર નથી.

કન્યાશ્રમ-અમાળા સંબંધે

અન્યમાળાનું પ્રથમ પુસ્તક સૌમાગ્ય સૂચેદિય બહુ જ પ્રથંસા પામ્યું છે અને હજી પણ તેના આહકો થયા જ કરે છે, હવેનું બીજું પુસ્તક સ્વામી શ્રી માધવતીર્થજી દ્વારા એકના જ્ઞાનથી સર્વનું જ્ઞાન લગભગ શિવરાત્રિએ બહાર પડ્યો.

નામ-જપ સંબંધી

આ ઉપરાંત 'વિશ્વમંગલ'ના વધારા તરીકે 'રઘુપતિ રાઘવ રાજા રામ પતિત-પાવન સીતારામ' એ પૂનનું મોટું પોસ્ટર પણ આ અંકમાં મૂક્યું છે. આહકોને વિનતી છે કે તેઓ તેને પોતાના ઘરમાં અથવા દુકાને ગાંધી શકે તેવી જગ્યાએ ચોટાડે. અને જે પૂ. ગાંધીજી નિમિત્તે જપનાં કાર્ડ મોકલાવ્યાં છે તે પ્રમાણે જપ કરી અમને મોકલાવશે. કાર્ડની જેમને વધુ જરૂર હોય તેઓએ મંગાવી લેવાં.

બાહેર જનતાની જાણ ખાતર 'વિશ્વમંગલ'ના આવતા અંકમાં શ્રી 'રામનામ બેઠ'ના એજન્ટોની સંપૂર્ણ નામાવાલિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે જે ભાઈઓએ બેઠની મુશ્કેલી મંગાવ્યાં છે તેઓ બેઠની સાખા બોહો, વડેલા તથા ખખર આપે, જેથી આવતા અંકમાં તેમનું નામ શખા તરીકે બહેર કરી શકાય. જેમને સાખા બેઠીને સેવા કરવાની ઈચ્છા હોય તેમણે પત્ર લખી તાકીડે બેઠનું મોટું સચિવ મંગાવી-બેઠની સાખા બોહો, બેઠનો માદીમાં પોતાનું નામ લખાવ કરાવી દેવું, જેથી તે પણ પ્રસિદ્ધ કરી શકાય.

સુસ વાચકોને જણાવવાનું જે પૂ. મહાદેવજીના અવસાનને લીધે ૪ દિવસ સુધી કાઠાલય અને પ્રેસ બંધ રહેવાથી અંક મોકલવામાં વિલમ્બ થયો છે તો દરમુજર કર્યો.

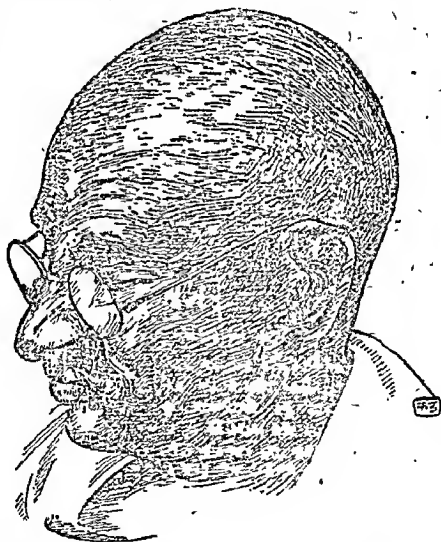
અગનસાઈ છોટાસાઈ દેસાઈ તંત્રી : વિશ્વમંગલ

આવતો અંક ગાંધીસ્મારક-અંક તરીકે બહાર પાડવામાં આવશે, તેમાં મુખ્યત્વે ગાંધીજીની ધર્મ સંબંધી વિચારસરણીને દર્શાવતા લેખો અને પ્રસંગોને તેમજ તેમનાં ચિત્રોને સ્થાન આપવામાં આવશે. ટાપ્ટલપેજ પણ મુદ્રે ત્રીરંગમાં છપાશે.

રાષ્ટ્રપિતાનો દેહ ઢળી પડ્યો શુક્રવારની કાળી સાંજની એ ભયાનક ઘડી

પ્રાર્થનાભૂમિ પર ગોળીઓ છૂટી ને ગાંધીજીના દેહ
ઢળી પડ્યો: બિરલાભવન પર ઘેરાએલાં અંધારાં :
દીવો હોલવાઈ ગયો. ગાંધીજી આ દુનિયામાંથી વ્યાજ્યા ગયા.
આ દેશ પર વળતૂટી પડ્યું: શી રીતે એ બન્યું!

શુક્રવારે સાંજે
પાંચ વાગ્યામાં
પાંચ મિનિટ
જ્યારે ખાડી હતી
ત્યારે ગાંધીજી,
હંમેશના નિયમ
મુજબ બિરલા-
ભવન પાછળ
આવેલા પ્રાર્થ-
નાના યોગાનમાં
જવાનાં પગથિયાં
ચડી રહ્યા હતા.
તે ઘડીએ આ
કરુણ્યનાવ બની
ગયો. પગથિયાં
ચડી ને તેઓ
ત્યાંથી આશરે ૩૦
વાર દૂરની વ્યાસ-
પીઠ તરફ જઈ
રહ્યા હતા, ત્યારે

ખાડી રંગનો પુરા શર્ટ અને ઘેરા રંગનું ખાટલુંન પહેરેલ એક ૩૦ થી ૩૫ વર્ષનો

લાગતો હિંદુ યુવાન હાથ જોડીને ગાંધીજીની સામે આવ્યો. ગાંધીજીથી લગભગ ૭ ફીટને અંતરે જ એ ઉભો હતો. પ્રાર્થના માટે જમા થયેલા લોકોને એમ કે આ યુવાન ગાંધીજીને નમસ્કાર કરવા ગયો છે. પણ ત્યાં તો, આખના પત્તકારાની જેમ, એ માણસે પોતાના જોડેલા હાથમાં છુપાવેલી નાનકડી પિસ્તોલ ખેંચી કાઢી, ને તરત જ એમાંથી ચાર ચાર કર્યા. ત્રીજી એમના પેટને વીધો ગઈ.

તે ક્ષણે જ મહાત્માજી બેહોશ બનીને પટકાઝ પડ્યા, ને એમને ટેકો આપી રહેલ શ્રીમતી આભા ગાંધી અને શ્રીમતી મતું ગાંધી પણ ચીસ પાડીને નીચે ઢળી પડ્યા. ગાંધીજીને તરત જ બિરલાલવનના ખંડમા લઈ જવામાં આવ્યા. તબીબોને તાબડોલ ખોલાવવામાં આવ્યા. શરીરમાંથી લાહીની ધારાઓ વહી રહી હતી.

લોખંડી હૃદયો જ્યારે પીગળી ગયાં

રાષ્ટ્રનેતાઓનાં ધૂસ્કાંઓ :

રડી રહેલું સમગ્ર રાષ્ટ્રનું હૃદય

થોડીક વારમાં જ એક અંતેવાસીએ બાપુના અવસાનના સમાચાર બહાર આવીને જાહેર કર્યા, ને બહાર સ્તબ્ધ બનેલી લોકમેદનીમાં કચ્છ હાહાકાર ફેલાઈ વળ્યો, લોકો સૂનસૂન થઈ ગયા.

પાંચ ને પાંચે ગોળી વાગી ને પાંચ ને ચાલીસ મિનિટે ગાંધીજીનો જીવનદીપ બુઝાઈ ગયો.

ગાંધીજી પર ગોળીઓ છોડીને એ રાજકુલ યુવાન પોતાની જાત પર ગોળી છોડવાની અણી પર હતો તે જ ક્ષણે એક માણસે એનો હાથ પકડો લીધો હતો. હુકીકતમાં ગોળી છૂટીને એ યુવાનના પોતાના કાન પાસેથી પચાસ થઈ ગઈ હતી, તરત જ બીજા લોકો કૂડીને આવ્યા ને યુવાનને પકડી લીધો. એક સત્રોએ એનો કમળે લઈ લીધો. યુવાન પોતાનું નામ નથુરામ આમ્યું.

એસોસીએટ પ્રેસનો ખજરપત્રી બનાવતું નગરે તેણેનું વર્ણન આપતાં કહે છે કે : પાંચ વાગવા આવ્યા હતા. પ્રાર્થના માટે જમા થયેલી આશરે પાંચસો માણસોની મેદાની ગાંધીજીના આવવાની ઈતિહાસીપૂર્વક રાહ ભેઈ રહી હતી. ગાંધીજીને આવતાં રોજ કરતાં પાંચ મિનિટ મોડું થયું હતું.

આભા ગાંધી ને મતું ગાંધીના ખભા પર હાથ ટેકીને મહાત્માજી બિરલાલવનમાંથી બહાર આવ્યા, ને હમેશની જેમ જડપતેર ચાલવા લાગ્યા. પ્રાર્થના રુચે આવી પહોંચતાં લોકોએ એમને બાસપીડ પર જવા દેવાને માર્ગ કરી આપ્યો.

એને ઘડાઠો સંભળાયો

ગાંધીજી બાસપીડથી કંઈ પહોંચે વાર દૂર હયે ત્યારે મારાચી એ વાર હેટે મેં એક ઘડાઠો થતો સાંભળ્યો. જેણે ગોળી છોડી તે માણસને મેં જોયો. એના જામફા હાથમાં કાટણું રિવોલ્વર રાખેલી મેં ભેઈ, તે પછી કપડાકેપરી ત્રણ વધુ ગોળીમાર થયા.

સણુભર દિગ્મૂઢ બન્યો

મેં મહાત્માજીને નીચે ઢળી પડતા જોયા. એમના પેટમાં વાગ્યું હોય એમ લાગ્યું. એમના શરીરમાંથી લોહી નીંગળતું જોતાં અને એમના શ્વેત ધાતિયા પર લોહીના ડાઘા જોતાં હું ચોંકી ગયો, તરત જ ગભરાટ ફેલાયો, સણુભર તો હું દિગ્મૂઢ બની ગયો.

હત્યાસની પાછળ જોયો હતા એમણે તરત જ એને કાંડામાંથી પકડી લીધા. એની રિયોલ્વર જમીન પર પડી ગઈ. 'હત્યાસજી લશ્કરી હથેતી ખાડી ખમીસ ને પાટલુન પંથેયો' હતાં. ચોકી પર રહેલા પોલીસે તેના કબજે લીધા. ગાંધીજી જ્યાં ઢળી પડ્યા હતા તે સ્થાને હું ઢોડી ગયો.

મેં મહાત્માજીના શરીરમાંથી લોહી નીંગળતું જોયું. એમનાં નેત્રો ખીડાયલાં હતાં. એમનું માથું ઢળી પડ્યું હતું. બધે પ્રાયનામાં હોય એમ એમના હાથ જોડેલા હતા.

એમની પોતીઓએ ટેકાથી એમને બેસાડી રાખ્યા. તરત જ ગાંધીજીને ચાર પાંચ માફસો ખિરલાબનમાં લઈ ગયા. ગાંધીજીને જ્યાં આરામ માટે લઈ જવામાં આવ્યા તે એરડાના દરવાજા બંધ કરવામાં આવ્યા, અને એ એરડામાં કેઈ પણ મુલાકાતીઓને જવા દેવામાં આવતા ન હતા.

બાપુ તો ગયા

ખિરલા બનનાં આતુર દૃઢ્યે ઉમેલી વિશાળ જનમેદનીમાં હુંયે રોકાયો. ૫-૬૫ વાગે મેં ખિરલાબનમાંથી દીવાન ચમનલાલને બહાર આવતા જોયા. મેં એમને પૂછ્યું 'મહાત્માજી કેમ છે?', એમણે જવાબ દીધો: 'હજી છવે છે' પાંચ મિનિટ પછી એક અતેવાસી બહાર આવ્યા. એમનો ચહેરો જિતરી ગયો હતો. એમણે કહ્યું: 'બાપુ ગયા...'

સાંજના ૬ વાગ્યાનો સમય હતો, બહારથી ઘેરાની માફક આવ જ કરતાં જણાય છે જાણે એક ભાઈ આવી કાપોલપમાં બપુર ગેળાઓથી ખૂન થવાના સમાચાર આપે છે. પડેલાં તો અમારાય તે સચું મનાઈ જ નથી. જ્યાર તેઓ પછી ખાત્રા આપાંત કઈ છે ત્યારે સુદ્ધિ જડ જેવી જના જાય છે, મધું જોતવવાના ૧ ત્રવ્ય રવાના હોય રહેતા નથી. તસ પછા અનેક લોકોના મેટવા અને રેડીયો ઉપરથી સમાચાર સાંભળીએ છીએ પણ બાપુના મરણને સાચુ માનવાની હિમ્મત મલી નથી. જગત કહે છે, પંચરા કહે છે, રેડીયો કહે છે પણ હવેને બાપુના મરણને કબજા કરતાં જાણે પોતાના જ ખાત થયો હોય તેમ થાય છે. છેવટ અનેક આસુ જાળીને હવે તે સમાચાર પોતામાં સમાવતું જાય છે. કોઈની સાથે ખાત્રાવાનું મન થતું નથી. છગે બરાબસ દેવે સો પુટા પડે છે. આખા રહેર ઉપર જાણે રિજળી તૂટી પડી હોય તેવો વાસ થાય છે. ટોળાંનાં ટોળ ફિક્ક માંએ આમતમ રંગાઓ કેરે ઘેરાની માફક આવ જ કરતાં જણાય છે જાણે દરેકના પત બાગી ગયા હોય. ખાત્રા બેસવાનું તો મન જ થતું નથી. પોતાના ખાપના મરણ કરતાં આ મરણ અડાધોત અને આધાતજનક થઈ રહે છે. રાત્રે રેડીયો ઉપર જગ દરલાલ અને વાસ-ભાગધનાં કપિયા જગાજનાં બાપુજી હવેને હથ-મચાવી મૂકે છે. સાંભળનાર માત્ર ગમખીન અને આંસુ સારતા રહે છે. જવાદરલાસનો ઉપવાસનો અરેય એ જાણે દરેકના કુદપમ.ચો જ જમી ઉડેલો હોય તેવો ખન છે, રાત્રા આખાં અંધકાર-ધરી અને રાતખર પસાર થાય છે. ખીજે દિવસે કદિ ન કરતા હોય તેવાઓએ પણ અંતિમકરી ઉપવાસ આદવી હોય છે. બાપુજીની પાછળ સમગ્ર દેશ ઉપવાસ કરે છે. જાણે મોઈ તેમનો યતુ જ નથી. ખરખર! બાપુ એ ઇશ્વરની માફક દરેકની જ બાપુ થઈ ગયો છે. બાપુનાં રમણનાવાના અ જાણે આખા રામ્દના આત્માની રમણનાવાના હોય તેમ રામ્દ

આખાને મૂલવત્ બનાવતી હતી. રાષ્ટ્રને એ આત્મા
રાષ્ટ્રના જનોનાં હૃદયે તે પશુ જાણે જાયે ન હજી
અર્થે કે.વ. અથવા બધાના હૃદયોમાં અદરશ રહે
આવી ન વસે એ દોષ !

બીજા દિવસે ક.વૈસંપત્તિ બાપુજીની પ્રાસન્નતા
ધર્મ, શી મુનિત મહારાજ તપા શી સોતારામ
મહારાજ. તેમજ અન્ય નામોક્ત સદૃશરથોના મને
બાપુજી નિમિત્તે, અત્રત-અત્રત-અત્રતે દગર કરવા માં
આવ્યો, તે વરણી યોજના નીચે મુજબ છે.

૫. મહાત્માજીનાં આત્માની શાંતિ
અર્થે ભગવત્-નામજપની યોજના
રુપરૂપિ શાયર શામરામ, પતિ પાપન સીતારામ

૫. મહાત્માજી નિમિત્તે ઉપરના તેમજ પ્રિય
મંત્રોના તેમની ઉપરના દિશાને ૮૦ દરેક મન્ત્ર-
જાપ કરાવવાનો નિયમ રહ્યો છે. આમાં જે અત્રેક
બાધ્યોએ જાણ આપી ઉદ્ધાદ બનાવવા મંથ્યો છે

તેમી અમે આદતો મેટી સંખ્યા રજુ કરી
રક્ષા હોય.

જપ કરનાર માર્ગજોને નું ખાસ ખ્યાન
જેમવાનું કે અમારા તરફથી પ્રસિદ્ધ ધર્મજી એક
દરેકમાં કુલ ૧૮૦૦૦ મંત્રો તોળી રક્ષા છે.
જેમને પાઠ કરતાં હજાર ૨૪ હજાર થાય છે.
દરરોજ નિમિત્તે એક કલાક જપ કરે તો ૨૪
દિવસ લાગે છે. જપ કરવા કુશલતાને જ
અભાવમાં આદત છે કે બનતા પ્રેમપૂર્વક આ
મુશ્કેલીમાં મેદાનો સદાકાર આપશે. કાઈ વિના
મેઠ ગણાકાર જપ કરીને અવને અખર આપશે
તો પશુ સામશે. એક કાલ ઉર કુટુંબના પ્રત્યેક
મજસને જપ કરવું નીકૂટ છે.

અત્રવાન આ પુનઃ આત્માના આદતોને
સદૃશરથના કલ્પમાં પ્રકાશી રહેને જલ્પ, નીનિ,
અદક્ષા અને અંકપના મને પ્રેરે એ જ વાંછના:
જે સન્નિ :

સંસાર-સ્વાર્થમિ-મુના
ઉચ્છર્યાં વેર ઝેર નું
વાસના-પશુના સર્પે
રાગદ્વેષે વૈભવીમાં,
યથુ મુજબ જગત્ સાર
નીકમ્યુ કલકટ લે
પ્રમળો વશનાં જન્તુ.
ધરે પ્રગ્લય થું દરે !

વિ
પ
પા
ન

ઉત્તરો ધરણી-પાટે
ધર્મના રેડ ધારીને
'બાપુ' એક મહાદેવ
મૃત્યુનાંથી બચાવવા
વેર ઝેર અને
રાગ-દ્વેષનું કલકટ ને
કન્તું વિશ્વનાં રસ
તેનું પ્રેમાન્જલ ધરી

મનનું મગકો સર્વે, કન્તું પ્રાણ પાછીના
પ્રેમ, વલ્લભ્ય ને નીતિ અરમ-નાત્ કરનું તારા
દરે શે ખીલશે વિશ્વ નદિ કલ્લોલ પ્રાણીના
નાદ પુષ્પો મુદાગે, ના જાન મંગલ કષ્ટ થયે
કરવા વિશ્વની રક્ષા, અંધાર મુગડુગના
કરવા, જન હૃદયોનાં વેર ઝેર સમાવવા

હું તેં પાન ને બાપુ ! વિશ્વના-સ વિશ્વ-યુ !
અલિસા સખ્યા પઠે. પદ વ્યા સોચ્ય જોલયા
પ્રેન એ ય નરુ; મ ગે નવેશનંગત તે' કથું
વંદું તને દિવ્ય પ્રમાણપૂર્ણને
મૃત્યુ મદી અમૃત તે હાપું મ ગે
ને અન્યાના બન' વરેણ્ય પામમાં
વરણી દરે અપૂર લેકમાં જઈ.

-જાનના-પાવન બદ

રાષ્ટ્રીય ઉપરના ચિત્ર અને બાપુ રચેલું કાવ્ય આ કાવ્યમાં પ્રવેશ થવું છે.

પૂ. મહાત્માજીના આત્માની શાંતિ અર્થે રઘુપતિ રાઘવ રાજરામ, પતિતપાવન સીતારામ

ભગવન્નામજપની યોજના

તા. ૩૦મી જાન્યુઆરીના એ દિવસ હતો. ભગવાન જીવનભારકર અગ્તાયેથી પ્રસ્થાન કરવાની પૂવતેપરી કરી રહ્યા હતા. અચાનક તે જ સમયે, દિલ્લા તારાને અણગમીથી મૂકનારા અને રાષ્ટ્રજીવનમાં સુરંમ આપનારા કૃષ્ણ-ગૌરી સમાચાર સાંપડ્યા કે, એક હલાતો હાલુએ પૂ. મહાત્માજી પર, નિર્દોષ રીતે, ગોળીબાર કર્યો છે અને તેના પરિણામે તેઓ પરલોકના પથે પ્રવાણ કરી ચૂક્યા છે. પાંચરને પણ પોમજાની નાંખે એવા ભયાનક આ સમાચાર હતા. એવું કયું હલ્લ હશે જે આ સમાચાર સાંભળીને રઘુ નહિ હોય ? વિશ્વનો એ ગ્રીધા ખળનો દલોઃ ભારતવર્ષનો તો એ પ્રાણ હતો. 'આપુ' એ કોઈ સાધારણ મહાપુરુષ નહોતા; એ તો હતા મહાપુરુષોના પછુ શિશિમણિ.

મીધીજી પ્રજાના પરમ ભક્ત હતા-ઈશ્વરના અનન્ય ઉપાસક હતા. જીવનની નાની-મોટી પ્રત્યેક ક્રિયાઓનું સમાધાન તેમણે પ્રજાને સુપ્રત કરી દીધું હતું-પછી ભલે તે રાજકીય, સામાજિક, કે આધ્યાત્મિક અને તે હોય. "પ્રજા જે કરાવે તે કરવું; રામ રાખે તેમ રહેવું," એ એમનો જીવનમંત્ર હતો. ગીતાના 'અનાસક્તિયોગ'ની તો એ સાક્ષાત્ પ્રતિમા હતા. ટૂંકમાં કહીએ તો, ગીતાજીની પરિભાષામાં તેઓ 'યયુરુષ' હતા. મીધીજી 'શુ' હતા અને 'શુ' નહિ એવું માય કોઈ કલમ કાઢી શકે એમ છે જ નહિ. જેમ ભગવાનને માટે વેદો "નેતિ...નોત્" વદે છે તેમ મીધીજી માટે પણ એ જ શબ્દો, યથાચ રીત, લાગુ પડે છે.

સામરથી પણ વધુ વિદ્યાળ એવું એમનું કાર્યક્ષેત્ર હોવા છતાં પણ 'પ્રાર્થનાસભા' એ તેમના દૈનિક જીવનનું એક મહત્ત્વનું અંગ હતું. અને...પ્રજાની કોઈ ઉચ્ચ હશે કે, પ્રાર્થનાની ખાવના સાથે, પ્રાર્થના-સભામાં જ, "હે રામ !" એ અંતિમ શબ્દો ઉચ્ચારીને તેમણે પ્રજાની પરિભાષા કરી છે. તેમની પ્રત્યેક મર-જોત્તર ક્રિયાઓ, વૈદિક વિધિ અનુસાર, ખૂબજ સુંદર રીતે, કરવામાં આવી છે. ધન્ય જીવન ! ધન્ય મૃત્યુ !

શ્રી હરિતમાર્ગ કામોદયે, પૂ. બાપુજીના આત્માની શાંતિ અર્થે, વિનમ્ર અર્જુન રૂપે, પોતાના યથોચન ક્ષણે આપવાનું નક્કી કર્યું છે. તેની યોજના નીચે મુજબ છે:-

[૧] જપનો મંત્ર અને સંખ્યા

'રઘુપતિ રાઘવ રાજરામ, પતિતપાવન સીતારામ'

તેમની આ અત્યંત પ્રિય ધૂનનો, તેમની ઉંમરના દિસાણે, ૮૦ કરોડ મંત્ર-જપ કરાવવાનો અને શુભ સંકલ્પ કર્યો છે.

[૨] જપ-અણુની રહેલાઈથી થઈ શકે એ આશ-યથી ઉપરની ધૂનના પોસ્ટકાર્ડ પણ છપાવ્યા છે. દરેક કાર્ડમાં બાર મંત્રો છે, અને ૧૫૦૦ ખાના છે. બાર મંત્રોનો પાઠ કરીને એક ખાનામાં ટપકું કરવાથી એક કાર્ડમાં, કુલ ૧૮૦૦૦ મંત્રો (૧૬૬ માળા)નો પાઠ નોધી શકાય.

૧૮૦૦ મંત્રોનો પાઠ કરતાં ૨૪ કલાક લાગે છે. દરરોજ એક કલાક કરે તો ૨૪ દિવસમાં ૧૫૦૦ ખાનાના મંત્રજપ પૂરા થઈ શકશે. એક કાર્ડમાં કુલ બીજેકથી વધુ વ્યક્તિને જપ કરવાની છૂટ છે. આ અંકમાં એવું એક કાર્ડ મૂકવું છે. આશા છે કે, પ્રત્યેક આદુકંબક કાર્ડ મળ્યા પછી એક મહિનામાં તેનો પાઠ કરીને, અમને પાછું મોકલો આપીને, મહાત્માજી પ્રાર્થનું પરિશિત્ત મળ્યું અદા કરશે. કાર્ડની કાંઈ પણ કિંમત રાખી નથી પ્રચારકોને જરૂર પ્રમાણે મોકલવામાં આવશે પરંતુ એક પણ કાર્ડનો દુરુપયોગ ન થાય એ ખાસ હકલમાં સંખબુ. પ્રેમી પાકડો બાંધી જરીને અને ખીમને પ્રેરણા આપીને પણ ૮૦ કરોડનો આમારો સંકલ્પ પૂરા કરશે એવી આશાવા છે.

નોંધ:- કાર્ડ વિના ઘેર બેઠાં માળા હારા જપ કરીને અમને મંત્ર વાંચાણી સંખ્યાના ત્રાહિતી આપશે તોપણ ચાલશે. [૩] આ ઉપરાંત "વિશ્વમં-ગલ"ના વધારા તરીકે, "રઘુપતિ રાઘવ રાજરામ પતિતપાવન સીતારામ ધૂનનું" મોડું પોસ્ટર પણ આ અંકમાં મૂકવું છે. આદુકોને વિનમ્ર વિનંતિ છે કે પોતાના ઘરમાં આ પોતાની કુકોને બધા વાંચી શકે એવી જગાએ ચોટાડે.

હરત મહંમદ અને હંશુ શિસ્ત સમા શાંતિના દેવી હોતો અને પવનમંજરોના પથે પડેલા મુગાવતાર મીધીજીને અમારા પ્રાદિ કાર્ડ વંદન હજો ! તેમનો દિઆત્મા વિશ્વના અપારવેશી આકાશમાં અનવાજા પાવરી રહો ! ભારત-વાહીના એ સમીપત પ્રુપતી મુવાસ સર્વેવ પ્રસરી રહો !

- મહાત્મા મીધીજી અમર રહો !

દેવયાનો અને શર્મિષ્ઠાના કુળિયો અને તેનું પરિણામ

[મહાભારતાક્રમાં આવનાર મહાભારતની કથાનો એક

પ્રસંગ વાચકો સમક્ષ રજુ થાય છે.]

વૈરાગ્યાયન કહે છે—હે જનમેજય! ક્ય સજીવની વિદ્યા શીખી આવ્યો તેથી દેવતાઓ અત્ય પ્રસન્ન થયા. તેમણે ક્ય પાસેથી તે વિદ્યા શીખી લીધી અને તેમનું કામ જની અર્થ. દેવતાઓએ એકત્ર થઈને ઇન્દ્ર પર ક્રોધ કર્યું કે 'દેવે દેવો ઉપર આક્રમણ કરી દેવું જોઈએ. ઇન્દ્રે આક્રમણ કર્યું કર્યું. રાતામાં એક વન હતું તેમાં ટેલીક આંખો જોવામાં આવી. ત્યાં ટેલીક કન્યાઓ જલક્રીડા કરી રહી હતી. ઇન્દ્રે વાણ જનીને કિનારા ઉપર રાખેલાં તેમનાં કપડાંને ભેગાં કરી દીધાં. કન્યાઓ જ્યારે જલક્રીડાની રમવા, ત્યારે અસુર-રાજા વૃષપર્વાની પુત્રી શર્મિષ્ઠાએ જલથી પોતાની શુભ-પુત્રી દેવયાનીનાં વસ્ત્ર પહેરી લીધાં. તેને ખજર ન હતી કે વસ્ત્રો ભેગાં થઈ ગયા છે. કુળિયો કરુ થયો. દેવ-યાનીએ કહ્યું; 'એક તો તું અસુરની પુત્રી અને બીજી આરી ચોરી, છતાં તે મારાં કપડાં કેમ પહેરી લીધાં? ઈ' આશ્ચર્ય છે. આતું રજુ જુદું ખરાબ આવશે.' શર્મિષ્ઠા બોલી; 'વાદ રે વાદ, તારા બાપ તો મારા પિતાને ખેંચનાં-જીતનાં પણ મૂકતા નથી, નીચે જમા રહીને બાદની માફક રજાત કરે છે અને ન્ને આટલો થયું'! દેવયાની ખૂબ જ કુપિત થઈ મઠ, તે યમિદાનાં વસ્ત્રો ખેંચવા લાગી. આથી કુણ્દિ શર્મિષ્ઠાએ તેને કૃવામાં ધકેલા દીધી અને તેને મરી નચલી નજીબે કૃવામાં જોવા-કર્વા વગર ત્યાંથી ચેર આવી.

કૃષ્ણી હા. મને કૃવામાંથી જલાર કાઢવાનું તમારું ઉચિત કર્તવ્ય છે.' યથાતિએ તેને બાદજુની કન્યા સમ-

છને કૃવામાંથી જલાર કાઢી દીધી અને તેની અનુમતિ લઈને ત્યાંથી રાજા પોતાની રાજધાનીએ પાછો ફરી.

આ બાજુ દેવયાની શીઘ્રથી વ્યાકુળ થઈને નગરની નજીક આવી અને દારીને બોલી, 'અરે દારી! મારા પિતાની પાસે જઈને તેમને જલદી કહી દે કે દેવે દુ' વૃષપર્વાના નગરમાં જઈ ચઢી નથી.' કૃમીએ જઈને શુક્રાચાર્ય આગળ દેવયાની સચેના શર્મિષ્ઠાના વ્યવ-હારનું વર્ણન કર્યું. દેવયાનીની આતી કુદ્દા સચેલી શર્મિષ્ઠાને શુક્રાચાર્યને ખૂબ દુઃખ થયું, તેમજ પોતાની પુત્રીની પાસે મળે અને પાતાની તે પાત્રી પુત્રીને છાતીએ બસાડી કહેવા લાગ્યા; 'બેટી! હરકને પોતાનાં કમીનાં રજારે સુખદુઃખ ભોગવવું પડે છે, આથી જાણ્યું છે કે તે કેમ અનુચિત કાર્ય કર્યું હશે તેને બીજે આ તેનું પ્રાવશિત થયું.' દેવયાનીએ કહ્યું; 'પિતાજી! આ પ્રાવશિત દેવ મા ન દો. મને એક વાત જનાયે-વૃષ-પર્વાની બેટીએ ક્રોધથી આંખો લાલ-લાલ જનાવીને

આ જ સમયે રાજા યથાતિ ચિત્કાર ખેંચતા ખેંચતા થેડા થાકી જતા અને તરત જ લાગવાથી વ્યાકુળ થઈને પાણી માટે આ કૃવા ઉપર આવી પહોંચ્યા કૃવામાં પાણી ન હતું. તેણે જોયું કે તેમાં એક સુન્દર કન્યા છે. રાજાએ પૂછ્યું; 'સુન્દરી! ઈ' કોણ છે? ઈ' કૃવામાં કેવી રીતે પડી છે?' દેવયાનીએ કહ્યું; 'હું મદાઈ શુક્રા-ચાર્યની પુત્રી છું,' હાલમાં જ્યારે દેવતાઓ અસુરોનાં જલાર કરે છે ત્યારે મારા પિતા સજીવની વિદ્યા જ્ઞાન તેમને જીવતા કરી દે છે. તેના ત્યાં દારથી કૃ આવી વિષતિમાં પડી મઠ-કુ તે તેમને નાશ પડ્યું નથી. તમે મારો જીવણો હાથ પકડીને મને જલાર કાઢી દે. હું સમજું છું કે તમે કૃપાનં, શાન્ત, જગદાગ્રી અને

હજી છે કે તારા માપ તે : અમારા બાટ છે, તેઓ અમારી રજાત કરે છે, અમારી પાસે ભીખ માગે છે : અને અમારું અન્ન ખાય છે.' શું તેનું કહેવું બરાબર છે ? એ-એમ હોય તો હું હમણાં જઈને સમીક્ષાની ક્ષમા માગી લઉં અને તેને ખુશ કરું.' શુક્રાચાર્યે કહ્યું : 'એટી ! તું બાટ, ભીખ માનનાર અથવા દાન લેનારની પુત્રી નથી : તું તે પવિત્ર બ્રહ્મજની કન્યા છે જે કદિ પોષની રજાત કરતો નથી અને જેની રજાત બધા લોકો કરે છે. આ વાતને વૃષપત્રી ધન્ધ અને રાજા મ્મતિ જાણે છે. અચિન્ત્ય બ્રાહ્મણત્વ અને નિર્દન્ધ-હિરણ્ય એકદમ જ મારુ બળ છે. કક્ષાએ પ્રસન્ન થઈને મને આધાર આપ્યો છે કે પૃથ્વીમાં અને સ્વર્ગમાં જે કંઈ છે તેનો સ્વામી હું છું. હું જ પ્રજાના હિતને માટે જળ વરસાતું છું અને હું જ ઔષધિઓનું પોષણ કરું છું. આ હું તદ્દન સાચું કહું છું.'

ત્યારપછી શુક્રાચાર્યે દેવયાનીને સમજાવતાં કહ્યું-

'જે મનુષ્ય પોતાની નિન્દા સહન કરી લે છે તેણે આખા જગત ઉપર વિજય મેળવ્યો છે એમ સમજ. જે જીમ-રાએલા કીધને ધોમ્બાની પેટ વચ કરી લે છે, તે જ સચો સારથી છે. જે કીધને ક્ષમાથી ક્ષમારી લે છે, તે જ શ્રેષ્ઠ પુરુષ છે. જે કીધને રોષા લે છે, નિન્દા સહી લે છે

અને ધીજીઓના સતાવણ છતાં પણ કુટુંબી થતો નથી તેને સર્વ પુરુષાર્થો પ્રાપ્ત થાય છે. એક મનુષ્ય સો વર્ષ સુધી નિર-તર યત્ન કરે અને એક કીધ ન કરે, તો તેમાં કીધ ન કરનાર જ શ્રેષ્ઠ છે. મૂખ બાળકો તો આપ-કર્મા વૈર-વિરોધ કરે છે પણ સન્ન-શ્રેય એમ ન કરવું જોઈએ.' દેવયાનીએ કહ્યું : 'પિતાજી ! હજી હું બાળક છું છતાં કદીક ધર્મ-અધર્મનો ભેદ સમજી શકું. ક્ષમા અને નિન્દાની સ્વજનતા અને નિર્મળતાનું પણ મને ખાતર છે. પોતાનું હિત ધ્વજનાર શુભે વિધ્યની પુણ્ય-હિદ્વાપની ક્ષમા કરતી ન જોઈએ. આથી આ ક્ષુદ્ર નિશારવાળાઓમાં હવે હું રહેવા ઇચ્છતી નથી. જેઓ કાંઈના સહચાર અને કુલીનતાની નિન્દા કરે છે તેમના વચ્ચે રહેવું ન જોઈએ. રહેવું ત્યાં જ જોઈએ નહીં. સહચાર અને કુલીનતાની પ્રશંસા હોય.

દેવયાનીની વાત સાંભળી શુક્રાચાર્યે કહ્યું પણ વિચાર કરી તરત વૃષપત્રીની સમામાં ગયા અને કીધથી બોલ્યા : 'શબ્દ ! જેમો અધર્મ કરે છે તેઓને મને તત્કાળ તેનું ફળ ન મળે, પરન્તુ કાંઈ કાંઈ મળે તો, તે મનુષ્યના મુખ જીમેડી નાખે છે. એક તો તમે બુદ્ધરાજિના પુત્ર સેરાપરામણુ ક્યની હત્યા કરી અને ખીજી મારી પુત્રાનો પણ નાશ કરવાની ચેષ્ટા કરવામાં આવી. હવે હું તમારા દેશમાં રહી શકતો નહીં. હું તમને છોડીને જાઉં છું. મને જાણ છે કે તમે મને બધું જકડવા દેનારો ક્રમએ જો અને તેથી પોતાના અપરાધને ન અટકાવતાં તેની કોપ્પા કરી રહ્યા છો.' વૃષપત્રીએ કહ્યું 'બચવન ! મ' તો જો આપને જાણ અથવા અપારાધિક માન્યા નથી. આપમાં કલ્પ અને ક્ષમ રહેલાં છે. જો તમે અમને છોડીને જતા રહેશો તો અમે સદ્ગ્રમાં હુગી મરીશું. તમારા વિના અમારો કંઈ આશ્રય નથી.' શુક્રાચાર્યે કહ્યું. 'દેવો બાહ્ય આડો તમે સદ્ગ્રમાં હુગી થા. અથવા અનુપથ પ્રવેશમાં આદ્યા જાઓ, હું મારી પ્યારી પુત્રીને તિરસ્કાર સહન કરી શકતો નહીં. મારા માથું તેમાં રહે છે તમે પોતાનું બધું ધ્વજતા હોય તો તેને-પ્રસન્ન કરો.'

વૃષપત્રીને દેવયાનીની પામે આવતો કહ્યું, 'દેવિ ! હું તને જો માગે તો આપવા તૈયાર છું. તું પ્રસન્ન થઈ જા.' દેવયાનીએ કહ્યું : 'શમિષ્ઠા એક દમ્બ દારીએ સાથે દાખી થઈ મારી સેવા કરે. ન્યાં હું જાઉં ત્યાં

તે મારી' સાથે આવે.' વૃષપતોએ ધવ સાથે સમિધાને સદેશો મોકલ્યો કે 'દેવજી ! હવે, પોતાની જાનિનું

હિન કેટ શુક્રાચાર્ય પાત્રના શિષ્યોને ભોળીને જવાને ઇચ્છે છે, ઇ' આવોને દેવયાનીની ઇચ્છા પૂર્ણ કરે' સમિધાએ કહ્યું: 'દેવયાનીની માથણોને હું સ્વીકારું છું; આચાર્ય' અને દેવયાની અધિયો જાણ નહિ. હું તેમની બધી ઇચ્છાઓ પૂર્ણ કરીશ.' સમિધા તારીના રૂપમાં દેવયાની આગળ દાંતર ઘસ અને પ્રાર્થના કરી કે 'હું જાણું અને તમારે સસરે તમારી સેવા કરીશ.' દેવયાનીએ કહ્યું: 'હા મારે નહીં હું તો તારા પિતાની ખાસે જાણ માનનાર, ભાઈ અને દાન સેનાંતની પુત્રી છું' અને તું મોટા જાણની ભેટી છે, હવે મારી દાસી યહને રીતી રહીશ !' સમિધાએ કહ્યું: "જીવી રીતે મર્ધ કહે તેવો રીતે વિવશ્વરત જનિની - રક્ષા કરવી જોઈએ. આ જ વિચારીને હું તમારી દાસી રહું મધ -હું. હું વિવાદ થવા પછી પણ તમારી સાથે આવીને સેવા કરીશ.' ત્યારે દેવયાની પ્રત્યે મર્ધ આનુમાયાચની સાથે અપ્રમત્રા પાછી રીતી.

યથાતિતો દેવયાની સાથે વિવાદ, શુક્રાચાર્યને શાપ અને પુરુષ' ધીવનદાન

વેશ' પાપન કહે છે—જનમેજય ! એક દિવસની વીત છે દેવયાની પોતાની દાસીઓ અને સમિધા સાથે ને જ વનમાં કોડા કરાવે ગયો. તે વિદાર કરી રહી હતી ને ત્યાં નદીપત્તન ગામ વધારે આવે ચક્રા. તેઓ ખૂબ યાજી મથા દના અને પાણી પીયા ઇચ્છતા દતા. દેવયાની, સમિધા અને દાસીઓને જોઈને રાજાએ મિથામાંથી પૂછ્યું: 'આ દસીઓની વચ્ચે એટલી તમે જાનને મેળુ છે !' દેવયાનીએ ઉત્તર

આપો—'હું' દેવયુક મર્ધા' શુક્રાચાર્યની પુત્રી છું' અને આ, મારી સખી દાસી છે. આ દેવયાજ વૃષપતોની પુત્રી છે અને મારી સેવાને મારે કવંદા મારી સાથે રહે છે. તેનું નામ સમિધા છે. હું મારી બધી દાસીઓ અને સમિધાની સાથે આવેને આધીન છું' આપનો હું મારા સખા અને સ્વામીના રૂપમાં સ્વીકાર કરું છું' તમે પણ મારો સ્વીકાર કરો. આવનું કથાણુ થાઓ. થવ નિમે કહ્યું: 'શુક્રાચાર્યની ! તમને હવે પાણુ થાઓ; હું તમારે થે જ નહો. તમારા પિતા સુત્રિવની સાથે તમારો વિવાદ નહિ કરી શકે.' દેવયાનીએ કહ્યું, 'રાજાજી ! તમારા પહેલાં કોઈએ મારો દાષ પડ્યો નહો. દેવયાજ બહાર શકતી વખતે આપે જ ન હો દાષ પડ્યો દેવે.

આપો હું આપને મારા સ્વામીના રૂપમાં વરુ છું. હવે બીજો કોઇ પુરુષ મારા હાથનો રચયો કેવી રીતે કરી શકે ?' વર્ણાતિએ કહ્યું; 'જ્યાંસુધી તમારો પિતા રચય તમારો હાથ મને સંપિ નહિ' ત્યાંસુધી હું તમને કેવી રીતે સ્વીકારી શકું ?'

ત્યારે દેવવાનીએ પોતાની ધાવ સાથે પિતાને સંદેશો મોકલ્યો. તેના મુખથી બધી વાત બહુથી શુદ્ધ-આવ રાજા વર્ણાતિની પાસે આગમ્ય. વર્ણાતિએ બિંબા થઇ તેમને પ્રજ્ઞામ કર્યા અને હાથ બેઠીને તેમની સામે બિંબા રચા. દેવવાનીએ કહ્યું; 'પિતાશ્રી ! આ નદુષન-દન રાજા વર્ણાતિ છે. જ્યારે હું કૃતાર્માં પડી ગઇ હતી ત્યારે તેમણે જ મારો હાથ પકડીને મને બહાર કાઢી હતી. હું આપના ચરણોમાં પડીને બહુ નમ્રતા સાથે પ્રાર્થના કરું છું કે આપ તેમની સાથે મારો વિવાહ કરી દો. હું તેમના સિવાય બીજા કોઇને વર લે નહિ' દેવવાનીની વાત સાંભળી શુભાર્થે વર્ણાતિને કહ્યું; 'રાજા ! મરી લાગી પુત્રીએ તમારું પતિ તરીકે વરણ્ય કર્યું છે. હું કન્યાદાન કરું છું, તમે તેનો તમારી પટરાણી તરીકે સ્વીકાર કરો.' વર્ણાતિએ કહ્યું, શ્રદ્ધા ! હું શાંત્ય છું; બાલિષ્ઠની કન્યા સાથે લગ્ન કરવડી મને વર્જ્ય સંસ્કરતાનો દોષ લાગશે. આપ એવી કૃપા કરા અને

વરદાન આપો કે તે મહાન્ દોષ મને રચય ન કરે.' શુભાર્થે કહ્યું; 'તમે આ કન્યા-ધ સ્વીકારી લો, કોઇ પ્રકારની ચિન્તા ન કરો, હું તમારા પાપને નષ્ટ કરી દઉં છું. તમે મરી પુત્રીને પત્ની તરીકે સ્વીકારીને ધર્મનું પાલન કરો અને સુખ ભોજવો.' પછી તેમણે દેવવાની પ્રત્યે કહ્યું; 'બેટા ! વૃષપર્વાની પુત્રી શર્મિષ્ઠાનો પશુ તારે યોગ્ય આદર કરવો; પરન્તુ તેને કદી તારી સગા ઉપર મોહાવવી નહિ.' ત્યારપછી શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી દેવવાનીનો વિવાહ સંસ્કાર થયો અને દાસીઓ, શર્મિષ્ઠા તથા દેવવાનીને લઇને વર્ણાતિ પોતાની રાજધાનીમાં ગયા.

વર્ણાતિની રાજધાની ઇન્દ્રની નગરી અમરાવતીની સમાન હતી ત્યાં જઇને તેમણે દેવવાનીને તો અન્ત-પુર-નાણીવાજમાં રાખી દીધી અને શર્મિષ્ઠા તથા દાસીઓને મટિ દેવવાનીની સંગતિથી અશોકવાટિકાની પાસે એક રથાન બનાવવાવું તથા તેમને મટિ અન્ન-વબની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરાવી દીધી. રાત્રેચિત્ત બોલો બોલવતાં બોલવતાં ધણી વધે વીતી ગયાં. કેટલાક વખતે દેવવાનીને મર્મ રહ્યો અને પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. એક વખત સુયોજવશાલ રાજા વર્ણાતિ અશોકવાટિકાની પાસે ચઢને જઇ-રહ્યો હતો ત્યાં શર્મિષ્ઠાને જોઇને જરાક રોકાઈ ગયો, રાત્રીને એકાન્તમાં જોઇને સ મંથા તેની પાસે ગઈ અને હાથ બેઠીને બોલી-જેવી રીતે અન્દમા, વરુણ, ઇન્દ્ર, યમ અને વિષ્ણુના મહેલમાં કોઇ પશુ આ સુરસિન રહી શકે છે તે જ પ્રમાણે હું આપને ત્યાં સુ રહિત છું. નહિ મારા ઉપર જેણે તબર કરી શકે તે જ આપ મરુ રહો, કૃપા અને શીલ તો જાણો જ છે, આ મારો ઝગુનો સમય છે. હું તમારથા તેની સદ્ગુણને માત્ર પ્રાર્થના કરું છું, આપ મને જનુદાન આપો.' રાજા વર્ણાતિએ સ મંથાના વચનને યોગ્ય અણી તેની પ્રાર્થના પૂર્ણ કરી.

રાજા વર્ણાતિને દેવવાનીની બે પુત્ર થયા-પદુ અને ઘૃણ. સ મંથાથી ત્રણ પુત્ર થયા-દુષ્ટ, અનુ અને પૂર. આ પ્રમાણે કેટલાય સમય ગાળી ગયો. એક દિવસ દેવવાની રાજા વર્ણાતિની સાથે અશોકવાટિકામાં ગઇ. ત્યાં દેવવાનીના સમાન મહુ સુન્દર સુકુમાર કુમારો બેઠી રહેલા દેવવાનીના જોરાશાં અ બ્યા. તેના આશ્વર્થની સીમા ન રહી. તેણે વર્ણાતિને પૂછ્યું; 'અર્થપુત્ર ! આ ત્રણ કુમારો કોના છે ? તેમનું નોન્દર્પ તો આપના

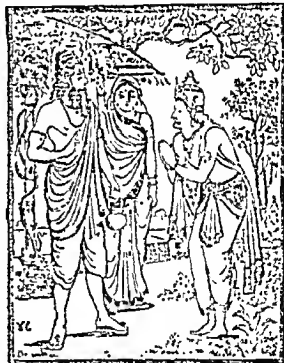
જેવું જ માલમ પડે છે' થાળી દેવવાનીએ તે કુમારને પૂછ્યું: 'તમારું શું નામ છે? તમે ક્યા વંદના છો? તમારા મા-બાપ કેણ છે; સાચેસાચું કહેો તો!' કુમારોએ રાજની તરફ આંજળી કરી અને કહ્યું: "તે અમારા પિતા છે ને અમારી માતા સમિથા છે." કુમારો ખૂબ પ્રેમથી રાજની પાસે દોડી ગયા તે, વખતે દેવવાની સાથે હોવાથી રાજનીએ તેમને ખોળામાં ન લીધા. તેઓ હિંદાશ ચલેને રોતા રોતા સાંમંજાની પાસે આવ્યા ગયા. રાજની કડીક લજ્જા થઈ, દેવવાની 'બધું' રદસ્થ સમજી મઠ. તેણે

ચોતાના પિતાને ઘેર આવી નીકળી. થવાત કુખી અને સાથે ભવલીત પણ થયા તે તેના પાંજળ પાંજળ ચલીને તેને બધું જ સમજાવવા લાગ્યા પરન્તુ તેણે કશું જ ન સંજોડ્યું અને શુક્રાચાર્યની પાસે પહોંચ્યાં.

પ્રશ્નામ કરીને દેવવાનીએ કહ્યું: 'પિતાહ! ધર્મને અધર્મે છતી લીધો, નીચું ઘોડું રાઈ ગયું, સમિથા મારાથી આજળ વધી મઠ. તેને તણ પુત્રો થયા છે અને તે આ મારા મદારાજથી જ. આપણે ધર્મનું કાળે ધર્મમર્ષાદાનું ઉત્સંધન ક્યું છે, આપ તેના ઉપર વિચાર કરો.' શુક્રાચાર્યે કહ્યું: 'રાજન! તમે જાણી જોઈને ધર્મમર્ષાદાનું ઉત્સંધન ક્યું છે, આથી દુઃ તમને શાપ આપું છું' કે તમે ધરડા થઈ જાઓ.' શુક્રાચાર્યે શાપ આપતા જ રાજા ધરડા બની ગયા.

સમિથાની પાસે જઈ કહ્યું: 'સમિથા! તું મારી દાસી છે. તેં મારું અપ્રિય શાં માટે ક્યું? તારો અહમ્મો રજાભવ મટ્યો નહિ. તું મારાથી છતી નથી?' સમિથાએ કહ્યું: 'હે મધુર દારવતણી! મેં' રાજનિ' સાથે જે સમાજમ કયો છે તે ધર્મ અને આપને અનુચાર છે. તો પછી દુઃ શા માટે ક્યું? મેં તો તમારી સાથે જ તેમને મારા પતિ માની લીધા હતા. તમે સાકલુકન્યા હોવાથી મારા કરતાં સેષ છે, પરન્તુ રાજનિ' તો તમારા કરતાં પણ માગ અધિક પ્રિય છે.' દેવવાની કેવિન થઈને રાજને કહેતા લાગી: 'તમે મારું અપ્રિય ક્યું છે. હવે દુઃ અર્થિ નહિ' વડું.' તે આખોમાં આંસુ ભરીને

હવે તેમણે શુક્રાચાર્યની પ્રાર્થના કરી અને કહ્યું: 'દુઃ દંજી આપની પુત્રી દેવવાનીના સંગથી વ્રમ નથી થયે. આપ અમારા બન્ને ઉપર કૃપા કરો, જેથી દુઃ ધરડા ન થાઉં.' આચાર્યે કહ્યું: 'મારું વચન મિથ્યા નથી થઈ રહ્યું. હા, તમને દુઃ જોડલી જુદ આપું છું કે તમારું આ ધરપણ તમે ઠાઈ બીજને આપી રોકો દો.' થવાતએ કહ્યું: 'જાહન! આપ જેવી આજ્ઞા આપો કે જે પુત્ર અને ચોતાની દુવાની આપીને ધરપણ લઈ લે

તે જ રાજ્ય. પુત્ર અને યજ્ઞને ભાગી થાય. આશ્ચર્યે
હજી; 'સિક છે, યજ્ઞપૂર્વકે માતૃ અન્તન કરવાથી તપનું
ધરણ્ય બીજા ઉપર નું રહેશે અને જે પુત્ર તમને
જુવાની અપશે તે જ રાજા, અધ્યુષ્મન, યજ્ઞરશી અને
તમારા કુળનો વંશ રાખનાર થશે.'

રાજા યજ્ઞતિ પે તાની ગમ્ધાનદીમાં આશ્વા, પહેલાં
તેમણે દેવવાનીના બેઠા પુત્ર યદુને બેલાવીને હજી;
'હું યજ્ઞા યજ્ઞ યજ્ઞ, મારા સરીર ઉપર કર્યલીએ
વળા મન, વાળ સદેશ રૂપ યજ્ઞ, પરનું હજી હું જુવા-
નીના ભોગોથી તમ થયો નથી, તું ચરુ ધરણ્ય હાથને
તારી જુવાની મને આપી દે. એક હજાર વર્ષ પૂર્ણ
થતાં હું તારી જુવાની તને પછી આપી દઈશ' યદુએ
હજી; 'ધરણ્યમાં અનેક હોય છે, તે અવરણમાં આવ્યા
પીગાનું પશુ જરા ન બની શકતું નથી, સરીર લીધું,
વાળ સદેશ, રક્તિ હોય નહિ, આનંદ જણાય નહિ,
કુળતિએ 'તરંગાઃ કરે, હું આથી અપનું ધરણ્ય લઈ
શકતો નથી, યજ્ઞતિએ હજી; બેઠા! તું મરા હજી
દરપણ થયો છે છતાં અને તારી જુવાની નથી આપેલો!
જા, તારા સન્તાનને રાજ્યને હજી રહેશે નહિ,' પછી
તેમણે બીજા પુત્ર યજ્ઞને બેલાવીને આ વાત
હજી, પરનું તેણે પશુ ધરણ્ય લેવાની ના પાડી. યજ્ઞ-
તિએ તેને પશુ સપ આપનાં હજી; 'તારા વંશ યજ્ઞરશી
નહિ, તું માંસ રૂપાળ કરનાર દુરાચારી અને વર્ણસંકર
એકેછોના રાજા યજ્ઞ' આ પ્રમાણે દેવવાનીના બન્ને
પુત્રોને સાપ આપાને યજ્ઞતિએ શર્મિષ્ઠના મોટા પુત્ર
હજીને બેલાવે અને તેને ધરણ્યના બાલામાં જુવાની

આપવાની વાત કહી. તેણે હજી; યજ્ઞને હજી, રમ, યજ્ઞ
અને યજ્ઞતિએનું કંઈ પશુ સપ મળતું નથી.' તેણે પશુ
ધરણ્યના હોયો જનારી તેને લેવાની ના પાડી. યજ્ઞતિએ
તેને હજી; 'અરે! તું તારા પિતાને આ પ્રમાણે કહી
હજી છે! તારે એવા રચાનમાં રહેવું પડશે જ્યાં રમ,
હાથી, યજ્ઞ અને પાલખીની તો વાન જ થું, જળ, યજ્ઞ
પર્કા અને મધો! પશુ નહિ જઈ શકે. કેવળ નારથી જ
જનું પડશે. તને પશુ રાજ્ય મળશે' નહિ, લોકો તને
ભોજા હજીશે. કેવળ તારીજ નહિ, તારા વંશની પશુ
આજ જાતિ થશે. પછી શર્મિષ્ઠના બીજા પુત્ર અનુએ
પશુ અરીકર, કરતાં રાજ્યએ કહી; 'તું મારી વાત
માનતો નથી આથી તારાં સંતાનો, જુવાન યજ્ઞને મરી
જશે, તેને અસિદ્ધ કરવાનો અધિકાર રહેશે નહિ.'

આ પુત્રોથી 'નિગરા યજ્ઞને યજ્ઞતિએ અન્તમાં
પૂરને બેલાવી હજી; 'બેઠા! તું મને ખૂબ વલાલો છે,
તું મારો શબ્દો પ્રત્ય છે. જો, હું સાપને લીધે યજ્ઞા
યજ્ઞ યજ્ઞ હું અને જુવાનીથી તમ થયો નથી; તું માતૃ
ધરણ્ય લઈ લઈને તારી જુવાની મને આપી દે. વિષય-
બેઠા કરતાં એક હજાર વર્ષ પૂર્ણ થયે હું મારા પાપો
સાથે આડું ધરણ્ય પાછું લઈ લઈશ.' પુત્રએ જઈ
પ્રશ્નનાથી રાજાની આગાને સ્વીકાર હજી. યજ્ઞતિએ
તેને આશીર્વાદ આપેલો-હું તારા ઉપર અત્યંત પ્રસન્ન
હું, તારી પ્રજા સર્વદા સુખી હજીશે' આ પ્રમાણે હજીને
તેમણે યજ્ઞાપનું આનંદ હજી અને પૂરને પોતાનું
ધરણ્ય આપીને તેની જુવાની લઈ લીધો.

સ્ત્રી જાતિ

પુરુષ સ્ત્રીજાતિને એક જ જુથી ફગાવે છે, અગાન રાખે છે, અવરણે છે અને નિદ્રે છે; બીજા
જાણથી એને પોતાના ભોગોને તુલ્ય કરનાર કેવળ સાધન મળે છે અને તે હેતુથી દી-સ્ત્રીની માથે
પોતાની ઈચ્છાસુખ તેને સજો છે તથા તેની પુરામન કરે છે. એ રીતે એની બે જાતિને ઉદ્ધેવાનો
પ્રયત્ન કરે છે. આ બન્ને પ્રાર્થાથી કેવળ સ્ત્રીજાતિને જ નહિ, પશુ પોતાના આખા સમાજને બારે
અધઃપાત થયો છે.

ઉદ્ધેવામાં અને કેવળમાં દીકરા અને દીકરી વચ્ચે બેઠા દીકરી પ્રત્યે એકાદી કર્મવ્યુત્તિ
રાખનાર માતૃ પિતા પાપ કરે છે. સ્ત્રી અજ્ઞા નથી પણ પોતાની રક્તિ સમગ્ર તે; પુરુષ કાંતથી
વધારે સમગ્ર છે. એ માતા યજ્ઞ જેવી રીતે જાગક થયે છે અને પાની યજ્ઞ જેવી રીતે પાનને ફોરે છે,
તેવી રીતે જન્મમાં સમાજનું વળણ થાય છે. યજ્ઞની રક્ષા પણ અધ્યપણે સ્ત્રીજાતિને લીધે થઈ છે

[અંક ૫૪ ૧૧૮ થી માણ]

અલિહાન એટલે અલિરાજના જેવું દાન

સાત દિવસમાં મોક્ષ મળે એવી શ્રીમદ્વાલ્મીકીય મહાકાવ્યમાં બકિત ગાન અને વૈરાગ્યનું જોર વારંવાર દરેક અધ્યાયમાં આપ્યા કરે છે. જેમ બકિત વચરતું ગાન શુદ્ધ સાચું છે તેમ ગાન અને વૈરાગ્ય વચરતી બકિત પણ સાતી રહે છે, એ આખત બાંધવતમાં માહાત્મ્યની અંદર સ્વચ્છતામાં જ રપષ્ટ કરેલ છે. ચૂકરણાથની માણસોને માટે બકિતનો માત્ર ઉત્તમ છે છતાં એ માત્રમાં પણ કેવાં કેવાં વિધો આવે છે અને એ માત્રમાં કેવી કેવી ભૂતો થાય છે તે શ્રીમદ્વાલ્મીકીય મહાકાવ્યમાં અનેક જગ્યાએ રપષ્ટ કરીને બતાવેલ છે. આપામાં એવી ત્રિવચના છે કે જ્યારે પણ બુદ્ધ થાય તો તેમાંથી અનેક પ્રકારની બીજી ભૂતો ઉત્પન્ન થાય છે. અથા પ્રકરણમાં બતાવ્યું તેમ જ કદ બચવાન પણ મનમાં મોહિત થઈ અથા તો બીજાનું શું કહેવું. માવાનાં મુખ્ય મણુ રૂપમાં છે. ૧ પુત્રેષ્ઠા (ઓ-પુત્રી) છંદા ૨. વિતેષ્ઠા અને લોકેષ્ઠા. પહેલા પ્રકારની માયા એ બધી માવાનું મૂળ છે. તેથી અથા પ્રકરણમાં તે વિસ્તારથી આપેલી છે. દેવે ધન અને સંપત્તિ જેમાં મુખ્ય છે એવી માયા જીવવાને પ્રસંગે શુદ્ધેષ્ઠા પરીક્ષિત રાજ આગળ મૂકે છે. તેમાં અલિરાજની આત્મમર્મણુ બકિતની વાત પણ આવે છે. આગળના રાજ્યમાં કેરા ત્યાગી હતા. એ પણ તે કથામાંથી જણાઈ આવે છે. પરીક્ષિત રાજ શુદ્ધેષ્ઠાને પૂછે છે કે “ શ્રી હાર જન્મ તના ઉચ્ચર હોય છતાં લોભી સાહુસની માફક તેમણે અલિરાજ પાસે પૈસી જા માટે માગી અને પોતાના મનોરથ સિદ્ધ થવા છતાં અલિરાજને બંધનમાં જા માટે તાપ્ત્યા ૧ પુણ્યકામ શ્રી યજ્ઞેશ્વર જોષ્ઠ માંડે અને નિર-પરાધીએને બધે એ બન્ને વાંતમાં મને સંકા થાય છે. બે કે ત્રિવૃદ્ધ લક્ષ્મીની જન્મમાં ધણા માણસો અમરાજ જાય છે તો પણ શ્રીમદ્વાલ્મીકીય મહાકાવ્યમાં તે બાજબ જુદું રપષ્ટ કરેલ છે, પણ તેના ખુલાસા તો તે કથામાં પાછળના બાજમાં આવે છે. શ્રી વાગન બચવાને બહિન

બધું એપયં દરી લીધું. તે પછી બચવાન તેને । કે (૮-૨૨-૨૪) “ હું જેના ઉપર કૃપા કરું નેનું ધન દરણુ કરી લઉં છું. કારણ કે ધનના મદથી જ ધનને મીઠુસ બચવાનો અને સહુએને તિરસ્કારે છે. બે જન્મ, કર્મ, અવરંધા, રૂપ, વિચાર, એપયં ધન વચેરથી અર્થ ન થાય તો તે બચવાનનો અનુષ્ઠ (૮-૨૨-૩૬)

સમજમાં કેટલીક વાર એમ બોલાય કે અનુક માણસે પોતાનું અલિહાન આપ્યું પણ ખરો અર્થ સમજાવો હોય તો અલિહાન જેવું દાન આ જોઈએ એ કથા દેવે શુદ્ધેષ્ઠા પરીક્ષિત રાજને જ કહે અથા પ્રકરણમાં જણાવ્યું તે પ્રમાણે બધારે ઉદ્ધે ૧ મામાં દત્ત અને શુક્રાચાર્યે તેમને જીવતા કથો ત્ય અલિરાજ શુદ્ધેષ્ઠાને મુખ્ય આની શુક્રાચાર્યને સ અપણ કરીને તેમની સેવા કરવા સમ્મત પડો ભણુ આલોહીએ રવર્જોના વિષયની દગ્ગ થી બલિનેષ્ઠાની આપી બન તેની પાસે વિચ્છિન્ન થઈ કમળે. બાલએ પોતાની સેનાથી રવનચરીને મેરી ૬ જેએ અધર્મી દોષ, દુષ્ટ બુદ્ધોદ્ધ, દમ, માની, ૧ અને લોભી હોય તેએ આ નવરીમાં પ્રવેશ કરી ૨ નથી (૮-૧૫-૨૨) અલિની ચક્રાક્રથી ઉદ્ધ અકાર તેમણે પોતાના શુદ્ધેષ્ઠાપતિને કમ્પે કે અમારા વેરીર્ષ આ ઉલોમ સદન દરી જકાય તેવો નથી, તેને કમ્પે તે જ મળ્યું છે તેની ખચર પડતી નથી. એ પ્રથમકાગના અગ્નિની મ ક્ષ આપ્યા જન્મતને પી જાય દમે દિશાએને આટે છે અને નેત્રેથી સંપણ ૧૧૬૫ થાય ન જો છે.”

જુદા નિ—કે! મન્દ્ર હું જિતી ઉત્તમિનું કારણ હું વેદવ દો જુગના પુત્રોએ પોતાના શિષ્ય અલિને આ મદાન તેજ સંપાદન કરેલ છે. આ વખતે માત્ર મરમેશ્વર શીહરિ સિવાય બીજા કોઈ બા

સાથે ટકી શકે તેમ નથી. તેથી તમે સ્વર્ગે છોડીને કોઈ જગ્યાએ છૂપાઈ જાઓ, અને જલિતા અધઃપત નનો વખત આવે તેની રાહ જુઓ. હમણાં પ્રજા-તેજથી તેનામાં શક્તિ આવી છે. કોઈ વખતે જલ-તેજનું (આકાશનું) અપમાન કરવાથી તે પોતાના કંઈક અસહિત નાટ થઈ જશે.

આવી સલાહને લઇને બધા દેવો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે રૂપ ધારણ કરી સ્વર્ગને છોડીને બીજી રથએ આસા બધા. જલિએ દેવપુરાની ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવ્યો. પછી બુદ્ધના પુત્રોને બાંધતી પાસે સો અશ્વમેધ યજ્ઞ કરાવવાનો આદેશ કર્યો. આવા યજ્ઞોના પ્રભાવથી બાંધતી કીર્તિ અધી દિશામાં ફેલાઈ ગઈ. બધા પશુ આ કીર્તિથી પોતાને કુતાર્થ માની લકઠીનો આનંદ લેવા લાગ્યા.

હવે દેવમાતા અદિતિએ બેયું કે તેના પુત્રો બાગી બન્યા છે અને દેવોએ સ્વર્ગનું રાખ્યું લઈ લીધું છે તેથી તેને પરિતાપ થતો હતો. એક વાર કશ્યપ મુનિ બધા કોળ પછી સમાધિમાંથી જાગીને પોતાના આનંદ વગરના આશ્રમે આપ્યા, ત્યાં અદિતિએ તેમનું સન્માન કર્યું. અદિતિને શોકમાં રહેલી જ્યેષ્ઠ કશ્યપ મુનિએ પૂછ્યું “હે મા! તે કોઈ અમંગળ કામ તો કરેલ નથી? જો ગૃહસ્થાશ્રમમાં જરાજર પળાય તો યોગસધન કરી વગર યોગનું ફળ મેળે છે. એવા ઉત્તમ ધર્મના પાલનમાં કોઈ હાનિ તો આવી નથી ને? (૮-૧૬-૫) આ ધર્મમાં આવેલ કોઈ અનિયમ પૂજા વગરનો અને સન્માન વગરનો તો રહી ગયો નથી ને? જો ધર્મમાં અતિથિઓના સત્કાર થતો નથી તે ગામ પશુઓના ધર જેવું છે. અથવા શું હોમ વખતે અગ્નિને આહુતિ દેવામાં ભૂલ થઈ છે? આકાશ તો વિષ્ણુ ભગવાનનું મુખ છે. તારા બધા પુત્રો તો સુખી છે ને? મને તારું ચિત્ત અસ્વસ્થ કેમ જણાય છે? (૮-૧૬-૧૦.)

આ પ્રશ્નોમાં ગૃહસ્થાશ્રમનું કર્તવ્ય બહુ સ્પષ્ટ રીતે બતાવેલ છે. ગૃહસ્થાશ્રમ એ પણ એક આશ્રમ છે. તેનું પાલન શાસ્ત્ર પ્રમાણે સંપૂર્ણ થાય તો એક પ્રકારનો યોગ સિદ્ધ થાય છે. પણ હાલનું જીવન બહુ વ્યવસાયવાળું થઈ ગયું છે. અતિથિસત્કારનો લોપ થતો જાય છે. પશિમના દેશોમાં તો પોતાના નજીકના કોઈ સર્ગ મહેમાન તરીકે આવે તો એકબે દિવસ જમવાનું

આપીને પછી તેમના જમવાના ખર્ચ માટે તેમને બીજા આપવામાં આવે છે.

અતિતિ જવામ આપે છે કે-આકાશ, માથો, ધર્મ અને આ લોક સર્વ પ્રકાર કુશલ છે. આપનું નિરંતર સ્મરણ રહેવાથી મેં કોઈ અતિથિનો તિરસ્કાર કર્યો નથી. આપે અને ધર્મનો રસ્તો જાણેલ છે તો હવે મારી બીજી શી ઇચ્છા રહે? સત્ત્વ, રજઃ અને તમસી યુક્ત આ મધી પ્રજા આપના મનથી ઉત્પન્ન થઈ છે. (૮-૧૬-૧૧) તેથી જો કે આપને બધું જમાન છે છતાં દેવો શક્તિ વગરના થઈ ગયા છે. તેમનું આપે સ્મરણ કરવું જોઈએ. પ્રજા દેવોએ મારું અશ્વમેધ, ધન, સ્ત્રી અને રથાન હરણ કરી લીધા છે. તેથી તું રથાન વગરની થઈ શોકજામમાં ડૂબી રહી છું. આપ એવો ઉપાય બતાવો કે જેથી મારા પુત્રોને (દેવોને) ફરી અશ્વમેધ પ્રાપ્ત થાય.”

અદિતિ ઉપરથી આશ્રમ રજઃ થયેલ છે, તે સ્વર્ગનામ છે અથવા દેવી તેજનું સ્વરૂપ છે. અદિતિને સમાધિમાંથી અર્ધ વધારે સમજવાની જેમની કદાચ હોય તેમણે શ્રી. અરવીંદની મેષો Secret of the Vedas લખ્યા. બ્રહ્માને અને ગોગીએને હાથમાં એક પ્રકારનું તેજ જોવામાં આવે છે, તેને પણ અદિતિ કહે છે.

અદિતિએ જો પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી તેથી કશ્યપજીને બહુ ચિન્મય થયો. તેણે કહ્યું “ભગવાનની માયાનું બળ કેવું છે? આ બધો સંસાર રોગબંધનથી બંધાયેલો છે. પાંચ જૂતોથી બનેલો બનામા દેહ કર્યા અને પ્રકૃતિથી પર રહેલ આત્મા કર્યાં આ પતિ પુત્ર વગેરે કોઈ જોના થાય છે? માટે મેં અદિતિ! તમે સંપૂર્ણ ગ્રાધિમાત્રના અતઃકાંક્ષમાં રહેલ જમદગ્નિ વાસુદેવ ભગવાનની ઉપાસના કરો. તે દીન-વત્સલ છે તેથી તેમની ઇચ્છા પૂરી કરશે. ભગવાનની સંકિત જ પરમ કૃપાણુ કારક છે. બીજા કોઈ દેવની વાકિત કરવાથી પરમ કૃપાણુ થતું નથી.

પછી કશ્યપજીએ અદિતિને પૈશાવત કરવાની વિધિ સમજાવી આ મંત્રમાં મુખ્ય કૃપના આદાર ઉપર રહે-નાનું છે અને ભગવાનની સ્તુતિ કરવાની છે. પછી ભગવાનનું પૂજન કેમ કરવું તે બતાવેલ છે. આ મંત્રની

જ'પુણ' હરીકૃતે આપા ૨૬૫ના ૧૬ મા અખ્યાયમાં
ખતાવેલ છે. આ મત બદલાઈએ કસ્થપટને ખતાવ્યું હતું
'અને કસ્થપટએ અદિતિને 'સમન્વયુ'. આ મતને
"સર્વમત" અર્થના "સર્વમત" કહે છે. તે સંપૂર્ણ તપને
કાર છે અને મુખ્ય દાન છે. તેનાથી ભજવાન પ્રસન્ન
થાય છે. જેનાથી ભજવાન પ્રસન્ન થાય એ જ સાચા
નિમગ્ન છે, તે જ ઉત્તમ મત છે, તે જ તપ, દાન, મત
અને મત છે.

હાલના કાળમાં ધણા માણસો અમને કહે છે કે
તેમની પ્રભુથી તેમને સંતોષ થતો નથી, શિક્ષાઓ
માનાયતું કહેવું-માનતા નથી અને શિક્ષાએ અને તેને
પરણી મે છે. તેવું કારણ એ છે કે પ્રભુની ઉત્પત્તિ
પહેલાં અને પ્રભુની ઉત્પત્તિ વખતે માણસ ભજવાનનું
સ્મરણ કરતા નથી.

જેઓને 'રામ' અને 'કૃષ્ણ' જેવા અથવા બરાબર અને
વાચ્યોક્તિ જેવા બાળક નોંધે તેમણે કેટલાક નિમગ્ન
પાળવા નોંધે. એવા નિમગ્નમાં સ્ત્રીઓને મારે આ
પરોક્ષત એ એક બહુ સારું મત છે. તેનાથી ભજવાન
પ્રસન્ન થાય છે અને ભજવાન પુનરુપે અવતરે છે
અર્થવા ભજવાનના જેવા પુત્ર મળો કહે છે. એવા એક
પુત્ર આપણા દેશમાં અવતરે તો પણ હિંદુસ્થાનનો અને
બધા દેશોનો દેહાર, યામ તેવું છે. આવા કામ મારે
બહુમતિની ભરણ નથી. અદિતિના જેવી મુદ્ધ આચરણ-
માળા-એક સ્ત્રી પણ ને: આ પ્રમાણે પરોક્ષત કરે અને
તેને ઘેર એક સુપુત્ર જન્મે તો તે અમાનની મોટામાં
મોટી સેવા છે. જે કામ એક માણસની ઉત્તમ મતિથી
થાય છે, તેવું કામ અદાની માણસોની બહુમતિથી
થવું નથી.

મહર્ષિ કસ્થપટનો ઉપદેશ સંમિતો અદિતિએ
જાવધાનતાપુર્વક બાર દિવસના મતનું અનુષ્ઠાન કર
ક્યું. તેણે એકનિમ્બ છુદિયો પરમ પુરુષ પરમેશ્વરનું
ચિંતન કરતાં કરતાં છુદિને સારથી બનાવીને મનદરી
લગામથી ઉદિગોશ્પી કુપ્ત થીડાને પોતાને સ્વાધીન કરી
લીધાં. આ પ્રમાણે એકામ છુદિયો પોતાના મનને જવાતા
સીકરિત્રા સમાહિત કરી તે પરોક્ષતનું અનુષ્ઠાન કરવા
લાગી એ મતના પ્રમાણથી અદિતિની જાણે પીતામહર,
સુશોભિત ચતુર્થ જન્મિત્રાંશ મહાકાશી ભજવાન આદિ
પુરુષ પ્રમદ થયા. અદિતિ જોઈપૂર્વક એકામ કીર્તી

ધર્મ ગર્ભ અને પ્રેમથી વિદ્યુત્ત વદ્ય, પૃથ્વી ઉપર દંડની
માફક સોટો. તેણે ભગવાનને પ્રમાણ કર્યો. પછી ભજ-
વાનની રુદિત કરવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમ ન
કરી શકી. તેના સારીમાં રોમચિ દિવ્યન થયાં અને તે
સુપ્રજાપ રહી ગઈ. છતાં શેડીવાર પછી સકિત
આવવાથી તેણે ભજવાનની રુદિત કરી. અદિતિ રુદિત
કરતાં કહે છે કે, "આપ સરજાગતનાં કુણા દર કરવા-
વાળા છો, દીનોના પ્રભુ છો, આપ પ્રસન્ન થાઓ છો
ત્યારે માણસને મારે પુરુષાયનું દગ મળી જાય છે?"
ભજવાને કહ્યું: "હે મા! દેવોએ દેવોને તેમના સ્થાનમાંથી
પાડી નાખ્યા છે, તે હું જાણું છું. તારે કરીથી દેવોનો
વિજય જોવાની છાછા છે તે પણ હું જાણું છું, અને યાજે
છે કે હાલમાં એ અસુરો અન્ય છે, કારણ કે તે સમય
બાહ્ય સુકામારથી રહિન છે, હાલ તેમને દરાવવાનો
ઉલ્લેખ સજી થશે નહિ છતાં હું તમારા મતથી સંતુષ્ટ
થયો છું તેથી મારે કોઈ ઉપાય શોધવો પડે, મારું
પૂજન બધું જવું નથી. થકા જણ આવે છે. તેથી હું
મારા અંદરથી શ્રી કસ્થપટના તપસ્વ વીરમાં રિધત
કઈ તમારા પુત્રોની રક્ષા કરીશ. તમે તમારા કાન્યાપ
પતિ કસ્થપટમાં અને આ રૂપે રહેશો. નોંધને તેમની
સેવા કરો. આ બાબતમાં કોઈ તમને કંઈ પૂછે તો
તમારે કહેવું નહિ, કારણ કે દેવોનાં બધાં કામ અપ્ત થોમ
તો જ ૧૬૬ થાય છે (૮-૧૭-૨૦).

જાડી એક મુખ્ય બાબત સમજવા જેવી છે.
ભજવાન અદિતિને કહે છે કે તમારા પતિની અંદર
મને આ રૂપે જોવાથી તમને મારા જેવા પુત્ર પ્રાપ્ત
થાશે. આને પણ કોઈ સ્ત્રી પોતાના પતિમાં ભજવાનનું
દર્શન કરે તો તેને ભજવાનના જેવા પુત્ર પ્રાપ્ત થાય,
પણ જેવી દષ્ટિ કંઈ સ્ત્રી રાખી કહે છે કે તેવા કામ
માટે પહેલાં સામગ્રી નોંધે. જાટકું કામ થઈ ચો
તો એક સ્ત્રીની ઉત્તમ મતિથી ભજવાનના જેવા
બાળકો આપણા સંસારમાં મળી ચો અને પછી બહુ-
માતની ભરે પડે નાહ.

જાડી બીજી બાબત એ સમજવાની છે કે કેટલાક
કામ અપ્ત રાખવાથી શિદ્ધ થાય છે. ઉપનિષદોમાં કહેલ
છે કે દેવોને પરોક્ષ થાતો વધારે અને છે. જેવી પ્રેરણાની
વાતો અપ્ત રાખતાં શીખવું નોંધે. પછી ભજવાન
અંતર્ધીન થઈ ગયા. અદિતિ ભજવાનનાં વચન સંભળી
કુતસૂત્ર થઈ ગઈ અને ભક્તિપૂર્વક પતિની સેવા કરવા

લાગી. શ્રી કૃષ્ણપણ્ડિતે પણ સમાધિયોગથી પોતાના સરીરમાં ઓઢરિને બંધ પ્રવેશ કરતો લોકો. પછી પોતે સમાહિત ચિત્તથી અદિતિના ગર્ભમાં પોતે ધણી કાળથી તપદારા સાચવેલ વીર્ય મૂક્યું અને તે દ્વારા ભગવાન જ્ઞાતાતન પુત્રને જન્મ થયો. હાલના કાળમાં ગર્ભ ધારણ વખતે કેટલાં બીપુરુષો પોતાનું મન સમાહિત એટલે સમાધિરાણું રાખે છે ? અને જો પણ જેનું મન હોય તો તેમાંથી ચારી પ્રભાતી આવ્યા શી રીતે રાખી શકાય ? જગદની અને ગાયોની જોલાદ સુધારવા માટે દિંદુરતાનાના માણ વાઈસરોય લી-લીધેલો ખેડૂતોને જારા આપશા બેટ આપતા હતા, પણ માણજની જોલાદ સુધારવા માટે કાણ પ્રયત્ન કરે છે ?

ભગવાનનો જન્મ થયા પછી બ્રહ્માણ નીચે પ્રમાણે તેમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા:—

જયોદગાય મગવન્નુલક્રમ મમેષ્વસ્તુ તે ।

મમેષ્વસ્તુદવાય ત્રિશુભાય મમેષ્વસ્તુ નમઃ ॥

અર્થ—હે મહાન કીર્તિમાન ભગવાન ! આપનો જન્મ થયો. હે પરમ પરાક્રમી ! આપને નમસ્કાર છે. હે પ્રહરદેવ ! હે નિર્ઘંજ, નિરામક પ્રભો ! આપને વારંવાર પ્રણામ છે.

વધારામાં બ્રહ્માણ કહે છે કે ને સંપૂર્ણ જીવોના અંતઃકરણમાં રિચત છે તે આપ વિશેષ ભગવાનને માત્ર નમસ્કાર છે. આપ આ ત્રણે સુવનમાં આદિ, અન્ત અને મધ્ય છે. તેથી આપને અન્ત સંજિતવાળા કહે છે. જેમ નદીનો પ્રવાહ તેમાં પડેલા તણબદાને સાથે લઈ જાય છે, તેમ આપ કાળક્રમથી વધા જન્મતાને જોડેલો છો. આપ દેવોના એક માત્ર આધ્ય પો.

પછી જન્મપણ્ડિત રહિત ભગવાન અદિતિના ગર્ભથી બહાર પ્રગટ થયા. તેમના ગળામાં કૌરવના મણિ હતા. તેનાથી કૃષ્ણપણ્ડિત દારનો અધકાર દૂર થયો. તે વખતે બધી દિક્ષાઓ અને જગાશય તિર્થજ યજ્ઞ, પ્રભવર્જને અન્ત દર્શ થયો અને ઋષિઓ પોતાના ગ્રંથોથી સુકત યજ્ઞ, તે વખતે કૃષ્ણપણ્ડિતે પણ આતિ વિરમયપૂર્વક “જય હો” એમ કહ્યું. તે વખતે વિચિત્ર લીલા કરવાવાળા નટની માફક શ્રી હરિએ બધાના દેખતાં વામન (નાનું) બદાચારીનું રૂપ ધારણ કર્યું. પછી તેમનો બતકરકાર કરાવ્યો.

પછી તેમને ઉપનયન વિધિ યજ્ઞ ત્યારે સૂર્યે આવરીને ઉપરોક્ત આપ્યો, બૃહસ્પતિએ યજ્ઞોપવીત આપ્યું, અને કૃષ્ણપણ્ડિતે ગ્રેખશા આપી, કુબેરણે બિશ્વતું પાત્ર આપ્યું અને ભગવતી ઉમાએ તેમાં બિશ્વ આપી.

શોભા વખતે પછી નર્મદાકાંઠે ભરથમાં બેઠાં બહિરાળ અશ્વમેધનું અનુષ્ઠાન કરતા હતા ત્યાં વામન ભગવાન પધાર્યો. તેમણે માવાથી બહુક રૂપ ધારણ કર્યું હતું. તે વામન-બાહ્ય રૂપ શ્રીહરિને જોઈને બહુ-પ્રતના સિધ્ધો જાણ થયા અને તેમનો સ્તભર કથો. બહિરાળએ પણ તેમને નમસ્કાર કરી પ્રસન્નતાપૂર્વક આજ્ઞા આપ્યું. બહિરાળએ તેમના ચરણ ધોઈ પૂજન કર્યું. અને ચરણોદક પોતાના મરતક પર રાખ્યું. પછી બહિરાળએ કહ્યું. આપ બન્ને પધાર્યો, આપને નમસ્કાર છે, કહેા હું આપનું શું કામ કરું ? હે આત્મા ! હું તો આપને કાઢાવું “બલિષ્ઠિ” મૂર્તિમાન તપ જમણું છું.”

દિંદુષ્ઠમાં કૃતમ પુરુષને “આર્ષ” કહેવાનો રિવાજ છે. શીતાણ પણ રામચંદ્રને આર્ષપુત્ર કહીને બોલાવતા હતા. આર્ષ એટલે કરકારી અથવા બ્રહ્મણી પુરુષ. હાલના કાળમાં અંગ્રેજો પોતાને બિંક કહે છે, રશીયોને રીંક કહે છે, ધરાને બિશ્વકી કહે છે તેવું આપણા દેશમાં નહોતું. આપણને પશુની હારમાં મૂકવા માટે નવા રૂપીઆની પાછળે દિંદો વાઘ ચીત-રવામાં આવેલ છે તે કરતાં કુખન્તનો પુત્ર ભરત આર્ષ—હાથમાં વાણું બચ્ચું લઈને રમે છે તેવું બિંક મૂક્યું હોત તો વધારે શોભત.

બહિરાળ વામનજીને કહે છે કે આપના ચરણોપ આ જમિ પવિત્ર થઈ ગઈ છે. હે બ્રહ્મણુકમાર ! આ કાષ્ટ બિશ્વ માટે આવ્યા હો તેવું કાજે છે માટે આર્ષ જોડેજો તો ગાય, સોનું, જામચીવાણું ધર, અન્ન જળ, કન્યા, જામ, ધોડા, હાથી અથવા રથ-ને જોડાં તે પુરુષી માગી લેા.

વામન ભગવાને કહ્યું:—તમારું મધુર વચન તમાર કુળને યોગ્ય જ છે. વળી પારલૌકિક ધર્મમાં તમારે ત શુકાચાર્ય તથા મહાલાલ પ્રમાણુવર્ણ થયા હો (અર્થાત્ પ્રમાણુ સર્વ કરકારી જીવનને લાક પડે છે, તમારા કુળમાં કાષ્ટ નિઃશ્વર્ય કે કૃષ્ણ (લોભી) થયા નથી

શાક્યે બ્રાહ્મણની માજણીનો તિરસ્કાર કર્યો નથી. શાક્યે ચેતાની પ્રતિષ્ઠાનો ભંગ કર્યો નથી. તમારા કુળમાં દિરવ્વસિયુ થયા છે તે ભારે ભગવાન વિષ્ણુને મારવા આવ્યા ત્યારે વિષ્ણુ ભગવાને વિચાર કર્યો કે “જેમ મૃત્યુ પ્રાણીઓની પછવાડે ફરે છે તેમ આ બાલ દલિ-વાળો દેવ હું જ્યાં જઈશ ત્યાં મારી પછવાડે ફરશે. તેથી વિષ્ણુ ભગવાને દિરવ્વસિયુના શરીરમાં જેમ શ્વાસ વાયુમાં-લીન થઈ જાય તેવું સહ્યમ શરીર ધારણ કરી તેમાં પ્રવેશ કર્યો. (૮-૧૬-૧૦) પછી ભગવાન તેને ન મળવાથી ક્રોધ થયો, બધે યોધતાં તેને ભગવાન ન મળ્યાં. તેથી તેને લાગ્યું કે મારા ભાઈને મારનાર વિષ્ણુ એવા લોકમાં આત્મા ગયા છે કે નહીંથી હવ પાછો આવવો નથી. વેર તો રેઠ હોય ત્યાંધી રહે છે, ક્રોધ અજ્ઞાનથી ઘેટાળા થાય છે અને અદ્વૈતથી તેની વૃદ્ધિ થાય છે, આપ ધર્મમાં રહો છો તે કું જાણું છું.”

છપરની કથામાં ભગવાન વિષ્ણુ દિરવ્વસિયુના પ્રાણરૂપ થઈ ગયા હતા એવું આવે છે. તેથી તે દેવ ભગવાનને જેમ કાર્યો નહિ. આને પણ ભારે આપણું જ્ઞાન પ્રાણની લાજણીને વશ રાખી જાય છે ત્યારે આત્મજ્ઞાન થતું નથી અને પ્રાણનું મુખ પ્રમથ્થ થઈ જાય છે. જેમ મુઠ્ઠા રૂટિ પાસે લાલ પુષ્પ થું હોય અને શાક્ય પ્રાણરૂપ લાલ પુષ્પ ન ખાય તો રૂટિ લાલ છે એવી જાતિ ઉત્પન્ન થાય, તેમ પ્રાણ જડ છે છતાં તેમાં ચેતન હોય તેવું માને છે. તેમાં ન ચેતનપણું છે તે અન્યથા વિષ્ણુનું છે, પણ અદ્વૈતથી હવ ચેતાનું માને છે. હવની રચનાને બધને પ્રાણની સ્થિતિ છે તેથી પ્રાણ ધારણ કરે તેને હવ કહે છે. સ્થિતિ આપનાર તત્ત્વને વિષ્ણુનું સ્વરૂપ પણ કહે છે. પણ પ્રાણરૂપે વિષ્ણુનો મનુભવ મળવો મુશ્કેલ છે. તેથી દિરવ્વસિયુ ભગવાનને જાણી શકે નહિ. હવે વામન ભગવાન બલિ-તાળને કહે છે કે “હે દેવેન્દ્ર! વરદાનીઓમાં મેર! હું તો આપની પાસે મારા ત્રણ પત્ન્યાથી મળવા તેની શેરી ન પૃથ્વી માગું છું. હે રાજા! મું મળેા ઉદાર છે. અને સપૂજું જન્મતો સ્વામી છે, મારે આ સિવાય બીજું શાક્ય વરદાની નહિ. જો શાક્ય વિદ્વાન ચેતાની અરીજાતથી વધારે જ્ઞાન ન હોય તો તેને શાક્ય પ્રમાણ પાપ લાગતું નથી. (૮-૧૬-૧૭).

જલિતાળને કહ્યું-હે બ્રાહ્મણકુમાર! તમ રી વાતો તો વૃદ્ધ પુરુષોના જેવી છે, પણ હવ તમે જાણક છો, તમારી જીવિ જાણજ્ઞાના જેવી છે, તમને તમારા સ્વામીનો કષ્ટિ ખ્યાલ નથી. હું ત્રણ લોકોના એકમાત્ર અધિપતિ છું, છતાં તમે કશું ત્રણ પત્ન્યા પૃથ્વી માગો છો તે તમારું અજ્ઞાન સચવે છે. મારી પાસે ને માગવા કરવા આવે છે તેને બીજા શાક્ય જન્માને માગવાની જરૂર પડતી નથી. મને તમે મારી પાસે તમારી કૃપા પ્રમાણે હવન સ્થાપવા માટે પૂરતી પૃથ્વી માગી શ્યો.

(૮-૧૬-૨૦)

શી ભગવાન કહે છે—

યાવન્તો ચિપયાઃ પ્રેષ્ટાલિલોપયામજિતેન્દ્રિયમ્ ।
ન શાન્તુવન્તિ સે સર્વે પ્રતિપૂર્ણિતું નૃપ ॥

(૮-૧૬-૨૧)

અર્થ-હે રાજા! ત્રણે લોકમાં નેટલા પ્રિય રિપુઓ છે તે બધા મળીને પણ અતિતેન્દ્રિય પુરુષના મનોરથ પૂર્ણ કરી શકતા નથી.

ને પુરુષને ત્રણ પત્ન્યા પૃથ્વીથી સંતોષ નથી, તેને સાતે દીપોની કૃપા રહેવાથી ત્રણ પત્ન્યાથી એક દીપથી પણ સંતોષ થતો નથી. મેં સાંભળ્યું છે કે રાજાઓ સાતે દીપના સ્વામી હોવા છતાં ધન અને ભોજના સમૃદ્ધી વધ્યાની પાર જઈ શક્યા ન હોતા. વળી—

યદ્વન્દ્યોપપન્નેન સંતુષ્ટો યતેતે સુલભ્મ્ ।
નાસંતુષ્ટિરિતિલોકેરિજિતાત્મોપસાવિતો ॥

(૮-૧૬-૨૪)

અર્થ-જો કષ્ટિ પ્રારબ્ધવશ મળે જાય તેનાથી સંતુષ્ટ રહેવાનાથો પુરુષ સદા સુખી રહે છે, પરંતુ અન્ય-નુષ્ટ રહેવાના અતિતેન્દ્રિય પુરુષને ત્રણે લોકનું રાજ્ય મળે તો પણ સુખી થતો નથી.

પુંસોઽયં સંલ્લેહેતુસંતોષોઽર્થકામયોઃ ।

યદ્વન્દ્યોપપન્નેન સંતોષો મુક્તયે સ્મૃતઃ ॥

(૮-૧૬-૨૫)

અર્થ-અર્થ અને મોખ (જિલ્સે સી પુત્રની કૃપા અને ધનની કૃપાથી નેને સંતોષ થતો નથી તેની વાચના જન્મભરજુરૂપ સંસારનું મારણ છે, અને ચેતાને કશું પદ્મથી સંતોષી રહેવું તે મોક્ષનું મારણ છે.

જે મધુ દોષ તેનાથી જેને સંતોષ રહે છે તેના તેજની વૃદ્ધિ થાય છે અને જેમ જળથી અગ્નિ થાત ચંદ્ર જાય છે તેમ અસંતોષથી તેજ થાત ચંદ્ર જાય છે. "

આઠી બ્રાહ્મણું તેજ સમજવાનું છે. કાશના કાળમાં તેજરવી માણસો વધારે પ્રમાણમાં દેખાતા નથી, કારણ કે તેમને અથા અને કાશના ભોમની સીમા નથી. પશ્ચિમના દેશોના માણસોની એવી દશા છે અને પૂર્વના દેશોના માણસોની પણ એવી દશા છે. ઉત્તમ-અરેઘર વચ્ચે પ્રાંતમાં સંતોષી જીવન ઉત્પન્ન થતું નથી. આ સંતોષ નથી ત્યાં વારંવાર લગામજો ઉત્પન્ન થતા હરે છે.

અહિ રાજાએ ભગવાનને કહ્યું, કે "ભલે, તમારી ઈચ્છા હોય તે પ્રમાણે લો. " એમ કહી તેણે વામન ભગવાનને ત્રણ પંખા પૃથ્વી આપવા માટે સંકલ્પ કરવા માટે જ્યારે પાત્ર કાશમાં લીધું. તે વખતે તેના શુરુ શુક્રાચાર્યે ભગવાનનો દેહ જાણીને જલિને કહ્યું, કે "આ તો કાશાત્ અવ્યય ભગવાન વિષ્ણુ છે. તે બલિબળે નિચાર કરી વચ્ચે પૃથ્વીનું દાન દેવાને નિશ્ચય કર્યો છે તે જરાબર નથી. આ માયાવામન-રૂપ વિષ્ણુ તારાં વચ્ચે, અથર્વ, કશ્મી, તેજ અને કીર્તિ: જાણે દરણ કરશે અને ધનને આપી રહે. (૮-૧૬-૨૨) એ વિશ્વરૂપ હોવાથી ત્રણ પંખામાં ત્રણ લોકને આપી દેશે. પછી તું તારા નિર્વાદ થી રીતે કરીશ. આ વિશ્વઆપક ભગવાન એક પંખા પૃથ્વી, બીજાથી રૂબ અને વિશાળ સરીરથી ક્ષામકને વ્યાપ્ત કરી રહે, પછી ત્રીજા પગ માટે પણ જગ્યા રહેશે નહિ, અને પ્રતિદા કરેલ વસ્તુ તું હાં મહાશ નહિ. તો તારે નરકમાં જવું પડશે. જે દાનથી પોતાની આજીવિકા નહ ચર્ષ જાય તે દાનને પશ્ચિમ પશ્ચાત્તા નથી. જે પોતાની આજીવિકાનું સાધન નામે છે તે પુરુષ જ દાન, વદ, તપ અને કર્મોનું અનુદાન કરી શકે છે. વળી તને એમ લાગે કે પ્રતિદાનને અપરાધ લાગે તો શું કરવું? તો કમ્પેલી દુતિમાં કહેવું છે કે ને કામને લોકમાં છે કહીને સ્વીકાર કરાય તે સત્ય છે અને બીજું અસત્ય છે. (૮-૧૬-૨૮). સત્ય તો દેહરૂપી. રૂપના યુગ્મ અને ફલ છે અને દેહનું યુગ્મ અસત્ય છે. જે એ અશરને શરૂઆત કરનાર માણસ, ધનથી દૂર થાય છે. ને યુગ્મ જે કહે છે એટલે કે. હિંસા એમ કહે છે

તેનું ધન જવું રહે છે. ને "નહિ" એનું મિથ્યા વચન કહે છે, તેનું ધન ધાન્ય હીક રહે છે. ને "અર્વાદ નહિ" એમ કહે છે તે અસત્ય બાપજી હોવાથી તેની કુખર્તિ થાય છે, તે આસ લેતા છતાં મરેલા જેવો છે. અજાને વચ રાખવામાં, મરકરીમાં, વિવાદમાં, વચની રુતિ કરતી વખતે, પોતાની આજીવિકાના રક્ષણ માટે, પ્રાણ-સંકટ વખતે, આપ અને બાદાણના દિતને મારે અને માર્ગની દિશા થતી હોય ત્યારે અસત્ય બાપજી કરવું એ નિંદાપાત્ર નથી. (૮-૧૬-૪૩)

આઠી જે બાળક સમજવા જેવી છે. શુક્રાચાર્ય જેવા શુરુ હોય અને શિખને સંસારનો આસ જતાવતા હોય તો તેવા શુરુનું માનવું કે નહિ? બીજું શુદ્ધચેત્તે મારે માત્ર છતો ઉચ્ચાર કરવાની શાખમાં જતા છે. તેમને મારે છેત્તની સાથે ભગવાનનું નામ વાજેરે, શિવ વજેરે, લેવું જોઈએ. શુદ્ધચેત્તેમ ચલાવવા માટે ધનની જરૂર પડે છે. અને આઠી, શુદ્ધચેત્તેમાં એમ જણાવેલ છે કે જે સાત, છ માસે છે તેનું ધન જવું રહે છે. તેથી સાત પ્રમાણે કેવલ છતો ઉચ્ચાર સંન્યાસીઓ માટે રાજેલ છે.

અહિરાજ જવાબ આપે છે કે, "ત્યારે, કહ્યું કે ધર્મ એવી રીતે પાળવો જોઈએ કે જેથી અથ, રાય, ક્રય અને આજીવિકામાં બાધા ન પડે તે હીક છે, પણ કું પ્રહાણના પુત્ર વિરોચનનો પુત્ર છું. તેથી એકવાર "દયક" એમ પ્રતિદા કરીને ધનના યોગથી કૃપણની માથે ધન-કાર કરી-શકતો નથી. અસત્યથી વધારે મોટો મોઠ અધમ નથી. મરણ વખતે ને ધન વજેરેને હાથ પડે છે તેને જીવતા હાથમાંથી કીકરકત છે. જે દાનથી ક્ષેત્રાર આજીવનું સંતોષ ન થાય તે દાનથી શો બાબ છે? દધિય અને શિખ વજેરે સાધુઓએ તો પોતાના પ્રાણ બીજના દિત માટે આપી દીધા છે, તો પૃથ્વી આપવામાં શું વિચાર કરવો. જેણે જેણે પૃથ્વી ભોજવી છે તે જાણો નાચ થયો છે પણ કીર્તિના નાચ થયો નથી. શુદ્ધ વખતે પીક જતાવ્યા વચર પોતાનો પ્રાણ આપનાર ત્યાગી તો મળ્યા મળે છે. પણ દાનનું પાત્ર મગતાં અકાપૂર્વક ધનનું દાન કરવાવામાં નહિ એવા દેખાય છે. ત્યાગ પ્રસંગે કુખર્તિ પણ. કયાજીવ રાય છે, મારે કું આ બટકની ઇચ્છા પૂરી કરીશ. આ દાન લેનાર વિષ્ણુ ભગવાન હોય કે ન હોય, કે

તો તેને આમેલી પૃથ્વી 'આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરી લેશે' છું. જો મારું જીવન હાથે અને તે અધર્મપૂર્વક બાંધેલું તો પણ હું તેનો વધ કરીશ નહિ, કારણ કે મારા હૃદય દેખાને બીજાથી તેમજે બાહ્યજનને વેચ લીધો છે. જો તે વિષય અજ્ઞાન હતો તો તે પોતાનો વધ છોડી નહિ અને કુદર્શ મને મારીને પણ આ પૃથ્વીને દરી લેશે અથવા બીજો કોઈ હશે તો હું અને મારી સારી. "

અહીં દર્શનના ધર્મ કરતાં પ્રાણજ્ઞોના ત્યાગધર્મ શ્રેષ્ઠ જતાવેલ છે, તત્ત્વા બુદ્ધિમાં પણ ઉચ્ચ બુદ્ધિ જલિરાગની આત્મનિવેદન-બુદ્ધિ છે, તેની કાર્તિ દેખી પણ જવાયા કરે છે.

પછી શુદ્ધ શુદ્ધિવાર્ધ જલિને સાર્વ આપે, " હું જ્ઞાતાની અને મુદ્ધ હુદ્ધિવાર્ધ છે છતાં પોતાને પંચિત માને છે, તે મારી આત્માનું ઉદ્ધવન કરેલ છે તેથી હું તરત અધર્મથી બાદ થઈ જાઉં "

જલિને આ સાપની કાર્તિ અધર મધ નહિ. તેજે વામન ભજવાનને ત્રણ પંચર્થ પૃથ્વી આપવાનો સંકલ્પ કર્યો. તે વખતે જલિ રાગની પત્ની વિનયવાદી પણ જ્ઞા આવી. પછી જલિએ ભજવાનના ચરણ ધોઈને જળ પોતાના મરતક ઉપર મૂક્યું. દેવ, મધર, વિવાધર વગેરે જલિની રજીતિ કરવા લાગ્યા.

પછી બધાના દેવતા ભજવાન જનનનું એ ત્રિશુલાત્મક વામનરૂપ વિચિત્ર રીતે વધવા લાગ્યું અને પૃથ્વી, આકાશ, રિશા, સ્વર્ગ, પાતાલ, સમુદ્ર, પક્ષી, મનુષ્યો, દેવતા અને કૌપિયો એ બધા તેમાં સમાઈ ગયા. મહાવિજૃંભિત ભજવાનના એ શુભમય દરીમાં કલિકા, આચાર્ય અને ઘણે કલિત મહારાગ જલિએ ભૂત, ઉદિય, વિષયો, જ્ઞાતકરણ અને જ્ઞાતકલિત આ સંપૂર્ણ મહાશુભમય જનત જોયું. (૮-૨૦-૨૨)

વાસ્તવમાં જનત ત્રણ શુભમય છે એટલે પ્રાણનું કાર્ય છે. સંપૂર્ણદાશમાં એની બધી પ્રકૃષ્ઠા સ્થાનને લી છે. કુદર્શમાં, ભજવાનના પ્રાણ અને દરીમાં સ્વાવર-જનમ બધા પ્રાણીઓ જલિએ જોયા (૮-૨૦-૨૬). સર્વોત્તમ ભજવાનમાં આ સંપૂર્ણ જનન જોઈને દેવોને જન્મ થયો. તે વખતે ભજવાને સંપૂર્ણ, ચક્ર, ગદા અને પૂર્ણ ધારણ કરી હતી. તેમના પાંચેક મુનન્દ વગેરે પૂર્ણ પ્રભુની પાસે આવી ગયા ભજવાને પોતાના પત્ની

બલિની સંપૂર્ણ પૃથ્વી માળી લીધી. દરીયા આકાશને અને જીવજોયા દિશાએને ઘેરી લીધી. બીજા પત્ની સ્વર્ગને માળી લીધું. અને ત્રીજા પત્ની મારે તો અજ્ઞાન સ્થાન રજી નહિ; કારણ કે ભજવાનના બીજે પત્ની ઉપર મયો તેમાં મહાલોક, જનલોક, તપલોક અને સત્લોક સમાઈ ગયા હતા.

અહીં બલિરાગની સરજામનિની કથાની હતી. દરેક બલિત કોષ્ટ ને કોષ્ટ રૂપમાં સરજામાન રાખે છે. આરિતક માણસ એકને સરજે રહે છે અને નારિતક માણસ એકને સરજે રહે છે. સરજામાન માણસ આપે પ્રભુને સરજા માગે છે ત્યારે કષ્ટજોયાની નિર્જીત થાય છે. સરજામાન સરજતા જ અદ્ધારમાં પારવર્તન થાય છે. સરજામાન એ ભાવ છે, કર્મ નથી. ભાવ અને કર્મમાં ફેર એટલો છે કે ભાવ વર્તમાનમાં ફળ આપે છે અને કર્મ ભવિષ્યમાં ફળ આપે છે. વળી ભાવના કતોરક સ્વર્ગવર્તતાપૂર્વક ભાગ રી રી છે, કર્મ સંપદનથી ઉત્પન્ન થાય છે, સંપદન અનેક પ્રકારનાં હોય છે, કારણ કે અનેક જાતની નિર્જાતાના સમૂહ એ જ વારસમાં સંપદન છે. એ સામાન્ય નિયમ છે, પણ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોતાં પોતાથી ભજનની સહાયતાની તપાસ કરી એ સંપદન છે. સમાજ-જીવન એવી રીતે ચાલે છે.

બલિરાગએ પોતાનું જીવન ઠીક કરવા માટે બીજા કોઈની સહાય માગી નહિ. તે પોતાની હુદ્ધિ જ સાચી નિર્ણય કરી સકયા હતા. તેમજે જલિમનિના ઉપર આધાર રાખ્યો નહિ, શુદ્ધ કલેવું પણ માન્યું નહિ.

વામન ભજવાનના ચરણ સત્લોક સુધી પહોંચી જવાથી, તેના તેજથી ઘણા અને દેવાની કાન્તિ શીઘ્ર પડી ગઈ. બધા દેવોએ ભજવાનની પૂજા કરી અને ભજવાનને જુદા જુદા પ્રકારની ભેટ આપી. ત્રણ પંચર્થમાં પોતાના સ્વામીની બધી પૃથ્વીનું હરણ થયેલું જોઈને દેવોને ખુદ કોષ્ટ થયેલું. તેમને લાગ્યું કે આ તો બ્રહ્મણ નથી પણ માયાવીઓમાં પ્રધાન વિષય છે. એ બ્રહ્મણના વેદમાં દ્રુપા રહીને દેવાનું કાર્ય કરવા માગે છે. જગદ્ગુરુ સ્વામી સત્પરાવણ છે, બ્રહ્મણજ્ઞ છે અને દેવાનું છે. વળી તેમજે વદની દીપ્ત લીધો છે તેથી જુદું મોંઘી રી તેમ નથી મારે આ જુદાનો વધ કરવો એ જ કોષ્ટ છે; એ જ અમારા સ્વામીની સેવા છે. એવી માન-તાથી જુદો અમરજી હાથે બિમા થયા અને

વામનજીને મારવા દોડ્યા, પણ ભગવાન વિધ્વંસના પાર્શ્વે નનંદ, સુનંદ વગેરેએ એ અસુરસેનાનો નાશ કરી નાખ્યો. બહિરાંગએ પણ પોતાના સૈન્યનાથોને પાછા વાળ્યા અને કહ્યું કે આ વખતે અસુરોના કાર્યની સિદ્ધિ થશે નહિ. વિષાતા અત્યુદ્ધ હોય ત્યારે તમે ધણીવાર ભગવાનના પાર્શ્વે જાણીને જાણીને પશુ આને તેમની જીત થઈ છે. જો દેવ અત્યુદ્ધ થશે તો ફરી ઠાકવાર આપણી જીત થશે. માટે થોડા જાળ આવે ત્યાંસુધી રાહ જુઓ. (૮-૨૧-૨૨).

માણસના જીવનમાં પણ ધણીવાર દેવી પ્રકૃતિ અને આસુરી પ્રકૃતિનું યુદ્ધ થાય છે. ઠાકવાર દેવી પ્રકૃતિની જીત થાય છે અને ઠાકવાર આસુરી પ્રકૃતિની જીત થાય છે. સંસારમાં ત્યારે ઠાક કોઈ માણસ આપણી સામે આવે ત્યારે એમ માનવું કે શ્રી નરસિંહ ભગવાને દર્શન આપ્યા અને ઠાક લોભી માણસ સામે આવે ત્યારે એમ માનવું કે વામન ભગવાને દર્શન આપ્યા; એવી જાણના રાખવાથી ચિત્તમાં શાંતિ ઠીક રહે છે. એવી શાંતિ મળે ત્યારે જીવનનું કે ભગવાના પાર્શ્વે નનંદ અને સુનંદના દર્શન થયાં.

બહિરાંગના વચનો સાંભળી દેવો રસાતળમાં માથા ઝપા પછી મરુદ્ધોએ વિરાટ ભગવાનનો આઠમ જણીને બહિરાંગને વરુણના પાટથી બાંધ્યા. તે વખતે પૃથ્વી અને આકાશમાં હાહાકાર થઈ ગયો. પછોવામન ભગવાને બસિને કહ્યું કે “તે” મને ત્રણ પગલાં પૃથ્વી આપવાનો સંકલ્પ કર્યો છે તેમાં બે પગલાંમાં સંપૂર્ણ પૃથ્વી સમાઈ ગઈ છે, હવે ત્રીજો પગ ક્યાં મૂકવો તે કહે.” જો પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે તું હાન દઈશ નહિ તો તારે નરકમાં જવું પડશે. આ પ્રમાણે વામન ભગવાને બસિની વૃત્તિ ડાઘી તો પણ બસિએ સ્થિરતા રાખીને નવે પ્રમાણે જવામ આપ્યો:-

“આપ આપનો ત્રીજો પગ મારા મસ્તક ઉપર રાખો, હે ભગવાન! હું અપકૃતિથી રૂંધે છું પણ નરકથી અથવા આપના દંડથી બીતો નથી. પૂન્ય પુરુષો જે દંડ માણસોને આપે છે તે દંડ્યાણુગરક હોય છે, આપ પરોક્ષપથી અસુરોના શુરુ છે, કારણ કે અમારા દંડ્યાણુ માટે અમારા અંધકારના નાશની જરૂર છે. જે સિદ્ધિ એકાન્તમાં યોગીઓને મળે છે તે દેવોને આપની સાથે વેર બાંધવાથી પણ મળી શકે છે.

(૮-૨૨-૧) આપે મને પકડ્યો છે અને વારુણ પાટથી બાંધ્યો છે તેથી મને ઘરમ નથી, તેમ કુઝાય પણ થતું નથી. હે પ્રભુ! મારા દાદા પ્રહલાદજી આપના નિબળન થયા છે; તે માન આપનાં પરાપણુ હતો, તેથી તેમના પિતા દિવ્યવક્ત્રિયુએ તેમને અનેક પ્રકારની પીડા આપી હતી, પણ મારા પિતામહ પ્રહલાદે એવો વિચાર કર્યો હતો કે “જેનું આયુષ્ય એક દિવસ અમાત થવાનું છે, એવા ઘરેરથી શું કામ છે? જે ધનનું દરણુ કરે છે એવા કુટુંબથી શો લાભ છે? જન્મમરણ-રૂપ સંસારચક્રના દેવમૂત્ર ઓળી અને ધર વગેરેથી મરણધમવાળા પુરુષને શો લાભ છે? એ તો આયુષ્યને વરમાદ કરવાવાળા છે. તેમણે તો માણસોના સંસારથી બીજાં આપનાં નિર્ભય અને નિઃશ્વ મરણ-કમળોનો આશ્રય લીધો હતો. આ વખતે મને પણ વિષાતાએ આપની પાસે મૂકી દીધેલ છે (૮-૨૨-૧૧)

આઠી જાંઘના બધા લાભ કરતાં ભગવત્ પ્રાપ્તિનો લાભ મોટો છે એમ જાણવેલ છે. પ્રહલાદની ભક્તિની કથામાં ભગવાને એમ જાણવેલ છે કે “રાક્ષસકુળમાં જન્મેલ માણસ પણ જો મારી અનન્ય ભક્તિ કરે તો પણ હું તેની રક્ષા કરું છું અને તેને મારા બનાવું છું.” મારામાં સમવિવેચના નથી. બહિરાંગની ભક્તિની કથામાં એક જાણુ આત્મસંમર્પણ અને બીજી જાણુ ભગવાનનો અનુમદ એ જાણેનું ખરું સ્વરૂપ અનુભવ્યું છે. આપણે ભગવાન માટે જાણુ આપીએ પણ ન્યાયસિધ્ધી આપણી જગ્યા ન આપીએ એટલે આપણો અંકગર અર્પણ ન કરીએ ત્યાંસુધી જરૂર નથી પૂરી થતી નથી. ઘરણુ લેનારને ઘરણુ કરવો એ જરૂર અર્પણ કામ છે. અર્પણ થનારને અર્પણ કરવો એ સુકલ છે જીત, બહિરાંગએ પોતાનું મસ્તક અર્પણ કરીને સાચું આત્મનિવેદન કરી જતાવેલ છે. મસ્તકની અંદર મન રહે છે, મન અર્પણ થાય તો જીવન ભક્તિ થઈ શકે છે. ગીતાના બારમા અધ્યાયમાં પણ ભગવાન અર્જુનને કહે છે કે મને મન અને શુદ્ધિ અર્પણ કર, તે ન જાને તો અભ્યાસ-યોગ કર, વગેરે.

આ વખતે પ્રહલાદજી પણ ત્યાં આવી ચારા, બહિરાંગએ તેમનાં દર્શન કર્યાં પણ વરુણના પાટથી પોતે બધાયેલા દોવાથી આસુભરી અગ્નિએ અનન્યવદ્ધ થઈ નીચે મુખ કરી સ્તબ્ધ બની ગયા. પછી પ્રહલાદજી

મીઠરિને નમસ્કાર કરીને તેમની સ્તુતિ કરતાં કહ્યું છે "આ બલિને આપે જ અમુદિવાન ધન્દુ" પણ આપું હતું અને આને આપે જ તેવું હરણ કર્યું તે ઠીક છે. આપે મોહરૂપ રત્નપદ્મમીથી તેને કષ્ટ કરી દીધો તે આપનો મોટો ઉપકાર છે:

યથા દિ વિદ્વાનવિમુહ્યતેયત-

ક્ષત્ત્વે વિચચ્છે ગતિમાત્મનો યથા ।

તસ્મૈ નમસ્તે જગદીશ્વરાય યૈ

મારાબળયાચિલ્લોકસાક્ષિણે ॥ ૮૨૨૧૭

અર્થ—જે સમીધી વિદ્વાન માણસ પણ મોહિત થઈ જાય છે, તે જેની પાસે દેવ તેવો કયો પ્રુપ પોતાવું સ્વરૂપ જરાજર નથી રહે, મોટે એ લક્ષ્મીને હરણ વાળાસમસ્ત લોકના સાક્ષી જગદીશ્વર આપ શ્રી નારાયણને અમારા નમસ્કાર છે. ઉપર કહ્યું તેમ અંકારમાં ધનને આપવાવાળા ભગવાન છે અને ધનને લઈ જવાવાળા પણ ભગવાન છે. એવી ભાવના રાખી શકાય તો માણસના ચિત્તમાં શાંતિ રહી શકે પણ ધન આપે ત્યારે માણસમાં અર્થ આવે છે અને જ્ય ત્યારે ભગવાનને માળો દેવાય છે. જધા દેશના સંસ્કારની કાંઈ એવી હોય છે. મિટીંગ અને મેન્ડરન્ટો થાય છે, છતાં છેવટનું સમાધાન થઈ નથી પણ વિચાર કરીએ તો ધન નોંધએ છે શા માટે ?

ઉત્તર—કુંડું જ માટે.

પ્રશ્ન—કુંડું જ શા માટે નોંધએ છે ?

ઉત્તર—કુંડું જના સુખ માટે

પ્રશ્ન—કુંડું જનું સુખ શા માટે નોંધએ છે ?

ઉત્તર—કારણ કે બીજા સુખની ખજાર નથી.

આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં જણાયે કે અસિદ્ધી માણસને કુંડું જના સુખથી આગળના મહાન સહન સુખની ખજાર નથી અથવા એવી કેળવણી મળતી નથી, ત્ત્વસિદ્ધી લક્ષ્મી માટે અને શ્રી માટે કુલકે અને લાગણી વારંવાર ઉત્પન્ન થઈ કરી પાડીતાન અને હિંદુ વચ્ચે લાગણી ધન અને સોનાં હરણ એ કુલકેઓનેના મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. મુલકેમાની ધર્મમાં એવું તો પેરખર કાહેને કાપિ કહેલ નથી, અને પેરખર કાહેન આવે તો પાડીતાનના થણા મુસ્લીમેને પાક તરીકે એટલે પવિત્ર હરણવાળા તરીકે જાણે નહિ.

તેમનેએમ જરૂર થાય કે 'એ આવો ઉપદેશ તો આપ્યો જ નથી.' મહાન પ્રુપો સારા ઉપદેશ આપી જાય છે અને તે જગદી નામવાનું કામ સમાજના માણસો કરે છે. તેથી ભગવાનને ફરીથી પ્રાપ્ત થતામાને મોહલવા પડે છે અથવા પોતાને અત્યાર સેવા પડે છે. વરતી વધી પડે ત્યારે સંસ્કાર ઉપર પૂરું ખાન રાખી સહાઈ નથી.

હવે બલિની શ્રી વિશ્વાત્મી ત્યાં આવી અને ભગવાનને કહેવા લાગી કે,

ક્રીદાર્થમાત્મન દર્શં પ્રિયગત્કૃતં તે

સ્વામ્યં તુ તત્ર કૃષિયોઽપર દૈવ કૃત્યું ।

કર્તુઃ પ્રમોક્તવ્યં કિમસ્પદ આવહન્તિ

ત્યક્ત્વિયસ્ત્વદવરોપિતકર્તૃવાદાઃ ॥

૮-૨૨-૨૦

અર્થ—હે ઈશ ! આપે આપની કીડાને માટે આ જગતની રચના કરી છે, તેમાં બીજા કુણુદિવાળા લોક પોતાની માલિકી માની બેસા છે. આપ જગતની કતી, પ્રુપ અને સંકાર છે છતાં, પોતાને કતી માની બેસા છે એવા નિર્ભય લોક આપને શું સમર્પણ કરી શકે ?

આનો ખરો અર્થ એવો છે કે જો કુંડું ભગવાનનું છે તો કુંડું કાંઈક અર્પણ કરે ખું એ ભાવના પણ પોતી છે. જેમ પતિએ આપેલ લક્ષ્મીની મદદથી શ્રી પતિની સેવા કરે છે તેમ ભગવાનનું આપણું ભગવાનને માટે વાપાવાવું છે. એવી ભાવના રહે અને એવા સંસ્કારવાળો કેળવણી જધો શાળાઓમાં મળે તો લાગણું બીજી જાય.

હવે જણાણ ભગવાનને કહે છે કે "આપ આ બલિને છોડી દો, તેવું મધું હરણ અર્થ છે, હવે એ ફરને પાત્ર નથી. તેણે જધો પૂજા અને પોતાવું શરીર પણ આપને અર્પણ કરી આપેલ છે. (એટલે હવે ફર મોને આપણે) જે બલિએ આપને બેઠ વખર તણે લોક સમર્પણ કરેલ છે તેને હવે ફર પાડું ન નોંધએ.

ભગવાને કહ્યું:—

મહાન યમનુજહામિ તદિત્તો વિપુનોમ્યહન ।

યન્મદઃ પ્રુપઃ સ્તવ્ધો લોકં માં ચાવમન્યતે ॥

૮-૨૨-૨૪

અર્થ-કે બહાન, હું જેના ઉપર કૃપા કરું છું તેવું બધું ધન હરી લઉં છું. કારણ કે ધનના મદથી ઉન્નત થયેને પુરુષ મારા અને પૂન્ય લોકોનો તિરસ્કાર કરવા લાગી જાય છે.

આ સ્લોક શૈવજન્યવાળાએ અને કાળા જન્યર કરવાવાળાએ ચારે સમવા જેવા છે.

ભગવાન કહે છે: “મજા પુરુષને અંતે જીવને મનુષ્યનું શરીર પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં જન્મ, કર્મ, અવરથા, રૂપ, વિદ્યા, એકાદ અને ધનના કારણથી જો મન ન થાય તો તે મારા અનુગ્રહ છે. જે મારે ચરણે આવે છે તે બધા પ્રકારના શ્રેયના વિરોધી તથા માન અને ઉદ્ધતાધના હેતુશ્રુત જાતિ વગેરેના અભિમાનથી. કોઈ પ્રકારે મોહિત થતા નથી. આ સાળ જલિએ કુર્બાન માધાને છતી લીધી છે, તેથી આટલા કર્મમાં પશુ તેને મોહ મતો નથી, તે ધનલીન થયો છે, પોતાના રથાનથી બહુ મથો છે, સુત્રથી તિરસ્કાર પામ્યો છે, બંધાયો છે, જાતિવાળાએ તેનો ત્યાગ કરેલ છે છતાં સત્ય વચનથી તે ઝગેલ નથી. મેં તેને કપટથી લોકાઓ. છતાં તેણે પોતાનો કર્મ છોડેલ નથી. તેથી મેં તેને તે ઉત્તમ પદ આપેલ છે કે જ્યાં આદિઆદિ, તન્ત્રા, પરાભવ કે કોઈ પ્રકારનાં વિધન થતાં નથી.” પછી ભગવાને જલિને કહ્યું કે “તમે હવે તમારા જાતિબંધુઓની સાથે સુતત્વ લોકમાં ચાલ્યા જાઓ. ત્યાં કોઈ તમારો પરાભવ કરી શકશે નહિ. ત્યાં હું તમારી સર્વ પ્રકારે રક્ષા કરીશ, અને તમે મને હમેશાં તમારી સમીપ રહેલ જોશ રાકશો. (૮-૨૨-૩૫) ત્યાં તમારો અસુરભાવ મારા પ્રભાવથી ક્ષીણ થઈ જશે.”

પછી જલિરાજએ કહ્યું કે: આપને પ્રણામ કરવાનો પ્રયત્ન પણ ચરણમિત બાકીને ક્ષરૂપ થાય છે. જેવો અનુગ્રહ કેવાને પણ મળેલ નથી તેવો અનુગ્રહ મને આજે આપના તરફથી પ્રાપ્ત થયો છે. (૮-૨૩-૨) હવે જલિરાજને વારણ પાસથી મુક્ત કરવામાં

આપ્યા અને તે સુતત્વ લોકમાં ચાલ્યા બધા. પછી ભગવાને ધનને સ્વર્ગનું. સામ્ય આપ્યું અને પોતે ઉપેન્દ્ર રૂપથી-સપ્તર્ષી જન્મતરું સામન કરવા લાગ્યા:

પછી પ્રહલાદે ફરીથી ભગવાનની સ્તુતિ કરતાં કહ્યું કે “આપની આવી કૃપા તો બહાણ છે લક્ષ્મી છે મહાદેવને પશુ મળી નથી. પશુ મને એ આશ્ચર્ય થાય છે કે જેની કૃપાથી બહાણએ સંપૂર્ણ રચી તેમની ક્ષાને પાત્ર અને આવી યોગિમાં શી રીતે જન્મે? આપની લીલા જલુ વિચિત્ર છે. આપની અપરિમિત શૈવજ્યાથી આપે લીલાથી આ જન્મત રચ્યું છે, તેમાં આપનો ભક્તવત્સલ સ્વભાવ એ વિષમ જેવો જણાય છે.

સર્વાભિગ: સમદ્રશો વિષમસ્વભાવો.

મુક્તમિથો યદ્દસિ ક્ષયતક્ષયમાવઃ (૮-૨૩-૮).

આપ તો કલ્પતરુની મારક છો એટલે ભગવાં હોવા છતાં પણ બધાને પોતાની ભાવનાને અવુસાર ફળ મળે છે.

આ બાબત હવના સાપેક્ષવદનું સાધનથી પણ સિદ્ધ થાય છે. તેને દરિદ્રશિષ્ટિવાદ પણ કહે છે.

ભગવાને પ્રહલાદને કહ્યું કે તમે પણ બલિની સાથે સુતત્વ લોકમાં જાઓ. ત્યાં તમને મારા નિત્ય દર્શન મળે અને તેથી ઉત્પન્ન થતાં આનંદથી તમારા કર્મો બંધન નહીં થશે.

શુકાચાર્યે પણ ભગવાનની સ્તુતિ કરી અને કહ્યું કે “મનુષ્યોનું પરમ હયાલુ તો એમાં જ રહેલું છે કે આપની આચાર્ય પાસન થાય.”

પછી બ્રહ્મા વગેરે લોકપાલો પોતાનાં રથાને બધાએ અર્પિતિતી મતની પ્રશંસા કરી. અર્પિતિતી જેવું મત આજે પણ કોઈ બહેન કરે અને તેને ત્યાં વામન ભગવાનના જેવો અવતાર - થાય તો અસુરોથી ગાજ પામતી આપણી પૃથ્વીની મુક્તિ પણ થાય. તેમાં બહુ મતિનું (Majority) શય નથી પણ ઉત્તમ મતિનું કામ છે.

૯૩

કોઈ ન કરવો એ લેખમગ શમા રાખવા જેવું છે. કોઈના ત્યાગને મળતો સદગુણ શમા છે. એ કરતી વખતે જલુ આનંદ થાય છે, માટે શમા કરવી. કોઈથી માનસિક ચક્તિનો શય થાય છે. શરીર ઉપર તેની જલુ અસર થાય છે અને કેટલીક વખત આત્મચાત જેવું બન્યું પાપ થાય છે.

— અપ્યાત્મકલ્પતરુ મંથી,

શાસ્ત્રોમાં અર્થવાદના ઉત્તર

લેખક: શ્રી જયનારાયણ ભટ્ટ, વેદાન્તશાસ્ત્રી

આપણા પુરણોમાં નદીઓ વિશે, તીર્થો વિશે, દેવો વિશે, મતો વિશે અને ઈશ્વરો, પૂજ્યો, યાત્રી વગેરે વિશે ઘણી જગ્યાએ રસભરે પદો ગોઠા ગોઠા માહાત્મ્યો નજરે પડે છે. અને દરેકનું માહાત્મ્ય એકથી ચાંચાતું બતાવવાનું હોય છે, દરેકમાં, ભગવાન પ્રગટ થાય છે અને જે ભેદોએ તે મુદ્દા જાય છે, જ્યાં જ કુપોથી મુક્ત થવાય છે વગેરે આખા વચ્ચે રહેતું નથી. ખરું જોતાં આવાં જ્યાં જે ઈશ્વર બતાવવામાં આવ્યાં હોય છે તે એક જાતની લાક્ષણિકતા છે. તેમજ વિશેષ વર્તનાર માટે જે અગમ ઈશ્વર બતાવ્યાં હોય છે, તે ભવ બતાવીને પ્રાકૃત મનુષ્યને શાસ્ત્રના માર્ગમાં પ્રવૃત્ત કરવા માટે છે. આવાં જ્યાં વર્ણનોને અર્થવાદ રહેવામાં આવે છે, સમગ્ર મનુષ્યસમાજના હિતને માટે રચવામાં આવેલાં શાસ્ત્રોમાં આવી નીતિ ધારણ કરવી શાસ્ત્રકારોને માટે જરૂરી હોય છે. કારણ કે મનુષ્યસમાજમાં બધા માણસો કંઈ શુદ્ધ સ્વભાવવાળા અને ચિયરે સુદિન સમજણવાળા હોતા નથી. ગીતામાં કહ્યું છે કે:

ત્રિવિધા ભવતિ શ્રદ્ધા વૈરિનાં સા સ્પેમાવજ્ઞા
સાત્ત્વિકી રાજસી ચૈવ તામસી'તિતિ ।

આથી જે સાત્ત્વિક સુદિવાળા એટલે શુદ્ધ સ્વભાવવાળા માણસો હોય તેમની આગળ સામેલાનું-જેવું હોય તેવું જણાવવાથી જ તેઓ તેમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. જેઓ રાજસી સુદિવાળા હોય છે તેઓના સ્વભાવમાં ભ્રમરૂપિત રહેલી હોય છે, તેથી જેમાંથી કંઈ ભાગ થાય એવું હોય તેમાં જ તેઓ પ્રવૃત્ત થાય છે એટલે તેઓને શાસ્ત્રના માર્ગમાં પ્રવૃત્ત કરવા માટે લાક્ષણિક મૂલ્યો પડે છે અને પ્રજા જ પુણ્યજનને બતાવતાં વર્ણનો શાસ્ત્રકારોને લખવા પડે છે. વળી જે તામસી, હિંસ્ર અને બડ સુદિવાળા હોય છે, પુણ્ય-ફળોનાં વર્ણનો સહિજતા છતાં પણ તેઓને તે માટે પ્રવૃત્ત કરવામાં આનંદ થતો નથી, તેવાઓ માટે, શાસ્ત્રમાર્ગમાં પ્રવૃત્ત ન થવાથી પ્રાપ્ત થતાં અનિષ્ટ ફોજાં ભયપ્રદ વર્ણન કરવામાં આવે છે. પાણીઓને યતી અનેક પ્રકારની ભયનાંકે ટિપ્પણો, પ્રાપ્ત થતાં નરોડા અને તેમાં પડતાં કુપોનું વર્ણન વિસ્તૃત રીતે કર્યું પડે છે, કારણ કે મૂઢાસુદિવાળા કંઈ યોગ્ય જ યજ્ઞતથા જણાવવાથી સમજ નહીં નથી: શાસ્ત્રને જ્ઞાન

જનને ગ્રહણને બુદ્ધિ. એટલે શાસ્ત્રમાં મૂઢ સુદિવાળાઓને શ્યામકે ઇશ્વરોનાં વર્ણનોથી અને યુક્તિપ્રયુક્તિઓથી શાસ્ત્રમાર્ગમાં પ્રવર્તવાનું તેમના જ ભયને માટે શાસ્ત્રકારોને જણાવું હોવાથી શાસ્ત્રકારોને તેને માટે આપણે હોય કંઈ શરૂએ નહીં. પર્તગિયુ નજરે દીવાનો આચરિત પ્રકાર જોઈ તે બધી ધરણું જગું હોય ત્યારે તેને જોઈ કહીએ કે 'દીવો જો તો ધખધખતો અગ્નિ છે, તેમાં ઘું જાળ નહિ' - એટલું કહાથી ચાલવી નહિ. કારણ કે તે ચિયર સુદિવાળું નથી, તેના સ્વભાવમાં તે વખતે સાત્ત્વિક સ્વભાવવાળા સુદિ હોતી નથી. ધખધખતો અગ્નિ કેવો હોય તેવું તેને જ્ઞાન હોવું નથી. વળી તેને કહીએ કે ધાસમાં રહેવામાં થયું સુખ છે; ખાસનાં લીલાલીલાં પાંદડાં ખાવાનાં, પાણીનાં ખીંડાં ખીંડીયાં પીવાનાં, પવનની શીંગો લહેરામાં ઊડવાનું વગેરેમાં તને સાડું સુખ છે. છતાંદિ લોભાવનામાં વાઝદોથી તે પાણું વળી નહિ, કારણ કે દીવાનો પ્રકાર જોઈ તે મૂઢ ધઈ ગયું હોય છે. તેથી તેને માટે રાજસી ઉપદેશ કામ લાગતો નથી. તેને તો કમગની યાપટ લગાવીને પાણું કાઢીએ તો જ જમી શકે છે. તેથી રીતે મૂઢ મનુષ્યો માટે ભયાનક ઉપદેશો, અને રાજસી મનુષ્યો માટે લોભાવનારા ઉપદેશો કરવામાં શાસ્ત્રકારોની દીપ્તિતા જ છે, અને તેના મનુષ્યોની હિતચાહનાથી જ છે. કામ, કામ, કંડ અને ભેદની નીતિના ઉપદેશ સ્વાર્થ માટે અને બીજાના અહિનમાં કરવા તે અન્યાયો છે. શાસ્ત્રકારોએ નિરવાર્થભાવે પરહિત માટે જ માત્ર તે નીતિના ઉપદેશ કરી તે નીતિને પવિત્ર બનાવી છે, તેનો સદુપયોગ કરી છે.

વળી આ અર્થવાદનો ઉપદેશ કેવળ પુરાણોમાં જ થયો છે એમ નથી; વેદોમાં પણ થયેલો છે અને વ્યવહારમાં પણ કંઈ રહેલો આપણે જોઈ શકીએ છીએ. પરંતુ વ્યવહારમાં તેનો ઉપયોગ સ્વાર્થભવ નિમિત્તોથી જ થાય છે. કુચ્ચા વેપારીઓ અનેક જોડક રીતોથી પોતાની બનાવટોને 'પ્રાચીન-પ્રાચીન' પ્રચાર કરે છે. અને લોકોવા હોય ત્યાં ધૂતારા જુએ મરતા નથી. કારણે ધમધમીને અથવા લાચરતતથી પણ સ્વાર્થ સાધી શકાય છે, પણ આ શુદ્ધ ધર્મમય નીતિનું નિરૂપ સ્વરૂપ છે. અથવા 'યોગ્યો અધર્મ' છે. કીર્તનોની મારફત આ નીતિનો અધર્મવા જ ઉપયોગ કરનાર એવું કહી શકાય નથી.

પરી રીતે શાસ્ત્રકારોએ જે આ અર્થવાદ રચ્યો છે તે ૩૧જ એક નીતિના રૂપમાં જ નથી, અથવા કેવળ અર્થનો વાદ જ નથી, અર્થાત્ વર્ણન પૂરતો જ છે એમ નથી, તેમજ પ્રાકૃત મનુષ્યોને શાસ્ત્રજગમાં પ્રવૃત્ત કરીને તે દૂર રહે છે એમ પણ નથી. જેવી શ્રદ્ધાથી મનુષ્યો પ્રવૃત્તિ કરે છે તેનું કશું અસ્તવ્ય પ્રાપ્ત કરે જ છે. તસ્ય તસ્યાચર્ણાં શ્રદ્ધાં તામેવ વિદ્યામ્યદમ્ । કારણ કે આપું જન્મત કલ્પનામય શ્રદ્ધા ઉપર જ ચાલી રહેલું છે. શ્રદ્ધામયોડ્યં પુલ્કયો યો યચ્છદ્ધાઃ સ્ત યય સ્તઃ । એટલે સ્વર્ગકામો યક્ષેત । સ્વર્ગની ઇચ્છાથી યજ્ઞ કરનાર અર્થાત્ સર્વ-સ્વનો ત્યાગ કરનાર 'સ્વર્ગસ્વ' પ્રાપ્ત કરે-સ્વર્ગને મેળવે એ અર્થભાવિત નથી. સ્વર્ગ એ કોઈ એકાન્ત તત્ત્વથી નિશ્ચિત વસ્તુ નથી. સ્વર્ગ એ ભાવજન્ય છે. એટલે યજ્ઞ કરનારની કલ્પનામાં (ભાવનામાં) જેવા પ્રકારનું સ્વર્ગ હોય તેવા જ સ્વર્ગને તે પોતાની શ્રદ્ધાનો પરિપાક મર્તા પ્રાપ્ત કરે છે.

આ રીતે શાસ્ત્રવિદિત માર્ગથી અર્થાત્ જલ્પ-ધર્મથી ઇષ્ટપ્રાપ્તિ કરતાં કરતાં મનુષ્ય ઉપર યજ્ઞ જન્ય છે. પછી તેને વધુ ભોગમુખર્જા રહેતી નથી, કારણ કે ઉત્તમોત્તમ સુખોની અધારતા તેણે જ્ઞાનનિશ્ચયથી પ્રવૃત્તિ કરીને અનુભવી લીધી હોય છે. તેથી સ્વારપણી તે યથાર્થ ઉપરેચનો અધિકારી જ ને છે, તે યથાર્થ ઉપરેચને મદલ્ય કરી શકે છે. ત્યારે જ તેનામાં તેવા ઉપરેચથી વિવેક-વેરાગ્ય સ્વરણ રીતે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. અને સર્વત્ર આત્માનો અનુભવ કરી જીવભાવથી તે યુક્ત થઈ જાય છે.

સંસ્કારના લોહા કે જે કુટુંબની માયામાં જ રાત રિત માણુ-માણુ કરીને પડી રહેનારા હોય છે તેઓને આથી યજ્ઞ, શાસ્ત્રવધુ, તીર્થયાત્રા, તીર્થસ્નાન, શ્રાદ્ધ અને દાન વગેરે પારમાર્થિક કાર્યો મોટામોટા રીતેના અર્થવાદ સાથે જતાવનામાં આવેલાં છે કે જેથી તે કરતાં ઉત્ક્રિય થાય. તેથી આવા અર્થવાદથી કંઈ ખોટું પરિણામ આવતું નથી; ઉલટું તેમાં પામર જીવોના ઉદ્ધાર થવાનો ધણી જ સંભવ હોવાથી તે પ્રશસ્ય છે. જેથી વિશેષ શુદ્ધિવાળા છે તેઓને આવા અર્થવાદથી કંઈ ગુરસે થવાનું કારણ નથી. સમજ્ઞ જ્ઞાનમાર્ગ શાસ્ત્રોમાં ભરી પડ્યો છે, તેમાંથી શુદ્ધિ ધરાઈ જાય એટલે જોરાય તેમને મળી શકે છે; તેના જ તેઓ અધિકારી છે. તેથી અર્થવાદની નિન્દા કરવાનું અને તેને ક્ષીણ સમૂર્ણ દિનુ શાસ્ત્રોને પોષણ કહેવાનું સાદસ કરવું ચોક્કસ નથી. કોઈ ધર્મમાં અર્થવાદ મિલકુલ ન હોય એવાં શાસ્ત્રો નથી, ઉલટું દિનુ શાસ્ત્રોના અર્થવાદથી પણ વિશેષ અર્થાં વર્ણનો તેમાં હોય છે. વળી દિનુ શાસ્ત્રોમાંના અર્થવાદથી તેમાં પ્રવૃત્ત યતારાઓને કોઈ જાતની અનિષ્ટ-પ્રાપ્તિ જતી નથી અને ઉપરે તેઓ શુદ્ધ જ્ઞાનના અધિકારી થવાને લાયક જ ને છે. માટે શુદ્ધિવાત્તે પોતાની સમજ્ઞ પ્રમાણે પોતાને ચોક્કસ કાશીય માર્ગે મદલ્ય કરીને વિશ્વસ્યમાર્ગમાં આગળ વધવાનું છે. પોતાને નિરુપવેગી એવા અર્થવાદનાં શાસ્ત્રો સંપૂર્ણ રીતે નિરર્થક નથી. મોટા ધણેલા માણસોને નિરુપવેગી એવાં દિગ્દર્શ, રમકડાં વગેરે બાજોને નિરુપવેગી નથી, તેવાં રમકડાં રમીને જ બાજોના વિશેષ-શુદ્ધિવાળા થાય છે.

જપ-ધ્યાનની પ્રક્રિયા

[જ્ઞાનયોગી શ્રી ચંદ્રલાહિના વાર્તાલાપમાંથી]

સંગ્રહક-શ્રી નારાયણ સહ

શ્રી ચંદ્રલાહિ—જન્મતની દરેક વસ્તુનું નામ છે. માફ-તમાઈ સૌનું નામ છે. આપણો જીવતા દોષજી અને આપણને કોઈ બીજા નામે જૂઝ મારે તો આપણે એકદમ નહિ બિહીયું. હા, પછી જવાબ બારે કાય અને એની અક્ષરથી જીણુ ખર્ચ. પણ આપણું નામ લખને

કોઈ પોષારો તો જલદી બિહીયું. નામનો એટલો મહિમા છે. એ રીતે આપણા અધિ-મુનિ અને જ્ઞાનો પરમાત્માનું નામ ઠીક પાડવું છે. ટેનિશ્વન માટે કહેવાય છે કે એ જ્યારે જ્યારે અસ્તિ થતો, એને. જન્મવાનું સ્વસ્ત્ર નહિ, પ્રેરણાશક્તિ ચાલી જતી સાતતી ત્યારે

તે એકાંતમાં ચાલી જતો અને ટેનિસન ટેનિસન એમ પોતાનું જ નામ વારંવાર મોટે અવાજે બોલતો. આ રીતે કરવાથી એ ચાંત થતો, એને પ્રેરણા મળતી અને જીવવાનું કામ આમળ ચલાવતો. આમ નામસ્મરણની મુદ્દમ અસર અમ્માસ કરવા ભેગી છે. જપનો આમક પદ્ધતિ જ નીચીતા ધર્મોમાં છે. તેમાં તે એ જપ ભે પૂરું ભાવથી થાય તો તે શું ન કરે? આસ નિહાળવાની ક્રિયા પણ ભેગા ભેગી છે. જાહમ્ સો જાહમ્ સો એવા ધીમે અવાજ સંભળાશે. આ સ્વાભાવિક આવાજ છે. એને ધ્યાનથી સંકળીએ તોયે એકાગ્રતા માટે લાભ થશે. જાહમ્ સો જાહમ્ સો તે હું હું, તે હું હું અથવા હૈં હૈંની ભાવનાને યાસોમધ્વાસની સાથે વધી લીધી હોય તો પછી રોકે યાસોમધ્વાસે હૈં ના જપ આશુ-રહેવા લાગશે. દરરોજ સવારે અષી કલા અને સાંજે અષી કલાક આ કરવા ભેગું છે. પછી તો જાણે એ જપ ચાલ્યા જ કરશે. એને અભ્યાસ નહીં છે. જે જપ જપવા પડતા નથી પણ પોતાની મેળે જ જપાયા કરે છે તે અજપા જપ ચલાય. આમ વગર પ્રયત્ન અભ્યાસ જપ સાથે આપણે એકરૂપ થઈ નહીંએ એ કેટલું દુષ્કર્મ મળાય !

જન્મતની વાગે એટલે જન્મરની વાતો તો રહેવાની. નહું હોડીને જન્મકર્મ ચાલી જવામાં તો કાપરતા છે. આપણે અંલી રહેવાનું છે અને જન્મતની અજરોયી મુક્ત રહેતાં શીખવાનું છે. આ અસરથી મુક્ત રહેવામાં જપ એક સરળમાં સરળ સાધન છે નાનો ગોટા, ક્રી પુરુષ સી, મને તે જાતિનાં, કામનાં કે પર્મનાં માણસ પંચુ જપ તો કરી જ રહે છે આપણે સૌ સંસ્કૃત-વિકસપના વધારેપડતા ભારનીયે ક્ષાપ્તએ ક્રોએ, એક-જરખા, નિમમિત જપથી આ ભાર હળવો થાય છે, મિત્ર એકામ થવા લાગે છે, પછી ને વિષમમાં જોડીયું તેમાં સરળતાથી જઈ રહે છે, હરોળાયેલી વસ્તુઓ રાંત થવા લાગે છે. વસ્તુઓ રાંત થવી એ પણ એક ભાર પ્રગટિ અણુપ. રાંત મિત્ર તે જ યોગ્યરથ મિત્ર છે, ભાવ-પૂર્વક જપથી ધિરપ્રમિલિતન એટલે સમર્પણ આપો-આપ આવે છે. યોગીઓ યોગની ક્રિયાઓ કરી કુંડ-લિની નામની એક કપોઝર પડેલી સંક્રિતને જમત કરી તેને ઉપર વહેવડાવવા પ્રયત્ન કરતા હોય છે. આ કુંડલિનીમાં જાગૃતિ આવવાની નિશાની એ છે કે મન

ખૂબ મસ્ત હવામાં રહે છે, અનંદની લહેરો ઘીછા કરે છે. કવચિત અસાધિતું મોઝું આવે છે ખડું, પંચુ વગા તરત જ મિત્ર પ્રસન્ન થઈ જાય છે. નિર્દોષ આનંદથી કુંડલિનીની સંક્રિત જાગૃત થાય છે અને જાગૃત થયેલી કુંડલિની આનંદની માત્રા ટકાવી રાખવામાં સદાપણ જાય છે. આમ આનંદ અને કુંડલિનીનો પરસ્પર મેળ છે. ભાવપૂર્વકના સ્મરણથી આનંદ થાય છે એ તો જનુ-ભવ કરીને જોવાની વસ્તુ છે. કાચકંથુને વગ્ગ આરસીની જરૂર હોય ખરી કે? કરી લુઓ પણ સાવ-ખાની રાખશો. કુંડલિની જાગૃત થઈ છે કે કેમ એ જોવાનું કામ તમારું નથી. સૌ જમય પ્રયાણે થઈ રહેશે. કુંડલિનીની ચિંતામાં પડશો તો કશું ન વળે, કારણ કે તમારા રત્નમાં ફગની ભાવના આવી ગઈ હશે એને માટે એક ક્ષણ સંભળ્યું છે. એક જાળકે જોરનો કળીઓ વાળ્યો. તેને પાણી પામ્યું, તેની સંભાળ રાખે પણ દિવસમાં એક-એ વખત આશપાસની માટી કાઢી નાખે અને જુએ કે ફજો ફૂટેલો કે નહિ. આમ જણા દિવસ ચાલ્યું પણ ફજો ફૂટેલો નહિ. જાળક એના ખાપ પાસે ફરિયાદ કરવા ગયો કે આટલી સંભાળ લેવા છતાં ફજોમાંથી ફજો કેમ ફૂટતો નથી? જાણે એના દિશાને જૂલ સમજાવી કે બાઈ, ફજો ફૂટેલો જોવાની તારી અંધારાજ ફજો ફૂટેલો અટકાવે છે. આપણે ત્યાં પણ આમ જ થાય છે, કદાચ કલાક અચલ આચરણ કરવામાં માળીએ તો આપણે કાઠને કાઠેતા નથી કે આને આટલું અસલ આચરણ થયું. પણ એક કલાક માત્ર રહજી પાકળ કાઠેલો હશે તો આપણે ફૂલા જમાતા નથી, જાણે શું કરી નાંખ્યું! રહજી કરવામાં આપણે કાઠના ઘેર ઉપકાર કરીએ એવું પાનીયું, કે જન્મત આપણને ચારાં સન્નન, ગાંધ્યાં અને ભક્ત કરેશે-એવી આશાથી એ માગે નહીં તો તેથી પારેલી કદગતા નહિ જ મળે, રહજી કરવાને ખાતર રહજી થવું જોઈએ, જરૂરની આશા એમાં હોય જ નહિ. કદના રહજીની સમેલી અચકારિક અજરોના દાખલા મારી પાસે સખા-બંધ છે પણ એ અસરો જાણીને હૈં ના જપ કરવા મંડવું એ જરૂર નથી. વખત જતાં ક્રી પોતપોતાનાં જીવનમાં જ એની અસર ભેદ રહેશે.

નવનાથ કથામૃત

લે. કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ રામો

(અતઃક ૫૫૬ ૧૧૧ થી આણુ)

મત્રચૈન્દ્રનાથ ચાંચરી નિવાસો મય રમી રુલા જાડ
બારતના પૂજ્ય પવિત્ર તીર્થ શ્રોત્રોતી યાત્રા કરવા નીકળ્યા.
ત્યાંથી ફરતા ફરતા બંગાળા દેશમાં સમુદ્રના કિનારા
ઉપર મંદિરિ નામના એક નગરમાં આવો ચઢ્યા.
પરંતુ એ મરત યોગી ભગવત્પ્રમરણ કરતા કરતા,
આશ્વા ભય છે. ત્યાં તો એક વસિષ્ઠ ઝોતી સ્વૌપ-
દયાળ નામે એક સંસ્કારી ઝોઠ બહાણુ રહેતા હતા.
તે ધણુ જ સ્વધર્મનિષ્ઠ અને કર્મકાંક્ષી હતા. તેમની
સતી જાતું નામ સરસ્વતી હતું અને તે ધણી જ સ્વ-
સ્વવતી અને સંસ્કારી હતી. સ્વસ્વ ને સદૃશ્ય એ સાથે
નથી હોતા અને હોય તો એ પૂર્વના શુભ પુરસ્કૃત જ
પરિણામ છે. કારણ કે ધણી જગાએ ત્યાં સ્વસ્વની વિશેષ-
પતા હોય ત્યાં સદૃશ્યનો તેમજ શુદ્ધિસુતો લક્ષન અભાવ
જોવામાં આવે છે. કાચ સ્વસ્વ હોય, સિદ્ધિયુ પશુ
હોય છતાં સરસ્વતિ, સરસ્વતા, અને સ્વધર્મપાત્ર-
નમાં એકનિષ્ઠા વિના, તે સિદ્ધિયુ કદી પશુ શોભતું
નથી. હાલના શ્રોત્રિસુતમાં સ્વસ્વ કે વિચરતું, કાવ તેમ
ફરતું અને પોતાનું મનધાતું કશું એવી બાજત
વિશેષ અવલોકાય છે અને એથી જ કેળવણી નિંદાને
પાત્ર થાય છે.

“પોતાનું બૂલી ગયા, પરથી કીધા નેહ
અધોમતિ એથી થઈ એમાં નહિ સદેહ”

સમજાતો! આને મોઢાલે મહાવપના લાજવરે જેમ
પુરુષવર્તન બજાયું છે, તે કરતાં પશુ સ્ત્રીઓનું એણે
વધુ બજાયું છે. કારણ કે હાલની સિદ્ધિયુ પામેલી સ્ત્રીઓમાં
મોટે ભાગે સદામારને જાણે દુરાચારે રચાન લીધું છે.
સ્વવતી અને નમ્રતાને રચાને મિશ્વાભિમાન પેરતી મળું
છે. ધર્મ ઉપરની ચઢામાં તો તેઓના જીવનમાં મોટું
મોટું જ હોય છે છતાં સ્વધર્મ ઉપર મહાવાળી સદાચારી
સ્ત્રીઓને તેઓ પોતાની દૃષ્ટિમાં હમી કામને છે અને
તેમના તરફ ધુણાધી જુએ છે. સુવિદ્યયુત્ત પરિણામ
આવું ન હોય. કુંજ કેળવણીથી કુંજ, કુંજ સુધરેલી, એ
ધણુ જોયું છે, જણુ છે અને વાંચ્યું છે. મારે કંઈ
જોવાનું જણવાનું કે સાંભળવાનું છે જ નહિ, એ તો
તમે જાણાં સ્ત્રીઓ એટલે આમથી તેમ આમથી

છો. સુધરેલા સ્વામીમાં સમજ ચએલી સુધરીઓ આવી
મિશ્વાભિમાનનાં વાઘે. ઉચ્ચારતી આજ્ઞાઓ બધાં
જોવામાં આવે છે પોતે કારે. આ સ્વસ્વ કે ફરે, સ્વ-
ધર્મની મર્યાદા મૂકી અને તેની સાથે વિપરીત-અજાણ
વહેવાર કરે અને પ્રધરથી એ કરે નહિ. આમાં જ એ
તેની સ્ત્રીઓ પોતાના સિદ્ધિયુની શ્રેષ્ઠતા સમજતી હોય તો
તેઓ જાણકાર બૂલ કરે છે. ત્યાં આમને ગુણી દેવના
શબ્દો યાદ આવે છે કે:—

“મન મનિન તન મુંદર કેસે
બીસરસ બારા કનાકપટ જોસે.

માટે હું તો મારી આધુનિક જમાનાની સિદ્ધિયુ બેલી
બહેનોને કહું છું કે પાશ્ચાત્ય કેળવણી બારતની આ
રમણીઓનું માતર નહીં ધડી કાઢે. એને જે બારતી
ગાતાનું સાચું માતૃત્વ-પદ લેતું હોય તો પૂ. મહાત્મા
અધીછના શબ્દોમાં કહું તો બારતની એ આપ રમ-
ણીઓએ જે વિવચાન કરવાની સહેજ પશુ પશુ જરૂર
નથી. છતાં ઠાણુ જણે શું યવા બેઠું છે તેની જ સમજ
પડતી નથી અને લક્ષ્યપ્રતિલક્ષ-કાશિકુલ (અમૃત) રૂપી
હાટડીઓ વધતી જ જાય છે, કીટકર જેવા સુધારક
જર્મનીમાં કાપડો કપો હતા કે સ્ત્રીઓને મુદ્દિયણ
સિવાય બીજું સિદ્ધિયુ ન મળતું જોઈએ. કારણ કે એ
પુસ્ત્રોમાં બેઠારી વધારે છે. જ્યારે હાલના બોરતમાં
બેઠાર પુસ્ત્રોને તોટો નથી ત્યાં આ નવા બેઠારોને ત્યાં
ગોઝવવામાં આવશે! છતાં ઠાણુ જણે કમિટેવના સામ્ર-
જ્યમાં એવો વિષમ પવન હાલ તો વાહ રહ્યો છે કે
આપણી નોકા દષ્ટ તરફ વળન કરી રહી છે તેનો ખ્યાલ
પશુ મોઢ કરતું નથી અને આંધીમાં બોડી રહી છે.
પશુ નક્કી મનને કે જે નોકા એક દિવસ ખઠક સાથે
અજાણને વડી જવાની છે. માટે બાંધવા! આવતરથી
હોકાચને નિયમમાં શાંખશે તો જ શાંખશે.

બાકી જે વિદેસીઓનું અંધ અનુકરણ કરશે અને
અર્થતંત્રથી હોશખંતને કાપી દેશે તો જરૂર નોકા
ખઠક સાથે અજાણને વડી જશે. પછી તો થયો પશ્ચાત્તાપ
ધરી પરંતુ પછીનું એ કહાવણુ નકામું છે. પછી તો
પશ્ચાત્તાપ કરતાં હુણી જ મરવાનું હશે. મારે એ કંઈ

ન આવે તે પહેલાં સમજે અને આપની યાનપ્રજ્ઞા-
સિદ્ધાન્તા રાહને બદલે. આજની દુનિયા દેશિદેશીની
વાતો કરે છે, પરંતુ એમનું અનુકરણ વિદેશનું છે. કેમ કે
આપણે જ્યાં હુરોપમાં શું, યહું અમેરીકામાં શું યહું,
રશિયામાં શું યહું તે જોઈએ છીએ, પરંતુ સમજીએ!
જરા તમે તપાસ લો કરો, તમને જે સાચું દેખાય છે
એ દુનીયામાં નહીં. વધુ કોઈગણની છેડા છુટકાની
પ્રથા છે. અને તમે પ્રતિનિધા જાના નીચે સંજોગ
વર્ણોત્તર અને, પુનર્જનના કાયદા કરી ભારતને હુરોપ
બનાવવા પ્રયત્ન છો. પરંતુ અમને તમારી પાયાત્મ
પદ્ધતિ સહેજ પણ મળતી નથી. જો સાચું પૂછવાયો
તો અમને અને અમારી મા-બેન-દીકરીઓને આપત્તવું
જનહિંસન કરી ભારતને સ્વયં જીવવા દો, તમારી
કલ્પનાના સ્વપ્નમાં સ્વયં નથી પણ નરક છે. મારે
હજી જમડી અણું નથી. પશ્ચિમની કુદરતી દેશ
સિવાય છવો અને અમને છવવા દો. એ જ અમારી
આત્મ જાવના છે.

“શ્રીતા સ્ત્રી, તારામલીના શાપકા છે ખાનમાં ?
દેવીઓ એ જઈ મધ છે દેવ હિંદુસ્તાનમાં.
મહાકવિતો કહેવાય છે અવતાર નારી હિંદી,
સતીત્વનો સજ્જતી હતી રણુમાર નારી દિંદી,
અવદવામાંથી સદા ઉદ્ધાર નારી દિંદી,
નારી નહિ પણ નેહ સાચી તારનારી દિંદી.
ઉત્તર થવા આ દેશમાં શુભ જાવના ભારતી હતી,

સહુભાગી યજ્ઞને નામ સાથે ભવનિધિ તારતી હતી.
મરીતલ મહાકવિતોમાં નેદની ગજુના મધ,
ચોતે મધ છે પણ ચોતાની નામના મૂડી મધ.
સમજીએ! આ છે અમારી આપ માતાઓ કે જેના
લોહીના ઝોજો જિંદગી આપેલ અમી કાશું હતું.
આરે હાથની માતાઓ દિનપ્રતિદિન દેહનમાં દુષ્કાતી
જળ છે. અને સીનેમા-સામાયીઓનું અંધ અનુકરણ
કરે છે.

“શ્રેવા પતિની ચાહતી ભારત તણી સન્નારીઓ”
પ્રાણુ હમને પાળતો સતી-ધર્મને સન્નારીઓ,
તે નારીઓ આને જાહેર દેહન મહી લોભાય છે,
તેથી જ ભારતવર્ષની આ અવગતિ દેખાય છે.

સમજીએ! સર્વોપદ્રાવ બાલકની પતિપ્રાપ્તિ
સતી શ્રી સરસ્વતી એવી આદર્શના રંગે રંગાયેલી
શ્રી હતી. કીર્ત્તિ રૂપને યજ્ઞ શીલમાં લોલો છે,
સ્વચ્છતામાં નહીં. મારે ભાઈઓ અને બહેનો! જરા
સમજી. તમે ભારતને કિલ્લના રંગથી રંગવા હજી
છો પણ નહીં મળીને કે ભારત એ ભગવાનની દેવી
બ્રહ્મ છે. એટલે તમે અને તેટલા ધમપ્રજ્ઞા કરી પણ
ભારત ભારત જ રહેશે હિરણ્યકશ્યપાદિ અને શાવણાદિ
ભારતની આપ સંસ્કૃતિને નથી તોડી શક્યા તો ખીલની
શું તાકાત છે !

(માણુ)

શ્રી વીંઝાત ભક્ત

શે. વાનપ્રસ્થ શ્રી માહાદેવ રાણુ

પોરબંદર રાજ્યની હદમાં પોરબંદરથી સાત આડે
દૂર દેશવાસી સાખાના મુકોશનું નિવાસસ્થાન વીંઝા-
વાસા નામ છે. આ ગામમાં મહેર રાણીમાં અનેક
ધરતીર, કાશું અને શાતા પુરો મધ અથા છે. મહેર જન
મૂળ જન્મ્યુત છે. તેઓ રમ્યતાનામથી ગુજરાનમાં મધ
કાશીવાવામાં આવ્યા છે. આ મહેરરાણીના મહેર, પ્રભુના
ખ્યાર ભક્ત શ્રી વીંઝાત ભક્તની આ કથા છે.
વીંઝાવાસા ગામે દેવપરદેશથી વાગાણુએ, ભાવિક ભક્તો
વાગાએ આવે છે. વીંઝાવાસા ગામ એ મૂળ દારૂ
તરીકે જોળખાય છે. આ ધામ ભક્તજનોને આકર્ષો

રજુ છે એવું શું કારણ હશે ! મૂળ દારૂકના નામથી
શા મારે જોળખાય છે, આવા પ્રથા વાગાણુઓના
હરણમાં સ્વભાવિક ભાતા જ હશે પણ તે માન્યને
મૂળ હિંદીકાસ જાણવાની જુદી દરમિયાન કરતી યાનવાવર્ષ
રનાન કરી કોરેલનાં દેહન કરી તેઓ ચાહતા શાય છે,
એટલે મૂળ હિંદીકાથી અજાણુ રહે છે. આજની કથા
એ પ્રયોગો પ્રુથાસો કરશે. આજની કથાની કથા
હજીકાતને તે સોહામ્યનાએ દોડી દીધે છે પણ
ખરી રીતે સત્ત્વ વસ્તુ તો હજી હજીથી નથી પણ
સ્વાભાવિક રીતે જ નહાર આવે છે.

મહેર કુટુંબમાં જન્મ લીધેલ આ પવિત્ર આત્મા વીંઝાત ભક્તના નામથી ઓળખાતા હતા. વીંઝાત બ્રહ્મ અમણ હતા. વારતવિક રીતે તો પ્રભુપદ પામવાને અથવા તો આત્માના ઉપધાર માટે ઘણાં સત્કારો વાંચવાની જરૂર નથી. શાસ્ત્રો જોખી મોઢે કરવાં તે કરતાં પણ સત્કારો અને સદ્ગુરુદ્વારા જે કંઈ જાણવાનું મળ્યું હોય તેને ગ્રેમ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક આચરણમાં મૂકવાનો સ્વભાવ પાપવામાં આવે તો જ જીવનની ઉન્નતિ થઈ શકે. શાસ્ત્રો અને સત્ગુરુઓ માગે હતાં છે, પણ તે માગે કેવાડે તે પ્રમાણે આલવાનું તો પોતાને રહ્યું. જીવ સંસારના વિષયોની આશ્વાસપણની ભેડીઓમાંથી મુક્ત થવા માટે જ્ઞાનપૂર્વક પ્રયત્ન પુરુષાર્થ કરી કરે તો પુરુષાર્થના પ્રમાણમાં જરૂર લાગે એવું.

બલે શાસ્ત્રોની મોટીમોટી વાતો કરે પણ જો જીવ સંસારના રામદેવશી કાયામાં પ્રાપ્તિ રહે અને એમાં જ આનંદ માનતો હોય તો એવો પાંચર જીવ કરી પણ કાયામાંથી નીકળી શકે નહિ.

જેમણે કામ-ક્રોધ-લોભ આદિ યત્નથી જીવ્યા છે, પોતે બ્યાંબ્યાં નજર કરે ત્યાં પરમાત્માનું જ સ્વરૂપ જોવામાં આવે, જેને ક્રોધ યત્ન નથી તેમ મિત્ર પણ નથી અને હાથમાં સ્વભાવ પ્રગટેલો છે એવી રીતિએ પહેલેલે મને તે આશ્રમમાં હોય, સી હોય અથવા પુરૂષ હોય પણ તે જ પરમ પાને એવવવા બાંધપાશળી બને છે.

વીંઝાત ભક્ત બધેલા ન હોતા પણ સંતપુરોની સેવા કરી તે દ્વારા આત્મ-ઉન્નતિને અનુભવ થયો લીધે હતા. પોતાના મનના મેલ ઘોષ આત્માને ઉન્નતવળ બનાવેલો હતા. પોતે ગુરુપાશ્રમમાં રહી નીતિથી આલી પ્રજાભજનમાં જ જીવન વીતાવતા હતા. ઘેર આવેલાં સાધુ-સંતો-અતિથિઓનો બહુ ભાવથી સત્કાર કરતા હતા. ક્રોધ કુખીને જોઇ તેમનું હૃદય જહુ કુખી થયું અને તેના કુખમાં બની શકે તેટલો ભાગ સેવા તત્પર રહેતા, ધ્વિર પ્રત્યે તેમની અડમ શક્તિ હતી. આત્મસંશોધનનું તેમનામાં અપાર દૈવત દર્શન માવાના પ્રદેશમાં રહ્યા કરતાં માયાના શુભામ જન્મ નહોતા. વિશુદ્ધ જ્ઞાનની ન્યોતિ જન્મવે તેથી તેમની પરમાત્મા પ્રત્યેની વિશુદ્ધ ખક્તિ હતી; સંસારની અસારતા જરા-

જાર સમજણપૂર્વક અમળાએથી તેથી તેઓ પ્રજામળ જીવન વીતાવી રહ્યા હતા.

વીંઝાત ભક્ત માટે એમ કહેવાય છે કે તમને શ્રી દારકાનાથજીના મંદિરની જ્વળનાં દર્શન કર્યા બાદ દરોજ જન્મવાનો નિયમ હતા. અને તેવા મુશ્કેલીના સંજોગોમાં એ નિયમ પાળવાની કાળજી રાખતા. હમેશાં ક્રોધ નિયમ કે ટેક લેવી સહેલી છે પણ તે પ્રમાણે તેને હંમેશાં પાળવી એ અતિ કઠણ છે. પ્રભુના ભક્તો જે કંઈ નિયમ કે ટેક લે છે તે પાળવા માટે ટકવે અથવા તેવાર છે તેની કસોટી કરવા તથા તેનો તામ લાવતાં માટે બમવાન પરીક્ષા કરે છે અને પરમાના ખરેખરા ભક્તો. હોય છે તે જ આકરી કસોટીમાંથી પાર કિતરે છે.

એક તરફથી બમવાન ભક્તોની કસોટી મૂકવા તેવાર ચામ છે, ત્યારે બીજી તરફ પ્રભુના આજ્ઞા ભક્તોની લાજ રાખવા ભક્ત-આધીન બમવાન દાંતરાલુર જીવાં રહે છે. બમવાન આજ્ઞા ભક્તોને આધીન થવા રહેતા આજ્ઞા છે. શાસ્ત્રો પણ તેની સાક્ષી પૂરે છે. વીંઝાત ભક્ત પોતાની તેજસ્વી ધોડી ઉપર બેસી વીસ વાટેથી શ્રી દારકાનાથજીની જ્વળનાં દર્શન કરવાને માટે એક દિવસ રવાના થયા. સૂર્યનારાયણ પોતાનાં તેજસ્વી કિરણો પૃથ્વી પર પ્રસરાવી રહ્યા છે. વનરાજિની અંદર આખી રાત્રિ મૂંઝા બની બેસી મથેલાં પક્ષીઓ કીલ-કીલાટ કરી વનને ઝળતી રહ્યાં છે. આ બંધો જરા માત્માની અધોક્ષિક રચના તરફ વીંઝાત ભક્ત નજર કરતા કરતા પ્રસન્નતાથી પોતાની ધોડી ચલાવે જાય છે. રસ્તામાં એક વૃક્ષ બાજેણુ બાજા કર્યાં અને બોલ્યા કે વીંઝાત-ભક્ત! તમારા હિતની એક વાત કહેવા દે આંહી જોતો છું. તમે આજે આંહીથી જ પાછા ફરો એમ કહીને વૃક્ષ બાજેણુ ધોડીની લગામ ખાંધી રાખી.

“મહારાજ! તમે બાજેણુ હોય એમ મને લાગે છે. હું તમને પગે લાગી પ્રણામ કરું છું. તમે મને પાછા ફરવાનું કહ્યું પણ એ તો ક્રોધ રીતે બને તેમ નથી; કારણ કે શ્રી દારકાનાથજીના મંદિરની જ્વળનાં દર્શન કર્યાં વિના મારાથી પાછું ફરવું જ નહિ.”

“વીંઝાત ભક્ત! હું જ્વળનાં દર્શન કરવાની દાં છોડી દીએ અને પાછા ઘેર જાઓ, હું કીલ-કીલ છું.”

“મહારાજ! પાછા ઘેર જવાનું કારણ શું? હું તો કીલો મને ખજાર તો પડે!”

“ભક્ત ! તમને લૂંટવા અને આ તમરી તેજદાર ધોડી પકાવી સેવા માટે રસ્તામાં કાગળી ટાળી ઝોડી બાંધીને બેઠી છે. હું મારી નજરે બેઠેને આવ્યો છું. તમે નાહક લૂંટાઇ જશો તે આવી સરસ ધોડી છે ઈ- ખોપ બેસીશ.”

“મહારાજ ! તમે ઇ મારા બધાની વાત કરી, ઇ જરાજર, પણ લૂંટાવાની બીકે હું પાછો ફરું અને મારો નિયમ ચૂકું ? ઇ તો કદી નહીં બને. ને થવું હોય ઇ બસે થાય, બાકી પાછો તો નહીં જ ફરું. ને મારા વાંધાજીની અરજ હશે તેમ થઈ રહેશે.”

“વીજાત ભત્ત ! ત્યાં તમારા વાંધાજીની અરજ કંઈ કામ નહીં આવે, એ લૂંટાડાંએને મનમાં એમ નહીં થાય કે આ ભગવાનના ભક્ત છે માટે એમને ન લૂંટવા. માટે પહેલાં તમે તમારા સરિરનું રક્ષણ કરો, નિયમ અને ટેક એ બધું સરિર પછી છે, સરિરનો ખચાવ થતો હોય તો નિયમ ચૂકી ફેવામાં વધી નહિ. હું તો તમને અવગી કહાલ તો ન જ આવું ને ?”

“અરે ! મહારાજ, તમે બ્રાહ્મણ થઈને મારો નિયમ મૂકાવવાની અવળી કહાલ આપવા કપાથી આવ્યાં ! તમારા જેવા બૂઢેવાએ તો ધરમ કે ટેકને ખાતર મરી શીટગાની કહાલ દેવી બેઠીએ કે ટેક મૂકાવવાની કહાલ ફેરી બેઠીએ ? હું બ્રાહ્મણોમાંથી પણ જાતુ અને ધરમ ચાલ્યાં અર્થ કે શું ? મહારાજ ! તમે પણ અમને છો કે આ નાશવંત કાપા એક વખત તો પડી જવાની જ છે તો આ હાલમાંના ભારા અને મોંઘના લોભાનું રક્ષણ કરવા હું મારો ધરમ મૂકી છું ! મહારાજ, આવી ખડ ખાવાની વાત શું કરો છો ? મને આ કાષાનો જરા પણ મોહ નથી, તેમ મારવાનો તો જરા પણ ડર નથી, માટે ધોડીની લગામ મૂકી દીધો, મારે મોડું થાય છે, મારે તમારી શીખામણ બેઠતી નથી, ને મરવાથી બીજે છે તે પ્રથુના ભક્ત તરીકે જોળખાવા થાય જ ન અણુપણ. આંહી તો—

ભક્તિ શરવીરની સાચી, લીધા પછી ન મેલે પાછી—ને દરેક પ્રકારનો લોભ આપવાને માટે તેજર રહેનારો હોય તે જ પ્રથુનો વહાલો દાસ બની શકે છે.

આ તો ઠીક છે કે મારા નાશની મારા ઉપર પાર-વાર થયા છે તેથી માનું તો મન કે તેમ નથી પણ કાઆપોઆ મનવાળાનું મન તમે ફેરવી નાખો ખરા.

તમે બ્રાહ્મણ અમારાં તરવાનાં તુબ્યાં કહેવાઓ, તમે આવી કુળામવાની વાતો કરો તો પછી બીજા અમને કે શું તાર ! હવે તમે તમારે રસ્તે, હું મારે રસ્તે. તમારે કોઈ દક્ષિણા બેઠતી હોય તો આવું, કારણ કે તમે નમ્યા જોત છો.”

“વીજાત ભત્ત ! મારે તમને બોટી નથી કરવા, પણ એક વાત સાંભળીશ્યો, હું દક્ષિણ સેવા નથી આવ્યો. જુઓ, તમે ભીતના મહેર અને મહેરને કાપ લૂંટી લે તો કુનિયામાં ક્યાં તમારે હાલવા જેવું રહેશે નહિ વળી તમે મને તેવા કિંમતવાન હોય તો પણ તમે તે બ્રાહ્મણ છો અને એ તો જાત જણાવી દર્શીયાર જઈ ટાળી છે. ત્યાં તમારી વહાલુરી પણ કામ નહીં આવે, માટે આજ શુકન વાડે કરો અને. પાછા ફરો, નહિતર આખર ગુમાવી બેસીશ. વળી કોણુ જેવા બેઠું છે કે વીજાત ભત્ત તેમજનનાં દર્શન કર્યાં છે કે નથી કર્યાં, તમે તમારે ગામમાં બંધને કહેજો ને કે દર્શન કરી આવ્યો.”

“અહાહા ! મહારાજ, આ તે તમારી સુધિમાં કંઈ દેર પડ્યો છે કે શું ! તમને ભનવાન ઉપર જરા પણ વિશ્વાસ નથી. મહારાજ ! ભગવનના સાચા ભક્તોની કદિ કાજ નય જ નહિ એમ મારો અંતરાત્મા અવાજ બારે છે. ખરેખર હજાલજ કનિયુમ આવ્યો. ખરો, નહિતર તમારા મોહમાં આવી વાત હોય ખરી ! મહારાજ ! કુપ્રમ સમાજને મા. હું કાચું કહું છું કે મેં તમોને ભગવાનમાં વિશ્વાસ જ નથી; તો તો પછી તમારી માળા, પૂળ, પાંદ, દેવદંડન એ સાવ નકામાં જ અર્થ તમે અમારા દેવ છો, તમને વધારે કહું તો હું પાપનો ભાગીદાર બની જાઉં, પણ આપલા ! હવે પછી આવી શીખામણ કોઈને જણા થઈને દેને માં, તમારી શીખામાણ તો એવી હોય કે પ્રથુને ખાતર પોતાની વહાલમાં વહાલી વસ્તુની કુરગામી કરવા તૈયાર થાય, તમારી શીખામણ તો એવી હોય કે સંસારની મોહજાળને તોડી છિન્ન-ભિન્ન કરી પ્રથુપદ પામવા માથાના પ્રદેશને જોળાં બીજા. એક કાપર અને અહાલીન માણસના મોહમાંથી જેવાં કાપરતાનાં વેણ નીકળે એવાં વેણ તમારા મોહમાં શોભે મહારાજ ! તમારી વાતો હવે કાંઈભગવામાં પેલું અમે ક્યાંક અમારાં ધરમ બેઠ બેસીએ એવો તમારો ઉપદેશ છે. લીજો, મારે કરવું. એમ કંઈ વીજાત ભત્ત તે પોતાની ધોડીને આજળ અલાવવા માટે પમની એડી મારી પણ મહારાજ સમામ મૂકતા નથી.

“વીજાત ભગતે! એમ જવારો તે કમ!” વાકત કહે; “તમારે મારી રેક સુકાવી માઈ કમેત કરવું છે? મૂશી રે લખામ!”

“વીજાત ભગત! હવે તો તમે મને મૂશી દેશો તો પશુ હું તમને કદી મૂકું તેમ નથી. હું તમારી અચળ રેક અને અચળ શ્રદ્ધાથી પ્રસન્ન છું” એમ કહી શી ભગવાને પોતાનું ચતુર્થજ સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું.

વીજાત ભગત તો વિરમમ પામી ગયા. ઘોડી હિપરથી એકદમ કૂદી પડ્યા અને ભગવાનના ચરણોમાં સાક્ષાત્ દહવત પ્રણામ કરી પ્રભુના ચરણાવિંદ પકડી રાખ્યાં. વીજાત ભગતની ઘોડીએ પશુ પ્રેમ ભરેલી હલ્લુખાટી કરી અને પોતે પશુ ભગવાનને વંદન કરવાની અભિલાષા ધરાવતી હોય એવો ભાવ દેખાડ્યો. ભગવાન પ્રવેશના અનન્ય પ્રેમના આવેશમાં વીજાત ભગતનું હૃદય કપી મધુ, આંખોમાંથી પ્રેમના આંસુ વહેવા લાગ્યાં, એ આંસુથી ભગવાનના ચરણો ભીંજાયા. ભગવાને તેમને ઊભા કર્યા અને અતિ પ્રેમથી હાતી સાથે આંખા. “વીજાત ભગત! હું તમારી અનન્ય ભક્તિથી ખુબ પ્રસન્ન થયો છું, આ હળિદુર્ગમાં તમારા જેવા વિશુદ્ધ દાસવાળા ભગતો બહુ ઘોડા નીકળશે. વીજાત ભગત! તમારી જે ઇચ્છા હોય તે માગી શકો. હું તમારી સર્વ ઇચ્છા પૂર્ણ કરીશ.” “મારા પ્રભુ! મારા નાથ! આ દાસ પર પારાવાર કૃપા કરી અને દરન આપ્યાં તો આથી વિશેષ લાભ મને શું હોય? પ્રભુ! મને સંસારના શેષપશુ વિષયોમાં જરાપશુ અમત્ત નથી. સંસારના શેષપશુ વેળાએ ઝોગચાળી દેશ પશુ ઇચ્છા નથી તો પછી શું માગું? છતાં આપની મારા પર ક્યાંદિ યત્ન છે તો મારી માગણી છે કે આ રેક

સેવકને સકાને માટે આપના ચરણોમાં રાખો. એ જ છેવટની આશા છે. વીજાત ભગતે! તમારો ત્યાગ અને પ્રેમ જોઈ હું વચન આપું છું કે તમારી ભાવના સિદ્ધ થશે પશુ આ તમારો રેક આ સંસારમાં રહેવાને નિર્મોહ ચરણ છે ત્યાંસુધી માઈ રમરમ-પ્રાપ્ત કરી જીવન પૂર્ણ કરે. હવે તમારું ચિત્ત મારામાં જ છે એકદમ સંસાર તમને બંધનકારક થશે નહિ.” “હે નાથ! આપ અમમ-લોકારણ છો. મારામાં તો કંઈ ભક્તિમંત્ર, યોગમંત્ર નથી. હું તો કાલીધેલી વાતોમાં તમારા મુલ્ય ગાયા કરીશ અને મારા હૃદયના ઉંઘાડમાં ભાગી જીવું છું” આવી હું આપની પ્રતિમા પધરાવું અને આપની દરશન પૂજા કરું અને દરન કરી કૃતાર્થ બનું.”

“વીજાત! ભગત! તમારી સર્વ ભાવના સારણ થશે, આવી મંદિર થશે અને તમારા રોજના પવનના દરન કરવાના ધણા મટી જશે. ભગત, તારું દર્મ્યાણુ થાઓ!” એમ કહી ભગવાન અંતર્ધાન થયા. વીજાત ભગતે ધ્યુરકૃપાથી મુંઝ મંદિરો બનાવ્યાં જ્ઞાન-સ્વાવ બંધાવી, મંદિરોમાં ભગવાનની પ્રતિમા પધરાવી અને દરશન પ્રેમધામે પૂજન કરવા લાગ્યા. વીજાત ભગત જીવ્યા ત્યાંસુધી એકનિમિષથી ભગવાનની ભક્તિ કરી કૃતાર્થ બન્યા.

એ મંદિર માત્રાનું પામ બની મધુ. આ મંદિરોને આજે સાતસો વરસ થયાં છે. અનેક માત્રાઓએ આવી આજે છે અને જીવ છે.

આ મંદિરોને ધણાખરો ભાગ પડી જવાથી જ્ઞાનવીર રાજરત્ન નાનજીભાઈ કાલીદાસ મહેતાએ શ્રી દત્ત જીજ્ઞાસુ ખરચીને મંદિરોને જીવોદ્ધાર કરી વીજાત ભગતના નામને વીરેષ અમર બનાવ્યું છે.

નમોસ્તુ ગાંધે, સુવિશાલપુરે, દુર્યં સ્વદેશોન્નવિકારણાય ।

યેન ત્વયા, પ્રેમઘટેન પૂર્ણઃ મહાકલિતઃ સત્યમયઃ પ્રદીપઃ ॥

જેમણે સ્વદેશોન્નવિકારણા ઉત્પત્તિ પ્રેમશી ઘીથી પૂરેલી સત્યશી હીવે પ્રગટ કર્યો છે, તેવા સુવિશાળ પુરુષવાળા મહાત્મા ગાંધીજીને સ્કારા નમસ્કાર છે.

(સીતારામ શર્મા.)

પ્રભુ-દર્શન

લેખક:—શ્રી નીલકુમાર શુક્લ, બી. એ., એલ. એલ. બી.,

[અથા દશમા અઠર્માં ટાઈટલ ઉપર, સૌથી ઉત્તમ ઉપયોગ કેવી હોઈ શકે એ વિષેના ઉપરિચત કરેલા પ્રશ્ન ઉપર શ્રી નીલકુમારભાઈ પેતાના સારિત્વક વચારો રજૂ કરે છે.]

કહે છે કે ભગવાન બાવના બખ્ખા છે. પ્રેમપૂર્વક કરેલી પ્રાર્થના, પામર માનવ જીવે પ્રત્યે તેમને આકર્ષી શકે છે. માનવ જીવનમાં પ્રેમથી કથી વસ્તુ સાધી શકાતી નથી. જન્મત આપુ' આને પ્રેમની વાંચના કરે છે. વિશ્વપ્રેમ અને વિશ્વગ્રધુત એ તો યીજો સોફીસ્ટોનો મુદ્રાલેખ છે. સંસારી જીવાત્માને તો દંબી પ્રેમ દર્શાવી ડેટલીએ વાર લલચાવાય છે, પરંતુ પ્રભુ પ્રત્યેનો પ્રેમ સાધારણ રીતે રળાતો નથી. એને મેળવવા માટે તો આપણે આપણો પ્રભુ અર્પણ કરવા સુધીની તૈયારી રાખવી પડે છે. પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા આ જન્મતના નિમોતા છે. તેઓ સવ શક્તિમાન, સર્વ-વ્યાપક છે. તેઓથી દંધ પશુ અત્યંત નયી; આપણો તેમના પ્રત્યેનો પ્રેમ, ડેટલો શુદ્ધ, સાચો અને સારિત્વક છે એની કસોટી તે અચારનવાર કરે છે, અને તેમાંથી આપણે ન્યારે પાર ઊતરીએ છીએ ત્યારે તે પેતાની કૃપારૂપી અપીની કૃપી આપણી સમક્ષ ધરે છે. દયાળુ ભગવાનના સાદાત્મારની આકર્ષિ આપણામાંથી બજા સેવે છે; પરંતુ તેને માટે જેણે પૂન કષ્ટો સહન કર્યા હોય, યા આકરી તપશ્વર્ષી કરી હોય અને ભાવપૂર્વક ઝંખના કરી હોય, તેને જ ઇશ્વરના દર્શનની ઝંખી થવાની સંભાવના હોય છે. એક સામાન્ય મોટિના જીવાત્માને તો તેના દર્શન મટિની ઉત્સુકતા થતી એ પશુ અસંભવિત છે, તો પછી તેના સ્વપ્નદર્શનને તો ખ્યાલ જ ક્યાંથી આવી શકે અને જેને તે પ્રાપ્ત થાય તે ડેટલો સદ્ગામી !

અહોભાગ્ય એ જીવાત્માનાં જેને પ્રભુદર્શનની સ્વ-પ્રત્તિમાં પશુ ઝાંખી થઈ. ડેટલાએ જન્મથી એનો આત્મા પ્રભુદર્શન માટે તલસતો દર્શી. એની તૃષ્ણા સ્વપ્નદર્શન છોડી એ એનું સદ્ભાગ્ય નહિ તો બીજું શું ? ભગવાને પોતે પ્રસન્ન થઈ, ભકતને સ્વપ્નમાં દર્શન દીધું અને તેને કૃતાય' ક્રોધોન્ન્યાટકું બણે કે અપૂર્ણ હોય તેમ ભકત પાસેથી તેની ઇચ્છા બણી અને તે પશુ પૂર્ણ કરી. આટલી કૃપા કેના ભાગ્યમ હોય ! ભકતને ભગવાને દર્શન આપ્યું, અને તેની ઇચ્છા પૂર્ણતાં ભકતે એક લાખ રૂપીઆની જરૂર જણાવી. ભગવાને તે પૂર્ણ

કરવાનું સ્વીકાર્યું. ભકતથી માંતર્તા મંગાઈ ગયું અને પછે તેના સદુપયોગ વિષે તેને મુંઝવણ થવા માંડી. સદુપયોગનું સાધન તેને સમજતું નથી. આનો ઉકેલ દર્શન છે.

જન્મતમાં જન્મ, લીધા પછી, સંસારની માથા આપણને એટલી બધી લથેટી દે છે કે આપણે પિતા જન્મનિષ્ઠતાને વીસારે મૂકીએ છીએ, એનાથી આપણે વિખૂટા થઈ જઈએ એ હેતુથી આપણી આસપાસ માથાના અનેક ઇકારા ! ખેપો તે ખેલવે છે, તેમાં આપણને તરખોળ કરી મૂકે છે. માથાના આ લાતાવરણમાંથી દૂર દળી જવું એ મુશ્કેલી માટે ઘણું દુષ્કર છે. તેના આશિષ પ્રાપ્ત કરવા એ યરરીરનું કાર્ય છે. કાવર-પામર પ્રાણીઓ એ મેળવી શકતા નથી. કહે છે કે—“દારનો મામ્ છે થાનો, કાવરનું નંદ કામ જોને” એક જન્મમાં તેની કૃપા મેળવી શકાતી નથી. અનેક જન્મો સુધી તેના સાક્ષાત્કાર માટે તીવ્ર આમિયાણા સેરીને તપશ્વર્ષી કરી પડે છે.

ડેટલાએ કષ્ટો સહન કરી તેમજ અનેક જન્મો સુધી આકરી તપશ્વર્ષી કર્યા પછી, પ્રભુદર્શનના ભાગ્ય-શાળી સ્વપ્ન એને પછી પશુ કરી પાછા માથાની માંગણી કરીએ એ ઉચિત નથી. એ ભકતના સ્થાને પૂર્વ-જન્મોના કમોત્સાહને પ્રભુદર્શનનો યોગ, કદાચ ડેટલ બીજી વ્યક્તિને થાય અને તેને માંગણી પૂછવામાં આવે તો ઇશ્વરે તે પછે જુદી અવગી ન સૂઝાડે તો એ જ વાચના કરે કે આપે દર્શન આપીને સર્વે મનો-રથ તપ કર્યા છે. આ જન્મતમાં આપના દર્શનથી અધિક શું ? નથી, આપના દર્શન બાદ બીજા મોડનો મોઢ-દવે નથી. આપના દર્શનથી હું કૃતાય' થયો છું. દવે આપના સેવકને આપની પાંખમાં સ્વીકારો, જન્મ મુલ્યના ચક્ષવામાંથી ઉગારો અને આપની અર્પણ-જ્યેષ્ઠતામાં, એને લીન કરી દો.

ભકતે શ્રી ભગવાન પામે એક લાખ રૂપીઆની માંગણી કરી અને તે સંતુષ્ટ થઈ. એનો સદુપયોગ કેવી રીતે કરવો એ વિચારોએ-માથા એવી છે કે જેમ જેમ તે આપણી પાસે આવતી ભય છે. તેમ તેમ આપણને

લોભ અને લાલચ વધે છે, અને તે વધતાં વધતાં આપ-
ણમાં અસિધાન અને અદભાવ પણ જોવા કહે છે.
અને તે આપણને બિડા અંધારા રૂપમાં ફેંકી દે છે.
સંસારી જીવોમાં એમાંથી બહાર આવવાને અનેક
પ્રયાસ કરે છે, પરંતુ બહાર નીકળવાને બદલે અદરને
અંદર વધુને વધુ બિડા ખુલ્લો જાય છે. શ્રી ભગવાન
પાસેથી મેળવેલા રૂપીઆ એક લાખનો ઉપયોગ એવી
રીતે કરવો જોઈએ કે જેથી અદ્ભાવ આપણને
રપટ' પણ કરી ન શકે. જનકમ્યાણુ ચરિતા
અનેક માગે અને અનેક સાધનો આ જમતમાં છે.
સંસારી જન, સમાજની દૃષ્ટિએ આવી પ્રવૃત્તિમાં તેના
ઉપયોગ કરે એ ઠીક ગણાય. પરંતુ તે પ્રમાણે જો
ઉપયોગ કરીએ તો તેમાં આપણો અદ્ભાવ નષ્ટ થતો
નથી પણ મુદ્દમ રૂપે પણ રહે છે. રાખલા તરીકે રાઈ-
ઓની શારવાર-ગુથ્યા બરાબર થઈ શકે તે માટે એક
સાધનસંપન્ન રુઝબાલપ આ રૂપીઆમાંથી બિલુ' કરી
શકાય, પણ એવા ઉપયોગમાં કદ નહિ તો હવે
પણ અંતરમાંથી એટલું તો લાગ્યા નિના નહિ રહે કે
અમુક પ્રકારની વ્યવસ્થા મારાનાજીમાંથી થઈ છે. આમ
સમાજ-ઉપયોગી પ્રવૃત્તિઓમાં તેના ઉપયોગ કરીશું તો
તેથી પણ આપણો અદ્ભાવ નષ્ટ થશે નહિ. અભિમાન
આપણને બીજે અદ્ભાવને બદલે નીચે ખાડામાં જ
ઊતારશે. જેથી તેમાંથી બની શકે તો ઉપરી જવું એ જ

અને તે વાસ્તવિક જણાય છે. ત્યારે એ રૂકમનો ઉપયોગ
આપણે કઈ દિશામાં કરવો જોઈએ? બહુ વિચારમંથન
કર્યા પછી એટલું જ મુજબ છે: બહુને લડખીરપી માયાની
અંત્રાલાપા થઈ અને પરમ દયાળુ પરમાત્માએ તે
સંતુષ્ટ કરી. હવે તેનાથી લોકભાવને બદલે ત્યાગરૂપિ
પ્રાપ્ત કરાઈ અને તે કેળવવી જોઈએ, અને ભ્યાંથી એ
પ્રાપ્ત કરી ત્યાં જ તેને પ્રાર્થના કરીને સમર્પણ કરી
દેવી. એ પ્રમાણે વર્તન કરવું એ સહેલું નથી, ત્યાગ-
રૂપિ પ્રાપ્ત કરવી અને તે કેળવવી, ખાસ કરીને
ગોઠપાશમાં લપટાયા પછી તો તે મેંધી જ છે, શ્રી
ભગવાન સાતુકળ હોય. તેમની કૃપા હોય, અનેક
જન્મોમાં તેના પ્રાપ્તિ માટે યાચના કરી હોય, ત્યારે
તે મેળવી શકાય છે. આ તક બહુને મળે છે
તો તેને ન તરછોડતાં રૂપીઆ એક લાખની રકમને
સદુપયોગ ત્યાગરૂપિમાં જ સમર્પણે માને તો તે ઉપ
દેડીને, લાખશે. આ દિશામાં પગલાં ભરવાથી
પોતાના આમાંનું કલ્યાણ કાપી શકે છે.

પરમાત્મા પાસે તો નિરંતર એટલી જ પ્રાર્થના
છે કે જન્મમૃત્યુના ફેંદામાંથી આ પામર આત્મા
બિહાર અને તારી જોડમાં તેને રવીકરી લે. શ્રી કૃષ્ણ
ભગવાન માંડણી રવીકારશે? એવું દર્શન રચે પણ
નિદાણી યોગશે?

શીખવા લાયક

(અનુવાદક-શ્રી. અમૃતલાલ નરસિંહદાસ ગાંધી)

બ્રહ્મજ્ઞાનનો અધિકારી:-

એક સાધકે કોઈ મહાત્માની પાસે જઈને તેમને
પ્રાર્થના કરી કહ્યું કે, "મને આત્મસાક્ષાત્કારનો ઉપાય
જાતાવે!" મહાત્માએ એક મંત્ર જાતાવીને કહ્યું કે,
"એકાન્તમાં રહીને એક વર્ષ સુધી આ મંત્રનો જપ કરો.
જો દિવસે વર્ષ પૂર્ત થાય, તે દિવસે નાહીને મારી પાસે
આવજો. સધા એ પ્રશ્નને કહ્યું. વર્ષ પૂર્ત થવાને
દિવસે મહાત્મા જીએ ત્યાં જાઉં મહાત્માને ભજવીને કરી
દીધું કે જ્યારે એક સાધક નાહી-ધોઈને ચોરી પાસે
આવવા લાગે ત્યારે તેની પાસે જઈને જાણી કયારે
બિડાશે, બંધીએ એ પ્રમાણે કહ્યું. સાધકને ગુસ્સો

આવી ગયો અને તે બંધીને મારવા દોડ્યો. બંધી
નાસો ગઈ. તે ફરીથી નાહીને મહાત્મા પાસે ગયો
ત્યારે મહાત્માજીએ કહ્યું-બાપ! હમણાં તો તમે
સાધની પેટે કરવા દોડ્યા છો. માટે એક વર્ષ સુધી
ફરીથી મંત્ર-જપ કરો, પછી આવજો. સાધકને ખોડું
તો લાગ્યું પંજુ તે ગુસ્સાના આગે સમઠને ચપ્પો ગયો
અને મંત્ર-જપ કરવા લાગ્યો. બીજું વર્ષ જો દિવસે
પૂર્ત થયું હતું તે દિવસે મહાત્માજીએ તે જ બંધીને
કહ્યું કે આજ નવાર પેલો સાધક મારી પાસે આવે,
ત્યારે તેના પગ નીચેથી જરા જાડ ફેરવી દેજો. તેને
કહ્યું, "મને મારશે તો?" મહાત્માજી બોલ્યા, "આજ

મારો નહી, બોલોતે રહી જશે. ' તે આગ્યો એટલે
જામીએ જાતને ઝડકેની દીધું. સાધક ક્રોધિત થમને
પાંચ-દસ કહેરા સખ્દ સુણ્યા અને ફરીથી નાહીને
તે મહાત્માજીની પાસે આગ્યો. મહાત્માજીએ કહ્યું-
' જોષ! કરકતા તો નથી, અણુ સાપરી પડે કુંદકા
મારા છે. એવી દાયકમાં આત્મસાક્ષાત્કાર કેવી રીતે
થશે? ' જાઓ, એક વર્ષ ફરીથી જપ કરો. ' આજખતે
સાધકને પોતાની ભૂલ ખબર પડી અને મનમાં મોટી
લજ્જા આવી. તે તેને મહાત્માજીની કૃપા સમજ્યો
અને તે મનમાં તે મનમાં તેમની પ્રશસા કરતોકરતો
પોતાના રચન પર આવી ગયો. તેણે વર્ષ સુધા ફરીથી
મંત્ર-જપ કર્યો. ત્રીજું વર્ષ પુરું થવાને દિવસે મહા-
ત્માજીએ જામીને કહ્યું કે, ' આજ તે અહીં આવે
ત્યારે કચરાની ટેપલી બેસીને તેના પર નાખજો. હવે
તે ખીલશે પણ નહીં. ' જામીએ એ પ્રમાણે કર્યું.
સાધકનું ચિત્ત નિર્મલ થઈ ગયું હતું. તેને કોય જીત-
ક્રુદ્ધ આગ્યો નહીં. તેના મનમાં ઉઠકું જામીના તરફ
કૃતજ્ઞતાની ભાવના જામત થઈ. પછી તેણે હાથ જોડીને
જામીને કહ્યું- ' માતા! તમારો મારા પર મોટો ઉપ-
કાર છે કે તમે મારા અંદરના એ મોટા ભારે
દોષને દૂર કરવા માટે મણુ વર્ષથી જગત્તર પ્રયત્ન કરી
રહ્યા છો. તમારી કૃપાથી આજ મારા મનમાં ભરા
પણ દુર્ભાવ નથી રહ્યો. એનાથી મને એવી આશા
છે કે માધા શુદ્ધ મહારાજ આજ મને અવરણ ઉપદેશ
આપશે. ' એટલું કહીને તે રનાન કરીને મહાત્માજીની
પાસે જઈને તેમના ચરણોપર ટળી પડ્યો. મહાત્માજીએ
જામીને તેને હૃદય સાથે સમજાવ્યો. માથાપર હાથ ફેર-
વ્યો અને ઘઠલા રચકનો ઉપદેશ કર્યો. શુદ્ધ ચિત્ત-
કરણમાં તરત જ ઉપદેશ અનુસાર ધારણા થઈ ગઈ.
અજ્ઞાન મટી ગયું. જોન તો હતું, આવરણ દૂર થાયથી
તેની અનુભૂતિ થઈ ગઈ અને સાધક પવિત્ર થઈ ગયો.

અનુદેશ:-

એક મહાત્મા રાજગુરુ હતો. તે રાજમહેશમાં
રામને ઉપદેશ કરવા જતા હતા. એક દિવસ
તે રાજમહેશમાં ગયા. ત્યાં જોજન કરી જાપેર
પછી એકલા પાછા ફરતા હતા. પાસે રાજનો એક
મુસવાન મેલીતો દાર ખૂટીપર બસાવેલો હતો. દારની

તરફ મહાત્માની નજર ગઈ કે તરત જ મનમાં લોભ
આગ્યો. મહાત્માજીએ દાર ભેટારીને એળીમાં મૂકી દીધો.
તે પછી પોતાની ખૂંપડી પર પાછા ફર્યો. અહીંયાં દાર
ન મળવાથી લોભ યોગ સર થઈ નોકરોને પૂછવામાં
આવ્યું. મહાત્માજી પર તો સંદેહનું બીજકુલ કારણ ન
હતું. પણ નોકરોને દારનો પત્તો કેવી રીતે લાગે? તે
તો જિયારા બિચકુલ અળબુ હતો. ચોરીય કલક વીતી
અથા જાઠ મહાત્માજીને મનોવિચાર દૂર થયો તેમને
પોતાના કૃપાર મોટા પશ્ચાત્તાપ થયો. તેતરતજ રાજ-
દરબારમાં જઈ પહોંચ્યા અને રાજની સામે દાર રાખીને
બોલ્યા- ' માલે આ દારને હું ચોરીતે લઈ ગયો હતો,
કારણ કે મારી સુધ્ધિ મારી ગઈ હતી, તમજ મનમાં
લોભ આગ્યો હતો. આજ મારી ભૂલ ખબર પડી
તેથી દોડી આ ચો છું. મને બધાથી વધારે કામ એ
વાતનું છે કે ચોર તો હું હતો અને અહીંયાં બીયારા
નિર્દોષ નોકરોપર ખરાબ રીતે વીતી હશે.

રાજએ દરોને કહ્યું- ' મહારાજજી! તમે દાર લઈ
જાઓ એ તો અસંભવિત વાત છે. માત્રમ ધાય છે કે
જેણે દાર લીધો હશે તે તમારી પાસે આગ્યો હશે અને
તમે રવાણાએ તેને બચાવવા માટે આ અપરાધને તમારા
શિર પર લઈ લીધો હશે. '

મહાત્માજીએ બહુ જ સમજીને કહ્યું- ' રાજન!
હું જુદું નથી બોલતો. ખરેખર દાર હું લઈ ગયો હતો,
પણ મારી નિરપદ નિર્દોષ વૃત્તિમાં આ પાપ કેવી રીતે
આવ્યું તેનો હું કાંઈ નિર્ણય કરી શકતો નથી. આજ
સવારથી મને જાઠા થઈ ગયા છે. હમણાં પાંચમી વખતે
જઈને આગ્યો છું. માફ એવું અનુમન છે કે કાલે મેં
તમારા ત્યાં જો જોજન કર્યું હતું, તેનાથી મારા નિર્મળ
મનપર ભૂરી અસર પડી છે અને આજ મને જાઠા
થવાથી તે અજ્ઞાત વધારાને લાગ મારા ચરીરમાંથી
બહાર નીકળી ગયો છે, ત્યારે મારો મનોવિચાર મટ્યો
છે. તમે પત્તો લગાવીને બતાવો-તે આજા કેવું હતું
અને ક્યાંથી આવ્યું હતું? '

રાજએ ખબર કરી. જામીએ બતાવ્યું કે ' એક
ચોર મઠ કાલે ચોખાની ચોરી કરી હતી, ચોરને અડા-
લતમાં સજ થઈ હતો; પરંતુ હરિવાલો પોતાનો માલ

લેવા માટે હાજર ન થયો તોથી જ તે માલ રાખ્યા જસ થઈ ગયો. તે ચોખા - બહુ જ સાગ દતા. આ પ્રમાણે મદાત્માણને માટે કહે તે ચોખાની ખોરખતની હતી.

મદાત્માણએ કહ્યું- એટલા માટે જ સાઓએ રાખવાના અનનો નિરેધ કર્યો છે. જેની રીતે સારીરિક સેઓના

સદ્ગમ પરમાણુ દેવાઈને રાગનો વિસ્તાર કરે છે, એવી રીતે સદ્ગમ માનસિક પરમાણુ પણ પોતાનો પ્રભાવ દેવાવે છે. ચોરીના પરમાણુ ચોખામાં દતા. તેવાથી માંડે મન મંચલ થયું. અને ભગવાનની કૃપાથી આજ ન્યારે તેનો વધારાનો ભાગ મગદારથી નીકળી ગયો, ત્યારે મારી શુદ્ધિ શુદ્ધ મધ. આદારશુદ્ધિની એટલા માટે જ ખાસ આવરયક્તા છે.

ક્ર

પ્રભાતનાં પુષ્પો

લેખક:-શ્રી. વલ્લુ દોટક

જરા પણ ધસાયા વિના જલસા કરવા, મિત્રમંડળમાં ફરવું અને પોતાના આ વિચિત્ર સ્વભાવની ડાહ્યને પણ ખબર ન પડે એ ખરેખર એક ભંતની આવકત છે. અશ્વત્થ, આ આનંદ પ્રદ સાંપાત નથી; પણ ધણી-રવભાવમાં આ વસ્તુ અજબ રીતે વણાઈ મધ હોય છે. ખીચું તેા કીક પણ પાસે પેસા દેવા છતાં પણ ન્યારે ચાણુસમાં આ અવશ્યજીનેવામાં આવે છે ત્યારે આપણને ધણી નવાઈ લાગે છે.

અમારા જ એક મિત્ર છે; પાસે ધણી પેસા છે, પણ ખરસવાની વાત આવે ત્યારે આગાહ રીતે ઊટકી જાય. અને ધણી ન્યારે કોષ હોટકમાં ચા-પાણી લેવા જઈએ ત્યારે પેસા ચૂકવાની વખતે તરત જ પોતે બિસો યસો અને કહેશે, “ભસા રહો, હું આપું છું” અને પછી તરત જ એ પોતાના ખીરસામાંથી સો રૂપીયાની નોટ કાઢશે અને બોલી બીસો, “સો, સાડું, છટા લેતાં બૂલી ગયો.” સવાભાવિક રીતે કોષ ખીસે મિત્ર પેસા ચૂકવી આપે. આમ આ નામાદાર ખીરસામાં સો રૂપીયાની નોટ રાખી મૂકે અને ન્યારે ત્યારે એ કાઢીને બિસો રહે અને ખીલના પેસા અમારામનો એક મિત્ર વધર સફાવે ચૂકવી આપે. સદ્ગતના યોગા વિવસો થઈ તો આ ચાલું પણ અમને તરત જ ખબર પડી મધ કે આ મિત્રનો સ્વભાવ જ આવો છે. એક દિવસ મારો મિત્ર ‘જાગૃષ્ણુ’ મીડાચો અને બોલી બીસો:-

‘શું કરવું? જસ, અને ત્યારે રૂપીયા સોની નોટ કાઢીને બિસો રહે છે! પેસા ન આપવા દોષ તો મારું

એને દેમાણુ કરે છે પણ આ દેખાવ મને જરા પણ પસંદ નથી.

મેં જવાબ આપ્યો, ‘તારી વાત સાચી છે, હવે આપણે બધા એનો સ્વભાવ જાણી ગયા છીએ, એક કુશિત કરીએ. આપણે કોષ દોરેલમાં જમવા જઈએ. હસ ખાર જમ્યાં જાયે અને પછી બે એ સો રૂપીયાની નોટ કાઢે તો તારે લઈ લેવી, આમ ક્યો સિવાય છૂટી નથી.

જાગૃષ્ણુ કણુચ થયો અને જતાં જતાં કહેતો ગયો, ‘આજ તો બેટાને સમજાવી દઉં કે પેસા કેમ ખસી છે. સંજ પડી એટલે નિમગ પ્રમાણે પેલી સો રૂપીયાની નોટ આવી. ધોડીવાર બેડા અને પછી તેણે જ કહ્યું, ‘ચાલો આજે સાંજે દોરેલમાં જમવા જઈએ.’

‘હા, ચાલો.’ સૌએ વાત વધાવી લીધી. લખમર આંકેક જણા દંતા. ગયા તાજમદાલમાં અને જમવાનો કોર્ડર આપ્યો. એક મિત્ર તો જસ ખાવાનું મંજાવે રાખે.

આખરે બીમ આગળ, કુલ રૂપીયા પડી રહ્યું મિત્રે કહ્યું ‘લાવો હું ચૂકવી આપું છું.’ બિસો થયો અને બોલ્યો, ‘અરે, હું છુટા લાવતાં જ બૂલી ગઈ છું.’ સોની નોટ છે!

પણ આ વખતે અમારામાંથી કોષ પણ એક બોલ્યું કે ‘લાવો, હું ચૂકવી આપું’ જાગૃષ્ણુ બે બોલ્યો, ‘અરે, મારા ખીરસામાં દળગની નોટ છે. નાહ, લાવો તમારી સો રૂપીયાની નોટ.’

આમ કરીને બાલકપણે પેતા ગીરદર પામેથી નોટ. સમ લીધી અને એમાંથી બીસ ચૂલી આપું. આ ઉપરાંત બે ફીચા વેડેડગને બેટ આપા. પછી 'તો એના જ પેસે ટેકસી કરીને ઘેર જાવ્યા ! આમ આ નામદારની અમે નોટ વડાવી. ત્યાર પછી એ કહી અમને કહેના નથી કે માલો, હેડેલમાં ! બે કે અમે સૌ એના સ્વભાવ સમજી મળા છીએ અને જનતાં સુધી એને આમંત્રણ જ નથી આપતા.

ઘણા માણસોના આલો સ્વભાવ જ પછી જાય છે. કેટલાક માણસો ગરાશર આ પીરાને વખતે જ, મનમાં એવો છરદો રાખીને જ આઆ લેખ છે કે આ-પણી મળી જશે.' આવા દાખને જઈ ચડતું એમાં કઈ વાંધો નથી પણ એવા ઠરાદાથી જવું એ ખરેખર કુટ્ટે છે. અલગત, સંજય ઉપર આધાર રાખે છે. પણ વર્તનમાં જે એ જ દેવું હોય તો તે ઇચ્છિત યોગ નથી અને આલો સ્વભાવ તરન ~ પરખ છ આવે છે. અમારો બાલુમાં જ હોનબન રહે છે. એમનો સ્વભાવ એવો છે કે પોતાને ઘેર તે સોપારો નદિ ખાવ, પણ આપણે ત્યાં આવરી કે તરત જ પા દાવી તન્ક ઉપરને વાનો કરતાં એકાદ અખી સોપારનો જુકો કાઢી જાય અને જતાં જતાં બીજી સોપારોના ચાર ટુકડા કરી, પેલા કાના ખીરસામાં મૂકીને આમતાં થયે, ત્યજે કઈ જન્મુ' જ નથી અને આ તો બધું સ્વાભાવિક છે એવું જ તે વર્તન રાખશે એ એમ માને છે કે એમનો આ સ્વભાવ કાઢ જાવું નથી. પણ હવેયા અને બપ એ નહી કમું' છે કે તે ધરમાં આપે એટલે પાનદાનીમાંથી સારી સોપરી જઈ લેવી એને એને જલદે ત્યાં ખરગ કહેલી સોપારો મૂકી દેવી.

બીજું તો કઈ નદિ પણ અમે બ્યારે એને ઘેર જઈએ ત્યારે તે કદિ પણ કાઢ જતોને વિલેક નદિ કરે. હકન પાણીના વાસ મિત્રાપ અમારું જાણું' કાઢ રીને સ્વાગત નથી મડ. અમનો સ્વભાવ જ આલો છે. કેટલાક માણસો મજલોજાજ હોય છે.

આપણી સાથે ઔદ્યાંય વખન સીંચા લેવા આવે ત્યારે એમને એમ સાથ કે હવે આપણે એકાદ રીતેના ખતાવી દેવું જોઈએ. આપણે ત્યાં આટલે વખન જમી જાય ત્યારે એકાદ વાર આપણને એમને ઘેર બોલાવે

અને જોડા વડા ખરારાવે.

આવા લોકો એમ માને છે કે એમના આ સ્વભાવની કાઢને ખરાર પકની નથી; તો તેમની આ જુલ છે. સમજી માણસો એકદમ સમજી જાય છે પણ કહેના નથી. અને કાઈ ટકાર કરવું' નથી એટલે આવા માણસો પોતાની જાતે ઘણી જ વ્યવહારકુશળ મણીને મનમાં સંતોષ માને છે.

સાધારણ માણસોમાં આવો સ્વભાવ એવામાં આવે છે એવું કંઈ નથી, પણ ઘણા જ પેસાદાર માણસોમાં આ જલતની વિમિત્રતા આપણને જોવામાં આવે છે. લોભરૂતિ એ જ આ સ્વભાવનું મૂળ છે. લેખી અને સ્વાથી' હોવા છતાં પણ કેટલાક ઉદાર દેખાતાનો પ્રવલ કરે છે પણ તે બધું જાય છે; કારણ કે માણસની આચાર ઉપરથી તરત જ એના વિચારની ખરાર પડી જાય છે. એક પ્રસંગે નદિ તો ખાજે પ્રસંગે આપ માણસો મિત્રમંડળમાં કે રોડી જોમાં બહુ પ્રિય જનતા નથી. એમનું અ.મનન જગણુ જાનંદ અ.વનું નથી.

આવા લોકોની સાથે જલે આપણે મળતા હોઈએ પણ એમને મળતાથી આપણા અંતરમાંથી જે ઉમળો પ્રવલ થયો જોઈએ તે થતો નથી. પણીવાર આપણી ઉદાર હાથે આવા માણસને સલામી લાગે છીએ પણ એ લોકો આપણા અંતરનો પ્રેમ છાંતી શકતા નથી.

અમારા એક કાકા છે, એમનો પણ આવો સ્વભાવ છે. એમને ઘેર કાઈ પ્રસંગ દશે તો જમતા બોલાવશે, પણ જાણીતા આ વિવસ ક્ષણે શાક નદિ કરે. એમને ત્યાં જન્મજમાં કંઈ દમ નદિ. આપણને જણાઈ આવે' કે જાતી વેડ પીતારવામાં આવી છે. જન્મુ' છે એવું કે લો કાકા કંઈ મંદા પડે અથવા લો એમને કંઈ કામ પડે તો આપણને જણાવજી એમ ન સાથ કે સાથ ત્યાં દોડી જાય !

આવી મનોવિવાજા માણસોને કાનમાં જણું' મળે રહે છે પણ જેને પ્રેમ મળ્યો નથી તેન કાનમાં કંઈ જ નથી મળ્યું ! આવા માણસોના સ્વભાવમાં એક ખાસ વિશિષ્ટતા હોય છે અને તે એ કે તેઓ પોતાની જાતને જ આલો હોય છે !

આવા સ્વભાવને લીધે જ મહર્ષી માણસો સારી જોગન શુભાવી એવે છે.

જીવનના આદિપર્વમાં એક બાળક પહેલી જ વાર નિદ્રાળમાં પડી રહે છે. એ બાળકને સોથી પ્રથમ માસ્તર '૧' લખતાં શીખતાડવાનો પ્રયાસ કરે છે. પરંતુ એકદમ તેનો હાથ વળતો નથી. ત્યારે વિદ્યુત શું કરે છે? તેનો હાથ આજીને વારંવાર ૧ ઘૂંટાવે છે. સેંકડો વખત એમ 'એકડો' ઘૂંટવાનો અભ્યાસ પડ્યા પછી, એ આંકડો તેના હૃદય-પ્રદેશમાં કાયમને માટે ખોદાઈ ચક્ર ગણ્ય છે. પછી જીવંતી પર્વત તેને શીખવાની જરૂર પડતી નથી.

હવે બીજી દૃષ્ટિએ જુઓ, એક કુશળ વૈવ છે. તે લોંટીપીપરને, નીચુ ધાલીને, વારંવાર ઘૂંટે જ નહીં. જ્યારે જ એક તકવાદી માણસ જોયો છે. વેચને લોંટી-પીપર ઘૂંટવામાં રિવસોના રિવસો સુધી સતત અને અખંડ પરિશ્રમ જાણવતા બોલતે તેને ખુબ અશ્ચર્ય થયું, તેણે વેચને પૂછ્યું કે, 'વેચરાજ! નાદકની આટલો બધો તકલીફ શા માટે જોડાવો છો? બે-ચાર વાર લસોટો-તો ન આવે?' અનુભવી વેચે, ઠંડા કરેને જવાબ આપ્યો કે, 'ભાઈ! પ્રચ્છતની પીડા વંધ્યા શું જાય? જેનો તમને અનુભવ નથી તેનો અ્યાસ તમને કયાંથી આવે? એકવાર વાટેલી પીપરને ઉપયોગ કરવાથી, તે તેના રચનાત્મક પ્રભાવે, સામાન્ય રીતે લાભદાયક નીવડે છે એ ખરું; પરંતુ તેને ચોક્કસ પ્રદર સુધી લાગ-લાગટ ઘૂંટવાથી તેનામાં વિજ્ઞાનક ક્રિયા પેદા થાય છે. એ તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તે વિશેષરૂપે કાયદાકારક પૂરવાર થાય છે અને એ તર્વા દર્શના કે અશ્વાપ્ત દર્શને જડમૂળથી દૂર કરી શકે છે હવે સમજ્યા કે નહિ? કહેવાનું તાત્પર્ય માત્ર એટલું જ છે કે:-

(૧) માત્ર એક જ વાર બાળકને 'એકડો' શીખવાડવાથી તે શીખી જતો નથી. તેને વારંવાર ઘૂંટાવવાની જરૂર છે. ઘૂંટ્યા પછી જ તેને તે વિષેનો સાચો અ્યાસ આવી શકે છે.

(૨) માત્ર એક જ વાર લોંટીપીપરને ઘૂંટવાથી ખાસ ફેર પડતો નથી. તેને, એકવારી રીતે, ઘૂંટવામાં આવશે તો જ વિજ્ઞાનક ક્રિયા ઉત્પન્ન થઈ શકે.

જસ, આ જ નિયમ કમનન્દમાં માનવતાં લાગુ પડે છે. જેમ આનંદજાએ મા અભિષેકતાં પશુ રમણ

કવોથી રમણ દેખાડે છે તેમ, માત્ર એક જ વાર પ્રજ્ઞાના નામનો ઉચ્ચાર કરવાથી, સામાન્ય કૌપદ્ય જરૂર થાય છે પરંતુ તેને વારંવાર ઘૂંટવાથી-લક્ષ્યો અને કસોડોની સંખ્યામાં તેનો ઉચ્ચાર, કરવાથી, તે વિશેષ કૌપદ્ય કરે છે-ધાણી કામ આપી શકે છે. હૃદય-પ્રદેશમાં બન-વન્નામનુ સામાન્ય જગે તો જ તેનો પચાઈ આવે આવી શકે. પેસો એ નજીવી વસ્તુ હોવા છતાં પણ તેને પ્રાત કરવા માટે માણસ પેટે પાટા બાંધે છે-તોલીનું પાણી કરી નાખે છે. પ્રજ્ઞનું નામ તો એના કરતાં જુદું મૂલ્યવાન છે. મોઢી વસ્તુ મેળવવી હોય તો મહેનત પણ વધારે કરવી જોઈએને! મહેનત બલે વંધારે પડે, પરંતુ મેળવવા માટે જોઈતું કષ્ટ વેઠવું પડે છે તેમ કરતાં અનેક અર્થ, વધારે સુખ તેની પ્રાપ્તિ વેળાએ થાય છે એનો ઉન્કાર કાણ કરી શકે એમ છે?

x x

માની લો કે એક સુંદર બગીચો છે. બગીચામાં જુદી જુદી જાતનાં રંગબેરંગી પુષ્પો છે. જીવનના અંગતવૈભવો તારી ગયેલો એક માણસ એ બગીચાની સફેદમાઠ ઉપડે છે, આખા બગીચાનું ખાનપૂર્વક નિરીક્ષણ કર્યા પછી તે વિચાર કરે છે કે, 'અહો! કુદરતની કેવી કમાલ /કારીગરી છે! શું સરસ સર્જિ-સોંદર્ય છે!' વળી પાછો તર્ક કરવા લાગ્યો કે, 'આ બગીચો કોણે બનાવરાખ્યો હશે? તેની રચના કરતાં કેટલો સમય લાગ્યો હશે? આ મધા દોડ, વેલા, વૃક્ષો વિ. જીવાત્તા કેટલો પરિશ્રમ પડ્યો હશે?' આવા આવા વિચારો કદાચ આખો જીવંતો સુધી કરી શકે તો એનો પાર આવે ખરો? વિચારોના વારાંધમાંથી તે બહાર નીકળી શકે ખરો? એના માટે સોથી કઠાપણાઓ રરતો એક જ હોતો. આ બધી પંચાતમાં પડ્યા વિના, ગુલાબ મા મોમરાનું એકાદ સુખધોધાર ફૂલ ચૂંટીને તેની મોજ માણી હોત તો તેને કેવો આનંદ આવતો! એના જીવનમાં તાજગી અને રસૂર્તિના કુતારા જરૂર હોતા થાત.

એ જ પ્રમાણે આ જન્મતે પણ એક વિદ્યાળ બગીચો છે. ડાઝ, વેલા, વૃક્ષો વિ.નો તો અહીં તોડો જ થયો છે! સાચા આનંદનો અનુભવ કરવો હોય તો

જે બનીયામાંની વસ્તુઓ પર ટીકા યા તક કરવાની મનોર્થતા હદ વી ધ્મન માત્ર તેનો સાર યા યોષપાદ જ મહત્ત્વ કરવો જોઈએ. ત્યાંબાદ તરત જ તેનું આપું રદરૂપ સ્થગન કરી.

x x x

અનાજની એક જાતી વખાર છે. ધકડ, ચોખા, હાળ, હોળ વિ. અનુક્રમિક પદાર્થોના કોષ્ઠોકેતુના ઉપરા-ઉપરા ખડકાં છે. જેણે કાઈ દિવસ વખારની રસન ક્યાં નથી અથવા વખારનું વર્ણન પણ સાંભળ્યું નથી, એવો એક બુખો માણસ ત્યાં આવી ચડે છે. જોતાંની સાથે જ તે અલો: દિગ્મુદ બની જાય છે. વિચારોના વર્ણનમાં ક્ષણ જાણે તે મનમાં વિચાર છે કે, 'આ અનાજ કોણે પકવ્યું દશે? અટકું બધું. અનાજ કોણે ખર્ચું દશે? ક્યાંથી ખરીદું દશે? એનો મોલિક કોણ દશે? વિ. વિ. આવા આડા અવગણા વિચારો કરવાના છોડી દહને એકદ મૂડી મનઃમગ્ન અનાજ માત્રી લઈને નિદ્રાને આપું હોત તો એના પેટમાં જરૂર ટાંકક વગત-એની શૂન્ય જરૂર ભાગત.

x x x

એક મોટા કૂવો છે, એક તુલાતુર માનવી ત્યાં આવી ચડે છે. કૂવાને કાઠે આવીને તે વિચાર કરે છે કે, 'આ કૂવો કોણે બનાવ્યો દશે? શું એ પાતાળ સુધી જાય દશે કે છોછરો જ દશે? એનું પાણી કેટું દશે? મીઠા જેવું ખાતું કે ટોપરા જેવું મંદુ?' આવી શંકાઓ ઊઠાવા કરતાં એકાદ બોલો પાણી પીધું હોત તો તેની તમામ શંકાઓનું સમાધાન થઈ ગયું હોત.

કદાચ શંકા ઊઠાવવાનો સંદેશ જ ન ઉદ્ભવત!

જનતમાં ત્રણ પ્રકારનાં કુષ્ઠ છે-આધિ, બ્યાધિ અને ઉપાધિ. અધિ એટલે અકરમાતથી આવી પડેલાં, બ્યાધિ એટલે પૂર્વજન્મના સંસ્કારને લીધે આવેલાં અને ઉપાધિ એટલે હાથે કરીને ઊભાં કરેલાં. રસ્તામાં ચાલતાં માથે નળિયું વાગે યા કેળાંની છાલ પર પત્ર પડવાથી લપસી પડાય એનું નામ આધિ. ટાંકકોટા, ન્યુમેનિયા, લકઠો વિ. કરીરના રોગો બ્યાધિ કહેવાય અને બહોળું કુટુંબ હોય અને પુરું ન કરી શકેના હોય તો તેવાંઓનું નામ ઉપાધિ. આ ત્રણે જનતા તેમજ આધ્યાત્મિક રીતોના દર્દીઓ માટે જનવાર્ધના સ્વરૂપગાન-પૂર્વક જનવનામ એ એક અલૌકિક અને અજ્ઞા જડીશુદ્ધી છે. એ જડીશુદ્ધીનું સેવન કરનારને કામ પણ દઃ સતાવી શકતું નથી. પ્રાતઃસ્મરણીય તુલસીદાસજી મહારાજ લખે છે કે:-

રામનમની જોઈધિ, ખરી રીતથી ખાય,
અંજ પીઠા વાધે નહિ, મહા-રામ મટી જાય.

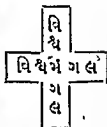
જોખાંબવથી જાડકતા જીવે માટે જન્મ-મરણના અકરમાંથી છૂટવા માટે આ એક જ આસીર ધાના જ છે. બીજાં જમે તેટલા ઉપાયો અજમાવશે તો પણ તે એણે જ જવાના. દેંદ્રીયાં કહીએ તો જનવનામ એ સકલ શાસ્ત્રોનો સાર અને સર્વ રામની એકમાત્ર દવા છે.

સારાંદ એટલો જ છે કે, જનવાન વિવેકગાન સિવાયના તકથી પર છે. તેથી રીતે તક-વિતક કરવા એ સમય બગાડવા જેવું છે. માટે દરેક પોતપોતાની રક્તિ પ્રમાણે બની રહે તેટલો વધુમાં વધુ નામ-જપ કરવો. નામ-જપ જ તમારો બાવનો બોલિયો બનશે.

૨૨

એક ક્યારેક તેટલા અનને દસ માણસ સુખકાંતિપૂર્વક ખાઈ લેશે પણ એક આપું કુટુંબ શંકા આગળ પડેલું દશે અને કુતરાઓ માત્ર એ જ દશે તો પણ તેઓ લડવા વિના નાંદિ રહે. તે જ પ્રમણે અગાની માંજસ પાસે બસેને આપી દુનિવડું ધન લેયું થયું હોય, પણ તે તો દસ બુખો જ રહેવાનો અને સમજી આજસ તો માત્ર એક રાટલાયા પણ સંતોષ જેળવીને પ્રશ્નો આચાર માનવાનો.

— સુબોધ વાટિકા 'મીથી

મહાભારતાંક

મહાભારત એટલે આર્યજાતિનો ગૌરવપૂર્ણ ઇતિહાસ જે જાતિનો ગૌરવપૂર્ણ ઇતિહાસ નાથ પામે છે, તે જાતિ નાથ પામે છે, તેની સંસ્કૃતિ નાથ પામે છે, તેનું સ્વત્વ-સ્વાશિમાન નાથ પામે છે. તેની પ્રજા પામર-હીન બનતી જાય છે.

આર્ય 'જાતિને જો કોઈ ઉત્તમોત્તમ ગૌરવવસ્તુ સ્થાન આપતું હોય તો તે તેનો અતિશય જ્વલન્ત ઇતિહાસ છે. એ ઇતિહાસે ભારત મહાભારત છે, સર્વ દેશોમાં ઉન્નત મસ્તકે વિરાજે છે.

એ ઇતિહાસનો પ્રવાહ મધ્યકાળમાં કથા-પ્રવચનો અને માણસદો દ્વારા વહેતો ભારતીય પ્રજામાં નવીન પ્રાણ પૂરતો હતો. આજે એનો પ્રવાહ પ્રજામાં ઓસરતો જાય છે. પ્રજા પરદેશી ઇતિહાસના પાઠો પડે છે. શ્રીકૃષ્ણની વિચક્ષણતા, યુધિષ્ઠિરની રાજ્યનીતિ અને દુર્યોધનની રાજનીતિનાં ગહન તત્ત્વો અવલોકવાનું છોડી, આજે પરદેશી રાજવિદ્યાનો અભ્યાસ ચર્ચ રહ્યો છે. પણ પ્રથમે એકવાર પોતાના ઘરના વિજ્ઞાનના મહાગાંઠાર તરફ નજર કરો અને પછી બીજે જૂઓ કે તે તેનાથી વિશેષ તમે શું જોઈ શકો છો ?

આજે તમે તમારી પ્રજાને ભારતના ગૌરવપૂર્ણ ઇતિહાસનું પોપણુ આપો, તેનામાં પોતાનું તેજ પૂરો. તેનામાં પોતાના પ્રાણ પૂરો. તમારા માટે 'વિશ્વમંગલ' માસિક તૈયાર કરે છે : મહાભારતાંક [ચાર ખંડોમાં મહાભારતની સંપૂર્ણ કથાઓ ઉપરાંત ૪૪ અંકોનું મળી કુલ ૩૨૦૦ પૃષ્ઠનું વાચન માત્ર રૂ. ૨૦-૦-૦માં]

દરેકને પોષાઈ શકે એટલી કિંમતે મહાભારત સંપૂર્ણ કથાઓનું મેળવવાનો સુઅવસર. આજકાલ ઘણી જાતી કિંમતને લીધે માણસોને મહાભારત ખરીદવાનું મુશ્કેલ બનતું છે, તેવે સમયે દરેકને મહાભારતનાં શક્તિપુર મેળવવાની આ એક અદ્ભુત સગવડ છે.

'વિશ્વમંગલ' દ્વારા જનતાનું સૌથી વધુ હિત આવે સમયે સાધી શકે તેવો વિશેષાંક તૈયાર કરવા માટે નિષ્ઠા ધરવા સ્ત્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલયે સુપ્રતિષ્ઠિત વલ્લભ અને પૂજ્ય મહાનુભાવોની સલાહ ગોઠવી અભિપ્રાય ભાગતાં તેને મહાભારતાંક માટે આશીર્વાદ મળ્યા છે. અને 'વિશ્વમંગલ' પોતાના બારમા વર્ષના વિશેષાંક તરીકે આદકોના કરકમહામાં મહાભારતાંક રજુ કરશે. જેમાં ૪૦૦ ઉપરાંત પૃષ્ઠો, સુવાચ્ય અક્ષરો અને પ્રત્યેક પ્રસંગને રમણીય રીતે રજુ કરતાં ૪૦૦ ચિત્રો મૂકવામાં આવશે. જેને હોંસિ વાંચતાં બાળકો નાચી ઊઠે છે, યુવાનો ગૌરવ લે છે, સ્ત્રીઓ રત્નોને ઉત્પન્ન કરનાર બને છે, વૃદ્ધો હૃદયની મહાશક્તિનો અનુભવ કરે છે તે ચાર વર્ષમાં 'વિશ્વમંગલ' મેળવવા માટે તમારું નામ અધશ્ય નોંધાવો :- વાપક, લંબાજમ માત્ર રૂ. ૫-૩-૦ આવે ઉત્તમ અંક મેળવવા માટે માહક તરીકે આજે જ નામ નોંધાવો.

લખા:-શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય, સલાપાસ કોસરો-અમદાવાદ.

હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે

વાર્ષિક લવાજમ :

ફિંદ બકાઈ

રૂા. ૫-૩-૦

તંત્રી : મગનલાલ ડોઢાલાલ દેસાઈ

કા. ૭-૮૦

વિષય સૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	લેખક
૧	નમ નિર્વાન	...
૨	મહાપાત્રોનું મહાપ્રસ્થાન	શ્રી 'પુનિત'
૩	શંપાદકોષ	...
૪	પૂજ્ય બાપુને આજ્ઞા	શ્રી શુભાષીદાસ પંડ્યા
૫	જનમન્તા પરતી જ મમથી	શ્રી રાજેન્દ્ર પ્રસાદ
૬	દિવાળી રાખનો ખારી	શ્રી પદ્મી
૭	વૈષ્ણવ જન તો તેને કહોજી	મગન નં.શીખી
૮	મળનો જીવનદાતા સુખ	પંડિત જ્ઞાનદાસ નરેંદ્ર
૯	મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન	સ્વ શ્રી માધવતીદેવ
૧૦	ગાંધીજી અને પ્રચલિત મતભેદો	શ્રી જનનરાયણ મહે, વેદાન્તદાસી
૧૧	જો વિધિનિર્મિત યુક્તાર	શ્રી ખારીલાલ
૧૨	ધર્મદાસકારોને ગુચરનાર ધર્મ અને યુક્તદ્વી	શ્રી. રાજેન્દ્ર જીવન. પુસ્તક
૧૩	ધર્મોપનાર બાપુ	શ્રી 'રૂઝ' નાગલી ર
૧૪	એક યુગ આપણી અપો	શ્રી. કનૈયાલાલ મુ શી...
૧૫	સંતોનો પદ્મજાર	મગદાર વલ્લભલાલ પટેલ
૧૬	હિંદુસ્તાનની આઠાલીનો સ્તંભ	મધીજી
૧૭	સંભવ	શ્રી સીતારામ દામો
૧૮	મહાત્મા ગાંધીજી	શ્રી. વિષ્ણુદેવ સહાયપર પંડિત
૧૯	બાપુની આશીર્વાદો	શ્રી લક્ષ્મીજી મહેરલાલ પટેલ
૨૦	અહિંસા	શ્રી. હંસેન્દ્ર મહેરાલ ડોઢાલાલ
૨૧	બાપુની ઐતિહાસિક જીવનચરિત્ર	...
૨૨	જનમન્તાપ્રેમચારથી આઠાલ ધર્મપ્રાપ્તિ બચાવ	શ્રી જનાર્દ સેઠી
૨૩	શાંતિ તે અસ્તિત્વ તંત્ર્ય : ગાંધીજીનું શ્લોક	શ્રી. માધવીન્દ્ર

નકરી સંસ્કરણ—

૧. આઠાલી સેવાદાન નામ-ગિરનાર રમણ લખણ
ભેદજી, અને સેવાદાન આઠાલ નંબર લખણ
લખણ નં ભેદજી.

૨. પ્રત્યે જ્ઞાન જનવવા માટે શ્રીવાઈ પારદહા
૩. પ્રત્યે મોહવર્તી નકરી છે.

હરોઃ—શ્રી લાલિતભાઈ

૪. આઠાલી મનીઆરથી જ લવાજમ મોહવ
ભેદજી. વી. પી. ગંગાવવાથી કેટલીકવાર મનીને કે
મનીને મને છે. વી. પી. અને મનીઆર જનનેનો ખર્ચ
એક જ છે; માત્ર વી. પી. મોહવવાની જગ્યામાં મને
વિષય પડે છે.

કાર્યાલય પો. ડો. નં. ૬ અમદાવાદ.

વિશ્વમંજલના સલાહકારો

પ્રથમ પૂજ્ય સ્વામી શ્રી માધવતીદેવ
વેદાન્ત આશ્રમ, પોર્ટ વલાદ, રેલવે મેડા,
અમદાવાદ-પ્રતીજ્ઞા રેલવે.

પ્રથમ પૂજ્ય શ્રી પુનિત મહારાજ
વારંસી ૩૫૪ી ગાંધી-અમદાવાદ

પ્રથમ પૂજ્ય હીતનાથદેવ શ્રી સીતારામ મહારાજ
વારંસી પોળ, સોનીની ખજાના-અમદાવાદ

શ્રી શ્રી રમણલાલ કલ્લુલાલ
મોતીલાલ એશીયાદી

શ્રી વીરવલ્લભ મિન્ટીમ પ્રેમ
સલાપસ કોસરોડ,
અમદાવાદ

મુદ્રક અને પ્રકાશક
દેસાઈ મગનલાલ ડોઢાલાલ

શ્રી લાલિતભાઈ કાપોલ,
સલાપસ કોસરોડ,
મોતી લવા નં. ૧ અમદાવાદ

જી ના અ ને ન વા આ હ કો ની સે વા માં

નમ્ર નિવેદન

- ૧ 'વિશ્વમંગલ'ના અગિયારમા વર્ષનો આ ભારમો અંક છે. ભાગવતાંક ચેત્ર-૦૦૦૩ થી શરૂ થયેલા ગ્રાહકોનું લવાજમ આ અંકથી પૂરું થાય છે.
- ૨ આપને ભારમા વર્ષનું લવાજમ રૂ. ૫-૪-૦ મે. ઓ. કરીને તુરત મોકલી આપોને નવા વર્ષના ગ્રાહક તરીકે ચાલુ રહીને તેમજ આ ધર્મ પ્રચારક માસિકના નવા ગ્રાહકો બનાવી આપી ધાર્મિક સેવા કરવાની અમે આપને આમદલરી અપીલ કરીએ છીએ.
- ૩ આપે અવશ્ય આવતા ૧૨મા વર્ષના ગ્રાહક બનવાનું સ્વીકાર્યું જ હશે તો પણ, અને કોઈ નિશ્ચયપર ન આવ્યા હો તો પણ, આ અંકના પૃષ્ઠ બીજા ઉપરના સમ્પાદકીય ઉપર જરા દ્રષ્ટિ કરી જવાની અમે તમ સુચના કરીએ છીએ.
- ૪ ભારમા વર્ષના નવા પ્રકાશિત વિશેષાંક મહાભારતાંકને વાંચ્યા વિના આપ ચલાતી લગ્ન શોકો નહિ, કારણ કે આપ અવશ્ય ધર્મનિષ્ઠ છો, સાંસારિક વાસનાઓમાંથી થોડી મુક્તિકથા વિના આપને ચેત્ર પડવાનું નથી. અને શ્રીમદ્ મહાભારતાંકનું એક એક પૃષ્ઠ આપને મુક્તિમાર્ગમાં સહાય બન થશે.
- ૫ આજે યુદ્ધ પછીની મોંઘવારી અને પ્રેસનાં સાધનોની અછત એથી પણ આગળ વધી રહી છે, એટલે જોએ તેથી વધારે પ્રમાણમાં "મહાભારતાંક" છાપી શકાય કે તેની વધારાની આવૃત્તિ કાઢી શક્યા તેનો એક પણ સંયોગ નથી. મહાભારતાંક જેવો અંક મળી નહિ શકે તો આપને જરૂર અસંતોષ અનુભવવો પડશે. તેના કરતાં પ્રથમથી જ ગ્રાહક બનીને તેના ગ્રાહક બની જવું એ સર્વોત્તમ માર્ગ તરફ અમે આપનું લક્ષ્ય ખેંચીએ છીએ.
- ૬ શ્રી મહાભારતાંકની છૂટક કિંમત રૂ. ૩-૪-૦ રહેશે, ઉપરાન્ત તેનો પોસ્ટ ખર્ચ પણ મંગાવનારને શિર રહેશે, પરંતુ હાલની તકે ચાલુ ગ્રાહકો સિવાય એનું છૂટક વેચાણ બંધ જ રહેશે અને ચાલુ ગ્રાહકોને આ વિશાલ સચિત્ર વિશેષાંક રૂ. ૫-૪-૦ ના લવાજમમાં વિના મૂલ્યે જ મળવાનો છે, તે ઉપરાન્ત બાકી રહેલા બે રૂપિયામાં જ બીજા અગાધાર અંકોનું ધાર્મિક વાંચન આપને પ્રતિભાસે મળતું રહેશે. અને એટલા મટેજ પ્રથમથી ગ્રાહક બની જવું ચોખ્ખું છે.
- ૭ જીના ગ્રાહકોએ મનીઆર્ડર મોકલતી વખતે લખવાની જગ્યાએ "જીના ગ્રાહક નંબર" એમ જણાવીને પોતાના ગ્રા.નં. ની નોંધ કરીને પોતાનું

પૂરું શિરનામું લખી જણાવવું જોઈએ અને તદ્દને નવા થનારા ગ્રાહકોએ “નવા ગ્રાહક” એ શબ્દ જરૂર લખવો જોઈએ:

૮ આટલી અભ્યર્થના કરવા છતાં કેઈ સંયોગોમાં આપ ગ્રાહક તરીકે રહેવા ન જ માંગતા હો, તો માત્ર બે પૈસાનું એક પોસ્ટકાર્ડ લખી મોકલીને આપ માસિકના ગ્રાહક રહેવા ઇચ્છતા નથી એમ લખી જણાવવું જોઈએ. આપના બે પૈસાથી કાર્યાલયના ૦-૧૦-૦ બચી જશે; અને આપનો થોડો પ્રમાદ કાર્યાલયને બોજરૂપ બનશે:

૯ રામનવમી સુધીમાં જેઓના મનીઓર્ડર આવી ગયા હશે તેઓને રજીસ્ટર્ડ બુક પોસ્ટ દ્વારા “શ્રી મહાભારતી” મોકલવામાં આવશે. જેઓએ વી.પી. મંગાવવાનું કાર્યાલયમાં લખી દીધું હશે તેઓને પણ રૂ. ૫-૭-૦ નું વી. પી રવાના કરવામાં આવશે: વી. પી. નો ઓર્ડર નહિ હોય તેવા ગ્રાહકોને (જે ગ્રાહક તરીકે ન રહેવાનું પોસ્ટકાર્ડ નહીં મળ્યું હોય તો) પણ તેમનો સ્વીકાર સમજીને ચેત્ર વદી ૬ પછીથી રૂ. ૫-૭-૦ નું વી. પી. કરવામાં આવશે: કૃપાલુ ગ્રાહકોએ વી. પી. સ્વીકારી લેવું જોઈએ:

૧૦ કદાચ સંભવ છે કે, —ગ્રાહક બંધુ પોતાના તરફથી વાર્ષિક લવાજમનો મનીઓર્ડર કરે, અને કાર્યાલય તરફથી તે જ સમયમાં ચેત્ર સુદી ૧૫ પછી તેમની સેવામાં વી.પી. રવાના કરવામાં આવે. એવા સંયોગોમાં કાર્યાલયને થતા આર્થિક વ્યયને લક્ષ્યમાં લઈને એ આવેલા વી. પી. નો સ્વીકાર કરીને કેઈ એક નવો ગ્રાહક બનાવી આપવો જોઈએ: અને એ નવા ગ્રાહકનો પૂરો એડ્રેસ કાર્યાલયમાં મોકલી આપવો જોઈએ:

૧૧ ‘વિશ્વમંજર’ પ્રત્યે ધાર્મિક દરજ્જા સમજીને જેઓ સહભાવ બતાવતા રહ્યા છે, તેઓ ભગવાનના કૃપાપાત્ર છે, અને એ રીતે જ તેઓ આ ધાર્મિક સાહિત્યને ઉન્નત બનાવવામાં સહયોગ આપતા રહેશે:

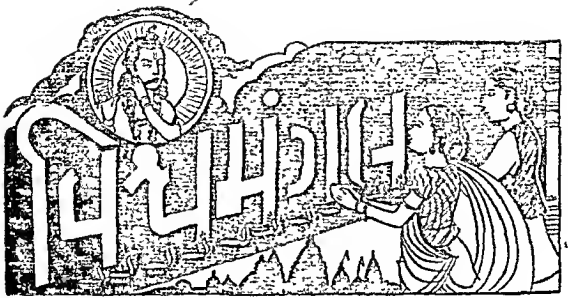
૧૨ કાર્યાલયની વ્યવસ્થા સંબંધી, લવાજમ મોકલના સંબંધી અથવા કેઈ પણ જાતની સૂચના આપવા સંબંધી પત્રવ્યવહાર વખતે પોતાનો ગ્રાહક નંબર લખી નીચેના એડ્રેસે પત્ર લખવા કૃપા કરવી:

શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય

સહાયક કોસ્ટર, P. Box No. 6. અમદાવાદ

આપનું લવાજમ પૂરું થાય છે

મહાભારતીથી નવા ગ્રાહક બનો અને બનાવો

સત્સંગં જનવત્પરાત્મવિષયે મર્કિ સમુદર્શયત્ । કામોદેગક્રુમાર્ગદમ્પનનકં સાહિત્યસુન્મૂલ્યપત્ ।
 ધર્મદેવમનુજ્ઞપં પ્રસમયત્સાન્દર્શયત્સવ્ગતિ, સંજાતં તલ્લુ 'વિશ્વમંગલ'—મપારુર્નુ જગદુર્ગતિમ્ ॥

વર્ષ ૧૧] ફેબ્રુઆરી-૨૦૦૪

*

માર્ચ-૧૯૪૮ [અંક ૧૨ મો

મહાયાત્રીનું મહાપ્રસ્થાન

(ભગ્નજે, ભગ્નજે, હવડા ! ભગ્નજે રે...જે રાગ)

'મોહન' સ્વધામમાં સીધાવીયા રે,
 'દીક્ષી' બની ગયું છે 'પ્રભાસ' (૨) મોહન... (૧)
 દર્ધ દર્ધ 'અર્જુન'ને ઊભા દર્ધો છે,
 દર્તવ્ય-પથે દર્ધો છે પ્રભાસ (૨) મોહન... (૨)
 યુદ્ધના સમયે સારથી થઈ રહ્યા રે,
 દુષ્ટિયાર કહિ ન રાખ્યાં પાસ (૨) મોહન... (૩)
 છનન નીચાની પ્રાણને આપીયા રે,
 મૂડી કીર્તિની મીડી ચુગસ (૨) મોહન... (૪)
 'પુનિત' પુરણ ચંદ્ર આપયો રે,
 ભારત-ભાગ્યે અચારી અમાસ (૨) મોહન... (૫)

શ્રી 'પુનિત'

રામપાટડી

વિદ્યોપતાનાં ગુણગાન ગાતું, વિદ્યકતાના જ્ઞાનેવિજ્ઞાનને ઉદ્ધરેપાતું, વિદ્યાના જન-સમાજની મંગલ કામનાને લઈ પ્રવર્તતું 'વિદ્યમંગલ' વિદ્યાનિષેતાની કૃપાથી આ અંકે પોતાનું અગિયારમું વર્ષ પૂર્ણ કરે છે. અત્યાર સુધીમાં એણે બહુ કઠોડી બર્ષો મારી વસાવે છે, અનેક મુશ્કેલીઓ સહી છે અને વૈધથી બન્ના મનનરાધામાંથી પસાર થઈ શક્યું છે. તેથી હવેના સમયમાં તે પોતાની સેવા વિશિષ્ટ રીતે રજૂ કરી શકશે એ ખૂબ જ સંભવિત છે. પસાર થએલા મુશ્કેલ સમયમાં પણ તેણે પોતાના તલસ્પર્શી, નિષ્પક્ષ, વિશુદ્ધ અને પ્રેરક સાહિત્યના ગુણે વડે તેનાં વાચક માતાપિતાઓનો ઉત્તમ ગુણવાન પુત્રની જેમ પ્રેમ અને પાપમ્ પ્રાપ્ત કરેલ છે. અને તેના જ અધારે હવે તે નવીન વર્ષમાં પ્રગતિ કરવા શક્તિમાન થશે.

ઉદ્દેશ સ્મૃતિ અંક

જના મહાન આત્માએ આ દેશનાં અને દુનિયાનાં મનુષ્યોના હૃદયમાં સ્થાન પ્રાપ્ત કરી આમાની વ્યાપકતાનો અને તેના પ્રેમમય સત્ય સ્વરૂપનો પ્રકાશ કર્યો છે તે પૂ. રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીજીના સ્મૃતિ-અંક તરીકે અગિયારમા વર્ષનો આ પારખો અંક મુદ્રિત કરાય છે. જો કે ફક્ત એક માનસના લાકોને મહાત્માજી સાથે મનલેડો હતા અને હવે પણ કંઈક રહ્યા પછી હશે; પરંતુ પ્રત્યેક સમયે ધર્મનું સ્વરૂપ એક જ પ્રકારનું હોતું નથી. ફેરફારોના જે અવધન હોય તે ધર્મ ઈશ્વરો જણાય છે અને જે ધર્મ હોય તે અધર્મ જેવો જણાય છે. આવે વખતે કામ-ક્રોધ-લોભ રહિત નિર્મળ તપસ્વી સન્તો જ સત્ય ધર્મ પતાવી શકે છે. આવા સન્તા વિરલ જ થાય છે. સંપૂર્ણ સાચોના અર્થો પણ આવા સન્તોને આપીને રહે છે. આ અકલી એક તેરા સતને અર્જનિ અપાય છે. આપણે તેમના આદર્શોન અનુસરીએ!

પારખા વર્ષના પ્રવેશક તરીકે વિદ્યમંગલનો બૃહદ્ વિશેષાંક 'મહાભારત'નાં તૈયાર થઈ રહ્યો છે. ભગવાન વેદવ્યાસની હૃદયપ્રસાદીત્વ આમાં વિરાટ રાંન છે. મહાભારત માટે કહેવાય છે કે- 'જે મહાભારતમાં છે, તે જ સર્વત્ર છે, અને જે મહાભારતમાં નથી તે બીજે ક્યાંયે નથી.' હિન્દી સાહિત્યના લેખકોએ અને કવિઓએ જે ઉત્તમાત્મ પ્રકાશ અને સોન્દર્ય પોતાની કૃતિઓમાં લાદ્યું છે તે મોટે ભાગે મહાભારતના પ્રાબળ્યને સ્વર્ભાવા જ હોય છે. આ મહાભારતનો જીવનોપયોગી બૃહદ્ સાર વિદ્યમંગલ પોતાના ચાર વર્ષોના ચાર વિશેષાંકોનાં રજૂ કરવા કષ્ટ છે પ્રત્યેક માસે ઉત્તમ આધ્યાત્મિક વાચન આપવા સાથે વિદ્યમંગલ માસિક આવે અત્યુપયાગી વિશેષાંક નિવેદિત કરે છે. સંસ્કારવાંજી માલિકો અને વાચકો પોતાના અને કુટુંબના માટે જરૂર આને આવકારશે. એક આનો વધુ

પાસ્ટ ખાતામાં રજીસ્ટર ચાર્જમાં એક આનાનો વધારો થએલો હોવાથી વિદ્યમંગલનું લગાજન રૂ. ૫-૪-૦ લેવામાં આવશે. હવેથી થનાર આલોકોએ રૂ. ૫-૪-૦ નો મનોઆદર કરવો.

વિનીત નિવેદક :

મગનભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ

તંત્રી : 'વિદ્યમંગલ'

પ્રજ્ઞા આપુને અંજલિ

(ગાંધીના લાઠીવલ્લાનાં ૬૨ મેંચાણીના કાવ્યના રાગમાં)

નિહન-વેમે વાલુપંત્રમાં ઝલ્લઝલારૂં થઈ આગ્યો, નિર્દેશ નર જાનવના રૂપે કળ કરાગે આવી,
પાટનમર નૂતન રિઠ્ઠીથી ખચર કાર્યો લગ્યો; કારતના નદનવર્ષાની કસરસના વણસારી;
રાષ્ટ્રપતા આધીજનો છવન દીપક જૂન્યો. ૧ આમ ખોમેમે: ભેગારી, આમ અ.દમમાં પ્રમટારી. ૨

વજ્રાધાન સમાન વાનથી માનવ હરણ થવામાં,
દાવાનળ પ્રમટયો અતરમાં નવને નીર ભરામાં;
ઝોતસ મુખનાં ઝંખાયા, ઝોતનાં વાદળ યેઠામાં. ૩

આમ તુલ્યું કે અવની ફાટી, પ્રથમ-પવન કુંકાર્યો, ઝઝાન વદનનાં માનવીઓનાં ભ્રાતૃત્વ જૂથ જણતાં,
એવો ઝંઝારાત જનતમાં પગમાંદિ દેવ યો; આર્તનાથી, સજન નવનથી વાપુના યુથ આતાં;
જલમે અધકાર છાવે, દેશ દુઃખમાંદિ રૂપાયો. ૪ દેવો રોડે ભેટતાં, તીર વાગ્યાં જલે તાતાં. ૫

૨ ! ૨ ! ને નર દેશ કાર્યે કારી થકને ફરિયો,
આઝાદી મટે પોતાને દેહ હોઠમાં પરિયો;
'હરતું કે મરતું' એવો, મનથી દહનિયવ દરિયો. ૬

અનેક કંઈ છોડી આગે, એક એક સમ માની, અર્ધ નમને અરજા જૂથાં કારત-જળ નિહાળી,
અપવાગો આરિયા કરવા કાવાની કુરખ ની, સત્ર નાંતરે રવાજા લેતા અખરી હાકલ પારી;
કાપાંસદિ વણ પોતાની ધરી ના પાછી પમપાની ૭ રોડવા ધર ધર યુ જળી, દેશમાં ખાટી ઉપગતી. ૮

સત્ય, અંદાસના મનોથી ઓરો નિષ્પાળ યોધા;
સાંત-પાક પદ્મના સૌ કાન અમખનાં દીધાં;
મરજુના ભયને મૂકાથી, કસવનાં ધીલ છતી લીધાં. ૯

અર્ધ સમથી સન્ન થયેલી સત્તાને હાંસી, આઝાદીના કુમે પોતેથી નિજ પણ પાણી યોધું,
"ભારત છોડો"ના પગારે આદમને અમક યો; 'રૂમ' નામના હેસા ટંબે છવન અરખી દીધું;
મર્દ મરજુવા સરજવા, હિન્દુ પમટાવ્યું કાવી. ૧૦ પ્રજુના ચરણકમળ અ.દિ પોતે અગળ રયાન લીધું; ૧૧

જેને તીરે કુણ પ્રજુએ જ.ગ-લીલ જો કીધી,
તે કાલિદી કાંઠે પોતે અગળ કમ પિ લીધી,
અગ-જાગ તણ દીરી, ભેગારી છવનની સિદ્ધ. ૧૨

અનેક યુગ વહી ગયો, જનમાં મ્હાન પુરુષે ય.યો,
કારન જાગ્ય ચિરાતા વાપુ મદ્ય મુખે પુનયો;
હાથેથી ના જૂ સાચી, જનમાં અમર રહી ગયો. ૧૩

શ્રી જુહાપીતામ પંડ્યા

આપણી સાથે બોલવાને, વિચારો આપવાને, આપણને પ્રાસાદન આપવાને, આપણને દારવણી તેમજ પ્રેરણા આપવાને અંધીજી આજે સદેહે દાબર નથી. પરંતુ તેમણે જ આપણને વારંવાર નથી કહ્યું કે શરીર નાશવંત ને ક્ષણભંગુર છે અને એકમાત્ર આત્મા અમર ને અવિનાશી છે ! તેમણે જ આપણને નહોતું કહ્યું કે ઉશરને મારી શરીરનો અપ દશે ત્યાં સુધી તે તેને નશાવરો ! એમ કેમ ન બને કે કેદના બંધનથી મુક્ત થયેલો તેમનો આત્મા વધારે મુક્તપણે કાર્ય કરશે અને હજી ને અધૂરું રહ્યું છે તે પૂરું કરવાને તેમ જ સાર્યક કરવાને નર્તી સધના પેદા કરશે ! એમ કેમ ન બને કે ગેરસમજૂતીનાં અને પરસ્પર વફાવતો ને ઠાળાં વાળળ આજે દેશના વાતાવરણમાં ફેરામાં છે તેમને વિદ્યારી ને જ્ઞાતનો સુમેળ અને શાન્તિ રચાવવાને તેમણે પોતાનું સાડું છવન વીનાવ્યું અને કાર્ય ક્યું, અસંસા ને કાર્યમાં આખરે કાનિલની જોગીતો બોળ બન્યા. તે કાર્યને પાર પાડનારી શક્તિ જમનાતટ પરની એમની બરમમાંથી પ્રગટ થશે ! હિંદુ ધર્મમાં બ્રહ્મકે માનવનામાં ને કંઈ ઉદ્ધાત ને કાળ્ય છે તેના સાર રૂપ તેમણે છવન નહોતું ! તે સર્વ તેમનામાં પ્રતિબંધ રહ્યું નહોતું ! અને હમાં એમના અતિરૂ પંડ,

ધર્મ કે દેશની મધોદાઓને જાળખનારા એ હૃદય સામે પિરતોય તાજી તેમાં જોળી ઊડનારી કાચ એક હિંદુ ધર્મી માણસનો નકાલો ! આ યુનો કરવામાં એ માનવીનો શો આરવ હતો ! શું તેને હિંદુ ધર્મનું રક્ષણ કરવું હતું ! શું તેણે હિંદુ સમાજની સેવા કરવાનું માન્યું હતું ! શું એ રીતે હિંદુ ધર્મનું રક્ષણ થયું ! શું એ રીતે હિંદુ સમાજની સેવા થઈ ! હિંદુ ધર્મ તેમજ હિંદુ સમાજની જાતજાતના વરોદોમાંથી

કલિયુગના દશમા અવતારી પુરુષ તરીકે આપુને અંગલિ

ડો. પદ્મી સીતારામપ્રવાએ દાક્ષી રાજી પરથી. અંધીજીને અકાંક્ષિત આપતાં બહુમુદ્દર કે અંધીજીએ તો ફનીયાનું પોતાનું કાર્ય પૂર્ણ કર્યું છે. બવનારી પુરુષ તો પોતાનું કાર્ય પૂર્ણ કરી પછી આ ફનીયામાં રહે જ નહો. ધર્મ પોતાના માર્ગે માલી સહે તે માટે આ કલિયુગમાં તેમને ૧૦મો અવતાર હશે. નવા જુન માસ પછી અંધીજીને લાગતું હતું તે તેમની હવે જરૂર રહી નથી અને સમાજ તથા નીતિ અંગેના ખ્યાલ અને આજુમાજુના વાતાવરણ વચ્ચેનો ગાળો વધતો જાય છે. બૂનકાળમાં દરેક અવતારી પુરુષને પોતાના નિર્વાણની સંધ્યાએ આવી જ કટોકટીનો સામનો કરવો પડેલો છે. હિંદુ-મુસ્લીમોને એક કરવાનું મહાન કાર્ય હતું અને એ માટે જ તેણે પોતાનો જીવ આપ્યો છે.

બરમઝાંથી

પ્રજાર થયેલી તવારીખનાં પાનાં બોળી વળેા. આ યુનાના જેવા ક્ષીન તેમજ દગાગાજ કૃત્યને એક પણ બીજે કાબજો તેમાં શોધો નહીં જરૂ. આ યુગે એ તવારીખ પરનો એવો કાળો કાષ છે જે કાષ રીતે ધોવાયેલો નથી.

આજે આપણા દિશમાં કુખ બધું છે. અજે આપણી છુદ્ધ બકેર મારી ગઇ છે. પણ શું ખરે જ આપણે નિરાશ. યદ્ય માથે હાથ રાધે બેસી રહીશું ? અજગત, તેમના કરીરનાં દને આપણને રહન નહીં

**મહાપુરુષને મરણુ હોતું નથી,
એ અમર જ હોય છે**

પૂ. શ્રી. કૃષ્ણાત્મજી મહારાજની મહા-
ત્માજીને બલ્ય અંજલિ

‘જીતા રોહન’ના મહાન વિદ્વાન ભેખત-પૂ. સ્વામી શ્રી કૃષ્ણાત્મજી મહારાજ, રાજકોટથી અદાતમાં આપીજીને અંજલિ આપતાં જણાવે છે કે ‘અધીજીજી કૃષ્ણાત્મજી દુઃખ અવસાનના સમયારે જાણી ધણી જ કીકત્રીરી યામ, જમતની મહારાજનીય મજીતી મહાન વિજીનિયં અસ્તિતવ આ કસ્થ દલનમાં શુભાર્થ જવા પામે એ આત્મા રોહને મારે નામેથી રથ છે

તત્ત્વમન અમે તેટલો વિરલ દોન છતાં આ રીતે અક્રિતનું, હીંમતાર્થ કુખ કાષપણ રીતે યોગ્ય નથી. અધીજીજીને જોગીયો મારવા કરતાં મને જોગીયો માર્યાં હોત તો વધુ સારું હતું.

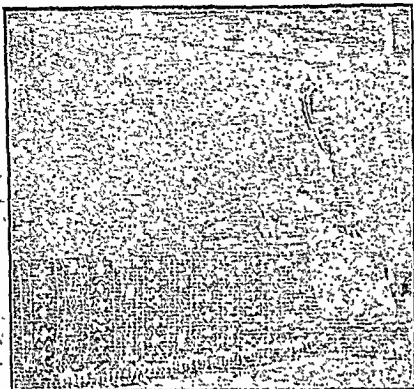
અધીજીજી કુદુખીજીનો ખાલે મરી સદાનુભૂતિ છે. મહાપુરુષને મરણુ હોતું નથી, એ અમર જ હોય છે. મંદિરની બનિ અજાય છે.”

કાવ: બેદર, તેમની વાણી દવે આવજીને સાંમજવની નહીં મળે. પણ તેમજી આપજીને શું એક કીમતી વારસો નથી સોંપ્યો ? આજ કુધી તેમજી આપજીને જેની દોરવણી તેમ જ પ્રેક્ષા પૂરવા પ્રમાણમાં નથી આપી જેથી આમજીને આજગ આપજી દુઃય કરતા રહીએ તે તે કુચમાં આપજીને પોપણ આપનારું પૂરતું બાધું મળી રહે ? આ કાવાના કુરુણ ઘટનાનો મુકાબલો કરી તેમની છલક દાહક કરી એકતાર આપણી રજીનું જાન કંગાવેા. માટીમાંથી તેમજી રીર નર કાવા અન્નપાવની સામે, જીવમતી કામે, ગુલામીની સમે જીવનમર તેમજી ને કાકત મહાતી તેમાં અધૂરાં જેવાં કાધનેપી તેમજી પૂરી કુશળતાથી કામ લેવું. આજે ધર્મ-સરથાપતને અર્થે રામરાજ્યની રચનાને અર્થે કિદને એ જ લીરતાની, કય સામે જેવી જ બેપરવાઈથી જમૂમવાની, પરિજા-રોનો ચિચાર અરમે ક્યાં વિના ક્યાંમાં જમૂમવાની સાહસિક શક્તિની બરર છે. ધર્મસંરથાપતાને અર્થે, રામરાજ્યની રચનાને અર્થે અધીજીજી દેવનું નિશાન આપી દીધું તો શું આ કુનિખામાં તેજો સોરે વિચરતા હતા ત્યારે જેમ આપજી તેમની પાછળ ચાલ્યા તેરી જ રીતે તેમના મુખ પછી તેમને નહીં અનધરીએ ?

રોષે કાઈ બાલો લેગતી વાતો વિચારવને કા વખત નથી. અધીજીજીના ઉપદેશમાં એ બેમાંથી એકે વાનને રજીઆર અવકાશ નથી બેમાંથી એકે વાનને મરે એક પ્રમંથ નથી. આખાને દણી નાખનારી ને કોમી વાકામાંથી અથવા સંપ્રદરિક સંકુચનતાની અલખ પનિતે કારણે આ યુગે જનતા પામેા તેને જાક મુજથી ન બૂડ કરતા દહ નિશવના બજની આજે બરર છે. અધીજીજી રજીકોષ, સામન્તિક અથવા અરિંક લેજોમાં મેળનેલો જરૂં કિદિરાં હમેશ જે અંજો ત્યાં છે: એક રિશોધો અથવા ખડનનું જનેગીજી વિધાવક અથવા રચનાનું. સમસાવનું સમાખ્ય રથાપી કાકાપ તે મરે દવે દેવતી અને મરસગતી શક્તિએ ને નજીર કરતી પડશે. કોમી અધીજીજી તેમજ કુશંપને મિદાતી તેમને રથાને હવે કેમી એકગત અને સંપને રથાપવે પડશે. આ અધીજીજીની ઉરતની આકાંક્ષા હતી. તેમની એ આકાંક્ષા પૂરી કરવાની આપણી કુશલ છે અને તે આપણે પરી કરોશું જ કરોશું.

(દરિયાનપણ)

—ચાન્દ્રપ્રસાદ

ઉઘાડી રાખજો

દુઃખી હીન દહીં કે કેળું,
 ભૂલેલાં માર્ગવાળાં,
 વિસામી આપવા ધરની,
 ઉઘાડી રાખજો બારી.
 બારીબની દાઢ સાંભળવા,
 અવરનાં દુઃખને દગવા;
 તમારાં કર્ણ-નેત્રોની,
 ઉઘાડી રાખજો બારી.
 પ્રભુયનો વાયરો વાળા,
 ફેલ દી ફેલ વા બાળા;
 તમારાં શુદ્ધ હૃદયોની,
 ઉઘાડી રાખજો બારી.
 ધરેલાં દુષ્ટ કર્મિનાં,
 પૂર્ણ જાણથી ધાવા;
 જરા સત્કર્મની નાની,
 ઉઘાડી રાખજો બારી.

—૨૨

વૈષ્ણવજન તો તેને કહીએ,
 ને પોતે પરાધ જાણે રે;
 પરદુઃખે ઉપાર કરે તો યે,
 મન અભિમાન ન બાણે રે. ૧
 સકળ લોકમાં સુઢને વંદે,
 નિંદા ન કરે કેની રે;
 વાય કાજ મન નિશ્ચય રાખે,
 ધન ધન જનની તેની રે. ૨
 સમદષ્ટિ ને તાણુ-ભાગી,
 પરત્વી જેને માત રે;
 જિહવા થકો અમૃત ન ખોલે,
 પરધન નવ ઝલે હાથ રે. ૩
 મોહ માયા બાપે નહિ જોડે,
 દર વેરાગ્ય જેના મનમાં રે,
 રામનાથ શું લાગી લાગી,
 સકળ તીરથ તેના-તનમાં રે. ૪
 વણલોગી ને કપટશબ્દ જો,
 કામ ક્રોધ નિવાર્યો રે;
 અણિ નરસેયો તેનું ઘરસન કરતાં,
 કુળ એમણે ત.માં રે. ૫

પણ પ્ર'ણીઓમાં એક રૂપે રહેલા અને ને બનું છે અને ચર્ચના દિવસો પ્રવાલ કરે છે તે હ'દ નાચ પામતો નથી
તેને ગટે નાચ પામતો નથી.

—સમગ્રવાન શ્રીમદ્.

મળનો જીવનદાતા સૂર્ય

બાજતા જુસાઈ અર્ધ ને સૂર્ય આપણા જીવન જીવનદાતા ને પ્રાણ પુરતા તે સૂર્ય આશીર્વાદ ગયો. અને આજે આપણે અંધકારમાં ને ટાંકમાં કુલ રહ્યા છીએ. પણ આપણે આવી અમદાવાદ રહ્યા બેઠાંએ તે એ વિશ્વતિને અમે નહિ. દેવી તેજપાળાએ પુરુષે તેમના બાંધ જીવનકળ દરમિયાન આપણામાં પરિવર્તન આપ્યું છે. અને આજે આપણે ને સ્વરૂપમાં છીએ ને સ્વરૂપમાં તેમણે જ આપણને ધરીને તેજા કર્યા છે. તેમના એ દેવી તેજમાંથી આપણામાં ધણાએને એક નાની ચિત્તભરી મળી છે. આ ચિત્તભરીએ આપણને બચવાન બનાવ્યા છે ને જે રૂપે આ તેમણે દોરી છે ને અનુસાર અમુક અંશે વર્તતા થયાં છે. અને એટલે, જે આપણે તેમની સ્તુતિ કરીએ છીએ તે આપણા જીવન દ્વાર દેખાય છે અને તેમની સ્તુતિ કરીને કલેક અંશે આપણે પોતાની જ સ્તુતિ કરીએ છીએ.

મદાન પુરુષો અને અજેવાન પુરુષોમાં ધાતુ અને અંધારના રમરોડો ગયા છે. પણ દેવી-તેજમં પુનઃ આ પુરુષે તે પોતાના જીવનકળ દરમિયાન જ કરોડો હૃદયોમાં રંધાન જમાવ્યું છે. એટલે ધણા આજા પ્રમાણમાં આપણે બધા તેમના જ પ્રતિબિંબ જેવા બની ગયા છીએ. કેટલાક મહેસોમાં અંધવા વિશિષ્ટ રહ્યોમાં કે વિમાઓમાં જ નહિ, પણ એકેએક અંધમાં ને ગરીબનાં અંધમાં ને વાતનામનેમાં તેઓ પરીચી ગયા છે.

જેમાં જોમ કરતાં વધુ વળી દરમિયાન મદાનમાં અધિકારીએ આ દેશના ધણા ભાગનું ધાતુ રહ્યું છે. અને જે વિશિષ્ટ હોયમાં બીજે ક્યાં નથી આપણું એવું ઉચ્ચતમ અસિદાન તેમણે આપ્યું છે, જે કાર્મમાં તેઓ પરીપરા સફળ થયા છે. અને છતાં, જેને એવા બનાવ બની ગયા જેથી તેમને નિઃસંદેહ બચકર વાતના બર્ષ રહી તેમના કામગીરીમાં પાનું નિમગ્ન થઈ જ દૂર થયું નહોતું. અને તેમણે મેળવે યાદી કરવા શબ્દ કહી નહોતા. છતાં તેમણે નાલીમ આપેલી વર્તમાન પેઢીની નિષ્ફળતાઓ પ્રત્યે તેમને ખુબ જ દુઃખ થયું હોવું જોઈએ. કેમકે, તેમણે દેખાડેલા મામલેથી આપણે દૂર ગયા હતા. જેટલે, તેમના જ એક જાગરો-તેમકે બીજા માર્ગ પણ દિ-દીના જેટલો જ દેમને બૂની પણ તેમનું જ આગક હોતો-તેમને પોતાની હીમા.

સુકાદો આપણાનું કામ છતિહાસ્યું છે. આપણે ને સમાજમાંથી પસાર થયા છીએ તે વિશે લગભગ સમય પછી ઇતિહાસ પોતાને નિર્ણય આપશે. ઇતિહાસ રજૂતાઓ ને નિષ્ફળતાઓ અજે સુકાદો આપશે. આપણે આજના યમયના ધણા નિકટમાં

છીએ. એટલે શું બની ગયું અને શું નથી બન્યું એ સમજવા માટે અને તે વિશે ચોક્કસ નિર્ણય કરવા માટે આપણે શક્તિમાન નથી; આપણે એટલું જ બધું છે છીએ કે, એક મદાન તેજા હતું ને હવે તે નથી. અધીએ તે અંધકાર છે એટલું જ આપણે બધા બધું જોઈએ. આ અંધકારમાં સાવ અંધાર જ બન્યું છે એમ તે નથી; કેમકે જ્યારે આપણે આપણા ઉત્તમ જોઈએ છીએ ત્યારે તે મદાપુરુષે એનાં વેકો બનેલા દરજા જલી રહી છે તે આપણે નિદાગીએ છીએ.

આપણા જીવનમાં આજે પ્રમાણ બુદ્ધિ ગયો છે અને જે તરફ અંધકાર ફેલ્યું ગયો છે. આપણા નાપ રાષ્ટ્રપિતા આપણી વચ્ચે રહ્યો નથી. સત્તામાં તેમની પાસે હોડી જવાનું અને આશાકન મેળવવા હવે બનતું નહિ. દેશના લાખો લોકોને માટે આ એ લખકર રહ્યો છે.

શાંતિ સરવેન પ્રતીક

નિષીદીએ આટલાં વરસો કુધી દેશમાં ને પ્રમાણે દેશાંશે છે તે તે દાખરા નોંધી બુધી આ દેશને ઉભળે જ રહેશે. દુનિયા એ જોશે, અસંખ્ય દીશેને એવું આશામ મળશે, કારણ કે એ પ્રકાર એક જીવંત સત્તા શાંતિ સરવેન પ્રતીક દેશે અને આ પ્રાચીન દેશ આશાદીના માગે લઈ જનારા દેશે.

અસંદેશ પ્રદાર

આજે આપણી સમક્ષ આટલી બધી મુશ્કેલીઓ તે વખતે તેઓ આપણી સાથે નથી એ પ્રદાર ગયા છે. એક પગલ માલસે તેમના જીવનનો અંત આપે છે. દેશમાં ને એર દેશાનું છે તેને આપણે જા મૂળ કાદવાનું છે, પગલ આપણા પ્રિય નેતાએ આપણને રીતે શીખવાડી છે તે રીતે.

રૌંથી પહેલી વાત આપણે એ વાદ શખવાતી છે, સક્કમ હિસા માલસે તરીકે આપણે વર્તવાનું છે અધીજીને આત્મા અજે આપણને જોઈ રહ્યો છે એ આત્માને જરા સરખી હિસાથી પગલ દુઃખ નથી એ રીતે આપણા એ પ્રિય નેતાને આદેશ આપે અસંદેશ પ્રદાર છે.

આજની આ મદાન અદ્યત મમ્મ આપણો નાનાની મુશ્કેલીઓ અને ઉપાધિઓના અંત આવી ને જોઈએ. જીવનની મોટી વસ્તુએને વાદ રખીને નજી વસ્તુએને જુલો જવાનું આ એક પ્રતીક છે. પોતા અવજાનથી પણ અધીજીએ આપણને મોટી વસ્તુઓ આપી છે. — પાંડિત જવાહરલાલ નહેરુ

મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન

૧. સ્વામી માધવતીથ

દાહનો કાળ એવો નિમિત્ત પ્રકારનો છે કે નીતિના સિદ્ધિનો બધા દેશોમાં છિન્નભિન્ન થવા લાગ્યા છે. કેટલાક માણસો એક પ્રકારે નીતિથી રહેતા હોય તેવું જણાય છે અને બીજા પ્રકારે તે જ માણસો બીજા પ્રમાણની અનીતિમાં રહેલા હોય છે. તેમાં કાંઈ સંજોગો પ્રમાણ નહોતું હોતું નથી તેથી માણસોને પોતાની જુઓની ખબર પડતી નથી. પોતે જે નીતિ કરતા હોય તેને પ્રમથ્થુ માને છે અને પોતાની અનીતિમાં રહેલી જુલ જુલ્લી શકના નથી. એવા જનનમાં મ. ગાંધીજીનું જીવન ધણેને ઉપયોગી થાય તેવું હતું તેમણે દૈવીક ગ્રામ રીતે ચલાવી અનીતિને બિધાડી પાડી દીધી હતી, તેથી જેઓ અનીતિમાં હતા અથવા જેમને પોતાની અનીતિની ખબર નહોતી તેમને માટે આગળ વધવા માટે મ. ગાંધીજીનું જીવન બહુ કિમતી હતું. દાહના કાળની અનીતિના પ્રસારે પ્યાનમાં સમજે તો દૈવીક બાજનો નીચે પ્રમાણે જોવામાં આવે છે.

૧. કાંઈ માણસ કેમવણી ખાતાને ઉપરી હોય, તેનું અવિગ્ન સાધું ન હોય છતાં તે કેમવણીમાં સારા દેશનાર કેમ હરવા તે સચવી શકે છે. અને તે એમ માને છે કે મેં સમાજનું બહુ બહુ ધ્યું છે.

૨. કેટલાક અનીતિથી ધણે પેસે કમાય છે. તેમાંથી કેટલાંક એવાં હતાં હુણનાં કામ કરે છે કે જેથી ધણા માણસોને કાંદો થાય છે. તેઓ પશુ મને છે કે અમે સમજતાં હશું દરીએ છીએ.

૩. કેટલાક પોતે કાર પિતા હોય છે પશુ બીજી રીતે લોકાની સેવા ફીક કરતા હોય તેવું જણાય છે.

૪ કાંઈ દેશના નેતા પોતાની કામ માટે પ્રાણ આપે છે પશુ બીજી કામના માણસોને પિશાનતા હોય છે. આવી આવી વિચિત્ર પ્રકારની અનીતિને બહોળા દેશોમાં થયેલા હોવાથી નિર્મિત આશય પધેલા મહાત્માની આપણા જમાનામાં બહુ જરૂર હતી. એવા સંજોગોમાં પોતાના જીવનમાં, તપ, વૈરાગ્ય, નીતિ વગેરેને શુદ્ધ રરપમાં બતવીને મ. ગાંધીજીએ લોકોમાં સાદાઈ અને નિર્મલતા વગેરે લાવી દીધાં છે. છતાં અનીતિનું પૂર એટલું વધી ગયું છે કે તે વધેલા પૂરને મ. ગાંધીજી બરાબર શેડી કાપવા નથી. તેમના

માથુ પરલાં શેડા કાકા બરાઉ તેમણે એક માણસને કહ્યું હતું કે: "જનતામાં જે બપું કર બતાવે બની રહેલા છે તેનાથી અંધમારમય પારાયણિ ઉત્પન્ન થઈ છે. એવી દશામાં હું જીવવા હન્ટનો નથી."

પંજાબ અને સિંધમાં જે જુલમ થયા તેનું કારણ મ. ગાંધીજી નહોતા છતાં તે રાષ્ટ્રપિતા કયા હતા એટલે ત્યાંથી આંદોલ નિરાશ્રિતો બ્યાજમી રીતે ગાંધીજીની પાસે પોતાનાં દુઃખ રહવા બ્યાજા. જે તે રાષ્ટ્રપિતા કયા ન હોત તો નિરાશ્રિતો બીજા કોઈ રસ્તા લેત પશુ નિર્નિત ગુરુ પાસે અનીતિના બનાવો નિરાશ્રિતોએ બ્યાજા રીતે રજી કર્યા હતા. તેમાંથી મ. ગાંધીજીને રસો મળે. મુશ્કેલ પડ્યો. દેનો.

પહેલાંના વખતમાં સાઓને અબ્યાસ લેવાં ફીક કરતા હતા તેથી નીતિના સિદ્ધિતા રપટ રૂપમાં રહેતા હતા. હવેના કાળમાં સાઓનો અબ્યાસ રહેલ નથી પશુ ન્યુકલેપેરોનું વાયન વધી ગયું છે. ન્યુકલેપેરો શાઓના જેટલું જોર મ. ગાંધીજીના જીવનમાં આપી શક્યાં નથી.

મહાત્મા ગાંધીજીના રજગંવસ પછી દેશમાં વિદુ-ઓમાં જે ભગ પડી જશે એક ભાગ કે જે મ. ગાંધીજીના પક્ષનો છે તે કહે છે કે બધાને પ્રભુ માની બધાની સેવા કરીને સર્વોત્તમાવ ઝેળવેલા. બીજા સનાતન ધર્મવાળાનો પક્ષ કહે છે કે સર્વોત્તમાવ એ સાઈ કળ છે પશુ તેના સાધન તરીકે કામી, કે પી, અને દુન્યાસી માણસોથી અસમ રહેતાં નહિ શીખો તો આત્મભાવ કે સર્વોત્તમાવ ઝેળવતો નહિ. વળી અસંગ રહેતાં શીખી હશે તો કાંઈક અચી વર્ણાવમ ધર્મના જેવી કેમ પદ્ધતિ સ્વીકારતાં પડશે સર્વોત્તમાવ ઝેળવવામાં ઉત્તરજ કમ્પાથી ટેવી કુટોલી લીધી થાય છે તેને અનુભવ રાષ્ટ્રપિતા મ. ગાંધીજીને પગલ અને સિંધના સ્ત્રીઓ અને બાળકોના સનથી એવો કયો કે તેમણે કહ્યું કે આવા બનાવો જોઈને મને હવે જીવવાની ઇચ્છા રહેતી નથી.

સર્વોત્તમાવ એટલે બધાને પ્રભુરૂપે લેવા. દૂર માણસોમાં પણ ભગવાનને લેવા. તેને સર્વોત્તમાવ કહે છે. એવો કાવ બેનામાં બરાબર ઝેળવાવ લેવા મહાત્માએને કાંઈ મારી કંઈ નથી, વિંસક પ્રાણીઓ

એટલે સર્પ અને વાઘ જેવા પશુ તેને મારી ચકતા નથી. પશુ એવો સર્વાભિભાવ ડેળવેલો બહુ મુશ્કેલ છે. તેને અનન્યભાવ પશુ હશે છે. નોઆપશીર્મા મ. ગંધી-જીએ કહ્યું હતું કે “હું હજી અનન્યભાવ ડેળવી ચક્યો” નથી પણ તે માટે પ્રયત્ન કરું છું.”

પોતાના દેશની જ સેવા કરવાથી પશુ સર્વાભિભાવ બરાબર ડેળવી ચકાવેલો નથી. કારણ કે તે દયામાં બીજા દેશો આપણા નથી એવું લાગ્યા કરે છે. દેશસેવા એ કૃત્રિમતા જેવો ધર્મ છે.

હિંદુસ્તાનના ઉદાર માટે ને પ્રચારને અસહકાર (Non Cooperation) મ. ગંધીજીએ જતાઓ.

સત્યાગ્રહની અળવળમાં લોહીને શું ગમે છે તે તરફ જઈ શ્યામ રક્તું નહીં ધણા માણસોને સંસારના સુખની સમગ્રતા ગમે છે, તેથી સૌને પ્રાણ, રેડી-ઓવાળા, ન્યુસ-પેપરોવાળા અને પુસ્તકો લખવાવાળા અને પ્રસિદ્ધ કરવાવાળા અને સમાજસેવાઓ લોકોની લાગણી ટેવી છે તે જોડેને તેમને સંતોષ થાય તેવું કહેવામાં આવ્યું અને તે રસ્તે કહેનારનાં વખાણ થવા લાગ્યાં. તેનાથી લોહીને ટેલેકી સંસારની સમગ્રતા મળી પશુ એવો સમવર્ધમાં માણસો પોતાના આત્માને બચી ગયા. લોહીમાં સંયમ ઓછો થઈ ગયો છે અને વસ્તી વધતી જાય છે. એવા સંજોગમાં ધણાં બાપજીથી પશુ લોહીમાં અસર દતી નથી. તેથી હવે બહુમતિને બદલે ઉત્તમ મતિની જરૂર છે. લોકસેવક ને એવા જન-દુ-શુરની જરૂર છે. કેવળ લોકસેવક લોહીને પ્રુષ્ટ રાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે. જનદુશુર લોહીને સાચા સુખ તરફ વળે છે. જેટલી જરૂર મરિણ પૂરું કરવાની છે તેથી વધારે જરૂર નીતિ અને સંયમની છે અને તેથી વધારે જરૂર જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની છે. જેનામાં જ્ઞાન-વૈરાગ્ય હોય તેના જ ઉપર જ બીજાને લાગુ થઈ શકે છે. તેથી ન્યુસપેપરોના દરેક અનિપતિએ મહાત્મા ધનું પડશે. અથવા મહાત્માઓના હાથમાં ન્યુસપેપર આપવાં પડશે. ઉતાવળથી લખેલા અને સંયમ વગરનાઓએ લખેલા લેખોથી લોહી ઉપર પૂરી છાપ પડતી નથી. બીજાં ન્યુસપેપર કરતાં મ. ગંધીજીનું “દરિદ્ર” પેપર લોહીમાં વધારે આદર પામ્યું તેવું કારણ એ હતું કે મ. ગંધીજીનું જીવન ઉપરેષ પ્રમાણે હતું.

માણસનું જીવનસદૃશ બહુપ્રાપ્તિનું છે. એ સદૃશમાં ગાળીને આખું જીવન સાધનરૂપ કરવું જોઈએ. એવું

સદૃશ મ. ગંધીજીએ રાખ્યું હતું. રાત્રી અને ધર્મનો સમન્વય કરી તેમણે એક આદર્શ સમાજ અથવા રિશ્તના ધરતરની રાખવાનો ઉત્પન્ન કરી છે. એ કે તેમાં તેમને ધણી મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડી હતી. તેમણે સદૃશ બરાબર નજર આગળ રાખ્યું હતું પણ બીજા તેમના ધણાં અનુયાયીઓ સાધનને જાન માની બેસા દતા. થોડીક સેવા કરી કે નીતિ પાળી એટલે જીવે કે તેમને બહુપ્રાપ્તિ થઈ મજા હોય તેવું તે માની બેસા દતા. દાહના જમાનામાં ધણા માણસો પોતાની માન્યતાને પૂરું છે અને સાધનને જાન માની જીવન વિકાસમાં અટકી જાય છે. આગળ કાળમાં જીવનનું ખૂબ સદૃશ સમાજની પાસે રચાઈ રૂપમાં હતું તેથી આગળના કાળમાં દિવસવારમાં ધણા મહાત્માઓ થતા હતા. નરસિંહ મહેતાનું “બળન” અથવા ગીતા અને રામાયણ મ. ગંધીજીને સારી પ્રેરણા આપી ચકતાં હતાં તે એમ ખતાવે છે કે આગળના કાળમાં સંસ્કારી મહાન પુરુષો વિશેષ પ્રમાણમાં હતા. એવો યુગ ફરીથી આવે તે માટે આપણે બનવાનો પ્રયત્ન કરતા રહેવું જોઈએ.

જેઓ સાર્વિક વૃત્તિથી રહે છે તેમને માટે હરેક સ્થળે સુખ છે. એક જ જાતના દરેક માણસને જુદી જુદી અસર કરે છે. નાના જાળકોને મ. ગંધીજીના મંરથથી કંઈ થયું નથી. જેઓ ન્યુસપેપરો જઈ વચિતા નથી તેમને પણ જઈ અસર થતી નથી, જેઓ પહેલાં મરી ગયા તેમની દૃષ્ટિમાં પણ એ કામ બનાવ નથી. આપણું જન્મત એ જ્ઞાતાના, જ્ઞાનના એવવાણું છે. તેથી જીવે એક જ્ઞાનની રમત છે. જેવું સ્વપ્નામાં છે તેવું જ જન્મમાં છે. જેમાં તત્ત્વજ્ઞાનમાં રમતા રહે છે તેઓ જ મોહને તરી ચકે છે.

મ. ગંધીજી પ્રખ્યાત થયા તેમ કાંઈ માણસને પ્રખ્યાત થવાની ઇચ્છા થશે તો તે માણસ ખાડામાં પડશે. મ. ગંધીજી તો સંયમથી અમરવહાવે રહેવાને પ્રુષ્ટ થઈ કરતા હતા તેથી વધારે પ્રખ્યાત થયા. વળી જ્યાં બની તિયું પૂરું બેઠું આવ્યું હોય ત્યાં નીતિ અને સંયમથી કિંમત વધારે રહે છે. તેથી પણ આવા મહાત્મા પ્રખ્યાત થાય છે. આપણાં દેશમાં આગળ એવા ધણા સંયમી મહાત્માઓ થઈ ગયા છે. સામાન્ય રીતે કામી અને કોઈ મંથાસોની વચ્ચે રહી આત્મભાવ ડેળવેલો મુશ્કેલ છે. છતાં મ. ગંધીજી એવાની વચ્ચે રહી સમતા રાખી કક્ષિત વધારી ચક્યાં-એ ખરેખર પ્રશંસનીય જીવન કહી શકાય.

આધીજી અને પ્રચલિત મતભેદો

લે. શ્રી જયનારાયણ સદે, વેદાન્તશાસ્ત્રી

હિન્દુ પંડિતોમાં જ હિન્દુ ધર્મને જોનારાઓ માને છે કે અધીજી સનાતન ધર્મનો નાશ કરનારા હતા. પરંતુ તેઓ સનાતન ધર્મના અર્થને જ જાણતા નથી હોતા. જો ધર્મ સનાતન (અવિનાશી) જ છે તો તેનો નાશ કેમ રીતે થવાનો નથી, અને જે ધર્મનો નાશ તેઓ અધીજીને દેવાયે થતો એક રસ્તા હતા તે ધર્મ સનાતન જ ન હતો. કારણ કે તેનો નાશ થતો હતો. સનાતન ધર્મને કોઈના રક્ષણની જરૂર નથી કારણ કે તે સનાતન છે. તે રક્ષણ માનનાર નથી, પણ રક્ષણ આપનાર છે. તેના રક્ષણની ચિન્તા છેડો, નિઃસ્વાર્થી, તપસ્વી અને સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર દયાળુ સ્વભાવો જે આચરણ કરે છે તે જ સનાતન ધર્મ છે. તેને જાનુશરી, સન્તો એવું જાણતા નથી-અભિમાન રાખતા નથી કે અંગે સનાતન ધર્મ પાળીએ છીએ.

સંમતિને પોતાના વિશ્વમંદિરમાં દરિજાને ઉત્પત્ત કરી તેમાં તેમને પ્રવેશ આપ્યો છે. પૃથ્વી માતા દરેકની પેઠે તેમને પણ પોતાની છાતી ઉપર ધારણ કરી રહી છે, સૂર્ય દેવતા તેમને પણ પોતાનો પ્રગટ આપે છે. જળ દેવતા તેમની પંજી તરફ ઊપાવે છે, વાયુ તેમનામાં પણ સંચાર કરે છે અને સર્વનો ઉપાલક ધૃત્વ તેમના અને સર્વજનોના હૃદયપ્રવેશમાં વસે છે. તે જ ધૃત્વના પુત્રો-દરિજાનોના સ્પર્શથી કે અંદરપ્રવેશથી સનાતન ધર્મનો લોપ થાય એમ અધીજી માનનારા ન હતા.

સંમતિને જે મુસલમાન કેમ પૃથ્વી ઉપર ઉત્પત્ત કરી છે, તેનો નાશ અથવા તેના અદિતની ઇચ્છા કારણ કરીને હિન્દુઓ ભગવાને જ હિન્દુ કોમને પૃથ્વી ઉપર ઉત્પત્ત કરી છે તેનો નાશ અથવા અદિત પ્રાપ્ત કરવાને અધિકારી બને છે. તે જ પ્રમાણે મુસલમાનો નાશ અને અદિતમાંથી બીજી જવાનો એક જ ઉપાય એ છે કે જે પોતાના હૃદયમાંથી નાશ અને અદિતની ઇચ્છાને દૂર કરે છે તે જ તેમથી બચી જાય છે. જે પોતાના હૃદયમાં નાશ અને અદિતની ઇચ્છાને મનજીવનનાવે છે અને વધારે છે તે પોતે જ તેને પ્રાપ્ત કરે છે. આ સનાતન ધર્મનો ઇતિહાસિક નિયમ છે. કોરવો, રાવણ, કંઈ વગેરે તેના દશાન્ત-છે. હિન્દુઓ

અને મુસલમાનો બન્નેને પરમાત્માએ ઉત્પન્ન કરેલ દેવાથી તેમના પુત્રો છે. એકનું અદિત મુસલમાને પરમાત્મા તરફથી પોતાનું અદિત મારી લે છે. સામે અસુર હોય તો તેને એકને પોતે અસુર બનનાર પોતાને માટે માનવી ન્યાયનો અધિકાર મુકાવે છે. અધીજીને તો હિન્દુઓ અને મુસલમાનો બન્ને એક-સરખા પુત્રો હતા, તેમને કોઈનું અદિત ખપતું ન હતું. બન્નેનું હિંન સાધવું હતું. કેટલાક એમ માને છે કે અધીજી હિન્દુઓના હિતને ભોગે મુસલમાનોનું-હિત સાધવા મામતા હતા, પણ તેમાં હિતનો ભોગ નહોતો. અથવા હિતના ભોગ વગર હિત સાધી શકાતું નથી. અનાજ પકવવું હોય તો માટીમાં બીજ વાવવા પડે છે. રત્ન મેળવવું હોય તો યજ્ઞમાં આદુનિઓ આપવી પડે છે. ભોગ આપ્યો ન હોત તો આઠાઠી પણ આવી ન હોત. આપણી નિર્ગળતાથી જે પરતંત્રતાની બેડીઓ ઉત્પન્ન થઈ હતી તેને દૂર કરવા માટે ભોગ આપવાથી એક જાતની આઠાઠી મળી છે. ભાંડુથી હિન્દુઓમાં દેરની ભાવના છે. ભાંડુથી મુસલમાનો આપણા ઘરુ છે. આપણી સાથે બીજાનો જે ભાવ છે તે આપણા જ માનસનો પડછાયો છે. આપણે આપણા માટે પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવા તેમનામાં પ્રેમનાં બી વાવવા પડશે. કોઈ કહેશે કે પ્રેમ માટે આપણે સામાન્ય ભોગ આપવો, તેઓ શા માટે ન આપે? તેના ઉત્તર એ છે કે જેનામાં પ્રેમ હોય તેણે જ પ્રેમ વાવવાનો હોય, જેની પાસે બી હોય તેણે જ બી વાવવાનો હોય, આપણી પાસે આપણનો વારસો છે, આપણે જ આપણ સ્વયંચાલુ છે, જે નિર્ધન હોય તે શું આપી શકે, જેની પાસે કંઈ ન હોય તે શાને ભોગ આપે? જેની પાસે હોવા છતાં તેના જે ભોગ નથી આપવો તેનો અને તેના તેના નાશ થાય છે. પોતાની પાસેનાં બીજાને જે વાવવો નથી અને ખાઈ લેવું છે તેનાં બી અને તેનો નાશ થાય છે. અથવા તો તે જુએ મરે છે અને ફરી પછી તેને દેવાની પાસે બીજા આધાર મળવો પડે છે, બી માગવા પડે છે. આથી જો આપણને ધૃત્વ પ્રેમ અને સદ્માત્રના અર્થો હોય-તે આપણમાં રહેતો હોય અને આપણે તેમને અને આપણો નાશ ન કરવો હોય તો આપણે તેમને બીજાને બાદ ભોગ આપવો જોઈએ. ઉદ્ધવાનપ્રદાયકો

યો મુદ્ધવતે સ્તેન પય સઃ। ઠાક કહેશે કે ખારી જમી
નમાં બી વાવવાયા બીનો જ નાશ થાય છે, અથવા
તો પાંડવોએ સંપૂર્ણ ભોમ આપ્યો છતાં કોરવોનાં
હૃદય ફરી સ્વર્ગમાં નહિ તેવી રીતે દિન્દુઓનાં જમ તેટલાં
હિતોનો ભોમ આપવામાં આવશે તો મેં મુસલમાનો એટલા
જક હુમલા છે કે તેઓમાં પ્રેમ અને સહુષ્ક ઉત્પન્ન
થવાની જ નથી અને તેમાં છેવટે દિન્દુઓને જ જોર-
લાભ છે-નુકસાન છે, માટે ખારી રીતે વર્તનારો નેતાઓને
હાર કરવા જોઈએ; તો તે યોગ્ય નથી. આપણે આપણા
આમં ધર્મ પ્રમાણે ભોમ આપવો જ જોઈએ. પહેલાં
આપણે પૂરી વાતના જ જોઈએ, આપણી પાસે પ્રેમ અને
સહુભાવના હોય તો તે વાતના વચર, તેનો ભોમ આપ્યા
વગર સામાની પાસેથી, કે જેની પાસે તે નથી, આપ-
ણને તે માથવાનો અધિકાર નથી. યદ્ય ક્યો પછી જ
આપણને તેનું કળ માથવાનો અધિકાર છે. જ્યાંએ
પ્રમને યદ્યની સાથે જ ઉત્પન્ન કરી છે. યદ્યન કરનાર
પ્રમનો અને તેની અંપતિનો નાશ થાય છે. સદ્વચનઃ
પ્રજ્ઞાઃ છુદ્ધા પુરોવાચ પ્રજોપતિઃ। આપણી પાસે
અભિમાન રહેત પ્રેમ અને સહુભાવનાની અંપતિ
હોય તો તેનો ભોમ આપણે આપવો જ જોઈએ. જો
યદ્ય કરવો બંધ કરી સામસામે બન્ને બધા એકબી-
જાનું આદ્ય જવા માટે લડવા કરે તો બન્નેનો નાશ
થાય છે. કોરવોનાં બધાનો નાશ થઈ ગયો અને પાંડવો
પાંડવે જમી મયા તેનું ક-ધ્ય એ હતું કે પાંડવોએ યદ્ય
કર્યો હતો, પાંડવોએ ભોમ આપ્યો હતો, પાંડવો વનજન
આઈ જવોમાં રવા હતા. અને વેલર કૂમની માફક
કોરવો બધા યદ્યનું કદબુ કરી મયા હતા. પાંડવોનાને
ભાગનાર અને તેને ઉત્પન્ન રાખનાર બો દિન્દુઓમાં
જ છે, દિન્દુઓની ધર્મ-ધર્મમાં જ છે, નુકસાનોને
વિધર્મી તરીકે જોવામાં જ છે. સનાતન ધર્મ એ કોઈ
વિશેષ ધર્મ નથી અથવા અમુક કોમનો કે જાતનો નથી.
દરેક ધર્મમાં જ ધર્મ છે તે સનાતન છે અથવા બધા
જ ધર્મો સનાતન ધર્મમાં રહેલા છે-સનાતન ધર્મ જ
છે. સનાતન ધર્મ ત્યારે જ સનાતન હોઈ શકે કે જ્યારે
તે અમુક પ્રજા, દેશ અથવા કાળથી સીમિત ન હોય.
જો દેશ, કાળ અને પ્રજાથી સીમિત હોય છે તે નાશ
વન્ત હોય છે. આથી સનાતન ધર્મનું અસ્તિત્વ દરેક

નહિ પણ દરેક પ્રજાનું અસ્તિત્વ જ્યારેજ્યારે અધિ-
ષ્ટર પામે છે ત્યારેજ્યારે તે સનાતન ધર્મની અચરમ
આવરને લાધે જ હોય છે. ધર્મ એ અમુક રાનીય
(સ્થાનીય) હોઈ શકતો નથી. દિન્દુધર્મને-આમ ધર્મને
કેવળ દિન્દુતાનીય બનાવીને આપણે તેના અગ ૧૭-
પનો અને તેના સનાતનતાનો ઇ-કાર કરીએ છીએ.
આથી ઇસ્લામ ધર્મીઓ, ખ્રિસ્તીઓ અને જોડો વગેરે
ધર્મીઓ સનાતન ધર્મીઓ જ છે. આપણા સહધર્મીઓ
જ છે. તે સનાતન ધર્મને ઇસ્લામ લોકોને સમજાવે
અને તેથી તેના પાળનાર સનાતન-ધર્મીઓ પોતાને
ખ્રિસ્તી કહેવાય છે. ખ્રિસ્તી એટલે સનાતન ધર્મ નથી
એવો અર્થ નથી થતો. તેવી જ રીતે જે માનવ ધર્મની
સમજતા મદ્યમદે ઉપરથી તેને સમજતે પાળનાર-વર્ત-
નારા ઇસ્લામીઓ સનાતન ધર્મને જ પાળે છે, આ જ
રીતે દરેક ધર્મનું. કોઈ પણ વેદાન્તરે, જે ધર્મનો પોતે
ઉપરથી આપેલો હતો તે ધર્મને, માનવ ધર્મથી વિરુદ્ધ,
આક્રમણકારી તેમજ દિલ્લ અપંગદેર કર્યો નથી. આથી
માનવ સમાજ માટે ૧૨મ પ્રુપચાર સિદ્ધ કરનારને એક
જ ધર્મ છે તે સનાતન ધર્મ જ છે. અત્યુપાયોની
રાધાઈ વૃત્તિઓથી ખ્રિસ્તી, દિન્દુ, ઇસ્લામી વગેરે
સનાતન ધર્મમાં ધર્મને નામે જે દોષો રહ ચૂકે ત્યા
હોય તેમને પોતાના જ સ્વભાવનારોપોની માફક પોતાના
જ ધર્મના દોષો મણીને તેમને દૂર કરવાને સંપૂર્ણ
પુરોષાએ પોતાનો ઈવનાદ્ય રજુ કરીને તે દોષને
ધર્મથી વિપરીત હોવાનું બાન કરાવીને પોતાના વિષ
સમાજમાંથી તેમને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરી સર્વમાનવ-
હિતોની તરીકે પોતાનો હિસાર અને પધાર્ય સનાતન
ધર્મ બચાવવો જોઈએ.

૧) પાદરીના શબ્દો

ન્યુયોર્કના એક દેવળના પાદરી રેવરન્ડ ડો બેન
દેનીન હેન્સે પ્રાર્થના કરતા એક સમયે કહ્યું, હવે મેં
જ્યારે હું આંધાજી વિષે વિચાર રૂંદ છું ત્યારે
અને કોઈરતનું સ્મરણ થાય છે. તેઓ તેમની માથા
જીવન બળતીત કરે છે. અને તેમની વાણી પણ તેમના
જોડી જ છે. આંધાજી તેમની માફક કષ્ટ સહન કરે છે,
અને એક વિવશ કોઈરતની માફક જ પોતાના પ્રાર્થ

૫૦ અંધીજના રહસ્યમંત્રી શ્રી. પ્યારેલાલ આલેખે છે:

એ વિધિનિર્મિત શુકવાર !

રહમી તારીખે આખો દિવસ અંધીજ કામમાં બેઠા બધા ઠાકારેલા રહ્યા કે સંજે તે ઘાંટીને લોથ થઈ ગયા. કેમકે માટેના બંધારણના ખરડા તરફ બાંધણી કરીને તેમણે આખાને કહ્યું કે, “ મને ચક્રર આવે છે તેમ છતાં મારે એ કામ પૂરું કરવું રહ્યું. મને લાગે છે કે મારે માટે સુધી જાવું પડશે. ” શિસતા નવા બંધારણનો એ ખરડો તૈયાર કરવાનું અંધીજએ માથે લીધું હતું.

આખરે રાત્રે સવાનર વાગ્યે અંધીજ સૂવાને બેઠા ગુવારે રાત્રે, સંક્રમ મળવાને આવેલાં એક માત્રમવાસી ખડેન જોડે તેમણે વાતચીત કરી. તર્મિયત કારી રહેતી નહોતી એ માટે તેમણે તેમને કહ્યો આખો અને કહ્યું કે “ રામનામતમારા હૃદયમાં પ્રતિષ્ઠિત પ્રયું હોત તો તમે માંદાં નહિ પડત. ” પછી એને માટે તો સન્દા લેવુંએ. ”

એ જ દિવસે સંજે પ્રાર્થના પછી પ્રાર્થનામાં આવે. કાલોજાથી એક બૃહદ્ અંધીજના હરનાદુર લેવાને તેમની પાસે દોડી આવ્યા. કેમ કે તે બીજી તારીખે રહી જવાના હતા અંધીજએ પૂછ્યું, “ હું જવાને છું એમ કોણે કહ્યું ? ” “ હ.પંડોમાં એવી ખબર છે. ” હરનાદુરે પાચનારાએ કહ્યું. અંધીજએ જવાનું આપ્યો, “ હા, અંધીને વિષે એવી ખબર હાપંડોમાં મેં વાંચી છે, પછી એ કયા ‘ ગાંધી ’ વિષે છે તેની અને ખબર નથી ”

વિધિનિર્મિત રહમી તારીખે સવારની પ્રાર્થના માટે હંમેશાની જેમ અંધીજ સાડાત્રણ વાગ્યે બેઠા. પ્રાર્થના પછી તે કામે લગ્યા અને પછીથી સંકીરક બિંધ લેવાને માટે દ્રાધી પચારીમાં સૂઈ ગયા.

સવારે આઠ વાગે તેમને માલિકસ કરવામાં આવતું હતું. માગ કોરકામાં યજ્ઞને પસાર થતાં કામિસ, માટેના નવા બંધારણનો તેમણે તૈયાર કરેલો ખરડો તેઓ અને આપતા જ્યાં આમલી રાત્રે એને થોડેક કામ તેમણે તૈયાર કર્યો હતો અને તેમણે મને એ ‘ ખરાખર ’ તપાસી જવાને જણાવ્યું. તેમણે કહ્યું, “ એમાં વિચારની જે કંઈ બીજીયો રહી ગઈ હોય તે પૂરી કરવો. બહુ થાક્યાપાક્યા મેં એ તૈયાર કર્યો છે. ” એ ખરડો રાપ્ટ્ર મોટું તેમનું છેલ્લું વહિવતનાનું છે.

છેલ્લું વસિયતનાનું

બંધારણ લેખનનું તેમનું રોજનું કામ પતાવીને સાડા નવ વાગે તેમણે સવારનું બોજન લીધું રોજની અંડળીને વિખેરી નાંખીને ‘ કરેજે ’ ના મરેજે ની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવાને પૂર્વજરાળમાં દટાઈ જવાને તે ખુદને પહે જરામપુર ગયા ત્યારથી આ નિતક્રમને તે મિવટપૂર્વક વળગી રહ્યા હતા. મારાં સુધારાવધારા સાથેના તેમને બંધારણનો ખરડો લઈને હું તેમની પાસે પહોંચ્યો ત્યારે તે હજી બોજન લેતા હતા. તેમના બોજનમાં મકરીનું દૂધ, મધિલી અને કાચી બાજી, બોજીબી, આદુનો કાટો, લીંબુનો રસ તથા ધૂનકમારીનો સમાવેશ થતો હતો. બંધારણના ખરડાના મારાં સુધારા-વધારા પોતાની ચિહ્નિત પ્રકારની ઝીણવટથી તેઓ એક પછી એક લેઈ જતા અને પંચાવનના આગ્રેવાનોતી, સંખ્યાની અણતરીને અંગેની સરખામણી રહી ગયેલી મારી જૂર તેમણે સુધારી.

પછીથી મેં કે. રાજેન્દ્રપ્રસાદની મારી સુસાહાતોનો વિષયે હતાલ આપ્યો. તેમની તરફિયત કારી રહેતી નહોતી તેથી એ વિષે ખબર કરવાને આગ્રેસે દિવસે મને મોકલ્યો હતો. વળી આગ્રેસે દિવસે સાંજે કે. રામપ્રસાદ સુકરજીને ઘું મળ્યો ત્યારે પૂરું બંધારણની રિપર્ટ વિષે તેમણે આપેલી છેલ્લી ખબર પછી મેં અંધીજને રહી સંભળાવી. આના પરથી નોઆપબીની વાત નીકળી. મેં તેમની સમક્ષ વ્યવસ્થિત રીતે વાલીનું રચનાતર કરવની વાત મૂકી, પરંતુ એ વિષે તેમના અભિપ્રાય રપટ અને દર હતો. જેમ આપણા કાન્ક-કાન્કોએ ‘ કરેજે ’ ના મરેજે ના સુત્ર પ્રમણે આચરણ કરવાનું છે, તેમજ પોતાનાં સ્વમાન, આખર તથા હાર્મિક રવાતંગવાનો દર સાચવવાને માટે ‘ કરેજે ’ ના મરેજે, ના સુત્રનો અમલ કરવાને પ્રગત પછી તૈયાર કરતી જોઈએ. ” છેલ્લે મધ્ય મોડેલા જ એવા રહી જાન એન બને, પરંતુ કુખગામાંથી સામર્થ્ય પેદા કરવાનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. સરસ્વતી પુર્ણ પછી સામાન્ય સિપાઇઓનો ધાણ નયા નીજળોડો તો પછી અર્ધસક પુર્ણમાં પછી એવી બીજી રીતે સંભવી શકે ? ” આમજી, ચાલતાં તેમણે જણાવ્યું. “ મને જે કરી રહ્યા છો એ વેચ રહ્યો છે. ”

એમની અંતિમ ચિંતા

ખેડારના અરમ, પછી ગાંધીજી શ્રી. સુધોર ધોળને મળ્યા. શ્રી ધોળે લંડનના "ટાઈમ્સ" પત્રની એક કાપડી તથા સરદારને કામવાદી કહીને અને પડિત જવાહરલાલના વખાણ કરવાનો ડોળ કરીને યોગે તેમની વચ્ચે કુટ પડાવવનો કેવી રીતે સગત પ્રવાસ કરો રહ્યા છે એ બતાવતા એક અંગ્રેજ મિત્રના કાગળમાંથી ટેકાકે જિતારા ગાંધીજીને વાંચી બતાવ્યા. ગાંધીજીએ કહ્યું કે મને એ રમતની ખબર છે અને એ વિશે હું બારે વિમાસણમાં પડી ગયો છું. "દરિજન"માં પ્રસિદ્ધ યથેશ પ્રાર્થના પછીના એક પ્રવચનમાં મેં આને વિશે ચર્ચા કરી છે. પણ આ બાબતમાં એથી કંઈક વિશેષ કરવાની જરૂર છે. એ વિશે શું કરવું એનો હું વિચાર કરી રહ્યો છું.

આખો દિવસ એક પછી એક મુલાકાત ચાલ્યા જ કરી. દિલ્હીના મોલાનાથએ તેમને મળ્યા આવ્યા. તેમણે ગાંધીજીના વર્ધા જવા વિશે સંમતિ આપી. ગાંધીજીએ તેમને કહ્યું કે થોડા વખત માટે જ હું અદિયા જઈશ. કંઈકે કંઈક જીવું જ પાણું દોષ અને અશુભિત્યું કંઈક બની જાય, તે જિવાપ ૧૧મી તારીખે સહનત જમનાલાલજીની પુણતિથિના સમારંભમાં બામ લઇને ૧૪મી તારીખે હું પાછો દિલ્હી આવી પડેગીશ.

સાકાચાર વાગ્યે આખા ગાંધીજીનું સાંજનું બાજું લાગી. એમાં લગભગ સવારના બેજનની જ વરતુએ હતી. આ પૂરતી પરતું આ તેમનું હોશું બોજન હતું. સરદાર કાચેની મુલાકાત એ તેમની એવી છેલ્લી મુલાકાત હતી. પ્રધાનમંડળની એકતા છિન્નબિન્ન કરવા માટે સરદારની કામે ચાલી રહેલી કુટલામરો પ્રચાર એ તેમની વચ્ચેની ચર્ચાની એક બબત હતી. તેમનો એવો રપટ અભિપ્રાય હતો કે પ્રધાનમંડળમાં ઘણું પણ પ્રચારનું કાંગાણ પડે એ દેશના ઇતિહાસની આ કટોકટીની પૂર્વે આપત્તપૂર્ણ છે. સરદારને તેમણે કહ્યું કે પ્રાર્થના પછીના આજ સંજના મારા પ્રવચનમાં હું એ વિશે બોલીશ. પ્રાર્થના પછી પડિતજી મને મળવાના છે. તેમની સાથે પણ હું એ વિશે ચર્ચા કરીશ. વળી તેમણે ઉમેર્યું કે, જરૂર જણાય તો બોંજ તારીખે વર્ધા જવાનું હું માંડી વાગ્યેશ અને

એ વચ્ચે અણજનાવ કરાવવાના કુટલામરો પ્રવાસને નિમંત્રણ કર્યા વિના હું નહીં નહોં છું.

પ્રાર્થના

આમ વતત ચાલી રહી હતી. ત્રિચરી આખા હજ પણ એમાં વિશે પાડતાની નિમત્ કરી ન કરી. સમય સાચવવાની અને ખાસ કરીને પ્રાર્થનાનો સમય જળવજવાની બાબતને ગાંધીજી ભારે મહત્ત્વ આપના હતા એ તે જાણતી હતી. એટલે જીવ પર આવી જઈને પ્રાર્થનાનું મોકું થાય છે. એ કહાવવા તેણે તેમનું ધરિયાગ તેમની આમજ ધર્યું. પ્રાર્થનામાં જતા પહેલાં નાદવાની ઓરડીમાં જવાને જિકા જિકા તેમણે કહ્યું કે, "હવે તો મારે બામનું જ નોંધ્યું," બંધાં બામજ સાંજની પ્રાર્થના કરતામાં આવતી હતી તે બાસપીના પાંચિયા આમજ આવતાં સુની માગમાં તેમણે તે દિવસે સાંજની તેમની "દાયલાકડીઓ" બાસા અને મનુ જોડે કંઠામરકરી જાડારી.

ખેડાર પછી આખાએ ગાંધીજીને કાચા મામરો રસ આપેલો ત્યારે તેમણે કહ્યું, "તું મને દોરોના બેગા આપે છે એમને ?" આખાએ જવાબ આપેલો, "મને યોગોના બેગાકે કહોનાં હતાં." "બોંજી" ઘણું એની પરવા કરતું નથી તેનો હું આસ્વાદ લઈ છું, એ મારે માટે ભારે નહોં કહેવાય ?" એમ કહીને તે હર્યા.

"બાપુ ! તમને કંઈ ધરિયાગો ત્રિચારી હાંતું હશે, તમે એના તરફ નજર રાખતા જ નથી." આખાએ કહ્યું, "તમે લોકો જ મારી પડીઆળો છો. પછી હું ટાને એમ કહું." તેમણે જવાબ આપેલો.

"પણ તમે એ ધરિયાગો તરફ નજર રાખતા નથી." એક કહ્યું. બાપુ કહી પાછા દરડી પડ્યા. પાંચિયામાં નજીક આવતાં તેમના છેલ્લા સળેટો આ છે. "હું રસ નિમત્ મોકો છું. મોકો થતું મને નિમત્તુ પણ નથી. જરાબર પાંચને દોરે પ્રાર્થના-રવાની નજીક આવતાવેત જધી મળક અને વાતચીત નથ થઈ જવી જોઈએ, અને મનમાં પ્રાર્થના સિવાય બીજા કંઈ વિચાર ન હોવા જોઈએ એવો તેમની "દાયલાકડીઓ" સાથેનો તેમનો સંકેત હતો.

રામ I રામ I

પ્રાર્થનાથી આવી કાઢીને કરેલી દારૂમાં યકને તે જતા હતા ત્યારે પ્રાર્થનાથી આવી નમસ્કારના વખત નમસ્કાર કરવાને તેમણે એ બળ આપેલા ખજા હરથી પોતાના હાથ ઉપાડી લીધા. એકાએક જમણી બાજુ-એથી જોરથી મર્મ કરતો એક માણસ ટોળામાંથી આવ્યો. ગાંધીજીના પગને રપથ કરવાને માટે તે આવ્યો છે એમ સમજીને મનુએ પ્રયત્ન કર્યું થવા છતાંયે તેને આવી રીતે વખત લો છો એવી અતસલતું કપકાપે તેને કહ્યું અને તેના હાથ પકડીને આ કસી આવનારને અટકાવવા પ્રયત્ન કર્યો. તેણે તેને જોરથી હસેલી મૂંઠી, એથી કરીને તેના હાથમાંની બબ્બનાવલી, બાપુની છુટ્ટાની તથા માળા નીચે પડી ગયાં. એ વસ્તુઓ લેવાને તે નીચે વળી એટલુંમા પેલો બાપુની છેક સામે આવીને બેઠો. બાપુની એટલે સમીપ તે આવ્યો હતો કે જોળી એક ખાલી ડાયલ બાપુના કપડાની અડધાથી મળી આવ્યું હતું. સાત બારની એટોમેટિક પીસ્તોલમાંથી ધડાધડ ત્રણ બાર થયા. પહેલી ગોળી મધ્ય રેખાથી સાડા ત્રણ ઇંચ જમણી બાજુએ નાકિાથી અડી ઇંચ ઉપર પેટમાં વાગી હતી. બીજી મધ્ય રેખાથી એક ઇંચ દૂર અને ત્રીજી જમણી બાજુએ છાતીમાં મધ્ય રેખાથી ચાર ઇંચ દૂર વાગી હતી. પહેલી અને બીજી ગોળી સરીરની આરપાર નીકળી મઠ હતી. ત્રીજી ફેશમાં ભરાય મઠ હતી પહેલી ગોળી ગળી ત્યારે જે પગ મિતમાં હતો તે વળી ગયો. બીજી ગોળી વખતે પછુએ જોમા હતા અને પછી તે દમલો યકને પડ્યા. "રામ રામ" એ તેમના ઉછા જોલ હતા. તેમને અહેરા હિંમો પડી ગયો તેમના સહેં વઘો પર લાલ કાષ પ્રસરી ગયા. પ્રાર્થનાથી આવી નમસ્કારને અર્થે જીયા કરેલા હાથ ધોમે ધીમે નીચે હજ્યા. એક હાથ તેના સ્વાભાવિક સ્થાન આખાની અરદન પર પડ્યો. સિધિલ જની અથેલી મનુ અને આમાને યુ જની મધુ તેની ત્યારે જ અગર પડી.

બીજો દિવસે તો આખાની જવાની તૈયારી શરી કરવા માટે દુ સહેરમાં ગયો હતો. ત્યાંથી દુ આવ્યો અને પ્રાર્થનાસ્થાન તરફ જતી પાથરની કામાને કુધી પડ્યો ત્યાં તો જામેથી શ્રી. ચંદ્રાણી દેખતા દાતા

આખા. તે જોલો બિડ્યા. "દાસરને ફોન કરો, બાપુ પર જોળીઆર થયો છે" હુ તેા એ સંભળીને સડ-કચ થઇ ગયો. ચંત્રની પેઠે એ દાસરને જોલાવવા કહીકને ફોન કરવા કહ્યું.

અંત

સૌ આમાં બની ગયાં હતાં. તેમની પાછળ આવનાર ડા. રાજ સમરવાને તેમનું માથું ધીમેથી અહાના જોળામાં મૂક્યું. તેમને દેહ કાપતો હતો અને આંખો અધી ખાડાયેલી હતી. ખૂતીને ખરલા-ભવનમાં એક માળીએ પકડ્યો હતો. એમાં બીજાએ પળ લાગ્યા અને ચોડી એવતાણ પછી પેલા ખૂતીને તેમણે જોર કર્યો. મિત્રો ચિયિય અને નિચ્છે જની ગમેલા સરીરને ઉપાડીને અંદર લઇ ગયા અને તે બેસતા અને કામ કરતા તે સાદી પર તેમને સ્વાસ્થ્ય પરતુ બીજું કશુંયે થઇ શકે તે પહેલાં જ સરીરનું મંત્ર જંધ પડી ગયું. અંદર લાગ્યા પછી તેમને આપવામાં આવેલું ચમચા જેટલું થઇ અને અરમ પાણી ન મળી શકાયું. લમમમ તત્કળ મરણ નીપળ્યું હતું.

ગાંધીજીના સાથીઓ પૈકી સરદાર વલ્લભભાઈ પહેલાં આવી પહેલાં. તે આવીને તેમને પડે એ જોડા. તેમની નાક તપાસી જોઇ અને તેમણે ધાણું કે તે હજી મંદ મંદ ચાલે છે. બાળાઓ તેા કુકે કુકે રાવા લાગી હતી પરંતુ હવે તેઓ એકી મળીને રામધૂન ગાવા લાગી હતી. સરદાર ચેતનરહિત દેહની પસે ખડકની પેઠે અડગ જોડા હતા. તેમનું મોં લેવાય ગયું હતું. પછીથી પંડિત જવાહરલાલ આખા અને બાપુનાં કપડાંમાં પોતાનું મોં રાખીને એક બાળકની પેઠે રાવા લાગ્યા. પછી દેવદાસ અને ડા. રાજેન્દ્રપ્રસાદ આખા અને પછી શ્રી. જયરામદાસ, રાજકુમારી અમૃતકોર, આચાર્ય કૃપાલની વગેરે તેમના બાકી રહેલા જૂના સાથીઓ આવ્યા. ચોડીવાર પછી લેડા સાન્નિટોન આખા ત્યારે જદાર માણસેતો ધધારો એટલો જુલો પકી ગયો હતો કે મહા સુકડાએ તેઓ અંદર આવી શક્યા. એક ક્ષણના પછુ વિલબ વિના એક સુકડા, પંડિતજી અને મોહનાસાહેબને જોળા એટલામાં લઇ જતો અને એ રામધૂન પડું પોતાનું

ચિત આ આંત કુટુંબ પટનમાંથી ઉદ્ભવતા તાત્કાલિક પ્રસંગે પર તેમણે લખાડ્યું. અધીજના દેહને રાસવર્ણક દ્રવ્યે ની મદદથી ટકાવી રાખીને કંઈ નહોતો. થોડા વખત માટે રાજવી દયાભયથી રાખવાની સૂચના આપી. પરંતુ એ બાબતમાં અધીજના વિચારો એવા દઢ અને રપટ હતા કે એમાં વચ્ચે પડવાની મારો પતિજ અનિવાર્ય હરજ મધ પડી. મૃત દેહને જળથી રાખીને તેનું છુપ કરવા સામે તેમનો કેટલો ખસે વિરોધ હતા એ મેં તેમને જણાવ્યું. અનેક વખત તેમણે મને કહ્યું હતું કે, “મારે વિષે જો એમ થવા દેશે તો મૃત્યુની રિસાતમાં પણ હું તમને ફપડા આપીશ. જ્યાં પણ મારો દેહ પડે ત્યાં કોઈ પણ પ્રકારની કમાલ વિના તેને બાળી મૂકવામાં આવે એમ હું ઇચ્છું છું.” ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ, મી. જયરામપ્રસાદ તથા ડૉ. જીવરાજ મહેતાએ મારી વાતને ડો. આશ્યો. અને પેટ્રો વિચાર પડે. મૂકવામાં આવ્યો. રાત્રિ દરમિયાન મોતો અને સુખમની સાહેબના પરવચનના અમુર ધ્વનિથી એ ઝોરડો ઝુંઝ રહ્યો, જ્યારે વધતી તો અને શોડથી મોડી અનેલી માનસેદની ઝોરડની તંદુરથી રજાન માટે પસો રહી હતી. આખરે ડો. જીના દેહને ઉપરે માગ લઈ જઈને લોકોના રજાન માટે બિરતામવનના એક કઠખામાં મૂકવા જ રહ્યો.

વિશય

મંજીસકે દિવં વિધિ પ્રમાણે દેહને રનાન કરાવવામાં આવ્યું અને પછીથી તેને પુષ્પાન્જલિ ઝોરડની વચ્ચે સુતાડવામાં આવ્યો. પછીથી એલચી મંજીસક સળેથી આવ્યા અને પત્ર આજળ પોતાના હાર મુખે તેમણે મૂક અંજલિ આપી.

“હસને મોંએ ફું ગોળીના વરસાદનો સામનો કરે” એના કરતાં વધારે પ્રિય મને બોળું કશું નથી.” તેમના મૃત્યુના થોડા દિવસ અગાઉ તેમણે આમ કહ્યું હતું અને ઈશ્વરે એ વરદાન તેમને આવ્યું હોય એમ લાગતું હતું.

અને સૌએ જેવતા પ્રણામ કર્યો. તે પછી ૧૧ વાગે દેહને રાવતાદિની પર મૂકવામાં આવ્યો. ત્યાં સુધીમાં રામપ્રસાદ બાંધી નામપુરથી એરોલેનમાં આવી પહોંચ્યા હતા. રમદાનવાના નીકળવાની તારીખી હતી તે જ વખતે હાલમાં ડૉ. સુરીલા આવ્યા.

અપાર શાંતિ, ક્ષમા અને કુટુંબી ભરેલાં તેમના નિઃશ્વ બની ગયેલા મોં તરફ હું જોઈ રહ્યો હતો ત્યારે, અનેક રવખાઓ અને આશાઓથી ભરેલા એક પ્રલેખના વિચારથી તરીકે તેમને ચરણે આવીને બેઠો ત્યારથી અઢવીસ અઢવીસ વરસના તેમની સાથેના અતિવિકટના અખંડ સંદર્શનનું આશુપ ચિત્ર એક અજકારાની પેઠે મારા માનસચ્ચ મુખજળથી પસાર થઈ અનુ. અને કેટકેટલા બ્યવકાસથી ભરેલાં વરસો એ હતાં.

જે કંઈ બનવા પામ્યું તેના મર્મ વિશે ફું આભોજ બની ગયો પણ ધીમે ધીમે એ પ્રાપ્તો ઉપર લાગ્યો. હમણાં જ એક રિવસ, એક માણસે પણ પોતાના કાંઈ બન્યું પૂરેપૂરું અને થોડું પાલન કરવા વિશે તે બોલ્યા હતા ત્યારે એના અર્થ ખરખર થી સાચ એ વિષે હું રિમાસક્યમાં પડી ગયો હતો. એમના મરણે એ જવાબ પૂરા પાડ્યો છે. પહેલાં તે ઉપવાસ કરતા સારે બીજાએને નિગાહાખવતે અને માર્ચના કરવાને કહેતા. “બાળકો વચ્ચે પિતા હોય ત્યારે તેમણે રમવું-ફરવું જોઈએ. માતા જ્યાં પણ દેખે ફું કરી રહ્યો છું તે બધું કરશે” એમને કહેતા. આજે જે જાણાએ દેશને ઘેરી વળવાનો બચ જોમો થયો છે તેને ખજાવવી હોય અને આજે માટે જે રવતત્રના તેમણે મેળવી તેનાં ફળ તેઓ જોમને મરિ કંપતા હતા તેઓએ બેઝવવા હોય તો તેમના મરણે થી થોડો આમ અગત્ય કરવા જોઈએ.

નવી રિહી, ૪-૨-૪૮.
(અંગ્રેજી પરથી)

ધ્યારેસાસ
, હરિજન બધું માંથી

ઈતિહાસકારોને ગુંચવનાર સંત, મુત્સદ્દી ને શહીદ મહાત્મા

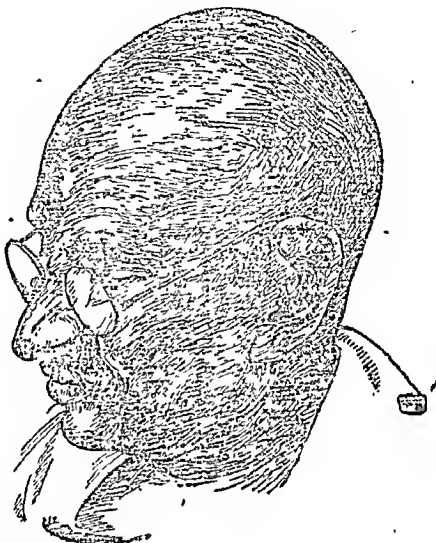
આપણી સમસ્યાની સર્વ વેશવિખ્યાત વિદ્વાન્મોહનદાસ કરમચંદ આંધીનું મુદ્દવકત કવું એ કદાચ કોથી અધિક કપડું છે. વેળા-રીએ, યુગોએ અને વહોલો ધરાવનારી વસિષ્ઠ યાત્રીમાં તેમનો જન્મ થયો અઘવાશ કરતા ઇશ્વર આગળ, ખેરી-રૂઠ થયા અને વહોલોત કરવા પહેલ પાછા કર્યો.

રાજકારણમાં પહોંચો પ્રવેશ

ઈશ્વર આક્રિયાની મુશ-કાતે તેમને રાજકારણમાં ખેંચ્યા પોતાના દેશભાઈઓને ત્યાં કાપદા હોવાની જે લાચારીમાં વસતુ અને કામ કરતું પડતું હતું, તેથી રાજ પોતાને તેમણે તે સમયે કેપ કોલોનીમાં અને પાછળથી મુસ્લિમના જે એશિયાનાં વિરાધી ધરાવેલા અમલમાં હતા તેમને સામનો કરવા તેમને સંકલિત કર્યો. લગત વીસ વર્ષ ચાલી, પ્રથમ (અમુક સર યાત્રી પહેલાં તેનો અંત આવ્યો અને દિલીએની ફરીવાર ફર થયું.

૧૮૨૨-૨૭ અંગ્રેજી દિવસ

સંગઠનકાર અને નેતા તરીકેની કારે પ્રવિણ સાથે આંધીજી દિવસ પાખા ર્યો. ૧૮૨૦ માં તત્કાલ અવસાન થતાં આંધીજી મુઝેસ અગ્રણીનાં નિર્વાહ મળેલું. અન્યાય સમય તમ ક્તો, રાષ્ટ્ર દી દિલીએ મોરેગુ-એમ્સ:ડ' મુજાકોએવી નિરાશ થયા હતા. જલિવાંસલા જાગની કલેશમાયી અને પંચગ. પરના દમનથી તેઓ સમ-સમી રંક્ષા હતા. તે થો અસદ્દેહ હતા. બધાનુયય અગ્રણી કલિત પંચગામ નહેતું આપું. દિલક અગ્રણી જાત દમન આપું હતું.

અસહકારનાં મંદાણ

૨૨૨૦૫ના સિદ્ધિતિની અસર હોળ આવેલા આંધી-જીએ દેસો એક નવો માર્ગ-અસહકારનો માર્ગ જતાવ્યો. તેમણે વચન આપું કે દિલીએ જે એક જ યાત્રીને સાંવન જામની વ્યાપક હીલચાલ ઉપાડી તો રવગાજ એક વર્ષની અંદર મળશે. હંસા ત જ દલી જોઈએ; રાજકીય લગતી પણ જરૂર નહિ રહે. ભોડોએ કવેરા આપાની ના પાડી, સંગમર વતી કોઈ પણ કામ કરવાની ના પાડી, શિદ્ધિ માથ ખરીલેના નહો અને રાદ જોવી. અગ્રણમાંથી જાગનાદા આતમજાથી માત્ર બાર માસની અંદર પ્રિટનું સેનાની સાસન દિંદમાંથી અદર થશે અને દિંદ રવતવ થશે, એમ આંધીજીએ કહ્યું.

એ વર્ષની કેદ

યુરોપિયનોના માનસને આ કાર્યક્રમ અવ્યવહારી લાગતો હતો. પરંતુ અનાય કે આક્રમણ સામેના હથિયાર તરીકે ન્યાય સંકલ્પોથી અસહ્યારની પ્રજાલિષ્ટ ચાલતી આવતી હતી તેવા 'હિંદ દેશમાં લોકોને એ સૂચના તુરત જ સ્વીકૃતિ મળી. એ સજા ન થઈ. હિંદુ અને મુસ્લીમ વચ્ચેના, સવર્ણ અને અરવૃક્ષ વચ્ચેના મતભેદ ચાલુ રહેવા પામ્યા. 'સેતાની' રાત્રી ક્યુ' નીક. સવિનય બંધનથી તોફાનો અને ખુનામરૂપી ચર્ચા અને અધીજીને એ વર્ષની કેદની સજા થઈ.

જનતાએ અર્પેલું બિરુદ

અધીજીએ આપેલું વચન એ કે પરિપૂર્ણ ન થયું અને હાલ નિષ્ફળ નીવડી છતાં અધીજીની અંત પ્રતિજ્ઞાએ નિષ્ફળતામાંથી જે બળ મેળવ્યું. લોકો સમક્ષ રજુ કરવા ઠીક નવી ચોખ્ખા તેમની પાસે તૈયાર જ રહેલી. એક ક્ષણે હાથે કતિલા સુતરના કાપડની ચોખ્ખા તો બીજી વાર બીનજાતી મીઠું બનાવવાની ચોખ્ખા હોય. ઠીક રહ્યું તેઓ એમ જણાવતા કે પોતાની જ દોષ હતો અને તેના નિવારણ અર્થે ઉપાસ કરવા પડશે. અવ્યવહાર મુશ્કેલીઓને તેઓ કેટલીક વાર નિરાશા ઉપજાવતા. પરંતુ વિચાળ ધર્મનિષ્ઠ આમજનતાને મન તેઓ એક મુત્સદ્દો કરતાં કાર્કે વિરોધ બની ચૂકેલા હતા. તેઓ હિંદના રાષ્ટ્રવાદના ઠીક રહેરમય અવતર હોય તેવા પૂર્વભાવ તેમની પ્રત્યે દર્શાવવામાં આવતા. ઇનર-રેમ્પલના બતપૂર્વ બેરીસ્ટર હવે સંત થઈ ચૂક્યા હતા. પ્રજાએ તેમને 'મદાત્મા'નું બિરુદ આપ્યું.

હતિહાસકારોને શુચ્યવનાર

ત્યારથી તેઓ હતિહાસકારોને ગૃહ્યવનાર એક સમ-સ્થાપ્ત માનવી બન્યા. તેઓ નમતાનો દાવો કરતા હતા. પરંતુ પ્રતિરોધીને સખી સકતા નહોતા. તેઓ કેમિ-સના ઉપરી સમા સેવક હતા. કેમિસના ફરમાનો, ગીજનનું એક વાક્ય વાપરીએ તો તેઓ જાતે જ હાડતા અને માથે આપતા. તેઓ તપસવી જીવન માળતા હતા પરંતુ એક રીતે કહીએ તો વૈષમ્યચાળી તપસવી જીવન માળતા હતા. તેમનો ખોરાક સાદામાં સાદો પરંતુ હિત-પ્રોત્તમ પ્રકારનો રહેતો. તેઓ કષ્ટમય જીવન માળતા

પરંતુ તેમની આસપાસ તેમનો પડ્યો ખોલ ગ્રીથી લેવાર એકનિઃ-સિધ્ધેનું 'દંદ મેળુદ રહેતું'. તેમને વારંવાર ખાતરી આપવામાં આવતી હતી કે સર્વ જીવંત. મન-ધોમાં તેઓ કોઈ મહાન પ્રરૂપ હતા અને એ પ્રતીતિ તેમના પોતાના મનમાં દબતી જતી હતી.

ગાંધીજીની સિદ્ધાંતનિષ્ઠા

અધીજીના મન હોય કે વિરોધી હોય, પરંતુ તેમને જે કોઈ મળ્યા હોય તેમાંથી બહુ જ જોછા માણસો એવા હશે જેમને અધીજીની સિદ્ધાંતપરામર્શના વિષે ખાતરી નહિ થઈ હોય, તેમણે સમગ્ર હિંદની પ્રજાને જાણે તાર્કિક સાધુ હઈ.

પ્રજાને સામર્થ્યનું કરાવેલું ભાન

ઉપર ઉપરથી જોતાં અધીજીની પ્રત્યેક હીલચાલ નિષ્ફળ નીવડી હતી. વિરોધ છતાં તેમણે પ્રત્યેક જાણે આમજ કમ્પુ બધું હતું. જેનો ન જ કરવાનું તેમણે વચન આપ્યું હતું તે રાજ્યને મૂળભાવમાં તેમને વારંવાર નિષ્ફળતા સંપિડી હતી, પ્રજામાં એકતા સ્થાપવામાં તેમને નિષ્ફળતા સંપિડી હતી. એ બધું છતાંયે તેમણે કેવળ ચારિત્ર્યમગ્નથી અને પોતાને વિષેની અતીશય શ્રદ્ધાથી હિંદીઓની હીલચાલોમાં એક નવા આત્મવિશ્વાસનું સિંચન કર્યું. તેમના ન્યાયીપણાનું અને તાર્કિકતાનું ભાન કરાવ્યું, જેથી હિંદના રાજકારણની આખી સ્થિતિ પકડાઈ ગઈ.

૫. કરતુરખાના મરણથી ઘા

અધીજીનું કુટુંબજીવન અભિવર્ધન હતું. હિંદ પ્રથા અનુસાર તેમણે ૧૩ વર્ષની વયે તેમની જ વસંત બાગા સાથે લગ્ન કર્યાં હતાં. ૧૯૪૪ માં કારાવાસમાં થયેલા પત્નીના અવસાનથી તેમને કારી ઘા લાગ્યો હતો.

લાગણીથી ગાંધીજીની વ્યથા

અધીજીના જીવનના છેલ્લા મહિનાઓ કુલુ જા. જાંબી હાલ સમાપ્ત થઈ હતી. અને હિંદ સ્વતંત્ર થઈ હતું પરંતુ દેશના ભાગલા પાડ્યા હતા જેથી અધીજીના દર્શને બારે વ્યથા થઈ હોવી જોઈએ. દેશના ભાગલા પાડ્યા એ તેમના રસપ્રતો અર્થે ભાગ એલે ગયા જેનું 'દંદ' દેશ સ્વતંત્ર થયો પણ એક જ નહોતો, છતાં આજ

નિવેદનપૂર્વક તેમણે હાકીકતનો સ્વીકાર કરી લીધો અને પોતાના જીવનના અંતિમ દિવસો તેમણે દેશના બાળકોએ વચ્ચે મિત્રતા ફાવવાના ચત્નોમાં વ્યતીત કરવા માંડ્યા.

ભાટભાવ સ્થાપવાનો નિર્ધાર

અને પછી દિલ્લા, ઇનિસામર્થ સૌથી ઉચ્ચ કોમી તોફાન ફાટી નીકળ્યું. પરદેશી શાસકોની ધુપરીમાંથી જ નહિ પરંતુ સર્વ પ્રકારના કષ્ટમાં અને દિસામાંથી જે દિલ્લે મુક્ત જોવાનું તેમનું સ્વપ્ન લોકોમાં જ રહેલા કોઈક સેતાની તરફને લીધે વધી પડ્યું. પરંતુ ફરી પછી તેમની આત્મચક્રાએ પ્રતીતિ કરવા માંડી. - પ્રભાત પાપ માટે પોતે ઉપવાસ અને તપ કરવાનો અને આત્મજગથી કુટ કોમી તરફને દિલ્લમાંથી નિર્મૂળ કરવાનો અને દિલ્લ, મુસ્લીમ તથા શીખ વચ્ચે ભાટભાવ સ્થાપવાનો તેમણે સંકલ્પ કર્યો.

દિલ્લો દિલ્લાના મુસલમાનો પ્રત્યે સહિષ્ણુતા રાખે તે ખાતર બાપોજીએ જે વાર ઉપવાસ કર્યો. તેમની તેવારી મરણ પર્વતના ઉપવાસની હતી. તેમણે પોતાની

અંતિમ્મતું જીવન જ વાતન દિલ્લ અને પાકીસ્તાન વચ્ચે સમાધાન કરવાની બાજુએ નાખ્યું.

શાંતિના અધ્યાસમાં ખપી ગયા

પોતે જેને આટલા પ્રેમથી ચાહતા હતા. તેવા લોકો માંથી જ એક જણ આવ્યા પુરખની હત્યા કરે, આવો મહાપુરુષ આવી રીતે અવસાન પામે, એ કુરુણતાની પરા-કાષ્ટ છે. છતાં તેમણે હમ્મજી હોત તેમ તેમણે પોતાનું જીવન દેશમાં શાંતિ સ્થાપવાના પ્રયાસમાં જ ખપાવી દીધું છે. આ તેમની અંતિમ નિષ્ક્રિયા હતી કે અંતિમ વિશ્વ હતો? અથવા આપણે જે ન જાણી શકીએ.

શહીદ અને સંત તરીકે

પગલ થવાનું હોય તે થાય, બાપોજીએ જન્મત વિજય સિદ્ધિ કર્યો જ છે. તેમના અવસાન પછી પેઢીઓ સુધી લાખો માણસો તેમને શહીદ અને સંત તરીકે, મહાત્મા તરીકે પૂજ્યા કરશે. (પ્રગત્યુક્ત થી) મી. ડમરુ. એન. મુબાર.

કા.

ધર્મવિતાર બાપુ

લે : શ્રી 'રમણ' નાવલીકર.

પૂ. બાપુએ ધર્મના જે અર્થો મટાવી-મટાવી જીવન-ક્રમમાં જીતાવ્યા હતા અને જીવન સંપૂર્ણ બનાવ્યું હતું તે અર્થોને આજે આપણે માત્ર જમનવા પશુ લાવક નથી. મારણ બાપુનું જીવન એ કાંઈ ખાલગી જીવન ન હતું, અને એમનું આખું જીવન જાહેર જીવન બની રહ્યું હતું. તેઓના જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણ સદાચરણમાં જ વ્યતીત થતી હતી જણે જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણે તેઓ કસેટમાંથી પસાર ન થઈ રહ્યા હોય! પ્રત્યેક પશુ સંપૂર્ણ વિચાર કરી નાદ જ ફરતા. તેઓએ બરેલા પત્રલમાં કોઈકદયે આંહત ન થયું હોય, જાય સાથે ધર્મમાંથીયે ચ્યુત ન થવાનું હોય એની તેઓ સંપૂર્ણ તપાસ રાખતા. આમ તેઓ ધર્મ પ્રમાણે વ્યતીત કરતા છતાં પ્રાણી માત્ર પ્રત્યે પ્રેમ અને સહચાવ રાખતા હતા.

સસ અને અદિસા બાપુના ધર્મના આધાર સ્તંભો... બાપુએ ધર્મચરણની મહેલાત એ આધારસ્તંભો ઉપર

જ ચણી છે. બાપુનું આખું જીવન સાતતા પ્રયેજો કરવામાં જ વ્યતીત થયું છે. સાથે સાથે બાપુએ પ્રેમ અને અદિસાને પશુ લાવ્યા નથી. બાપુના પ્રેમ અને અદિસા પશુ લાવ્યા પ્રકારમાં હતાં. એમનો પ્રેમ એ માત્ર વ્યતિપ્રેમ કે દેશપ્રેમ જ ન હતો. એ તો દલો વિશ્વપ્રેમ. સમગ્ર વિશ્વના માનવજનો સ્વતંત્ર, સુખી અને એકબીજાને આહતા બને એવી વિચળ બાવતા બાપુએ સેવી હતી. એ બાવવાને કર્તવ્ય બતાવી તેની સિદ્ધિ અર્થે આજીવન આપેલાં બાપુના ત્યાગ અને અદિ-દાન અપ્રતિમ છે. પોતાને સત્ત્વ લાગતી કોઈપણ બાવ-નાને કર્તવ્યમાં આણી તેની સિદ્ધિ અર્થે બાપુ કોઈપણ પ્રકારનો જોગ આપતાં જાહેજ પશુ સંકેત ચ્યુત-વતા નહિ.

આજ બાપુએ પોતાની જાતબાવવાની સિદ્ધિ અર્થે- માનવતાનો દીપ જલાવી જનમાં પ્રગટ રેલવા માટે- મોનવાદની બડ હોયડવા માટે-પોતાની જાતને જલાવી

દીધી છે. તેઓ મરીને પણ અમર થયા છે. તેમના મૃત્યુએ જનતામાં વધુ પ્રભાવ રહેલો છે. આજે આખા દિવસમાં તો આપણા સદૃશ મૃત્યુ તિ રાખવાની ધૂન મચાવી રહ્યા છે. દિવસના દરેક માનવીને પ્રશ્નનું નામ દેતો જન. એમાં એમના મૃત્યુનું અવસાન નથી દેખાતું ?

આપુ ધાર્મિક ન હોત-આપુ ધર્માવતાર ન હોત તો આપુ મરીને જીવ્યા શી પેર હોત-તો આપુ જનતાને રામનામ બજાવતો અદેશ શી રીતે આપી શક્યા હોત ? પણ આપુ તો હતા ધર્મનો જ અવતાર, સાચા ધર્મમૂર્તિજ જેમ લેતો ! એમનું જીવન ધર્મના સ્વર્ણે આલેખ્યું છે. હમેશાં આપુએ ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને સુખલેલા પવિત્ર પથે પ્રાપ્તિના પુનિત પદમાં પાયા દતા. એમની પાયાંતમાં ગીતાના બીજા અધ્યાયના રિષતપ્રસંગી લક્ષણો સુચવતા મ્હોરોનું સફેદ સુવચન થતું હતું. આપુને ગીતા ઉપર અમારું પ્રેમ. સુલેષીમાં તેઓ ગીતાજ્ઞના શરણે જ દોડી બતા ગીત જ્ઞાતાં એમને આનંદો ન રહેતા હોવ એવું કહી બાપુ નથી.

આમ આપુ મીતાના પવિત્ર આદેશોને અનુસરીને જ જીવ્યા હતા. મારે ધર્મથી પરે એમના જીવનક્રમમાં બીજું કશું હતું જ નહિ બાપુએ હમં ક્યાં છે. કારણ કે દેવધારી અકર્મવાન રહી શકતો જ નથી પણ આપુએ હસાત કન લખીને હમં ક્યાં છે.

યજ્ઞાર્થાત્કર્મણોઽન્યત્ર લોકોઽયં કર્મવચ્ચનઃ ।

તદર્થં કર્મ કૌતેય મુક્તસાગઃ સમાચર ॥

આપુએ યજ્ઞાર્થ-પરંપરાથી કમો દર્શો દર્શાવ્યો. આપુએ હસાર્થે કમં ક્યાં દર્શાવ્યો એટલે આપુને અધન દે. શ રહે નહિ. આપુને તો મુલ્યના અધન પણ ન સંભવે. આપુને કાળ મારી શકે નહિ. એ તો હતા કાળનાયે કાળ.

ગીતાજ્ઞના ઉપદેશને ઝીખવટભરી રીતે જીવનમાં બતાવેને જીવનાર બ્રહ્મા વિશ્વ જ દેવ, આપુ વિરહ હતા. મીતા પ્રમાણે વર્તતા ધર્મા તેમજ જીવન મીતામય જ બનાવી દીધું હતું મીતા એટલે ધર્મપ્રથે માં અપરદેશિતશક્તી પ્રભુતા રમખે બોલાવથી ધર્મવાણી. આપુનું

જીવન એ ધર્મવાણીનું પ્રતિક. આપુનું જીવન એટલે મીતાના ઉપદેશને અંગેએ એ ચમકાવતું અને કમં ક્યાં કુલમાં મૂકતું મન્ય જીવન-ધર્મમય જીવન. આપુનું

જીવન સામાન્ય જીવન નહિ 'આપુનું' જીવન ગ્રેમમાં જીવન. ઉચ્ચશક્તિના અદર્શવાળું અમૂલ્ય જીવન. ધર્મના પ્રતિક સમું પ્રાપ્ત જીવન. આપુ સામાન્ય વ્યક્તિ નહિ. આપુ ભગ્ય અને પ્રેરક વ્યક્તિ, ઉચ્ચ શક્તિના આદર્શનું વર્ણન, ધર્મના પ્રતિક સમી પવિત્ર વ્યક્તિ. એટલે કે સમગ્ર ધર્મના અવતાર સમી વ્યક્તિ. ધર્મવતાર આપુનું અર્થમાં પૂર્ણ કરવાનો પ્રયત્ન આપણ સદૃશ શક્તિ આરે. પસાર થવાની દિવ્ય શક્તિ આપો. પ્રશ્ન સમગ્ર વિશ્વે ગાંધીજી જીવનવાનો મતિ બહો. અંતમાં ધર્મવાણી આપુના આત્માને શાંતિ મળે એવું સર્વ દર્શકો

એક યુગ આયમી ગયો

(શ્રી દુનિયાલાલ દુનશીલ' પ્રવચન)

હું ગાંધીજી વિષે બોલતો હોઉં એવું મને લાગતું નથી. મેં જ્યારે તેમને અંતિમ ઘડીએ જોયા ત્યારે મને યશોદા પ્રથમ આપત્ત પછી માઈ મન એ આપત્તથી બચવાને એક પ્રકારનું બાહ્ય સગવડની પેરવી કરી રહ્યું છે. તેમનું જન્મ દંડુ એ અસત્ય બાસે છે હું મળ્યું હું કે તેઓ મૃત્યુ પામ્યા છે હું અનુભવી શકતો નથી કે તેઓ અસ્તિત્વ ધરાવતા નથી. માગ અંતરંગમાં ચલુ એવી બાવના રહી ગઈ છે કે જો હું બીજા બચનમાંના મારા જોરડામાંથી અગાસી પસાર કરીને બાપુના જોરડામાં પ્રવેશ કરું તો, યુગવારે જાણે હું જ્યારે તેમના જોરડામાં ગયો હતો ત્યારે તેમનું જે રોદધમ્બુ રિખન મને મળ્યું હતું તે જ રિખન મને મળ્યા કે શે. ક્યારેક તેમણે મને મારા અર્થિયા અને કલ્પના વિચારે જોઈ કરાવેલા અધિકાર અપેક્ષા હતો. મારણ કે હું તેમના જીવનને એ અમુક અને અમરદશીતાની જીવંત નોંધણે સમજતો થયો હતો. ૧૯૪૫માં તેમની સથે ચાલતી મારી ચર્ચાને આ સમયે આગળ ચલાવવાનો મેં લાક્ષણિકતા હતો.

"બપુ, હું આપને મારા નમ્ર અભિનંદનો આપી દરઆદ કરીશ" મેં કર્યું. "આ અભિનંદનો શા માટે?" તેમણે પૂછ્યું.

ત્યારજાદ યોગમુન અને ટોલસ્ટોયને અનુશરોને યશોદા બ્રહ્મારી અર્થિયા ઉપરની જ્યો તરફ તેમનું મેં ખાન બેઠેલું. મેં તેમને ૧૯૪૫માં જે કર્યું તે માટે હાવન મેં કર્યું કે ૧૯૨૧ની લાત અધિકારનાં મર્યાદાની કસોટીમાં જાવી શકે ન હતી, કારણ કે તેણે કુમનના નિલમ પ્રેમને જોડે મુરમે કૃપાજલો હતો. પત્નિલે એ કર્યું છે કે જ્યારે એકને અર્થિયાનું દર્શન થાય છે, ત્યારે બીજાએ તેની પાસે પ્રેમપૂર્વક આવે છે

"આ વખતે એ રસોડાં પર બેઠી હતી." મેં ઉમેર્યું "જ્યારે તમે ઉપવાસ ઉપર બેઠા ત્યારે જે મુશ્કેલીમાંથી તમને આ બધાં વર્ષોનું બિઝનેસ હતું. તેઓ તમારી પામે પ્રેમપૂર્વક આવ્યા. જે ટિંકાઓ તમને ચાહતા હતા, તેઓ આત્મસંયમ, શી અ. ત્યાર પછી મેં તેમની સમક્ષ હેઠાનાના બનાવેલું બિલ રજૂ કર્યું. આ સમયે રાજકુમારી અમારી સથે જોવામાં

સાત વાગે ત્યાંથી નીકળ્યો. પરંતુ બીજો દિવસે સંજે ૫-૨૫ વાગે હું રાજસ્થાન પ્રધાનમંડળની કચેરીમાં હતો ત્યારે બીજાની મેટ્રો હાકનારાઓમાંના એક સમાચાર આપ્યા કે ગાંધીજી ઉપર ટોલએ મોળીપાર કર્યો. હું તે માની શક્યો નહિ આ સાંતિના ફિરકાને કાઢી મારે ?

હું ટેલિફોન તરફ દોડ્યો. સમાચારને પૂર્તિ મળી. વજાવાનનાં તંત્રર આવેલાં હોય એમ હું મારી માડીમાં જડકાયો અને બીજા બચન તરફ ઝડપથી રવાના થયો. માઈ મુશ્કેલી જોડે મારી ગયેલું હતું. હું અંદર-તેમના જોરડામાં અર્થિયા કે શી જોઈ. તેઓ તેમના હંમેશાના નિહાળા ઉપર પોટલા દતા. તેમ નિશ્ચય વદન પર મૃત્યુની રિચરતા હતી. મૃત્યુ અને જાળા અને અન્ય જાળાઓ તેમના મનુષ્ય આગળ હતી, સંદાર બેઠેલા હતા જો હો પરંતુ પેલડી મક્કપતા છતાં મુશ્કે રમના પડિતજ ઉપર પેર આપતો હાથ ફેરવતા. મેં કનલ બાજવ જેનો ત્યાં બાજુમાં બેઠા હતા તેમના તરફ જોયું. તેમણે મૂક જવાબ આપતા મધું દર્શાવ્યું. નિર્દય પકડ લેડું મૃત્યુ ત્યાં ગાંધીજીની સાથે હતું. સખત અને ફર માઈ હલક દાય ન રહ્યું ગરીજ ચાલી નીકળ્યા હતા. હું અનાથ બન્યો હતો.

બોલ એક ડોલર આવ્યા અને તેમણે ગાંધીજીની ખાતી પર મૃત્યોતોષ મુક્યું અને તેમણે ચાર ખમેડી. મેં લોહી વહેવા ત્રન જખ્મો જોયા. મારા કુશિન હેઠામાંથી મુખા નીકળવા લાગ્યા.

મનુએ અમરદશીતાના મ્યોરો લગ્ન રવા મોડ્યા. તેણે મો જ્યારજ સખે સખે તૂટો હતો. રજિમેન, પ્યારલાલ અને હું મળ્યા. જેવા જમે મોજાના મ્યોરો બેલતા લગ્યા કે એક દરન મારી સામે ખડું ચડું શ્રીકૃષ્ણ એક છોલા તીરથી વીંધાયા હતા, સેક્રેટિસ ગેરથી મરી, મુસુ ક્ષિસ્ત ખીને જાણા, ગાંધીજી જંડુ હતી ગેંગાથી મર્યામ. આ ચારે મહાવિમુક્તિએ અકુદરની મૃત્યુને જોડ્યા. પરંતુ હાથ તેમના વિશ્વરિખ્યાત જીવનના ચિખર પહેંચવાની એ પગ હશે. આમાંના સેક્રેટીસ અને ધમુ ક્ષિસ્તને તો અ.વે.આં આલેલ સમાજે મુન્કેગાર મણીને માર્યા હતા. શ્રીકૃષ્ણ અગાન પાંચિને હાથે મર્યામ, ગાંધીજી સાંતિના કુરમને હંથે

બીજો દિવસે તેમને મળવાની આશાએ હું જાણે

અને તેથી જનતાના-માનવીના હાવિના દુરમનને દાઘે મરાયા.

ગાંધીજીએ શું શું આપ્યું ?

તેમણે હિંદને એક રાષ્ટ્ર 'જાનાયું'. તેમણે તેને રાષ્ટ્રીય ભાષા આપી. તેમણે તેને માટે ચાસત સંઘ્યા બાંધી. તેમણે રાષ્ટ્રની આઝાદીની લડતનું નેતૃત્વ લીધું. તેમણે તેની રચનતાના 'જન્મસમયનું' અભિપ્રાય બોળ્યું. તેઓ મૃદુ પાયા ત્યારે તેમણે તેની બોન-અવરોધો અંજલિ મેળવી. તેઓ મૃદુ ત્યારે તેઓ એક ટર્નેનશાહને છાજે એવો માનમરતબો પાયા. તેમના શબ્દનું હિંદની મહાન સરકાર ઉપર વર્ચસ્વ હતું અને તેમણે એક ખરા શોકશાહી માનસ ધરાવનારની જેમ આ બધું પ્રાપ્ત કર્યું. દુરમનના માથાનો વાળ વીધી કપો વિના વાણી અને લેખનથી આ સિદ્ધિ મેળવી.

પરંતુ તેમને રાજદારી તારણદારોની દરોજામાં મોખરે મૂકે એવી આ રાજદારી સિદ્ધિ ત્યારે આપણે તેમના નૈતિક નિયમો સાથે સમજાવીએ છીએ ત્યારે, કાઠ વિસાતમાં રહેતી નથી. તેમણે શુભાશિર્ભૂષી મનુષ્યો સર્જ્યા. તેમણે હિંદની નારીઓને રચત-અવરોધ આપ્યા. તેમણે સમાજભાષામાં અરેપરચતા ટાળી, આપણા સમાજને જૂની ધરેકમાંથી તેમણે બહાર કાઢ્યો તેમણે હિંદના માનસ ઉપર સદા જમાવી બેઠેલી 'અન્ય દુનિયા'ની બાંધણી ખખેરી નાખી.

પરંતેથી સત્તાના પ્રભાવે છેલ્લાં નવસો વર્ષો થયાં આપણા અંતરમાં બેઠે બેઠેલી 'દુષ્ટતા'ની બાવનાને કાપ તેમણે આપણા ઉપરથી બિનાઈ. તેમણે હિંદ પ્રજાજનોને તેમના સર્જનતા ગૌરવ અને તાકાતમાં વિશ્વાસ બાંધ્યો. આ બધું હિંદની પ્રજાએ ગુમાવ્યું હતું અને વધુમાં તેઓએ પોતાનો આત્મા ગુમાવ્યો હતો. તેમણે હિંદની સંસ્કૃતિ પાછી એકઠી કરી અને તેને જગત ઉપર વિજય, મેળવવાને ફરીવાર પ્રેરણા કરી. તેઓ એક નવાં જીવનના પ્રણેતા હતા.

નિર્માનમોહા જિતસંગદોષા

હજી વેધારે તેમણે આપે સંસ્કૃતિ જીવનમાં જિતારવાનો અને વાસ્તવિક રીતે તે રજૂ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો આસક્ષિત, ભવ અને કીધથી પર થવા માટે તેમણે જીવનમર પ્રયાસ કર્યો હતો. નૈતિક કાનુન એ સજીવ બળ છે એના તેઓ પ્રતિક સખા

સાત્યનો પયગંબર

"હિંદની આઝાદીની લડતને ઇતિહાસ મહાભાઈનું જીવનચરિત્ર બની રહે છે. મારું પોતાનું જીવન પણ મહાભાઈ સાથે જ સદા સંકળાયેલું રહ્યું છે. ગાંધીજી હિંદમાં આમન ન થયું હોત તો જાનાવોએ કેવું રચણ થયું હોત એ કહેવું મુશ્કેલ બને છે. કદાચ આને પણ હિંદની આઝાદી આવી ન હોત. પંચમે પચમે આ સત્તા પચમેબર લોકોને રવાણીતાના પથે દોષા અને આ કૃમ પૂર્ણ થઈ કે તરત જ આપણામાંના એકના દાઘે એમની મુજબ હત્યા થઈ. મહાભાઈ જેવા પુરુષનું ખૂન થાય, એ વસ્તુ સજ્ય બની તો, દેશના ભાવિમાં બીજાં આત્મ કમંક્ષિત કૃત્યો કેટલાં થવાનાં હશે એ કહેવું કઠી થશે."

"જેઓ હિંદુ ધર્મ રક્ષવા માટે છે તેઓએ પ્રથમ હિંદુ ધર્મનું રહસ્ય સમજવું જોઈએ છે. મહાભાઈએ ઉપદેશીત ધર્મ જ સાચો હિંદુ ધર્મ છે. હિંદુ ધર્મના કહેવાતા ખેરખાઓ હિંદુ ધર્મના બાહ્ય ખેખાને પોતાની આવી પ્રજાતિથી બચાવી રાક્ષી, પરંતુ તેઓ તેના આત્માનો તો જરૂર કાંઈ જ કરશે."

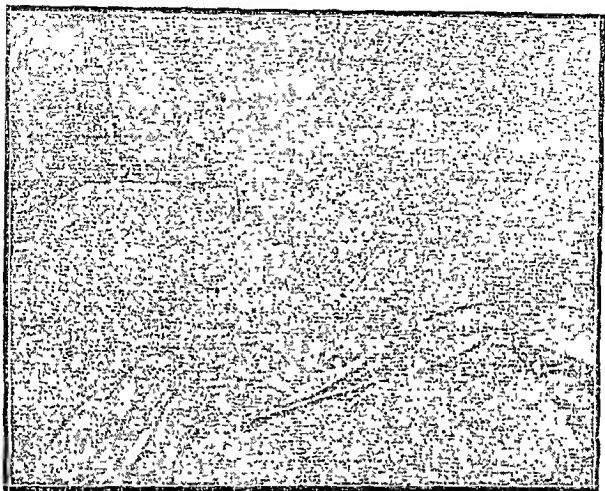
—સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ.

હતા. તેઓ ખતીર બંધનોથી વિમુક્ત હતા અને જમરવને પાયા. તેમણે દુષ્ટતા ઉપાસના કરી નથી. કાષ્ટપણ મહાન કષ્ટ માટે દુઃખ આપોઆપ તેમની સમક્ષ આવતું રોકાને એમણે તમ્બો હતો અને જીવનનો અર્થ સમજવા હતા ઇશ્વરમાં એકરામ થઈને તેઓ રહેતા અને ઇશ્વર તેમનામાં રહેતા.

પ્રજુન પચમેબર તરીકે તેઓ આગા અને જીયા. અને એ જ રીતે મરણ પામ્યાં એમનું જીવન-જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણ, પ્રજુની પ્રત્યેક ક્ષણ હતી. એમનું મૃત્યુ, જરૂરનું પાલન થતો, ઇશ્વરના સંકેતાનુસાર શીઘ્રવિહારરૂપ હતું. અને એમનું અવસાન એક ગ્રામગણનું અવસાન હતું કેમકે સાંક્રે રાષ્ટ્ર મમગીન જન્યું હતું. જગત શોકમાં મરણ જન્યું હતું અને બારિ એમને અંજલિઓના અર્પણ બાંધ્યાં હતાં.

સમ્રાટ, પચમેબર અને ચોખી અંજત રીતે મારે માટે પિતા અને માગદંડકાં મને, બીજા હમરો અનુભવી-રહ્યા છે તેમ, જીવન તમારા વિજય થવા બાંધે છે.

—કનૈયાલાલ બાણુલાલ મુનશી

મહાત્માજીએ દિલ્હીમાં દરેકા ઉપવાસ પૂરા થયા, તે પછી એક નવયુવકે તેમને લખેલા પત્રના જવાબમાં મહાત્માજીએ લે માગિંગ્સ કરાવ્યા છે, તે જનતાને તેમજ સ્વરાજની સરકાર માટે મનનીય છે. અવસાનના થોડા જ દિવસ પહેલાં તેમણે આ લેખ લખ્યો હતો.

એક નવયુવક લખે છે:

“જરોરે ખરે પરી કે આપના ઉપવાસ છટકે યથા છે. ઉપવાસ દરમ્યાન આપને તકલીફ આપનારી કશી ન થાય પણ આજે તો લાખો વિના નથી રહેતાં.

“(૧) આપના ઉપવાસના પાંચસાન દિવસમાં હિંદુ મુસ્લિમ વચ્ચે હડયની એકતા આવી જાય એ અમંગલ વિષય છે. હા, એવી જાતની એકતા મુઝાબેએ દેખાડના સંવસ-સજાઓના પ્રદર્શને ધણી થશે. એ સાચ એ જરાગર પણ છે. પણ હડયની એકતાની સાબિતી તરિક નહીં, એટલે આપના ઉપવાસ છૂટે તો આપે એ સમજામાં ન રહેતું કે હડયની એકતા આવી છે. કલ-કલાની સાબિતીને દુઃ હડયની એકતા નથી સમજાવે. પણ

આજના ઉપવાસથી એટલું જાણ થાય કે હિંદુઓ પોતાના ગુરુને જરા કાળમાં ગાળીને નિરોધ મુકવા મનોની કાળ ન કરે. દુઃ માનું છું કે આ ના ઉપવાસ છૂટવા મટે આટલું ખસ રશે.

“(૨) અપની તપશ્વિતિ આપે લોકોના હડયમાં જરોરે રચાન મેળવ્યું છે. ખીજા બાજુ લોકોમાં સરીર મરે તો એની શી ચિંતા, આત્મા અપર છે એવું જાન અપટ નથી થવું. તેથી, આપના સરીરને કોઈય ચનું જોવાને લોકો તૈયાર નથી. પરિણામે એ સરીરને જમવા વરા પોતાનો ગુરુને ને તિરસ્કાર લેતા લાખો દેશે. દખલેસો કોષ પ્રશ્ન મળતાં બજારી જીવાનો જ. મને લાગે છે આજ વિચારને અતિ આપે દેહ સામે હિંદુના

આમલા પાડવા કરતાં જિવિલ વોર પસંદ કરવાની સૂચના મળી હતી.

“(૩) બે લોકોનાં દિલોમાંથી દેવ અને દીધ કાઢવા હોય તો લોકોને પોતાનું જીવન રચનાત્મક કાર્ય હાથે જ રચવાનું સરકારી શીખવવું જોઈએ. પણ આજે તો હું હાપાઓમાં જોઈ છું કે યોગ્ય વખતમાં જ ૬૦૦ ટ્રેક્ટરો, ને ૬૦૦૦ કે વધુ ટન એમોનિયમ સફેદતુનું ખાતર ખરીદવાથી દેશમાં જીતરવાનું છે. દેશના રાષ્ટ્ર ખાતર દેશને ધનગિરિવાદ્ય કરવાની વાતો બંધે થાય પણ જીવનની બે મુખ્ય જરૂરિયાતો—ખોરાક ને કપડાં—ને છા માટે કેન્દ્રીય ઉત્પાદનનો સિદ્ધાંત લગાડાય છે એ નથી સમજાતું. જ્યાં અમેરિકામાં કુદરતી ખાતર તરફ લોકો નજર રાખે છે ત્યાં આપણે કૃત્રિમ ખાતરની ઇસ્તિમાત કરીએ છીએ.

“(૪) હિન્દના યુરિસમો આપને નેટલા નિર્દોષ દેખાય છે તેટલા નથી. આ મારા અનુભવથી કહું છું કે દિલ્હીના મુસલમાનો આપને પોતાની કુખ્યાનનક જતાવે તેથી આપે એમ ન સમજવું કે બધા હિન્દના મુસલમાનો કે મોટા ભાગ પણ નિર્દોષ ને ક્યામણી સ્થિતિમાં જીવે છે. એથી ઊલટું, ઘણા મોટા ભાગ એવી આસા રાખીને જોતા છે કે કપારે પાકિસ્તાન ચલાઈ જાય તો આપણે આપણા બાજ બજવીએ. આવા માણસોમાં હું અનેક આગ્રહિતા આદ્યન માણસોની કક્ષના નથી કરતે. તો પણ એ સોંધે સુઝા જગતજુની ઝરજ ઝરર સારો. એટલે હું તો માનું જ છું કે પાકિસ્તાન બે આજે પોતાની મનોકા નથી સમજતું તો એવું કારણ એ છે કે એને પૂરો વિશ્વાસ છે કે હિન્દના યુરિસમો એમના જ છે અને આપની હસ્તીનો મૂગ લાભ જીતાવશે. અને એની પાછળ પણ સ્વાધીન રાષ્ટ્રોની મદદ છે જ એમ હું માનું છું.

“(૫) આ બધા વિચારોને અંતે હું માનું છું કે આપના ઉપવાસ હિંદુઓ પાસે જરા સ્વમંદિરાખવાની જ અપેક્ષા રાખે છે.

“(૬) હું માનું છું કે હિંદુમુસલમાનોને કપારો બેસીને જ ચાલે થઈ શકે. એક તો હિંદુઓ અને મુસલમાનો બે શુદ્ધ હક્કના થાય તો—આ આસા તો કપારનીયે નિષ્ફળ થઈ

કમળની જેમજી. આપે જ કહ્યું છે કે ‘માન સુધીની કોમિસની લગાઈ નબળાની અદિસા હતી.’ એટલે જ્યારે કપારો આવી છે ત્યારે બેવડા જોરથી દિલ્હીને રસ્તે જ એ સરકા જવાની. આજકાલની કોમિસી સરકારોનાં લક્ષણો જોતાં આ પૂરવાર થઈ શકે એમ છે. ખીજે રસ્તો એ જ કે દિલ્હી સરકારે હકાયાથી કામ લેવું. મને લાગે છે કે હજી નથી લેતી. અને નેટલા અંતે આપની અસરને એમની હીલાઈ આખારી છે. તેટલે અંતે રહેતે વૃક્ષાન છે.”

ઉપરનો કામળ વિચારવા જોય હોવાથી હાથે છે. હાલમાં હક્કપલટા પાડના કામલા મળી શકે છે. એવા પેલટા ટંકી નથી થકતા એમ કહેવું વધારે બુધ્ધિભર્યું છે. ઉપવાસ અપેલ ટકાઈ પરિણામ મું આવે છે એ જોવું રહ્યું. આટલું કહીને હું ઉપરના લખાણની કિંમત જાણી કરવા નથી માગતો કિંકુ. શીખ, મુસલમાન, બધાને એમાંથી મોટા મોટા રહો. મોટી એકમ નથી વાત નથી. એનો પ્રવાસ દબેશ માલનો રહી છે. હિંદુસ્તાનની આઝાદીનો એ એક સ્તંભ છે. એ ને હોય તો આઝાદી ટકે નહીં. આ સ્વયંસિદ્ધ વચન માનવું જોઈએ. વચ્ચેનો કાળ બીજો (જે વીની અથવા હોય તો) તે આપણી મૂઠીનો બધુપ. તેથી દિલ્હીમાં થયેલા સર્પ ટકવાની અને ચેપી નીવડવાની આજ્ઞા રાખી રાખ.

એકમ ટકવાનો આખાર રચનાત્મક કાર્ય ઉપર રહે છે એ વચન જોખવા લાગે છે. એ કેમ જાને એ રોષકું રહ્યું. કદરૂ સેવક ને આ વાત જાને છે તેણે પોતાના જીવનમાં તે જીવારવી ને પોતાના પડોશીને સમજાવવી રહી. તેવું શાક સમજવામાં તે રસિક બનાવી શકાય. જરૂરત નહક કુખ્યાથી તે આમળ ન વધે એમ આપણે રાખ અનુભવીએ છીએ.

ટ્રેક્ટરો ને રસાયણી ખાતર લાતક છે એ વિચારને કશી કંકા નથી.

હિન્દના મુસલમાનો બધા નિર્દોષ છે એમ હું નથી માનતો. પાકિસ્તાન થતાં ચઢી તેજો અણધારી કોઈ સ્થિતિમાં મૂકાય છે એમ હું માનું છું. જાનમતિએ તેમના પ્રતિ શુદ્ધ ન્યાય તોળવો જોઈએ. જાનમતિ પોતાના કેદમાં માને કે અન્યમતિને કમરી શકાય ને

ડેવળ હિંદુ શાળ શાળ; તે તેમાં હું જન્મનિત્ય ને હિંદુ
ધર્મનો નાશ નોહ. આ અવસ્થા એવો છે, આર્ય
શુભ અને અન્ય પ્રવૃત્તિઓ જાનના હલખમાંથી મેક ને
અગાધ દૂર થઈ યો.

પાંચમી કલમનું મૂલત્રાની નો મરોત્તર હોવાયું
દોષ તો કલ્પ અવસ્થા થાય છે. અને તેમ દોષ, મારો
ઉપવાસ બધાની શુદ્ધિનો દોષ બધાની પાસેથી-હિંદુની
તેમ જ શીખની, દુરિશ્વરની અને બીજાઓની પાસેથી
શુદ્ધિની અપેક્ષા રાખના હોય ને રાખે છે.

છઠી કલમમાં ડેવળ શુદ્ધિવાદ છે. તેમાં હલખને
રચાન નથી દેવાયું. જે રવતંત્રતાની લક્ષણ દરમ્યાન ન
થયું તે હવે ન જ શાય એમ કોઈ નિશ્ચયપૂર્વક ન કહી શકે.
અહિંસાનું સામાન્ય જતાવવાનો આજે ખરો અવસ્થર છે.
બધાને હિંદુવાદમાં કરવાના વધનમાં પ્રભુ પડો ગઈ છે ને

ખરું. એ વધનમાંથી થોડા પછી જથી જાય તો તે વીરની
અહિંસાથી બચ્યા મળ્યો ને તે હિંદુના સર્વોચ્ચ સેવક
અધ્યારી. આનું શુદ્ધિથી સિદ્ધ ન કરાય. અનુચિત ન લેવાય
ત્યાં થગી ચકાનો જ આશ્રય લેવો રહેશે. તે ન હોય તો
અનુભવ ક્યાંથી !

સ્વરાજની શરકારે હલતાથી ને દિંમનથી કામ લેવું.
એ સિવ પ બોલે રસો નથી. જે શરકાર નવની છે,
ગાંધી પછી દોગાળને વધર સમજાયે કામ કરની હોય તે
શરકાર અગાધે લાયક જ નથી. તેમ જ પાંચીને બેજીને
માર્ગ આપવો જોઈએ. મારી અસર નીચે પંડિત નેકરુ
અથવા સરકાર દીન પડે એમ કહેતામાં ને માનવામાં તેને
નિરે અગાધ છે. મારા રવતંત્રની એ અસર હોય તો ગને
કરમ થાય, દેવને નુકસાન થાય.

(દરિશ્વનમંત્ર)

-ગાંધીજી

સાચન

હિંદુ તર્ણ હલચાલ કરીને, પ્રભુ હિંદુ તર્ણ હલચાલ
હિંદુ લખારી જન્મબૂમિ છે, તેની યજ્ઞ ન થો હાલ. કરીને
શમ. સ્વરૂપે શાવલુ શાળી, સુદ્ધિનું રીધું શાળ
ગોપાલક જન્મી ગાયો તે ચારી, ગીતામાં સમજાવ્યું શાળ કરીને
કુળસ્વરૂપે કંસને મારી, બંસી બજવી રયામ
તત્ત્વવિતાનું ભર્ગ વરેશ્વરમ, ગાઈ જતાવ્યું શાળ કરીને
તે તારો આન્ધ્રાસત થઈ તો, આજે બન્યો નિપ્રાણ;
હલારો હિંદીઓ જૂળે મરતા, પરતંત્રતાની એ હલચાલ કરીને
‘સીતારામ’ પ્રભુ સાંચા, બેલી જન્મી હિન્દુશાળ;
સારત વર્ષમાં જન્મી કરીને, ટાળો ‘દુઃખ લખામ કરીને

—કીર્તનાચાર્ય દી સીતારામ દામી.

મહાત્મા ગાંધીજી : એક આદર્શ વિભૂતિ

(લેખક:—શ્રી. વિજયેશ્વર સકેયર પઠિન M. A.)

સુત્રેયુક્તે એકએક વિભૂતિ પોતાનો સંદેશ પાકવી જાય છે અને એ અનંત કાલમાં વિહીન થાય છે. ઇતિહાસને પાને એ અમર અમર બને છે. ઇતિહાસના અભ્યાસીઓને એની રચત તાજ થાય છે. ઇતિહાસના શિક્ષકો એક વિભૂતિને ઓળખાવતા ખીજી પરિચિત. વિભૂતિને આમજ કાવે છે અને એ રીતે યુગયુગની વિભૂતિઓ મહાયુગની સાંકળમાં એક દારની નેમ ગોઠવાય છે.

વૈદિક યુગની એ વિભૂતિ વેદના સાદિત્યમાં અમર બની છે, એ વિભૂતિનું નામ લોકનાયક અત્રિ. એ વિભૂતિ અનંતમાં વિહીન થઈ છે; પણ એની રચતિ તો આજેય તાજ રહી છે. એ લોકનાયક લોકોનાં અઘાન ફેરી જાનનો પ્રકાશ ફેલાવ્યો, યુદ્ધાભીની બેડીઓ તોડી સ્વરાજ્યની બેઠ આપી અને પર-સાસનનાં દુઃખોમાં બંધે તપી લોકોને સ્વસાસનનું ચિહ્ન આપ્યું.

પુરાણ યુગની વિભૂતિ તે દ્વિધિ. તેઓ યુનિ દના. એમણે કાયા હોમી, દેવોની રક્ષા કરી, મહારાષ ઈદે એમનાં દાકીનું વજ્ર બનાવ્યું અને એથી દેવોની રક્ષા થઈ. એ વજ્રથી વૃત્તાસુરનો વધ થયો અને દેવોને સ્વરાજ્ય મળ્યું; ત્યારથી દ્વિધિ યુનિ મહાદેવ બન્યા. એ મહાદેવનાં દેવાલયો બંધાયા અને ત્યાં તે અમર બન્યા.

ભાગવત યુગની મહાન વિભૂતિ તે ભગવાન કૃષ્ણ. પરંપરાથી આવતી અંધ રૂઢિઓને તોડી, એ ગોપાલ બન્યા અને સૌ ગોપાલોને એમણે ખેતી શીખવાડી, મર્વ અને અભિમાને અંધ બનેલા રાખ્યોનો નાશ કરી, એ છત્ર વિનાના સમ્રાટ બન્યા. રાજ નહિ લેવાની ડગિલા લઈ એમણે અજ્ઞાનને રાજ મલાવતાં શીખવાડ્યું. વેદવાદને પાછો દટાવી એણે ગીતાવાદનો જીવંત પાઠ્યો. એણે મહાક્રાંતિ આણી. અને એ મહાયુગના આદ્ય પ્રવંતક બન્યા.

ભજત પર નવરચના કરનારો એ જુદયુગ આગ્યો. એ યુગની ભગ્ય વિભૂતિ તે ભગવાન શુક. એણે છરી જાણ્યું અને મરી પણ જાણ્યું. એણે અઢિંસાના આદ-શની રચાવના કરી. એણે પદ્યુષ્પીમાં વસતા પ્રેમને પ્રગટ કર્યો, એણે લોક-લોક અને સેના-સેના વચ્ચે રહેલા રાજ અને દેવની જ્વાળાઓ રમવાની અઢિંસાના

નંદુઓ વણીને એણે દુનિયાની પ્રજાને એકતાર કરી. એ વિભૂતિય અનંતકાળના મહાપ્રવાહમાં મહાપ્રાણ ફેંકી આણી મધ પરંતુ એનો ધર્મ અને એની યરજાનતિ આજેય તાજ છે. દુનિયાની મહાયુગ જુદ ધર્મની શીતળ ધાપામાં આજેય મહાદે છે.

પરિચયના એ મહાયુગને રચાવનારી વિભૂતિઓ આજે કોઈ અજાણ નથી. જમતનો એ પાત્રનદાર પિતા કષ્ટ દવાની મૂર્તિ દનો. દિંસા અને વેરઝેરમાં સર્વ-નાશ પામતી પ્રજાઓને એણે છત્રસંદેશ પાઠ્યો. એના રૂએ રૂએ દેવાનાં ઝરણાં પ્રગટયાં. એના વાક્યે વાક્યે પ્રેમનાં અમી-જીવંતુઓ ટપકયાં. જમતની મહા પ્રજાઓએ એના સંદેશને ઝીંધ્યો. એના નામની કાષે એક મહાન ધર્મની રચાવના થઈ, એ યુગવિભૂતિય કાલના મહાપ્રવાહમાં વિહીન બની પરંતુ એના ધર્મની મહાસાખાઓ આજેય તાજ છે.

ભારતની સંસ્કૃતિને એક અને અખંડ બનાવનાર એ મધ્ય યુગની વિભૂતિ તે શ્રી રાકરાચાર્ય. ભારતમાં રાજ્યોના અનેક દુકાઓ વહે ચાલેલા બંધેને હોય; પરંતુ ધર્મ અને સંસ્કૃતિનાં દશને એ ભારત એક અને અનિભાન્ય છે, એવું એ વિભૂતિએ દર્શન કરાવ્યું. અઘાનમાં જીંધની પ્રજાને એણે ભારતની પૂર્વે અભાગ્ય પુરીમાં, પશ્ચિમે દારકાપુરીમાં, ઉત્તરે દિમાલયમાં અને દક્ષિણે કારીમાં એમ ચાર નેત્રોની રચાવના કરી, ભારતને અદ્વૈત ધર્મમાં વણી લીધો. આજેય એની પરંપરાઓ ચાલુ છે; એ વિભૂતિ તો આણી મધ!

એ મહાકાલના પ્રવાહમાં વહી જતી યુગયુગની વિભૂતિઓ પ્રગટી અને વિહીન થઈ. એ મહાકાલ રૂપી મહાસાગરે એની તો નેટલીય લીલાઓ ફેલાવી; એમાં ફટલીય વિભૂતિઓ પ્રગટ થઈ મધ. માનવીની આણી રચતિ પર ચોડી જ વિભૂતિઓ વસી છે અને ભાષીની રચતિઓ શું સાધ મધ છે.

આજના મહાયુગમાં એક અનેરી વિભૂતિ પ્રગટી છે. આ યુગની એક પારથી પેલે પાર સુધી એણે પોતાની મહાભૂત પ્રગટવી છે. અઘાન, અંધકાર અને યુદ્ધાભીના પડકાર ચીરી નાખી એણે મહાપ્રકાશને ફેલાવ્યો છે. એણે જમતની મહાન પ્રજાઓને કતબનો

બોધ પાઠી સદાશરની બારના સેવકનું સૂચવ્યું છે. એ મહાન વિભૂતિ આપણા રમૂનિ પટ પરથી જુઓય તેમ નથી. એ વિભૂતિ પ્રત્યક્ષ છે. એની રમૂતિ સદામજ તાજ રહેવાની છે. એની પ્રેમજ બ્યોત અજર અમર બની આપણા સ્વર્ગમાંથી પથ પર આઠાદીના રાક પર કાચમનો પ્રાણ રહે રહી છે.

એ આદર્શ વિકૃતિ મહાત્મા અંધીછને લેતા અનેક રીતે પીછાણે છે. ભારતવાસીઓએના 'મોદન' નામપર વારી. કષ્ટ એને જનવાન શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિ જણે છે. હિન્દીઓ અને તત્ત્વચિંતકો જનને સુદૃઢ પીછાણે છે. ધર્મના પ્રવર્તકો અને પ્રેમપંથના ચાલાણોએ એને 'ઈશુ' જણે છે. આપ્રવાસીઓએ એને 'હોમિ' અર્થે છે. વેદમુખના સંશોધકો એને 'લોકનાયક' અને 'જગરણ' છે. હજી આ મુગર્માજ પ્રાણીને આપમી અમેલી રોજ રોજ અને રોજરોજ કરખી વિભૂતિઓ સાથે એની સરખામણી થાય છે. પણ એવો કોઈ વિભૂતિ પ્રગટી નથી જેની કાથે આપણા રાષ્ટ્રપિતા અંધીછની સરખામણી ન થઈ શકે. મહાત્મા અંધીછ આ મુગર્મા શ્રીકૃષ્ણ હતા. એમણે સમાજના સર્વદોષોમાં કાંતિ આણી. એમણે મહાયુદ્ધમાં સત્સંન્યાસ લીધો અને ધર્મના પક્ષને વિજય અપાવ્યો. એ મુગર્મા શ્રીકૃષ્ણ કરતાં આ મુગર્મા અંધીછ વિશેષ હતા. વિદ્યાનના આ મુગર્મા જનતજારની પ્રજા મહાત્મા અંધીછના આદર્શોને કોલી રહી. જનત-જારમાં શ્રીકૃષ્ણની ઝીંતા સમજાવતો હતો, તો તે અંધીછને રાહ સમજાવી રહ્યો.

મહાત્મા અંધીછ આ મુગર્મા છુદ્દ હતા; એમણે અરીસા ધર્મના ઉપદેશ આપ્યો. એમણે અખંડ તપ કરી પ્રજાઓનાં દુઃખો નિવાર્યાં. જનની પ્રજાઓએ એમની સારણમાં રહીકારી જન એમના ધર્મનું જનુબાની જન્યું. પરંતુ અંધીછ એ મુગર્મા છુદ્દ કરતાં વિશેષ હતા. એ છુદ્દ સંન્યાસી હતા, અંધીછ રાંઝડીય નેતા હતા. એમણે જીવનનો રસ આપ્યો. એમણે જુદી અંકિસાને રીંધી સમજાવી. એમણે જુદું જીવન જીવી જાણ્યું અને જનને સમજાવ્યું.

મહાત્મા અંધીછ આ મુગર્મા ઈશુ હતા. એઓ દયા

અને પ્રેમના સાચા અવતાર હતા, એમણે જનતની જુલેલી પ્રજાઓને પ્રેમનો મોષપાક આપ્યો. પીડિત પ્રજાઓનાં પાપો ધોયાં અને એમનો ઉદાર કર્યો. એ સર્વના તારકુદાર જન્યા. એ મુગર્મા છુદ્દ કરતાં મહાત્મા અંધીછ વિશેષ હતા. ઈશુએ જાતે મરીને પોતાના આદર્શની સ્થાપના કરી, આ વિભૂતિએ જીવતાં જ પોતાના આદર્શ સ્થાપ્યા. એ મુગર્મા છુદ્દને જોજખી કહયો નહો. આ મુગર્મા અંધીછને તો ખદા જ જોજખી કહયા, એ ઈશુનો પ્રેમસંદેશ આને પાડવો હોય તો તે અંધીછના જીવનદારા પાડવી હોય.

મહાત્મા અંધીછ આ મુગર્મા સંકરાચાર હતા. એઓ જનતના શુર હતા. અજાનમાં અજાનમાં કૂદાનાં અનેક માનવીઓને એમણે કાચ પડી પડીને પ્રાણના રાક જતાવ્યા છે. સંકરાચાર ભારતજમિના શુર હતા, આ વિભૂતિએ જનતની મહાન પ્રજાઓના શુર થાવું માન લીધું છે. એણે જનતની મહાન પ્રજાઓને રોરી છે. એના જિજ્ઞાસુ થવામાં એ પુરધારને ય અમિમાન પ્રગટે છે.

અત્રિ, હોમિ જેવી જુગજૂની વિભૂતિઓ આને જુગાઈ અઈ છે. પરંતુ મહાત્મા અંધીછએ એ આદર્શ દર્શાવે પોતાના જીવનમાં ઊભારી, એઓ અત્રિ અને રોચિયનું જીવન જીવી ગયા છે. એવનું જોજખણ ચતોની સાથે જ આપણે અત્રિ અને હોમિને એમણી રાકએ છીએ.

જેમ છુદ્દ મુલ્ય, સ્વચ્છ સરોવર અને હિમધનક દિશાધનને કોઈ જગ્યા આપવાની જરૂર પડતી નથી તેમ આ આદર્શ વિભૂતિ અંધીછનો સર્વે શુદ્ધ, ઈશુ કે કેઈ બીજા વિભૂતિ સાથે સરખાવો કે ન સરખાવો છતાં એ વિભૂતિના સ્વચ્છ સ્ક્રાચારને અને એની જીવનચોલાને કો કોઈ જાણી-પીછાણી રોકે છે. એ આદર્શ વિભૂતિનો એ અંકિસા છે.

મહાત્મા અંધીછએ આ મુગર્મા મહાન જન્યો છે અને આ મહાત્મા એ અંધીછને અજર અમર જનતની એની રમૂતિને મુગ મુગ સુધી દે તેવો કાચમ કર્યો.

બાપુની આગાહીઓ

સંપાદક:-શ્રી લક્ષ્મણભાઈ બેકરવાઈ પટેલ

(૧)

“આજથી બીસ વર્ષ ઉપર મહાત્માજી દર્શિયુ આફ્રીકાથી અમદાવાદ દેશનેવા માટે રહેવા આવેલા. અમદાવાદમાં આશ્રમની જમીન ખરીદાઈ હતી, તે વખતે મહાત્માજી અને તેમના બાવી ભક્ત ડોક્ટર હરિપ્રસાદ દેસાઈ એક મોટીજમી સાથે જતા હતા, અને સાથે યાત્રતા એકીસબીજ પરથી કોચરજ આગળ દરથી આશ્રમ બાંધવાની બચ્ચા મહાત્માજીએ જતાવી. ડૉ. હરિપ્રસાદે કહ્યું: “એ તો દહીય ઝરિ વાળો જ જમીન.” મહાત્માજી કહે “ક્યા દહીયી? દેવાસુરજામમાં દાડકાં આપ્યાં હતાં એ? વખત આવશે ત્યારે આપણે પશુ એક દિવસ એ વેષ બજવી જતાવીશું.” આજે બીસ વર્ષે પોતે એ વચન પાળી આપ્યું છે. અને દેશ માટે જે દાડકાં પોતે સમર્પણ કર્યાં (વેષ સજવી જતાવ્યો) તેની રાખ અને દાડકાં આજે આશ્રમમાં આવી રહ્યાં છે.”

(૨)

“આજથી ૧૮ વર્ષ ઉપર તા. ૧૨મી માચ ૧૯૦૦ના રોજ મહાત્માજીએ પાદમાર ફાડીકુચ કરેલી અને તે વખતે જોયેલા કે “હું મમકા-કુતરાને મોતે મરીસ પણ રજાતંજ હીધા વિના આશ્રમમાં પાછો નહિ ફરું.” આ સળોની રમતિ આજે હરવને ખીરી રહી છે. બાપુજી સરદે તો પાછા ન આવ્યા, આજે માત્ર સુકી રાખ પાછી આવી. ૧૮ વર્ષથી રાહ જોતાં આશ્રમમાં વૃક્ષ (પાનખરને કારણે) જણે પોતાનાં પછોં વરસાવીને અભિવાદન કરી રહ્યાં ના હોય.”

(૩)

“સાતરમતી આશ્રમમાં ત્યારે સહીદ સત્તતસીંગ મહાત્માજીને મળવા આવ્યા હતા. એમણે પોતાની અને પોતાના સાચાંદારોની મનોવેદના બાપુ સમજ રજુ કરી. એમણે પોતે અખત્યાર કરેલા માને વિશેની પોતાની પરમ શ્રદ્ધા પણ વ્યક્ત કરી.

બાપુએ કહ્યું “પણ તમે અને મારા માને જવાની હો તમે આવશો.”

સહીદ સત્તતસીંગ કહ્યું, યવા, એમણે બાપુ કહ્યું: “તમે જો તમારા માને દેશને મુક્ત કરી સમજા હો તો બંધુ સાહે. અમારા સાચીદારો તેવાર છે. આ કહેણી એટલો સમય અમારી પ્રવૃત્તિ જામે બધે રાખીશું.”

સહીદ સત્તતસીંગના આ વચનથી બાપુને આનંદ થયો. એમણે સંતતસીંગની પીઠ યાગડી અને કહ્યું “મારો અને તમારો માને જુદો છે, તમે હિંસાને માનો છો, હું તો આ અહિંસાને જીવનમાં પચાવવા માંગું છું. આમ જતાં તમારો ઉદ્દેશ દેશપ્રેમ અને દેશને ખાતર પ્રાણ આપવાની તમારી તત્પરતાની હું કાર કહું છું. તમે જે વચન મને આપ્યું છે એનાથી મને આનંદ થયો છે. પણ હું એક વાત કહું છું. અહિંસાને રજો છું. કોઈ દિવસ હિંસાનો ભોગ બનીશ અને હિંસા દારો જ માને ખાણુ થશે.”

વર્ષો પહેલાં મહાત્માજીએ ઉચ્ચારેલા સળો સાચા પાયા છે. અહિંસાના શીરસ્તાજ હિંસાઓએ જ ખુન કર્યું છે.”

(૪)

“તમની હત્યા થઈ તે પહેલાં જો દિવસ અમારો મહાત્માજીએ હિંદ સરકારના આરોગ્ય ખાતાના પ્રધાન શ્રીમતી અમૃતભીરને જણાવ્યું હતું કે, “જો કોઈ મહા ભોજનના ઝોળોખારનો હું ભોગ જતું તો એની મને પરવા નથી, પણ હું એમ છું છું કે હું બ્યારે પણ પાણું ત્યારે પણ હંથર મરી સાથે હોવો નોછએ, પ્રજા, નામ મારા હોઠ પર રમણ હોવું નોછએ.”

(૫)

“દેવે અને સવારો વર્ષ જીવવાની ધમ્મી નથી”
“હાથારાના હાથે પ્રાણત્યાગ કર્યો જો જો દિવસે મહાત્માજીએ ક્રેશબીયા જોડાકારદીમ શીરમતા ખાસ પ્રતિનિધી ખીસ માનેટ લુકક વ્હાઈટને સુશામત આપતાં ઉપરના સળોમાં રાણમાં બની રહેલા બનાવો પ્રત્યે પોતાની વેદના વ્યક્ત કરી હતી.

—સુ દિલ્હીથી જોડાકારટ કરતાં ‘આ ખાસ પ્રતિ-

નિધીએ જણાવ્યું હતું કે હું મહાત્માજીનું પુત્રવધુ તે પહેલાં થોડીવાર અગાઉ જ મહાત્માજીને પ્રણી દતી.

અને મેં મહાત્માજીને પહેલાં પ્રસન્ન એવો પૂછ્યો હતો કે ને આ વખતે તો મુખેતાં ભર્યાં અણાવ એવો હતો. મેં પૂછ્યું:—“આપ હવેદાં કહો છો કે આપ અવાસો વર્ષ છવવા માગો છો. પણ આપ એવી અઠા ઠાના પર રાજો છો ?”

મહાત્માજીએ જવાબ આપ્યો હતો કે ચેકાવવાનો હતો. તેમણે કહ્યું હતું:—“હવે મેં ૧૨૫ વર્ષ છવવાની આજ્ઞા છોડી દીધી છે.”

આરે મેં પૂછ્યું “૧૩” ત્યારે મહાત્માજીએ કહ્યું હતું:—“અતમા અતારે ને અપર જનાવો બની રહ્યા છે ત્યારે અપરમારમાં હું છવવા માગતો નથી.”

થોડીવાર યંબીને તેમણે કહ્યું ને મારી સેવાની અરૂર દોવ, અને મારો કાષ્ટ દીત તો હું અવાસો વર્ષ છવવાનું પસંદ કરત.

આરે બાપુના મુખમાંથી આ શબ્દો નીકળ્યા ત્યારે આપણને બાંએ જ અખર હશે કે તેણે તેમની છંદનીને છેલ્લો દિવસ જતીત કરી રહ્યા હતા.

(૧)

તા. ૩૦-૧-૪૮ની વહેલી સવારે સાડા ત્રણ વાગ્યાની પ્રાર્થના પછી મહાત્માજીએ પોતાના અંતે-વાસી થી ખીસતને કહ્યું હતું:—“આને મહત્વના વધા જ પત્રો અને આપો, એ સવની નીકાલ હું જાને જ કરી નાખીશ.”

(૭)

તા. ૨૬-૧-૪૮ ની રાત્રે મહાત્માજીને પોતાના પત્નિની આજ્ઞાથી અલગી હતી. રાત્રે સવા બતા પહેલાં તેમણે પોતાની પૌત્રીએને નીચેના અર્થની એક મુલાકાતી કવિતાની પદ્યિત માં કંભગાથી લી.

“આશ્વ” મધુ” હોસે ને અમલ આ,
તેમાં હશે ક્યાંથી આ અમલ રમતની મારે”

(૮)

“તા. ૧૬-૧-૪૮ના રોજ બેઠમના બનાવ પછી

મહાત્માજીની ત્રણ રહ્યા માટે કેમુદી ઇન્ડિયન ઇન્ડિયન મહાત્માજીને મળ્યા અને તેમને જણાવ્યું હતું કે ભવ વધુ રહેશે છે, માટે પબ્લીકને વધુ તમામ સમરો આપવી અર્થે નહિ. તો ને કંઈ જાતથી તો પેલીકને લાંબન લાગશે. પરંતુ મહાત્માજી સંમત થવા નહિ. અને તેમણે જણાવ્યું કે “મારી છંદની પ્રજાના હાથમાં છે અને ને મારે મરવાનું જ હશે તો કોઈપણ જાનની તોડારી અને જવાબી ટકશે નહિ. પ્રાર્થનાસભામાં આવના કોઈના પર જાંકુલ મુકાય કે મારા ઓલાજન અને મારી વચ્ચે કાષ્ટ જાવે તે હું છંદનો નથી.”

(૯)

“ને કાષ્ટ માફ પુન કરી ટકશે તો તે પ્રાર્થના-સભામાં જ કરી ટકશે” આ મહાત્માજીના જ શબ્દો છે. પણ મેં આ શબ્દો ક્યાં વાંચ્યા કે લાંબાયા તે શબ્દ નથી. પણ વાંચું છે તે સાચું. —સંસ્કૃત

(૧૦)

બાપુજીએ દિવસે સવારે સામાનવ વાગે પોતાનું અવારનું બાંધું લીધું હતું. આ સમયે એક મુલાકાતીએ તેમને પૂછ્યું હતું:—

“બાપુજી, તમે સેવામામ ક્યારે જવાના છો ? બાપુજીએ જવાબમાં જણાવ્યું હતું કે “હું કંઈ કહી શકું નહિ, મધુ ઇન્ડિયન હાથમાં છે, જાને લાંબની પ્રાર્થના પછે હું અખરી નિષ્કર્ષ કરી શકીશ.”

૧૧

“મું અવારનું હતું તેની બાપુને ભણ હતી ખરી ? દિલ્હીથી હું છંદીત જવા નીકળવાની હતી તે પહેલાં ડિસેમ્બર માસની એક સાંને મેં તેમને કહ્યું હતું:— “બાપુજી ! માય” માસમાં મોઠાના બંધારી રહેશે અને મધુ” કામ અખરારીયન થઈ જશે ત્યારે ઉદ્દાત્તકિયા કરવાને માટે સમય કાઢી કોઠા એવો સંભવ છે ખરો ?” બાપુજીએ જવાબ આપ્યો, “મારા અવવાનો આજ રાખીશ નહિ” —અને પછી ભણે કંઈક પોતાની ભાતને ઉદ્દેશીને બોલના હોય તેમ તેમણે ઉમેર્યું:— “મુઝા-ફ મજુરી કરવાથી શે. અ. બ. ૧” એ શબ્દો એટલા અવગત હતા કે મેં તેની ડહાને વાત ન કરી અને ઇન્ડિયન પ્રાર્થના સાથે તે મારા અંતરમાં મંથરી

રાખ્યા ઉપવાસ થયો અને પાર પડ્યો અને પેલા શબ્દોનું રહસ્ય તેની સાથે જ હુપત થયું એવી મેં અપેક્ષા કરી હતી. પણ એ શબ્દો આગાદીરૂપે હતા અને એ આગાદી સાચી પડી."

"શ્રી" - હરિજનમંજુતા. ૧૫-૨-૪૮

૧૨

"હરને એંચિ હુ જોગીના વરસાદોના સામનો કરે જતા કરતાં વધારે પ્રિય મને ખીલું રહું નથી." તેમના મૃચુના થોડા જ દિવસ અપાઈ તેમણે આમ કહ્યું હતું અને હથેરે એ વરસાદ તેમને આપ્યું હોય એમ લાગતું હતું."

- હરિજન મંજુ તા. ૧૫-૨-૪૮

"તા. ૨૦-૧-૪૮ને શુક્રવાર પોતાના અવસાનના અઠસરા કલાક પહેલાં બાપુજીએ ૧૪ ઓસ જારીનું દૂધ, ૧૪ ઓસ ચાકમાણીના રાજ, અને ત્રણ મોસંબી લીધી હતી. હરિજનસંવત્ક હરિરામે વાનગી પીસી હતી. મીઠાની આઠા મીઠોએ બાપુને એક પછો એક વાનગી આપી હતી."

- બાપુજીનું છેલ્લું હાથ :-

"દિલો ખમરપત્રો મહાત્માજી પર થયેલા ગોળીમારના સમાચાર આપનાં જણાવે છે કે સરારાની સાથે વાતચીત કર્યા બાદ મહાત્માજી પ્રાર્થનાસભામાં જવા નીકળ્યા."

પ્રાર્થના-મંડપ આગળ જવાનાં ચાર પથારીના ઉપર સ્થિતે વચ્ચે ચાલ્યા કે નુરતજ એક યુવાન તેમની પાસે આવ્યો. બે વારથી એ જા અંતરે જિત્તાં હોઈ તેણે મહાત્માજી અગળ નમીને પ્રણામ કર્યાં.

બાપુને એણે કહ્યું, "આને આપ પ્રાર્થના માટે પંચ મિનિટ મોડા પડ્યા હો."

મહાત્માજીએ હસીને જવાબ આપ્યો, "હા મને મોડું થયું છે !"

પરંતુ એ જ કણે રૌબોલવરના અવાજ થયા અને બાપુજી ઢળી પડ્યા.

એ રીતે ૯૫૫ પક્ષાં પહેલાં, જાણે પ્રાર્થના કરતા હોય એ રીતે બાપુએ બે દાયકા બિચક કર્યા. પ્રાર્થના

માટે એક જ ચુલ્હી મેળવી સામે એમણે એ રીતે દાયકા ભેડ્યા.

- બાપુજીના છેલ્લા શબ્દો :-

"મહાત્માજીનાં પીત્રી કુમારી મનુ ગાંધી કહે છે કે પ્રાર્થનાની બેઠકનાં પગથિયાં પર મહાત્માજીએ પગ મૂક્યો કે બાપુજી ભીમેલા લોખાના સમૂહમાંથી અચાનક એક કુમલાબેાર આમળ પક્ષી આવ્યો. આવીને તે બાપુજીના ચરણપદ્મ લેવા નમ્મે. તેને ચરણરજ લેતાં મેં તારવાનો પ્રયત્ન કર્યો, બાપુજી જણાવ્યું ચાલી રહ્યા હતા, મેં એ માથુંમને ડાબેલાય પકડી રાખ્યો હતો, તેણે મને પકડી મારી બાપુજી પર એમનો દીધી અને પછો તે ઘુરત જ ગોળીઓ છોડવા લાગ્યો."

- મંજુ જન્મ - મંજુ મૃત્યુ -

પહેલી ગોળી મહાત્માજીના પેડુંમાં વાગી, મહાત્માજી "હે રામ... હે રામ..." મોઢા ભેડ્યા. ત્યારપછી ઉપરાંતેપરી બે ગોળી મારવામાં આવી અને મહાત્માજી જમીન પર પીડમર પડી ગયા. તેમનાં ચરમા ખસી ગયાં અને પગનાં અંગૂઠો દૂર ભેડી પડ્યા."

"આ જન્મ કેવા શુભ એ. પરીએ થયો ! પૂ બાપુ જન્મના હતા કે સેરાકામ કરતાં કરતાં મરો દેહ પડે અને તે વખતે મારા મેંભીયો રામ-નામ જ નીકળે. આ જન્મે જન્મીએ લગવાને તેમની પૂર્ણ કરી છે. મહાપુરુષને જાણે તેવું મૃત્યુ થયું. તેમણે જન્મની સેવા છેલ્લી ક્ષણ સુધી કરી અને જન્મ પાસેથી એક યુગીયે સેવા ન લીધી. પ્રાર્થનાના વિચારમાં, પ્રાર્થનાના રચનામાં, બ્રમચાનનું નામ લેતાં લેતાં, વિવાહ રહત અને હક્કનાં મેંએ એક ક્ષણનાં દેહ તણ દે છે અને વિધવા એક એક માનવે.મા પહેંની જ્વળ છે અને વિશ્વમાં પ્રગટ થાય છે."

- સંદેશમાંથી -

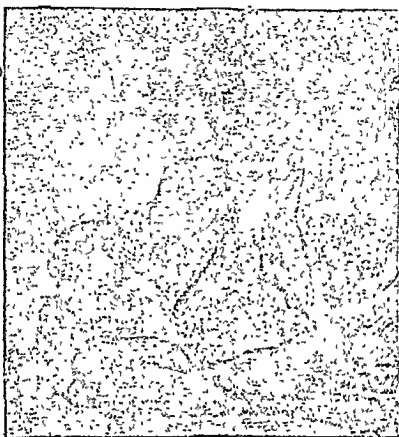
તેઓ યજ્ઞ વખત હોતા હતા કે 'મારા જેવા દાનદો બલે નાક પામે. પરંતુ સ યતો જ્ય ચાઓ. મારા જેવો જુલ હરનારા અર્થ માથુંમને માટે પણ, સત્યને લેણપણ નીચું જીતારવાનો પ્રયાસ ન થાઓ."

"અખંડ જલતે સત્યનો દીવડો !

ગંધીમો મારો ગંધીમો !"

★ ભારતમૈયાના લાડીલા પુત્ર મહાત્મા ગાંધીને ★

★ ★ ★ ★ ★ શ્રદ્ધાંજલિ ★ ★ ★ ★ ★

મહાત્મા તારો

ખરી ગયો

મહાત્મા તારો

ખરી ગયો

★ ★ ★ ★ ★

[૧]

ભારતમૈયાના લાડીલા પુત્ર હો !

તેવીસ કોટિ જનના વારસુદાર ને,

માનવતાની મૂર્તિ સમા હો મહાત્મા !

સત્ય-અહિંસા યતના ધારણુકાર ને—ભારતમૈયાના

[૨]

માને એકાએક સમાધિ દાં લીધી ?

• સૂનો ઠરી નાખ્યો આખો સંસાર ને,

ભારતમૈયા પ્રસન્ન રહે હું પૂઠે,

આખા જગમાં વત્યો હાહાકાર ને—ભારતમૈયાના

[૩]

ચોક્કસ દેવાયો આરા વિશ્વમાં,
પ્રયત્ન જવાળાએ વર્તાવ્યો દેર ભે,
ખાખ કરી નાખ્યાં માનવનાં કાળજાં,
ગમગીની દેલાઈ ઠેરઠેર ભે—ભારતમેયાનાં

[૪]

ભારતવર્ષનો ભાતુ આજે આશચ્ચે,
રૂઠું બાંધે ભાવિ એમ મનાય ભે,
કપરા સમયે વિદાય લીધી તેં વીરા !
મધ-હરીએ અમ નીકા ઝોલાં ખાય ભે—ભારતમેયાનાં

[૫]

બાંધે ભારતના પર આમ તૂટી પડ્યું,
દીવડો ધૂળાયો છવાયો અધકાર ભે,
કશું શું ? એ કાંઈ સૂઝે નહિ કોઈને,
બાંધે માથે પડ્યો અણુતોળ્યો ભાર ભે—ભારતમેયાનાં

[૬]

કંઈ વિના સદાવર્ધીયાં જેમ સુનાં પડ્યાં,
તેમ સુનો છુજ ભારત વર્ષ જન્માય ભે,
ભારતમેયા જૂરે—જુજ વિયોગથી,
જૂરે કાંઈ માનવનો અણુદાય ભે—ભારતમેયાનાં

[૭]

હીનખંડને દયા ન આવી દીનની,
કરી લીધી હયા દેશ કોર ભે,
નાથવિહોણો કીધો આ નવયુગને,
કીધો નહીં કિસ્સાઈ કાંઈ વિચાર ભે—ભારતમેયાનાં

[૮]

તારે તો જીવડું 'તું' સો વર્ષો ઉપર,
કરવા તારા આત્મીયનો ઉદ્ધાર ભે,
પણ તે કેમ જીવડું નહીં જગતા નાથને ?
શું કંઈ જોડ પડી એને દરબાર ભે—ભારતમેયાનાં

[૬]

“દેવની આગળ ચાલે નહીં કાં દેવનું;
મિલ્યા કોઈ મારે માનવ બાવ નો.”
આમ છતાં પણ મન વાળ્યાં વળતાં નથી,
જોડા દેવે થયો અસદા આશાત લે—ભારતમેયાનાં

[૧૦]

હૃદયારાએ હાથા કીધી દેહની,
પણ પુનઃ આત્માને હાનિ નહિ લેય ને,
કાયા નહિ પણ છાયા તારી અડી રહી,
શબ્દ સ્વરૂપે દેશે તવ સંદેશ ને—ભારતમેયાનાં

[૧૧]

માટાનો મહેમાન થઈ બેઠો હવે,
ભેળે અમને બૂલી બતો બ્રાત ને;
દુષા કરીને કોઈ યી પાછો આવે,
હૈયે શાપી આ હેયાની વાત ને—ભારતમેયાનાં

[૧૨]

તારા હપકારો ભૂલ્યા બૂઝાય નહીં,
તારી મીઠી વાણી નહીં બૂઝાય ને;
કાલમ શું મીઠા શબ્દો કહ્યાં,
તારી કૌમ્ય મૂલિ દર નવ યાય ને—ભારતમેયાનાં

[૧૩]

તે કે દેવોદારક તો બહુરો થયા,
પણ કોઈ નાવે તારી તોલે વાત ને;
તે તો નવચેતન રેહ્યું નવપુનર્મ,
ગીરવંતી કીધી ભારત માત ને—ભારતમેયાનાં

[૧૪]

ચોક્કામુના બેઠા બરીને અર્પીએ,
સ્વીકારી લેને સ્નેહ ચાણા સંત ને;
શંકરની આ શક્તિથી છે અંજલિ,
ચાલ્યો ચાલિ આવો તને વાગ્યું ને—ભારતમેયાનાં
શ્રી. શંકરમહારાજ ત્રિતાવાળા

પછી પડ્યો હતો. પણ વિષય પણ એમણે સંયમ મેળવ્યો ન હતો એટલે રાત્રે પિતાની પચ્ચપી કરતાં પણ એમનું મન ચપનચૂરમાં રમતું. આ વાસનાને કારણે પિતાની અતિમ રાત એમની સરમની રાત બની. પિતાની અતિમ પળ એમની સેવા ન કરીને અને કલ્યાણ પાપ કરીને એમને ધણે પસ્તાવો થયો. હવે એમને જ્ઞાન થયું કે વિષય અને સેવા બે એક સાથે ન બને.

૧૮૮

આ વર્ષે અધીશ અંગેશ માટે દીગ્દાંડ અથા.

૧૮૯

અક્રીકા અથા. નાનાસની વરીષ્ટ આત્મતમા એક-વોલ્ટે તરીકે રાખલ થવાની એમની અરજી હો સેસાયટી તરફથી નામંજૂર રખાઈ હતી. પરંતુ પછળથી એ અંગ્રજી માન્ય રખાઈ હતી.

૧૯૦

દીગ્દાંડ માટે પાછાં કર્યા અને દક્ષિણ આફ્રીકામાં દોરીઓ પ્રત્યે ફરી એટલી વર્તણૂક રાખવામાં આવે છે એ વિશેનું સાહિત્ય પ્રગટ થયું. પાછા તેઓ સદ્ગુરુન જન્મ ગયા, બોરની લાડિયાં એમણે માનવસેવાનું કામ બળગ્યું.

૧૯૦૧-૨

એ દિવસ આખા. કલકત્તામાં બરાનાઝ મહા-કામાની બેઠકમાં દાનુરી આપવાનું એમને નિમંત્રણ મળ્યું. દક્ષિણ આફ્રીકાને લગતો દરાવ પસાર કરાવી પોતાનાં કાર્યો પર એમણે મહાસમાની મહોર પડાવી. આ સાથે જ પોતાની સેવા મહાસમાને આપવાની તત્પરતા બતાવી. ત્યારપછી એ ગોખલે સથે એક માસ રહ્યા. એમના સ્વાવર્તન, સુધડના અને નિમિત્તતની ગોખલે પર એટલી જાડી અસર પડી, કે એ એમનાં વખાણ કરતાં યાકતા નહિ. અધીશ પણ એમની દેશ-કિતની કે માનની વાતો સાંજળતા યાકતા નહિ. એક જ માસમાં ગોખલેની મહોનતા એમને ગંગા સમાન બહાઈ.

૧૯૦૬

દક્ષિણ આફ્રીકાની હડન

૧૯૦૮

આ વર્ષે એમણે જેલનાં પ્રથમ દર્શન કર્યાં. એમણે એમું કે જેલમાં પળાવાતા કેટલાક નિયમો કૃષ્ણને કે

અકાવારોએ રચેલાંએ પાળતા જેવા છે. જેલમાંથી છૂટ્યા પછી એ નિયમોને એ વળગી રહ્યા, એટલું જ નહીં, પણ આરાગ્યની દૃષ્ટિએ જીજ્ઞાસા કેટલાક નિયમો રચેલાંએ પાળતા મંડ્યા. એમણે આ બેડી, સાંજે વહેલા જમવાની ટેવ પાડી; અને એક વર્ષ માટે કોળ અને મીઠું; પણ છોડ્યાં.

૧૧૪

જનરલ સમુદ્ધસ સાથે કરાર કર્યા.

૧૧૫

નાદુરસ્ત તબીબતને કારણે દિવં પાછાં કર્યા.

૧૧૭

આ વર્ષે એમણે ઇનિદાસ-સુપ્રસિદ્ધ ચંપારણનો સત્યાગ્રહ આદર્યો. સરકારમાં સરકારે એમાં કનડગત કરી, પણ પાછળથી એને મદાપણ આપ્યું અને એમની સલાહ અનુસાર નિનડગિવાનો કાપડો નાશુદ કર્યો. બીજી અપત્યની પ્રવૃત્તિ તે અમદાવાદની સુપ્રસિદ્ધ મજુર-દડગળ. મજુરોને તેમના કર્તવ્યનું જ્ઞાન દરાવવા હાનાજ દરમિયાન એમણે ઉપવાસ પણ કર્યો. આખરે ૨૨૦ આનંદીકર મુન વચ્ચે પડ્યા અને હડ-તોળનો મુખદ અંત આવ્યો.

૧૧૮

અમદાવાદની મજુર દડગળ પૂરી થઈ કે તરત જ એકાના સત્યાગ્રહનું સંચાલન કરવું પડ્યું. એકા બિદલામાં દુધાળ જેવી પરિસ્થિતિ જિમી થવાને કારણે ત્યાંના પટેલો મહેમુદ માફ કરાવવા મરના હતા. ચાર આનાધો આઠો પાક જિતરે તો મહેમુદ માફ કરવાનો કાયદો તો હતો જ. પણ સરકારી અમલદારોની આજીણી વધારે હતી એટલે ન્યાયી માત્રણીના સ્વીકાર માટે સત્યાગ્રહનાં મંડાણ મંડાયાં. આખરે મહેમુદ માફ થયું અને સત્યાગ્રહનો મુખદ અંત આવ્યો.

૧૧૯

વિશ્વમુદ્ધમાં સરકારને મદદ કરનાર દિવંને રાષ્ટ્રે જીજ્ઞાની બિસિસ મળી. આ બીલ સામે પ્રજાનો વિરોધ-વરોળ ફાટી નીકળ્યો. વિરોધ પ્રદર્શિત કરવા બેથી મરેલી આનવમેદની પર દમનનો કારકો નિર્ણયો અને જનરલ કાયરે જાલિયાનવા બાગમાં કારમી કતલ કરી. મહાસમાના હલકમાં આર્તનાદ મળ્યો અને સત્યાગ્રહની મરોડા કૃષ્ણને લાગણીના પ્રવાહમાં ખેંચાઈને

લોગો હિંદો જનના એટલે, ખિન્ન બની એમણે આ જન્મ બંધ કર્યો.

'૨૦-૨૧

હિંદુ-મુસ્લીમ વચ્ચેનું અંતર ઘટાડવાના વિચારે ખિલાફતનો પ્રથમ કાપમાં લીધો. ખિલાફતનો જીઠો અભ્યાસ કરી અલીશાહએને છોડાવવાને સરકાર સાથે પત્ર-અવલોકન કર્યો પણ ખિલાફતના અભ્યાસમાં સરકાર પાસેથી દાદ ન મળતાં એમણે હિંદુ-મુસ્લીમને સાથે લઇને અલ્લાહાબાદની અળવળ ઉપાડી. વિદેશી કાપડોને બહિષ્કાર અને તેની ઢોળો, કાઠ-તાંબીના પોશાક પર પીટીંગ, શાહજહાની મુલાકાતનો બહિષ્કાર વિગેરે આ અળવળનાં જાન બન્યાં. આ અળવળ આમરે પણ પડેલી ને એને અંતે મહાસભા બનવાની હતી.

'૫૫ ઇ.સી.'માં આપતાં લખાણે માટે એમની સ્થ અને એમને છ વર્ષની સજા ફરમાવવામાં હતી.

'૨૨-૨૪

જાન્યુઆરી નાકરની હાલે અલ્લાહાબાદની અળવળનું જનસંમત પ્રતીક પૂર્વે પાડ્યું. રાજકીયના શુભાસર એમની ધરપકડ થઇ. સમાધાન સુધીમાં તે પૂરા પચીસ દિવસ જેટલો કર પણ નહોતો કરાયો. બારડોલીનો કામુલખિં સત્યાગ્રહ, ચારીચીરામાં હિંસા ફાટી નીકળતાં એમણે મોકુફ રાખ્યો. રાજકીયના શુભાસર છ વર્ષની સજા થઇ. બીજે વર્ષે આપતક ખાંડીમાં પટ-કાપા અને 'એવેન્ડીસાઈટસ'નું આપરેશન કરાવ્યું પકડ્યું. ફેસ આ સમાચારે ચિંતાવર બન્યો. પણ એમને નિવરણરે છોડો શુધા.

૪ થી ફેબ્રુઆરીએ આંતરકાની પીડાને અંતે-જે-જે-માંથી છુટાકરો. જે જ વર્ષમાં એલમામ ખાતેની મહા-સભાની એકત્રતા પ્રમુખ તરીકે વરાવા પછી તરત જ સક્રિય રાજમંદલ્યમાંથી નિવૃત્તિ લીધી.

'૨૮

ફરીથી સક્રિય રાજમંદલ્યમાં પ્રવેશ કર્યો.

'૩૦

મીડાનો સત્યાગ્રહ, હાંડીકુચની સરખાત. ધરપકડ

'૩૧

મધો-ઈરેલીન કરારો થયા. બીજી એમએસ પરિષદમાં ભાગ લેતા લંડન ગયા.

'૩૨

કાનુનકાંનની હાલ માટે પાછી ધરપકડ. કોમી યુકાદા માટે એલમાં કરેલા ઉપવાસ. પાઠગથી છુટ-કારો, સમૂહ-સત્યાગ્રહનો ત્યાગ. અધિકૃત સત્યાગ્રહની બંદરેસાત કરતાં પાછી ચણેલી ધરપકડ.

'૩૩

એલમાંથી છુટકારો, સત્યની શોધ માટે વળી પાછા ઉપવાસ.

'૩૪

મહાસભાના સભ્ય તરીકે ન રહેતાં માન મહા-સભામાંથીઓના સમાજકાર તરીકે રહેવાની બંદરેસાત ફરી વધીને પોતાનું પક્કું મથક બનાવ્યું.

'૩૮

હિન્દુ-મુસ્લીમ એકતા માટે મી. ઝીલા સાથે મુલાકાત લીધો. રાજકીય-સત્યાગ્રહ વખતે ઉપવાસ કર્યો.

'૪૨

'હિંદુ ઇંગ્લેન્ડ'નો મહાસભાએ કરાવ કર્યો પછી પકડમાં.

'૪૩

આત્માખાન-મહેલમાં એકત્રિય નિવસના ઉપવાસ કર્યો.

'૪૬

આત્માખાન મહેલમાંથી છુટકારો.

'૪૭

ખંભાળનો પ્રવાસ, કુશળની પરિસ્થિતિ અંગેની અભ્યાસ.

'૪૮

હિન્દુ-મુસ્લીમ એકતા માટે બાજવાનો સાથે ચર્ચા, બ્રિટીશ પ્રતિનિધિ મંડળ સાથે વાટાઘરો, ખંભાળનો પ્રવાસ.

'૪૯

'કરંજે'વા ચરેએના જેવની બંદરેસાત, તોચા-અલીનો પ્રવાસ, હિન્દુ-મુસ્લીમ આશ્રમ માટેની જીવન-ધારા, હિંદના નવા વાઈસરોય લોર્ડ માઉન્ટબેટન સાથે હિંદના પ્રમુખ નીવેશ માટેની અગત્યની મુલાકાત, મીડા એકતા માટે કલકત્તામાં ઉપવાસ.

'૪૮

જાન્યુઆરી ૧૮ મી તારીખે કોમી એકતા માટે ફરીથી ઉપવાસ.

'૪૮

જાન્યુઆરી ૩૦ મીએ ફેબ્રુઆરી.

અમવન્નામોચ્યારથી અકાલ મૃત્યુમાંથી બચાવ

૧૦ શ્રી જનાર્દન શાસ્ત્ર, લખનૌ વિધવાશાલ્ય

અનુવાદ—શ્રી રમણલાલ શામલાલ બ્યાસ, પાટણ

વાત જન ૧૯૨૬ ની છે. તે રિવિસોમાં ફ્રં બખતી વિશ્વવિદ્યાલયમાં સંશોધન કરતો હતો. ઓખરટ મદીના અને ગોધૂલિનો વખત હતો. ફ્રં મારા કમરામાં, જેમાં ત્રણ દરવાજા હતા, તેમાં ત્રણ રિવિસના પરિશ્રમ પછી વિશ્રામ લેતો હતો. મેં કમરાના ત્રણે દરવાજા અંદરથી બંધ કરી લીધા હતા. ફ્રં એકથો જ હતો અને રેડીયોની દ્વારા, જે પાસે જ રાખ્યો હતો, તે વડે આનંદ લઈ રહ્યો હતો, રેડીયો અને વિજળીના મેન્સ (Mains) માં પૂરતું અંતર હતું. અને રેડીયોમાં લાગેલા તાર ત્યાં સુધી પહોંચી ચક્રતા ન હતા. એટલા માટે મેં એક ખીલો તાર લીધો જેના બંને છેડા પર 'પ્લાગ્સ' (plugs) લાગેલા હતા. એક પછત્ર તો મેં 'એ. સી. મેન્સ' (A. C. mains) માં લગાવી લીધો. અને ખીલો પછત્ર, એક 'એડાપ્ટર' (adapter) મારા રેડીયોના અંતરમાં લગાવી દીધો. મેન્સની 'સ્પીક' ઓલવાથી રેડીયો લાગવા માંડ્યો.

મારો એક મિત્ર, જેમણે નામ શ્રી નરાયણજી છે તે થોડે દૂર ખીલ કમરામાં કામ કરતા હતા. બ્યારે મેં જવાનો કામપ થયો ત્યારે તેઓ મારા કમરાની પાસે આવીને દરવાજો ખખડાવવા લાગ્યા. ફ્રં પણ મેં જવાની તૈયારી કરવા માંડ્યો. માપન સજાસ કરવાના હેતુથી મેં મેન્સ બંધ કરવાની પહેલાંજ, રેડીયોમાં લાગેલા પછત્રને 'એડાપ્ટર'થી લઈ લીધો અને એડાપ્ટર ને દૂર કરી દીધો. એટલામાં યુ' થયું કે 'હનેકલન' વાળા તારના છેડામાં લાગેલ પિત્તળના ડુકાને મારો હાથ અડી ગયો, અને મારો હાથ તેને ચોંટી ગયો. કહેવાની જરૂર નથી કે તે તારના બીજા છેડાવાળા પછત્ર મેન્સમાં લાગેલો હતો એટલા માટે ખીલ પછત્રમાં પણ વીજળીનો પ્રવાહ જરાજર થયું હતો.

બીજાનો એ. સી. (A. C.) હતો અને તેણે હાથને નોરથી પાડી લીધો. કમરા અંદરથી બંધ હતો ફ્રં મેહોલ થઈ ગયો અને આખા હાથમાં જરાજર એક પછી એક તીવ્ર ઘાટકા (blotches) લાગવા માંડ્યા. ફ્રં

કમરતા તારને પટ્ટીને પથનને હાથથી ઊઠાવવાનો નિમ્ણ પ્રયત્ન કરતો રહ્યો. વેદના લખાનાં હતી અને ફ્રં કમરજન ચેતનાથન જનીને નટ્ટવતી નીચે પડી ગયો અને પૃથ્વી ઉપર ચત્તી સુધી ગયો. ઘટકા જરાજર લાગતા હતા. તે રિવિસમાં અને પાદ છે કે મારા મુખથી 'શ્રી-નારાયણ' 'શ્રી નારાયણ' ના કચ્છ પુકાર થીવા સ્વરથી નીકળતા હતા. આ ઘળ મારા મિત્ર શ્રી નારાયણે, જે દરવાજા બહાર લીધા હતા તેમણે સહિયો લીધું. તેમના મનમાં કંઈક ઉત્પન્ન થઈ અને તેઓ તે લાચારીની અવસ્થામાં દરવાજો વધુ નોરથી ધકેલવા માંડ્યા. પણ અને યુ' ફ્રં તો તે સમયે અમવાનને એમ મનાવી રહ્યો હતો કે જલદી મારું મૃત્યુ થાય નેથી ફ્રં આ ધોર મંત્રજામાથી છુટકારો મેળવું. ફ્રં એમ સમજીને કે સરીર થોડી જ સેકંડમાં ઊઠવું પડશે, જમ-કંઠા રેલુકાનું પ્લાન કરવા માંડ્યો અને એ વાતની ખજર હતી કે એ. સી. (A. C.) વિજળી બ્યારે એક વાર પાડી ને છે તો તે મનુષ્યને મૃત્યુ પછી જ ઊઠે છે. હું હાથપગ જરાજર પડતો હતો અને ઠાંઠાઈવાર તાર પટ્ટીને ખેંચતો હતો. મુખથી જરાજર 'શ્રી નારાયણ' 'શ્રી નારાયણ' ના કચ્છ પુકાર નીકળતા હતા.

એટલામાં એક આકર્ષનનક ઘટના જની. જગત જનની આંખ અને જનજામ પ્રભુની કૃપા થઈ. પગ પટકાતા પટકાતા એક રડુલ પર પાયા અને યુ' મૃત્યુ અમવાન જાણે, તાર એચવાથી પછત્ર હાથથી અમર થઈ ગયો. છત્ર નથી ગયો. ફ્રં કમરજાતો લગભગ, સક્રિયીન ઊઠ્યો અને મેં દરવાજો ખોલ્યો. મારા મિત્ર શ્રી નારાયણ અંદર આખા અને ફ્રં તેમના ગળે વળાગીને શાશ્વત માંડ્યો. સરીરનો રંગ પીળો થઈ ગયો હતો.

આ છે અમવાનની અનુકંપા અને મહાન કૃપા. સક્રિયો પ્રત્યક્ષ અનુભવ : આ છે અમવન્નામની એક અસદ્ જાત કમયે રવાઈની ખાતર પણ અમવાનનો ઉચ્ચાર થયો અને વિપત્તિદારક લાગવાન વિપત્તિદરુ કરવા થોડી આખા ! થયું છે તે અનિર્મિત પ્રભુને !

શાંતિ ને વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય : ગાંધીજીનું ધ્યેય

અધીજીની કારકીર્તી નેધિવાન જાતી તે મુખ્યત્વે આ કારણથી કે તેમણે રાજકીય જીવન સાથે ધાર્મિક જીવનનો સમન્વય કર્યો હતો. વ્યક્તિગત માનવ જીવનને સંપૂર્ણ બનાવવામાં તેમને સૌથી અધિક રસ હતો. આ સંપૂર્ણતાના ખ્યાલો તેમણે ટેલેક્રેક અથવા દિંદુ પ્રજા-શિક્ષામંથી, ટેલેક્રેક-અથો પ્રિયતી ધર્મમંથી અને ટેલેક્રેક અથો રાહીન અને રોહરોય જેવા પાંચામ લેખકો પાસેથી અપનાવ્યા હતા. પરંતુ સારા જીવનનો સાચાત્મક સારા સમાજમાં જ ઉત્તમ રીતે ધર્મ શકે એમ તેઓ માનતા હતા. આ રીતે સારા માનવી મહેર બાનતોથી અશિષ્ટ રહી શકે નહિ, તેણે કુનથી રાજકારણમાં બાજ લેવો જ જોઈએ.

સંતો અને રાજકારણ

આ વધુ ધધવવા માટે અધીજીની ટીકાઓ યથેલી છે. તત્વાર પકડનારનો નાથ તત્વારથી જ થાય છે અને જે સારા માનવીઓ રાજકારણમાં પડે છે તેઓ અને કેવળ રાજકારણીઓ જ બની ગમે છે એવી દલીલ ટીકા-કારોએ કરેલી છે પણ તેમણે એમ પણ કહ્યું છે કે કંઈકરતું રાજ્ય ઐદિક સાધનો દાગ ન મેળવી શકાય, ઐદિક સાધનો તો એના મુખ્ય દુરમ છે. સર્વ પથેના પશુખત રક્ષવદીઓએ પ્રજાસિક્ષા અનુષ્ઠાવ આપો જ ઉપદેશ આપેલો છે અને અધીજીની પેતાની કાર-કીર્તી પણ એ સિદ્ધાંતના જ વાપણ તરીકે ધર્મચક્રવ તેમ છે. રાજકારણ તેમને સર્વ પ્રકારની તડગેડ કરવાની પરિસ્થિતિઓમાં ફેલી અડું હતું.

સોફ્ટીસે ગાંધીજીની પ્રશંસા કરી હોત

અધીજીની બાપા અને તેમને જેવાવ અને નેટલાં પૌત્રીય જેવાતાં હોય છતાં પેતાના ઐદિક માર્ગે તો તેઓ પાશ્ચાત્ય રીતે જ વિચરી વજા હતા હતા તેમના પાશ્ચાત્ય ટીકાકારોને બાપાએ જ બાન યાદુ હેય એમ જણાય છે. સોફ્ટીસે નિઃશંક અધીજીની પ્રશંસા કરી હોત. મોટેથી માંડીને અત્યાર સુધી પશ્ચિમમાં જે મુખ્ય વિચારસરણી ચાલતી રહી છે તે એરી છે કે કંઈકરતું રાજ્ય અમુક અંશે તો રાજકીય કૃત્યોએ જ નિર્માણ કરવાનું છે અને તેના અધિકારમાં સહાય કરવી એ તત્વરેનું કર્તવ્ય છે.

ગાંધીજીની બે મુખ્ય પ્રવૃત્તિઓ

ગાંધીજીના જીવનમાં કેન્દ્રીય કૃત્યો બે પ્રકારનાં હતાં. પહેલું એ કે દિંદુમાંની બિટીય સરકારની આટકણી કાઢવી અને તેની સામે રાષ્ટ્રવાદની તાકાતનું સંચલન

કરવું. તેમનું બીજું કૃત્ય એ હતું કે તેમણે આ સામાન્યની પદ્ધતિ શોધી કાઢી. પેતાની અદિ દિશ્વત વડે તેમણે બિટીયો સામેની લડાને એક લેક્ષિયાણ બનાવી અદિસા વડે તેમણે દિંદુને વધારે પ્રકપથી આગાહી અપવી, 'જો કે આ બ વિવાદાસ્પદ છે. દિંસક રીસવાત સામેના કિન્ના બિટીય સરકારે પણ દિસા આઠરી હોત અને દિંદુ અને બિટન વચ્ચેના સંબંધોને અંત દાંલ થયું છે તે સારી રીતે ન જાણત. ગાંધીજી દિંદુના બાવિ અર્તા રાજકારણમાં અદિસાને જ વળતો રહેત કે કેમ સંકારપદ છે.

અવસાન પછી શું !

ગાંધીજીની સિદ્ધિઓ અંગેના એક સત જવાબ આપે આપી શકાય તેમ નથી. તે એ છે, તેમના અનુસન પછી શું થશે ? શાંતિ, અર્થિ, સ્વાતંત્ર્ય અને ધર્મમય જીવન એ તેમનું ધ્યેય હતું. કેટલાક ટીકાકારો દલીલ કરે છે કે અધીજીએ સરકારને માગ્યું તોડી કાઢીને ભવિષ્યમાં આર્થિક દિસા શાંતી નીકળે તેવો માર્ગ તૈયાર કર્યો છે.

એ વરીકરણ શોધાં શું હતું ?

છતાં ગાંધીજીની કારકીર્તીમાં જે મનોહરતા રહી છે તે તેના પોરતપણામાં સમાયેલી છે. એકવાર બેરીસ્ટર દત્તા અને પાછળથી સધુ બન્યો તેના આ રાષ્ટ્રીય અગ્રેસર, પૂર્વ પર આદમજી કરનારી પશ્ચિમી ઓલોનિક સરકારો સામે, પૂર્વના અક્ષાત્રિષ બેટી તરફથી બોલવાનો દાવો કર્યો તેના કરતાં અધિક નાદ-કીય શું હોઈ શકત ?

આડી પડેલો તખ્તો

કશિમ સરકારોને એમ લાગ્યું હતું કે અધીજી કશિમ સર્વ બાપતોમાં એટલા બધા સંત નહોતા. તેમને એમ પણ લાગ્યું હતું કે અધીજી દિંદુને નુકસાન પહોંચાડી રહ્યા હતા, પરંતુ સંત બેબેના અધિનારો આપી શકાય એટલું સંતપણું તો તેમનામાં હતું જ એમ પણ તેમને લાગેલું. અને આને કારણે રાષ્ટ્રવાદ અને સાહીવાદનાં બેજો વચ્ચેની અચામજી પ્રથગોપાત ટળી બેતી હતી. હવે સાહીવાદે વિદાય લીધો છે. ગાંધીજી તે પછી જાંડું જીવ્યા નથી, અને નવો ઘટનાઓ અને તવા નેતાઓ માટે રંજમંચ આવી પાડ્યો છે.

(પ્રવચન-મુખ્યમંથી)

[મી. આય વીન્ટ]

હરે હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે; હરે હરે હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

વાર્ષિક કાવ્યક્રમ :

લગ્ની :

દિવસ બહાર

રૂ. ૫-૮-૦

મનમહાદેવ છોટાભાઈ દેસાઈ

રૂ. ૭-૮-૦

વિષય સૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠા
૧	પ્રમુ-પ્રેમ-પરના-પરિકા [કવિત]	શ્રી 'પુનિત'	૪૧૫
૨	જન્મપાંડિત	...	૪૧૬
૩	મનનિષ્ઠાનું રૂપ	...	૪૧૮
૪	મહાત્મા લક્ષ્મણરામ	શ્રી માણેલાલ ચંકરલાલ રાણા	૪૨૦
૫	જન્મપાત્ર લામવત	સ્વામીશ્રી માધવલીયંછી	૪૨૩
૬	વકાંઈ પંખીગતિ	શ્રી ચંકર મહારાજ ઉનાવાવાળા	૪૨૬
૭	મેનાવતી રાણીની વાતો	શ્રી જ્યન્ત મધી	૪૨૯
૮	નાશવન્ત સંસાર અને અદૃશ્યતા	શ્રી મંગળદાસ ગી. મહેતા	૪૩૩
૯	નવનાથ કથામૃત	કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ સમી	૪૩૬
૧૦	પ્રજ્ઞાતની પુષ્પા	શ્રી વલુ ઠાટક	૪૩૮
૧૧	દિટ્ટેર	શ્રી કુલ ભટ્ટ	૪૪૦
૧૨	સર્વધર્મસમસાવ	મહાત્મા મધીછી	૪૪૨
૧૩	જનવાન લીખ્મ	કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ સમી	૪૪૬
૧૪	સકોતની લાગણી	શ્રી પીરમાઈ બી. પુરોહિત...	૪૪૮
૧૫	લીખવા લાગ્યો	શ્રી અમરલાલ નરસીદાસ મધી	૪૫૩
૧૬	કથાનુક્રમ
૧૭	જ્યન્તમધી બેઠેલું	શ્રી 'સ્નેહકુલ' એમ.	૪૫૬
૧૮	કેદારનાથ ભક્તની તીર્થયાત્રા	એક લેખક	૪૫૮
૧૯	ચુરની કૃપા	શ્રી "પુનિતપરચ્છ"	૪૬૧
૨૦	માણસને દુરસદનો વખત મળવો જોઈએ	જ્યન્તારાવલુ ભટ્ટ	૪૬૪

જરૂરી જાણનાઓ—

૧. માહોળે રેતાલ નામ-કિરનાયુ સ્વપ્ન લખવું જોઈએ, અને પોતાનો માહુજનના લખવાલું લખવું ન જોઈએ.
૨. પત્રો જવાબ મેળવવા માટે રીપ્લાયપોસ્ટાફ ટીકીર મોહલી જરૂરી છે.

૩. માહોળે મનીઓરનો જ જવાબ મેળવવું જોઈએ. વી. પી. મંજીવાળી કેટલીકવાર મહીને ફોન મળે છે. વી. પી. અને મનીઓર બન્નેનો ખર્ચ એક જ છે; માત્ર વી. પી. મોહલીવાળી બચતમાં થતો વિશેષ પડે છે.

લગ્નો—શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાવ્યોચ્ચ, પો. એ. નં. ૬ અમરલાલ.

શ્રી નારાયણ શ્રીનીશ પ્રેમ...
લગ્નપત્ર ટોચરોડ,
લગ્નપત્ર

પ્રથમ અને પ્રથમ
મનમહાદેવ છોટાભાઈ

શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાવ્યોચ્ચ
લગ્નપત્ર ટોચરોડ,
લગ્નપત્ર [વિવાહ નં. ૧ અને ૨ વીન્ટ]

પોતાના વતવાસનાં બાર વર્ષ સત્વર પૂર્ણ કરી અમુરો ઉપર હવે વિજયયુદ્ધ આરંભે એમાં જ આ અંકની સાર્થકતા છે.

આથી જ આ અંકને વિશેષ પ્રચાર એ અમારી અને દેવપક્ષપાતી સર્વકોષની અભિલાષાનો વિષય છે. ધણી સભ્યોને એ આના ગ્રાહકો વધારી આપવામાં અમુલ્ય સહકાર આપ્યો છે. એક ભાઈએ તો એટલી બધી શુભ લાઝણીથી ઉત્સાહિત થઈને પોતે આના પાકા બાઈન્ડીંગના સો ગ્રાહકો કરી આપ્યા છે. આવા અનેક અન્ય સહાયકોની નોંધ સેવાધર્મના પુસ્તકમાં આપવામાં આવશે, ધણી ગ્રાહકો હજી દરરોજ પોતાના તરફથી બીજા ગ્રાહકો નોંધાવતા રહેતા હોવાથી આવા સર્વકોષ સહાયકોની નોંધ સેવાધર્મના પુસ્તકમાં આવે એ હેતુથી આ પુસ્તક પ્રકટ કરવાનું વિદ્યમિત થયું છે.

તે ઉપરાંત જે ભાઈઓ વિજયમંગલના ગ્રાહક હોય અને તેઓ બીજા ગ્રાહક વધારી આપે તેમને મહાભારતાંકના સુખપ્રદના ચિત્રવાળું ૧૮x૧૧ ની સાઈઝનું ફેલેન્ડર બેટ આપવામાં આવે છે. જે ગામોમાં એજન્ટ છે તેમની પાસેથી પણ તે મેળવી શકાયે. ૨૦૦૪ના ચેત્રથી આવતા ચેત્ર સુધીની તિથિ અને વારીઓ આ ફેલેન્ડરમાં આપવામાં આવી છે. જે ભાઈથી ગ્રાહક ન થઈ શકે તેઓ રૂ. ૦-૪-૦ ની ટીકીટ મોકલાવી આ ફેલેન્ડર મેળવી શક્યે. એ સિવાય ધણી ગ્રાહકો, જેઓ મહાભારતાંક ભેંજને ગ્રાહક થાય છે, તેઓ, પાકા બાઈન્ડીંગનો અંક બહુ સુરક્ષિત ભેંજને તેની જ માગણી કરે છે. પરંતુ તેમને ચાર વર્ષનું સામકું રૂ. ૨૦-૦-૦ લવાજમ ભરવાની સગવડ હોતી નથી આથી જેઓ એક વર્ષના છુટક ગ્રાહક થઈ પાકા બાઈન્ડીંગનો વિશેષાર્થ મેળવવા માગતા હોય તેમની પાસેથી રૂ. ૧-૦-૦ વધારે લેવામાં આવે છે. આપ છુટક પાકા બાઈન્ડીંગ લેવા ઈચ્છનારાઓ રૂ. ૧-૪-૦ ભરવાથી પાકા બાઈન્ડીંગનો મહાભારતાંક મેળવી શક્યે.

સુદ્ધ પૂર્વ થયે સમય વીત્યો છતાં કાગળના ભાવ વધતા જાય છે. તેમજ વધુ ભાવે પણ કાગળ મેળવવામાં મુશ્કેલી રહે છે. છતાં વિજયમંગલ જે પ્રગાટ કરી રહ્યું છે તે તેના ધર્મપ્રેમી સહાયકોને જ આભારી છે. વિજયમંગલને સહકાર આપવો એ ગ્રાહકો પોતાની ફરજ સમજશે. ઠાવણ કે ધર્મપ્રચારનું કામ એ એક તેમનું પોતાનું જ કામ છે. મહાભારતાંકની જેમ નવા ગ્રાહકોનાં નામ મોકલવા માટે આ અંકમાં પણ કાર્ડ મૂકવામાં આવ્યાં છે. જેઓને સગવડ હોય, જેઓ પોતાના આપ્તજનોને દેવી બળશાળી બનાવવા ઈચ્છતા હોય, તેઓ થોડી તરદી લઇને પણ મહાભારતાંકના પ્રચાર કરશે અને નવા ગ્રાહકોનાં નામો મોકલાવશે એવી આશા છે.

કલ્યાણુ અન્યમાળાનાં વાચકોને

ત્રીજા વર્ષનું બીજું પુસ્તક “એકના જ્ઞાનથી સર્વનું જ્ઞાન” પ્રકટ થઈ ચૂક્યું છે. અને તે અન્યમાળાના ગ્રાહકો ઉપર મોકલવામાં આવ્યું છે. જેમને તે અઠવાડિયા સુધીમાં ન મળે તેઓએ પોસ્ટમાં તપાસ કરાવી અમને જણાવવું તો તેના ઉપર ઘટતી તપાસ કરી તેમને પુસ્તક મોકલી આપવામાં આવશે. ત્રીજા પુસ્તક તરીકે પરમહંસ શ્રીરામકૃષ્ણદેવના સત્સંગીઓ સાથેના વાર્તાવાપ્ત પુસ્તક ‘શ્રી રામકૃષ્ણ કથામૃત’ બહાર પાડવામાં આવશે. આશા છે કે પરમહંસ દેવની આ વાણી સાધકોને બહુ સહાયક થશે.

વિનીત નિવેદક

મગનભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ

ધર્મનિષ્ઠાનું ફળ

[ધર્મ, નીતિ અને પ્રજ્ઞને રસ્તે ચાલવાથી શી દશા થાય છે અને અધર્મ, અનીતિને રસ્તે ચાલવાથી કદ દશા થાય છે તે આ દર્શાવતાં આવી બંધ છે.]

એક શેઠ હતો, તે એક કરોડ રૂપિયા મૂકી ધીરજને યાચી થયા. તેમને બે પુત્ર હતા, મોટાનું નામ ધર્મદાસ અને નાનાનું નામ વૈભવદાસ. મોટા માઠ સવારના ૪-૫ વાગે બહાર પ્રજ્ઞુરતણ કરી, ધર્મ-આનમાંથી ૮-૯ વાગે પરવારતા, ત્યારબાદ કામળ પત્ર વાંચી, ધરની વ્યવસ્થા કરી બપોરે જમી કુકાન કેપર સાંજમુખી પિતાનો ધંધો ચલાવતા. સાંજના મંદિરોમાં જઈ દર્શન વિગેરે કરતા અને ઘેર આવી પાછા માળા-પ્યાનમાં લાગી જતા અને રાતના ધરનાં માણસો સાથે વાર્તાવિત કરી નિદ્રા લેતા. દુબે નાના બાઈને કાંઈકમ એ બાઈ મોડા બહાર નોકર, ચાકર, છોકરાં, વિગેરે સાથે ગાળાગાળી કરી, કાંઈ સાથે મારામારી કરતા, દાડ પીતા, જુગાર રમતા, વિપવામન રહેતા અને દરોડરી મોજ કરતા. પિતા શ્રી (શેઠ) એવિંતા ગુજરી ગયા એટલે અધો વહિવટ મોટા બાઈ કર્યા કરતા. નાના બાઈ ઉપર પ્રેમ એટલે તેઓ કાંઈ બદ્ધ કહેતા નહીં.

આમ શેઠના મરણ પછી ૩-૪ વરસ આકુ આકુ. મોટા બાઈની સ્ત્રી દરરોજ કળા કરે કે તમારો નાના બાઈ આમ ગમે તેવું આચરણ કરી પૈસા જીતાવે, પેટી ઉપર બેસે નહીં, છતાં તમે કહો નહીં તો કેટલા દિવસ આમ ચાલશે. મોટા બાઈ સ્વભાવે ઘેરા એટલે સ્ત્રીનું કહેવું ગણકાયું નહિ પણ દરરોજ કહેવાની અસર મને તેવા રાતને પણ કાંઈ દિવસ અસર કરી મૂકે. એક દિવસે બહારથી કંઈકલેવા મોટા બાઈ ધરમાં આવ્યા અને સ્ત્રીએ કહ્યું 'એટલે અસર થઈ ગઈ અને નાના બાઈને બોલાવી કહ્યું કે, 'બાઈ! આપણે સલાહ સંપત્તિ જુદા પડીએ તો કેવું સાહે?' નાના બાઈને 'જાવતું હતું અને બંદે કહ્યું' તેવું થયું. કારણ કે હવે મોટા બાઈ પાસે હાથ ધરવાનો મટી ગયો અને તેથી પોતાની આત્મો દુષ્ટથી પોષવાનો વખત મળશે. દરેક જગે પૂર્ણ લાખ વહેતી લીધા. મોટા બાઈએ થોડાં વરસમાં વેપાર જમાવી એક કરોડની મિલકત અનાવી, અને નાના બાઈએ પોતાની આદત પ્રમાણે જીડાઆ કહ્યું 'એટલે થોડા દિવસમાં મિલકત બધી સફારાના રણુ જેવી થઈ ગઈ, અને ઘેરઘેર બીજા માગવાનો વખત આવ્યો. મોટા બાઈને દશ આવવા લાગી

એટલે સ્ત્રીથી છાનામાના નાના બાઈને મદદ કરવા લાગ્યા. થોડા દિવસે મોટા બાઈની સ્ત્રીને ખચર પડી જઈ એટલે ધર્મદાસને નોટીસ આપી કે જો નાનાબાઈને એક પાછની પણ મદદ કરી તો હું ઝેર ખાઈને મરી જઈશ, નાના બાઈની સ્ત્રીએ વૈભવદાસને નોટીસ આપી કે જોછએ તો જિખ માગી લાવો પણ મોટા બાઈને ત્યાંથી એક પછ સરખી લેતા નહીં. મોટા બાઈએ મત ઉઠવ્યું અને ન્યાત જમાડી પણ નાના બાઈને નોતડું પણ નહીં. નાના બાઈ અને તેનાં છોકરાંને દાંત અને અન્નને વેર પડવા લાગ્યા. મોટાનું ધર એટલે બીજા મંગાવ નહીં. જે દિવસે મોટા બાઈને ત્યાં ન્યાત હતી તે દિવસે નાના બાઈને ત્યાં ૩-૪ દિવસના ઉપવાસ થયા. નાના બાઈની સ્ત્રી કહે કે 'આપણે બૂખે રહીએ પણ બાળકોને માટે તો કાંઈ લાવો.' રાતના નાના બાઈ જાગ્યા. અને બપર વાગે મોટા બાઈને ત્યાં ન્યાત કરી હતી ત્યાંથી છાનામાનો જિખારી વેરે વધેલું પાટું એક હાંસલામાં બાંધ્યું, અને આવતો હતો ત્યાં પગમાં ઠોડર વાળવાથી હાંધું ફૂટી ગયું, અત્ર વેરાઈ ગયું, પગે લોહીહીલકાણ થઈ ગયું. મનમાં વેરાઈ આવ્યો કે આપી સ્થિતિ લોગવથી તેનાં કરતાં મરણ પામવું એ સારું છે. એમ કરી ઘેર નહીં જતાં, જંગલમાં જઈ કાણું ધોળું કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. રસ્તામાં જતાં એક હિતેથી મિત્ર મળ્યો. તેણે પૂછ્યું 'બાઈ! અત્યારે શું કર્યાં બન્યું છે?' વૈભવદાસે પોતાનું કુખ રડી નાખ્યું અને કહ્યું કે 'દેવપતન સિવાય હવે બીજા કંઈના નથી. કારણ કે તેથી જ મારી આ દશા થઈ છે.' મિત્રે કહ્યું કે 'મારી એક વાત સાંભળ, તારે મરી જવું હોય તો શુભ કર્મનો સંચય કરતો જા, નહિ તો આગળ આવું તે આવું જ મળશે. માટે હું જતાવું તે દેવળમાં જઈને એકો બેઠો રાત દિવસ ભગવત્જાન કર.' આ વાત નાનાબાઈના પ્યાનમાં જોતરી, તેણે મિત્રના જતાવા પ્રમાણે જંગલમાં એક દેવળ હતું ત્યાં જઈ પ્રવેશતા માર્ગ મેલણ કર્યો. જંગલ એટલે ખાવા-પીવાનું કાંઈ મળે નહીં. એકદીસ દિવસ ઉપવાસ કરી રમરણ કર્યાં કહ્યું. એટલે ત્યાંની દેવી પ્રસન્ન થઈ. તેમણે પૂછ્યું 'બાઈ! શું નોંધ્યું છે?' નાનાબાઈએ બધી સ્થિતિ વર્ણવી. માતાએ કહ્યું,

" હાલ તારા પાપકર્મોનો ઉલ્લેખ થઈ ગયો છે એટલે તું દરેકજ સતત પ્રયત્ન સ્મરણ કરતો રહીશ તો પાંચ વર્ષ પછી પુણ્યકર્મનો ઉલ્લેખ થશે. ત્યારે તું માંગે છે તે મળશે. " વૈભવદાસે કહ્યું; "જો પાંચ વર્ષ પછી મળવાનું પ્રારબ્ધ છે તો તો પછી તારી ઉપાસનાનું શું ફળ ? " દેવીએ કહ્યું કે "તારા પ્રારબ્ધમાં હાલ કંઈ નથી." નાનાભાઈએ કહ્યું; "પ્રારબ્ધમાં ન હોત તો અહીં આવવાનું બને જ કેમ ?" દેવીએ પ્રસન્ન થઈ સવાચાખની કીમતના પાંચ મોતીના દાણા આપ્યા, અને કહ્યું કે આ દાણામાંથી રૂપિયા લાવી પાંચ વર્ષ માટે તારા કુટુંબના નિર્વાહ અર્થે અનાજ વગેરે લરી લેજે, કારણ કે પછી તું આશ્વત્થમાં આવી જશ; વધુમાં તું રટણ કરી રહ્યો છે તે પાંચ વર્ષ સુધી ક્યાં કરીશ તો પુણ્યકર્મનો ઉલ્લેખ થતાં તું સુખી થઈશ. રટણ છોડતો નહિ." નાનાભાઈ ધેર ગયો, પોતાની સ્ત્રીને મોતીના દાણા આપ્યા. તે સ્ત્રીને ત્યાં મોતી ગીરા મુદ્રા રૂ. ૧૫૦૦૦) પંદર દળર ઉપાડી લઈ આવી. તેમાંથી અનાજ અને જરૂર પૂરતા દરદાગીના કરાવી લીધા. સ્ત્રી વિચાર કરે છે કે અસલ શ્રેડીઆનું ઘર એટલે આવા દાણા પડ્યા જડ્યા ધરમાંથી નીકળે ખરાબ વ્યાજ સાથે પૈસા પાછા આપે ત્યારે મોતી પાછાં આપવાની શરત કરી.

૮-૧૦ દિવસ વીતી ગયા, ત્યાં રાત્રીને ઘેર રાણી પાંચ મોતીના દાણા તીર્થેરીમાંથી કાઢી, જોતો હતો. જોતાં જોતાં રાણીને ઈંધ આવી ગઈ એટલે ઉંદરો આવી પાંચ મોતીના દાણાને અનાજના દાણાસમીપ્ત કરમાં લઈ ગયા. રાણી જાગી જાય છે તો દાણા ગૂમ થઈ ગયા । તરત જ રાત્રીને ખજર કરી કે હું ક્યાંય ગઈ નથી, આવી નથી, એટલામાં આ દાણા ગૂમ થયા । નક્કી કાંઈ ચોરી થયું હશે. રાત્રીએ ઉંદરો પીટાઓ કે "કાંઈ પણ માણસ ખજરમાં મોતી વેચવા આવે તો વેચનાર માણસને લઈ હાજર થવું. મોતીના પાંચ દાણા ચોરાયા છે." ઉંદરો પીટનારો ને પેલા સ્ત્રીને ત્યાં નાનાભાઈની વડુએ મોતી ગીરા મુદ્રામાં દતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. સ્ત્રી ઉંદરો સાંભળી રાત્રી પાસે દોડી ગયો. અને કહ્યું કે 'અમુક શેડનું સ્ત્રી મારે ત્યાં પાંચ મોતી ગીરા મુદ્રા મળે છે.'

સ્ત્રીએ રાણીને તે દાણા ખતાવ્યા; રાણીએ કહ્યું કે એ જ મારા દાણા; મારા દાણા એવા જ હતા. તરત જ નાનાભાઈને પકડી મંજાવી રાત્રીએ કપડો આપ્યો કે

આવા શ્રેડીઆનો છોકરો થઈ આવે દાનત કેમ થઈ નાનાભાઈએ ખરી હાજીત સંભળાવી કે "દેવીએ દાણા આપ્યા છે." દાણા માને ! એકદમ તેને જોઈમાં પૂરાવી દીધી. નાનાભાઈએ વિચાર કર્યો કે કીડ થયું. હવે પાંચ વર્ષ માતાના કહેવા પ્રમાણે એકાંતમાં ખૂજ સ્મરણ કરો. આમ કરતાં કરતાં પાંચ વર્ષ વીતવા આવ્યા. એકાદ બે દિવસ બાકી હશે એટલે નાનાભાઈને લાગ્યું કે હવે પુણ્યકર્મનો ઉલ્લેખ થશે અને આપણે છટીશું. રાત્રી અને રાણી ધરમાં એકાંત હતા, ત્યાં માણ ઉપરથી ઉંદરે કાણું પાડ્યું, અને તેમાંથી એક મોતીના દાણો પડ્યો. ચોડીવારમાં ખીલે, ત્રીલે, ચોથો, પાંચમો, એમ બધાં મોતી પડ્યા. રાત્રી અને રાણી વિસ્મય થયાં અને જોડું કે જે દાણા ખેલાવા હતા તે જ આ, એમ બન્નેને લાગ્યું.

(૧) રાત્રી મનમાં પૂતાવા લાગ્યો કે નાકક શેડને જોઈમાં મોકલ્યા, મારે હાથે અનાજ થયે, કાંઈ દિવસ આમ ન બને અને આ વખતે કેમ બન્યું ! નક્કી એ શ્રેડીઆના પાપકર્મો અને ધેરો હશે ! એને નિર્દોષ છાતી છોડી મુકવો અને લોકમાં જણ કરવી.

(૨) હવે મોટાભાઈની સ્ત્રીને લોશ મહેલોં મારવા લાગ્યા કે વેર હોય તો જાણે પણ આજે તમે કંઈક પાત્રો અને તમારો કાષ્ટ ચોરી માટે કેદમાં, અને તે પ્રજા એક વરસ નહી, બે વરસ નહીં, પણ આ તો પાંચપાંચ વરસ થયાં. તેમાં કાંઈ તેનો બચાવ કરનાર નહી, ખદાજર કેસ પણ ચાલ્યો નહીં. મોટાભાઈની સ્ત્રીએ ધરમાં જંગમ થાઓ. (છેલ્લાની આગલી રાત્રે) મોટાભાઈએ નક્કી કર્યું કે આવતી કાલે સવારમાં કરખારમાં જઈ રૂપિયા લરી દેવા, અને લાપને છોડાવી લાવવો.

(૩) જેને મોતી વેચ્યાં હતા તે સ્ત્રીને (છેલ્લાની આગલી રાત્રે) વિચાર આવ્યો કે રાત્રી સાંધેજનો ઉંદરો પીટાયો તેના પાંચ-સાત દિવસ અજાઉ મારે ત્યાં મોતી ગીરા આવ્યાં હતાં એટલે એ રાત્રીનાં મોતી નહીં ! હું આવતી કાલે કરખારમાં જઈ અર્થે જુગારીશ.

(૪) આગલી રાત્રે મહાજન મળ્યું તેણે વિચાર કર્યો કે "આજે તો વૈભવદાસના હાથ છે અને આવતી કાલે વગર કેસ થાશે આપણામાંથી પણ કેટલાં આવા હાથ થાયાં થઈ કરખારને વિનંતી કરવી કે તેમના રૂપિયા લે અને વૈભવદાસને છોડે. પાંચ વર્ષ થયાં પણ કંઈ આવજ નહીં ! ! !

ખીને દિવસે સવારે રાત્રીએ જોલરને ખોલાવી દુકમ કર્યું કે. “વૈભવદાસને છાદી મૂકી દરબારમાં લઇ આવે.”

સવારે દુકમ પ્રમાણે વૈભવદાસને દરબારમાં લાવ્યા. એટલામાં મોઠાબાઈ, હવેરી, મહાજન વિગેરે પશુ આવી પહોંચ્યા. સર્વની હકીકત સાંભળી રાત્રીએ કહ્યું કે “આટલા દિવસ તમે બધા ક્યાં ગયા હતા કે આજે અરજ લઇ આવ્યા?” સર્વેએ સત્ય હકીકત કહી સંભળાવી. રાત્રીએ જાણ્યું કે આજથી ભાષના પુણ્યકર્મનો ઉદય થતો હોવો નોંધ્યો.

પેલા નાનો ભાઈ વિચાર કરે છે કે ને પુણ્યકર્મનો ઉદય થતો હોય તો લાવને હું બરાબર પરીક્ષા કરું. હું અવળું કરું અને સવળું યાય તો જાણું કે વાત સત્ય. તરત જ તે દરબારમાં બેઠો થયો અને રાત્રી સિદ્ધાસન ઉપર બેઠો હતો ત્યાં જઈ રાત્રીને ધણો મારી તેની પાંચડી ઉઘાડી મૂકી. દરબારમાં હાહાકાર થઇ રહ્યો.

બધા વૈભવદાસને પકડવા દોડ્યા. એટલામાં રાત્રીની દષ્ટિ પાંચડી ઉપર પડી તો અંદરથી એક સાપનો કણો નીકળ્યો. રાત્રીએ વિચાર્યું કે મેં આ શેઠીઆ ઉપર આટલો અન્યાય કર્યો છતાં એ કેટલો પરોપકારી છે કે એણે મારો જીવ બચાવ્યો. જો એ સાપનો કણો માથામાં (તાળવામાં) કરડ્યો હોત તો હું તત્કાળ મરણ પામત.

રાત્રીએ કહ્યું: “ભાઈ એ શેઠીઆનો છાદરો નિર્દોષ છે અને મારો જીવ બચાવવા ખાતર હું એને ૨૦ વીસ ગામ ખંદિસે આપું છું.” નાનાબાઈએ ગામ લીધાં અને વિચાર્યું કે જ્યારે હું શેઠ હતો ત્યારે પુણ્યકર્મનો ઉદય હતો, અને પછી પાપકર્મનો ઉદય થયો, પાછો પુણ્ય કર્મનો ઉદય થયો તો વળી કાંઈ દિવસ પાપ કર્મનો ઉદય પણ થાય, માટે હવે પાપપુણ્યથી પર થઇ આત્મગતિ પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ પામવું. એવો નિશ્ચય કરી પોતાની મીઠકતનું વીલ કરી પોતે સંતસમાજમ કરી મોક્ષપદને પામ્યો. ||

મહાત્મા લક્ષ્મણદાસ

[ગુજરાતના એક મહાપુરુષના જીવનનો ચિતાર]

લેખક: શ્રી માણેકલાલ શંકરદાસ રાણા

૧ જીવ-હિંસા

સંત લક્ષ્મણદાસ વડોદરા પ્રાંતના દરજીયા તાલુકામાં મોળે અરસુડા ગામમાં થઇ ગયા. તેઓ વસાવા (બીલ) જાતિના હતા.

સરકારી રાવજીઆની નોકરી કરી પોતાના કુટુંબનો નિર્વાહ ચલાવતા; છતાં ગુજરાત માટે સારા પડતા. અંતે કાંઈ પરકામકું ભેરવી, તેઓ આસપાસની ઝાડીમાંથી પક્ષીઓને શિકાર કરી લાવી તેનો આહાર કરતા. આ પ્રમાણેનો શિકાર તે હવે તેમના જીવનમાં એક કાચમનું ધ્યેય થઈ પશું હતું.

અરસુડાની ઉત્તર અને ઉગમથી દિશાએ ‘રંગા’ નામની એક ખાડી આવેલી છે, ત્યાં જઈ એ-ચાર પક્ષીઓને તક્કાવી મધ્યાહ્ન થવા આવ્યો હોવાથી તેઓ ઉતાવળા પગે ગામ તરફ ધસ્યા આવતા હતા.

૨ પ્રભુ-મહાન

અરસુડાની ઉત્તરેથી લક્ષ્મણદાસ ગામ તરફ આવવા ઉતાવળા પગથી ભરતા હતાં. એવામાં દૂરથી અદ્યલેક જમાવતા કાંઈ દેવાંથી અવધૂતનાં સ્વરૂપમાં (પરમેશ્વર) સંત કબીર સાહેબ ગામ તરફથી ઉત્તરે જતા રસ્તામાં

લક્ષ્મણદાસને મળ્યા. તેમની હિંસા તથા પામર મનો-વૃત્તિ નિહાળતાં એ કહ્યું: ગામ પ્રભુનું દિલ દાચું. સંસાર રૂપી મહાસાગરમાં ડૂબતા લક્ષ્મણદાસનો એ સમયે સુઝાનીએ દસ્ત ઝાલ્યો.

“મેટા! તારા જોળામાં શું છે?” માર્ગમાં જાનેનો બેટો થતાં તે પરમ કૃપાસિંધુ પ્રભુએ, સર્વજ્ઞ હોવા છતાં, આશ્ચર્યચકિત નયને લક્ષ્મણદાસને પૂછ્યું.

“કાંઈ નથી મહારાજ!” સંતની બચ્ચ મુખપ્રકૃતિ જોતાં ચરમિદા પડતા બીલે જવાબ આપ્યો. બીલનું જૂઠું સંભાવણું સાંભળતાં કેવિત મુદ્રાએ, “શું એમાં કાંઈ નથી?” કહેતા પ્રભુએ બીલનો. જોળા ખંખેર્યો કે દુરત જ તે બીલના તીક્ષ્ણ બાહુકાથી વિદાઈને મરણ પામેલાં પક્ષીઓ પુનઃ સજીવ થઈને ફરત ફરત પાંખો ફડકાવતાં ક્યાંય ઉડી ગયાં! બીલ પોતાના અધમ ફૂલો માટે તો પ્રયમથી જ ચરમાયો હતો, છતાં મૃત પક્ષીઓને જીવંત કરનાર આ મનુષ્ય નહિ પણ પ્રભુ જ છે!” એવો આજ્ઞાસ થતાં લક્ષ્મણદાસ ચેકિયા. દુરત જ તેમના ચરણરવિંદમાં લોટી પડતાં “હે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા! હે અંતર્યામી! હે દીનમધુ!

હે અખમોદારક દેવા ! આ પાપીનો હિદાર કરો, હે રંકનિવાજ ! આ ચંડાળને ક્ષમા કરો ! દંડવત પ્રણામ કરી, બે હાથ જોડી, પ્રભુ પ્રત્યે દરજરતો અતિ-દીન બનતો તે પુનઃ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો "હારા યરા સુકાની ! તમારા વિના આ અખમના ફળતા નાવને કાણુ સામે કઈ પહોંચાડશે ? માટે હે જગત્પિતા ! આ સંસારરૂપી મહાસાગરને તરી જવાનો માર્ગ જતાવો, અને આ બીજ સાથે પધારી પાપીના ધરને પાવન કરો." અગ્નિ કંઠે સ્તુતિ કરતા લક્ષ્મણદાસે પ્રભુને પોતાને ત્યાં પધારવાની વિનંતિ કરી. (૨) તેના પ્રત્યુત્તરમાં "ખેટા ! હું તારે ઘેર આવોશ, પણ દમણું નહીં; માટે અહિં બેસ." પ્રભુએ બીજનો હસ્ત ઝાલી બેસાડ્યો. એક તરફ અખમ કૃત્યોના કીચકમાં તરબોળ થયેલો બીજ, અને બીજી તરફ એ અખમોદારક પ્રભુ તેની સંગાથે બેસીને આ નશ્વર સારીર અને આત્માની અખમની સમાપ્તિ યોગપાણ્ય કરાવતા હતા. અહા ! તે આત્મોદારક અને જન્મમરણની દારણુ જંજીરના ઢુકડા કરો સત્ત્વોક્તમાં સ્થાન પ્રાપ્ત કરાવે એવા પરબક પ્રજ્ઞાના મુખનો સદુપદેશ અવલુ કરવાનું મહદલાભ તો કાઈ વિરલાભે જ પ્રાપ્ત થાય. અને સાક્ષાત્ સન્નિ-દાનંદ પ્રભુ ભેટ તેને બીજી યુગ કમી રહે !

૩ પંચી

"ખેટા ! આ જન્મ-પાવમાં શેહું જય કરી લાવ." ઘણા સમયથી લંબાયેલા યાનાલાપનો અંત લાવતાં ગુરુદેવે બીજને પાણી લાવવા કહ્યું.

પાણીનું નામ સાંભળતાં જ બીજનો આનંદ છડી ગયો, કેમ કે ઈનાગાની ઝડપમાં આ રંગ-રંગા નામની આડીનું જળ બીજકુલ સુકાઈ ગયું છે. છતાં પ્રભુ અને પાણી લેવા મોકલે છે ? તે હું ક્યાંથી લાવું ? આવા ઉંડા તર્ક-વિતર્કમાં ગોચાં ખાતાં તે અપેક્ષા જ રહી. અંતર્યામી સદ્ગુણે લક્ષ્મણદાસના મનની મુઠવણુ કળી તેનું કષ્ટ નિવારવા રંગમાં મીઠા પાણીનો એક દરો કરી દીધો. અને પુનઃ બીજને સંબોધી કહેવા લાગ્યા;

"ખેટા ! કેમ સાંભળ્યાં કરે છે ? અને તુષા લાગી છે, માટે જળ કરી લાવ."

ગુરુની પુનઃ આજ્ઞા થતાં કમનદાયે તે રંગમાં પાણી ભરવા ગયો. ત્યાં પહોંચતા જ તે આશ્ચર્યમાં

અરણ્ય થયો; કેમ કે ઓખના પ્રખર તાપથી રંગા બિલકુલ જળવિદેહણી બની હતી. છતાં તેમાં એક રથને સ્વચ્છ પાણીનો દરો ભરાયેલો હતો. હર્ષિત વદને જળપાન કરી તે ઉતાવળે પગે પ્રજ્ઞાની પાસે જવા લાગ્યો તે પ્રેમયેનો બીજ દૂરથી નિગ્રાહ કરતો ચાલ્યો આવે છે, છતાં પ્રભુ ન દેખાયા ! એટલે તેના મનમાં પ્રાસકો પડ્યો, રખેને તેઓ અલેખ તો ન થઈ ગયા હોય ! વિચારનાં અધિહન જળાનતા લક્ષ્મણદાસ ત્યાં પ્રભુ જોયા હતા, ત્યાં આવી પહોંચ્યા; પરંતુ તેમના જોવામાં કાંઈ આવ્યું નહીં; તેમ લાં કોઈ હતું પણ નહીં. "અહા ! આખરે એ પરબક પ્રભુ આ પાપીને અગાધ ભવ-સાગરમાં ફેંકી મૂકી અદૃશ્ય થઈ ગયા !..."

૪ પ્રભુવિરહ

અહા ! એ સાકાર રૂપ પ્રભુ પુનઃ નિરાકારમાં સમાઈ ગયા ! છતાં તેઓ પોતાની પાવડી, ટોપી અને માળા આ ત્રય વસ્તુઓ પ્રસાદી તરીકે મૂકી ગયા હતા.

રોતાને રોહ આપી આમ એકાએક પ્રભુ ચાલ્યા ન ગયા ! અદે તેઓ ક્યાંય ગયા હશે તો દમણું આવશે એવો વિચાર કરતાં લક્ષ્મણદાસ બે-ત્રણ પ્રહર પર્વત આગર નિગ્રાહે પ્રભુના આવવાની પ્રતીક્ષા કરતા એકા. પરંતુ તે નિર્જન ભૂમિમાં કોઈ આવ્યું કે દેખાયું નહીં ! "એ દલ વિચારી બીજ, આસુવાસની ઝાડીઓમાં દુઃખ સુધી પ્રભુ ! કૃપાસિધા ! ! ગુરુદેવ ! !" કહી હાક મારવા લાગ્યા. પરંતુ ત્યાં કોણ હોય ? પોતાના જ બોલેલાં બોલ દુની વનલતાઓમાં અચકાઈને, તેનો પડખો એ ચન્દ્રમારમય વાતાવરણને મળતી, લક્ષ્મણદાસના શન પર અચકાઈને, પોતાને ખીજવવા માટે નકરી એ પ્રભુ સંતોષ રહીને આમ ચાળા કરતા હશે ! એવું ધારી તેમણે ઘણાંય સારો કર્યો; પરંતુ તે બીજના કોર અને પહાડી અવાજની દુર્દાંત અર્જનાના પડખાંચો "લક્ષ્મણ ! હું ગયાં છે; દીવાનો છે." એમ સૂચવતા અજાણેટ અર્ધકાસ કરી અરવળ જળતી મૂકતા. તેણે અનાર સુધી વાટ જોઈ છતાં તે ન આવ્યા. આ ચંડાળને પ્રભુ મળ્યા; પરંતુ તેના પ્રારબ્ધ તેને જલા-લ્યો. પ્રભુની કાંઈ સેવા ન કરી, તેમ આ જ્ઞાનનાં સાધકને કાંઈ માર્ગ ન સાધ્યા ! અહા ! તે પરબક પ્રભુ આ પાપીની સંગાથે બેસવાલાયક જ ક્યાંયો હેવા ? આ અખમાખમનો હણી પણ તિરસ્કારમય છે. અહા ! એ પતિતને પાવન કરનાર પ્રભુ અથા, તો પછી આ

પ્રાણ શા માટે રાખવો! કાવાનું દમન કરી તેને પણ તેમની ચરણમાં જ વિશમ પમાડું. જાણે પોતાના જન્મ-દાતા-માતા-પિતા ન મરણ પામ્યા હોય! તેમ મૂસકે મૂસકે રડી અનુ સારતા બેઠાલ સ્થિતિમાં લક્ષમણદાસ પોતાને ઘેર આવ્યા.

આ છે એ અધમ બીજના પ્રભુ પ્રત્યેના સાચા અનુરાગનું ઉદાહરણ!

૫ સર્વદેવ ત્યાગ

ઘેર આવતાં જ લક્ષમણદાસે પોતાનું તીર-કામડું ભાણી, ખાળા નાખી, અન્ન જળનો ત્યાગ કરી, 'પ્રભુ મહેલે તો જ, જીવનું, નહીં તો પ્રાણ તજવો,' એવો દદ નિશ્ચય કરી, એક જન્માયે આસન વાળી, હઠીલા હઠયોગમાં મંડાણ માંડ્યાં.

ઉપરાસો થયા છતાં બીજનો અડગ નિશ્ચય જિલ-કૂલ અસાધમાન ન થયો તે ન જ થયો. ક્ષુધા અને તૃષ્ણાને તિલાંજલી આપીને પરિચલ્ન પ્રભુના દર્શના ભિક્ષાવર્મા તે દિવાનો બન્યો હતો. એટલે તેને ખીજ પરવાહ શી દોષ થયે! તે હવે બે-પરવાહી બન્યો હતો.

૬ વચન પાલન

અતે લક્ષમણદાસની એ અડમ પ્રેમભક્તિથી થઈ, પ્રથમ આપેલા વચનાનુસાર, એક મધ્યરાત્રિએ દાસ સમય સુરદેવ પ્રગટ થયા. પરમાર્નદની દિવ્ય નિમાને નિહાળવા ખ્યાનમગ્ન બનેલા લક્ષમણદાસનો હસ્ત ઝાંઝી પ્રભુએ જામત કરતાં વાંસલ્યભાવે પ્રગ્ન થયે; "બેટા! તું શા માટે અજળજનો સાગ કરી બેઠો છે?"

"હે પિતા! આપની દર્શન વિના મારે અજળજનો આહાર કરીને શું કરું છું?"

"અહા! બીજની પ્રેમ-ભક્તિ આગળ અતિદીન બનતા પ્રભુએ તેના શિર ઉપર પોતાનો વરદ હસ્ત મૂકી મનવાંદ આપ્યો."

૭ વચન-સિદ્ધિ

પ્રભુ! આ ટોપી, પાવડી અને માળાને હું શું કરું? લક્ષમણદાસે દાસાનુદાસભાવ દર્શવતાં અતિદીન થઈ પ્રગ્ન થયો.

"બેટા! મહાગ નામની ગાદી સ્થાપન કરી, ધોળા ખળ ચઢાવી, ત્યાં એ ત્રણે ઓળેને પથરાવજો તથા દર પૂર્ણિમાએ સંતમંડળી એકત્રિત કરી સત્સંગ તથા ભજન કરાવજો, જેથી તને વચન-સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થયો." પ્રભુના સંબોધને શિરસાર્વઘ કરતો બીલે સ્તબ્ધ

બનતો હતો, ત્યાં અંતિમ વાક્યોના ઉચ્ચાર સાથે તેઓ અતોષ થઈ ગયા.

પ્રભુના અદ્વય થયા પછી લક્ષમણદાસે અરસુંડામાં પ્રભુની ગાદી સ્થાપી, ધોળા ખળ ચઢાવી, પાવડી, ટોપી અને માળાને પથરાવી, પ્રભુનો મહિમા વધારવા માંડ્યો. દરેક પૂર્ણિમાએ ભગ્નાદિક સત્સંગનો અનુપમ ઉત્સવ મળી રહેતો દિનપ્રતિદિન વચન ફળનું શું. તેથી ઘણા આધ્યાત્મો દ્રેષ્ટતા તથા નિર્ધનીયા ધનવાન થયા હતા. આ પછી ઘણાં વરસો સુધી ગામેગામ ફરી સંત કબીરનો-કબીરપંથના ઉપદેશ કથો હતો. અને બીજ લૂંટારા અને ધાડપાડુઓ, જેઓ માણસોને ધાસની પેઠે વાડી નાખે એવા નિર્દય, તેઓને તેમની શબ્દાનિવૃત્ત અને ધાતકી મનોવૃત્તિથી સુધારી સન્માર્ગે દોર્યો હતો.

૮ પાપ-પ્રકાશ

સંત લક્ષમણદાસે જ્ઞાન, ભક્તિ તથા વૈરાગ્ય ક્રત્યાદિ વિષયોમાં અનેક પદો રચ્યાં હતાં, તેમનાં ઘણાં ખર્ચ પદોમાં પોતાના જીવનના પ્રસંગો આખાદ શુધો નાખેલા છે. કેટલાંક પદોમાં પોતાના ગત જીવનનાં પાપો-ચારને પૂર્ણતાથી પ્રગટમાં આણવામાં ઠાંક પણ પ્રકારનો સંક્રાંચ દિવા મહિનતા રાખી નથી. તેમના ગત જીવનનાં કુપૂર્ણતાનું વધાર્યું દર્શન કરાવવા લક્ષમણદાસકૃત એક અપ્રસિદ્ધ પદ માંજલપુરના એક ભીલ્લ બાકા પાસેથી મળી આવ્યું છે.

૯ અંતિમ જ્ઞાન

જીવ અને કાવાની નાશવંત સગાઈનું જ્ઞાન કરાવતા લક્ષમણદાસકૃત પ્રભુલીલાનાં અનુપમ પદો અત્યારે કથાપ અદ્વય થઈ ગયાં છે. તેમનાં રસિક પદોમાં આત્મકંસની સાથે સાચો જોળખાણ કરી બતાવી માયાના કંદામાં ફસાયેલા જીવને પોતાના મૂળ વતનના માર્ગે વિચરવા દાણ કરી છે.

૧૦ ઉપસંહાર

અતે એ મહાન દિવ્યાત્મા સંત લક્ષમણદાસ વિક્રમ સંવત ૧૬૪૨ના પોષ સુદ ૯ ને શુક્રવારે મધ્ય નિશાએ, ત્રણ વાગે, આ નાશવંત દુનિયાને તિલાંજલી આપી સસાંસ્કૃત થયા.

અરસુંડાની આથમણી દિશાએ તળાવની પાળ ઉપર તેમનું સમાધિ-મંદિર આજે પણ વિદ્યમાન છે.

"હે પરમ દયાસિંધુ પરમાત્મા! આવા દિવ્યાત્મા સતોને અંગે અધર્મોના ઉદારાઈ ફરી ફરીને પ્રગટાવો!"

(વર્ષ ૧૧ ના અંક ૧૧ ના ૫૪ ૭૦૪ થી ચાલુ)

વૃત્તિરૂપી માછલી

આડમાં રક્ષકમાં મન્ય-તરોની કયા આવે છે એટલે એક પ્રકારની મનોવૃત્તિમાંથી બીજા પ્રકારની મનોવૃત્તિમાં કેમ આવવું તેની સાધના બતાવેલ છે. અન્ન-દ-મોહમાં તમોગુણી વૃત્તિની મુક્તિનું પ્રકરણ છે. સમુદ-મ-મનમાં અને મોહિની અવતારમાં રત્નોગુણી વૃત્તિનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે. બધિરાજના પ્રમથમાં સાત્ત્વિક વૃત્તિનું સમર્પણ છે. આટલું કામ થઈ શકે તો વૃત્તિ પ્રજ્ઞાકાર થઈ શકે. પ્રજ્ઞાકારવૃત્તિનું સ્વરૂપ સમજવા માટે શુદ્ધેચ્છ પરીક્ષિત રાગને ભગવાનના મત્સ્યાવતારની કથા દેવે કહે છે.

પરીક્ષિત રાગનો પ્રશ્ન એવો છે કે ભગવાન સર્વ-સમર્થ હોવા છતાં કર્મબંધનમાં પડેલા જીવોની માફકે શરીર-ચા માટે ધારણ કરે છે! તેના જવાબમાં શુદ્ધેચ્છ કહે છે કે ભગવાન બધાના ધરણ હોવા છતાં માયો, પ્રાણજ્ઞો, દેવો, સાધુઓ, વેદ અને ધર્મ અને અર્થની રક્ષાને માટે માયાથી શરીર ધારણ કરે છે વળી:-

ઉચ્ચાયત્વેપુ મૂતેપુ પત્ત્વાયુરિવેચરઃ ।

નોચાવચ્ચત્વં મજતે નિર્ગુણવાદ્ધિયો મુળૈઃ ॥

(૨૪-૬)

અર્થ-ભગવાન નિર્ગુણ છે તેથી વાયુની માફક સમાન હોવાથી બિંચ-નીચ પ્રાણીઓમાં વિચરતા છતાં તે પ્રાણીઓની જીવિના શુભાથી બિંચ-નીચ જાળને પ્રાપ્ત થતાં નથી.

અવતાર શુદ્ધ સત્ત્વગુણી સ્વતઃક્રમમાં થાય છે. જે ગુણ રત્નોગુણ અને તમોગુણને તાલે કરીને રહે છે તેને શુદ્ધ સત્ત્વગુણ કહે છે. સાધારણ માણસો રત્નોગુણ અને તમોગુણથી વશ થઈને રહે છે તેથી તેમનામાં મહિન સત્ત્વગુણ રહે છે. તેથી તેમને કર્મ પ્રમાણે જન્મ આવે છે. પણ ભગવાન શુદ્ધ સત્ત્વગુણવાળા માયાનો

આધાર હઈને અવતાર લે છે તેથી તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે કામ કરી શકે છે. વળી ભગવાનને પોતાને માટે અવતાર લેવાનું પ્રયોગન હોતું નથી પણ બીજાના રક્ષણ માટે અવતાર લે છે.

શુદ્ધેચ્છ કહે છે: " હે રાગ! પાછલા કાળના અન્તમાં જ્યારે બ્રાહ્મ નામનો નૈમિત્તિક પ્રવલ યયો હતો ત્યારે શ્વ ભુવઃ વગેરે સંપૂર્ણ દોષ જલમાં ડૂબી ગયા હતા. કાલકમથી તે વખતે પ્રજ્ઞાજ્ઞ સદ્ જ્ઞાથી તેમના મુખમાંથી નીકળેલ વેદ કે જે તેમની પાસે પડ્યા હતા તે હવમીવ નામનો દૈત્ય હરી ગયો હતો. એ દૈત્યની યેષા ભગવાને જાણી લીધી અને વેદને બચાવવા માટે ભગવાને માછલીનું રૂપ લીધું. (૨-૨૪-૬)

કરેલ જીવનું ગાન પણ આસુરી વૃત્તિથી દંકાઈ ગય છે અને તેથી આવરણમય માટે પ્રજ્ઞાકાર વૃત્તિનું રૂપ માછલીની જરૂર પડે છે.

આ વખતે સત્યવત નામનો એક મહાન રાજાનું ભગવતપરાયણ રહી કેવળ જળનું પાન કરી તપ કરતો હતો. તેને શીઠરિએ મનુના પદ ઉપર રાખ્યો હતો. એકવાર તે કૃતમાશા નદીના જળમાં તરેણું કરતો હતો તે વખતે તેના હાથમાં એક નાની માછલી આવો. પછી

સત્યવતે તે માછલીને પાણી સહિત નદીના જળમાં છોડી દીધી. તે વખતે માછલીએ રાગને કહ્યું કે " મને મારી નાંખવાના બીજાં માછલાં ખાઈ જશે તેથી હું કઈ છું માટે મને નદીના જળમાં ફરીથી નાખો નહિ. રાગ તે ભગવાનના સ્વરૂપને જાણખી શક્યો નહિ અને માછલીનો બચાવ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પછી તે માછલીને કર્મકળમાં રાખી રાગ પોતાના આશ્રમ ઉપર ગયો. તે માછલી એક રાત્રિમાં એટલી ગોરી થઈ બધાં કે કર્મકળમાં સમાઈ શકતી નહોતી. તેથી તેણે રાગ પાસે વધારે વિસ્તારવાળા જળમાં માછલી કરી. (૨-૨૪-૧૮)

આંહી સમજવાનું એ છે કે જેમને સત્ય જાણવું છે એટલે જેમને ધક્કો સાક્ષાત્કાર કરવો છે તે બધા જીવો સત્યવ્રત સમજવાના છે. કૃતમાલા નદી એ સંસાર છે. તેમાં એક જીવ બીજા જીવને મારી નાખે છે અથવા માણસની વૃત્તિ સ્વરૂપમાં રહી શકતી નથી. સંસારમાં તે વૃત્તિને બીક પશુ ધણી લાગે છે. વૃત્તિ પોતે જડ છે પણ વૃત્તિમાં આરંભ ચેતન્ય આવરણબંધ કરી શકે છે. તેથી વૃત્તિને અથવા અંતઃકરણને હીક રાખવાની બહુ જરૂર છે. વૃત્તિને જો હીક ન રાખીએ તો બીજા તે વૃત્તિને બગાડી નાખે છે. ચોખવાસિદ્ધમાં કહેલું છે કે વૃત્તિની ચંચળતાના નાશ માટે બે ઉપાય છે. ચોચ અને યાન. વૃત્તિનો નિરોધ કરવો તેને ચોચ કહે છે અને સમ્યક્ દર્શન અથવા ધ્યેયદર્શનને યાન કહે છે. ચોખમાં વૃત્તિની એકાગ્રતાથી ચિત્તની ચંચળતા દૂર થાય છે અને યાન-મર્જામાં વૃત્તિની વિશાળતાથી ચિત્તની ચંચળતા દૂર થાય છે. ચાકુ પ્રસંગમાં માછલી પોતાને માટે વિદ્યાલ જગ્યાની માગણી કરે છે.

પછી રાજ્યે તે માછલીને એક માટલામાં નાખી તો ત્યાં પણ એક તે મુહૂર્તમાં માટલા જેવડી યદ્ ગદ્. તેણે રાજ્યને કહ્યું કે આ માટલું મારે સુખપૂર્વક રહેવા ચોખ નથી, હું તમારે શરણુ આવેલ છું, તેથી મને રહેવા માટે કોઈ મોટું રચાન આપો. રાજ્યે પછી તેને સરોવરમાં નાખી તો ત્યાં પણ ચોડી વારમાં તે સરોવરના જેવડી યદ્ ગદ્.

કોઈ પણ સાધક ત્યારે આત્મસાક્ષાત્કારનું સાધન કરવા બેસે છે ત્યારે વખત જતાં તેની વૃત્તિ વિશાલ થવા લાગે છે. ત્યાંસુધી ધક્કો સાક્ષાત્કાર થતો નથી ત્યાંસુધી વૃત્તિમાં પૂરી શાન્તિ આવતી નથી. જળા-શયમાં ત્યારે જુદીજુદી તરફના તરંગો જીજળતા રહે છે ત્યારે આકાશમાં રહેલા સ્થિર ચંદ્રમંડળના પ્રતિબિંબનું એ જળાશયમાં યથાર્થ રૂપથી બાન ચડતું નથી, પરંતુ ત્યારે તરંગો નિવૃત્ત થઈ જાય છે ત્યારે નિઃશ્વરૂપથી પ્રકાશમાન ચયેશું ચંદ્રનું પ્રતિબિંબ સ્વચ્છ જોવામાં આવે છે. તેવી જ રીતે ત્યારે ચિત્તની વૃત્તિઓ વિવિધાકર થઈને ચંચળ રહે છે ત્યારે ચેતન ચંદ્રમંડળની જેમ ચિત્તમાં પ્રતિબિંબિત થઈને તદ્દાકાર થનાથી સ્વસ્વરૂપે

લાસવું નથી. ત્યારે ચિત્તવૃત્તિ નિરુદ્ધ થઈ જાય છે અથવા વિશાલ થઈ જાય છે ત્યારે ચંદ્રમંડળની જેમ ચેતન પોતાના સ્થિર રૂપમાં પ્રકાશી છે. વૃત્તિને જેટલી વિશાળ જગ્યા આપીએ તેટલાથી તે શાંત થતી નથી અને તે તેથી વધારે વિશાલતા માગ્યા કરે છે. તેવી જ રીતે માછલી પણ પોતા માટે વિશાલ જગ્યા માગે છે. અથવા ત્યાંસુધી વૃત્તિ ધક્કાકાર થતી નથી ત્યાંસુધી તેને સ્વરૂપવૃત્તિ લાગ્યા કરે છે અને સંતોષ થતો નથી. માછ-લીએ રાજ્યને કહ્યું કે મારી રક્ષા કરવી હોય તો મને કોઈ અશ્વ સરોવરમાં પહોંચાડી દો. (૮-૨૪-૨૨) આ વિનંતી સાંભળી રાજ્યે તેને કેટલાક અશ્વ સરોવરમાં નાખી. ત્યાં પણ તે વધી જવાથી હેરાં તેને સમુદ્રમાં નાખી દીધી. પછી માછલીએ રાજ્યને કહ્યું કે “હે વીર! મને આંહી કોઈ મદાપલવાન મગર ખાઈ જશે માટે મને સમુદ્રના જળમાં નાખો નહિ. (૮-૨૪-૨૪) તે વખતે રાજ્યે તેને કહ્યું કે “આ માછલીના રૂપમાં મને ત્રોડ કરનાર આપ કોણ છો? આપે તો એક દિવસમાં જ સો ચોળનવાણું સરોવર ધેરી લીધું. એવી શક્તિવાળો જીવ તો હજી સુધી મેં કોઈ જગ્યાએ જોયેલ નથી. અવશ્ય આપ સાક્ષાત્ અવિનાશી હરિ. થી નારાયણ છો. આપે જીવે ઉપર કૃપા કરવાને માટે આ મત્સ્યનું રૂપ ધારણ કરેલ છે. આપને મારા નમસ્કાર છે. અમારા જેવા શરણુગતને માટે આપ જ મુખ્ય આત્મા અને ગતિ છો. આપના અવતાર તો પ્રાણીઓના કદવાણને માટે જ થયા કરે છે. આ અવતારનું પ્રયોજન હું જાણવા માગું છું. (૮-૨૪-૨૬)

ચેતન્યમાં નાના-મોટાપણું કે વધવાપણું થતું નથી પણ વૃત્તિમાં જે નાનામોટાપણું માયાદારી થાય છે તેને લઈને આરોપણદિથી ચેતનમાં પણ વધવા-પણું મનાય છે. હવે લગવાન પોતાના અવતારનું પ્રયો-જન સત્યવન રાજ્યને કહે છે :- આજથી સાતમે દિવસે જૂલુવઃ વગેરે ત્રણે લોક કદાપત્તના સમુદ્રમાં ડૂબી જશે. તે વખતે તારી પાસે એક મોટું વહાણ આવશે. તે વખતે તમે સાંત ઋષિઓ સહિત, બધી ઔષધિઓ લઈને અને નાની મોટી ઓળે લઈને એ વિશાળ વહાણ ઉપર ચડો. તે વખતે સૂર્યનો પ્રકાશ રહેશે નહિ પણ સાંત ઋષિઓના તેજથી તમે પ્રલય કાળનો

જળમાં ફરી શકે. જ્યારે પ્રયત્ન પવનના ભેરથી તે વહાણ ઝગમગ થવા લાગે ત્યારે હું તમારી પાસે આવીશ. તમે વાસુદેવ નામનું દોરડું ફરીને મારા શિંગડા સાથે તે વહાણને બાંધી દેજો. ન્યાસુધી બહાણની શરત રહેશે ત્યાંસુધી વહાણ અને સાત ઋષિઓ સહિત તમને ખેંચતો હું પ્રલયકાળના સમુદ્રમાં રહીશ. તે વખતે તમારા પ્રયત્નોને હું જવાબ આપીશ અને તમે પોતાના હૃદયમાં અપરાધ અનુભવરૂપે મારા પરબલરૂપનો મહિમા જાણી શકશો. આટલું કહી ભગવાન ત્યાં અંતર્ધાન થઈ ગયા.

આંહી સામાન્ય માણસોની વાત નથી, સામાન્ય માણસોથી એવું કામ થઈ શકે નહિ. જે માણસ વધતાં વધતાં મોટું થઈ જાય તેના સ્વરૂપની આંહી વાત છે. તેને ૨૪મા અધ્યાયની ચર્યાગાતમાં માયા-મત્સ્ય કહેલ છે. (૮-૨૪-૧), એટલે એ એકપ્રકારની ભગવાનની માયા હતી, જેમ બલિરાજના પ્રયત્નમાં વામન ભગવાને પોતાના પગલાઈથી માયાને વિશાળ કરીને બતારી હતી, તેમ માણસની આ માયામાં પણ ધીરેધીરે વિશાળતા બતાવેલ છે. તે માણસના વૃત્તિગાનને કાણુ થઈ શકે છે. વૃત્તિગાન પણ માણસના જન્મ પછી ધીરેધીરે વધવા માંડે છે. વૃત્તિગાનમાં જેટલી વિશાળતા આવે છે તેટલું જીવન ઉત્કૃષ્ટ થઈ જાય છે. અંતઃકરણના પ્રકાશ પરિણામને વૃત્તિ કહે છે. એટલે માયા અને અંતઃકરણ. તેનું ગાનરૂપ જે પરિણામ થાય તેને અદ્વૈતમતની પરિણામમાં વૃત્તિ કહે છે. આનું પરિણામ માણસના જન્મ પછી ધીરેધીરે વિશાળ થઈ જાય છે. તમેગુણમયી રત્નેગુણમાં આવે છે, અને રત્નેગુણમયી સત્ત્વગુણમાં આવે છે. વધારે પુરુષાર્થ થાય અટલ-પુરુષને માટે (આત્માને માટે) જીવન ગાળવામાં આવે તો જેવડે વૃત્તિ બહાદુર પણ થઈ શકે છે.

વૃત્તિગાન એ પ્રકારનું હોય છે. ૧. પ્રમા, ૨. અપ્રમા. પ્રમાણુજન્ય જ્ઞાનને પ્રમા કહેવાય છે અને તેનાથી જુદું તે અપ્રમા કહેવાય છે. પ્રમાજ્ઞાન વધાર્થ જ થાય છે. અપ્રમા જ્ઞાન એ પ્રકારનું થાય છે. ૧. વધાર્થ અને ૨. શ્રાંતિજન્ય. જે જ્ઞાનનો સંસારદયામાં બાધ ન થાય તે તે વખતે વધાર્થ કહેવાય છે. તેમાં કંઈદિયો પ્રમાણ છે પણ તે સાચું પ્રમાણ નથી. સાચા પ્રમાણનું લક્ષણ એવું છે કે જેનો વિષય બાધ ન પામે.

પ્રમાણના ૭ ભેદ શાસ્ત્રમાં માનવા છે. ૧ પ્રત્યક્ષ, ૨. અનુમાન, ૩. શબ્દ, ૪. ઉપમાન, ૫. અર્થાપિત્તિ અને ૬. અનુપચયિષ્ઠિ. કાષ્ઠ શાસ્ત્રમાં ઓછાં પ્રમાણ માનવા છે. આ બધાં પ્રમાણ વિગતવાર સમજવાની જેમની ઈચ્છા હોય તેમણે સાધુ નિષ્કલંકસનું વૃત્તિપ્રવાહનું પુસ્તક જોવું. વેદાન્તમાં પ્રમાણનો વિચાર બહુ જરૂરનો માનેલો છે તેથી જેમને બરાબર વિચાર કરતાં શીખવું હોય તેમણે એવાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. એ વિષય અધરા છે તેથી કાષ્ઠ ગુરુ પાસે રહીને એનાં અભ્યાસ કરવો જોઈએ. છતાં એ પુસ્તકની અંદર દેશ-કાળનાં પ્રમાણ માટે પૂરતો પ્રવાસો મળી શકતો નથી. એ બાબત જાણવી હોય તેમણે અથાઈ પુસ્તક “વિગાનની દૃષ્ટિએ માયાનું સ્વરૂપ” x વાંચવું. હુંકમાં આ પ્રયત્નમાં મુખ્ય બાબત એ સમજવાની છે કે આપણી વૃત્તિ બહાદુર થવી જોઈએ. તેનાથી આવરણભંગ થાય છે અને સ્વરૂપપ્રકાશ થાય છે. એવી દયા પ્રાપ્ત થવા માટે જગત-આકાર થતી વૃત્તિઓને નાશ થવો જોઈએ. તે એક પ્રકારનો પ્રલય છે. એવા પ્રલયકાળની રાહ જોઈને સત્યવત રાજ બેઠાં હતાં. સત્યવત એટલે જેને સત્ય જાણવાની ઈચ્છા છે તે. સત્યમાં નાનાત્વ એટલે ભેદ બનતો નથી એ વાત બાબતમાં બારમા રહેધમાં કહેલ છે. (૧૨-૪-૩૦) એટલે અદ્વૈત જ્ઞાન થાય ત્યારે સત્યની પ્રાપ્તિ થાય. એવું જ્ઞાન હાલના સત્યામદમાં નથી. રાજદ્રોહી બાળતોમાં અને સામાજિક બાળતોમાં ધરો બાળે એ પક્ષો રહે છે. તે બન્નેને સતોષ આપી રાખતો નથી.

સત્યમત રાજ મત્સ્યરૂપ કીદરિના ચરણનું ચિંતન કરવા લાગ્યા. તે વખતે મોટાં વાહનનાં વરસાદથી વધેલો સમુદ્ર પોતાની મર્યાદાને તોડીને ચારે તરફથી પૃથ્વીને ડૂબાવતો હોય એવો દેખાવ રાજાએ જોયો. પછી તેણે ભગવાનની આગાનું સ્મરણ કર્યું અને એક વદાણ ત્યાં આવેલું જોયું.

તેના હાર ઔષધિઓ અને બી વગેરે લઈને સાત ઋષિઓ સહિત રાજા ચડી ગયો. તે વખતે મુનિઓએ રાજાને કહ્યું કે “હે રાજા ! તમે ધી ડેવનું ખાન કરો, તે આપણને આ સંકટમાંથી બચાવશે અને

x સ્વદેશ કાવિયમાં ૭૫૫ છે.

આપણું કલ્યાણ કરશે. રાજ્યે ધ્યાન કર્યું અને પછી તે મહાસમુદ્રમાં એક લાખ યોજનવાળા વિસ્તારવાળો એક શિંગડાવાળો સોનેરી રંગવાળો મોટો મત્સ્ય નેચો. લગવાને પહેલાં કહ્યું હતું તે પ્રમાણે રાજા સત્યવતે વાસુકિ નામનું દોરડું કરીને વહાણ તેના શિંગડામાં ખાંધી દીધું.

આપણે પણ આત્મચાન તરફ વળતાં જ્યારે વૃત્તિ ધક્કાકાર થાય ત્યારે તેને એક ધક્કાસ્વરૂપમાં દૃઢ કરી દેવી નોંધએ. આંહી યોજનનું પ્રમાણ આપું નથી પણ યોજનનો અર્થ જોડી દેવું એમ થાય છે અને એક લક્ષ્યમાં ચિત્તને જોડી દેનાર વૃત્તિને એક લાખ યોજનવાળો અથવા ધક્કાકાર વૃત્તિ કહી શકાય છે. વાસુકિ નામનું દોરડું એ પણ વિશાળતાનું સુખ સૂચવે છે. વૃત્તિ જ્યારે ધક્કાકાર થાય ત્યારે વિશાળતા અને આનંદ મળે છે. તે અનુભવ યાદ રાખીને ધક્કામય થવું નોંધએ. વાસુકિ નામ એટલે ધક્કાકાર વૃત્તિ સમજાવી.

હવે સત્યવત રાજા નીચે પ્રમાણે લગવાન મત્સ્યાવતારની સ્મૃતિ કરે છે. તેમાં મત્સ્યાવતારની ગુરુરૂપે સ્મૃતિ કરેલ છે. ગુરુ ધક્કાજી પાસેથી મળેલ વેદ જાવીને શિખરે આપે છે. ગુરુમાં ધક્કાકાર વૃત્તિ હોય છે, નીચી શિખરમાં પણ ગુરુ તેવી વૃત્તિ કરી આપે છે. જે નરુ વધે છે તેને સંસ્કૃતમાં ગુરુ કહે છે અને જે ઘટે છે તેને લઘુ કહે છે. અપરાધાનુભૂતિમાં કહેલ છે કે—

નિમેષાર્ધ ન તિષ્ઠન્તિ વૃત્તિં બ્રહ્મચર્યાં વિના ।

યથા તિષ્ઠન્તિ બ્રહ્માઘાઃ સનકાદયઃ શુકાદયઃ ॥

અર્થ—જેમ ધક્કા વગેરે, સનક વગેરે અને શુકદેવજી વગેરે એક નિમેષ પણ ધક્કાકાર વૃત્તિ વગર રહેતા નથી તેમ જાની પુરુષો પણ સતત ધક્કાકાર વૃત્તિ વગર રહેતા નથી.

બલિ રાજાના ગુરુ શુકાચાર્ય સ્વાર્થી હતા તેથી બલિ રાજ્યે તેમનું કહેવું માન્યું નહોતું. આ પ્રકરણમાં વૃત્તિ ધક્કાકાર કરી આપે તેવા ગુરુરૂપ મત્સ્યની કથા આપેલી છે.

સત્યવત રાજા મત્સ્ય લગવાનની સ્મૃતિ કરતાં કહે છે કે—

અનાદ્યવિધોપહૃતાત્મસંવિદ—

સ્તમ્ભૂલસંસારપરિશ્રમાતુરાઃ ।

યદૃચ્છયેદ્દોપસૃતા યમાનુગુ—

વિમુક્તિદો નઃ પરમો ગુરુર્ભવાન્ ॥

૮-૨૪-૨૬

અર્થ—અનાદિ અવિદ્યાથી જેનું આત્મચાન દંકાપ મધું છે એવા અવિદ્યામૂલક સંસારના શ્રમથી આગર પુરુષ દૈવયોગે આપના અનુગ્રહથી જ આપના શરણમાં પહોંચી જાય છે. તે આપ અમારા મુક્તિદાયક પરમ ગુરુ છે.

અવિદ્યા ક્યારે ઉત્પન્ન થઈ તે કોઈ જાણી શકતું નથી તેથી તેને અનાદિ કહે છે. અવિદ્યા એટલે આત્માનું વિરમરણ, આ વિરમણ ક્યારે થયું તે કહી શકાતું નથી. સંસારના વ્યવહારમાં પણ આપણને કોઈ બાબતનું વિરમરણ થઈ જાય છે. ત્યાં વિરમરણ ક્યારે થયું તેની તપાસ કરવા જઈએ તો તે વખત બરાબર મળી શકતો નથી. ખરી રીતે ભૂલ થાય ત્યારે જ તેની શોધ થવી નોંધએ, પણ ભૂલને વખતે ભૂલની શોધ થઈ શકતી નથી. સ્વપ્ન ક્યારે શરૂ થયું તે કોણ કહી શકશે! જાંબ કદ મિનિટો આવી તે પણ કહી શકાતું નથી, તેવી જ રીતે અવિદ્યા ક્યારે શરૂ થઈ શકે તે કહી શકાતું નથી. તેથી તેને અનાદિ કહે છે. તેમાંથી જીવને છટકવું હોય તો લગનવાના અનુગ્રહની જરૂર પડે છે. અથવા ગુરુની મદદની જરૂર પડે છે. અનુગ્રહમાં મે ચૂકે છે; અનુ અને ગ્રહ, એટલે પહેલાં લગનવાનનું સ્મરણ કરીને પછી સંસારને લગનવાનના રૂપે નેચો તેને અનુગ્રહ કહે છે. અનુ એટલે પશ્ચાત્ અને ગ્રહ એટલે ગ્રહણ કરવું. તેમાંથી એવો અર્થ નીકળે છે. એ ભક્તિમાર્ગના ક્રમ છે. એવી ટેવ પાડવાથી બધું જગત અભિજ્ઞ બાવે દેખાવા લાગશે. અવિદ્યા એટલે દક્ષ સંસાર પહેલાં યાદ આવે. અને અનુગ્રહ એટલે લગનવાન પહેલાં યાદ આવે. અનુગ્રહ આવે ત્યારે અવિદ્યા રહે નહિ, અથવા મત્સ્યરૂપે અવતાર લઈને વેદ લાવી આપ્યા હતા તેમ ગુરુ શિખરની વૃત્તિ ધક્કાકાર કરાવી આપે તો આત્મચાન મળે અને અવિદ્યા દૂર થાય. આંહિ ગુરુનો મદદમાં બહુ શ્રેષ્ઠ યત્નવેલ છે. શિખરની જિયાસા બરાબર હોય અને ગુરુ પણ સચ્ચિદાનંદ હોય તો આત્મસાક્ષાત્કાર થતાં વાર લાગતી નથી. શુકદેવજીએ કૃત સત્ત્વ સ્વચ્છની અંદર પરીક્ષિત રાજાને ધક્કાનો અનુભવ આપ્યો હતો. પહેલાં આત્મરૂપા થાય છે, એટલે જીવની અંદર જિયાસા ઉત્પન્ન થાય છે. પછી ઇશ્વરરૂપા થાય છે, તે પછી ગુરુરૂપા થાય છે. ઇશ્વરરૂપા અને જીવની શરણાગતિનો પ્રસંગ બહિરાગની કથામાં આવી ગયો. હવે

ગુરુપાનો મહિમા આ સ્તુતિમાં આપવામાં આવેલ છે. આ કથામાં માહજાનું બે રૂપે વર્ણન આવે છે. પહેલાં માહજું વધવા માંડ્યું ત્યાં વૃત્તિની વ્યાપકતા સમજવાની છે અને પછી એક લાખ યોગજનનું માહજું સંસારરૂપી વંદાણને મદદ આપે છે ત્યાં ઈશ્વર ગુરુરૂપે કામ કરે છે એમ સમજવાનું છે. બ્રહ્માકાર વૃત્તિ પણ ગુરુ જેવું કામ કરે છે કારણ કે ગુરુ બ્રહ્માકાર વૃત્તિ કરવામાં મદદરૂપ થાય છે.

સત્યતત રાજ કહે છે કે જે કારણથી અત્રાની માણસ પોતાનો કર્મબંધનમાં પડી સુખની ઇચ્છાથી દુઃખમય કર્મમાં પ્રવૃત્ત થાય છે એવી અસત્ય સુદિને જેની સેવાના પ્રમાણથી જિજ્ઞાસુ માણસ હોડી દે છે તે અમારા પરમ ગુરુ આપ અમારા હૃદયની ગડિા કાપી નાખો. (૮-૨૪-૨૭)

શ્રીમદ્ભાગવતની કથા વખતે યાન માંડવાલો વાંસ ખૂંટવામાં આવે છે. તેમાં દરેક દિવસની કથા પૂરી થાય ત્યારે એક ગાંઠ લાંબી બન્ય છે. તે સાત ગડિા એટલે હૃદયની ગડિા સમજવાની છે. એ બાજત માહક-ત્વમાં (મા. ૫-૬૫) સમજાવેલ છે તે ગડિાનાં નામ સોધીએ તો કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર અને અવિદ્યાએમ જાણીશકાવ છે. હૃદયની આવી ગડિા બાજતનો એક સ્થોલ એકાદશ રસધર્માં પણ આવે છે (૧૧-૨૦-૩૦) એ ગડિાનું કારણ અસત્ય સુદિ છે અથવા અસત્યમાં સત્ય સુદિ થવી તે છે. તેથી જ્ઞાન કીક કરવાની જરૂર છે. જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય એ બન્ને ભક્તિના દ્વિતર છે. તેમને જુવાન કરવા માટે ગુરુની જરૂર પડે છે અને બ્રહ્માકાર વૃત્તિની રજુ જરૂર પડે છે. બ્રહ્માકાર વૃત્તિથી અસત્ય સુદિ દૂર થાય છે. મત્સરરૂપી જે ગુરુ પોતાનું સ્વરૂપ વિચાળ બનાવી શકે છે તે શિષ્યમાં પણ વિચાળતા લાવી શકે છે. હાલની વિવાદો સારા ભાગ લઈએ તો પણ તે વિવાદ પણ જેવા માણસોને સારા મીતિવાળા બનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પણ માણસોને બ્રહ્મ બનાવવાની કળા અને વિદ્યા હાલની જગત્પણીમાં નથી. જે મહાત્માઓ બ્રહ્મનિષ્ઠ હોય અને બ્રહ્મસેવિત્ર હોય તેમની પાસેથી જ બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. હાલની વિવાદમાં સુખથી કેમ જીવવું એ શીખવામાં આવે છે પણ સુખથી કેમ મરવું એ શીખવવામાં આવતું નથી. બ્રહ્મવિદ્યામાં

એમ માનેલું છે કે દરેક માણસે એવાં કર્મ કરવાં નેહ્યે કે જેથી તે આ જન્મમાં મુક્તિ મેળવે અથવા બીજો જન્મ આવે તો સારા સંસ્કારવાળા અને પવિત્ર કુટુંબમાં આવે. હાલના કાળમાં તો જેમને ઘેર જન્મ લેવાની ઇચ્છા થાય એવાં સારાં કુટુંબો પણ ઓછાં થઈ ગયાં છે.

અમેરીકામાં ઇ. સ. ૧૯૪૭ની સાલમાં એટલે એક વર્ષમાં ૫૦ કરોડ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થયાં છે. એટલે રોજનાં લગભગ ૧૩ લાખ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થાય છે. છતાં તેનાથી સંસ્કાર સુધરતા નથી અને ઈચ્છા અને બીક વધતી જાય છે. આપણા દેશમાં શ્રીમદ્ભાગવત જેવા એક પ્રંયમાંથી જે જ્ઞાન મળી શકે છે તેટલું તેમનાં ૫૦ કરોડ પુસ્તકોમાં હશે કે નહિ તે સંદેહ જેવું છે. સારા સંસ્કાર માટે મન અને ઈન્દ્રિયોને વશ કરવાની જરૂર છે. તે માટે અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય નેહ્યે. અમેરીકામાં અને પશ્ચિમના દેશોમાં વૈરાગ્ય વધતો હોય અને સંસ્કાર સારા થતા હોય તો વારંવાર લઘાઈ આવે નહિ. પાશ્ચાત્યો પણ પશ્ચિમને માર્ગે ચાલવાની ઇચ્છા કરવું હોય એવું જણાય છે. બહુ બગાડો થાય ત્યારે લોકસેવાની અને ઇશ્વરસેવાની જરૂર પડે છે.

હાલના કાળમાં “ સેવાધર્મ ” એ મુખ્ય ધર્મ તરીકે જોર કરી રહેલ છે. બગાડાનું પ્રમાણ વધી જવાથી સુધારા ઉપર સુધારા કરવા પડે છે અને તે સુધારાનો અંત જણાવો નથી. સમાજસેવાથી કેટલાંક દુઃખ મટે છે પણ જન્મમરણનાં દુઃખ, વૃદ્ધાવસ્થાનાં દુઃખ વગેરે દૂર થતાં નથી. બીજાની સેવા કરતી, બીજાનું કલ્યાણ કરવું એ બહુ સાદું કામ છે પણ તે સાચે આપણે કેણું ? કલ્યાણ કેટલાં પ્રકારનાં છે, માણસના જીવનનું મુખ્ય લક્ષ્ય શું હોતું નેહ્યે, કોની સેવાથી સેવા થાય છે, કોની સત્તાથી જાત આવે છે વગેરે બાજતોના વિચાર કરેલો ન હોય તો સેવા કરતાં કરતાં અનામદગાવ વધી જાય છે અને સેવાથી જે પ્રસારની શાંતિ ચિત્તમાં આવતી નેહ્યે તેવી આવશે નહિ. સેવકની અંદર જે શુદ્ધિ હોય તે તેની સેવામાં ચાલ્યા આવે છે. પોતાની અપકવ દશામાં સમાજ-સેવક થઈ લોકકીર્તિને ઇંદેવ સમાન માનવાથી અને તે માટે ઉપરસોડીલા આચાર-વિચારના સેવનથી જન્મમરણના ચક્રમાંથી છૂટી થઈ શકાય નથી. તેથી

જીવન સત્યવ્રત જેવું થઈ શકતું નથી. જેમ ધૂલના રાજ્યમાં સૂર્યની ઉપાસના થઈ શકતી નથી તેમ જ્યોતિને આત્માનો અનુભવ નથી અને જ્યોતિનું તે તરફ લક્ષ્ય નથી તેમના સંગમાં રહીને આત્માનો અનુભવ લેવા એ બની શકતું નથી અને માત્ર સામે થવું એનો અર્થ સત્યાગ્રહ કરવામાં આવે છે. જે સત્યમાં ભેદ બની શકતો નથી, તેવા સત્યનો અનુભવ લેવાનું વ્રત તે સત્યવ્રત રાગનું સ્વરૂપ સમજવાનું છે.

સત્યવ્રત રાજ્ય સ્થિતિ કરતાં ભગવાનને કહે છે કે જે પ્રકારે અગ્નિ સોના-ચાંદીના મેલને દૂર કરી દે છે તે પ્રમાણે જેની સેવાથી પુરુષ પોતાના અંતઃકરણના અગ્નિરૂપી મેલને ત્યાગી પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં રિયત થઈ જાય છે, એવા યુરુજનોના પણ પરમ ગુરુ આપ અવિનાશી ઇશ્વર જ અમારા પરમ ગુરુ યાગ્યા. (૮-૨૪-૪૮). હે પ્રભો ! ગુરુ, દેવતા અને અન્ય જન ૭ બધા મળીને પણ જેના અનુમદ્વના દશ હજારમાં 'શની સમાન કોઈ પુરુષની ઉપર સ્વયં' કૃપા કરી શકતા નથી એવા આપ પરમેશ્વરનું હું શરણ લઉં છું."

સત્યવ્રત રાજ્ય કહે છે: " જે પ્રકારે કોઈ આધિજા માણસ બીજા આધિજા માણસને દોરવાનું કામ કરે તો બંને ખાડામાં પડે છે તેમ અગ્નિની માણસોને ગુરુ બનાવવા એ વ્યર્થ કામ છે. આપ તો સૂર્યની સમાન સ્વયંપ્રકાશ અને બધી ઇન્દ્રિયોના સાક્ષી છો તેથી આત્માને જાણવાની ઇચ્છાવાળા અંગેએ આપને ગુરુ માનવા છે." (૮-૨૪-૫૦)

જે ગુરુ આત્મગાન આજ્ઞતા નથી તે ખરા ગુરુ નથી. ખરો ધર્મ માણસના સાત્ત્વિક ભાવને જાગ્રત કરે છે અને આત્મગાન આપે છે. આત્મગાનથી સમ્યક્ દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે. તેને સુદર્શન ચક્ર કહે છે. એ સુદર્શન ચક્રની પાસે વાસનાનું જોર કેવી રીતે વૂટી જાય છે તેની કથા હવે પછી નવમા સ્કંધમાં દુર્વાસા અને અંબરીષ રાજાના પ્રસંગમાં આવશે. જ્યાં સાત્ત્વિક ભાવ નથી ત્યાં સમ્યક્ દર્શન ઉત્પન્ન થતું નથી અને અઢકાર વધે છે. એક દેશ માણસને ગારવા માટે અમુક નતનાં સંચા અને ઝેર ઉત્પન્ન કરે તો બીજા દેશ તે માટે ઝોથી પણ વધારે મોટા સંચા અને વધારે પ્રજા ઝેર ઉત્પન્ન કરે છે. જ્યાં રજોગુણ

અને તમોગુણ વધે છે ત્યાં માણસો પણ જેવા થતા જાય છે. અનીતિનું થોડુંક કારણ જરીયાઈ છે પણ મોટું કારણ અજ્ઞાન છે. જ્યાં કાલા, નીતિવાળા અને યાની માણસોની સંખ્યા વધે ત્યાં વૃત્તરૂપી માણસ વધવા લાગે છે. માત્ર દેશસેવામાં પણ વૃત્તિ અટકે તો પણ માણસોનો પૂરા વિકાસ થતો નથી. દેશસેવા અને કામસેવા એ પણ ધણા જઘડાનું નિમિત્ત થાય છે. જે માણસો સત્તાવાળા હોય, ધનવાન હોય, જેમને બહુ મિત્રો ટેકો હોય છતાં તેમનામાં અજ્ઞાન હોય તો તે લગાઈને ઉત્પન્ન કરે છે. તેથી સમાજ માટે જેમ સૈદ્ધાંતી જરૂર છે તેમ ઇચ્છાએ ઉપર અંકુશ રાખવાની પણ જરૂર છે. હાલના સુધારાએ ઇન્દ્રિયોના મુખ માટે વધારે સગવડો આપી છે, પણ ઇંદિયા ઉપર સંયમ રાખવાથી કેવા ફાયદા થાય છે તે બતાવેલ નથી. શરીરને રહેવા માટે બહુ ઘોડી જગ્યા નોંધે છે પણ મન ટેકાણે ન હોય તો મોટા ખર્ચલા પણ પૂરા થતા નથી. ખાવા માટે થોડું નોંધે છે પણ મન ટેકાણે ન હોય તો ધણા પ્રકારનાં ભોજન અને અથાણાં અને ચટણીઓથી પણ સંતોષ થતો નથી. દરેક હોટલવાળા જીભને માટે નવી નવી વાનીઓ બનાવે છે છતાં જીભને સંતોષ થતો નથી. થોડાં કપડાંથી આવી શકે છે પણ મન ટેકાણે ન હોય તો ધણાં કપડાંથી પણ સંતોષ થતો નથી. વળી શરીરને ચણગારવા માટે લીપરટીક અને એવાં બીજાં અનેક સાધનો ઉત્પન્ન થયાં છે છતાં માણસનું જીવન પ્રેમમય થતું નથી અને દુઃસ્વડો વધતાં જાય છે. 'તે તું છે.' એ એક નાના વાક્યમાં બધું જ્ઞાન સમાઈ જાય છે પણ મન ટેકાણે ન હોય તો ધણાં પુસ્તકોથી પણ સંતુષ્ટ જ્ઞાન મળતું નથી. આપણે કર્મ માટે જેટલા જવાબદાર છીએ તે કરતાં આપણા વિચાર માટે વધારે જવાબદાર છીએ. તેથી આપણી વૃત્તિરૂપી માણસ દિવસે દિવસે વિરાગ થવા લાગે તેથી રીતે રહેવું નોંધે.

જનો જનસ્યાદિશતેડસર્તો મર્તિ

યયા પ્રપચેત દુરવચયં તમ

ત્વં રવચયં જ્ઞાનમનોવનજસા

પ્રપચતે યેન જનો નિજં પદમ્ ॥

અર્થ—અટાની પુરુષ તો બીજા અટાની લોકોને અર્થ, કામ વગેરે વિવચનાગી અસંલુકિ ઉત્પત્તિ યાવ એવા ઉપદેશ આપે છે કે જેથી તેઓ દુસ્તર અન્ધાર (સંસાર)માં જ પડે છે. પણ આપ તો અમુક અને અમેાથ જ્ઞાનનો જ ઉપદેશ કરો છો. તેથી મનુષ્ય સુજ-મતાથી આત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી લે છે. આ સિદ્ધાંત દેશ-સેવામાં પણ લાગુ પડે છે. યજ્ઞા અટાની માણુ-સોને ગુરુ યનું બમે છે અને જાણે કે પોતે માનેલ રહેતે જ દેવનો ઉકાર યરો એમ માની બીજાને પોતાની નિશાળમાં બેસવાનું કહે છે. પણ બધા એક જ રહેતે વળી યજ્ઞતા નથી. દેશ-સેવામાં અને રામાજ્ઞ-સેવામાં પક્ષ રહે છે અને તેથી અટાન પણ રહે છે.

સંસારમાં ધરીરને માટે કેટલીક સચવકની જરૂર છે પણ સંસારમાં સાચું સુખ છે એ માન્યતા ખોટી છે. એકપણ સંસારના સુખની ઇચ્છા બજવદ્ભાવની વિરોધી છે. સંસારી દયાવાગાને આત્મજ્ઞાન યતું નથી. વળી આત્માની ચાતિનો કાંઈક અનુભવ લીધા વગર જે સમાજસેવામાં જોડાય છે તેને પરિણામે અશાંતિ મળે છે. આપું જન્મત સુધરે તો ઠીક એમ આપણને લાગે છે પણ આપું જન્મત કદાપિ સુધરતું નથી. ને સુધરે તો જન્મત રહે નહિ. વળી વ્યક્તિ તરીકે અમુક માણસ પણ એકદમ છેલ્લી ભૂમિધાએ પહોંચી ચક્રોત નથી તેથી વૃત્તિથી માણસની વિદ્યાગ-તાની માફક જ્ઞાનમાર્ગમાં શુભેચ્છા, વિચારણા, તનુમાનસા, સત્તાપતિ, અગ્રસંકિત, પદાધારિણી અને તુરીયા એમ સાત ભૂમિધા ખૂંચી છે.

શુદ્ધાત્મમાં જીવમાં શુભેચ્છા ઉત્પન્ન થવી જોઈએ. તે જીવની ખરાબ ઇચ્છાઓની યરણાતિ છે. શુદ્ધા-તમાં એવી દયાની ખાસ જરૂર છે તેથી સત્યવત રાજા પોતાની યરણાતિ નિવેદન કરે છે.

સત્યવત ભગવાનને કહે છે કે, “આપ સંપૂર્ણ લોકના સુહૃદ છો, પ્રિય છો, હૃદય, આત્મા, ગુરુ અને જ્ઞાન અને ઇચ્છિત ફળસ્વરૂપ છો, પણ મોક અને વિવચના આસન માણસો હૃદયમાં નિરાજમાન આપ પરમેશ્વરને જાણી ચક્રતા નથી. આ વજતે દું તત્ત્વ-જાનનો ઉપદેશ મેળવવાને માટે આપ દેવધેય પરમ પૂજનીય પરમેશ્વરના યરણાતિ આપ્યો ખું. તે ભગવાન!

આપ પરમાર્થનો પ્રકાશ કરવાવાગાં આપના વચનોથી મારી હૃદયપ્રચિઓનું ઉદ્ધન કરો અને પોતાના સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરો.

આંત્રી ઇજાનિવાસાનું સ્વરૂપ જ્ઞાનજ્ઞ જતાવેત છે. આવી તીવ નિવાસા વગર અને આવી યરણાતિ વગર ગુરુ પાસેથી જ્ઞાન મળતું નથી. દરેક વ્યક્તિ કોઈ-કોઈ રૂપમાં યરણાતિ રાખે છે. તેમાં ભેદ એટલો છે કે આસ્તિક માણસ એકને યરણે રહે છે અને નાસ્તિક માણસ અનેકને યરણે રહે છે. આસ્તિક માણસ વસ્તુ અથવા મુખ્ય વસ્તુ તરફ ધ્યાન રાખે છે; નાસ્તિક માણસ પોતાની ઇચ્છાઓ પૂરી કરવા પ્રયત્ન કરે છે. જરૂરી વસ્તુ એક હોય છે, ઇચ્છાઓ અનેક હોય છે. જરૂરી વસ્તુ આત્મા છે. તેનો સાક્ષાત્કાર થવા પછી તેને મેળ-વવાની જરૂર રહેતી નથી. વિવચની ઇચ્છા પૂરી કરવા જનાર માણસ સંકિત વગરનો થતો જાય છે. તેથી યર-ણાતિ જનારે મજાને યરણુ યાવ છે ત્યારે ઇચ્છાઓની નિવૃત્તિ યાવ છે અને પ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ યાવ છે. એ દશા કરી હોય તેને માટે નવમા રૂપમાં અંબરીય રાજાનું આખ્યાન આવશે. યરણાતિ યરુ થતાં જ અદકારમાં પરિવર્તન યાવ છે. તેની સામે દુર્વાચા રૂપી વાસનાઓ આવે તો પણ તે જાગતાં નથી. મુદ્ધન રૂપી સમ્યક્ દર્શનથી તેના સત્ય જાતની રક્ષા યાવ છે.

સત્યવત રાજાની પ્રાર્થના પૂરી થવા પછી ભગવાને તેને આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્યો. જેમાં સમ્યક, ચેતન અને કર્મનો ઉલ્લેખ આવે છે એવા આત્મરહસ્યમુક્ત મત્સ્ય-પુરાણ-ચંદ્રિતાનું ભગવાને સત્યવત રાજા પાસે વર્ણન કર્યું; તથા ઋષિઓની સાથે વદાણમાં જોડ્યા રાજાએ ભગવાને કહેયું આ સનાનન વજનત્ત નિચ્છાંકપણે શ્રવણ કર્યું. (૮-૨૪-૫૬)

પછી પ્રથમનો અન્ત થતાં જનારે ભગાજ સંકિત ઉપદેશ ત્યારે મત્સ્ય ભગવાને દશમીવ દેવને માંડીને વેઃ લારી આપ્યા. સત્યવત રાજા પણ વિષ્ણુની કૃપાથી આ કષ્ટમાં વૈવરત્ત નામનો મનુ યશો. (૮-૨૪-૫૮)

શુદ્ધેચ્છા પરીક્ષિત રાજાને કહે છે કે રાજાજિ સત્યવત અને માવામત્સ્ય રૂપી વિષ્ણુ ભગવાનના સંવાદરૂપ આ મહાન આખ્યાનને જે સંકિતને તે મનુષ્ય જ્યાં પાપથી મુક્ત યાવ છે. યાવ જે જાતની ફરજિયાત જગત્પુરી રાખત કરવામાં આવે છે તેનાથી અજ્ઞાન ફર યશે કે નહિ તે સંકિત જેનું છે.

એક વખત કોઈ શિષ્યે પોતાના શુરને કહ્યું કે,
 “અમને ધ્યાન” સુખ આપે તો ‘અમે સંસાર’ સુખ
 છોડી દઈએ.” શુરએ કહ્યું કે “કોઈ ગૃહસ્થને એક
 ભુવાન દીકરા અનીતને માર્ગે ચડી ગયો હોય અને
 તેનું સર્ગપથ કરવાનું હોય ત્યારે તેની આગર ન હોવાથી
 તેને કોઈ કન્યા આપતું ન હોય ત્યારે તેનો
 બાપ તેને કહે છે કે “તારી બોટી ટેવ છોડી દે તો
 તારી આગર બંધાય અને તને કોઈ કન્યા આપે.” તે
 છાકરાએ જવાબ આપ્યો કે “તમે વિવાહ કરી આપો

જોડવે ટેવ જતી રહેશે.” બાપ કહે છે કે બોટી ટેવ બધા
 વગર તારી આગર બંધાશે નહિ અને આગર બંધાયા
 વગર તને કોઈ કન્યા આપશે નહિ.” માટે સિદ્ધાંતમાં,
 જન્મનું મન સંસારના સુખમાં લટકે છે તેમની પરમાત્મા
 પાસે આગર નથી, તે પરમાત્માનું સુખ લેવાને માટે
 લાપક નથી.

તેથી સત્યવત રાંજની માફક સત્ય વત લેવાની
 જરૂર છે. તેનું સ્વરૂપ હવે નવમા રક્ષકમાં સ્પષ્ટ કરવામાં
 આવશે.

વહાલાં પંખીડાંને

આવો ! આવો ! બો વહાલાં પંખી !
 ભિડો ! અમારી સંગ !
 આવો ! આવો ! બો લોળાં પંખી !
 ભિડો ! અમારી સંગ !.....ટેકો

જ્ઞાન-ધ્યાનની પાંખો ફરીએ,
 ઓમથી ઓમ વિષે જ વિહરીએ;
 રહેશે ભવસાગરને તરીએ,
 પામી સુખ અમંજ...આવો !

માયા-મમતાને. પરફરીએ,
 પળ પળ ‘સોડહમ્ પ્રદ્મ’ સમરીએ;
 પછી મન કાવે ત્યાં જ વિહરીએ,
 છતી સુખિ-જગ...આવો !

સેલવાવનાં મૂળ કોણે,
 જન્મજન્મનાં ઋણને ફેણે;
 છોડી વાત સૌ આડીટેણી,
 નહાઓ સુખિ-ગંગ...આવો !

રાંકર સૌને આંહી બોલાવે,
 મૂળ હલાવે, મૂળ કુલાવે;
 જ્ઞાન હિડોળે મૂળ હલાવે,
 ભણીને નિજ અંગ...આવો !

—શ્રી રાંકર મહારાજ ગિનાવાવાળા

મૈનાવતી રાણીની વાર્તા

૯૬

અનુવાક :- શ્રી. જયન્ત માંધી.

[સંસારને છૂતવા માટે-સંસારનું જન્મકર્ત્તવ્યનું દુર કરવા માટે જેઓ નિરવિમાર્ગનું પ્રયત્ન કરે છે, તેઓને જેનું આચરણ કરવાનું દોષ છે, યાજ્ઞ નિયમોને અનુકરવાનું દોષ છે, તે આ સંવાદમાં જતાવાએલ છે. કેવળ જન્મનાં મારણ કરવાથી કે વિગ્રામીનો વેગ મારણ કરી કરવાથી મેલ સિદ્ધ થતો નથી. જાણ આપે આંતરિક શુદ્ધિ પણ તેટલી જ આવશ્યક છે. અને તે જ અમર વિદ્યા-અધ્યાત્મ વિદ્યાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે.]

આગળથી બે દબાર વર્ષ પૂર્વે ઉત્તરનામાં બારતની રાજ્યવાની દની, ન્યારે બારતસમ્રાટ રાજ્ય બનુંદરિ યોગી યજ્ઞ થવા ત્યારે વિક્રમાદિત્ય સિંદાસન પર દરશનમાન થવા. તે વખતે બંધાયામાં રાજ્ય ગોપીચંદ રાજ્ય કરતા હતા. જો કે તે બનુંદરિના મામા દના. ગોપીચંદે જલ્પ્ય કે રાજ્ય બનુંદરિએ ગુરુ મોરખનાથ પાસેથી અમર વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે અને બોમ વગેરે ત્વજ દહને મોરખનાથના કિષ્ક યજ્ઞ થવા છે. ત્યારે ગુરુએ ગોપીચંદને પણ કહ્યું કે જો તમારે અમર વિદ્યા મેળવવી દોષ તો રાજ્ય ત્વજ દો અને બનુંદરિની સાથે રહેા. ગોપીચંદ આ વાતને અનુસર્યા. રાજ્ય દોડી દોધું અને પોતાના નાના ભાઈને ઘાટી ઉપર બેસાડી યોગીજીવ મારણ કહ્યું. ગુરુ મોરખનાથની આજ્ઞાનુસાર ગોપીચંદ રાજ્ય, માતા તમા રાણી પાસે કિષ્કા માંગવા રંગમહેલમાં ગયા.

રાણી:-હું તમને દાની કિષ્કા આપું ? મારા અંમુના હાર લઈ જાઓ. શું આપ જનક રામની પેઠે ભોમમાં રાજ નિહાળી રહ્યા નથી ?

રાજ્ય:-રાણી સાહેબ ! યોગથી પણ ભોજ કલિન છે. યોજ વિના ભોજ યજ્ઞ યાગે નથી. યોજ અને ભોજ બંનેની સમાધિ લામે છે. પરંતુ ભોજને જલ્પનારા યોજ જલ્પનાર કરતાં અધિક કુર્લજ છે.

રાણી:-અમર વિદ્યા મેળવવામાં શું રાજ્યના ત્યાગની જરૂર છે ?

રાજ્ય:-હા, જરૂર છે. અમરવિદ્યાના નિવરણ પાછળ કરવા માટે રાજ્યજન એકનું અનિવાર્ય છે.

રાણી:-જો મારો ત્યાગ કરવાથી અમર થવાનું દોષ તો ત્યાગ કરી દોઝા હો. હું કુલ્મ સદન કરી લાજ પરંતુ અપને દાનિ નહિ પડે'માડું.

રાજ્ય:-મારા માટે તમે ત્યાગ કરો હો માટે હું તમારો કુનલ છું. હું આપની પાસે એટલી જ કિષ્કા વાપું છું કે આપ સદર્શ મને વનવાસ જવાની રજા આપે.

રાણી:-હું સદર્શ કહું છું કે આપ અમરવિદ્યાના વિદ્યાધો જનો. હું એટલું જ માડું છું કે બનુંદરિ રાજ્યની પેઠે જનતા આપનું નામ લે. પરંતુ મને તમે એક કિષ્કા આપદો ?

રાજ્ય:-શું માગો હો ?
રાણી:-મારા મરણ સમયે આપની દર્શન માલ રાજ્ય:-જેવો આપની મરણ. (તથાગુ)

x x x
ગોપીચંદ-અવગા. માતાગા. કિષ્કા આપો.
મૈનાવતી-જાજ મારો રૂઢો તિવજ છે. મારાથી જલ્પ પુરતો જન્મ થયો છે.

ગોપીચંદ-માતાગા ! મને કિષ્કા આપો.
મૈનાવતી-જાજે હું તમ કિષ્કાની કિષ્કા આપું છું. એક એક કિષ્કાનું મુખ એક એક દીવાળી એકાનું નથી. ગોપીચંદ:-કિષ્કાને માટે જોરાન અને ગળપાદનો ત્યાગ કર્યો છે. આપ કિષ્કાની કિષ્કા આપો.
મૈનાવતી:-હંમેશાં કિષ્કામાં રહેવું કે જેઓ દુકુમ્બો કુમ્બા ન કરી દશે. આ મારી પડેલી કિષ્કા છે.

ગોપીચંદ:-હું આપની કિષ્કા સમજી દાનો નહિ.
મૈનાવતી:-મનુષ્ય માટે જલ્પકર્મ કિષ્કા જોને એક પણ કિષ્કો નથી. રાજ, દોષ, જલ્પ, અધિ, અદર્શ વગેરે રાઈ પણ દુકુ આ કિષ્કા ઉપર કુમ્બો કરી દાડે નહિ. જે જલ્પકર્મી નથી તે જલ્પ જની દાડો નથી, કે નથી જલ્પ કાગે યોગી. જે યો કાં તેા જલ્પ જની જલ્પ છે, કાં તેા દાની જની જલ્પ છે. યોગ્યે દાનને જાણ કરીને તમે જલ્પ મરો હો-દાની

નહિ. જ્યારે અભયજીના કિલ્લામાં ભક્ત રહે છે ત્યારે તેને કોઈ પણ ચાવુનો ભય હોતો નથી. આ જ મારી પહેલી શિક્ષાનું રહસ્ય.

ગોપીચંદ-હું કૃતમ છું. માતાજી! હું આપનું કંઈ કરી શકી નહિ જઈ. આપની ગોચરતાને હું પ્રણામ કરું છું. હવે આપની બીજી શિક્ષાનું રહસ્ય શું છે? મૈનાવતી-મારી બીજી શિક્ષા એ છે કે હંમેશાં મોહનભોગ કરવો.

ગોપીચંદ-આ પણ રહસ્યવાદની વાત છે. કાઈ વખત એક યુદ્ધી ચણા નથી મળતા તો મોહનભોગ કેવો?

મૈનાવતી-દિવસ-રાત મળી ગોપીચંદ કલાકમાં ફક્ત એક વાર તો ખરેખરી ભૂખ લાગે છે જ. એ વખતે ચણા પણ મોહનભોગ જવા લાગે છે. કાઈ વખત ચણા મોહનભોગ બની જાય છે અને કોઈ વખત મોહનભોગ પણ ચણા બની જાય છે. એટલે મારી બીજી શિક્ષાનું રહસ્ય એ છે કે દિવસરાત મળી એક જ વખત : ભેવું, એ પણ ભૂખ લાગે ત્યારે જ.

ગોપીચંદ-માતાજી! આપની ત્રીજી શિક્ષા શું છે? મૈનાવતી-જાંઘ આવે ત્યારે સ્પર્શ જવું. જ ત્રીજી શિક્ષા.

ગોપીચંદ-આ પણ રહસ્યવાદનું વચન છે. આનો શો મર્મ?

મૈનાવતી-જે માણસ જાંઘને નિમગ્ન આપે છે તેઓ પક્ષગ પર સ્પર્શ જાય છે તો પણ જાંઘ આવતી નથી. સ્વાનો વખત થયો છે માટે સ્પર્શ જવું જોઈએ એમ સમજીને પથારીમાં સ્પર્શ જાય છે તે પણ જાંઘી જાય છે. પરંતુ જ્યારે ખરેખરી ગાંઠ જાંઘ આવતી હોય ત્યારે જેતરમાં માદીનાં ઢેરા પર સ્પર્શ જઈએ તો પણ જાંઘ આવે છે. મારી ત્રીજી શિક્ષાનું રહસ્ય એ છે કે જ્યારે ગાંઠ જાંઘ આવે ત્યારે જ પથારીમાં સ્પર્શ જવું; આજણ બની પડી ન રહેવું.

ગોપીચંદ-ધન્ય ધન્ય. આપની ત્રણે શિક્ષાઓને મેં ખરાબ રીતે મળજાં મોહવી દીધી છે. આ ત્રણે રત્નો હંમેશાં મારી પાસે રહેશે.

મૈનાવતી-વિજળા રાણીએ પોતાના ખરાબ વર્તનથી રાજા ભત્રીજાને ગોળી બનાવી દીધા હતા તેવી રીતે મૈનાવતીએ સારા આચરણથી પોતાના પુત્ર ગોપીચંદને ગોળી બનાવી દીધો છે. આ સંસારમાં સારામાં સારી અને ખરામાં ખરા એક સ્ત્રી જાત મોહુદ છે.

x x x

ગોરખનાથ-વત્સ ગોપીચંદ!

ગોપીચંદ-મહારાજબ.

ગોરખ-તમે તમારી રાણી પાસે શું શિક્ષા માગી?

ગોપીચંદ-ખીમના ઉપકાર માટે પોતાનો સ્વાર્થ ત્યાગ દેવો જોઈએ. રાણીએ મને આ શિક્ષાની શિક્ષા આપી છે.

ગોરખ-આપની માતા પાસેથી શું શિક્ષા મેળવી?

ગોપીચંદ-માતાએ ત્રણ શિક્ષાની શિક્ષા આપી છે.

(૧) અભયજી પાળવું. (૨) બહુ ભૂખ લાગે ત્યારે જ ખાવું અને (૩) ગાંઠ જાંઘ આવે ત્યારે સ્પર્શ.

ગોરખ-ખરાબ છે. તમને સિદ્ધિ જરૂર મળશે. દરેક સ્ત્રીએ પ્રતિતિની જાળ પાથરી હતી, પરંતુ રાણી મૈનાવતીએ નિવૃત્તિનો પક્ષ ગ્રહણ કર્યો છે. મેં આવી સ્ત્રી પહેલી જ વાર જોઈ છે કે જેણે નિવૃત્તિથી પ્રેમ બતાવ્યો. મૈનાવતી રાણીએ, સુમિત્રા રાણીની માફક બહાની સાથે સંબંધ કર્યો છે. ખરેખરી રીતે ઇશ્વરને માથે રાખીને કહું છું કે તમારી માતા માતા કહેવાને યોગ્ય છે. હું તેમને નીચો નગીને પ્રણામ કરું છું.

ગોપીચંદ-ઇશ્વર પાસે હું એટલું જ માગું છું કે મારી માતા જેવી બંધી જ માતાઓ યાઓ!

ગોરખ-તમે અને ભત્રીજા મારી સાથે સ્થાલકોટ યાસો. સ્થાલકોટના રાજકુમાર પુરનમલ મોટી વિપત્તિમાં ફસાઇ ગયા છે. પુરનમલને પણ નિવૃત્તિમાં સામેલ થવું છે. પછી ત્રણે જણ વિધ્યાવળ પર્વતમાં જઈને અમરવિદ્યાનું અધ્યયન કરશે. મારાથી તમે ત્રણે અમર થશો. અને તમે ત્રણે જગતમાં પ્રસિદ્ધ થશો.

નારાયણ સંસાર અને અદ્વૈતભાવ

લેખક-શ્રી. મંગળદાસ ગી. મહેતા

[અદ્વૈતભાવ-એકતાના અનુભવ માટે, આપણે પોતાને પહેલાં અઢંકાર રહિત, નિર્મળ અને સરળ બનવું પડે છે. સમુદ્રનું મોઝું ભૂમિપ્રી પોતાને અઢંકારથી મોઝું સમજ્યા કરે છે લાંઘી તે સમુદ્રમાં બીજાં મોઝાંઓ સાથે અચાંચા કરે છે; પરંતુ ભૂમિ તે પોતામાં સમુદ્ર સિવાય બીજું કંઈ જ નોતું નથી-તેનો અઢંકાર ઓળખી જાય છે, ત્યારે તેને બધી જગ્યાએ સમુદ્ર જ જણાય છે અને બધી વસ્તુઓનું બધાં મોઝાં-ઓનું જાન એક સમુદ્રરૂપે જ થાય છે, અને તેથી તે, મોળ-ભાવમાંથી, અંધ લાવમાંથી મુક્ત થઈ સમુદ્રના યાન્ત શાશ્વત ભાવને પ્રાપ્ત કરે છે. મનુષ્ય પણ ભૂમિ જેવા પદાર્થોને એક જ તત્વથી વ્યાપેલા અને એક જ તત્વમાં વિસ્તાર પામેલા જુએ છે, ત્યારે તે પોતાનો પણ તે એક વસ્તુરૂપે અનુભવ કરીને શાશ્વત-પશ્ચાતે અદ્વૈત ભાવને પામે છે, અલ્પ થઈ જાય છે. આ વિષય ઉપર આ લેખમાં સ્પષ્ટતા કરવામાં આવેલ છે.]

સંસાર તથા તેના સર્વ અવકાર મિથ્યા છે છતાં તેને સાચો માનવામાં આવે છે. પ્રશ્ન થાય કે સંસાર મિથ્યા હોય, તો યજ્ઞ, તપ, દાન અને પાપપુણ્ય વગેરે સર્વ કાંઈ જોડા? એનો ઉત્તર એ જ આપી શકાય કે, યજ્ઞ, તપ, દાન, પાપ અને પુણ્ય વગેરે મનુષ્ય કરે છે તેનાં બદલામાં તેને સુખદુઃખ ભોગવવાં પડે છે. પણ વાસ્તવમાં આ સુખદુઃખ માનવકલ્પિત છે. ભૂમિને કંઈપર-કલ્પિત જન્મ છે.

“કૂવાના પાવડા પર સતેસો મનુષ્ય સ્વપ્નમાં રાજ બને, તેને રાજ્ય મળે, એ રાજ્ય પર બીજો રાજ ચડી આવી રાજ્યનો કબજો લે, અને રાજાને પકડવા તથા કેદ કરવા જતાં તે દરમિયાન રાજ નાસી છૂટે અને નાસવા છતાં સ્વપ્નનો એ રાજ અને કૂવાના પાવડા પર સતેસો એ મનુષ્ય એક જ હોવાથી જંબમાં એ વખતે પકડ્યું ફેરવવા જતાં કૂવામાં પડે, તેના હાથપગ વટે અને ઘૂંટણ નળી જાય એટલે જાન થાય કે હું રાજ નથી પણ સામાન્ય મનુષ્ય છું. મારે રાજ્ય ન હતું એટલે રાજ થયો એ તો માત્ર સ્વપ્ન હતું.” આરંભિત પોતે રાજ થયેલો એ જોઈ પરંતુ કૂવામાં પડ્યો અને પગ તૂટી ગયા એ સાચું. એ જ પ્રમાણે સંસાર અને સંસારી સુખ સ્વપ્નની જેમ અર્થલેષ છે. સંસાર એક મોઝું સ્વપ્ન છે. મનુષ્યે જાગા કરેલ અઘાતવાદમાંથી એ સંસારની રચના થઈ છે. જન્મવાન શકેશત્યાગ કરે છે કે, દેખાતો સંસાર દેખાતા સ્વપ્ન જેવો મિથ્યા છે.

પાપ કરવાથી તેનું કળ બોજવું પડે છે. શ્રી-પુત્ર, ધરનાર વિશે વિચેરેનું સુખ મળતાં આપણે સમજીએ

છીએ કે એ બધું મારા પરાક્રમ અને મારી શુદ્ધિ અને મનુષ્ય છે, એ માનવીનું અઘાન છે. એ રીતે માવાને આધીન થતાં અઢંકાર આવે છે. તેમાં લુપ્ત થતાં માવાજનમાં મનુષ્ય બંધાય છે. પરિણામે તેને દુઃખ ભોગવવું પડે છે. પણ જે મનુષ્ય પોતાને મજેનું સુખ વગેરે પ્રશ્નની કૂપા અને કંઈકનું કળ છે તેમ માની તેમાં આસક્ત થતા નથી, પેસાનો દુઃખપોષ કરી બીજાને દુઃખી કરતા નથી તેને કાંઈ પણ સંભોગમાં દુઃખ ભોગવવું પડતું નથી. સંસાર દુઃખાક્રમ છે અને અનિત્ય છે. દુઃસ્વાસ્થ્યસાત્તમ્ય !

દુઃખાલયમાં સુખ ક્યાંથી હોય અને અનિત્ય વસ્તુમાં નિત્યતા કંઈ રીતે અંબે! જેમ પુસ્તકાલયમાં શ્રુતિ ન હોય, દેવાલયમાં પુસ્તક ન હોય તેમ સુખાલયમાં દુઃખ ન હોય અને દુઃખાલયમાં સુખ પણ ન હોય, પછી દુઃખાલયમાં સુખની આશા રાખવી એ મનુષ્ય માનવનું અઘાન સૂચવે છે. એ જ રીતે અઘાતમાં શાશ્વત વસ્તુ નેવી તે પણ તેટલું જ હાસ્યાસ્પદ છે. એટલે માની લીધેનું સુખ અનિત્ય હોવાથી અને તે પણ ખરી રીતે દુઃખ હોવાથી ભૂમિને કલ્પનાનું સુખ નટ થાય છે ભૂમિને દુઃખી થવું પડે છે. મોઢવશ થઈને દુઃખને સુખ કંઈ લેવાથી સુખ થઈ શકતું નથી. માવાના આવરણને લઈને સાચા-જોડાનો વિવેક મૂલી જતાય, અનિત્ય પદાર્થને નિત્ય-ચિરંજીવ માની લેવાય, પોતાના નારાયણ દેવને પણ અવિદાને લઈને જમર માની ભેસાય અને કંઈક મનુષ્યરેફ રહેવાનો છે તેમ જ સમજી આપી દુનિયા સાથે બાય બીડવા તૈયાર થઈ જતાય, એ બરાબર

નથી. જે મહાપુરુષો યજ્ઞ ગયા છે તેઓને પણ કાળને વશ થવું પડ્યું છે એ વાત કોઈની જાણ પહોંચી નથી. છતાં સ્વાર્થ, બહાવ અને મોહને લાઇને સત્ય જાનને આડે અવાનનો પડો આવી જાય છે. અને માનવ પ્રાણી આ સંસારમાં ભવંકર ઉચલ પાચલ મચાવે છે. ધન, રસાયન, જુસ્સો, ખજાણા વગેરે અનેક પ્રકારની વિદ્યા સંપાદન કરી કેટલીએ શોધખોળો કરી સરિતા-સાગર ડોળી નાખી, અનેકવિધ વિનાશક તત્ત્વો સરજી રાખ્યા, સત્તાનાં અને કીર્તિનાં લોકમાં અનેક રાજાને ખરેખરે બનાવી દેનાર મનુષ્ય, માનવતા વિસારી મૂકે છે. રાવણ, મુસોલિની, ઔરંગઝેબ કે હિટલર જેવા મનુષ્યોએ માનવતાને ફખસ આપી કોણેકેર મચાવ્યો અને અતે મૃત્યુને શરણ થવું પડ્યું. તેઓ સાથે શું લઈ ગયા? એક ફૂટી કોડી સાથે અંત નહિ. ધૂળમાં રમેલોગાઈ ગયા, બળાને બરમ થયા કે કષ્ટતાનમાં માત્ર સાડાત્રણ લાચની જુમિમાં હરાઈ ગયા. માત્ર નામશેષ રહ્યા. અને કાલે કરીને તે પણ જૂસાઈ જશે. જનારની સાથે પોતાનો હંક પણ આવ્યો નહિ તો બીજા માથે વસ્તુ કઈ રીતે આવે? પરંતુ માનવ પ્રાણીની મહત્વાકાંક્ષાની કાંઈ હદ હોય છે. આ તમામ વસ્તુ સૌ જાણે છે. પરંતુ રમવાનમાં શય બહાસ ચીતામાં બળવું હોય અને તે જ્યારે નજરે નેવાતું હોય ત્યારે તે દ્રવ્ય જોઈને વિચારો આવે કે, “સંસારમાં સાચાંબોટા કરી, ન કરવા જેવાં નિંદનીય, અન્યને દુઃખકારક અને અંતમાં પોતાને પણ પીડાકારક થાય તેવાં કર્મો કરી શા માટે મનમાં ફૂલાતું? આ રીતે એક વખત આપણે દેહ પણ બળાને રાખ યઈ જવાનો છે. તો શા માટે માનવ દેહનું સાધક ન સાધવું?” એવા વિચારો-એવું સ્થિતિ જાન આવે છે. પણ ત્યાંથી ધરે આવતાં એ રમવાનવૈરાગ્ય તો રમવાનમાં જ પડ્યો રહ્યો હોય તેમ પાછળથી માણસ પડે છે, પછી તો ધરે આવતાં વેત માથાએ કળાને લાઇ લીધો હોય છે.

પેટનો ખાડો પૂરવા અનેક જીવપ્રપંચ, કાવાદાવા શરૂ થઈ ગયા હોય છે. શ્રી શંકરાચાર્યનો અદ્વૈત સિદ્ધાંત સ્મૃતિપટથી વિસરી જવાય છે. સર્વ પ્રાણીઓમાં પોતાનું જ સ્વરૂપ, પોતાનો જ આત્મા વિલસી રહેલ છે, સૌ નિજ આત્મસ્વરૂપ છે એ જૂઠી જવાય છે. વેરઝેર, ખર્ચા, અદેખાઈ, કામ-ક્રોધ, મોહ, લોભ, મદ, મત્સર,

કલ્યા-કંકાસ, મ્હાડે-મ્હાડે એવી ભ્રમમૂલક રીત-શુદ્ધિ આવી જાય છે. અસ્તુ.

પરંપરાની અજ્ઞા કળાનો પાર પામવાનું મહેતું નથી. તેથી તેની વિલક્ષણતા સમજી શકાય તેવું નથી. સંસારની મોહબળને વિનષ્ટ કરી શકાય? પોતે તેને વશ ન થતાં પોતાને વશ માયાને કેમ રાખી શકાય? -તેનો વિચાર કરવા જેટલી શક્તિ કદાચ માનવ પંથુમાં હશે તો પણ તે પ્રમાણે આચરી શકતું નથી. કદાચ થોડા કાળ માટે આચરણમાં ઊતારવાનું સહેતું લાગે પરંતુ પાછળથી એવા સંભોગો ઊભા થાય, દષ્ટિ સામે એવાં એવાં પ્રયોગનો આવી નાચવા લાગે કે ન્યાં હોય ત્યાંજ આવીને અંતે ઊભા રહેવાય. નંદ-બરોડા અને વસુદેવ-દેવકી પણ બીજા ક્ષણે માયામાં ઊતરે પોતે યઈ જતાં અને પોતાના પુત્રને સમજી બાળક સિવાય કે બહુ પરાક્રમી અને વ્હાલસોધા પુત્ર સિવાય કાંઈ માનતાં નહિ. અવતારી પુરુષ તરીકે એ સાક્ષાત્ પ્રભુ છે એ જાન માણ્યું જતાં પુત્ર રનેહમાં તેઓ અટકાઈ જતાં.

આ પ્રમાણે દરેક પ્રાણીમાત્રમાં કાણ અનેક રૂપે વસ્તુ છે એવું જાન જૂઠી જતાં પોતાના ખરા સ્વરૂપને પણ પોતે પીછાણી શકતા નથી, તો સામાની તો વાત જે શી કરવી? પોતાના સ્વરૂપનું જાન રાખવા માટે વિશાળ હૃદય, વિશાળ દષ્ટિ, દયા, નીતિ, વિવેક, વિનય અને નિરભિમાનતા, સહ, સાદાઈ, સરસતા, સમાનતા અને સ્થિતપ્રવૃત્તિ રાખવાની જરૂર છે. સામાનું દુઃખ રજમાત્ર હોય તે મેરુ સમાન લાગે પણ પોતાનું મેરુ સમાન દુઃખ રજમાત્ર જણાય અને સામાના દુઃખને ફેડવા તન-મન-ધનનો ભોગ આપવા હંમેશાં કરીમદ રહેવાય અને પોતાનું દુઃખ મનમાં જ સમજી રહેવાય, કાંઈ પાસે તે વિષે ઉલ્લેખ પણ ન કરાય.

સ્વાર્થદૃષ્ટિ કે પામરતા ન હોય એટલે ‘તત્ત્વમસિ’ ‘તે તું છે’ એ સત્યાનુસાર જીવજલની એકતા જણવાય એ મનુષ્યજીવનનો મોટો લાભ છે. વેદાંત કહે છે કે, નિજ આત્મરૂપે સર્વ પ્રાણીમાત્રને જોવાય તો જ જીવ-જલની એકતા સાધી શકાય. નહીં તો જીવ ક્યાં અને જલ ક્યાં? જીવને માયા વળગી છે. જલ નિર્ગુણ નિરં-જન નિરાકાર છે એમ છતાં જીવજલની એકતા યદ્યદ્યદે છે, એમ વેદાંત ગોષ્ઠિ છે. પણ દૈતભાવ એટલે

કે કું-તું, મ્હાનું-ત્હાનું બુદ્ધાવ અને અદૈતભાવ સધાવ, દેહનું જ્ઞાન બુદ્ધાવ અને ત્યાં દષ્ટિ પડે ત્યાં “ જીવ-અલમ્બ સમ જગ જની ” એમ દરેકમાં-ચરાચર માનવમાં પોતાનું સ્વરૂપ દેખાવ, આત્મારામનો સાક્ષાત્કાર થાવ, અમેદ દષ્ટિ કેળવાવ પોતાથી કાંઈ જિજ્ઞાસુ નથી અને પોતે કાંઈથી જિજ્ઞાસુ નથી એવું જણાવવારે જીવ-અલમ્બની એકતા કહેવાવ. ઊઠી-સાતમી ભૂમિમાં એ પ્લેગ્યા બાદ એની પ્રતીતિ થઈ રહે.

આવી અમેદશુદ્ધિ હોય ત્યાં કાંઈક થાને ઉતરે? કાંઈક કોની દિસા કરે? કુરાન, બાહ્યમય કે કાંઈક ધર્મ-શાસ્ત્રે કાંઈક પણ પ્રાણીની દિસા કરવાનું જણાવ્યું નથી. ને એમ જણાવ્યું હોય તો એ ધર્મમંથ ન કહેવાય અને તો તેમાં અને સામાન્ય પુસ્તકમાં ફેર શું? તેમજ જરથોસ્ત્ર, મહમદપગંબર, કાષ્ટર, ભુદ્, કૃષ્ણ-રામ, ગોડ, કે મુશ્વરે કાંઈક પણ જીવની દિસા કરવાનું કહ્યું નથી. અથવા કાંઈક પણ વિવેક ધર્મમાં રાગ-દ્વેષ, મ્હાનું-ત્હાનું સ્વાર્થરૂપિ કે દૈતભાવ રહેલો ન જ હોય. એથી એવો બેદરબાવશે ઉપરેય ધર્મ ન જ કરે એ સ્વાભાવિક છે. કેમ કે મહાપુરુષોમાં અને ધર્મશાસ્ત્રમાં તો જીવમાનનું કરાણું કરવાની જ ભાવના હોય અને એટલે જ ધર્મના સિદ્ધાંતો સર્વ-જનિક દિતકર હોય છે. માનવ જન્મનું સાર્થક સુપચે સંપથી ચાસવાથી યાવ એ જ ઈદિ હેતુ તેમાં હોય, એ ધર્મ-શાસ્ત્રોના પ્રયોગોએ આજનાં અણુપ માનવ પ્રાણીઓની જેમ કાંઈ સ્વાર્થરૂપિ કે કાંઈ પ્રકારની મદત્ત્યાગિ ન હોય.

આજનો માનવ, માનવતાનું વિદ્યામ કરી રાષ્ટ્રી પણ ધારણ કરી બેઠો છે. ક્યા જન્મ સાડ અને કષ વસ્તુ અંતકાંઠે પોતાની સાથે આવવાની છે તે આટલી બધા અવલું-તીવ અને વિચારતાં પણ કંપારી છટે એવાં મુદામંધકર કર્મો કરી નિર્દોષ પ્રાણીઓ પ્રત્યેની દયા અને કરજને વેગળા કરીને જીવમ યુગરાય છે! જરીગોનાં અને નિર્દોષોનાં બળાં રેસતા કેમ આંચકો લાગતો નથી? માનવ પ્રાણી તો ભુદિમાન હોવાનો દાવો કરે છે, પણ મનુષ્ય જાત સિવાય કાંઈક પોતાની જ જાત પર વેર લીધું હોય કે પોતાની જ જાતની દિસા કરી હોય તેનું સાંભળ્યું કે જોયું નથી. મનુષ્ય કરતાં તો ૧૫૫ ૫૫૫ સારા કે પોતાને પેટપૂરવું મળી થયું કે બીજા-વાર તે પદાર્થ તરફ દષ્ટિ પણ નહિ કરે, અને સતોષ માની લેશે.

ત્યારે માનવ પ્રાણી ૫૫૫થી ૫૫૫ દેહથી જીતરતી કોડીનાં છે! સાત પેઢી ચાલે તેટલું પોતાની પાસે ભેયું કરેલું હશે તો ૫૫૫ તેને તપિત, સતોષ કે ધરાવ નહીં થાય જરીગોનાં લેલી ચૂસી, જૂઝૂકાં ટગવગાતીને તેમને મારી નાખશે, ૫૫૫ દેહ સુધી તેમને રીનાવવાનું-તેમનાં કાળજીનું ફફડાવવાનું નહીં ચૂકે. માનવ પ્રાણી કરતાં તો કુતરાં સારાં કે બટકો શેટલો નાખનાં વફાદારીને વગમી રહેશે. માલિક માટે જાન આપી દેવાનું ૫૫૫ તે વખત આંચે ચૂકી નહિ. ત્યારે વિચુપ માનવી મિત્રનો, ઉપ-રીનો, અજઞાતાનો કમ્મે તે પછે વિશ્વાસપાત કરી તેને બેવફા નિવડશે, કહેલા અનેક ઉપકારોને બદલો વખત આવતાં અપકારથી વાગશે. તેમાં પોતાની તે મદત્ત અને કહાપણ સમજરો અને મનમાં ફૂલાશે. આ છે માનવ-શુદ્ધિ. પ્રભુએ સૌથી વિશેષ શુદ્ધિ મનુષ્યને આપી છે તેનો ઉપયોગ આ તેજો રીતે અને વિનાયક તત્ત્વો પેદા કરવામાં અને પોતાના નાશ નોનરવામાં કરી છે.

જીવમગારોનો એક વખત આ રીતે સર્વનાથ પોતાને હાથેથી જ થવા સરજન્યેથી છે તે કેમ મટે? નિર્દોષ જરીગોનાં કુખની તેને પડી નથી. જરીગોની કઠગતી આંતરકીતો સાપ નડ્યા વગર રહેવાનો નથી. કાષ્ટર, ભુદ અને બગવાન સંકરાચારનાં સિધ્ધાંતો મોપ, ધર્મ-વિચુખ્તા અને બેદરતિથી રચનારા માનવ પ્રાણીથી થઈ રહ્યો છે. મોદમાં સર્વસ્વ બૂકી જે વસ્તુનો મોદ માનવ હોયતો નથી તે સર્વ વસ્તુ તો જતે એક વખત તેને હોડી રશે. તે અજાન પામર માનવથી સમજનું નથી અને એટલે જ તે અજાની અને પામર છે. પોતાનું શું કર્યવ્ય છે, પોતે કાંઈ છે? આખર સાથે શું આવવાનું છે? એ રીતના વિવેકચારથી પોતાના બળાં આત્મસ્વ-રૂપનું તેને જ્ઞાન થાય તો તે માનવ, માનવ નહિ આત્મ-સ્વરૂપ-નારાયણસ્વરૂપ જની રહે છે.

પોતે એવા ઉપરસ્વરૂપ જનનું તે પોતાના જ હાથમાં છે. કાંઈક કે સંકરાચાર કામવાન કહે છે કે, સંસાર અને તેના પદાર્થો કાંઈ પણ છે જ નહિ. તેમજ સ્વભૂતી કાંઈક વસ્તુ જામત થવા પડી કાંઈ કાંઈમાં આવતી નથી. તેમ દેહનાય થયા પછી જીવજની એકતા મનુષ્યજન્મમાં જ સાધી શકશે. માટે સંસારને અને તેના તમામ પદાર્થોને સ્વભવનાદવન્ત દેહાથી અલસ અને અનિત્ય માન્યા વિના ચાલે તેમ નથી. અને એ દિસાએ માન વડા સસ અને જ્યત મિથ્યા કરે છે.

નવનાથ સ્થામૃત

લેખક:- ધીર્તનાથાચાર્ય શ્રી સીતારામ શર્મા
(વર્ષ ૧૧ ના અંક ૧૧ ના પૃષ્ઠ ૭૦૯ થી માણુ)

મત્સ્યેન્દ્રનાથ પોતાની મસ્ત સ્થિતિમાં ફરતા ફરતા ચાલ્યા જાય છે, ત્યાં સર્વોપદેશાળની પતિપરાયાણા સતી સ્ત્રી સરસ્વતીએ એમને જોળખ્યા. અને (સ્વગત) મનમાં 'બોલી, 'આ કોઇ મહાપુરુષ છે.' સન્મનો! સન્મનો! હિલ એ કપાંચુ છે. અને એમાં સારા-નરસાનું પ્રતિબિંબ પણ વગર રહેતું નથી. તદનુસાર સરસ્વતીએ મત્સ્યેન્દ્રનાથને જોળખ્યા અને તેમની આજ્ઞા મુજબ અને કંડવત પ્રણામ કરી પ્રાર્થના કરી 'પ્રભો! બિદ્યાનો સમય થયો છે. હરકત ન હોય તો મારા જરીજના આગળાને પાવન કરો.' મત્સ્યેન્દ્રનાથ સમયે યોગી પુરુષ હતા એટલે નિમિષ માત્રમાં એ સતીના બલિષ્ઠને જાણીને તુરત જ સરસ્વતીને લાં પધાર્યા.

સરસ્વતી મહાત્માશ્રીના આગમનથી માંડી-ધેણી બની બઈ અને તેમને કુદર આસન પર બેસાડી વિધિવત મહાત્માશ્રીને ચંદન-પુષ્પ ફૂલો પછી તેમના પવિત્ર પાદારવિંદન પ્રણામન કર્યું અને એ પવિત્ર પાદોકને પોતાના ભવનમાં જાડી અને મસ્તક પર ચઢાવ્યું. પછી મહાત્માજીને પ્રેમપૂર્વક બોજન-સામગ્રી પીરસી અને આમ્રકપૂર્વક બોજન કરાવ્યું. મહાત્માજી પણ આ બાદનો નિરતિયથ બકિતભાવ ભોંધ ખૂબ પ્રસન્ન થયા અને જમી રહ્યા બાદ જરા વિશ્રાંતિ લેવા બેઠા.

સન્મનો! મહાત્માજી તો તેના બાળીને સમજી બેસા હતા એટલે સરસ્વતીને કહે છે :

'બેટા! તારા અનવધિ પ્રેમ ભોંધ મારું ચિત્ત પ્રસન્ન થયું છે. માટે જે તારી છાજા હોય તે માગ. ભગવત-કૃપાએ હું પૂર્ણ કરીશ.'

સરસ્વતી મહારાજના ચબ્દો સાંભળી દરકંપુટ કરી પોતાના જમણા પગના નખથી ભૂમિ ખોતરતી નખને રડી મૂકી. જે કે મહાત્માજી વડે સારી રીતે સમજતા હતા કે એ કેમ રડે છે. છેવટે મહાત્માજીએ મૌન તોડ્યું અને બોલ્યા:

ચિંતા ચિંતાસમાયુક્તા ચિન્દુમાત્રવિરોધતઃ ।

સઝીવં દદ્ધતે ચિંતા નિર્ઝીવં દહતે ચિંતા ॥

બેટા! ચિંતા એ ચિંતા સંગ્રામ છે. ચિંતામાં ચિંતા કરતાં માન એક જ અતુલ્ય વધારે છે. એ ટપકું કેટલું

કામ કરી જાય છે । ચિંતા નિર્જીવને બાળે છે, જ્યારે ચિંતા સજીવને બાળે છે. માટે ચિંતા કરવી બધું છે.

સરસ્વતી અચ્ચબીની આંખે રડતાં રડતાં બોલી પ્રભો:-

સંતું જણાય સર્વે,

સંતું જણાય સર્વે.

સંતાનના વિનાનું

(૨)

લુપ્ત સ્મરણ જેવું

ધરમાં ન બાળ નાનું.

(૨)

મત્સ્યેન્દ્રનાથ કહે છે. 'ભાગ્યવતી! એ તો હું પણ સમજી છું:

"જે ધર મહી કહી એ ન પુત્રોનાં રવો શ્રવણે પડે,
જે ધર મહી કહી એ ન બાળક નાનકું રમતું રડે;
જે ધર મહી કહી ઇન્દ્રના સમ સર્વ સંપતિ સાંપડે,
પણ કાંતિ ન વિશ્રાંતિ તે ધરમાં કહી એ નાજડે"
પરંતુ બેટા...

"ભાગ્યવં સુધન ફેરવનાર એ ફિરતાર છે.

સૌભાગ્ય ને સંતાનનો દેનાર એ ફિરતાર છે.

ભવસાગરે ડૂબનારનો આધાર એ ફિરતાર છે,

જળના સહુ છવે તથો હાતાર એ ફિરતાર છે.

બેટા, ખરેખર આજની તારી નિષ્કામ ભક્તિ અને આતિથ્ય-પ્રેમ ભોંધ મારો આત્મા થનગની જાહેરો છે. ધન્ય છે તારા પવિત્ર માતા-પિતાને. અને ધન્ય છે તારા સદ્ગુરુદેવને ।' (જતાં મહારાજશ્રીએ પોતાની પાસેની -જોળામાંથી એક ચપડી ભરત્ર લઈ) સરસ્વતીના હાથમાં આપતાં આપતાં કહ્યું: 'બેટા, લે આવતી કાંવે સવારમાં સ્નાન કરી ભગવત્પ્રાણ કરી ભગવાન બાલ-ભાસ્કરનાં દર્શન કરતાં કરતાં ભગવાત્ર નામ લઈ આ ભરમને પ્રેમપૂર્વક પ્રાણન કરજો; જેથી શ્રીહરિ તારી મનઃકામના પૂર્ણ કરશે.' એમ કહી સરસ્વતીના હાથમાં ભરત્ર આપી મત્સ્યેન્દ્રનાથ લાંબી ચાલવા માંડ્યા. ચાલતાં ચાલતાં એમણે સંગીતમાં પ્રણવની શરૂઆત કરી...ઠઠ ઠઠ ઠઠ ઠઠ અને મહારાજશ્રી દષ્ટિપટમાંથી બહાર નીકળી ગયા. સરસ્વતી પણ અનિમિષ નેત્રે મહારાજની પાછળ ભોંધ રહી. પછી (સ્વગત) બોલી; કેના નીજનંદી મહાત્મા । ધન્ય છે જારતી-માતાને કે આવા કેટલાય સંત-મહતા ભારતમાં વિચરી રહ્યા છે. જારતી । જારતી । તારાં ચાં શુશ્રુષાન બાંકે । (મનમાં) —

અથ માતૃશ્રુતિ । તેરે મરણેમિં શિર નમાડે.

સત્જનો, સરસ્વતીને ત્યાં મદાભા આવ્યા પરંતુ તે વખતે સર્વોપદ્રાવ્ય સાબણની ગેરદાજરી હતી. ધારણ કે તેઓશ્રી બહારગમ પધાર્યા હતા પરંતુ પોળની માતાઓ વારંવાર આવીને છેટે રહી નેઈ જતી કે સરસ્વતી શું કરી રહી છે. મદાભાજીના થયા પછી તો સર્વ સ્ત્રીઓ ક્રુદ્ધહૃદયાથી કહેવા લાગી : ‘આજે સેવા-શુદ્ધા બદ્ધ કરી ! (પોળની સ્ત્રીઓ અંગમાં બોલતી હતી) પરંતુ ભણી-ભોળી સાત્ત્વિક દિલની સરસ્વતી કહે : ‘હા બેનો, સંત તો કોઈ દિવ્ય હતા. આંધા સંતોનાં દર્શન પૂર્વની પૂનાઈ ભગે ત્યારે કોઈક વાર જ માય છે. છુએને, એક ભક્તકવિએ કહ્યું છે કે :

“માત ગીલે, પુત્રી તાત ગીલે,
સુત, ભાત મિલે, યુવતિ સુખદાથી,
રાજ મિલે, ગજ-આજ ગીલે,
સજ સાજ ગીલે, મન વાંછિત પાછ.
લોક ગીલે, પરલોક ગીલે,
વિધિલોક ગીલે, વૈકુંઠે દિ ભાષ,
સુંદર જ્યાર ગીલે સખડી,
પર સંત-સમાગમ દુર્લભ ભાષ ।

આ જગતની પ્રત્યેક નશ્વર વસ્તુઓ માણસ પુનઃ મેળવવા ધારે તો તે મેળવી શકે છે. (Man can do every thing) પરંતુ માત જગતમાં બે વસ્તુ દુર્લભ છે. સંતનો સમાગમ અને હરિ-કથાશ્રવણ પાન.

ત્યાં કેટલીક સ્ત્રીઓ દસી પડી અને બેલી જીડી : “હાંડી ! વેલસી ના યા. બધા વ સતો એવા હોતા નથી. ભોની નથી, સંતની સેવા કરવા જતાં જ જનપદી મદા-રાણીનું અપહરણ થયું હતું તારું કહેવું તદ્દન કથાર્થ છે કે સંત-સમાગમ દુર્લભ છે. પરંતુ અહુના દલિ-દેવના સામાન્યમાં એવા સતો મળવા પ । દુઃખાચ્છ છે.” ત્યાં બીજી બોલી : ‘અરે, સરસ્વતી ! તું તો બદ વાંછી વળી નમરકાર કરતી હતી અને સતે તને કંઈ દીધું તે તું લેતી હતી. તે બધું શું છે તે તો સમજાવ । એમણે તને શું આપ્યું અને તેં શું લીધું. ત્યારે સરસ્વતીએ બખહરે પોતાની વાત અચી પ્રતિ ક્રુધી જણ કરી ત્યારે બંધી સ્ત્રીઓ મોટાથી ખડખટ દસી તાલીઓ લઈ બોલવા લાગી : ‘અરે હાંડી ! ભોને એવા સાધુઓની

કરમ ખાતી । એ એવા સાધુઓ તો ક્યાંક વસીકરણ કરી આગમાં બતાવી દે !’ એમ કહીને આવવા માંડી. બંધીને સાત્ત્વિક સરસ્વતીના દિલમાં આવી કંઈક દુઃખ થયું ને બોલી કે, ‘ના, ના, સંત એવા નહોતા. છતાં બીજી તરફ પેલી સ્ત્રીઓના રાજો હવે પર કોતરાવા હતા અને તેથી ‘કંઈ મધ ભય તો’ એ બીજી વ્યગ્રચિતે નિઃસાક્ષે નાખી કરમને ચૂલાની અંદર નાખી દીધી. સત્જનો, ભેયું ! સત્જનોનો સદવાસ સાચત કથાણ કરી શકે છે, ત્યારે કુર્જનોનો સદવાસ સર્વનાથ ક્યાં પછી જ અટકે છે.

મર્યેદનાથ મંદનગરથી નીકળી ભારતની પૂજ્ય પવિત્ર તીર્થભૂમિઓમાં વિચરવા લાગ્યા. રસ્તામાં એ ચાન-ગોળી પોતાની મારત રિયતિમાં ફરી રહ્યા છે. અને માતૃશ્રુતિની ધૂળને વારંવાર પોતાના મસ્તક પર ચડાવી રહ્યા છે. ત્યાં એમના પર પવનમુત દનુમાનની દષ્ટિ પડી, એટલે સહેજે દનુમાનજીની એવી ભાવના યદ કે, ‘બાજ અષ્ટમની સેવા કરી, સર્વ દેવોના બાધીવાંદ મેળવી, શાંત્રી વિદ્યાનો મંથ રચી, આ મદાપ્રકરે ભારત ઉપર મહદ્ ઉપકાર કર્યો છે. તો હાલો તો ખરા, જરા નેઈએ, કે આનામાં કેવી અને કેટલી સફિન આવી છે !’ એમ કહી દનુમાનજીએ મર્યેદનાયની પરીક્ષા કરવાની ચચ્ચાત કરી.

દનુમાનજી દરિયાકિનારે ત્યાં દેવગ રેત જ છે એવી જગામાં જઈ વરસાદ પડતો હતો છતાં રેતમાં એમણે શુદ્ધ જનીવવાની ચચ્ચાત કરી. પશુ વરસાદથી રેત બીજાન છે અને પેલાને શુદ્ધ ખોદે છે તેમાં ઘસકાઈ ઘસકાઈને પડે છે. વળી જાણે પોતાને વધાર્યું પરિશ્રમ મયો દોષ તેવો દનુમાન આડંબર કરે છે. આ બધું દનુમાનજી ગુમથે પરિ-વર્તન કરી મર્યેદનાયનું ખાન પોતાના તરફ દોરવા પૂરણ જ કરી રહ્યા છે. એટલામાં તો મર્યેદનાયની દષ્ટિ તેમના પર પડી અને વેવપરિવર્તન કરેલા દનુમાનજી પાસે જઈ બોલ્યા :

“માત હજો જામ ધરકે અંદર
તજ કૂપ બનીતા દે
આજ જાહે નદિ, કૂપ બને નદિ,
વો મરખ કલવાતા દે.

(આપ)

પ્રભાતનાં પુષ્પો

લે. શ્રી વલ્લુ કોટક

[કર્તવ્ય કર્મના પાલન વગર સિદ્ધિ નથી. કર્મ છોડી. મનોરથોમાં રાચનારને આખરે દીનતા અનુભવવી પડે છે. સંસાર-સંગ્રામમાં જીત મેળવવા માટે કર્મ એ જ એક અન્યેય શસ્ત્ર છે. કર્મથી જ અર્થ અને કામની પ્રાપ્તિ છે અને તે સિદ્ધ થતાં સાથે જ સ્વતઃસિદ્ધ મોક્ષનો અનુભવ થાય છે, પણ તે કર્મ કર્મમય હોવું જોઈએ, એટલે નીતિવિરુદ્ધ ન હોવું જોઈએ, એટલે કે ખીજનું અદિત કરીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાપણું તેમાં ન હોવું જોઈએ. તેનું નામ જ કર્તવ્ય કર્મ. આ જીવન આપું કર્મક્ષેત્ર હોવા સાથે કર્મક્ષેત્ર છે. તેમાં દરેકને પ્રવર્તવાનો છંધરી નિયમ છે. જેઓ કર્મપૂર્વક કર્મમાં પ્રવર્તતા નથી, જેઓ પ્રમાદી છે તેઓ આ સંસારથી અને જીવનથી પરાજિત થયેલા છે. શ્રી. કોટક જીવેને કર્મવીર ધવાની પ્રેરણા આપતા પોતાના કાન્તદર્શી વિચારો અદિ રજુ કરે છે. આ વિચારો પ્રત્યેકને હૃદયેમાં મનનીય છે.]

કેટલાકને માટે આ જીવન એક રંગભૂમિ જેવું બની રહે છે અને આવા માણસો દિવસ અને રાત્રિ યુદ્ધ કરતાં જોવામાં આવે છે; એમને યાક લામતો નથી; બસ, એ જોડા આશા અને હિંમતનું લાખું બાંધીને આગળ વધતા જ હોય છે. મુરેલીઓની એમને પરવા નથી, પોતાની પાસે સાધનો જોઈએ છે એ જાણવા છતાં પણ તેઓ રાષ્ટ્રની પાસે મદદ માટે હાથ લંબાવતા નથી. એમને ધણી વખત દાર મળે છે, એમની યોગનાઓ ધૂળધાણી યથ જાય છે પણ તેઓ મેદાન છોડતા નથી. આશા અને શ્રદ્ધા સાથે ફરી તેઓ બેઠા થાય છે, કમર કસે છે રિપત સાથે યુદ્ધ કરે છે.

આવા ખડતલ માણસો જ રણને બાજ બનાવે છે અને મરેલબોને બેઠાં કરે છે. જીવનના પટ ઉપર આવો એકાદ તેજસ્વી સૈનિક તમને મળી જાય ત્યારે તેને નિરુત્સાહી ન કરતા; એને એમ પણ ન કહેતા કે :—

‘તે જ કામ હાથમાં લીધું છે એ તારાથી નહિ થાય, તું આડે રસ્તે ચડી ગયો છે, છોડી દે.’

આવા લડવૈયાઓને તમે મદદ ન કરી રહ્યા તો કંઈ નહિ પણ એમના કાનમાં જરૂર ઉત્સાહનું અમૃત રેડજો. એમને માટે આટલું ધણું છે. આવા લોકોમાં એવી અદ્-

ભુત શક્તિ ભરી હોય છે કે જો તમે એમનો વસી ઘાળીને એમ કહેશો કે :—

‘દોસ્ત આગળ વધ હું તને ફોલ છત્તું છું.’
તો એમનામાં એવો પ્રગળ પ્રાણ જાગશે કે તેઓ વખત જતાં તમારે ચરણે આકાશના તારા ફરી દેશે.

(૨)

કેટલાક એવા જોવામાં આવે છે કે તેઓ આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી અને શીખામણોનાં જોટલાં બધાવીને ખીજઓની પ્રગતિ રૂંધતા હોય છે. આવા માણસો તો જીવનમાં ડગલે અને પગલે મળી આવે છે. તેઓ કામ કરતા નથી અને કરવા દેતા નથી.

રસ્તે ચાલતાં તમારા માર્ગ ઉપર આવા કાષ્ટ મળી જાય તો એમને એટલું જ કહેજો કે :—

‘ભાઈ મને તારી શીખામણ સંભળવાનો વખત નથી, હું તો સૈનિક છું; પરાજય પામીશ છતાંપણ લડીશ. જે યુદ્ધ ચાલુ રાખે છે એ જરૂર કાષ્ટ દિવસ વિજય મેળવશે, પણ જે યુદ્ધથી ડરીને દૂર જશે છે એ તો સદા પરાજિત છે.’

એમને માહું હાગે તો ભલે હાગે; જીંદગીમાં બધાને પ્રસન્ન રાખવા જશો તો પછી આખરે તમારા હાથમાંથી વસંતનો ગુલાબી કાળ ચારો જશે.

દષ્ટિકેર

લેખક શ્રી હનુ બટ

આખે ડમજો બેઠને 'હનુ' સરે પીલો શેર,
ગર્વો સ્વાધી' છૂક જે દેખે દષ્ટિકેર.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની આવા પ્રમાણે પુરુષાર્થોક સત્યમર્તિ મહારાજનુ યુધિષ્ઠિરે ઈન્દ્રપ્રસ્થમાં રાજ્યસૂત્ર વત આરંભ્યો. મંડપો ઉત્તમ રીતે ગણભારી, સરસ રીતે ધ્વજ, પતકાં, હાંડી, ધુમર વગેરેથી મુંદર સમંવૃત્ત યથ રહી છે. યજ્ઞનો પૂજા કરાવેલો અર્થ પણ મંડપેશ્વર રાજા-મહારાજઓથી વિગળ મેળવી પાછો આવ્યો છે. તેના રક્ષકો, સેનાપતિઓ અને સર્વસેનાના વડા ધનુર્ધારી અર્જુન વિગળ મેળવીને આવ્યા છે. તેઓને હર્ષભેર સામંચાની ધામધૂમ સહિત મહાસભ્યોમાં ધાવવામાં આવ્યા છે. યજ્ઞમાં નોતરેલા નરપતિઓ પણ આવવા માંડ્યા છે. તેઓ મંડપની શીમા નેહ ચક્રિત બને છે. તેમના ફેટલાક પોતાનું આસન ક્યા રથાને છે તે પણ બૂલી જાય છે. આ બધી વ્યવસ્થા માટે દારામતીના અધિષ્ઠાતાની જ્ય બોધાઈ રહી છે.

મંડપમાં યજ્ઞની પૂજના દિવસે સવળા ઋષિમુનિઓ રાજા-મહારાજા-મંડપેશ્વરો આવી પોતપોતાના સિંહાસનોને શોભાવી રહ્યા છે; ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ મંડપના પ્રવેશદ્વાર આગળ દારપાળ યથ સર્વને આવકાર દેવાની ને સર્વનાં આસન બતાવવાની તથા ઉપનિશામવવાની સેવા બિઠાવી રહ્યા છે. રાત્રિ એટલી બધી પથરાઈ રહી છે, કે જાણે એક સોય પડે તો તે પણ સંભળાય.

એટલામાં મહામાની દુર્યોધન આવી પહોંચ્યો. આ બધી ઉત્તમ વ્યવસ્થા નેહ તેનો આતરદ્વરી આત્મા પ્રસન્ન થયો હશે કે કેમ તે તો એ જાણે; પણ આ વ્યવસ્થા કૃષ્ણની છે, ને તેમણે આ ગોડાવણ હરી પાંડવોને વધુ પડતા આગળ પાડ્યા. આ જાનત સદન ન થવાથી મામા સુકુનિની સલાહથી તે શ્રીકૃષ્ણ પાસે આવ્યો. અને બોલે કૃષ્ણ પ્રભુએ અનેકજણા આનાંદથી તેને આવકાર દીધો.

જ્યોહો, પધારો જાનાર હરી નહિ ને આજે કંઈ દયા કરી! પ્રભુએ મલકાતા મુખે કહ્યું. 'કંઈ સેવકને આવા!'

"આવા તો શી! તમારાથી અમારું શું વધુ યઈ થકે એમ છે, પણ કૃષ્ણ! તમારો પાંડવો પ્રવેશો વધુ પડતો પદપાત મને અધી ખેંચી લાગ્યો છે. દોરવો ન

તમારી ફોર્સના દોડ્યા છે અને પાંડવો ન ફોર્સના દોડ્યા છે. પાંડવો તરફ તમારો પ્રેમ અને પદપાત વધુ જણ્યોય છે, અને અમારા તરફ યુધાદિષ્ટિ એ શું તમને શોભે છે કૃષ્ણ! " દુર્યોધને પોતાના અભિમાનનું અને અસહન-શીલતાનું પ્રદર્શન કરી ધમકાવી કહ્યું.

"ઓહો, જ્યપતિ દુર્યોધન! મેમાં તમને પદપાત લાગ્યો! મારે પદપાત હોય જ નહિ. મારે તો જતેન સમાન છે." શ્રી કૃષ્ણ ચોતરફ ખાન આપનાં કહ્યું.

"તમે જાતે કહો કૃષ્ણ. આ રાજસૂય યજ્ઞની સંગવટ જ કરી આપે છે ને!" દુર્યોધને કહ્યું.

ભાણ આ માન્યતામાં તમારો દષ્ટિકેર છે!..... આમ વિચવાદ થાકી રહ્યો છે એટલામાં દરથી યુધિષ્ઠિર આવતા દેખાવા. જાણે કંઈ કારણસર બિડતા હોય એમ શ્રીકૃષ્ણે અભિનય કર્યો એટલે દુર્યોધને પોતાને 'ગરજ હોવાથી કહ્યું; 'કેમ કૃષ્ણ જોડો છો! કામ હોય તો ગમે કહો, હું છું."

"કામ તો ખીલું કંઈ ન હતું, પણ આ સભામાં રાજામહારાજાઓ, ઋષિમુનિઓ બેસા છે તેમથી મારે એક સારામાં સારા પુરુષની જરૂર છે."

"ઓહો, મેમાં શું, એક તો શું પણ અનેક સારા માણસ લાવું." આમ કરી જાય છે. એટલામાં યુધિષ્ઠિર આવે છે. કૃષ્ણને પ્રણામ કરી પોતે વિનંતિ કરે છે: "પ્રભુ! આપ ન હોત તો આ સભા કયેથી સમાની શોભા ન હોત. આપ પધારો. મારે આપની પૂજા કરવી છે." અને આ બધી વાત-વિનંતિ ધર્મરાજન કરી રહ્યા છે તે વખતે શ્રી કૃષ્ણે પોતે કંઈક કામ માટે બિડવાની ચેટા કરતા કરતા હોય તેમ કહ્યું.

યુધિષ્ઠિરે કહ્યું-પ્રભુ શી આવા છે! પ્રભુએ કહ્યું, 'આવા તો ન જ હોય, પણ મારે આ સભામાંથી એક નહીં રાખી નાશારા પુરુષની જરૂર છે.'

"પ્રભુ! આપ શા માટે પરિશ્રમ લ્યો છો! હું જ શોધી લાવું." આમ જાને જાણ સારા અને નરસા પુરુષોને શોધવા ગયા. દુર્યોધન મુનિમંથ્રણમાં રાજા-મહારાજાઓમાં અને સભામાં દરેક દરેક વ્યક્તિના સિંહાસને ફરે છે. જુએ છે ને વિચારે છે, "આ અનન્ત ઋષિ મહાપુરુષ ખડા, યિદ્ધિઓ વાળા મેં ખરા, પણ સમુદ્ધન જગ આચમન કરી જઈ મણી જગત્વર પ્રાણમિતિ ત્રાસ લીધો. મારે એ

કેમ સારા ! અમુક ક્ષણે અમુક ક્ષુ" માટે એ રી રીતે સારા ગણાય ? એમ અપિ-મુનિઓના દોષો જોયા પછી રાગઓનું અવલોકન ક્યું. પહેલાં ગુણ તો જુઓ, પરંતુ દોષો વધુ આગળ કરે, એટલે એવડી ગોટી સમજામાં તેને એક પણ અત્યુરુષ ન જણાયો. પછી પોતાનું પણ અવલોકન ક્યું અને રાજ યગો.

યુધિષ્ઠિર દુર્યોધનની પાછળ એ ચાર ક્ષણો જોટલા દૂર હતા. તેઓ પણ બધા અપિમુનિઓ અને રાગ-મદા-રાગઓને જોતા અને એમના ગુણો નિહાળતા પ્રભુ પાસે આત્મા.

દુર્યોધન આવીને કહે છે : "કૃષ્ણ ! તમે મને કોઈકેટલો રખડાવી માર્યો. આમાંથી મને તો એકેય સત્યગુણ કે સત્યુરુષ ન જણાયો. દરેક રીતે સારો પુરુષ જોઈએ તો હું જ છું.

દુર્યોધન સર્વને દોષવાળા અને પોતાને જ સારો પુરુષ કહી રહ્યો હતો એટલામાં યુધિષ્ઠિરે આવીને 'કહ્યું, પ્રભુ ! મને તો આ સમજામાં કોઈ નિષ્કૃત, અગુણ કે નકારા દેખાયા નહિ. બધા જ સત્યુરુષો છે. ને કોઈ નકારા હોવાનો હું જ છું ! હવે આતા કરો."

ભગવાન કૃષ્ણે કહ્યું : "જેવું દુર્યોધન ! આતું નામ તે દર્શિર. આપને આ મદાસજામાંથી કોઈ સત્યુરુષ ન

મળ્યો તે યુધિષ્ઠિરને અસત્યપુરુષ ન જડશે. સત્તા એક જ છે; રાગ મદારાગઓ, અપિમુનિઓ કે સંતો-મહાપુરુષો કોઈ અદ્વાઈત બધા નથી. આપ પણ રાગ છો તે યુધિષ્ઠિર પણ રાગ છે. આપે જે એ આપે જોયું તેવું જ યુધિષ્ઠિરે જોયું છે. છતાં આપને સારો કોઈ ન દેખાયો તે યુધિષ્ઠિરને કોઈ પોટા ન દેખાયો. આતું નામ દર્શિર. તમારા મનના વિચારો જ તમને એમ જણાવી રહ્યા છે કે હું પદ્મપાતી છું. વાસ્તવિક રીતે તેમ નથી. તમારા મનના વિચારો જ તમને દર્શિર કરાવે છે."

વદાલા આતમન્યુઓ ! કમળાવાળો સર્વ જગતને પીળું દેખે છે. મનનું મિથ્યાભિમાન દેવદર્શિનો-સ્વાયં-દર્શિનો કોડો જન્માંવી આપણા અંતઃકમાં સારી વાતોને પણ કુત્રામાંથી જોવાડાવે છે. એવું નામ જ દર્શિર. આ મહામારતનું સુંદર દર્શનત મિથ્યાભિમાન, સ્વાયં તથા રાગ-દેવનો ત્યાગ રષ્ટ્ર સીખવે છે. વહેવારમાં આવ્યા ધણીય ધરમથુ દાખલા બને છે. એક માણસ અમુક વાત કહેતા હોય તેને બીજે માણસ બીજી સ્વરૂપમાં જ સમજી-દર્શિરે જોતો કરી વિરોધ કરે છે. પણ તેમ નહિ કરતાં બરાબર સમજના પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને પરના ગુણ અને પોતાના અવગુણ પારખતાં શીખી શક દર્શિ પ્રાપ્ત કરી એ માનવતા છે.

સર્વધર્મ-સમભાવ

સત્યસાધક સર્વ ધર્મ પ્રત્યે સમભાવ રાખ્યો, પણ અધર્મના તો વિરોધ જ કર્યો. પછી એ અધર્મ પોતાના કે બીજાના ધર્મને નામે આવતો હોય કે સ્વતંત્રપણે આવતો હોય. ત્યાં માણસ એવું અભિમાન નહિ રાખે કે પોતાનો જ ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે અને મનુષ્યમાત્રને પોતાના ઉદ્ધાર માટે તેનો સ્વીકાર કરવો આવશ્યક છે. એ તેને ઊડશે નહિ, તેમ તેનો દોષો તરફ આંખોનીંચામણીંચે નહિ કરે. એ જોયો પોતાના ધર્મ પ્રત્યે આદરભાવ રાખ્યો, તેવો જ આદર-ભાવ બીજા ધર્મ અને તેમના અનુયાયીઓ પ્રત્યે પણ રાખ્યો અને દરેક માણસ પોતપોતાના ધર્મના સિદ્ધાંતોને જ બરાબર પાળે, એવી જ હુમ્મલા કરશે. નિંદક બુદ્ધિ પરમધર્મનાં છિદ્રો જ શોધશે. સત્યસાધકને દરેક ધર્મમાં સત્ત્વની જ બાબત વિકસેલી જણાશે. તેનો તે અર્થ તે શ્રદ્ધા કરી લેશે. આથી સત્ય-શોધક પુરુષ દરેક ધર્મના અનુયાયીને જાણે એ પોતાના ધર્મના ગંદો હોય એમ જાણશે.

આમ સત્યશોધક પોતાના ધર્મના ત્યાગ કર્યા વિના સર્વધર્મોના અનુ-યાયી જેવો હાગશે.

—મહાત્મા ગાંધીજી

ભગવાન ભીષ્મ

લે. કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ શર્મા

કાળને થ'લાવતા તે બ્રહ્મચારી હિંદના
બહાલા આત્માનહા। આને આપની સમસ્ત ભારતના
એક બધા બદ પુરુષનું રેખાચિત્ર દોરી બતાવવા ઈચ્છું
છું. એમને જયત અને મહાભારત અનેક નામોથી
સંબોધન આપે છે. કોઇ 'બ્રહ્મચારી ભીષ્મ' કહે છે; કોઈ
'કર્મચોરી ભીષ્મ' કહે છે; કોઈ 'મનુવેદવિચારક ભીષ્મ' કહે
છે; કોઈ 'પિતૃમકત ભીષ્મ' કહે છે-એવા અનેક સંબોધનો
આપે છે. ત્યારે આજ હું ભગવાન ભીષ્મનું સંબોધન
આપું છું.

"છે અમરો રત્ન આ ભારતભૂમિની ખાણમાં
મળશે તમેને કંઈક તેમના કથા-પુરાણમાં"

પરંતુ દુર્ભાગ્ય છે ભારતવાસીઓના કે હાલની
દુનિયાના માનવીઓના હૃદયમાંથી કથા-પુરાણનો મોઢ
ઓછો થતો જાય છે. ખરેખર એ આપણી કમનસીબી
છે. કસિદેવના સામ્રાજ્યમાં હાલના માનવીઓ દિન-
પ્રતિદિન માનવધર્મથી બદ ધર્મ રહ્યા છે. અને હું તો
પ્રતિદિવસ મારા આખ્યાનોમાં કહું છું, કે એથી જ
ભારતવર્ષને માથે કદ ઉપર કદ છે. જંગો! જંગો! મારા
ભારતીય બાઈ-બેનો, જંગો ને જુઓ કે જે ભારત ઉત્તરના
ઉચ્ચ શિખર પર આરોહણ કરતું હતું તે આજ દિન-
પ્રતિદિન બેઠા બેઠામાં કોતરણું જાય છે. છતાં ભીષ્મ
પદ્મા પશુ તંબૂડી જેવો તદ્દનસાર આજની દુનિયા
ચારેકારથી દેરાનપરેશાન થઈ રહી છે. અને આર્ષતને
લાત મારી અનાર્ષતમાં કડકું કષ્ટ રહી છે. અને અનેક
નાતનાઓ ભોમથી રહી છે. છતાં નેરશોરથી ખૂસો પાડે
છે કે, 'આપણે બહુ વધ્યા છીએ.' છતાં મને દુઃખ એ યાવ
છે કે, આપણા! જરા આવી ચરિત્રો વાંચી-વિચારી જરા
ખ્યાલ તો કરો-જરા પ્રયત્નતમક જુદિથી વિચાર તો
કરો. અરે 'કોમન સેન્સ'નો તો ઉપયોગ કરો, તો સમજાય
કે આપણે આજનું નદિ પશુ કદલા પાછળ પડ્યા છીએ।
જંગો! જંગો, લેવા!

કલ્પજી આપ્યો કે,

કલ્પજી આપ્યો કેવા!

નિદાને ત્યાગે લેવા!

જંગો! જંગો, લેવા! કલ્પજી,

ભારતની માટીમાં જ એવા કોઈક અઘોષિક તરવે
સમાપેલા છે, કે ભારતની ભૂમિમાંથી જેવા પત્થરો પાડે

'છે એવાં બીજે રત્ન પથુ સંભવનાં નથી. જે
હાલની સારી થે દુનિયા પશિમનું' અંધ અનુકરણ કરી
રહી છે. પરંતુ એ અનુકરણ કરનારાઓને પૂછું છું, કે
તમે જેને 'સ્વર્ણ' માનો છો એ પશિમમાં એક તો
'ગંધી' વા 'જવાહર' વા 'સુભાષ' બતાવો। માટે ખાસ
બાંધણી! જરા પાછું વળાને તો જુઓ. અને પૂર્વના
ભારતની ભવ્યતાને તો સમજો. એર! પથુ હું માનું છું
કે 'અધૂરા' થરો છલકાય અને ખાલી ચણે વાગે થણે!
તદ્દનસાર આપણી દુર્ગતિ થઈ રહી છે. આપણામાં
ભીરુતા આવી ગઈ છે. આપણામાં 'માનવતા' કોને
કહેવી તેનો પથુ ખ્યાલ નથી. અને જે માનવીએ
કુર્કનો માનવો દેતો। એવું કુર્કભતાએ મેળવેલું મનુષ્યત્વ
પ્રાપ્ત કર્યું પછી તે 'મનુષ્યત્વ યા અર્થે' મેળવ્યું છે'
તત્ સંબંધે વિચાર કર્યો પશુ કર્યો નથી એવા
માનવીની 'માનવી' તરીકે કદી અનુભવી થતી નથી. એ તો
ભારતમાતાને ભારણ છે. એક કવિની લેખકાંક્ષિત છે:-

"જનુની જણે તો ભક્ત જણે કાં હાતા કાં શૂર;
નહિ તો રહેજે વાંછણી મત શુભાવીશ તૂર"

જગતની આર્ષરમણીઓ! હું તો તમને કરમ્પુટ
કરી પ્રાગ્મના કરું છું, કે તમે દુનિયાનું ધક્કર ધક્કરી
માતાઓ છે.

હું તો મારા આખ્યાનમાં પ્રતિદિવસ કહું છું, કે 'સો
અખ્યાપકો, સો માસ્તરો અને સો ગુરુઓ જે ઉપદેશ
આપે તેનાં કરતાં એક મા ઉપદેશ આપે એ વધારે
અક્ષરકારક નીવડે છે.' માટે માતાઓ! જંગો, અને તમારા
બાળકોને સફળદેશના પાંડ પઠાવી કર્તવ્યનિઠ કર્મચારીઓ
બનાવો। સીતા સતી તારામતીના કામજા છે.

એ 'દેવોઓ' થઈ ગઈ છે દેહ :હિન્દુસ્તાનમાં અને
એટલા જ માટે લેખકાંક્ષિતારે લખ્યું છે, કે 'દે માતાઓ!
બાળક થા બાળકોને જન્મ આપો તો ભીષ્મ જેવા
જન્મને જન્મ-પેશ. બ્રહ્મ જન્મ-માવવાની તમારામાં તામત
ના હોય તો પોતાના ધનનો સફળિયોગ કરનારા દરિદ્ર-
નાગવંશના સેવકોને જન્મ-માવો થા પિતાને માટે આજીવન
બ્રહ્મચારી રહી સામ્રાજીની લાત મારી દે તેવા
પિતૃમકત ભીષ્મ જેવાને જન્મ-માવો થા ધર્મને માટે-
દેહને માટે પ્રાણની કુરબાની કરી દે તેવા દેશપ્રેમી

અને ધર્મપ્રેમી બીજા જન્માવે. પંથુ ભારતી માતાને-
ભારતી માતાના નામને બદલાવ ન થવો એ એટલા
જ માટે આજે હું આપની સમક્ષ દેવદંતાના શુભોચી
આશીર્વાદોને 'લગ્નવાન બીજા' સંબોધન આપી એના
અંતરદેહને આપની આગળ રજુ કરું છું. તો બહુ
વાચક! તેનું મનન-નિદિધાસન કરી શુદ્ધ આચરણમાં
આચરીશ વા વર્તણૂકમાં મુકીશ વા તારા બેઠાવસોમાં
બાળકોને આ રૂપાચિત્રને રજુ કરી બતાવો, તો બાપલા!
હું મારા લીધેલા પરિશ્રમને જરૂર સફળ માનીશ. અસ્તુ ॥
ભારતના સંપ્રદાયો શાંતિ રાખ અને પતિતપાવન
ગંગાનાં અંશાવતાર-લગવતી ગંગાથી ઉત્પન્ન થયેલા
લગવાન બીજા હતા.

“પિતા યસ્ય શુચિર્મૃતો માતા યસ્ય પતિવ્રતા”

જેના પિતા પવિત્ર હોય અને જેની માતા
પતિપરાયણ સતી સી હોય એ ઉભવના થોડા જ
બાળક જન્મે છે તે જ બાળક મહાન થઈ શકે છે.
એના શાખો શાંતિ, અને ગંગા પૂરા પાડે છે.

સન્મનો! સંશય તો પડશે કે પતિતપાવની ગંગાના
અંશાવતાર બીજાને ગંગા સાથે સંબંધ નેડવાની શી
જરૂર! એ મંથન નિવારવા હું આપની સમક્ષ શાંતિનું પૂર્વ-
દુર્ગત રજુ કરું છું.

પૂર્વે મહાબીજ નામના ભારતનો એક સંપ્રદાય હતો.
એજેન્સીસંપ્રદાયીરિતે લાત મારો દહ મહાદેવ, ધર્મનિયોગનું
પાલન કરી, પુષ્કળ જપ અને તપ કરું હતું અને
એના કળમાં એ મુલ્ય પછી સ્વર્ગમાં ગયો. સ્વર્ગના દેવ-
દેવીઓ આ પ્રવચણો મહાબીજનાં દર્શન કરવા એકઠાં
થયા અને સ્વર્ગના અધીષ્ઠાતા દેવરાજ કદે મહા-
બીજના સંમાન અર્થે એક દેવ-દેવીઓના અને ક્રપિ-
મુનિઓના દરબાર ભર્યાં. તેમાં સર્વે મહાબીજની વંચો-
બાધા ગીતા હતા અને અનેક ધન્યવાદો વરસાવી રહ્યા
હતા. એટલામાં ગંગાજી મુર્તિમંત થઈ સમાધાનકર્મમાં
પ્રવેશ્યાં. એક તો ગંગાજી અદિતીય સ્વરૂપવાળાં હતાં અને
પોતે આ દેવસમાધાનમાં આવતાં મોડાં પડી ગયાં હતાં માટે
બહુ જ ઝડપથી તેઓ સમાધાનકર્મમાં પ્રવેશ્યાં. એટલે
સ્વર્ગની દરિયા ગંગાજી પર પડી. સ્વર્ગમાં તો નિરંતર
શીતલ, મંદ અને સુગંધયુક્ત પવન વાવા જ કરે છે.
એટલે ઝડપથી આવતાં ગંગાજીના મસ્તક પરથી ઓ-
ટલું ઓટલું ખસી ગયું. મેં આપને આજળ જ લખ્યું છે કે

સ્વર્ગની દરિયા ગંગાજી પર પડી છે. એમાં મહાબીજની
દરિયા પંથુ એમના પર પડી.

સંસ્કૃતમાં સી જન્મેરે ખુદ્દાં માંથે હોય છે ત્યારે
તે વધારે આશ્ચર્ય દેખાય છે અને એટલા જ માટે
આપણી આજે માતાઓ પોતાની સાડીને સંરેખી રીતે
મસ્તક પર ઓઢેલી રાખે છે. અદિતી તો પવનથી ગંગા-
જીનું ઓટલું ખસી ગયું એટલે એ જ સમયે બીજની
દરિયા ગંગાજી પર પડી અને ગંગાજી તો બીજને જોવા
આવતાં હતાં. એટલે એમની દરિયા તો બીજ પર હોતી જ,
ત્યાં ગંગાજીની સંદરતા, જોઈ બીજના મોહોમોહો અવાજ
નીકળ્યો: ‘ઓંહા, કેટલી સંદરતા!’ એ શબ્દ સાંભળતાં
ગંગાજી પંથુ લગ્ન પામી ગયાં અને ત્યાંની ત્યાં જાણ
રેહા. દેવમંડળે પંથુ બીજના શબ્દો સાંભળ્યાં; જેથી
ક્રન્દ રાગે બીજને કહ્યું કે, ‘હવે તમે સ્વર્ગમાં રહેવા
લાયક નથી થયા. માટે પોછા ભારતની કર્મભૂમિમાં
જાઓ. (જન્મો.)’ ત્યાં તમે શાંતિનું રાજ તરફે ઝાળ-
ખાંચો અને જે સ્વતંત્ર ગંગામાં તમારા આસક્તિ થઈ છે
તે ગંગાને અંશ તમારી પત્ની તરીકે ધરો.’ સન્મનો! મિથુન!
એ મંડી જવા પુનઃ જાતર બીજને અને ‘લગ્ન’ને
આટલું સંદેહ કર્યું પડે છે. જ્યારે આજની ‘આધુનિક
જમાનાની માતાઓ રસ્તામાં ચાલતાં નજીકની મિત્રને ‘ધા
ચાલો’ પોતાના પ્રસંગોને ખુદે કરે છે અને
પરવા પુરુષને પોતાની રૂપનું ‘દુરંદી’ દરિયા કરવી દે
છે. અરેખર બો વંરણ અત્યંત શોચનીય છે. બીજની
અને ગંગાની રહેજ જાણથી એ બંનેને ‘પુનર્જન્મ
ધારણ કરવા પડ્યા તો આપણે જાણીએકેકે કેટલી
અનેક બીજો આપણે કેટલા પુનર્જન્મો ‘ધારણ કરવા
પડશે એનો કાંઈ એ ખ્યાલ જાણો છે.!

“સેવા પતિની આદતી ભારત તણી સન્મનોઓ”;

“પ્રાણુ દધને પાળતી સતીધર્મને સન્મનોઓ”;

“તે નારીઓ આજે અહો દેશન મેહો લેખાય છે”;

“તેથી જ ભારતવર્ષની આ અર્પણતિ દેખાય છે.”

સરદારબાનો કેટલાક ખૂબી જોઈને એક મોગલ
શાહજોડા એના રૂપ પર જાડા બન્યો હતો અને સરદાર-
બાને દરેક રીતે ખરાબ થવું પડ્યું હતું. અને ઉવટે,
પ્રાણવિસર્જન કરવા પડ્યાં હતા. ન્યારેલાની આધુનિક
દેવે રંગોએકેકેકેકે સીનેમાની સમિતીનીઓ બનવાના
રાડ જાણ્યા છે. ભારત! તારી આ દરિયા! હું તો કુષ્મંદ

સ્વાર્થમાં સંભળ થએલી સુંદરીઓને કરજદ પ્રાર્થના કરું છું
 કે માતાઓ ! તમે દિનપ્રતિદિન માતૃપદ્ધતી વચ્ચે
 યજ્ઞ રજા છે. માતાનું સ્થાન પિતા કરતાં પણ અધિક
 હોય છે. માટે બોદું અર્ધ અનુકરણ કર્યા વિના તમારા
 પિતા અને પતિના ઉચ્ચ કુલને દીધાવે. આજ દુનિ-
 વામાં બીજા ક્યાંય જયતો નથી તેથી માતાઓ સાચી
 બસા બને. અને બીજા જેવા પ્રવરે જન્મથી ભારતને
 સુરાભ્ય બનાવવાની પ્રેરણા કરે. જો કે દાદ ભારત
 આઝાદ બન્યો છે એ એક જ મહાત્માના તપના ફળ-
 રૂપ છે. પરંતુ આઝાદીની માધ્યમશ્રા અને બીજા પાસે
 કરી વ દક્ષતા નથી. માટે આવેલી આઝાદી છીનવાઈ ના
 બધ એની ખાતર ભારતના બાકીર બીજાનું જીવન-

ચરિત્ર વાંચી-વિચારી આચરણમાં મૂકીશો તો ભારત
 સ્વર્ગનું નંદનવન બની જશે. પણ દાદ તો નંદન-
 વનની કાળને જ પડી નથી. દાદ તો સૌ પેલપેલાના
 બગીચાઓમાં સુગંધ વિનાનાં ઝાડવાં રાખે છે. પણ
 એનાં સુગંધ વિનાનાં ફુલો ગંધિત પુષ્પો દેખાવમાં જ
 સારા હોય છે. એના મોઢમાં પડ્યા વિના, અને એનું
 અર્ધ અનુકરણ કર્યા વિના ભારતને નંદનવન બનવા દે.
 તમારી કલ્પનાના નંદનવનમાં તમે સ્વર્ગ બાજતો દે
 પણ હું તેમાં નરક ભાણું છું. માટે બાપડા ! ભારતને સુર્ગ-
 થથી બરપૂર કરી નંદનવન થવા દે એ જ અભિલાષ.

—અર્ધ

ભક્તોનાં લક્ષણ

(વસંતવિગ્રહ)

દેવ તરુ, સુખદુઃખ સમ લે રહે છે,
 કારણકે સત્ સત્ રનેડ સહુ પર છે;
 વૃષ્ટિ તરે, મન સદા વરા લે કરે છે;
 કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે... ૧

પ્રાણી તણી બૂઝ કદિ ઉરમાં ન લાવે,
 આપી ક્ષમા ઉત્તરમાં તપને શમાવે;
 બૃહદા તણે પરમ માર્ગ બની રહે લે,
 કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે... ૨

ઉદ્વેગ ના કદી ધરે જન તેમનાથી,
 ઉદ્વેગ ના કદિ ધરે જનથી વળી તે;
 લે હૃદય કોય, બધ આદિ તણ રહે છે,
 કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે... ૩

ધૃષ્ટા રહિત, કંઠ સત્ સદા કહે લે,
 આરાધા, વ્યથા, હૃત, સત્ અળગાં રહે છે;
 કોઈ સદા શુભ કરે, શુચિ, દક્ષ, લે છે,
 કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે... ૪

લે સુખ-દુઃખ થકી ના હળવે જરાપે,
 કોઈ કરે, ફળ તણી નવ આરા રાખે;
 ત્યાગી રહી, મન પરે મમતા ધરે લે,
 કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે... ૫

કાંઠે નહીં અનંગ-અભિ મદ્યો કાપિ,
 રૂપેશ નહીં નિષિધ તાપ વગો કાપિ;
 સંતાન, માન, સુખ, સ્વપ્નસમું ગણે છે,
 કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે... ૬

સત્, સખા, સહુ ગણી સરખા રહે લે,
 નિઃસ્પૃહ ભણી કદી નજરે કરે ના;
 આપ્તિમાં દંડ રહી મુગ્ધને રૂમરે લે,
 કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે... ૭

સંપ્રદ, મોન, વગો સંગ રહિત લે છે,
 કોઈ સદા શુભ-અશુભ મને સમર્પે;
 છે રાગન, કાન્ત, ઉરમાં સમતા ભરી છે;
 કહેતા પ્રભુ સહુ થકી પ્રિય એ મને છે... ૮

—ધીરમાઈ બી. પુરોહિત

શીખનો લાયકે

અનુવાદક-શ્રી અમૃતલાલ નરસિંહદાસ ગાંધી

સુખ-દુઃખમાં સમતા રાખનાર શુકદેવજી:-

ખેડૂતની ધમ્માનદારી :-

પિતા વેદવ્યાસજીની આગાધી શ્રી શુકદેવજી આત્મ-
યાન પ્રાપ્ત કરવાને માટે વિદેહરાજ જનકની મિથિલા
નગરીમાં પહોંચ્યા. ત્યાં બળીયામાં દાધી, ધોણ, રથ
અને શ્રી પુરુષોત્તે નેવાં. પરંતુ તેમના મનમાં કોઈ
વિકાર ન થયો. તેઓ મહેલના દરવાજા પર બેઠા,
ત્યારે દારપાળોએ તેમને ત્યાં તડકામાં રાંધી દીધા. ખેસ-
વાનું પથુ ન હતું, તેમજ કાંઈ પૂછ્યું પથુ નહિ. તે
જગપથુ ખિત થવા વગર તડકામાં બિભા રહ્યા. થોડાક
સમય પછી એક દારપાળે તેમને સન્માનપૂર્વક બીજા
દરવાજા પર દંડી છાયામાં પહોંચાડી દીધા. તે ત્યાં
આત્મચિંતન કરવા લાગ્યા. તેમને ન તો તડકા અને
અપમાનથી કોઈ ક્લેશ થયો અને ન તો દંડી છાયા
તેમજ સન્માનથી કોઈ સુખ થયું.

ત્યારજાક રાજમંત્રીએ આવીને તેમને સન્મા-
નની સાથે સુદર પ્રમદાવનમાં પહોંચાડી દીધા.
ત્યાં પચાસ નવયુવતિ સ્ત્રીઓએ તેમને ભોજન કરાવ્યું
અને લઈને હસતી, ખેલતી, ગાતી અને નાના પ્રકારની
ચોપરા કરતી પ્રમદાવનની શોભા દેખાડવા લાગી. રાત્રે
તેમણે શુકદેવજીને સુદર પથંગ પર બહુમુલ્ય દિવ્ય બિજાનું
બિજાવીને બેસાડી દીધા. તેઓ પગ ધોઈને રાતના પહેલા
ભાગમાં ખાન કરવા લાગ્યા. ખાનની વખતે પથુ પચાસ
યુવતિઓ તેમને ઘેરીને બેસી લઈ. પરંતુ તે કોઈ પથુ
પ્રકારથી શુકદેવજીના મનમાં કોઈ વિકાર પેદા કરી શકી
નહીં.

એટલું થવા બાદ બીજા દિવસે મહારાજ જનકે આવી
તેમની પૂજા કરી અને બેંચા આસન પર બેસાડીને
પાવ, અર્ધ અને ગોદાન આદિથી તેમનું સન્માન કર્યું.
પછી પોતે આઠા લઈને ધરતી પર બેસી ગયા અને તેમની
સાથે વાત વીત કરવા લાગ્યા

વાતચીતના અંતમાં જનકે કહ્યું-‘તમે સુખ-
દુઃખ, લોભ-લોભ, નાચ-ગાન, ભય-ભેદ બધાથી મુક્ત
પરમ જાની છો. તમે તમારા જ્ઞાનમાં બેઠાપ માનો છો,
એટલી બૂલ છો. તમે પરમ વિજ્ઞાનધન થઈને પણ
તમારો પ્રભાવ નજીકતા નથી.’ જનકજીના બોધથી તેમને
તેમના સ્વદુઃખો પતો લાગી ગયો.

એક ધનિક વેપારી મુસાફરીમાં રાત પસાર કરવા
માટે કોઈ નાના ગામમાં એક ગરીબની ઝૂંપડીમાં બેઠો.
ત્યાંથી પાછા ફરતી વખતે તે તેની સોનામહોરાની
થેલી ત્યાં બૂંધી બેઠો. ત્રણ મહિના બાદ તે વેપારી
ફરીથી તે રસ્તે થઈને જતો હતો. દેવેચાથી તે જ
ગામમાં રાત પડી અને તે પેલા ગરીબના ઘેર બંધન
બિભા રહ્યો. મહોરાની થેલી રસ્તામાં કપાક પડી બંધ થઈ
એમ ધારી તેણે તે થેલીની આગા છાડી દીધી હતી.
ઝૂંપડીમાં આવીને બિભા રહેતો જ ઝૂંપડીના સ્વામીએ
આવીને તેને કહ્યું-‘શોકજી ! તમારી આ મહોરાની થેલી
અહિંયાં રહી બંધ હતી, તે લો. તમારું નામ-સરનામું
નહીં નજીકવાથી કું હતું સુધી તમને આ થેલી પહેલ
ચાડી શક્યો નથી. એ’ તેને અત્યાર સુધી ધરમાં રાખી
મૂકી હતી. ધરમ મરીખ ખેડૂતની ધમ્માનદારી પર
આપારી મુગ્ધ થઈ ગયો. અને એટલે બધો ખુશી
થયો કે તેના શુશુ ગાતાં માતાં યાદયો નહિ અને
અન્તમાં ગહુ આમલ કરીને તેના છાકરને પોતાની
સાથે લઈ ગયો.

કથા :-

અમેરિકાના સંયુક્ત રાજ્યના એક પ્રેસીડેન્ટ એક
દિવસ રાજસભામાં બંધ રહ્યા હતા. રસ્તામાં તેમણે એક
સૂચરને કાલમાં ખૂંચી બેંચેલાં જોયા. સૂચર કાલમાંથી
નીકળવા માટે તનુતોડ મહેનત કરી રહ્યો હતો, પરંતુ
તે જોડવી મહેનત કરતો એટલો વધારે કાલમાં ખૂંચી
જતો હતો. સૂચરનો આ દયાજનક ત્રાસ જોઈને પ્રેસી-
ડેન્ટ સાહેબથી રહેવાનું નહિ, તે પોતાના પોષાક સહિત
કીચડમાં ફૂડી પડ્યા અને સૂચરને ખેંચીને બહાર કાઢી
લાગ્યા. નોકરીનો સમય થઈ ગયો હતો, એટલા માટે
તે કીચડ કારેલાં કપડાં સાથે રાજસભામાં ગયા. સજાના
માણસો તેમને આવી દશામાં જોઈને નવાઈ પામ્યા.
લોકોના પૂછવાથી તેમણે બંધી બીના કહી સંભળાવી,
ત્યારે લોકો તેમની દયાગુતાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.
તે પર પ્રેસીડેન્ટ સાહેબે કહ્યું-‘તમે લોકો નકામી મારી
તાગેફ કરો રહ્યા છો. મને સૂચર પર કોઈ દવા ન
હોતી આવી, પણ તેને છૂટી રીતે કીચડમાં ફાંસીએથી

એકને મને કુઃખ યઈ ગયું અને મેં મારા કુઃખને મટાડવા માટે તેને બહાર કાઢ્યું. એમાં મેં સુઅરની કોઈ બાધાઈ દરી નથી પણ મારી પોતાની બાધાઈ કરી છે. કેમકે તેને બહાર કાઢતાં મારું કુઃખ દૂર યઈ ગયું.

એક જ વાક્યથી જીવનપસંદા:-

વૌરન હેરિટંગ્સના જમાનામાં ગંબા ગોર્વિંદસિંહ તેમના પ્રધાન હતા. ગંબા ગોર્વિંદસિંહનો અત્યાચાર ઈતિહાસપ્રસિદ્ધ છે. તેમણે પ્રમને બહુ ચૂની ચૂરીને પોતાના પતનનો કાંડાર લયો હતો. કૃષ્ણચંદ્રસિંહ તેમનો પૌત્ર હતો અને તે ઉડીસાનો દીવાન હતો. તે મોઝ-શાખમાં પોતાની જીંદગી વીતાવતો હતો. એક દિવસ તે પોતાની જમીનદારીનું કામ એકને ધેર પાછો ફરી રહ્યો હતો. રસ્તામાં તેણે એક છાકરોને પોતાના પિતાને નીચે પ્રમાણે કહેતા સાંભળ્યું-“બાલુજી રાત યઈ ગઈ પણ અત્યારસુધી દીવો ચેતાયો નથી તો ચાલો,

હું ચેતારી આપું.” છોકરીના આ સહજ શબ્દોનો વિચાર-વૈકલ્યમાં ફોજા સુરક કૃષ્ણચંદ્ર પર મોટો પ્રભાવ પડ્યો. તેના હૃદયમાં અપૂર્વ ભાવ જાગી ઊઠ્યો. તેણે વિચાર્યું-“છોકરીએ કેની સરસ વાત કરી! મારી જુવાની વીતી રહી છે. છાંદગીનો અંત નિશ્ચય આવી રહ્યો છે તો પણ મેં હજી સુધી મારા હૃદયમાં માનસી દીવો નથી પ્રગટાવ્યો. મારે પણ મોટા ભવાનક બન્ધ-સાગરની પાર જવું છે, પણ મેં હજી સુધી કોઈ તૈયારી નથી કરી.”

બસ, આ વિચારો આવતા જ તે સંસારનો ત્યાગ કરી જંતવન યાત્રી નીકળ્યા, અને ત્યાં લાલાગોશુના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. તેમણે લાડપો રૂપિયા ખરચીને મોંઢર બનાડાવ્યું અને પછી પોતાની સર્વ સંપત્તિ પરોપકારમાં ખરચીને પોતે માધુકરી માગીને જીવન-નિર્વોહ કરવા લાગ્યા. એક સાધારણ જેવી ઘટનાથી જીવનવાતાનો પંથ મિલકુલ બદલાઈ ગયો.

કલ્યાણકુંજ

સે. શ્રી. લાલજીવિ. બક્ષી

એ કેન્દ્ર છે, એક કુઃખનું, બીજું સુખનું. કુઃખના કેન્દ્રમાં બેસી ચાહે ગમે એટલી સુખની વાતો કરો, મ્યારે પણ સુખી યઈ શકાતું નથી. અને સુખના કેન્દ્રમાં પહોંચવાથી કુઃખ શોષ્યું પણ નથી જડતું. જગતનો આશ્રવ કુઃખનું કેન્દ્ર છે, અને પ્રભુનો આશ્રવ સુખનું. બસે કોઈ ગમે એટલી બોમ્બી-બોમ્બી વાતો કરે, ત્યાં સુધી જગતના આશ્રવથી સુખ પામવાની આશા છે, ત્યાંસુધી એ એવો સુખી નથી યઈ શકતો. જેની રીતે અગ્નિની ઝાગમાં પડેલા આંખી કેવળ વાતોથી શીત-જતા નથી પામતો. એટલે જગતનો આશ્રવ છોડી પ્રભુનો આશ્રવ કરો. એ સુખના કેન્દ્રમાં રિયર યઈને પંજી ભડે કુઃખાલવ સંસારની વાત પણ કરો, તમને કુઃખ એ પ્રકારે નહીં પ્રગટવાયે, કે જે પ્રકારે દિમા-લવના ખરડમાં બેઠેલા પુરુષને ગરમી નથી પ્રગટવાવતી.

માન ઉપર તમારું કોઈ પણ આસરણ ધકો મારે એવું નહીં કરો તો તમે જાતે જ સર્વના પાપા બની જશો. પછી તમને સર્વકોઈ હૃદયથી ચાદશે અને તમે તમારો ઇચ્છાનુસાર અધિકારથી સર્વ કોઈને સન્માર્થે પર લાવી શકશો.

x x x

બીજાની સાથે એવું કોઈ ખરાબ વર્તનકારે પણ ન કરે, કે જેનું બીજાઓથી તમે તમારી સાથે નથી ઈચ્છતા. જો તમે બીજાઓ પાસેથી સન્માન, સત્કાર, ઉપકાર, દયા, સેવા, સહાયતા, મેત્રી અને પ્રેમ આદિની આશા રાખતા હોવ તો પડેતું બીજાઓ પ્રત્યે તમે આવું સપથું વર્તન કરો.

x x x

બીજાઓથી આપણી વાતના સમર્થનને સારું જ એની સંમતિ ઇચ્છો નહીં. બૂલ-ચૂલ બનાવવાને વારતે જ એનો અગ્રિપ્રાવ (શા.) પૂછો અને બ્યારે કોઈ બૂલ બનાવે ત્યારે માફ ન માની એના ઉપર વિચાર કરો તથા એનો ઉપ-કાર મેળો. બ્યારે એ કોઈ એવી બૂલ જણાવે, જે

x x x
સર્વકોઈમાં પરમાત્માનો નિવાસ સમજી, સર્વ-કોઈનું સન્માન કરો, અપમાન તો કોઈનું પણ કરો નહીં. પોતાનું માન છોડીને સર્વકોઈનું સન્માન કરશો, બીજાના

આપણામાં ન જાણતી હોય, તો પણ એના અભિ-
પ્રાય પર સન્દેહ ન કરો. ફરીથી તમારું હૃદય
અને આચરણ તપાસો, ક્યારે-ને-ક્યારે બૂલ
ધુપી સંતાઈ રહેલી મળી આવશે. કદાચીત ન
પણ મળે અને બૂલ ખતાવવાવાળાની જ બૂલ હોય, તો
પણ એના આભાર માનો, કે જેણે તમને સંધારવાને સાફ
તમારી બૂલ જતાવવા જેવું નાનું કામ સ્વીકાર્યું, અને
એ કામમાં પોતાનો વખત આપ્યો.

x x x

તમારા માર્ગ ઉપર કાંઈ ન ચાલે તો ખોટું માનો
નહોં, ઘૂણા કરો નહીં. બદલે તમારા માર્ગ અતુસાર કામ
ન કરવાના કારણથી, એને કાંઈ નુકસાન થયું હોય અને પછી
એ ક્યારે પણ તમને મળે તો એને એવું ન કહો કે
મારા રાહ ન માનવાનું કળ તને મળ્યું છે. એની
સાથે પ્રેમથી મળો. એ વખતે તેને ફરીથી તમારી
બધી સલાહ આપો અને સારે માર્ગે ચલાવવાનો પ્રયત્ન કરો.

x x x

કાંઈની અંદર કાંઈ દોષ જોઈને એને માટે મનમાં
એવા નિશ્ચય ન કરી બેસો કે એ ખરાબ જ માણસ
છે. દોષ જોવામાં તમે બૂલ કરી દોષ અથવા કાંઈ વિષમ
પરિસ્થિતિમાં આવી પડવાથી એનાથી એ દોષ યદ્ય
મયો હોય એમ જની શકે છે. સારા-નહારા શુભ

x x x

જીવનમાંથી જડેલું

લેખક: શ્રી "સ્નેહકળ" એડા,

મહારી જિંદગીનો એ એક સમય હતો, કે જે સમયે
મારા હૃદયમાં જોમ હતું, અનેરો ઉત્સાહ હતો, ચેતનનાં
પૂરે રેલાતાં હતાં, સંસારના અતુભવીઓ જેને 'યૌવન' કહે
છે એ યૌવન મારા હૃદયના પ્રત્યેક અંગમાં તરખાટ મચા-
વતું હતું અને આદાર હૃદયમાં અભિલાષ હતા. જીવન, અંદરે!
માનવજીવન જીવી જાણવાની એક તમન્ના હતી. ચોલ-
યૌવનના અભિલાષ હતા, ઉત્સાહ હતો અને ભગ્ન આદ-
ર્શને સમર્પિત સમગ્ર હૃદય હતું-સંસ્કાર હતા અને એ સંસ્કાર-
રને સિંચતી દેવી સરસ્વતીની કૃપા હતી. ન્હોતી એક
માત્ર શ્રી (લક્ષ્મી)ની મહેર!

સર્વ કાર્ષમાં છે, એના સારા શુભો જોઈને એના ઉપર
પ્રેમ કરો.

x x x

ખરો (સાચો) દોષ જોઈને પણ કાંઈનું અપમાન
કરો નહીં, અથવા તો કોપ કરીને દોષ કહાડવાનો પ્રયત્ન
ન કરો. કાંઈ કાંઈ વખત તમારા અપમાન અથવા
કોપથી દોષી મનુષ્યની દોષી વૃત્તિ છપાઈ જશે, પણ એ
વૃત્તિનો નાશ નહીં થાય. તમારું કરેલું અપમાન અથવા
તો કોપ એના મનમાં ચણચણ થવા કરશે, અને જો
એ બૂલમાં પડી મરે તો, પોતાના દોષને વારંવાર પધા-
તાપ ન કરતાં તમારાથી અપમાન અને કોપનો ખંડો
લેવાનો ધૂનમાં લાગ્યો રહેશે. આથી એનામાં પણ નવાં
દોષ પેદા થશે અને એની દેવધુક્તા એટલી બેઠકોને
તમે પણ વધારે કોપી અને દિસક જની જશો. કાંઈની
પણ દોષ જરૂરી કહાડવો હોય તો એના પ્રિય જનીને,
એની સેવા કરીશોને એના મનપર અધિકાર જમાવો અને
પછી એને સમજાવો. એમાં કાંઈજતા મળતાં વાર થાય
એ સંભવિત છે, પરંતુ મજરી એ નહીં છે અને તે
રંગથી મજશે. યાદ રાખો, રાજન, સમાજ અને વ્યક્તિ-
ઓએ દરેક આપીઆપીને અપરાધીઓની સંખ્યા
વધારી દીધી છે. જે પોતે દોષ કરે છે અને રાજદેવ-
વશ યથાર્થ દોષની નિષ્કૃય નથી કરી. રાક્ષસો એને
ખીજીએના દોષ જોવાનો અને દરેક આપવાનો કાંઈ અધિ-
કાર નથી

x x x

સંસારના વ્યવહારમાં ડાહ્યો અને પૂણે પેસાંની
પરમ આવશ્યકતા મને જાણતી હતી. સ્વાતંત્ર્યવે સિદ્ધ થયું
હતું કે પેસામાં જન્મની શક્તિ છે. કેમ જન્મે સંઘળી
વિદ્યતા, બધા જ સદ્ગુણો અને હાપણ એકમાત્ર પેસા-
પાત વ્યક્તિમાં જ સમાયેલા હોય તેમ દેખાતું હતું, અને
સંસાર-વ્યવહારના અતુભવીનું ધ્યન તુરત જ મને યાદ
આવતું-સર્વે ગુણાઃ સ્વંચરમાધ્યવન્તે

શું ધંસો એ જ જીવન-સિદ્ધિ છે? મારા મનમાં
આ એક પ્રશ્ન ઊઠતો. અને આ પ્રશ્ન હરીભરના માટે
મારા વિચારની ફલકે અવનવાં દરેકો ખર્ચ થતાં, એ કેટ-

કેટલા દિવસરૂપ અને મોઢક હતાં તેનું વર્ણન આજ તો મારાંથી યદ્ય શકે તેમ જ નથી. કિન્તુ એમણે મારા નાજુક હૃદય ઉપર લક્ષ્મીની મદતની ડાપ ડાપી. બસ, ત્યારથી મારા જીવન-વહેણે વળાંક લીધો. અનેકમણી 'મુશીબતો જીંડાવીને પણ લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરવી એવો' નિર્ણય અઢઠાવે નિર્ણયિત કર્યો.

અને હું આખું સત્ય જ ક્યું છું, કે એ લક્ષ્મીને હસ્તગત કરવા મેં યાવનને એ એકમાત્ર ઇષ્ટાનના ખંડનપટા પાંચર પર ધસી નાખ્યું. કિન્તુ મારી એ ઇષ્ટાન બંદ ન આવી. લક્ષ્મીપતિ બનવાનું સૌભાગ્ય તો દૂર રહ્યું પરંતુ લક્ષ્મીદાસ (સેવક) પણ ન બની શક્યો. મારા મિત્રો અને મુખ્યેષ્ઠો બધા જ મારા એ બનીરૂઝ પુરુષાર્થના કટક હતાં, જેઓ મારા સાહસિક પુરુષાર્થની મુશ્કેલી પ્રેમસા કરી કહેતા, 'આ એક કમનસીબી છે.' અને કેટલાક પોતાની જાતને પૂરા કામોચ અને મુશ્કેલી તરીકે જોવાબાવતા સત્ત્વનો (૧) વળી એમ પણ પણ કહેતા, કે 'મુશ્કેલી, નીતિ અને પ્રામાણિકતાનો દંડ મહો પુરુષાર્થ' એકનારાયણનો પુરુષાર્થ વચ્ચે-અંશ નિવડે છે.'

આ અને આવાં કેટલાંય વેળા સાંજથી મારા હૃદયને લેણમાત્ર રંગ નહોતો થતો. સ્વાનુભવના પરિપાક મને સત્ય સમજાવ્યું હતું. ઇષ્ટાન જ સર્વ દુઃખનું મૂળ છે. સંસારમાં એકમાત્ર ઇષ્ટાનરહિત માનવી જ સાચું સુખ અને પરમ શાંતિનો આસ્વાદ્ય મણે છે. સમજી તો ખરો પણ ધણું જ મોડું; કેમકે આજ તો ચૌવન વિલાયું છે. થાણે પડેલા ચૌવનને અતિ ઉપદ્રવ્ય ચણેલા ધીર-ગંધીર પ્રોત્તવના સીમાડા પણ દેંદ્રા મળ્યા છે અને જીવનની સંખ્યા સરોયું વદત્વ દરિયાયર થઈ ગયું છે. નિદામાંથી માનવી જેમ સફાળો જાગી જોડે તેમ પ્રજાદ માથાની મોહનિદામાં સતેતો હું જીવનના ચતુર્થ પ્રકારે એકાએક જાગી જીડું છું, અને અંતરચક્રએ યાનદરિયા હું મારા જૂતકાળના જીવનને અવલોકું છું ને સમસમી જીડું છું. સહજાવાને મારા હૃદયમાં પ્રથમ જોડે છે- 'જીવનભર હું શાની પાછળ દોડ્યો? શું માથાને રીઝવનારા આ નાચવાન સંસારના ભૌતિક પદાર્થો, કે તેઓ પણ નાચવાન છે

એમને, પ્રાપ્ત કરવા પાછળ મનુષ્ય-જીવનનો હેતુ વિસરી જઈ ગિંદગીના રમ્ય અને શક્તિશાળી દિવસો ખુશી દોડી ખૂંચો !

x x x

જે લક્ષ્મીની પાછળ વિદ્યે માર્ગે સતત પરિશ્રમ લઈ, એકમાત્ર તેનું જ સ્મરણ, ચિંતન અને ધ્યાન કરી, દોડી રહ્યો હોતો ત્યારે, તે મારી દરિયાવાંદાથી દૂર કેટલે અઢીકે ભોમમાં સંતાઈ જતી હતી; ત્યારે આજ માત્ર તેનું સ્મરણ મારા હૃદયમાં તેના તરફ તિરસ્કારના ભાવ જન્માવે છે. અને મને તેની લેણમાત્ર જરૂર નથી ત્યારે તે મારા આશ્રય શૌધની મારા પદાંગુલોમાં આવી ચરમવિવચ-વદને તેનો રવીકાર કરવા મૂક આરંભ મુન્નરે છે ! અને તે જ શણે મારા વિચારની ક્ષયે મારા જીવનનો જૂતકાળ ખડો થાય છે. બીજી જ શણે શુદ્ધ નિર્ણય કરી કહે છે-ના જૂલ, બો સંસાર પંથના મંદાપાત્ર ! એ દુઝારી છે ! તને આજ એ દુઝારા આવી છે. છતિદાસમીમાંસોને પૂજી જો, એ શાંતી યદ્ય છે ! અરે, એટલું જ નહિ પરંતુ એની ડાબા અને પડા ડાબાઓએ આ જગત પર કેટકેટલા વિનાયને નોતંરી માનવ મહાશ્યાજીની ઊપડની દિવાલો અધકારાગ્રહિત કરી મૂકી છે ! એના ડાબે ડાબેવાળોને તો જરા જો, માનવતાને વિસરી નરી પામરતાને માર્ગે તેઓ જતાં તને જણાયો. માનવ-જીવનનો ઉદ્દેશ શામાં લક્ષ્મીના માલિક બનવામાં કે આત્મચાનના લિપ્તક થવામાં ! અને તે જ શણે મેં મારા હૃદયદાર પરથી માથાના એ પ્રથમ આવરણ (લક્ષ્મી) ને જાકારી દીધો. મિત્રો અને મુખ્યેષ્ઠો બધા જ મને મૂર્ખ-દીવાનો કરી દેવા લાગ્યા. કિન્તુ આજ મારા હૃદયને જે પરમ શાંતિ છે, જેની શાંતિ છે તેવી શાંતિ મને ક્યારેય આ નાચવાન જીવનના કેઈ પણ એશ્વરીની પ્રાપ્તિમાંથી નહોતી મળવાની. આજ સંસારની મારી સફર સફળ બસે ના બંને પરંતુ મારી અચળ શાંતિની ઇચ્છા સફળ થશે તો ખરોસ નથી !

કેદારનાથ લક્ષ્મી તીર્થયાત્રા

અનુવાદક:- 'એક સાધક'

શુભરે બસો વર્ષ પહેલાંની આ વાત છે. મધ્ય-પ્રાંતના એક નાનકડા ગામમાં કેદારનાથ લક્ષ્મીને જન્મ, એક મરી જ પડે પાનદાન ધાઠાણ-કુળમાં થયો હતો. કેદારનાથના પિતા પંડિત આત્મારામજી કુળે જ એ ગામના પુરોહિત હતા. ગામની યજમાની વડે જ તેઓ પોતાની જીવન-તીર્થ યજ્ઞની રક્ષા હતા. ઘરમાં એક કેદારનાથ, તેની પૃથ્વી માતા અને કુળેજીના ત્રણ બાળા જ હતા.

પં. આત્મારામજી ન્યોતિય શાસ્ત્રના સારો ચાતુર હતા. આથી પોતાના પુત્ર કેદારનાથના જન્મ પછી તેની જન્મ-પત્રિકાની રચના પણ તેમણે જ કરી હતી. છોકરાના મહો ખૂબ જળવાન હોવાથી પંડિતજીની પ્રસન્નતાનો પાર ન રહ્યો. કુંડલી સ્પષ્ટપણે ઠીકી રહી હતી, કે આગળ જતાં કેદારનાથ પ્રભુનો પરમ બનશે.

માતા-પિતાના લાભમાં કેદારનાથ ઉછરવા લાગ્યો. તેની ઉંમર જેમ જેમ વધતી ગઈ તેમ તેમ જન્મવેળાં તમામ લક્ષણો સાચા પડવા લાગ્યાં. ન્યૂપરે પંડિત આત્મારામજી પોતાના કુટુંબનું પૂજન-અર્ચન કરતા ત્યારે બાળક કેદારનાથ પોતાના ઘૂંટણો વડે ચાલીને પૂજા-ગૃહમાં પહોંચી જતો. સાત-આઠની ઉંમરે પહેલેથી તો કેદારનાથ ઉડવાના, પૂજના, નિવર્તનના અને કાકુરજીની સેવાના વિ. કાર્યોમાં પણ પોતાના પિતાની સાથે જ બાજ લેવા લાગ્યો. યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર પછી તો કેદારનાથે કાકીરજીની દૈનિક પૂજની, પવિત્ર દરજીમાંથી પોતાના પિતાને મુક્ત કર્યાં. હવે તો પંડિતજી પણ પોતાના જીવન-નિર્વાહ માટે આસપાસનાં ગામડાંઓમાં જ ગોટલાં રહેતા હતા. કેદારનાથ ખૂબ લાવપૂર્ક કાકીરજીની સેવા કરતા હતા અને પ્રભુ તેના પર ખૂબ રાજ રહેતા હતા.

x x x

જેની ચારે બાજુ મજબૂત ચણારો બનાવવામાં આવ્યો હતો એવા પીપળાના એક વિદાળ ઝાંડાની સામે જ કેદારનાથનું મકાન આવ્યું હતું. ઘરના કામ-કાજથી પરવારીને ગામના ધણી લોકો રાત્રે આ ચણ-વરા પર આવીને બેસતા અને નિયારવિનિમય કરતા.

ગામના કેટલાક લોકો આજે જ શ્રી બદરીનારાયણની તીર્થ-યાત્રા પૂરી કરીને આવ્યા હોવાથી તેઓ પોતાની સાત્રાની કેટલાક મીઠા સંસ્કારો વર્ણવી રહ્યા હતા. બધાની સાથે કેદારનાથ પણ ચૂપચાપ આ અહેવાલ સાંભળી રહ્યો હતો. આંધી અને વરસાદની પરવા કર્યા સિવાય, પહાડી રસ્તાઓ એળંગવા, પવિત્ર ગંધા-જળનું પાન કરવું, ભગવતી સુરસરિના તટ પર આવેલા સુરમ્ય આશ્રમોનાં દર્શન કરવાં, જીવનની તમામ જવાબદારીઓમાંથી મુક્ત થઈને ભગવત-મય બનવું-આ અને આવા અનેકાનેક પ્રસંગો સાંભળીને કેદારનાથનું પ્રેમભીનું હૃદય નાચી ઊઠ્યું. ન્યૂપરે આવી લાંબી અને કડિન યાત્રા પૂરી કરીને ભગવાન શ્રી બદરીનારાયણના પાવન કારી દર્શન કરતાં બહોળો જે આનંદ આવતો હશે તેનું વર્ણન કેણું કરી શકે? યાત્રાની વાતો સાંભળીને કેદારનાથ એટલો બધો આનંદમગ્ન બની ગયો કે તેણે પણ આવતા વર્ષે યાત્રા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

અડધી રાત ભગબત વીતી ગઈ હતી. બધા લોકો પોતપોતાના ઘેર ચાલ્યા ગયા હતા. કેદારનાથ પણ ઘેર આવીને ભગવત્ચિંતન કરતો કરતો સૂઈ ગયો. x x x કહેણની માફક વહેલી સવારે ઊઠીને, શોભાઈ કાંઈથી પરવારીને, કેદારનાથે કાકીરજીનું મંદિર જોડ્યું. સાથે સાથે પોતાનું હૃદય-મંદિર પણ જોડ્યું અને જેની કૃપાને તે પોતાની સાધના પૂરી કરવામાં સમર્થ માનતો હતો તે પ્રભુના પવિત્ર ચરણકમળમાં, લાંબા સમયથી અંતરના પાત્રમાં સંચય કરી રાખેલો, અનુ-પ્રવાહ પણ કાલવ્યો. પ્રાર્થના કરતાં કરતાં કેદારનાથનું હૃદય હાથ ન રહ્યું; તે કહેણો લાગ્યો, 'હે ધ્યાણ દેવ! તમે અંતર્ધર્મી છો. મારા જીવનનું અંતિમ લક્ષ્ય શું છે તે આપનાથી કંઈ અજાણ્યું નથી. હું-મારા વચ્ચે વડે તેને પ્રગટ કરીને આપના અંતર્ધર્મીપણને ઘટાડવા નથી ઇચ્છતો. આપના પુનિત પાદારવદમાં એટલી જ વિનમ્ર પ્રાર્થના છે, કે વિના વિલંબે તેને પૂર્ણ કરો.' x x x કેદારનાથ મુર્છિત અવસ્થામાં ધણી સમય સુધી પ્રભુના ચરણોમાં પડી રહ્યો. તેને કંઈક પ્રસાદ દેખાયો-અંતર્ધર્મીએ અંતરમાંથી અવાજ આવ્યો કે, 'ધીરજ ધરો! ભગવાન બધાની ઈચ્છા પૂર્ણ કરે છે તો શું તમને એકવાને જ બાકાત રાખશે?'

અમ્બાબાણી એક કહેવત છે કે, 'Time and Tide wait for none' ' સમય જાત નહિ સળવે વત્તા' - સમયને જતાં વાર લાગતી નથી. ઉનાળો અને ચોમાસું પણ વતીતે યઈ અર્થા. છેવટે શિવાળો પણ આવ્યો; પરંતુ ઇશ્વરની કૌંઠ એવી કમ્બળા હશે, કે કેદારનાથની વૃદ્ધ માતાનું એકાએક અવસાન થયું. કેદારે વિચાર્યું કે પોતાની મા પોતાના પહેલાં જ બદિશ્વરમ પહેલી યઈ. કેદારનાથને આથી બહુ દુઃખ થયું; પરંતુ તેને વિચારાને ક્યાં ખખર હતી, કે ઇશ્વર તેની વધુ પરીક્ષા લેવાના છે? આમમાં શીતળાનો ઉપદર શરૂ થયો અને કેદારનાથ પણ તેમાં ઝડપાયો. તે પણ માતાના જ્વેદાર દુઃખલાનો બોધ બની ગયો. પડિત આત્મારામજી અને ગામના કેટલાક અનુભવીઓને લાગ્યું, કે હવે તેની બચવાની કોઈ આશા નથી. આ રાજાનો શિકાર મોટે ભાગે બાળકો બનતા હોવાથી, આટલી મોટી ઉંમરે કેદારનાથ પર દુઃખલો થવાથી, મધાને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું.

આખરે વળતાં પાણી થયાં. કેદારનાથની તબીબતમાં તો સુધારો થયો; પરંતુ તેની દષ્ટિ અદમ્ય ગઈ ગઈ. તે આંધળો બની ગયો. કેદારનાથના મનમાં મુંઝવણ ઊભી થઈ, કે હવે તે કેદારનાથની કૃપાથી યાત્રા કરીને ભગવાન બદરીનાથનાં દર્શન કરવા માટે બાંહે જ લાખ-લાખો બની રહ્યો.

x x x શિવાળાની ઋતુ પૂરી થઈ અને ઉનાળો બેઠો. પડિત આત્મારામજી પણ પોતાના ઉદર-ગોષ્ઠીએ એકાં બામકાઓમાં ઉપડી ગયા. ઘેર હતો માત્ર કેદાર અને તેના ભગવાન. હલુ પણ પહેલાંની માફક, કેદારનાથ લાકડી ટેકરીટકરીને, સંખ્યા સમયે, ગામના પેલા ચણદાર પર આવીને બેસતો હતો. દર વર્ષની જેમ આ વર્ષે પણ કેટલાક ભક્તો શ્રી બદરીનાથવલ્લુની યાત્રાએ જવાના હતા અને બીજા લોકો આજળ પોતાના વિચારો દર્શાવી રહ્યા હતા. કેદારનું મન પણ વિદલ બની ગયું. એક દિવસ નિઃશ્વાસ નાખીને તેણે પોતાના વિચારો યાત્રાર્થીઓ સમક્ષ પ્રગટ કર્યા અને કહ્યું, કે જો તેઓ કૃપા કરીને તેને સાથે લઈ જવા તૈયાર થશે તો તે ગમે તેવું કષ્ટ ભોગવીને પણ આવશે. કેદારનાથ ખૂબ મજબૂત બાંધાનો હતો અને તેની ચાલવાની ઝડપ પણ તીવ્ર હતી. કેટલાક લોકોએ કહ્યું કે, 'ને

કોઈ કેદારની લાકડી પકડીને તેને દોરવા તૈયાર હોય' તો કેદાર પણ તેના પગસે પગસે ચાલીને આવી રહ્યો. ભક્ત-સમુદાયે પોતાની સંમતિ આપી. તેમને એવી યદ્દા હતી કે, ભગવાન બદરીનાથવલ્લુના કૃપા-કટાક્ષથી કદાચ તેની બંધ થયેલી આંખો ખૂલી પણ જાય. તે લોકોએ તેને સાથે લઈ જવાનો નિર્ણય કર્યો. કેદારને ખૂબ આનંદ થયો. તેણે મનોમન ભગવાનને લાખ-લાખ ધન્યવાદ આપ્યા અને ગામના લોકો પ્રત્યે પણ પોતાની કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરી.

x x x

યાત્રાનું શુભ મુહૂર્ત નક્કી થયું. શ્રી બદરીનાથવલ્લુનો જન્મદિવસ કરીને ગામના લોકોએ ત્યાંથી પ્રસ્થાન કર્યું. રેવીસ દિવસની યાત્રા કરીને ભક્ત-મંડળી દરિદાર મુખી પહેલી. હાથીદંડ, લઘુમુખવા વિ. રમણીય રથોએ મંથાસ્થાન કરતાંકરતાં કેદારનાથ પ્રસન્નચિત્તે પોતાના ગામવાળા સદયાત્રીઓ સાથે આજળ વધી રહ્યો હતો. નંદમથાળ વદ્યાઆ પછી બિદા-મણી રસ્તો આવવા લાગ્યો, પરંતુ કેદારનાથ, દેખતાં માણસોની માફક જ, તે મુરકેલીભર્યાં માર્ગે મધાની સાથે પ્રવાણ કરી રહ્યો હતો. આજળ જતાં દિશામ્બર દિત પ્રદેશ આવ્યો. વરસાદ, આંધી વિગેરે વિવિધ વચમાં આવવા લાગ્યાં. પડાવ નોખીને યાત્રીગણ કામગીરી ઝોડીને પડો રહેતા અને આંધીના બંધ થયેલી રાંધે ભેંઈ રહ્યો હતો.

x x x x વાદળો ચઢી આવ્યાં હતાં. ઝરમર ઝરમર વરસાદની સાથે જરૂની નાની નાની કણીઓ પડે રહી હતી. સર્વજ્ઞ સુનકાર વ્યાપી રહ્યો હતો. જમણો હાથ ગામ લાઇને ન જોઈ શકે એવો ધનધોર અધકાર હતો. બધા યાત્રીઓ એકબીજાને વળગી રહીને, કામગીરી ઝોડીને, લપાઇને બેઠા હતા. ઋતુએ એકદમ પથ્થો ખાધો અને ખૂબ જ્વેદાર પવન કૃષ્ણા લાગ્યો. ધૂળને લીધે ફરજિયાતપણે બધા 'સ્ટાઇસ' ની કાટિમાં મગાઈ ગયા હતા. કેદારનાથ બીજા યાત્રીઓ સાથે બેઠો બેઠો ભગવાનના પાનમાં તરસીને બની બેઠો હતો અને શ્રી બદરીનાથવલ્લુના પુનિત દર્શનની અભિલાષા સેવી રહ્યો હતો. તે વિચારો રહ્યો હતો, કે 'જો આ વખતે હું ચમુંકીન ન હોત તો આંધી-વરસાદ વિની પરવા કર્યો વિના સીધા બદરીનાથ જ

પહેંચી જાત.' પ્રભુ-સ્વર્ગની તીમ આકાંક્ષા આજળ અન્ય અવરોધોની શી વિસાત ! પરંતુ કેદાર અત્યારે વિવશ હતો.

× × × કેદારને આશિંતી પ્રતીતિ યાદ, કે કાષ્ઠ તેની લાડી પકડીને તેને ઊઠવાનો સંકેત કરી રહ્યું છે. કેદારે માન્ય કે લોકો આપવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે અને આમના લોકો તેની લાડી પકડીને તેને આલવાનું કહી રહ્યા છે. કેદારનાથે તરત જ ઊભા થઈને આલવા માંડ્યું. કાષ્ઠ-ને-કાષ્ઠ આવીને આમા રસ્તા સુધી તેને દોરતું રહ્યું. ન તો તેને રસ્તામાં જરા થ યાક લાગ્યો કે ન કાષ્ઠ પ્રકારની મુરકેલી જણાઈ. એક જગ્યાએ પહેંચીને સહાયકેએ કેદારની લાડી છોડી દીધી અને કેદારનાથ ત્યાં જ બેસી ગયા. તે સ્થાનની શીતળ, મંદ અને સુમધિત વાયુની લહેરોને લીધે કેદારનાથે યોડીવારમાં જ નિરાશીની યરણું સ્વીકારી લીધું-કેદારનાથ ગાંઠ નિરામાં સૂઈ ગયો.

× × × આંધી બંધ પડી; ઝડપ સ્વરૂપ યાદ; અજગાણું પ્રસાર્યું. કેદારનાથના સહપ્રવારીઓએ માન્ય કે તે ગૂમ-યાદ થયો છે. પહાવની આજુબાજુ ચોતરફ તપાસ કરી પરંતુ કેદારનાથનો પતો ન લાગ્યો. ખૂબ ખૂબ તપાસને અંતે પણ મહેનત માથે પડી.

શનિ પ્રસાર યાદ ગઈ હતી. પેહો કાટવાનો સમય હતો. ભગવાન ભુવનભાસ્કર પોતાના દિવ્ય કિરણો દ્વારા જન્મતો અંધકાર દૂર કરીને અજગાણા પાશરવાની તેવરી કરી રહ્યા હતા. એકાએક કેદારનાથની બંધ ઊડી ધડ અને તેના કાંતોમાં સુમધુર મંથકમવ શબ્દો સંભળાવા-સ્વામી બદરીનારાયણનો જય ! ઊડતાની સાથે જ કેદારનાથ તો આશ્ચર્યના સાગરમાં ગરકાવ થઈ ગયા. તેને આજુમ પડ્યું, કે તે પોતાની આંખથી ખૂંધે જ નેષ્ટ રહ્યા છે-તેને પુનઃદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ છે. સામે જ તેણે એક સુવર્ણકળશ જોયો અને ઊભા થઈને જોતાં કેવાણું કે ભગવાન સર્વનારાયણનાં કિરણો વડે ભગવાન બદરીનારાયણનું રત્નમંદિત વિશાલ મંદિર જાળળી રહ્યું હતું. સેવકસમુદાયની અપાર બીડને લીધે શ્રી બદરીનારાયણનો પ્રસુત જળનાદ વાતાવરણને આનંદિત અને આહ્વાદિત બનાવી રહ્યો હતો. તેણે ઇષ્ટેવ બદરીનારાયણને પોતાની સન્નુબ બોલેલા જોવા. ભક્ત-દંડ યોગરદમ એકાં મળીને પ્રભુની

આરતી ગાઈ રહ્યા હતા. તેમણે પણ પોતાના સૂર પૂરા-વતાં કહ્યું, કે 'સ્વામી જય બદરી દેવા' અર્પાયતે તે ભગવાનના ચરણોનું પ્યાન ધરીને ઊભો રહ્યો. તેણે હૃદયથી ભગવાનનો અનંદદ હિપકાર માન્યો. કસમી સુધી તે ભગવતસાન્નિધ્યમાં જડવત્ જોભો રહ્યો. ભક્તોનાં ટોળાં ક્યારે આવતાં અને ક્યારે જતાં તેનો તેને કંઈ જ ખ્યાલ ન હતો. પરમકૃપાળુ પરમાત્માની પરમ કૃપાનો અનુભવ કરીને તે મસ્ત દશમાં ઊભો હતો.

× × ×

ધીરે ધીરે અપોરનાં મંપાર કિરણો પડવા લાગ્યા. રાજભોગ માટે મંદિર બંધ થવાની તૈયારીમાં હતું. ત્યાં પૂજારી દરવાજા બંધ કરવા લાગ્યો કે તરત જ કેદારનાથે સ્વસ્થચિત્તે, પોતાના હૃદયને સાબાળ દંડવત પ્રણામ કર્યા. દંડવત મંપ્રામ કર્યા બાદ તે ઊભો થયો અને પ્રભુની અદ્ભુત લીલા જોઈને તેણે અદ્ભુતસ્ય કહ્યું. ખસ, તરત જ તેની દષ્ટિ પહેલાંની જેમ અદસ્ય યાદ ધડ. પરંતુ આ વખતે કેદારનાથને ફેફસ પણ દુઃખ અથવા આકર્ષનો અનુભવ ન થયો. કારણ કે તે પ્રભુની લીલા અને તેની કૃપાને આજમી યકતો હતો. તે સમગ્ર થયો કે જે કંઈ હતું તે 'તેની' માથા અને 'તેની' પરમ કૃપા હતી. માનવતા વિનાના સંસારને હવે તે પણ જોવા ચાહતો નહોતો. તેમણે ભગવાનના પ્રસાદનો સર્વ સ્વીકાર કર્યો મંદિરમાં દાખર રહેલા ભક્તો (વરમય-પૂર્વક આ કુલદેવને નિરખી રહ્યા હતા. તેઓને ખાતરી થઈ ગઈ, કે કેદારનાથ કાષ્ઠ સાધારણ ભક્ત નથી. મંદિરના એક સેવકે આવીને કેદારનાથને મંદિરથી નીચે ઊતારીને સાવચેતીપૂર્વક તેમને એક શિલા પર બેસાડી દીધા.

× × ×

કેદારનાથની મસ્તીનું તો હવે પૂણ્ય જ શું ! તે હવે કાયમ માટે એ જ શિલા પર બેસે છે અને સુમધુર ખુનિયી ગાય છે-સ્વામી જય બદરી દેવા' ભક્ત લોકો તેમને ખાવા માટે પ્રભુનો પ્રસાદ નિવમિત આપે નય છે. હવે કેદારનાથના જીવનકાલમાં 'આશ્ચર્ય' જોવા કાષ્ઠ ચંદ્ર અસ્તિત્વ ધરાવતો જ નહોતો. નવાઈ તો લાગે છે તે ચાત્રિયોને અને પૂજારીઓને; જોવા શિયાળામાં ભગવાન બદરીનારાયણના મંદિરને બંધ કરીને

આત્મા જાણે છે અને પરમ પ્રભુ-ભક્ત કેદારનાથને પણ
ત્યાજ્ય મુશ્કેલી આપ્યા જાણે છે અને હ મહીલા પછી
જુઓ છે તો તે જ કેદારનાથ સૌથી પહેલાં તેમની
નજરે ચડે છે; ધન્ય છે આ પ્રભુદાસને !

x

x

x

કેદારનાથના ગામમાંથી દર વર્ષે બે-ચાર ભક્તો
તો જરૂર આવતા જ હોય છે. તેઓ કેદારનાથને
ઓળખી લે છે અને તેમની સાથે વાતચીત કરીને તેમના

પિતાજીના દુઃસહસમાચાર આપે છે. કેદારનાથ પ્રત્યુત્તરમાં
માન એટલું જ બોલે છે-“રવામાં જય બહરી દેવ”
યાત્રીઓ પાછા ઘેર જાય છે. ગામના લોકો ગામમાં
આવીને ભક્તરાજના પિતાજીને શ્રેમકુશળતા સમાચાર
આપે છે. રાત્રિજીની પ્રેમાળ આંખોમાંથી પ્રેમનાં ને-
ચાર આંધુ પડે છે અને તરત જ ચોલાના ઠીમરજીની
પૂમના કાંદમાં નોડાઈ જાય છે. ધન્ય છે તે પ્રભુને
અને ધન્ય છે તેના ભક્તોને !

‘બોલો ભક્ત અને ભગવાનના જય !’

શુરની કૃપા

અનુવાદ-શ્રી “પુનિતપદેશ”

‘ગુરુ વિન મવ-નિધિ તરે ન કોઈ ।

જો વિરંચિ સંકર સમ હોઈ ॥

‘તારે બહોં કેમ આવવું પડ્યું, બાઈ !’

‘મદારાજ ! શું કંઈ ? આ પાપી પેટ ન્યાં ધસી
જાય ત્યાં જવું જ પડે છે.’ મદારાજના સવાલના જવા-
બમાં ફરગતે કહ્યું.

‘તારે આગળ-પાછળ કોઈ છે કે નહિ ?’

‘એક સ્ત્રી હતી, પરંતુ તે તો જીવનસાથ છેડીને
પરલોકના પથે પ્રવાણ કરી ગઈ. અત્યારે તો બાઈ
અને તેમનો પરિવાર છે.’

‘આલો-પીવા બાળકમાં નિમિત્ત બન્યા પછી તો
તને ‘ધર શાદ નહિ આવે ને ?’

‘અંતરજ નહિ, મદારાજ !’

‘પરિપક્વ નિર્ણય કરતા પહેલાં હજી પણ વિચાર
કરી ને.’

‘જાધી બાળુનો વિચાર કરી લીધો, જેના વાગ્યાણ
વડે અપમાનિત થઈને મારે ધર છેડીને કાશીથી મુંજઈ
આવવું પડ્યું-જેમણે અને સ્વેજ પણ મદદ ન કરી, તેની
સાથે હવે ‘મારે શું’ લેવા-દેવા ? પરમાં ‘વણુ’ હવે ‘મારે’
કંઈ સમજાવે એવું કોણ છે ? માતા-પિતા-તો છે નહિ;
ભાઈ-બેન્દા પણ નથી. ધરતી સપમાં પડવાની મારે
‘શી બંદી ! જેનું ધર દોષ તે બંદો સંકાલિ ! અને તો
‘સન્માનપૂર્વક જીવન-નિર્વાહની ‘સામગ્રી’ મળી રહે
‘એટલે જાય.’

‘વારુ, પછી નેહ લઈશું’ કે આ વાતોમાં કેટલું
તથ્ય છે. શોહ ! આ માણસને મારા કંદેનથી પંચકો
રૂપિયા દાન તરિક આપી દો.’ મદાત્માજીની પાસે હાથ
ભેડીને મુંખમાં એક જાણીતા શોક બેસાડતા તેઓ પણ
મદાત્માજીના દર્શનની ઈન્જાબી આંખો દર્શાવે. તેમણે
હાથ ભેડીને કહ્યું : ‘જેવી આગ, મદારાજ !’

શોહજીએ ઊંડીને ક્રાંતિરના કાનમાં ધીરથી કંઈક કહ્યું.
ક્રાંતિર એકસી જ મોટર લઈને ચાલ્યો ગયો. થોડી
વારમાં જ મોટરનો અવાજ સંભળાયો. ક્રાંતિરે આવીને
નેહિનું એક અંગૂઠા શોડના હાથમાં સોંપ્યું.

શોહજીએ જૂન નમતાપૂર્વક તે અંગૂઠા મદાત્માજીના
અંગૂઠામાં મૂક્યું. મદાત્માજીએ પૂછ્યું : ‘કેટલા રૂપિયા છે ?’
‘એક દબાર.’

‘આમાંથી પંચકો તો આ બાઈને આપી દો અને
બાકીના ત્યારે દાન કરવા માટે જ કાઢવા છે તો દાન
કરી દેને.’

શોહજી પંચકો રૂપિયાની નેહિ જણીને દેવનતને
આપી રીધી. બાકીની રકમ બાકીને મૂકી રીધી. મદા-
ત્માજીએ પૂછ્યું : ‘શોહ ! આ રકમ ધર આપનો
કોઈ અધિકાર છે ખરો ?’

‘જરા નહિ.’

‘તેના વડે જે કંઈ તમને મળે તેના પર તમારો
‘હક દોષ કદ ખરો !’
‘હા હ.’

‘સાર, આને લઈ લો. તેના વડે મીઠાઈની દુકાન ખોલો. સ્વમાનનેર તમે જીવન-નીકા ચલાવી શકશો. આ પૈસાને યા તેના વડે મળેલી રકમને તમારી ન સમજશો. તમે પોતે પોતાના સુખ માટે તેનો ઉપયોગ કરી શકો છો, દાન-યુગ્મ પણ કરી શકો છો, પરંતુ તેનો દુરુપયોગ કરવાનો યા તેને બાકેગો કરવાનો રહેજ પણ પ્રયાસ ન કરશો. જાઓ, ઉલોચ ચર કરો.’

અત્યંત આભારવશ થઈને મહાત્માજીના ચરણોમાં દંડવત પ્રણામ કરીને દેવવ્રત ચાલવા લાગ્યો. મહાત્માજીએ જતી વખતે ઘણુંજણાટ કરીને કહ્યું; ‘અત્યારે વખત નથી, વખત આવવા દે. તારા મનમાં સાંસારિક ભોગો ભોજવવાની જે લાલસા પ્રદીપ્ત થઈ છે તેને શાંત કર. ધરના માણસો પ્રત્યેની આ ઘૃણા ક્યાં સુધી ટકવાની છે? તું આ સંસારના માખાની પદ્ધતિમાં રચ્યો-પચ્યો રહેવા માટે આવ્યો જ નથી. યથાસમયે તારે સત્યગાથે આગળ વધવું પડશે.’

કોઈ કંઈ ન સમજી શક્યું. બધા બળુતા હતા કે મહાત્માજી આવી રીતે, પાગલ માણસની માફક, ઘણીવાર બખડાટ ક્યાં કરે છે. દેવવ્રત પુનઃ પ્રણામ કરીને આવ્યો ગયો. ધીરે ધીરે ઉપસ્થિત જન-સમુદાય પણ વેરાઈ ગયો.

(૨)

નિચારે દેવવ્રત ખેતરમાં સખ્ત મજૂરી કરીને યાક્યો-પાક્યો ધીર આવ્યો હતો. પેટમાં કશીને જૂખ લાગી હતી; ભોજન કરવા માટે રસોડામાં ગયો. મોટા ભાઈની વડુએ સડા રોટલીઓ લાવીને આગળ પરી.

‘લાખી! થોડું મીઠું આપશો?’

‘કમ જલ્દે તમે તો રળાને બદલો મીઠું મૂકી બધા દર્શાને? મીઠું-મીઠું નહિ મળે. આવું જ ભોજન કરવું પડશે. આવું હોય તો આવ.’

દેવવ્રત ધરમાં એકલા જેવો જ હતો. તેના બે મોટા ભાઈ હતા. બે ભાની અને એક ભત્રિણે પણ હતા. દેવવ્રતે પણ પ્રભુતામાં પગલાં તો માર્યા હતા પરંતુ લગ્ન-જીવનના બે મહિના પછી જ તેની ઓળો દેહત થઈ ચૂક્યો હતો. માતા-પિતા તો પડેલેથી જ સીધાની ભાઈ હતા. ભાઈઓને દેવવ્રત પ્રત્યે મમતા જેવું કંઈ હતું નહિ.

ધેર જેની ચની હતી. સૌથી વધારે મહેનત-મજૂરી કરવા છતાં પણ, સૌથી ઓછું અને સૌથી ખરાબ ભોજન તેને જ મળતું. ભોજનની જાતમાં પણ બેન-ભાવ રાખવામાં આવતો હતો. નોકર કરતાં પણ તેની રિયલિટ દેડાડી હતી.

રોજ તો તે સહન કરી લેતો હતો, પરંતુ બાબીના આજ્ઞા શબ્દોએ તો તેનું હૃદય ચીરી નાખ્યું-તેના હૈયામાં સખ્ત ચોટ લાગી. મનોમન મંભીરતાપૂર્વક વિચારવા લાગ્યો; ‘આટલું સખ્ત વૈતરું કરવા છતાં થોડા મીઠા માટે પણ શું લાચારી વેડવી પડે છે? આસન પરથી તે ઊઠો થયો. રોતો રોતો ઊઠીને બહાર આવ્યો. પોતાનું કપેલું ખમીસ પહેરીને રોશનનો રસ્તો પકડ્યો.

ટિફ્ટચેકરની નજર છૂપાવીને, બમેતેમ કરીને તે મુખપ પહેાળ્યો. તેના સફળાએ મુખપમાં તેને એક પરિચિત સ્નેહીના બેટા થયો. તેણે ત્યાં નોકરી કરતા હતા. તેમણે દેવવ્રતને પોતાને ત્યાં રહેવા-કરવાની સખ-વડ કરી આપી.

હિન્દી ભાષાનું દેવવ્રતને સારું યાન હતું. ઉઘમી પણ હતો. તે મુખપમાં પોતાને લાવક કામ શોધવા લાગ્યો. તેના પરિચિત સજ્જન પણ તેને કોઈ કાર્યમાં બોડી દેવા માગતા હતા.

નોકરી-પધાની શોધમાં દેવવ્રત રખડી રહ્યો હતો. કોટલામાં તેની સાથેના ભાઈએ બાળુએ આવેલા મક્કનના ચોટલા પર સૂઈ રહેલા મહાત્માજી તરફ તેનું ખ્યાન ખેંચ્યું. દેવજ કીધીન પરિધાન કરેલા મહાત્માજી જમીન પર જ સૂઈ રહ્યા હતા. તેમનું શરીર સ્થૂલ અને વિશાળ હતું. તેજસ્વી મુખમંડળ અને શરીર ગોરવર્ણનું હતું. આંખોમાં અતેરી ચમકે ભરી હતી. પાસે જ મેવા મીઠાઈ વિ. પડ્યાં હતાં. ફૂતરા અને કાચડા તેનું બચ્છણ કરી રહ્યા હતા.

સાથેના ભાઈએ કહ્યું કે, ‘આ એક સિદ્ધ મહા-પુરુષ છે. પાંચ-સાત દિવસથી જુને પધાયા છે. જ્યારથી આવ્યા છે ત્યારથી આ જ દશામાં પડી રહ્યા છે. ઊઠવાની વાત જ કરતા નથી. કોઈ કંઈ પ્રસાદ-ભેટ મૂકી જાય તેના સામું ભેટા જ નથી. જેના પર ખૂબ પ્રસન્ન થઈ જાય છે તેની સાથે બોલે છે. કોઈ પોતાના

હાથે ખવડાવે અને મરજી પડે તો એકાદ-બે રાગિયા ખાઈ લે છે. નહિ તો આવી રીતે કૂતરા-કાઝા ખાઈ જાય છે.

દેવવ્રત મૂળથી જ શ્રદ્ધાળુ અને આસ્તિક હતા. મહાત્માજીની પાસે મોટા મોટા ધનવાન શેઠિયાઓને હાથ ભેટીને બેઠેલા જોઈને તે વધારે પ્રભાવિત થયો. તે પણ જઈને, તેમના ચરણકમળમાં વંદન કરીને, એક બાજુ બેસી ગયો.

(૩)

મહાત્માજીએ આપેલા રૂપિયા વડે બજારમાં એક બગાડું મકાન ખરીદીને દેવવ્રતે મિઠાઈની દુકાન ખોલી. દુકાન ધમધાકાર ચાલતા લાગી. જેમજેમ વેપારનો વિકાસ થતો ગયો, તેમ તેમ નોકરોની સંખ્યા પણ વધવા લાગી. છેવટે તો એવી સ્થિતિ બની ગઈ, કે દુકાનનું તમામ કામકાજ નોકરો જ કરતા હતા. દેવવ્રત તો માત્ર દેખરેખ (Supervision) જ રાખતો. હવે તેની મજબૂતી 'લાંબોપતિ'માં ગણાતા લાગી.

પહેલા દિવસ પછી દેવવ્રતને મહાત્માજીનાં હાથેન ચર્ચા નહોતાં. તેઓ તે જ દિવસે મુંબઈથી કોઈ બીજા સ્થળે પ્રયાણ કરી ગયા હતા.

પોતાના મુખ્ય ઉપરાંત દેવવ્રત પુણ્ય-દાન પણ ખૂબ કરતો હતા. દુકાન દારા મજેસા કમળો તેણે કદી કુર્બાન કરી નહોતો.

દેવવ્રતને દુકાન ખોલે આજે લગભગ ત્રણ વર્ષ વધી ગયાં હતાં. કોઈએ સમાચાર આપ્યા કે પેર મોટા બાઈ સંકટના સર્જનમાં સપડાયા છે. જમીનદારે મહેસૂલો દાવો કર્યો છે. ને મહેસૂલ ભરપાઈ કરવામાં નહિ આવે તો એવર ખતમ થઈ જશે એટલું જ નહિ પરંતુ ધરની તમામ ધરવખરી જલદે દરાજીમાં મૂકાઈ જશે. તેણે મનોમન વિચાર્યું કે, 'જેવી રીતે શ્રીમદ્દીન-કુન્દીએને દાન આપા છે, તેવી રીતે ભાઈએને પણ સો-અસો રૂપિયા દાન તરીકે આપું.' મનીઓડર લખવા મેંડો.

એકએક કદમ કપવા લાગી. મ. એ. કામ્ લગભગ ભરાઈ રહ્યું હતું ત્યાં તો તેના હૃદયની અંતિ એકદમ બંધ થઈ ગઈ. તેનું માથું પેરે દેવ-પિંજરને ઊડીને ઊડી ગયું. પાસે જોયેલા નોકરે પોતાના શેઠને પડતાં જોઈને તેમને જીંથડી લીધા. દેવવ્રતના અવસાનથી ઘરમાં સનસનાટી ફેલાઈ ગઈ. મુંબઈમાં

સારા સારા માથુસો સાથે તેની ઝોગખાણ હતી. જેમને ખજાર પડી તે બધા લાંબાજર થયા. મકાન પર ખૂબ મોટો જનસમુદાય એકઠો થયો હતો.

દેવવ્રતના રાગને વઘો વડે હાંપીને રમવાનમૂંઝિમાં લઈ જવાની તેવારી થઈ રહી હતી. એટલામાં એકઠા થયેલા ટોળાને બેઠીને દેવવ્રતને રૂપિયા આપનાર મહાત્માજી લાંબા પહેર્યા. મહાત્માજી કોપા-વેશમાં જણાતા હતા. તેઓ કદી રજા હતા: 'આ બેઠમાન છે. તેણે મારી સંપત્તિ દગ્ગમ કરી છે. એને એમ ને એમ નહિ મરવા હોં, ચોરીનું કૃણ કાણુ ભોમવશે!'

કરતા માર્યા બધા લોધા દૂર ખસી ગયા. મહાત્માજીએ દેવવ્રતના મૃતદેહને ખોલ્યો. વઘો ખસેડીને ફેંટા દીધાં, પણ પડડીને તેને જમીન પર ઘસડવા લાગ્યા. મઘી મઘી કોપમાં આવી જઈને રાગને લાગે પણ મારતા હતા અને પોતાની વાતોનું પુનરુચ્ચારણ પણ કરતા જતા હતા. 'હવે કોઈ દિવસ આવી ચોરી કરીશ! હવે જોઈ લે પારડી સંપત્તિ દગ્ગમ કરવાનું પરિણામ!'

મહાત્માજીનું આતું વિચસણ વર્તન જોઈને બધાને માફું તો લાગ્યું: પરંતુ મહાત્માજીનું તેજસ્વી વદન જોઈને બધા કંકાગાર બની ગયા હતા એક સિદ્ધ મહાપુરુષને છેડવાની દિંમત કોઈ કરી શક્યું નહિ. મહાત્માજી તો, આયુષ્યાનું જોવા સિવાય, માત્ર એક જ કાર્ય કરી રજા હતા-તે રાગને દસડીદસડીને પાલ-મહાર કરવાનું.

'ઓ... રે! મરી ગયો! મને છોડી દો. અપ-રાધ બદલ મને ક્ષમા કરો. ભગવદ્! હવે આ બૂલ બનિખમાં કોઈ દિવસ નહિ કરે.' ખરેખર બધા આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. તે સજમાં પ્રાણનો સંચાર થયો અને તે રડી રડીને ઉચ્ચ સ્વરે મારી માગવા લાગ્યો.

મહાત્માજીએ પણ ઝાંઝી દઈને ફરી એકવાર ભેરથી લાત લગાવી. પુનર્જીવન પામેલો દેવવ્રત તેમના ચર-ણોમાં આગોટલા લાગ્યો. મહાત્માજીએ પૂછ્યું: 'હવે તો સાંસારિક સુખ ભોગવવાની તારી વાસના પૂરી થઈ ગઈને!'

'પ્રભો! હવે દવા કરો! બધ, હવે તો આ પાવન-કારી ચરણોમાં આ નમ્રાતિનમ્ર સેવકને સ્થાન આપો.'

'પાડુ, આ બધો મિલન કરીએને વડેથી દઈને આજ્યો બરાબર ત્રીજો દિવસે સવારે તેવર રહેજો!'

કોઈને કંઈ પણ કલા વિના, જેવી રીતે આખ્યા હતા તેવી જ રીતે, મદાત્માજ ચાલ્યા ગયા, દેવવ્રતે ચારથી બધી માલમિલકત બરીભોતે ઉદારતાપૂર્વક આપવાની ચર્યાત કરી, કુદાનનો માલ-સામાન, ઘર-આર સર્વસ્વતું તેણે દાન કરી દીધું.

ત્રીજે દિવસે વહેલી સવારે, અગાઉ કરેલી સચના અનુસાર, મદાત્માજ ત્યાં આગ્યા. દેવવ્રતનાં ચરીર પરનાં વસ્ત્રો-પણુ ઊતારી 'ન'ખાગ્યાં. તેને કૌશીનધારી બનાવીને પોતાની સાથે કોષ સ્થગે લઇ ગયા.

બરાબર આર વર્ષ પછી, કોષ છુદાં જ રૂપમાં, દેવવ્રત બહાર જતા સમયે હાજર થયા. એક ગુફામાં લઇ જઈને ગુરુએ, તે સમય દરમિયાન, પોતાની હાજરીમાં,

તેને સાધન શીખવાડ્યાં. કિશ્કા પણ ગુરુ જાતે જ માથો લાવતા હતા. આર વર્ષ સુધી દેવવ્રતને ગુફાની બહાર પણ મૂકવાનો મનાઈકુલમ ફરમાવ્યો હતો. જે વક્ર અવસ્થા બાદ બ્યારે તેણે 'પરમ સાધુ'ને પ્રાર્થ કર્યું ત્યારે જ તેને ગુફાની બહાર નીકળવાની આજ્ઞા આપી. આતું નામ સાચા ગુરુ !

કહેવાનું 'તાતપર્ષ' માત્ર જોડ્યું જ છે, કે ભવોન્મયથી ભવરણમાં ભટકતા પથમણ જીવેને માટે ગુરુની ખૂબ જ આવશ્યકતા છે, અને નો સાચા સદગુરુનો મિલાપ થયે નય તો જીવન-તૌકા સહેજે ભવસાગરને તરો બંધ એમાં સંકેતે જરાય રચાન નથી. પરંતુ આગ્રહાલની બનાવટી અને નકલી 'ગુરુઓ'થી ખૂબ સાવધાન રહેજો. પ્રણુની પિણાણ કરાવી આપે તે જ સાચા ગુરુ !

માણસને પુરસદનો વખત મળેવો જોઈએ ?

જે માણસમાં વૈરાગ્યની સમંજણ ઉત્પન્ન ન થઇ હોય અને જેને લાગ્યા કરતું હોય કે જન્મતની વસ્તુઓમાંથી મને સુખ અને ફાયદો મળી શકે એમ છે, તેને નવરો રહી રથૂલ ડાચો કરવાનું બંધ કરી મનોરથો ચકાવવામાં હિત નથી, તેમાં તેનાં અધીમુખ વાસના-ખીજો અને વૃત્તિપરિવારમાં વધારો થયા કરશે અને તેમતેમ તે ગાઢ અને વિસ્તારવાળી અભિગ્રાહ્યોમાં અંધારો જશે. તેવાએને મનોરથોથી દૂર રહી ઉદયમમાં જોડાએલા રહેવું સારું છે. તેમાં રથૂલ શરીર ધસાતું નય છે અને નહું વાસના શરીર પ્રકાશનો અવકાશ મળતો નથી. આથી રથૂલ શરીર ધસાતાં આછા રહેલા વાસનાશરીરમાં તત્ત્વનો પ્રકાશ સ્વાભાવિક રીતે જ થવા લાગે છે. કારણ કે અવકાશના અસાવે કારણશરીરમાં મનો-રાજ્યનાં વાદ્યોનો મેલ ઉત્પન્ન થએલ હોતો નથી. આથી રથૂલમાં સક્રીય વૃત્તિવાળાએને રથૂલ શરીરના ધસાવાથી જ કંટાળુ છે. 'કુર્વન્નેવેદ ક્ષાંણિ નિજીવિષેચ્ચત્ સમા' આવા મનુષ્યો નો ક્રમે નિદ્રોતો સંયમ કરીને મનથી વિષયોનું રમરણ કરતા રહે તો તેનું પરિણામ વિપરીત આવે છે. માટે રથૂલ જીવેને રથૂલ ક્ષમમાં ધસાવાથી જ હિત છે. માટે બળદ ગાડું ખેંચે, ઘોડો ખાડી ખેંચે, અધિકુ બાર ઉપાડે તે જ તેનાં હિતમાં છે અને તેમ ન કરે તો તે તેના અહિતમાં અવસ્થ છે જ. રથૂલનો, ધ્યય થયે તત્ત્વવસ્તુનો એ સ્વભાવ જ છે કે તેનો પ્રકાશ અપોઆપ જ યાય. તેથી દર વિષયોએ સિવાય કોઈને માટે કુરસદમાં રહેવું હિતકર નથી. અને શમમાં જોડાએલા રહી મનોરાજ્યને બંધ કરતાં તે જ ધણું હિતકર છે.

કાષ્ઠને કંઈ પણ કલા વિના; જેવી રીતે આખા હતા તેવી જ રીતે, મહાત્માજી ચાલ્યા ગયા, દેવવ્રતે સારથી બધી માલમિશ્રિત ગરીબોને ઉદારતાપૂર્વક આપવાની શરૂઆત કરી. દુકાનનો માલ-સામાન, ઘર-બાર સર્વસ્વનું તેણે દાન કરી દીધું.

ત્રીજે દિવસે વહેલી સવારે, અગાઉ કરેલી સચના અનુસાર, મહાત્માજી ત્યાં આગ્યા. દેવવ્રતના શરીર પરનાં વસ્ત્રો પણ કીતારી ન બાળ્યાં. તેને શોધીનધારી બનાવીને પોતાની સાથે કોઈ રથએ લઈ ગયા.

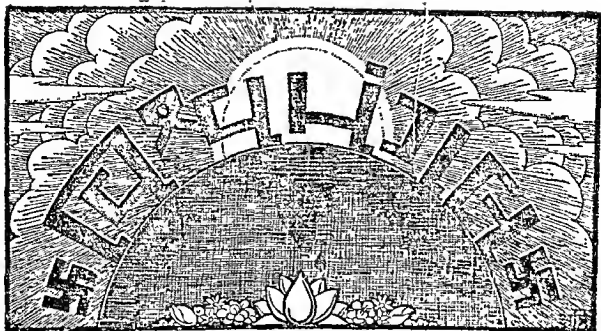
બારબર બાર વર્ષ પછી, કોઈ લુદા જ રૂપમાં, દેવવ્રત બહાર જતો સમય દાનર થયા. એક ગુફામાં લઈ જઈને ગુરુએ, તે સમય દરમિયાન, પોતાની દાનરીમાં,

તેને સાધન રાખવાનું. વિદ્યા પણ ગુરુ જાતે જ માથી લાવતા હતા. બાર વર્ષ સુધી દેવવ્રતને ગુફાની બહાર પગ મૂકવાનો મનોમુદ્દકમ ફરમાવ્યો હતો. જે વક્ર ચરચા બાદ જ્યારે તેણે 'પરમ સાધન' માં પ્રવેશ્યું ત્યારે જ તેને ગુફાની બહાર નીકળવાની આજ્ઞા આપી. આનું નામ સાચા ગુરુ.

કહેવાનું 'તારપર્ષ' માન્ય એટલું જ છે, કે બનેલા વસ્ત્રો લગરણમાં બદલતા પથકષ્ટ જીવેને માટે ગુરુની ખૂબ જ આવશ્યકતા છે, અને જો સાચા સદ્ગુરુનો મિત્રાપ થઈ જાય તો જીવન-નીડા સહેજે હલસાગરને તરો જાય એમાં સંશ્નને જરા વચ્ચન નથી. પરંતુ આજ્ઞાલના બનાવટી અને નકલી 'ગુરુઓ'થી ખૂબ સાવધાન રહેવું. પ્રજાની પિછાણ કરાવી આપે તે જ સાચા ગુરુ.

માણસને પુરસદનો વખત મળ્યો નોઈએ ?

જે માણસમાં વૈરાગ્યની સમજણ ઉત્પન્ન ન થઈ હોય અને જેને લાગ્યા કરતું હોય કે જાતની વસ્ત્રોમાંથી મને સુખ અને ફાવટો મળી શકે એમ છે, તેને નવરો રહી રથૂલ કાપો કરવાનું બંધ કરી મનોરથો ચલાવવામાં કિત નથી, તેમાં તેના અધોમુખ વાસના બીજો અને વૃત્તિપરિવારમાં વધારો થયા કરશે અને તેમતેમ તે જાડ અને વિસ્તારવાળી અભિલાષાઓમાં બંધાતો જશે. તેવાઓને મનોરથોથી દૂર રહી ઉદયમમાં નોડાએલા રહેવું સારું છે. તેમાં રથૂલ શરીર ધસાતું જાય છે અને નવું વાસના શરીર ધસાવાનો અવકાશ મળતો નથી. આથી રથૂલ શરીર ધસતાં આંખો રોલેલા વાસનાશરીરમાં તત્વનો પ્રકાર સ્વાભાવિક રીતે જ થવા લાગે છે. કારણ કે અવકાશના અભાવે કારણશરીરમાં મનોરાજ્યનાં વાદળોનો મેલ ઉત્પન્ન થયેલ હોતો નથી. આથી રથૂલમાં સકામ વૃત્તિવાળાઓને રથૂલ શરીરના ધસાવાથી જ દયાણ છે. 'કુર્વન્નેવેદ કમોષિ નિજીવેષ્યત' સમા' આવા મનુષ્યો જો કોને નિયોગો સંયમ કરીને મનથી વિચિત્ર રમરણ કરતાં રહે તો તેનું પરિણામ વિપરીત આવે છે. માટે રથૂલ જીવેને રથૂલ કર્મમાં ધસાવાથી જ કિત છે. માટે બળદ માડું એએ, ઘોડો ગાડી એએ, અધિકુ બાર ઉપાડે તે જ તેના હિતમાં છે અને તેમ ન કરે તો તેના અહિતમાં અવસ્થ છે જ. રથૂલનો દુષ્ઠ થયે તત્ત્વવસ્તુનો જો સ્વભાવ જ છે કે તેનો પ્રકાશ આધોઆધ જ યાદ તેથી દર વિરાગીઓ સિવાય કોઈને માટે પુરસદમાં રહેવું હિતકર નથી. અને કામમાં નોડાએલા રહી મનોરાજ્યને બંધ કરવા તે જ ધર્મ હિતકર છે.

સત્સંગં જનયત્પરાત્મવિષયે મક્તિં સમુદ્ઘયયત્ । કામોદ્દેગકુમાર્ગદમ્ભજનકં માહિત્યમુન્મુલપત્ ।
ધર્મદ્રેષમનુક્ષણં પ્રશમયત્સન્દર્શયત્સદ્ગતિં, સંજાતં સહુ 'વિશ્વમંગલ' -માપાકર્તુ જગદુર્ગતિમ્ ॥

વર્ષ ૧૨ મું. : આશાઢ-૨૦૦૪ : જુલાઈ-૧૯૪૮ : અંક ૪ થો.

રા
મ
નાં
ર
ખ
વા
જાં
★

(મારો શામળિયો ચિરંતજ (૨) શિર પર બાજતો રહે છે.....રાખ)

જેને સહાયક શ્રીગોપાળ (૨) જીની આંચ ના'વે છે.....ટેક.
જેની પડખે દીનદયાળ (૨) શત્રુ શિર નમાવે છે.....જેને.....૧
વાંકો વાળ નથી કરનાર, દુનિયામાં કોઈ માનવી,
જેને રામ ઘણી રખવાળ (૨) જીની આંચ ના'વે છે.....જેને.....૨
અમીભરી દષ્ટિ ઈશ્વરની, ભક્તો ઉપર થાય છે,
છોને સામે જીભો કાળ (૨) જીની આંચ ના'વે છે.....જેને.....૩
આથો જ્યાં છે ત્રિભુવનપતિની, નિર્ભયતાનું રાજ્ય છે,
ચાહે ધરમાં કે ધર બહાર (૨) જીની આંચ ના'વે છે.....જેને.....૪
મુખ તણી છાયામાં ખેડો, હૈયે એની હામ છે,
'પુનિત' બનીયો એનો બાળ (૨) જીની આંચ ના'વે છે.....જેને.....૫

—શ્રી 'પુનિત'

પરમ કૃપાળુ મરમાત્માની કૃપા સર્વત્ર વરસી રહી છે. તે સહેજ મહુ થોભ્યા વગર સમસ્ત વિશ્વનું ક્ષ્યાણુ કરી રહ્યો છે. તેની આત્માથી સર્વદેવ નિરન્તર લેકિને ઉગ્મણે છે, મનદેવ સર્વ જીવોમાં પ્રાણુ પૂરે છે, વરુણ દેવતા પોતાના રસથી સર્વને તૃપ્ત કરે છે અને જુમિ માતા પોતાની છાતી ઉપર સર્વ પ્રાણીઓને રમાડતી તેમનું પોષણુ કરી રહી છે.

પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ આણીઓ ઉપર પોતાની કરુણામયી બાવનાથી આમ પાંચ જૂતોરુપ પોતાનું કૃપા-શરીર પ્રકટ કર્યું છે, ને તે સર્વ જીવોને જીવન આપતો સર્વને પોતાનો મદિમા બતાવી રહ્યો છે. તેના શરીરમાં રહીને-તેના શરીરથી પોષાઈને પણ જે જીવે, જીભ જીવે પ્રત્યે જૂંડી રીતે વર્તે છે તેમને પણ તે પોતાના ધરમાંથી ફેંકી દેતો નથી અને સમાન રીતે તેમનું પણ પાલનપોષણુ કરી રહ્યો છે, તેવો તે દયાળુ છે.

દુર્જન પ્રત્યે દુર્જન થતું એ ન્યાય તો મનુષ્યોએ ઉપગમી કાઢ્યો છે. ઈશ્વર દુર્જનો પ્રત્યે પણ સંજ્ઞનતા-બયેરો વ્યવહાર કરે છે. ઈશ્વર દુર્જન થતા શીખ્યો જ નથી અથવા ઈશ્વરમાં દુર્જનતા છે જ નહિ. દુર્જનેને પણ એ પોતાના કૃપામય શરીરથી પોષે છે. દુર્જનોની સામે તે દુર્જન થતો નથી. જે દુર્જનમાં સંજ્ઞનતા છે જ નહિ તે દુર્જનની સામે દુર્જન થઈને ઈશ્વર મહુ તેનામાં સંજ્ઞનતા ઉત્પન્ન કરાવી શકશે નાંક. ઈશ્વર તો પોતાના સત્ સ્વભાવથી તેની સાથે પણ સંજ્ઞનતા જ વ્યવહાર કરે છે અને પોતાના કરુણામય શરીરથી તેને સુખ સગવડો આપ્યા કરે છે. અને તેથી છેવટે તે દયાળુ ઈશ્વરની સંજ્ઞનતાનો રંધ લાગતા, પોતાની દુર્જનતાથી અનેક જગાએ દુષ્ટોમાં ગોથા ખાતો જીવ સંજ્ઞન થઈ ફેંકાણે બાવે છે, ને પોતાના કરુણામય પિતાના મદિમાને સમજી તેની આજળ પોતાના પાપોનું-પોતાની દુર્જનતાનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે.

જો ઈશ્વર દુર્જન પ્રત્યે દુર્જન થતો હોય તો તે કદી દુર્જનો પાસે પોતાની દુર્જનતાનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરાવી શકે નહિ અને તેમને સંજ્ઞનતામાં ફેરવી શકે નહિ. મરનુ ઈશ્વરનો અગાધ મદિમા એ છે કે તે સર્વદા સંજ્ઞનતાના પ્રવાહને વહાવ્યા કરે છે, કે જેને સમજીને મનુષ્યો પોતાના દુષ્ટિઓનો ત્યાગ કરે છે ને તેના અમૃતમય મંજલ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવા પ્રેરાય છે.

આભારદર્શન

પોતાના માનવજંદુઓનું કિત યવા માટે ધર્મપ્રચારમાં રસ લેતા વિશ્વમંજલના કેટલાય સહદય માદકો અમને ખૂબ જ પ્રમાણમાં માદકો કરી આપી વિશ્વમંજલની પ્રગતિને સ્તુત્ય સદક્ષર આપી રહ્યા છે. તેમનો અને અદિ હૃદયપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ, તેઓનાં નામો અમે યથાસમયે સેવાધર્મના પુસ્તકમાં પ્રકટ કરીશું. કેલેન્ડરની યોજના વિષે

એક નવો માદક કરી આપનારને કેલેન્ડર બેટ આપવાની યોજના હતી, પરનુ તેમાં જે કેલેન્ડરો હતો તે સ્થાનિક માદકને આપવામાં ખલાસ થઈ ગયેલ છે, તેથી હવેથી જે બાઈબિલો સેવાભાવથી માદકો કરી આપશે તેમને કેલેન્ડર આપી શકશે નહિ, પરનુ તેમાં શુભ નામો સેવાધર્મના પુસ્તકમાં પ્રકટ કરવામાં આવશે. ચાર વર્ષના સામગ્રી માદક થનારાઓને

પાકું બાઈબિલો મેળવવા માટે ચાર વર્ષનું સામંતું રૂ. ૨૦-૦-૦ લવાજમ ભરનારાઓ કીક સંખ્યામાં યતા હોઈ હવે પાકા અંકોની સંખ્યા જુજ પ્રમાણમાં રહી છે. તેથી પાકા બાઈબિલોનો પ્રથમ અંક ખલાસ થયે, સામંતું લવાજમ ભરનારને મહુ મદકોમાં પ્રથમ અંક કાચા બાઈબિલો આપવામાં આવશે. તો જે બાઈબિલો મદકોભરતના ચારે બેટને પાકા બાઈબિલો મેળવવા ઇચ્છતા હોય તેઓએ સત્વર માદક થઈ જતું સુરક્ષિત છે. છુટક પાકા બાઈબિલો અંક માટે રૂ. ૧૫ વધુ (૧-૪-૦) સેવાય છે.

સંપાદનના નિયમો

* આ માસિકમાં તત્ત્વજ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્ય, ધર્મ—નીતિ વગેરે ઉપર લખાએલા લેખો લેવામાં આવશે. લેખો જીવનચલકારમાં ઉપયોગી થાય તેવા સરલ અને રસમય પદ્ધતિથી રચાએલા હોવા જોઈએ.

* કેવલ ધર્મધેલણ, અધઃશ્રદ્ધા અને નાસ્તિકશ્રદ્ધાથી લખાએલા, શાસ્ત્રવિરુદ્ધ અથવા સિદ્ધાન્તવિરુદ્ધ હોય તેવા, ધર્માપ્રયુક્ત આસ્પષ્ટાત્મક તેમજ કેવલ અપૂર્ણ તર્કવાદને આધારે લખાએલા લેખોને આમાં સ્થાન આપવામાં આવતું નથી.

* જેઓને કોઈ પ્રમાણુ ધર્મ-ચેતના અભ્યાસ ન હોય—ધર્મ-ધર્મ-ચેતના પ્રવેશ ન હોય, કોઈ સ્થિરનિર્ણય-વાળું જ્ઞાન ન હોય તેવાઓએ કેવળ વાણીથી વધ્યાએલા તેમજ નામ જપાવાની પ્રસિદ્ધિના મોહને લઈને લખાએલા લેખો મોકલવા તરફ લેવી નહિ.

* જે લેખકમહાત્માઓના લેખોને માસિકમાં સ્થાન આપવાનું હશે તેઓને ચૂકવે લેખ મળ્યા પછી સાત દિવસમાં પત્રદાર ખજાર આપવામાં આવશે. જેઓને લેખસ્વીકારની ખજાર ન મળે તેઓને જો પોતાનો લેખ પાછો જોઈતા હોય તો લેખ મોકલ્યા પછી પંદર દિવસ પછી પોસ્ટેજ રૂપે મોકલી લેખ પાછો મોકલવા માગણી કરવી. જેઓ એક માસ સુધીમાં માગણી કરશે નહિ તેઓના લેખોને માટે જંગમ જવાબદાર નથી.

* જેઓ કોઈપણ લેખ આ માસિકમાં કોઈ પણ વખત જપાશે હશે તે લેખકોના જે લેખો લેવાના નહિ હોય તે તેઓના પોસ્ટેજ મોકલવા વિના પણ તેમને પાછો મોકલી આપવામાં આવશે.

* જેઓ લેખ માસિકમાં જપાશે હશે તેમને માસિકનો તે એક મોકલી આપવામાં આવશે. તેમજ તેમની માગણી હશે તો તેમને તે લેખના બીજા ત્રણ એકા મોકલવામાં આવશે. જે મહાત્માવ લેખકો પોતાની વિશિષ્ટતાભરી રચનાઓ મોકલી આપશે તેમને ચોક્કસ પુરસ્કાર મળશે તથા જે મહાત્માઓ નિરપેક્ષતાથી સેવા આપશે તેમનું કાર્યલય સદા ખુલ્લું રહેશે.

* સાધારણ લેખકો કે જેઓને તત્ત્વજ્ઞાનનો ખૂબ અભ્યાસ ન હોય, તેઓ પણ, નીતિ, સલાચાર અને ધર્મભાવનાને પ્રકટ કરતી સુંદર રસમય ધાર્મિક વાર્તાઓ, ભક્તચરિતો, મહાપુરુષગાથાઓ—આખ્યાયિકાઓ મોકલવા સક્ષમ અને તેમને પસંદ કરીને સ્થાન આપવામાં આવશે.

* વાંધા પડતી બાબતોમાં લેખોમાં ચોક્કસ સુધારો વધારો કરાશે.

* લેખમાં લખેલી કોઈ પણ અચર્યક બાબતો માટે લેખકજ જવાબદાર મણુશે.

શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલયનાં નવાં પ્રકાશનો

આર્યાત્મ વાર્તાલાપ—નિર્દેશક જ્ઞાનયોગી શ્રી ચંદુભાઈ

તત્ત્વજ્ઞાનનું આ અદ્વિતીય પુસ્તક છે. જિજ્ઞાસુઓના પ્રશ્નો ઉપર શ્રી જ્ઞાનયોગી ચંદુભાઈએ પોતાના કાન્તદર્શી વિચારો દર્શાવ્યા છે. અવહારમાં પણ તત્ત્વજ્ઞાન-ધ્યાનપૂર્વક સર્વવ્યાપક આત્મસર્જન કરવાની દૃષ્ટિ આપતી પ્રાપ્ત થાય છે. દિ. રૂ. ૨-૮-૦૦

દુનિયાની દુઝાથી દૂર—દુનિયાની માયાથી અલિપ્ત રી રીતે રહી રાકાય તેનો આમાં મહાત્મા જેમ્સ એક્લેને અનુભવસિદ્ધ વિચાર આપ્યા છે. દિ. રૂ. ૦-૮-૦૦

અધ્યાત્મ ભાગવત—ડૉ. સ્વામી માધવતીર્થજી. ભગવતની કથાઓ બાજ રીતે આપણે જે સમજીએ છીએ તેવું આધ્યાત્મિક રહસ્ય થું છે, તેનો મનુષ્યોના જીવન સાથે કેવી રીતે સમ્બંધ છે તથા મુમુક્ષુઓને તે કેવી રીતે ઉપકારક છે તેનો આમાં સ્વામીજીએ સુંદર રીતે સ્પષ્ટ કરેલો છે. મૂ. રૂ. ૨-૮-૦૦

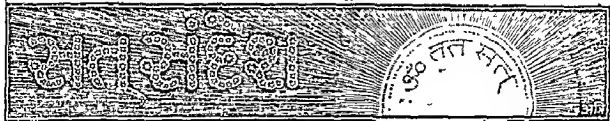
સોહાગ્ય સૂર્યોદય—જગતના મહાપુરુષોના સાદિત્વમાંથી જીવનોપયોગી ઉત્તમ સાદિત્વ ચૂકીને જ-રાજના કમળી વાંચી રાકાય એ રીતે આ ગ્રંથમાં સંમંદેયું છે. હિન્દુ મહાપુરુષો તેમજ કર્ણામી, ખ્રીસ્તી, પારસી તથા મહર્ષિ દ્વાનંદ અને મંથોજી વગેરેના આર્યચોષક સાદિત્વને તથા આરોગ્ય સંબંધી, સ્ત્રી-ઉપયોગી અને બાળોપયોગી સાદિત્વનો આમાં સંમંદ હોઈ ધરમાં વસાવવા લાયક છે. મૂ. રૂ. ૩-૦-૦૦

શ્રી મા આનંદમયી—સદ્વાણી—શ્રી આનંદમયીના ઉપદેશનું આ પુસ્તક છે. તેમણે પોતાની ભાવાવસ્થામાં જિજ્ઞાસુઓને જે ઉત્તમ ભાવ આપેલ છે તે આધ્યાત્મમાર્ગમાં સારો પ્રકાશ આપે છે. દિ. રૂ. ૧-૦-૦૦

મનનીય સૂત્રો

- ૧ સત્ય, પ્રિય અને હિતકર બોલો.
- ૨ કામમાં નિયમિતતા અને વ્યવસ્થા જાળવો.
- ૩ પોતાના પોતે જ ગુરુ બનો.
- ૪ આધ્યાત્મિક અનુભવ જ્ઞાપી કહેશો નહિ.
- ૫ નિયમિત શ્રાવનશિલ્પી બનો.
- ૬ મરીને છવો અથવા છવતાં છતાં મરેલા છે એ રીતે વર્તો.
- ૭ તમારે માટે ગેરસમજણ ફેલાય તો તેને તોડવા અધીરા ન બનશો.
- ૮ એક દિવસે શાંતિજી નથી બનાવું. (Rome was not built in a day.)
- ૯ માણસ જેટલો નિઃસ્વાર્થી તેટલો તે રૂઢ. જેટલો સ્વાર્થી એટલો પશુ અને જેટલો વિતા કારણ બીજાનું બૂકું કરે એટલો તે રાક્ષસ.
- ૧૦ નર, નરપશુ અને નારાયણ, વચ્ચે ક્યોનો જ તફાવત છે.
- ૧૧ ખીજમાં રસ લો. તેની વાત ધ્યાનથી સાંભળો.
- ૧૨ તમારા એક મીઠા વાક્યથી સામાન્ય હૃદયમાં શાંતિ રેડાય છે અને એક કડવા વાક્યથી ગેર પણ રેડાય છે.
- ૧૩ સામાની પરિસ્થિતિમાં પોતે મૂકાઈને તેના વર્તન બાબત નિર્ણય કરો.
- ૧૪ અચાનકતા બેઠીને કોષ ન કરો, તિરસ્કાર પણ ન કરો, ખેદ ન કરો, તેમ દયા પણ ન ખાવ. તેની પરિસ્થિતિ, તેની પ્રકૃતિનો સ્વભાવ અને તેના ગેરકારણ તેની પાસે એવા કામો કરાવે છે. એમ સમજી તેનામાં પણ આનંદરસ કરો.
- ૧૫ કામમાં હો ત્યાં સુધી કામ સાથે એકાગ્ર રહો. કામમાંથી મુક્ત થાઓ, સર્વત્ર આત્મદર્શન કરો. આનંદ અને પ્રેમની ભાવના વરસાવો.
- ૧૬ મારી સિદ્ધાંત છે એ શબ્દનો નકામે ઉપયોગ ન કરો. સિદ્ધાંત તો તે જ કે જોને માટે માણસ જીવનને હોડમાં મૂકી દે. બીજા તો અભિપ્રાય કહેવાય.
- ૧૭ ફરફતો મત પૂજવા ન જાઓ. તમારા અંતર-

- આત્માને જે સત્ય સમજાય તેને જ એકનિર્વાણી વળગી રહો.
- ૧૮ શુદ્ધ પ્રેમમાં ભય નથી, રૂપો નથી, બદલાની આશા નથી, પ્રેમ બોલતો નથી. તે આપે જ છે, લેતો નથી.
- ૧૯ જ્યાં ત્યાં તમારું દુઃખ જાહેર ન કરો. મિત્રો શોધવા નથી પડતા, યાદ જાય છે. સુહૃદ મિત્ર મળવા અઘરા છે. મિત્રોની પસંદગીમાં ચક્રિયતા ચારિત્ર વાળાને જ પસંદ કરો અગર એક પરમાત્માને જ મિત્ર બનાવો.
- ૨૦ નિંદાની અસરથી બચવું સહેલું છે પણ સ્તુતિથી બચવું મુશ્કેલ છે.
- ૨૧ તકં કરો, દલીલો ખૂબ કરો, પણ શુદ્ધ બાવે કરો, સમાજને માટે કરો, અને અનુભવને ઝોળખીને કરો, સામાની પરીક્ષા કરવા માટે ન કરો.
- ૨૨ અયોગ્ય દલીલ એટલે કતબળા અનુભવ વિનાની દલીલ, એ માત્ર જાદુિક બાયામ જ છે. એનાથી બચો.
- ૨૩ વાણી કામ કરતી બંધ પડે છે ત્યારે જ સાચું કામ ચાલુ છે. કામ શરૂ કરી દો, ધીરથી બંધ સમજવા માંડો.
- ૨૪ ખોટા અપવાદથી ડરશો નહિ. સંપૂર્ણ સાવધાનીથી રહેતાં છતાં ખોટો અપવાદ આવે તો એ માનસિક વિકાસ માટે જરૂરી હતો એમ સમજજો.
- ૨૫ ધર્મ વેચીને દાન ન સ્વીકારો. ધર્મ કે યાનનું તો દાન જ કરવાનું હોય, એનો બદલો માગવાનો ન હોય.
- ૨૬ વ્યવહારમાં ફરકને અમુક વાત યુક્ત રાખવાની હોય છે માટે કોઈની ગુણ વરણ જાહેર ન કરો.
- ૨૭ દરેકજ રાતે પંદર-વીસ મીનિટ આખા દિવસના જીવન બાબત વિચારી જાઓ. એ સિવાય જીવવાની રત્ન નથી. એ જ પ્રમાણે સવારે પંદર મિનિટ માંજો.
- ૨૮ નાના બાળક પાસેથી પણ શીખવામાં નમ્રતા રાખો.
- ૨૯ એટલ, મજૂર, કડીઓ, કારીગર, કારકૂન, વકીલ, સિદ્ધકે ડોક્ટર, સો કે બાળક સો શોષ પોતા પોતાના ધર્મમાં એક છે, એમ વિચારી સર્વ તરફ સમાન દષ્ટિ કેળવતા રહો. સો મારા કરતાં શોષ ને કોષ નિપવમાં એક છે એમ વિચારો.

સદમાવે સાધુમાવે ચ સદિવ્યેતપ્રયુગ્યતે
પ્રસારતે કર્મણિ તથા સચ્ચન્દ્રઃ પાર્થ યુગ્યતે
યદે તપસિ દાને ચ સ્થિતિઃ સદિતિ ચોચ્યતે
કર્મ ચૈવ તદર્થાયં સદિત્યેવામિધીયતે

આપણા અન્તરમાં બીજાઓનું બહુ કરવાની જે
લાવના છે તે સદ્ભાવના છે. જે સત્ આપણામાં રહેલું
છે તે બીજાઓમાં અને સર્વકાર્યમાં રહેલું છે તેથી જેમ
આપણને આપણું બહુ થવાની ઇચ્છા રહે છે તેમ સર્વ
કાર્યનું પણ બહુ થાય એવી ઇચ્છા રહે છે. આથી જે
ઇચ્છા છે તે સદ્-ઇચ્છા છે. આ ઇચ્છાને પૂરી કરવા
માટે આપણે જે કામો કરીએ છીએ તે સત્કર્મો છે.

સર્વ પ્રાણીઓમાં શરીર અને શુદ્ધિ ભુદાં ભુદાં છે,
પણ અધર્મના શરીર અને શુદ્ધિ નેનાથી જીવે છે તે
આત્મામાં કશો ફેર નથી. તે આત્મા સર્વમાં એકસરખો
છે. તે 'સત્' છે. શરીરો નાથ પામે છે અને નવાં
ધારણ કરાય છે તથા ભુદાંમાં પણ ફેરફાર થયા કરે છે,
પરંતુ સર્વમાં રહેલો સત્ આત્મા એનો એ જ રહે છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગીતાના છઠ્ઠા અધ્યાયમાં ૨૯ થી
૩૨ શ્લોકોમાં કહે છે કે "જે સદ્ભાવનાવાળો પુરુષ છે
તે સર્વ પ્રાણીઓના આત્મામાં પોતાને રહેલો ભુજે છે.
આવો પુરુષ કોણનું પણ બૂંડું શી રીતે કરે? તે તો
બીજાનું બૂંડું કરવામાં પોતાનું જ બૂંડું માનશે અને
બીજાનું બહુ કરવામાં પોતાનું જ બહુ જોશે. બીજાનાં
કુઃખને પોતાનાં કુઃખ સમજી તે દુઃ કરવાનો પ્રયત્ન
કરશે અને કોઈને પણ સુખી કરવામાં પોતાને સુખી
માનશે.

"ભગવાન કહે છે કે આવી રીતે જે સર્વમાં એક
સત્ આત્માને જ ભુજે છે અને કોઈના પણ નાથ કે
અહિંસાની ઇચ્છા કરતો નથી, તે પુરુષ મારાથી ભુજે
નથી અને હું તેનાથી ભુજે નથી. જે પુરુષ કોણનું પણ
અહિંસા કે નાથ ઇચ્છતો નથી તેનું અહિંસા કે નાથ
જાનાથી થઈ શકે!

"ભગવાન કહે છે કે તેવા સત્પુરુષના આત્મામાંથી
હું નાથ પામતો નથી અને મારામાંથી તે નાથ પામતો
નથી." અર્થાત્ જેણે સર્વમાં સમાનરૂપે આપેલા પોતાને-
આત્માને-સદ્ભાવને-ભગવાનને જોયો છે તે કદી નાથ
પામતો નથી. કારણ કે તે પોતામાં સત્ને રહેલ ભુજે
છે. સત્ એટલે જેના નાથ ન હોય તે. જે સર્વત્ર રહેલું
હોય તે.

અસત્ એટલે જે સર્વત્ર ન રહેલું હોય અને
જેનો નાથ થતો હોય તે. મનુષ્યના અન્તરમાં બીજાનું
અહિંસા કરવાની જે ઇચ્છા હોય છે તે અસદ્ ઇચ્છા છે.
આપણામાં, જે મનુષ્યનું અહિંસા કરવાની ઇચ્છા હોય
છે, તે મનુષ્યમાં પોતાનું અહિંસા કરવાની ઇચ્છા હોતી
નથી તેથી આપણી તે ઇચ્છા સર્વત્ર રહેલી ગણાય નહિ.
તેથી તે અસદ્ ઇચ્છા ગણાય. અસદ્ ઇચ્છાને લીધે જે
કામ કરવામાં આવે તે અસત્કર્મ કહેવાય. આપણામાં
જે વસ્તુને મેળવવા માટે-ધન-ધાન્ય, સુખ વગેરેને
મેળવવા માટે બીજાનું અહિંસા કરવાની જે ઇચ્છા થાય
તે અસદ્ ઇચ્છા છે. કારણ કે ધન વગેરે વસ્તુઓ તો
અસત્-એક દિવસ આપણી પાસેથી નાથ પામનારી છે.
વળી તેવી વસ્તુઓને મેળવવા બીજા મનુષ્યોમાં રહેલા
સત્નું આપણે અહિંસા ઇચ્છીએ છીએ તેથી તેવી ઇચ્છા
એ અસદ્ ઇચ્છા છે.

કોઈ કહેશે કે બીજા મનુષ્યોમાં રહેલા સત્-નું
અહિંસા ઇચ્છીને પણ પોતામાં રહેલા સત્-નું હિંસા કર-
વાની ઇચ્છાને સદ્-ઇચ્છા કેમ નથી કહેતા તે અસદ્-
ઇચ્છા કહો છો? તો તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે:-
આપણામાં અને બીજા મનુષ્યોમાં રહેલ સત્ ભુદાં ભુદાં
નથી. તેથી જે ઇચ્છાથી કોણનું પણ અહિંસા થતું હોય તે
સદ્-ઇચ્છા નથી. વળી બીજાનું અહિંસા કરીને આપણે
જે ધન-ધાન્ય વગેરે ઇચ્છીએ છીએ તે આપણામાં
રહેલા સત્ને માટે નહિ પરંતુ આપણા અસત્ શરી-
રની વાસનાઓને માટે. જેવા આપણને વાસનાઓ-
કામનાઓ-સુખની ઇચ્છાઓ છે તેવી બીજાઓને પણ

હોય છે. તેમાં એકની ઇચ્છાઓનો નાશ કરીને પોતાની ઇચ્છાઓને પૂરવાની ઇચ્છા સર્વત્ર સમાન દર્શિવાળો પુરુષ કદી કરશે નહિ.

કોઈ કહેશે કે સત્-ને વાસનાઓ-ઇચ્છાઓ હોતી નથી; વાસનાઓ-કામનાઓ-ઇચ્છાઓ હોય છે તો તે ઈન્દ્રિય-મન-બુદ્ધિ વગેરેના શરીરને હોય છે. શરીર અસત્ છે, અસત્ની ઇચ્છાઓનો નાશ કે અહિત ઇચ્છવામાં સત્નું અહિત નથી. વળી અસત્નું હિત ઇચ્છવાનો કોઈ અર્થ નથી; કારણ કે અસત્નું થમે તેટલું હિત ઇચ્છો તો એ તે અસત્-નાશ પામનાર જ છે. તેથી સત્નું અહિત ઇચ્છવું તે જ અસદ્ ઇચ્છા છે; સત્નું અહિત કરવું તે જ અસત્કર્મ છે. તે તેથી ખીલ્યોના અસત્ શરીરની સુખસગવડોનો નાશ કરી પોતાના અસત્ શરીરની ઇચ્છાઓ પૂરી કરવામાં સત્નું અહિત ઇચ્છવામાં આવતું ન હોવાથી તે અસત્કર્મ નથી. વળી અસત્ પાસેથી પડાવી લઈને તેનો ઉપયોગ પણ ખીલ અસત્ માટે જ કરવાનો છે. અસત્ની વસ્તુનો સત્ માટે કરવાનો નથી-ચવાનો નથી. તેથી એકની ઇચ્છાઓનો નાશ કરીને પોતાની ઇચ્છાઓ પૂરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં કોઈ અસત્કર્મ નથી. તો તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે:-

(૧) ભગવાનની સમતા

સમોહં સર્વમૃતેષુ ।

કામ્પી ઇચ્છાઓનો નાશ કરીને-યુક્તિપ્રયુક્તિથી માલ મેળવી લેવાથી આપણી ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થતી નથી. વળી જે લોકો ગુમાવે છે તેઓની ઇચ્છાઓની જૂથ ઊંડી અને તીવ્ર બને છે. અને જે લોકો મેળવી લે છે તેઓ તેમાં ખૂબ આસક્ત અને મુગ્ધ બની જાય છે તેઓથી અન્યાયી મેળવેલી વસ્તુઓને સમતાથી ભોગવી શકાતી નથી. નહીંમાં પૂર આવ્યું હોય અને પાણીના ધોડા થતા હોય તે તમે જોયું હશે. પૂરના વેગે લીધે પાણીમાંથી મોટામોટા ધોડા ઉપસી આવે છે અને ધોડાની આલુઆલુના પાણીમાં ખાડા થાય છે. મોળું પાણીને ઉપરની આલુ ખેંચે છે અને ખાડા નીચેની આલુ ખેંચે છે. આમ ખાડા-ટેકરાને ખળભળાટ આપ્યા કરે છે. તેમાં ખાડાને કે ટેકરાને-કોઈને શાન્તિ નથી. બન્નેનું

જીવન-બન્નેની સ્થિતિ ક્ષણિક અને કુબ્ધ બની જાય છે. સમાજનું પણ આવું જ સમજવું. મૂડી-રો-માલ-દારો વધુ ને વધુ પોપટા ચવામાં મંડ્યા રહે છે. સમાજની સ્થલસપાટી ઉપર પોતાની અન્યાયી આવડત વડે તેમણે મૂડીનાં જોયાં સિંહાસન ખડાં કર્યાં હોય છે અને તેના ઉપર પલાણ ગોડવી તેણે સનાતન થયેલા રહે છે અને પરી ન જવાય એટલા માટે પેઢામાં પગ ભરાવી રાખે છે. તેમનાં સિંહાસનોની આલુઆલુ ઢાકમારી, મજૂરી અને વેદનના ખાડાઓ હોય છે, તેમાં અનેક લોકો તરફડી રહેલા હોય છે.

આવી સમાજવ્યવસ્થા એ રામરાત્નની નથી. જે સમાજવ્યવસ્થામાં ચારે પુરુષાર્થો સિદ્ધ થઈ શકતા હોય તે રામરાત્ન છે. ધર્મથી સમાનતા જળવાય છે. તેને લીધે અર્થ અને કામ એ અમુકઅમુક વર્ગોમાં જ લૂંટાઈ જવાને બદલે આખા સમાજમાં સમાન રીતે વહેંચાય છે. આવી સમાજના મનુષ્યોનું જીવન સ્થિર સન્નિદ, સમતાવાળું અને નિર્ભય બને છે. જાવા જીવનમાં સર્વમાં સમાન રીતે વ્યાપેલા છત્તું દર્શન સ્વાસ્થ્યિક રીતે જ થાય છે. અને સત્નું દર્શન થવું-સત્નો અનુભવ થવો એવું નામ જ મોક્ષ છે. ન્યારે જળાશયના પાણીમાં ઊંજળા અને ખાડા નથી હોતા અને પાણી સમાન અને શાન્ત હોય છે ત્યારે તેમાં સર્વત્ર સમાન રીતે વ્યાપેલા આકાશનાં દર્શન થાય છે.

(૨) સદાચાર ધર્મવાત

શરીર અને વાસનાઓ અને વાસનાને ભોગવવાના પદાર્થો ધનધાન્ય, સુખદુઃખ વગેરે અસત્ હોવાથી ગમે તેટલું કુખી કરી શકાય, ગમે તેવું પડાવી લઈ શકાય, ગમે તેના વ્યાજબી ઢાંકો ઉપર તરાપ મારી શકાય અસત્ની પ્રત્યે તો અસદ્વ્યવહાર જ થાય છે-જોડેજોડે જામચોરે એવું નથી. ગમે તેવા દૂર, નીચ અને ઘાતકી મનુષ્યોને પણ કષ્ટરૂપ પૃથ્વી પરથી ફેંકી ફેંકો ફેંકો તેવાઓનું પણ પોતાના ભૌતિક શરીરથી નિરન્તર પોષણ કરે છે. સત્-સત્સુખ કામના પ્રત્યે પણ ઘાતકી દિસક વર્તન કરતો નથી. સત્ સર્વનું જીવાનર છે. સત્ જીવાનર હોવાથી જ જીવે છે-અમર છે, અવિનાશી છે, સનાતન છે. અસત્નો નાશ થાય છે તે અસત્તા પોતાના દિસકપણને લીધે જ. અસત્નો

રથ પોતાની મેળે જ-આપોઆપ જ નાચ જાણી ચાલ્યા કરે છે. સત્ અસતનો નાશ કરી કરતું નથી. સતમાં પ્રાપ્તિ નાશ કરવાની શક્તિ હોતી નથી. સત્ સર્વને જીવન આપે છે. અસતનો નાશ તેની નીતિના-મતિના મૂળમાં જ છે. જે સદાચારી પાલન કરે છે, જે સદાચારી હોવાનો દાવો કરે છે તે પોતાના રક્ષણ માટે દુરાચારીઓના નાશને માટે પ્રવૃત્ત થતો નથી. સદાચારીના રક્ષણમાં જ સદાચારીનું રક્ષણ છે. સદાચારી દેહને જોતો હોતો નથી પણ સતને જુએ છે. તેનું સાધ્ય દેહનું રક્ષણ હોતું પણ સતનું રક્ષણ હોય છે.

જે અસતનો નાશ કરવા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે તેનાથી અસતનો નાશ થઈ શકતો નથી. અસતનો નાશ અસતથી જ હોઈ નથી. અસત એ જ નાશ છે. નાશ એટલે પરિવર્તન અથવા વસ્તુસ્વરૂપનું અર્થન. જેઓ લોક-મોહના વાવાઝોડાના ઝપાટામાં આવી ગયા છે તેઓ લગ્નવાનના (પોતાના) સમતાપ વસ્તુસ્વરૂપને-સત્ સ્વરૂપને જોઈ નાખી ખાડાઓમાંથી ભોગવિલાસના ટેકરાઓ પર જવા મથી રહ્યા હોય છે. અને જેઓ ટેકરાઓ ઉપર જઈ ચડ્યા હોય છે તેઓ ખાડાઓને ભોગે પોતાના ટેકરાઓને મજબૂત કરવા મથી રહ્યા હોય છે. અને અસતને સત્ જાની રહ્યા હોય છે. ખાડો ઉપસીને ટેકરા બને છે અને ટેકરા લાગી પડીને ખાડો બને છે. પણ આ બધામાં નાશની જ પરંપરા છે. એટલે નાશની પરંપરાના સ્વરૂપમાં રહીને એકબીજાનો નાશ કરનારા વાસ્તવિક રીતે એક નાશનો નાશ કરીને બીજા નાશને હાથ ધરે છે. અર્થાત્ અસતના એક રૂપને છોડી બીજા રૂપને પકડે છે. નાશનો નાશ એ નાશનું પ્રકારાન્તર છે. જેની રીતે દૂધનું દહિં, દહિનું માખણ, માખણનું ઘી, ઘીની માદી, માદીનું ઘાસ, ઘાસનું દૂધ વગેરે. પાંચ ભૂતોની ઉચલપાચલમાં નાશનો માત્ર નાશ જ થાય છે. જો નાશ સાચો હોય તો તેને અસત કહેવાય નહિં. પાણીનાં મોઝાં ઉપજે અને નાશ પામે તેમાં કેવળ પાણીની ઉચલપાચલ જ છે. તેમાં કોઈ સાચી વસ્તુ ઉત્પન્ન થતી નથી કે તેનો નાશ થતો નથી. પાણીનું મોજું તે પાણીથી જુદું નથી. તેમાં પાણી સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ નથી અને હતી નહિં.

આમી જે વિવેકી પુરુષો છે તેઓ મોઝાંઓમાં પણ એક જળને જ જુએ છે; સર્વ પ્રાણીઓમાં એક સદૃશરૂપને જ જુએ છે અને સર્વની સાથે સદૃશવધી-આત્મભાવથી વર્તન કરે છે. પ્રાણી સાથે દેવ, વૈદ કે તિરકોટી કરતા નથી. તેમની સત્ દૃષ્ટિને લીધે સંસારના અસત પદાર્થો વિશેની તેમની કામનાઓ પૂર્ણ થઈ ગઈ હોય છે. તેથી તેમને કંઈ સાતું હોતું નથી કે કંઈ જોતું હોતું નથી, કોઈ પ્રિય હોતું નથી કે કોઈ અપ્રિય હોતું નથી, કોઈથી તેઓ મુગ્ધ નથી માનતા કે કોઈથી દુઃખ. સમુદમાં જેમ મોઝાં લક્ષરી રહ્યા હોય છે તેમ સંસારના તમામ પદાર્થો તેમને પોતાના સદ્ આત્મામાં વિલસી રહેલા જણાય છે.

(૩) અબોદનું વાસ્તવ, અને સાક્ષાત્કાર

વિદ્યમ્યાદિમદં કૃત્સ્નમેકારોન રિયતો જગત્ ।

કોઈ કહેશે કે સ્વપ્નમાં અનેક મોઝાંઓમાં જેમ એક જ જળને જોઈ શકાય છે-એક જ જળને અનુભવી શકાય છે તેમ સર્વ પ્રાણીઓમાં અને સર્વ પદાર્થોમાં એક જ સ્વરૂપ રહેતું હોય એવું સત્ કોઈ જણાવતું નથી. કારણ કે બધા પદાર્થો એકબીજાથી અલગ સ્થિતિ પ્રકારવાળા છે. તે સર્વમાં એક તત્ત્વનો અનુભવ થયો એ અસંભવિત છે. વળી એક સત્ તત્ત્વ હોય તો પણ આપણે સદ-રૂપ થવું એ આપણા હાથની વાત હોઈ શકે નહિં, કારણ કે સમુદમાં મોઝાંઓ પણ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે શબ્દત્યારે સમુદમાં સ્થિર થઈ શકતા નથી, પણ ન્યારે પવન શાન્ત પડે ત્યારે જ તેઓ સમુદ સાથે મળી શકે છે. તેવી રીતે જીવોની પણ સદૃશ થવામાં પરાધીનતા હોવી જોઈએ. નહિં તો ઈચ્છા કરતાં સાથે જ આપણે સર્વનો-એકરૂપતાનો અનુભવ કરી શકીએ ? તો તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે:-

સમુદમાં જે મોઝાં જોવામાં કરે છે તે સમુદર પથમાં સ્વતન્ત્ર નથી. કારણ કે તે પોતાની ઈચ્છાથી જોવા રહ્યા હોતા નથી. કાશ્યપત્થા નાયવામાં અને નાય બંધ કરવામાં સ્વતન્ત્ર નથી. કારણ કે તેનું હાથનું-નાયનું એ નાયવનારની ઈચ્છાને આધીન છે. આવી સ્થૂલ વસ્તુઓનું દલનચલન એક ચેતન શક્તિને આધીન હોય છે. પરન્તુ મનુષ્યો-જીવો એ કેવળ સ્થૂલ વસ્તુ-

નથી; સ્થૂલ વસ્તુઓનું દલનચલન જેને આધીન છે એવી ચૈતન્યશક્તિ પણ મનુષ્યોમાં રહેલી છે. આ ચૈતન્યશક્તિને પૂરેપૂરી સમજને તે તેઓ તેનો ઉપયોગ કરે તો તેઓ જે ધારે તે કરવા સ્વતંત્ર છે. તેઓ ન્યારે ઈચ્છે છે ત્યારે પોતાના સ્થૂલ દેહના કાચ-પથને દલાવી શકે છે, થને તેના ઉપર હુમલો કરી શકે અથવા થને તેને મદદ કરી શકે છે. આ સદૃશ ચૈતન્યશક્તિના સંબંધને લીધે પાણીનાં 'ગોળ' અને કાંઈની પુતળા કરતાં જીવોમાં બેઠે છે અને તેને લીધે જ જીવને સ્વતંત્ર થવાની શક્યતા છે. જે જીવ કાચપથ દલાવવામાં સ્વતંત્ર છે, જે જીવ વિચાર કરવામાં સ્વતંત્ર છે તો તે દરેક રીતે સ્વતંત્ર થઈ શકે છે.

છતાં જીવનમાં જે પરતન્ત્રતા દેખાય છે તે તેણે સ્થૂલમાં અંધારને ઉત્પન્ન કરી છે. છુદાર લોહાની બેડીઓ બનાવવામાં સ્વતંત્ર છે, પણ જે તે બેડીઓને પણ, તે પોતાના કાચો અને પગો ઉપર બેસાડે તો તેથી તે પરતન્ત્ર થઈ જાય છે. આપણે આંખોથી બધું જોઈ શકીએ છીએ પણ આંખે જોડાવવા પહેરી લઈએ તો જોઈ શકીએ નહિ. જેમ આપણે આપણને આપણી શક્તિથી સર્જક તરીકે અને સ્વતંત્ર તરીકે જાણીએ છીએ તેમ આપણે આપણને આપણી શક્તિથી સર્જક તરીકે અને સ્વતંત્ર તરીકે જાણીએ પણ છીએ. આપણામાં જાણવાની તેમ જ જાણવાની પણ શક્તિ છે. આપણે આપણને ખાટલામાં સૂતેલા જાણીએ છીએ અથવા આપણા ઘરમાં રહેલા જાણી છીએ પણ સ્વપ્નમાં ગમે ત્યાં ફરતા ફરતા જાણીએ છીએ. આપણે આપણને સ્વપ્નમાં ગમે ત્યાં ફરતા ફરતા જાણીએ છીએ તે પણ આપણી જ શક્તિથી અને જાગતાં ઘરમાં રહેલા જાણીએ છીએ તે પણ આપણી જ શક્તિથી. આમાં આપણું જે ઘરમાં રહેવાપણું છે તેને આપણે ઘણા દિવસ રહેનારું હોવાથી એક રીતે સત્ કહીએ અને સ્વપ્નમાં જે અનેક જગ્યાએ ફરવાફરવાપણું છે તેને 'ખોટું' હોવાથી અસત્ કહીએ. એમ આપણામાં જાણવાની અને જાણવાની-અથવા સાચું જાણીને 'ખોટું' જાણવાની-એમ બન્ને પ્રકારની શક્તિઓ છે. તેમાં

જે જાણવાની શક્તિ છે કે જેનાથી આપણું સાચું સ્વપ્ન જાણીને સ્વપ્નમાં ફરી રહેલા હોઈએ એવું 'ખોટું' સ્વપ્ન આપણે આપણું માની લઈએ છીએ તેને અવિદ્યા કહે છે. વિદ્યા એટલે સાચું જ્ઞાન કે જેનાથી આપણને આપણું સાચું સ્વપ્ન માલુમ પડે છે અને અવિદ્યા એટલે અજ્ઞાન-ખોટું જ્ઞાન કે જેનાથી આપણે ખોટા સ્વપ્નને આપણું માની લઈએ છીએ. આ અવિદ્યા એ અસત્ છે. કારણ કે તેનું સ્વપ્ન સાચું નથી અને તેનાં દરેક સ્વપ્નોના નાશ-પરિવર્તન થયા કરે છે. વળી અવિદ્યામાં સાચું સ્વપ્ન તો કંઈ હોતું જ નથી. જેમ જાગ્યા પછી સ્વપ્નની વસ્તુઓ દલી નહિં અને છે પણ નહિં તેમ અવિદ્યામાં છે, તેમ સ્વપ્નનું સાચું જ્ઞાન થતાં ખીજું કંઈ હતું જ નહિં-અવિદ્યા-અસત્-હતું જ નહિં તેમ અવિદ્યામાં છે. પરન્તુ અસત્નું અભાવસ્થા સ્વપ્ન સત્માં એકરૂપ થવાથી જ સમજાય છે. ન્યાસિધી આપણે અસત્માં ફરતા હોઈએ અર્થાત્ ન્યાસિધી આપણને અસત્માં રસ હોય છે ત્યાં સુધી અસત્ એ આપણને મટિ અસત્ નથી પણ સત્ છે. અને ન્યાસિધી એમાં આપણને રસ રવા કરે છે ત્યાં સુધી આપણું તે સ્વપ્ન લંબાવા જ કરે છે અને આપણે તેમાં રાજ-ખુશીમાં કે ચિન્તામાં ફર્પા કરીએ છીએ. પરન્તુ જીવનો-અસત્નો સ્વભાવ જ એવો છે કે તે એક વખતે જીડી જાય છે અને પ્રજાત સર્પ જાય છે. અવિદ્યા વખતે પણ વિદ્યાનો નાશ થતો નથી, કારણ કે વિદ્યા સત્ છે. સ્વપ્નમાં પણ આપણે આપણા ખોટા સ્વપ્નને રખડતું જોવા માટે અને તેને અજાણ્યું આપવા માટે તેના ઉપર સદૃશ રૂપે જીભા રહી જોઈ રવા હોઈએ છીએ. અને તેથી જ સ્વપ્નનું આપણું અસત્ સ્વપ્ન નાશ પામતાં આપણે સંપૂર્ણ નાશ થઈ જતો નથી અને આપણને માલુમ પડે છે કે એ તો સ્વપ્નના અસત્ સ્વપ્નનો નાશ થયો અને હું તો તેને જોતો કાચમ જ છું, અવિનાશી છું, સત્ છું. ઈ તત્ સત્ ।

—જયનારાયણ બદ

[તારીખ ૫૪ ૪૮૦ થી આગળ]

અકિતનું તેજ

આકાશ રક્ષમાં છેવટના બાગમાં એક સસવત રાજની કથા આવી હતી. તેમને સત્યને માટે જે સાધન કરવાથી બલાહાર વૃત્તિ થવા લાગે છે, અને પછી નવા પ્રકારનું તેજ અનુભવમાં આવે છે, એ તે જ કેવા પ્રકારનું છે તેની સમજણ આપવા માટે નવમા રક્ષમાં સુષુમ્નની કથા, અવનની આખના તેજની કથા, અંધરીષ રાજનું રક્ષણ જે તેજથી થતું હતું તે મુદ્દર્શનનું સ્વરૂપ વગેરે વગેરે જાણતો કહેવામાં આવશે. ભગવાનના તેજનું સ્વરૂપ દશમા રક્ષમાં આવશે. નવમા રક્ષાને ઇલાનુકયા કહે છે એટલે જે બકતો ભગવાનને અનુસરે છે તેમની કથા કહેવામાં આવશે. ભગવાનની માયા એવા પ્રકારની છે કે માયા-માયી નીકળવાનાં સાધન કરવામાં ધણી વિનિ-બધા બકતોને નડે છે. જેઓ ઈશ્વરની લીલાનું વર્ણન કરે છે અને થનણુ કરે છે તેઓ તે માયાથી મોઢ પામતા નથી એમ બીજા રક્ષમાં કહેલ છે. (૨-૭-૫૩)

હવે શુદ્ધેષ્ટ પરીક્ષિત રાજને વિવસ્વાન મનુનો વંશ કહે છે. વિવસ્વાનને પુત્રની ઇચ્છા થવાથી તેણે એક યજ્ઞ કરાવ્યો હતો. તેમાં હોમ કરતી વખતે મનુની સ્ત્રીએ કન્યાની યાચના કરી અને તેનું સ્મરણ કરી હોતાએ હવે 'હોમ્યું તેથી મનુને કલા નામની કન્યા પ્રાપ્ત થઈ. તેણે શુર વસિષ્ઠ પાસે એવા વિપરીત પ્રકાર માટે શોક બતાવ્યો તેથી વસિષ્ઠએ પોતાના તપના બળથી તે કન્યાને પુરુષ બનાવીને તેનું નામ સુષુમ્ન પાડ્યું. સુષુમ્ન એટલે કસાણુ કરે તેનું તેજ એવો અર્થ થાય છે. એકવાર સુષુમ્ન રાજ ધોડા ઉપર સ્વાર થઈને વનમાં સિંહાર કરવા ગયો. તે વનમાં ભગવાન ચંદ્ર પાર્વતીજીની સાથે રમણુ કરતા હતા. ત્યાં પ્રવેશ કરતાં જ સુષુમ્ન સ્ત્રી થઈ ગયો અને તેનો ધોડો ધોડી થઈ ગયો. તેનું કારણ પરીક્ષિત રાજએ પૂછ્યું ત્યારે શુદ્ધેષ્ટએ કહ્યું કે એકવાર કટલાક તેજસ્વી અને મંતરીલ ઋષિઓ

શ્રીમહર્ષિજીનાં દર્શન કરવા માટે તે વનમાં ગયા હતા. ત્યાં વરુ વગરનાં અગ્નિકાંડેવીને બહુ જ લગ્ન આવી તેથી તેમણે તરત ભીંને કપડાં પહેરી લીધાં, અને ઋષિઓ ત્યાંથી પાછો વળી નરનારાયણ આશ્રમમાં આવ્યા. તે વખતે ભગવાન ચંદ્રે પાર્વતીજીને કહ્યું હતું કે “મારા સિવાય આ સ્થાનમાં જે કોઈ આવશે તે સ્ત્રી થઈ જશે.” આ કારણને લીધે તે વનમાં સુષુમ્ન રાજ સ્ત્રી થઈ ગયો, તે સ્ત્રી વનમાં ફરવા લાગી. તેને ત્યાં ભગવાન શુદ્ધેષ્ટ. તે સ્ત્રીએ શુધને પતિ બનાવ્યા અને તેમના શબ્દોથી તેને પુરુષ નામનો પુત્ર થયો.

આવા બનાવો સામાન્ય માણસની શુદ્ધિમાં સમજાય તેવા નથી પણ અધ્યાત્મભાવે એ કથા સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો કન્યાને પુરુષ બનાવવો એટલે પ્રકૃતિમાં રહેલ ચિદાસામાં ચેતનતા અંશ (અથવા કૃતચેત)ના પ્રત્યગ્બાતમા રૂપે અનુભવ લેવો. તેને આત્માનો પ્રકાશ અથવા સુષુમ્ન કહી શકાય. પણ તે પાછો સંસારરૂપી વનમાં રખડે તો પ્રકૃતિ જેવો થઈ જાય. તેને જીવાત્મા અથવા પ્રમાતા અથવા ચિદાસા કહે છે. અગ્રેજી ભાષામાં પણ જીવાત્માને Soul કહે છે. હિંદી ભાષામાં પણ જીવાત્માને નારી જાતિમાં બોલાવવામાં આવે છે. એ પ્રકૃતિ પાછી શુદ્ધરૂપી એટલે માનરૂપી પુરુષને પરણે ત્યારે તેમાં નડું ચેતન ઉત્પન્ન થાય છે. પણ વસિષ્ઠ મુનિને સુષુમ્ન રાજનું સ્ત્રીપણુ બધું નથી તેથી તેમણે ભગવાન ચંદ્રની પ્રાર્થના કરી અને ભગવાન ચંદ્રે એનું વસ્ત્રાન આપ્યું કે સુષુમ્ન એક મહિનો સ્ત્રી રહે અને એક મહિનો પુરુષ રહે. એટલે દુકામાં સમાધિ કરે ત્યારે પુરુષપણુનો અનુભવ થાય અને વ્યુત્થાનદશામાં પ્રકૃતિનો અથવા માવાનો ભાવ રહે.

હવે નવમા રક્ષમાં ત્રીજા અધ્યાયમાં વધારે તેવા તેજની એટલે વ્યવન મહર્ષિની સમાધિની કથા આવે છે. એક વખત રાજ શય્યાંતિ પોતાની પુત્રી

સુકન્યા સાથે અવન નરિના આશ્રમ પર ગયા હતા. ત્યાં સુકન્યા પોતાની સખીઓની સાથે વૃદ્ધોની શોધા નેતી વનમાં ફરતી હતી ત્યાં તે વખતે તેના નેવામાં એક મોટા રાક્ષડે આગ્રહો. તેના કાણમાં બે ઝીણી ન્યોતિ નેવામાં આવી. તે કન્યાએ વિદ્યાતાની ગ્રેરણાધી મુઘ્ધ બાવથી એક કાટિ લઈને તે ન્યોતિને વિધી નાખી એટલે તેમાંથી ધણું લોહી નીકળવા લાગ્યું. આંહી ખરી રીતે અવન મહર્ષિ એવી સમાધિમાં રૂઢ થઈ ગયા હતા કે તેમના ચરીર ઉપર રાક્ષડે પાક્યો. તો પણ તેમને ભાન રહ્યું ન હોયું. મુનિને અપરાધ પોતાની કન્યાએ કર્યો તેથી તે દોષના નિવારણ માટે તે રાત્રીએ સુકન્યાને અવન મુનિ સાથે પર-ણાવી. મુનિ વૃદ્ધાવસ્થામાં હતા અને સુકન્યા તેમની સેવા બહુ જ બાવથી કરતી હતી. એક વખત અશ્વિની-કુમાર તે આશ્રમમાં આવ્યા એટલે મુનિએ તેમને કહ્યું કે “મને જીવાની આપો અને માઈ રૂપ એવું કરી દો કે જે જીવાન જીવોને પરમ પ્રિય લીએ તેના બદલામાં હું તમને યજ્ઞ વખતે સોમરસનો ભાગ આપીશ.” એ સંમતી આપીને વૈદ્યોએ મુનિને કહ્યું કે “સિદ્ધજીવના રચેલા આ પાસેના કુંડમાં તમે અમારી સાથે ત્યાગ કરો.” અવન મુનિએ તે વંદોતી સાથે કુંડમાં પ્રવેશ કર્યો. થોડીવાર પછી તે કુંડમાંથી ત્રણ મુંદર પુરુષ નીકળ્યા. ત્રણે સમાન રૂપવાળા હતા. ત્રણેએ કમળકુસુમની માળા પહેરી હતી અને મુંદર વસ્ત્ર પહેર્યો હતાં. આ વખતે ત્રણેનાં રૂપ સરખાં હોવાથી સુકન્યા પોતાના પતિને જોણી પ ન શકી એટલે અશ્વિનીકુમારનું ચરણ લીધું. અશ્વિનીકુમારે તેને અવન મુનિ બતાવી દીધા અને પછી પોતે મુનિની આજ્ઞા લઈને વિમાન ઉપર ચડી સ્વર્ગલોકમાં ગયા. એક વખત શર્પાતિ રાજા યજ્ઞ કરવા માટે અવન મુનિના આશ્રમ ઉપર આવ્યા. ત્યાં તેમણે પોતાની પુત્રીની પાસે એક મુર્ચની સમાન તેજસ્વી મુરુષ નેયો. તેમણે જાણ્યું કે મારી પુત્રી કોઈ પરપુરુષનો સંગ કરે છે. તેથી તેમણે પુત્રી ઉપર ક્રોધ કરી બહુ કપરા આપ્યો અને કહ્યું કે તું તારા પિતાને અને પતિને ધોર નરકમાં નાખનારી વધ. સુકન્યાએ જાણ આપ્યો કે, “પિતાશ્રી આ તો તમારા જમાદ બુનુનન્દન અવન મુનિ છે.” એમ કહી અશ્વિની-કુમાર વૈદ્યોએ તેમને કેવી રીતે જીવાની આપી એ બધી વાત સંભળાવી. તે સંમતિ પછી રાજાને પોતાની પુત્રી ઉપર આધક પ્રેમ થયો. પછી અવન મુનિએ રાજા પાસે થઈ

કરાવીને સોમનો ભાગ અશ્વિનીકુમારને આપ્યો. તેથી ઇન્દ્રને ક્રોધ થયો અને તે શર્પાતિ રાજાને મારવા માટે આજ્ઞા પણ અવન મુનિએ ઇન્દ્રના વજ્ર સહિત તેની જીભજીને પોતાના બળથી રાક્ષ દીધી. તે પછી દેવોએ અશ્વિનીકુમારને કાયમ સોમનો ભાગદેવાનું કમણ્ડલ ક્યું.

દેવે આ કથાનું આધ્યાત્મિક રહસ્ય જોઈએ તો અવન-મુનિ એટલે બધી વૃત્તિઓને એકાગ્ર કરી સમાધિ કરી લાગ્યા વખત ધ્યાનમાં રહેતાર તત્ત્વ છે. તેનું તેમ ધણું સ્થિર હતું તેથી દેહનું ભાન રહેતું નહોતું. એવી દશામાં સુકન્યાપી કોઈ પ્રકૃતિ એ તેમને વિશેષ કરે તો સમશ્ચિરકામાં પણ ઉત્પાત થવા લાગે છે. એ કારણને લઈને તે વખતે શર્પાતિ રાજાની સેનાના માલ-સેના મળચૂર પણ રાક્ષાઈ ગયાં હતાં. હાલના કાળમાં પણ જોઈએ તો આપી પૃથ્વી ઉપર ધણું દુઃખ આવી રહેલ છે તે એમ બતાવે છે કે જે પરમ જ્યોતિઃસ્વરૂપ જીવ છે તેની અવગણના કરનાર ખોટી વિદ્યા સર્વાત્ર ફેલાઈ ગયેલ છે. કોઈ આસુરી શક્તિએ જીવે કે આપણી પૃથ્વીને પકડી હોય એવો દેખાવ હાલના કાળમાં નજરે પડે છે. દેવી શક્તિ હરેશાં અંદરના તેમના સંબંધમાં રહીને પછી બહારની પ્રવૃત્તિ કરે છે. આસુરી શક્તિ બહારના કંઠાવાળા દેવ અંદરની જ્યોતિષમાં ખોસે છે. એવા વાતાવરણને સુધારવા માટે નવી જાતના વૈદ જોઈએ, અને તેમની સાથે સિદ્ધજીવના રચેલા કુંડમાં જે ન્યાય તેનામાં નવી આત્મિક જીવાની આવી શકે. પ્રાણ અને અપાન એ બે અશ્વિનીકુમાર વૈદ છે. તેથી પ્રાણાપાનનો અનુભવ લઈને યોગપી કુંડમાં કુંભક કરીને ત્યાગ કરવામાં આવે તો જીવ નવો બની જાય છે. તે વખતે યિદ્ધાભાસપી રક્ષાવરધાનો બાધ થાય છે અને કૂટસ્થ જ્ઞાનરૂપ થાય છે. આ પ્રમાણે અવન મુનિ જીવાન થયા. તેમણે યજ્ઞ કર્યો એટલે યિદ્ધાભાસનો બાધ કર્યો અને જ્ઞાનમાં કૂટસ્થના આનંદરૂપ સોમરસ અશ્વિનીકુમારને મળ્યો. આવી જીવાનીમાં અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે, પ્રાણ દિવ્ય થાય છે અને ચરીરમાં પણ નવો તેજની અસ્સર આવે છે. પૃથ્વીનું તત્ત્વ મેષ છે, મધનું રથાન નાસિકા છે અને બને નાસિકાના દેવ અશ્વિનીકુમાર છે. સામાન્ય રીતે પ્રાણને જડ કહેવામાં આવે છે તેથી તેને આત્માના આનંદરૂપી સોમરસ મળ્યો નથી પણ ન્યારે અશ્વિની કૃપા માથ

ત્યારે તેનામાં નવું ચેતન આવે છે. પ્રાણ એ શક્તિનું સ્વરૂપ છે, તેને પ્રાણપાત્ર સાધનાથી ચેતન બનાવવો એ તંત્રનો માર્ગ છે. પછી આત્માનું ચેતન અને શક્તિનું ચેતન એમ બે ચેતન હોઈ રહી શકે નહિ તેથી આત્મા અને શક્તિ અભિન્ન થાય છે. અને જીવમાં નવી જીવાની આવે છે.

હયોગનો માર્ગ બહુ અઘરા છે તેથી પ્રાણ સમર્થ ગુરુની પાસે રહીને પ્રાણપાત્રનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. તેને શરીર સાથે સંબંધ રહેલ હોવાથી તેમાં બૂલ થાય તો શરીર બગડે, અને તે યોગ સિદ્ધ થાય તો નવી જીવાની આવે. યોગ આવે નહિ અને જ્ઞાપરથા પણ આવે નહિ. શ્રી અગ્નિ-દેવ તો એમ કહે છે કે શરીરનું મૂલ્ય પણ આવે નહિ. પ્રાણ અને અપાનરૂપી ઇશ અને પિંગલા એ બન્ને નાડી ઉપર જીવ મેળવતી એ અધર્મ કામ છે. તેમાં શિષ્યનું શરીર સાફ જોઈએ, આકારવિહાર ઉપર સંયમ જોઈએ અને એ યોગમાં પ્રતીતિ હોય એવા શુદ્ધ જોઈએ.

જેમ અવન મુનિની આ કથામાં જ્ઞાપરથા કર કરવાનો ઉપાય અધ્યાત્મભાષે બતાવેલો છે તેમાં સાવિત્રીની કથામાં સમ્પ્રવાનનો પ્રાણ વચ્ચેના પાસેથી પાછો લાવવાની પ્રક્રિયા બતાવેલ છે. એ બંને રીતનું ખરું રહસ્ય સમજવામાં આવે તો જ્ઞાપરથા જીવાન થઈ શકે અને મરેલાં માણસને જીવતાં કરી શકાય. શ્રી અગ્નિ-દેવ કહે છે કે સાવિત્રીની કથા એ રૂપ છે. સવિતા એટલે ભક્તિનું અધ્યાત્મ તેજ કે જેની મદદથી આપણ વધારી શકાય અને મરણ અટકાવી શકાય. એવા તેજની શક્તિથી કાષ્ટરો લાગરસને મરી ગયા પછી ૪ દિવસ પછી કબરમાંથી જીવતો દારૂનો દત્તો અને દિદ્વસ્તાનમાં પણ કેટલાક મહાત્માઓ મરેલાને જીવતાં કરી શક્યા છે. તેમના ફેરફારથી કાળમાં ફેરફાર થઈ શકે છે એ વાત તો હાલના સાપેક્ષવાદના સાબિતીથી પણ સિદ્ધ થઈ શકે છે. કાળ એ એક પ્રકારની ગણ છે એ વાત હવે ભાષવતમાં સમજાવવામાં આવેલ છે. ૨૪ કલાકનો દિવસ, ૩૦ દિવસનો મહિનો અને ૧૨ મહિનાનું વર્ષ એ સાચો કાળ. નથી એ ફક્ત માણસના લોકોનો ભ્રમત અવસ્થાનો કાળ છે. બીજા લોકોમાં કાળની ગણતરી બીજી રીતે થાય છે. આપણા ૭ કલાક થાય ત્યારે મંગળના પ્રદર્શ એક મહિનો થાય છે,

અને આપણા લોકોમાં ધર્મના વર્ષ થાય ત્યારે બ્રહ્માના લોકોમાં થોડીક મીનીટ થાય છે. એ બાબત હવે શુદ્ધ દેવજી પરીક્ષિત રામને સમજાવે છે.

અર્થાતિ રામને ૩ પુત્ર હતા, તેમાં એકનું નામ આનંદ હતું, આનંદને દેવતા નામનો પુત્ર થયો. તેને ૧૦૦ પુત્ર થયા તેમાં બંધાર્યા મોટા કુચી હતો તે પોતાની પુત્રી રેવતીને લઈને, તેને ક્યા પુરુષ સાથે પરણવાની એ પૂછવા માટે જ્ઞાપરથામાં જ્ઞાપરથા પાસે ગયો. જ્ઞાપરથા સજામાં તે વખતે આવન અને સંગીત આપનાં દત્તાં તેથી વાતચીતને માટે અવકાશ ન મળવાથી તે રામ એક ફાણ લઈ જીમો રહ્યો. પછી આદિ-દેવ બચવાન જ્ઞાપરથાને નમસ્કાર કરીને તેણે પોતાનો આવવાનો હેતુ જ્ઞાપરથાને જણાવ્યો. જ્ઞાપરથાને હસતાં હસતાં તેને જવાબ આપ્યો કે હે રામનાં તેં જે જે ગુણગોને આ કન્યાના (રેવતીના) વર તરીકે પસંદ કરેલા છે તે અસારે કાળના ગળામાં ચાલ્યા ગયા છે, એટલે મરી ગયા છે. અત્યારે તો તેમના પુત્ર, પૌત્ર, કુળના માણસો કે તેમનો વંશ-કોઈ રહેલ નથી. તમે અહીં એક ફાણ જીમો રહો એટલી વારમાં ૧૭ થોડાકી યુગો તમારા લોકોમાં આપ્યા ગયા છે. (૯-૩-૩૩) તેથી હવે તમે પાછા જાઓ. આ વખતે દેવદેવશ્રી નારાયણના અંશશ્રુત મહાગણવાન પત્તેલજી પૃથ્વી ઉપર આવતાં છે. તેમની સાથે નમ્રી પુત્રી રેવતીના વિવાહ કરા. જ્ઞાપરથાએ એ પ્રમાણે આજી કરવાથી રામ કંઈથી તેમને પ્રભુત્વ કરીને પોતાના નગરમાં પાછા આવ્યા. તે નગર તેમના બનુપાન્ધવેજી હોડી દીધું હતું. પછી તે રાજ્યને વજરામણને પોતાની પુત્રી પરણાવી અને પોતે બચવાન નારાયણના બહીર નામક આશ્રમમાં ચાલ્યા ગયા.

કાળની વિચિત્રતાના આજી પ્રસંગ યોગાવાસિષ્ઠમાં પણ આપવામાં આવેલ છે. તેમાં લીલાનું આખ્યાન, બાળીનું આખ્યાન અને લવણ રામનું આખ્યાન મુખ્ય છે. +

સુકુમ્ભની ભક્તિનું તેજ એવું હતું કે તેને એક મહિના સુધી સમાધિ રહેતી તેથી પુરુષપણું બાન રહેતું અને એક મહિના સુધી તેને બુદ્ધિવાનતા રહેતી

+ આ બંને વધારે વિસ્તારથી સમજાવી હોય તો અગ્રણી પુસ્તક “કાળની અંતિ” અને “વિદ્યાન અને માયા” વાંચવી.

તેથી તે પ્રકૃતિ જેવાં એટલે સ્ત્રી જેવાં બની જતો હતો. ચ્વવન મુનિને સમાધિમાં એવું તેજ દેખાતું કે તેમને જુદા-વરથા આવી ગેઇ તો પણ તે સમાધિમાંથી જીત્યાં નહોતા.

પ્રહ્લાદમાં એવું તેજ હતું કે તેના પિતા તેનો વધ કરી શક્યા નહિ (૭-૧-૪૨). હવે શુદ્ધેવજ પરીક્ષિત રાજાને ભક્ત અંબરીષની કથામાં સુદર્શન તેજની એવી શક્તિ સમજાવે છે કે જે ભક્તોની રક્ષા કરતું હતું અને તેનો વિશેષ કરવાવાળાને ભય અપતું હતું. તે તેજનું 'અર્ચ' સ્વરૂપ અંબરીષની કથાના છેવટના ભાગમાં એટલે નવમા સ્કંધના પાંચમા અધ્યાયમાં આપવામાં આવેલ છે. પરીક્ષિત રાજાની ઈચ્છા પણ એવી હતી કે જે તેજથી ગર્ભમાં તેની રક્ષા થઇ હતી તે તેજ કેવું હતું અને તેનું સ્વરૂપ કેવું હતું તે બતાવતું હતું.

મનુના પુત્ર નભાગના એક પુત્ર નાભાગ હતા. નભાગના ધનના બનારે ભાગ પડ્યા ત્યારે નાભાગને માટે તેના ભાઈઓએ કાંઈ રાખ્યું નહિ; ફક્ત તેમના પિતા નભાગ એ નાભાગના ભાગમાં આવ્યા. નાભાગને તેમના પિતાએ બે સુકા બાળ્યાં અને તેની મદદથી તેમને યજ્ઞમાં ધન મળ્યું. તેમણે તે ધન રત્નને આપ્યું એટલે રત્ન પુશી થઇને તેમને ધન પાછું આપ્યું અને બ્રહ્માનાં બે ઉપદેશ કર્યાં. જેઓ ધનમાં કે બીજી કંઈ વસ્તુમાં ભેદ કરતા નથી તેઓ નાભાગ કહેવાય છે. તેવા શુદ્ધ ચંતઃકરણ-વાળાને બ્રહ્માના તરત લાગે છે. નાભાગના પુત્ર ભગ-વદ્ભક્ત અને ઉદાર સ્વભાવવાળા અંબરીષ થયા. તેમને દુર્વાસા બ્રાહ્મણનો શાપ પણ કાંઈ હાનિ કરી શક્યો નહિ.

રાજા પરીક્ષિત—હે ભગવાન ! હું એ જીદિવાન રાજર્ષિ અંબરીષનું ચરિત્ર સાંભળવા માંચું છું.

શ્રી શુદ્ધેવજ—હે રાજા ! અંબરીષ રાજાએ સાત દ્વીપવાળી પૃથ્વી અને આ જીતળ ઉપર મનુષ્યોને અત્યંત દુર્લભ એવી અવિચળ સમ્પત્તિ અને અતુલિત ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું. છતાં એ બધી સંપત્તિ સ્વપ્નમાં પ્રાપ્ત થયેલ પદાર્થોના જેવી સમજતા હતા. જે ઐશ્વર્યના જોહથી માણસ અન્યકારમાં કૂચી બન્ય છે તે ઐશ્વર્યના નાશનું તેમને જ્ઞાન હતું. વળી:

વાસુદેવે ભગવતિ વદ્ભક્તેષુ ચ સાધુષુ ।

પ્રાપ્તો માંવં પરં વિચંચેનેદં લોહવસ્તુત્તમ્ ॥

૯-૪-૧૭

અર્થ—ભગવાન વાસુદેવમાં અને તેમના ભક્તોમાં અંબરીષને એવી ભક્તી હતી કે તે આ જગત માટીના

દેશ જગત્તર સમજતા હતા. દુઃખમાં ઈશ્વરે જેનું અંતર હોય તે અંબરીષ કહેવાય છે. એટલે અંદર ભગવદ્-ભાવથી તે રાજા રંગાઇ ગયા હતા. બધા માણસોને ઈન્દ્રિયોના વિલેપ બધું નહે છે. જ્ઞાની પુરુષો વૈરાગ્યથી ઈન્દ્રિયોને વશ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ભક્તો ઈન્દ્રિયોને ભગવાનના કામમાં લગાડી દે છે. અંબરીષ રાજાએ પોતાનું મન ભગવાનના ચરણારવિદમાં લગાડી દીધું હતું. વાણ્ધીયો તે ભગવાનનાં શુભાંશન કરતા હતા, હાથથી શ્રીહરિના મંદિરને સાફ કરતા હતા, કાનથી શ્રી અચ્યુતની કથા સાંભળતા હતા, નેત્રથી ભગવાનની મૂર્તિ અને મંદિરનાં દર્શન કરતા હતા, અંગથી ભગવાનના ભક્તોને સ્પર્શ કરતા હતા, પ્રાણથી ભગવાનને ચડેલી તુલસી સંધતા હતા, જીભથી ભગવાનને ધરાવેલો પ્રસાદ આરોગતા હતા, પગથી ભગવાનની ચાત્રા કરતા હતા, મસ્તકથી ભગવાનને નમસ્કાર કરતા હતા અને માળા ચંદન વગેરે ભોગસામગ્રીને ભગવાનની સેવામાં વાપરતા હતા. તેથી ઉત્તમ ભક્તોના જેવી ભક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઇ હતી (૯-૪-૨૦).

પરીક્ષિત રાજા પણ રાજા હતા, તેથી રાજાની માયા દર કરવા માટે જે રાજાઓએ જે રીતે માયા છતી હતી તેમની કથા શુદ્ધેવજ વારંવાર પરીક્ષિત રાજાને સંભળાવે છે. તેમાં અંબરીષ રાજાની ભક્તિ જીન-ન્યાવાવળી હતી. તેમણે ઘણા અશ્વમેધ યજ્ઞ કર્યા હતા છતાં તે સ્વર્ગની પદ્ધતિને પણ ત્યાગ માનતા હતા. સિદ્ધ પુરુષને પણ દુર્લભ હોય એવા ભોગ પદાર્થથી તેમને હર્ષ થતો નહિ, કારણ કે તે આત્માનો આનંદ મેળવી શકતા હતા. ધીરે ધીરે ભક્તિ વધતાં અંબરીષ રાજાએ બધા પ્રકારની આસ-ક્રિઓનો ત્યાગ કરી દીધો હતો.

ગૃહેષુ દારેષુ સુતેષુ વન્ધુષુ દિપોત્તમસ્પન્દનવાજિપતિષુ ।

અદ્યપ્યત્નામરણાયુષાદિષ્વનન્તકોશોષ્વક્રોદસમ્પતિષુ ॥

૯-૪-૨૭

અર્થ—તેમણે ઘર, સ્ત્રી, પુત્ર, બા-ધુ, ઉત્તમ ઉત્તમ હાથી, રથ, ઘોડા, પાવણસેના, અશ્વ રત્ન, આયુષ્ય અને આયુષ વગેરે વસ્તુઓમાં અને ધનના અખૂટ ભંડારમાં 'આ બધું અસત્ય છે' એવી જીદિ કરી લીધી હતી.

તેમની એવી અનન્ય ભક્તિથી સન્તુષ્ઠ થઇ શ્રીહરિએ, ભક્તોની રક્ષા કરનાર અને તેમના વિશેષીઓને ભય અપનાર સુદર્શનચક્ર તેમને આપી રાખ્યું હતું. તેનો ખરો અર્થ સર્વાત્મભાવ છે (૯-૫-૧૧). તેનું વધારે સ્પષ્ટીકરણ પાછળના ભાગમાં આવશે. (અપૂર્ણ)

સતી સુકલા

અનુવાદક:
શ્રી “પુનિતપદ્મજી”

આજે ત્યારે આપણું જીવન અધકારથી છવાઈ ગયું છે, અને જ્યારે આપણી ભારતીય સભ્યતા અને સંસ્કૃતિ પર વિધર્મીઓના અનેક ક્રોર પ્રહારો થઈ રહ્યા છે; જ્યારે વરચરમાં ક્લેશ, પ્રમાદ અને અશાન્તિનું સામાન્ય વ્યાપી રહ્યું છે; જ્યારે પ્રત્યેક વર્ગ અને વર્ણ સ્વધર્મ, સ્વકર્તવ્ય અને પોતાની જવાબદારીનું જ્ઞાન ગુમાવી બેઠો છે, ત્યારે, નિરાશાના આ ધોર અધકારમાં ફોપેલા દિલનો સમગ્ર પ્રાચીન કાળનો એક જાતનુભવમાન ન્યોત્તિ-પરંપરા આશાના અજવાળા પાથરે છે. જેમણે પોતાના અપૂર્વ ત્યાગ વડે નોરીત્વનો અનુપમ આદર્શને ઉચ્ચ સિંહાસને સ્થાપિત કર્યો છે અને આજે હજારો વર્ષો પછી પણ, જેનો પુણ્ય-પ્રભાવ, એક અસૂચ્ય પ્રદર્શન-પુત્રની માફક, આપણા આત્મવિસ્મૃત અને મૂર્છિત જીવનમાં નવજીવનનો સંચાર કરી રહ્યો છે, તે આર્વારતની પતિપરણયના આર્ચરમધુશીનોને ઉદ્દેશીને હું આ લખી રહ્યો છું. આધુનિક યુગમાં, જ્યારે શ્રદ્ધાનું સ્થાન કુતર્કે છીનવી લીધું છે, જ્યારે જીવન-સૌરભ પ્રસારતા આંતરિક સર-ગુણોને બાંહે બાંહે ટાપટીપ અને ગોઝાંઝાળને પ્રાધાન્ય મળી રહ્યું છે અને જ્યારે વ્યક્તિ અને સમાજ જ્ઞાન ભૂલીને અવળે માર્ગે આંધળિયાં કરી રહ્યાં છે ત્યારે કોને લીધે આપણે આપણું મસ્તક જીવું રાખી રાકવા છીએ? શું એ સતીઓને લીધે નહિ, કે જેમણે પોતાના અસૂચ્ય દાન વડે અજપૂર્ણ અને લક્ષ્મીની જેમ મનુષ્યની સર્વશ્રેષ્ઠ પરંપરાને જીવિત રાખી; જેમણે પોતાની તપસ્યા અને સદિષ્ણતા વડે માનવતાને માટૃત્વના અમૃત વડે સિંચી; અને જેમણે માનવીમાંથી પશુ-પણીને તિલાંજલિ આપીને તેનામાં દેવત્વની સ્થાપના કરી?

મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે, આજે જ્યારે સ્ત્રી-સન્માન લગભગ નષ્ટપ્રાય: સ્થિતિમાં મુકાઈ ગયું છે ત્યારે, વર્તમાન સભ્યતાનાં સેંકડો અને હજારો પ્રલોકનો વચ્ચે જીવન જીવનારી માતાઓ, બહેનો અને પુત્રીઓ તે પ્રાચીન સતીઓના જીવનદ્વારા માર્ગદર્શન મેળવી ચક્રો, એટલું જ નહિ પરંતુ જીવનના કંટાળા માર્ગ પર નિર્ભયપણે ચાલવાનું બેગ પણ પ્રાપ્ત કરી ચક્રો. આ આસાથી જૂના જમાનાની એક અતિદાસિક વાર્તા હું

કહી રહ્યો છું. મને શ્રદ્ધા છે કે તેઓ જરૂર આમાંથી પ્રેરણા મેળવશે.

એકવાર રાજ વેણુએ વિધ્વ બગવાનને પૂછ્યું કે, ‘પુત્ર, પત્ની, પિતા, માતા અને મરને શાસ્ત્રોમાં ‘તીર્થ’ તરીકે શા માટે ગણવામાં આવે છે? આનો સંવિસ્તર ખુલાસો આપવા કૃપા કરશો.’

બગવાને કહ્યું: ‘તમારો સવાલ ખૂબ મહત્વનો છે. હું તમને વિગતવાર બધી વસ્તુ સમજાવું છું. પત્ની એ તીર્થ કેવી રીતે છે તે પહેલાં ખ્યાનદર્શન સંભળો.’

પછી ક્ષીણ સમય પહેલાં, પુણ્યધામ માર્ગશ્લેષમાં એક વૈશ્ય રહેતા હતા. તેમનું નામ કૃષ્ણ હતું. તેઓ ધર્મ, સાતી, મુલવાન અને ધર્મમથામાં શ્રદ્ધા નાખવાના હતા. તેમની જ માફક, તેમની સ્ત્રી સુકલા પણ સર્વસંયુત સમ્પન્ન હતી. તે સાધ્વી, પતિભક્તા, સત્વવાદિની અને ધર્મપરાયણા હતી. એક વખત એનું બન્યું કે મરનનાના મુખથી તીર્થવાતાનું માહાત્મ્ય અને તેના દ્વારા મળતા પુણ્યકળની કથા સંજ્ઞાને કૃષ્ણે તીર્થવાત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. જ્યારે તેઓ પ્રયાણ કરવાની પૂર્વતૈયારી કરવા લાગ્યા ત્યારે તેમની જીવન-સાથી સુકલાએ કહ્યું: ‘સ્વામીનાથ! હું આપની અર્પિતના છું. આપ જે માર્ગે પધર્યાં માર્ગે તેનું અનુકરણ મારે કરવું જ જોઈએ. માટે હું પણ આપની સદપ્રવાસી જનીશ-આપને પગલે ચાલીને, આપની ચીતળ અને મુખકર જન-જાવામાં રહીને, યથાચક્રિ સેવાનો લાભ જીકનીશ. પતિવ્રત એ જ ઓનો ધર્મ છે; તેમાં જ તેનું શ્રેયસ્ છે. સ્ત્રીઓને માટે પતિ એ જ સુખ છે, પતિ એ જ સ્વર્ગ છે. તેના માટે પતિ સિવાય બીલું કોઈ સુખ નથી; પતિ જ સર્વતીર્થસ્વરૂપ અને સર્વપુણ્યમય છે. હું પ્રિય! હું આપનો આશ્રય છોડીને અર્ધી નહિ રહી શકું; હું પણ આપની સાથે જ આવીશ.’

તીર્થવાત કટકી કડાલ હોય છે તેનું કૃષ્ણને જ્ઞાન હતું. પત્નીના રૂપ, રંગ, વય અને કોમળતાના વિચારો તેના માનસ-પટમાં રમવા લાગ્યા. તે વિચારવા લાગ્યો કે કંઠી, બરમી, આંધિ, પાણી અને કંટાળા માર્ગને લીધે તેને ખૂબ વેડવું પડશે, કમળ જેવી તેની કોમળ

કાંવા કરમાઈ જશે; કાંચન જેવી કાવાનું તેજ દલાર્ધ જશે; પગમાં ફેરલા ઊડશે; અને ખૂબ-તરમને લીધે તે આકુળઆકુળ થઈ જશે. તેને લીધે જ ને આ મારું જીવન અને ધર્મ છે, તેનો નાશ થવાથી મારો પણ સર્વ-નાશ થઈ જશે. તે જ મારી જીવિકા છે, તે જ મારી પ્રાણધરી છે. આ સંભેગમાં મેં કેવી રીતે સાથે લઈ નહિ ? તેને સમજાવોને મારે એકલા જ જવું જોઈએ.

પતિને વિચારના ચક્રાને ચક્રી ગણેલા જોઈને સુકલા સમજી ગઈ કે તેમના મનમાં શું ગડમચલ ચાલી રહી છે અને તેઓ શા માટે આનાકાની કરી રહ્યા છે. તેણે હાથ જોડીને કહ્યું કે, 'પ્રાણપ્રિય ! નિર્દોષ નારીનો ત્યાગ કરવો એમાં પતિનું ખૂણ નથી. પત્ની જ પુરુષનું ધર્મચક્ર છે. માટે આપ મને સાથે લઈ લો.'

પરંતુ સુકલાની વિનવણી બહેરા કાને અથડાઈ. ઉપરથી તો કૃષ્ણ તેને આશ્વાસન આપીને કહેવા લાગ્યા કે હું તને સાથે લઈ જઈશ; પરંતુ મનમાં તેમણે એવી ગાંઠ લાગી લીધી હતી કે તેના બધા માટે જ તેને લઈ જવી ઉચિત નથી.

ન્યારે સુકલા પતિની વાતોથી સંદૃષ્ટ થઈને ધર-કામમાં પરીવાહ ગઈ ત્યારે અવુરૂળ તક જોઈને કૃષ્ણ પોતાના સાથીદારો સાથે, ધનનામાના ઉપડી ગયા. ન્યારે દેવાચર્યના સમયે, ખૂબ શોધખોળને અંતે પણ સુકલાએ પતિદેવને ન જોવા ત્યારે તે ઠરણ આક્રંદ કરવા લાગી. તેણે લાગતાવળતા લોકોમાં તપાસ કરી તો જણાવ્યું કે તેઓ તીર્થયાત્રાએ ચાલ્યા ગયા છે. પતિના આવા નિર્દય અને નહીર વર્તનથી તેને મનમાં ખુબ દુઃખ થયું. પોતાના ઓરડામાં બેસીને કલાકોના કલાકો સુધી તેણે અરણ્યરુદ્ધન કર્યું. આખરે ન્યારે મનનો આવેશ ઊતરી ગયો ત્યારે તેણે દંડ સંકલ્પ કર્યો કે ન્યાસુધી પતિ પાછા નહિ આવે ત્યાંસુધી પૃથ્વી માતા જ મારું આસન રહેશે; ઘી, તેલ, દહીં અને દૂધનો ત્યાગ કરીશ; મીઠું, પાન, ગીકાઈ વિ. સ્વા-દિષ્ટ ચીજોને હાથ પણ નહિ અડાડું અને કોઈ વખતે એક ટંક ખાઈને તો કોઈ વખત નીંદારડો ઉપવાસ કરીને જીવન બચીત કરીશ.

પોતાના સ્વચ્છેરિત નિર્ણય અનુસાર શૂંગારની ભાવ-નાઓ પણ ફાળી દીધી. કોઈ વખતે થોડું ખાઈ ભેની

તો કોઈ વખત સળંગ ઉપવાસ કરતી. બોંધ પર સૂઈ રહેતી અને પતિનું ધ્યાન ધરતી. તેણે બપોરનાં ધ વજ્રોને ઊતારીને આદર્શ રહિત સામાન્ય વજ્રો પરિધાન કર્યો. ધીમે ધીમે પતિ-વિયોગની વેદનાથી તેમજ એકાકાર અનાહાર અને જીવનની મુલમ સળવડોનો પરિત્યાગ કરવાથી તેનું શરીર પીથું પડી ગયું. તે તદ્દન દુર્બળ અને ક્ષોણકાય બની ગઈ. સતત રુદન કરવાથી તેને અનિદ્રાનો રોગ લાગ્યું પડ્યો. ખાવા-પીવાની તેને રુચિ જ નહોતી થતી.

તેની આવી ક્યાનક દુર્દશા દેખીને તેની સાહેલી-ઓને ખૂબ ચિંતા થવા લાગી. તેઓ કહેવા લાગી : "બહેન ! તું આનું સમ્પત્ત દુઃખ શા માટે વેડે છે ?" સુકલાએ જવાબ આપતાં કહ્યું કે, "બહેનો ! ધર્માત્મા પતિ 'મને એકલી મૂકીને તીર્થયાત્રાએ ચાલ્યા ગયા છે. હું, નિષ્પાપ છું, નિર્દોષ છું. હે સખીઓ ! હું તેમને સંજારીને જ દુઃખી થઈ રહી છું. પતિનો વિયોગ સહન કરવો તેના કરતાં તો પ્રાણ-વિસર્જન કરવું એ વધુ ધ્વજનીય છે. આ દારણ્ય દુઃખ હવે મારે માટે અસહ્ય બની રહ્યું છે."

સખીઓ તેને અનેક પ્રકારે સાન્ત્વન આપવા લાગી. તેમણે કહ્યું : "બહેન ! તું નકામી દુઃખી થઈ રહી છે. તીર્થયાત્રા કરાને તારા પતિ દેવે સમયમાં જ પાછા આવશે. આ પ્રમાણે શરીર ચક્રવીનાખવાથી શું ફાયદો ? ને, તારું સેના જેવું સુંદર શરીર ધૂળમાં મળી રહ્યું છે. તે વાગી કેવી દશા કરી નાખી છે ! ઊઠ, ખાઈ-પીને તને યોગ્ય જોવા પડશેને અપનાવી લે. પ્યારી સખી ! કોણ કોનો પતિ છે, કોણ મોનો પુત્ર છે અને કોણ કોનો ભાઈ છે ? આ સંસારમાં કોઈનો સંબંધ રચાયો નથી. ને હંઈ આપણી પાસે હાન્ય હોય તેનો ઉપભોગ કરવો એ જ યોગ્ય છે. શું અમારું કહેવું હું નહિ માને ?"

સુકલાએ કહ્યું : "સખીઓ ! તમે અને ને કંઈ કહ્યું છે તે મારી હાલતથી દુઃખી થઈને અને 'મગ્ધ' બધા માટે જ કહ્યું છે. આપના પ્રેમ અને સહાનુભૂતિ માટે હું તમારો ઉપકાર માનું છું. પરંતુ તમે મને જે સલાહ આપી છે તેનો સ્વીકાર કરવો મારે હું વિવશ છું. ધર્મશાસ્ત્રો એમ કહે છે કે, ને સ્ત્રી પતિથી દૂર એકલી

રહે છે તેને પાપિણી માનવામાં આવે છે. ઓછે
દેશમાં પતિની સાથે જ રહેવું જોઈએ. મારોને માટે
પતિ એ જ 'તીર્થ' છે. તેથી મન-વચન-કર્મથી
તેણે સદા પતિનું જ આવાહન કરવું જોઈએ. અને
પતિના આશ્રય નીચે, પતિની રાખી ખાલુ બેસીને,
ઓંચે શુદ્ધ-ધર્મનું આચરણ કરવું જોઈએ. આ
પ્રકારના દાન-પુણ્યનો મોટો મહિમા છે. એટલે સુધી
કહેવામાં આવ્યું છે કે આવું કૃષ્ણ કાથી, યજ્ઞ, પુષ્કર
દારકા, અવન્તી, કદાર અને ચંદ્રોખર વગેરે તીર્થ-
ક્ષેત્રોમાં પૂજન કરનારી સ્ત્રીને પણ મળતું નથી.
સખીઓ! પતિની કૃપાથી મુખ, પુત્ર, સૌભાગ્ય, શૂણ્ય,

વસ્ત્ર, તેજ, મય, ગુણ-સર્વશંક પ્રાપ્ત થાય છે. પતિનો
પ્રસન્નતાથી દેવતાઓ ઓંચો પર પ્રસન્ન રહે છે. માટે
પતિ જ સ્ત્રીનો સ્વામી, પતિ જ ગુરુ, પતિ જ દેવતા
અને પતિ જ તીર્થ અને પુણ્ય છે. પતિની દેવાળીમાં
જ સુંગર અને આભૂષણ સગવડમાં સ્ત્રીની શોધા છે.
પતિ વિના આ સ્ત્રીને સાધના મુખમાં રહેલા દુનિયા
સમાન છે. હું તો સદા આ વિચારકેણીને અનુસરનારી
છું. ત્યારે મને પતિએ હોડી કેમ! સખીઓ! આ
વખતે મને મુરવાની એક જૂની વાર્તાનું સ્મરણ થઈ
આવે છે.

(આગળ આવતા અંકે)

ધર્મક્ષેત્ર

ધર્મ વર લે થયે હોય તો જગમાં હિંદુસ્તાન,
આપણું એક જ હિંદુસ્તાન.

લાયક એને બનતાં શોખનું એ જ ખરું અધિમાન,
આપણું એક જ હિંદુસ્તાન.

વર્ણાશ્રમના બંધારણમાં સત્ય તથાં રૂપમાન,
સ્નેહ-સંપન્ન ને ત્યાગ-શુદ્ધિનાં ક્યાં અમૂલ્યાં વરદાન. આપણું-૧

રામ-કૃષ્ણ જેવા જ્યાં જન્મેલા શુભ આદર માન?
પ્રેમસંભળા ભાઈ-યુવન હર હર હૈં તાન આપણું-૨

અખાત ખાતનો આધ્યાત્મિકનો દયાં છે એનું જ્ઞાન;
સિદ્ધિ, સંત, સાધુ ને યોગી જોતાં બહીએ જ્ઞાન. આપણું-૩

પવિત્ર નદીઓ, પર્વત, દિવસન જેવો માનવધ્યાન;
નિરાગરું નંદનવન બજે કે માગે તે જ્ઞાન. આપણું-૪

પાતાલું પાતાને વહાણું નહિં બોલું તોડાન,
સોના દહન હિતનું રક્ષણ કરવાં અમૃતપાન. આપણું-૫

દુષ્ટમાં સાદર જોમ મળે છે એ જીવન અનુપાન;
અજ્ઞાત શત્રુ મિત્ર નિત્યનું પાયે રહ બલિદાન. આપણું-૬

હરીએ વંશ ચિતવારથી આત્મઆત્મ મુક્તપાન;
વિશ્વવિજય એ રસ-પ્રેમનો હૃદયનાં અંદુરપાન. આપણું-૭

"અમૃત"

દેવી આસુરી સંપદ્ વિભાગ યોગ

લેખક: શ્રી. શિવલાલ જમનાદાસ દાકર

[શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના ૧૬ મા અધ્યાય ઉપરના વિભાગનો આ લેખ છે. સમ્પત્તિ એટલે પ્રાપ્તિ. જેવા ગુણોથી આપણામાં વિશાળતા આવે, સર્વ પ્રત્યે આત્મભાવ ઉત્પન્ન થાય, વિવેકશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય અને સારા પોતાના નિર્ણય કરી શકાય, ક્રોધ અને પ્રેમનો નિર્ણય કરી શકાય તેવા ગુણો-કે જે ગુણો ભગવાને આ અધ્યાયમાં ગણાવ્યા છે-તે પ્રાપ્ત થવા અને તે ગુણો અનુસાર વર્તવાની શક્તિ આવવી તેને દેવી સમ્પત્તિ કહે છે. અને જે ગુણોથી આપણામાં બીજાઓ પ્રત્યે તિરસ્કારશુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય, બીજાનું ભ્રમે તેટલું નુકશાન કરીને પણ પોતાના થોડા લાભ સાધી લેવાની લોહુપતા ઉત્પન્ન થાય, ક્ષણિક સુખને પહેલું પસંદ કરાય અને વિવેકશુદ્ધિ બંધ થઈ જાય અને ક્રમ, ક્રોધ, લોભ, મોહ ઉપજાવનારા ગુણો ઉત્પન્ન થાય કે જેવા સ્વભાવનું ભગવાને આ અધ્યાયના ૭ થી ૧૮ શ્લોકોમાં વર્ણન કર્યું છે તેને આસુરી સમ્પત્તિ કહે છે.

આ અધ્યાય આસુરી અવસ્થાથી મુક્ત થઈ દેવી સ્વભાવ પ્રાપ્ત કરી જીવનનો ઉદ્ધાર કરવા માટે પ્રત્યેક મનુષ્યને બહુ મનનીય છે. ભાષ શ્રી. દાકરે આધ્યાય ઉપર વ્યાપક વિધારો દર્શાવ્યા છે અને એક ખાસ અંગ-સતી વાત એ પણ જણાવી છે કે ગીતા એ કાષ્ઠ માત્ર પાઠ કરવાનું પુરતક નથી પણ સમજીને જીવનમાં જિતારવાનું છે, અને તો જ તેનું ફળ છે, કે જે જીવનના શુભ પરિવર્તનરૂપે જ મૂર્ત થાય છે.]

આ અધ્યાયને વિવિધ રત્નોની અપૂર ખાણ સાથે સરખાવીએ તો તે અતિશયોક્તિ તો નહીં જ કહેવાય. આમાં જણાવેલ ખાણોતેને જેમ જેમ વિશેષ વાંચીએ અને વિચારીએ, તેમ તેમ તેમાં અનેક અવનવાં સત્ય અને સિદ્ધાંતો દર્શન થશે. આ અધ્યાયની વિસ્તાર-પૂર્વકની છણાવટ પ્રખર શુદ્ધિ અને સ્વતંત્ર યુક્તિક માગી લે છે, પરંતુ સામાન્ય રીતે આપણે જેમણે તો તેમાં નીચેની બાબતો આપણી દૃષ્ટિ સમક્ષ ખડી થાય છે:

૧ મનુષ્યજાતિની ઉત્પત્તિના પ્રકાર, અને તેના ગુણોનું વર્ણન તથા તેની અસર.

૨ સામાન્ય જનસ્વભાવનું ધણું બારીક નિરીક્ષણ અને વર્ણન.

૩ આ અધ્યાયનો ઇચ્છિત હેતુ સાધવા માટે વિષ-મની અસરકારક રણબાત.

૪ ગીતાનું સ્થાન ક્યાં : કદપવાની સહિમાં કે વ્યવહારના પ્રદેશમાં ?

૫ મુન્દર અને સયોદ દલીલપૂર્વકનું કર્મમાર્ગનું પ્રતિપાદન.

સારે હવે આપણે પહેલો મુદ્દો એટલે કે મનુષ્ય-જાતિની ઉત્પત્તિના પ્રકાર, તેના ગુણો તથા તેમની અસર વિષે જોઈએ:

૧ મનુષ્યની ઉત્પત્તિ મૂળ બે પ્રકારની છે: એક દેવી અને બીજી આસુરી. (શ્લો. ૬). આ સિવાય ઇતર કોઈ પ્રકાર નથી. દરેકમાં સંપૂર્ણ દેવી ગુણો કે સંપૂર્ણ આસુરી ગુણો હોતા નથી, પરંતુ એકબીજા ગુણોનું વધતા યા ઓછા અંશે મિશ્રણ હોય છે.

હવે સંપત્તિ શબ્દનો હાલની માફક સંકુચિત અર્થ નહિ, પરંતુ ઘણો વ્યાપક અર્થ થાય છે તે જાણી લઈ, આપણે દેવી સંપત્તિ વિષે જોઈએ:

દેવી સંપત્તિમાં અભયથી માંડી અતિમાનિતાના અભાવ સુધીના જીવીસ ગુણોનો સમાવેશ થાય છે. (શ્લો. ૧-૩) આ ગુણો એકબીજા સાથે સાંકળીને માફક સંકળાયેલા છે, અને અહીં બહુ જ પ્રુણીપૂર્વક ગોઠવાયા છે. ગીતાના માહાત્મ્યમાં ગીતાના શ્લોકના એક ચરણની પણ જે મહત્તા કહેવાઈ છે, તે અહીં સસકરે છે. બ્યાજળ વધીને કહીએ તો આ રચણે ગીતાનો ફક્ત એક શબ્દ પણ મહત્તા ધરાવે છે-મનુષ્યને મુક્તિના માર્ગે લઈ જવાની પ્રયત્ન શક્તિનો પરિચય કરાવે છે. માણસ આ જીવીસ ગુણોમાંથી એકને સાચા હૃદયપૂર્વક દંડતાથી જીવનમાં જિતારે તો તેને આધારે બીજા ગુણોનો માર્ગ તેની સામે પ્રુલ્લે થઈ જવાનો, અને તેને ગુણો તેને અશ્વ મહેનતથી પ્રાપ્ત થવાનો.

ત્યારે હવે મહેનત વિના મનુષ્યોને પ્રાપ્ત થાય છે તે આસુરી શુભોને તપાસીએ.

દંભ, દર્ષ, અજિમાન, ક્રોધ, નિર્દયતા અને અમાન. આ ૭ આસુરી સંપત્તિ. (શ્લો. ૪). આમના ઘણા શુભો મનુષ્યજાતિના મોટા ભાગમાં સ્વાભાવિક જ હોય છે, અને કેટલાકમાં તે ઝોઝા પ્રમાણમાં હોય છે. આ શુભોની વિશિષ્ટતા એ છે કે જેનામાં તે ન હોય તેણે તે પ્રાપ્ત કરવા માટે મહેનત કરવી પડતી નથી, પરંતુ તે આપોઆપ પ્રાપ્ત થાય છે. વળી માણસને તેની ક્ષત્ર ન હોય, તો પણ જો તે સાવધાન ન રહે તો આ શુભો સુપ્રકાશી પણ તેનામાં હાજર થઈ જાય છે.

એટલે આ રીતે અને જાતના શુભો પોતાની જાતે જ પોતાની અસર બતાવી જાય છે. દૈવી સંપત્તિ મોક્ષને માટે અવશ્યક મનાયેલી છે અને આસુરી સંપત્તિને બંધનકર્તા માનવામાં આવી છે. (શ્લો. ૫). દૈવી સંપત્તિમાં છન્વીસ લક્ષણોનો દારમાળા છે, ત્યારે આસુરીમાં ફક્ત ૭ લક્ષણોનો જ સમાવેશ થાય છે. અને તો પણ આ છન્વીસની સારી અસર કરતાં છન્વી વિનાશક અસર ઘણી વધારે છે. અને તે જ કારણથી દૈવી જીવો વિષે વિસ્તારપૂર્વક જણાવી, આસુરી જીવો વિષે વિશેષ શ્લોકોથી વિસ્તારપૂર્વક કીલ્બટભર્યું વિવરણ કર્યું છે.

એટલે અહીં આપણે બીજો મુદ્દો-સામાન્ય જન-સ્વભાવનું ઘણું બારીક નિરીક્ષણ અને વર્ણન-તે પર આવીએ છીએ.

આસુરી જીવોમાં તેવા શુભોને લીધે જુદીની મંદતા અને જડતા પ્રધાનપણે હોય છે. અને તેથી તેમનામાં આચાર તથા સારાસારનો વિચાર હોતા જ નથી. આસુરી લક્ષણો અને મંદશુભોને પરિણામે માણસને ઉદ્ભવતા વિચારો, માન્યતાઓ અને વર્તન જેવાં કે નિરીક્ષરતાદર્શ માન્યતા, જગતની ઉત્પત્તિ વિષે પાપી વિચારો, અપવિત્ર મતો, અપાર ચિંતા, સંકટો આચારાપાશનાં બંધન, કામકોષ્ઠને આધીનતા, પાનની લોહુપતા વગેરેનું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ અને વર્ણન શ્લોક ૭ થી ૧૨ સુધીમાં જોવામાં આવે છે. ઉપરાંત આવા માણસોના મનમાં કંઈ રીતના વિચારોના વટાણાઓ ધુમરી ખાતા હોય છે, તે શ્લોક ૧૩ થી ૧૫ સુધીમાં આમે-

હુષ વર્ણવવામાં આવ્યું છે: "આ મેગચું," "અમુક ક્ષત્ર પાર પાડીય," "આને માર્યો," હવે બીજાને મારીશ," "હું કંઈર છું," "બળવાન છું," કમ્બાન છું," "કુલીન છું," "મારા સમાન બીજો કોઈ નથી."—આવા આવા આસુરી જીવોને ઉદ્ભવતા પ્રગતિ-વિરોધક વિચારોના વમળનું વર્ણન માણસને ખરેખર આશ્ચર્યચકિત બનાવે છે. આ પ્રમાણે શ્લોક ૧૮ સુધીનું વર્ણન એકંદરે લોકમાનસનો ઘણો કીલ્બટભર્યો ખ્યાલ આપે છે. સાથે સાથે આ ઉપરથી આપણે એ પણ જાણી શકીએ છીએ કે આ રીતનું માનસ-આ રીતના વિચારો-માણસને કદી પણ ઉત્તરિતે માર્ગે આવવા દે નહિ, એટલું જ નહિ પરંતુ તે તેને હુલ્લા અને અધોગતિને માર્ગે ધકેલી દે.

પરંતુ આ પ્રમાણે માણસની આવી હાલત ન થાય તેવા માર્ગ બનાવવાનો આ અધ્યાયનો હેતુ છે.

માણસની આવી હાલત યરાતું મૂળ કારણ આસુરી સંપત્તિ છે. સામાન્ય રીતે તે સંપત્તિ જનસમાજના મોટા ભાગમાં અને વિશેષ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે, તેનું કારણ એ કે અનેક ક્રીટ અને પશુપોતિઓમાં પરિશ્રમણ કર્યા પછી જીવ જ્યારે ઉત્તમ એવા મનુષ્ય-દેહમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે ક્રીટ-પશુના સંસ્કારોની અસર લાગે આવે છે. અને તેથી જ માણસમાં વિશેષ ભાગે હાલકી વૃત્તિઓ જ દષ્ટિગોચર થાય છે.

પરંતુ એકંદરે જીવને કાષ્ઠ જાતિ પ્રાપ્ત કરવાની ક્ષત્ર હોય છે, અને એટલે જ તે જુદા જુદા પશુપક્ષિના અવતારમાંથી છૂટી છેવટે મોક્ષ માટે મનુષ્યદેહમાં પ્રવેશે છે.

મનુષ્યદેહ જીવની મુક્તિની મગલનું છેટકું રહેણ છે. મુક્તિનો નેટલો માર્ગ ક્રીટ-પશુથી માંડી મનુષ્ય-દેહ પ્રાપ્ત કરતાં સુધી દમનરો વર્ણોમાં તેણે કાપ્યો હોય છે, તેટલો જ બાકીનો માર્ગ મનુષ્યદેહની અંદરના તેના જીવ વર્ણોના નિવાસ દરમ્યાન તે કાપી શકે છે. એટલે અહીં જીવે પોતાની મુક્તિ માટે વિશેષ કરવાનું હોય છે. પરંતુ આપણે અમાઉ જેવું તેમ તેનાં લક્ષણો તો ક્રીટ-પશુ જેવાં મૂઢ અને આસુરી છે, એટલે તે સંસ્કારો હોમતી તેને દૈવી લક્ષણોથી વિન્યાત કરવો નેહ્યો.

અહીં આપણું વિષયની મુદ્દા રજુઆતનો ત્રીજો મુદ્દો આવે છે:

આસુરી લક્ષણોમાં રચાપચ્યા રહેતાર માણસને ની સંપત્તિથી વિભૂષિત કરવા તે શુભોની માનસ-ચિન્તા ગ્રીણવટભર્યા અભ્યાસપૂર્વકની સુંદર અને ચોટ રણુઆત આ અધ્યાયમાં યથા છે.

પ્રાર્થ પશુ માણસને તે જે વસ્તુ લેતો હોય તે લેવાની ૥ પાડીએ અને ખીછ વસ્તુ લેવાનું ક્ષીએ, અથવા તે તે જે કાર્ય કરતો હોય તે કરવાની ના પાડીએ અને ખીછું કાર્ય કરવાનું ક્ષીએ, તો તે આપણું કહેવું હોય હશે તો પશુ માન્ય કરશે નહિ. બારિકાઈથી જોઈએ તો આનું કારણ એ છે કે તેને તેની બૂલ સીધી પનાવી, સીધું આપણા કહેવા મુજબ કરવાનું કહેવાથી તેનું મન અસ્પષ્ટ બુદ્ધિ, દાર અને લગુતાની લાગણી બનુમ્ભવે છે, અને તેથી તે ક્ષણે તેની અહંતા નોશપૂર્વક ભગ્ન થાય છે, અને તે માણસ આપણી વાત યોગ્ય હોય તો પશુ માન્ય કરતો નથી.

પ્રત્યેક માણસમાં આ ભતની લાગણી સદાજ જ હોય છે, અને તેથી જ અંતર્યામીએ ઉપર જણાવેલ જનસ્વભાવને ખ્યાલમાં રાખી સફળ નિવડે તેવી સચોટ રીતે આ મુક્તિદાતા દેવી શુભોની રણુઆત કરી છે, અને તે દ્વારા મનુષ્યભતને જગવણી તથા ધર્મર યોગોમાં ગામમાં આવે એવો ઉત્તમ સિદ્ધાન્ત આપ્યો છે.

હવે આપણે તેની રીત તપાસીએ. તેના મૂળ તથા મુદ્દા:

૧ પ્રથમ જે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરાવવાની છે તેની સીધી સરણ રણુઆત.

૨ પ્રાપ્ત કરાવવાની વસ્તુ તથા ત્યજવવાની વસ્તુ વચ્ચે સરખામણી.

(૧) એક વસ્તુ યા માટે મદલ કરવી તે જણાવવા માટે તેના ફાયદાનું વર્ણન.

(૨) ખીછ વસ્તુ યા માટે ત્યાજ્ય દેવી તે જણાવવા માટે તેના ગેરફાયદાનું વર્ણન.

૩ રણુ કરવામાં આવેલ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવાની રીત, તેમાં આવનાર મુશ્કેલીઓ, તે મુશ્કેલીઓના ઉપાય અને એ સર્વનું વર્ણન.

૧ ત્યારે હવે અહીં આસુરી જીવોને દેવી શુભો પ્રાપ્ત કરાવવા માટે પહેલાં તો શ્લોક ૧ થી ૩ સુધી તે શુભો ફક્ત જણાવવામાં જ આવ્યા છે.

આનાથી માણસના મન પર પહેલી અસર એ થાય છે કે અજાણપણે તેનું તેમાં ખ્યાન દોરાય છે. આમ થાય છે એટલે તુરત જ તેના મનની આસુરી શુભો પરની પ્રીત ખડિત થઈ તેનામાં ત્યાગબુદ્ધિની ચરૂઆત થઈ જાય છે. આસુરી શુભોનું બળ ઘટવા લાગે છે.

(૨) ત્યારપછી દેવી અને આસુરી શુભો વચ્ચે શ્લોક ૫ થી સરખામણી કરી, શ્લોક ૭ થી ૨૧ સુધી આસુરી શુભોના ગેરફાયદા, ભયકરતા વગેરે બતાવવામાં આવ્યા છે.

અહીં માણસમાં પોતે ન જાણી શકે તે રીતે આસુરી લક્ષણો પરનો અભાવ અને દેવી લક્ષણો પરનો ભાવ સર થાય છે, જે ધીમે ધીમે આસુરી લક્ષણો પરના અનર્થ તિરસ્કાર અને દેવી લક્ષણો પરના મજબૂત આકર્ષણનું રૂપ ધારણ કરે છે.

(૩) અને બરાબર એ પછે જ શ્લોક ૨૧, ૨૨, ૨૩ અને ૨૪ દ્વારા આસુરી શુભોના ત્યાગનો તથા દેવી શુભોની પ્રાપ્તિનો માર્ગ બતાવવામાં આવ્યો છે.

જેવી રીતે માણસને એકમ કુધાતુર બનાવી પછે તેની પાસે યોગ્ય મુદ્દાથી તે જેમ તેને ઝડપથી ખાઈ જાય છે, તેવી રીતે દેવી સંપત્તિ પ્રત્યે મજબૂત આકર્ષણ ઉત્પન્ન કરાવા પછે જ તેને તે પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ સચવાયો હોવાથી માણસ તે તુરત મદલ કરી લે છે, અને આસુરી લક્ષણોથી મુક્ત થતો જાય છે.

આ રીતે આ અધ્યાયની રચના માણસને એક ઉમદા અને સચોટ સિદ્ધાંત શીખવી જાય છે.

ત્યારે હવે આ અધ્યાયના આટલા અવલોકન પછી સ્વમાનિક રીતે જ ચોથો મુદ્દો જોવા થાય છે:

ગીતાનું રચન ક્યાં ? કદાચનાની સૃષ્ટિમાં કે વ્યવહારના અંદોશમાં ? આપણે તે તપાસીએ:

" મુક્તિ તો અનેક જન્મોને અંતે કાઈકરે જ મદા-મહેનતે મળે છે. આત્મી મુક્તિ ગીતા અપાવે છે, અને જગજાને તે ગાઈ છે; એટલે ગીતા તો કાઈનું કાઈ હશે. " - આ પ્રમાણે માણસે તેના વિષે અનિષ્ટકાર

નિવડે એવી અવ્યવહારુ ઉચ્ચ કદવના કરી રાખેલી હોય છે; મર્યાદા વિહોણા અને આધેણા પૂત્યભાવ એવેવે હોય છે. આનાં પરિણામ એ આવે છે કે માણસ તે અચૂંચ અંધના ઉપદેશનો વ્યાવહારિક અને સાચો અર્થ લેશે જુલો નય છે-કહો કે તેવો અર્થ તેને લેવો જ ખમતો નથી. કારણ કે તેથી તેણે તેના વિષે કરેલી અને સેવેલી આદર્શ કદવના ધવાય છે. પરંતુ આને લીધે તેનાં ઉત્તરોત્તર અનિષ્ટકારી પરિણામો આવનાં નય છે. અને વાસ્તવિકતાથી પર એવી આદર્શ કદવનાને અંગે તે મદાન અંધના ઉપદેશનો વ્યવહારુ અર્થ અને ઉપયોગ છોડી દઈ, કાંઈ જુદા જ અવ્યવહારુ અર્થો કદવનામાં આવે છે. આવા અર્થથી મનને સંતોષ થાય છે ખરો, પરંતુ તે અમલમાં ન મૂકી સકાય તેમ હોવાથી માણસ તે શ્લોકોનું ફક્ત યંત્રવત્ વાચન જ કરી જાય છે, અને પોતાને કૃત-કૃત્ય થયેલ માને છે પરંતુ આ અધોગતિ અહીં આટલેથી અટકતી નથી. માણસની તે અંધ પ્રત્યેની આધેણા બાવના તેના યંત્રવત્ વાચનને છોડાવી તે અંધને ફક્ત પગે લાગવામાં જ માણસને આત્મસંતોષ અપાવે છે. અને આથી આમળ શું? ગીતાનો ઉપદેશ, તે સુઝવતું આચરણ, યંત્રવત્ વાચન અને ખુદ તે અંધને પણ એક બાલુ મૂકી, માણસ પોતાની આદર્શ કદવના ન ધવાય તે માટે-કહો કે તેને પાલવા માટે-મૂર્તિ કરી, તેને પગે લાગી, સંતોષ અનુભવે છે. કયાં ગીતાના ઉપદેશો સુઝવતું આચરણ અને કયાં તેની મૂર્તિને યંત્રવત્ નમન!

આ પ્રમાણે ગીતા વિષે માણસે મનમાં સેવેલી મનોરમ્ય અને આદર્શ અને અવ્યવહારુ કદવના તેને ગીતાના સાચા ઉપયોગ તથા તેના ભવ્ય પરિણામોથી વંચિત રાખે છે એટલું જ નહીં, પરંતુ તેમ યેવાથી કમને તે નજીકી સકતો નથી, અને નિષ્ક્રિયતા તથા અધર્મમાં અટવાઈ જઈ અધોગતિને પામે છે.

ગીતાના વ્યવહારુ ઉપયોગની આવી સ્પષ્ટ વાત કદાચ માણસને ન જ ઠામે, પરંતુ આ અધ્યાત્મના લગભગ અધા શ્લોકો સીધી યા આડકતરી રીતે ગીતાના વ્યવહારુપણાનું સચોટ સમર્થન કરે છે.

વ્યવહારને જે બાલુ હોય છે: એક સારી અને બીજી ખરાબ, અને બાલુનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, અને

જણાવ્યું છે કે ખરાબ રીતે વર્તન ન કરતાં સાચા માનુષ્ય આચરણ કરવું. (શ્લોક. ૨૪.)

ત્યારે આચરણ કરવું એ વ્યાવહારિક જીવનની વાત થઈ અને કદ રીતનું આચરણ કરવું તેને માટે સાચાના બેલી. એટલે આનો અર્થ એવો થાય કે સાચામાં જે આચાર્યો છે તે વ્યાવહારિક જીવનને સ્પર્શતી છે. હવે ગીતા એ પણ એક સાચું છે, એટલે તેની આચાર્યો પણ વ્યાવહારિક જીવનને લગતી જ હોય; કદિપત અને અવ્યવહારુ તે ન જ હોય.

ત્યારે આ ઉપરથી એટલું તો જરૂર નકરી થાય છે કે ગીતાનું સ્થાન કદવનાની સૃષ્ટિમાં નથી, પરંતુ પ્રત્યક્ષ વ્યવહારના મંદિરમાં છે.

આના સમર્થનમાં હવે આપણે કર્મમાર્ગના સચોટ દલોલપૂર્વકના શુભ રીતના પ્રતિપાદનનો ઉપદેશ મુદો બેઠએ:

આ અધ્યાયના ચોવીસ શ્લોકમાંથી એકવીસ શ્લોક વાંચતાં સુધી તો માણસને કદવના પણ ન આવે કે આ સર્વમાંથી અતે કર્મયોગ કલિત થશે.

કયાં અધ્યાયની શરૂઆતનું દૈવી-આસુરી લક્ષણોનું વર્ણન અને કયાં તેમાંથી ઉલ્ટે કર્મમાર્ગનું પ્રતિપાદન! ખરેખર માણસને તે આશ્ચર્યમાં મરણ કરી દે છે. દૈવી-આસુરી સંપત્તિનું વર્ણન સાંમગતી વખતે ખુદ અજુનને પણ ખ્યાલ દશે ખરો કે આ વર્ણન કરતાં કરતાં ઉલ્ટે ભગવાનના મોઝામાંથી કમ્મ કરુંમિહાદિષે નો નાદ નીકળશે!

શ્લોક ૨૦ સુધી દૈવી-આસુરી સંપત્તિનું વર્ણન; આસુરી જીવના વિચાર, વાણી, વર્તન અને ઉલ્ટે શ્લોક ૨૧ ની અંદર આસુરી લક્ષણોનાં યુગસૂત ત્રણ લક્ષણો બતાવી તેનો ત્યાગ કરવાની જરૂરિયાત બતાવી છે. અને હવે શ્લોક ૨૨ ની અંદર જણાવાયું છે કે, “જે આ ત્રણ લક્ષણોથી મુક્ત થાય, તે જ આત્માના કૈવલ્ય આચરણ કરે છે, અને પછી પરમ શતિને પામે છે.” અહીં પરમ શતિ પામવા માટે આત્માનું કૈવલ્ય થાય તેવું આચરણ કરવાની જરૂરિયાત બતાવી કર્મમાર્ગની ઝાંખી દેવાઈ છે.

હારપછી ઘૂરત જ શ્લોક ૨૩ થી જણાવાયું છે કે, “મનસ્વો રીતે કમોં કરવાની નથી.”

અહીં આકર્ષરી રીતે કર્મમાર્ગનું જરા વિશેષ દર્શન થાય છે.

અને તુરત જ શ્લોક ૨૪ થી એ કમયોગી જણાવી દે છે કે, “કાર્પ-અકાર્પ” નકી કરવામાં રાજ્યને પ્રમાણ ગણી, તેમાં જણાવ્યામુજબ તારે કરવા પોતપ કર્મકર.” અહીં અત્યાર સુધી અર્ધસ્પષ્ટ રાખેલ કર્મમાર્ગનો ઉપદેશ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સુંદર દલીલપૂર્વક એકદમ સ્પષ્ટ કરી દે છે.

આ રીતે લગભગ છેવટ સુધી માણસને ખ્યાલ પથ ન આવે તે રીતે છેવટના તથા શ્લોકથી મનજાત દલીલપૂર્વક કર્મમાર્ગનું પ્રતિપાદન કર્યું છે.

અને આમાં પણ જો કદાચ શંકા થાય, તો આ અખ્યાનના છેવટના શ્લોકના છેલ્લા ચરણમાં “કર્મ કર્તુ-નિર્હારિના સ્પષ્ટ ચમ્પો મુદ્ધા, માણસની દરેક શંકાઓ તોડી, એ યોગેશ્વરે કમયોગની પ્રચંડ ઘોષણા કરી છે.

‘કાંતશે કોણુ ન પીંજશે કોણુ’

લેખક :
શ્રી ‘પુનિત’ મહારાજ

[‘હું કંઈ હું કંઈ’ એ જ અચાનકતા ચક્રવર્તી બાર ન્યમ આન તાણે.’ બહુ નરસિંહ મહેતાએ આ પંક્તિમાં આનનું સ્વરૂપ સરસ રીતે બતાવેલ છે. જેમને એમ લાગે કે હું નહિ હોઉં તો તે કામ અટકી જ પડશે, હું છું તેથી જ સંસારનું ગાડું ઠીક ઠીક ચાલી શકે છે, મારે હળુ ‘સંસાર’માં ધણા સુધારાવધારા કરવાના છે, મારે ધણું કામ કરવાનું ગાડી છે અને દુનિયામાં તે કામ મારા સિવાય કોણથી થઈ શકે એમ નથી; તેઓનો આવી ચિન્તાનો બાર વહન કરવામાંથી કેટલાયે જન્મો પણ છૂટકારા થતો નથી; તેમના દુઃખનો અન્ત જ નથી. આ ચિન્તામાં છેવટે તેમની શુદ્ધિ નાશ પામે છે અને શુદ્ધિનો-વિવેકશક્તિનો નાશ થયો તેનું જ નામ દુર્ગતિ. આ દુર્ગતિથી બચવા માટે શ્રી. મહારાજે ‘સંસારભારને બાળી નાખી તેમાંથી મુક્ત થવા માટેનું રમુજ દેખાત આપણને અર્થિ કહે છે.]

કોઈ એક નાનકડા ગામમાં એક પીંજરા-કુટુંબ રહેતું હતું. પરિવારમાં હતા-એક વૃદ્ધ ડોસી, એક ડોસી અને એક પુત્ર. દિવસનો ધણીખરા લાગે ૩ પીંજરામાં જ વ્યતીત થતો. ન કોઈ જગ્યાએ આવતું કે ન કોઈ જગ્યાએ જતું. પ્રપંચના ધામ સમા આ જગતની પ્રપંચ-પરંપરાથી તેઓ નિર્લિપ્ત હતા. ખૂબ ભાવા-ભોળા હોવાથી ડોસાને મામના લોકો ‘ચાચા’ના વહાલસેવા નામથી બોલાવતા. નવા જમાનાની નવી દવાનો સ્પર્શ તેમને થયો નહોતો. આપણે જેમ અનિચો દૂર બાગીએ તેમ તેઓ નવા વિચારથી જાગતા. તેમના પુત્ર કમરૂદીનને નાનપણથી જ પોતાના ધધામાં પડેલી દેવાની તેમની ઈચ્છા હતી. પરંતુ સમ્રાટદાર્વા અને આરોગ્યપાડોશીના આગ્રહને વશ થઈને તેને જામની ગૃહસ્થાની નિશાળમાં મૂકે. કમરૂદીન ગૃહસ્થાની ચાર ધોરણ પૂરાં કરીને તે માધ્યમિક શાળા-દાસ્તરૂલમાં દાખલ થયો. ‘ટયુડનની’ કે બીજી કોઈ મદદ વિના, અહીં પણ પોતાની હેંદરવારી દ્વારા

તે ઉપરોક્ત સફળતા મેળવવા લાગ્યો અને એમ કરતાં કરતાં તેણે મેટ્રિકની પરીક્ષા પસાર કરી. તેને કોલેજનું દિશ્વણ આપતું કે નહિ તે પ્રશ્ન ચાચા સમક્ષ હવે ઊભો થયો. જો કે તે અગત્યનો અને મહત્વનો હતો છતાં તેમને મન તદ્દન સીધો-સાદો હતો. એક તો તેમની આર્થિક સ્થિતિ સારી નહોતી; બીજું ઉચ્ચ અભ્યાસ કરાવવાની તેમની ઈચ્છા નહોતી અને ત્રીજું તેમના મનજમાં દોષભલા-દેશાંતો આપીને જૂનવાણી વિચારસરણીવાળા કોલેજે એવું ધૂસારી દીધું કે, ‘બહુ બણેલા છોડારા ચાચાપને ગાંડા નથી અને દામથી જતા રહે છે.’ આ અને આવા બીજા અનેક કારણોને લીધે તેમણે તેને આગળ નહિ લખાવવાનો નિર્ણય કર્યો.

છોકરો કુશલ શુદ્ધિનો હતો. ચાંતિના આગેવાન માણસોને આ નિર્ણયની ખચર પડી ત્યારે તેઓ ચાચા પાસે ગયા અને કહ્યું; ‘હસન ચાચા! તમારો પુત્ર આપણી નાંતમાં ચમકતો સિતારો યાવ એવો છે, અવિધ્ય માટે ખુજ સારી આજ્ઞા આપે છે. આ જમા-

નામાં આગળ વધવાનો એકમાત્ર માર્ગ ફળવણી જ છે. આપ પૈસાની સંગવડના અભાવે જ તેનો અભ્યાસ અટકાવી દેવા છડતા હો તો અગે તેના તમામ ખર્ચની જવાબદારી લઈએ છીએ. પરંતુ તમે તેનું બાંધવું ન બગાડો. ક્ષુ પશુ છે કે:

માતા શત્રુ: પિતા વૈરો યેન વાલો ન પાટિતઃ ।

ન શોમતે સમાપ્ત્યે, હંસમવ્યે વકો યથા ॥

અર્થાત્, 'જે માતાપ આગળને બાધાવતા નથી તે તેનાં દુશ્મને છે, હંસના ટોળામાં જેમ બગલો શોભતા નથી તેમ અભણ મનુષ્ય સમાર્થ એકલવાયો પડે છે.

પહેલાં તો ચાચાએ ખુબ આનાકાની કરી પરંતુ ધણા સંબંધિત અને પ્રતિષ્ઠિત માણસોનાં બચનને તેણે ઉધાપી ચક્રા નહિ. છેવટે તેમણે તેમ કરવાનું કબજા ક્યું.

અમદાવાદ જેવા કાંઈ મોટા શહેરમાં જઈને કમરૂં ફોન કોષ સારી કોલેજમાં ફાખવ થયો. રહેવાનું હોસ્ટેલમાં રાખ્યું. કોલેજમાં પણ તે આગળ પડતો વિદ્યાર્થી ગણાતો. પ્રોફેસરોને પણ તેના પર ખુબ મમતા. ધીરે ધીરે તે બી. એ. સુધી પહોંચ્યો અને તેમાં અગ્રણી ફોલો મેળવી. ફોલો સિલ્લવટિઓ મેળવવા પણ તે બાગ્ય-દાળાં નિવડ્યો. બે વર્ષ વડોદરાતો અભ્યાસ કરીને તેણે એલ. એલ. બી. થઈમેરીટર થવા માટે ઇંગ્લેંડ જવાનો નિર્ણય કર્યો. મેરીટરની ઉપાધિ મેળવીને કમરૂંની થયા-સમયે સ્વદેશ પાછો ફર્યો.

x x x x x

અહીં આવીને મુંબાઈની અદાલતમાં તેણે પ્રેક્ટીસ શરૂ કરી. ધંધો ધમધાકાર ચાલવા લાગ્યો. ઓફિસ દરરોજ અસીલોથી ભરતો જતો. આરોગ્ય આરોગ્ય તેની નામના વધવા લાગી. તે એટલે સુધી કે 'કમરૂંનીના પગથિયે જે ચડે તે કદાપિ નિરાશ ન થાય.' એવી છાપ પડી અર્ધ. એક દિવસ સાંજે તે નિરતિ બેઠો હતો તે વખતે તેને એવો વિચાર થઈ આવ્યો કે, 'પિતા-શ્રીએ કાંઈ દિવસ મુંબાઈ ભેંચું નહો તો તેમને અહીં બોલાવું અને મોહમધી મુંબાઈનાં જોવાલાલક સ્થળે બતાવું.' તેણે પત્ર લખીને પિતાને મુંબાઈ બોલાવ્યા.

આજે સેન્ટ્રલના સ્ટેશને ઊતરતાં તો ચાચાને જૂની આંખે નવાં ચશ્માં જેવું જણાયું. ત્યાંથી ટ્રામમાં બેસીને થોડાં આવા ત્યારે વળી પાછો તેમાં ઉમેરો થયો. ચાચાને તો એમ જ થઈ ગયું કે સ્વર્ગમાં આનાથી વધારે શું સુખ હશે? રત્નના દિવસે કમરૂંની તેમને મોપારી, મ્યુઝીયમ, હંગીંગ ગાર્ડન વિ. સ્થળો બોલા લઈ ગયો. વિરમવ અને આશ્વિ સાથે બધું ભેંચું. અગે તે માણસ અગે તે ગામમાં પોતાના ધંધાની માદિની સૌથી પ્રથમ મેળવે; દરજી હોય તો દરજીની, મોચી હોય તો મોચીની અને વેપારી હોય તો વેપારની. પોતે પીંજવાનું કામ કરતા હોવાથી ચાચાએ પણ પોતાના દીકરાને પૂછ્યું; 'બેટા! અહીં રનું-કામકાજ કેમ ચાલે છે?' દીકરાને એમ થયું કે રના ધંધાની પ્રગતિનો પરિચય આપવા બાપાને મુંબાઈની વિશાળ ગોદી બતાવું તો ઠીક. દીકરા તેમને ત્યાં લઈ ગયો. અને મુંબાઈની ગોદી એટલે તો પૂજવાનું જ શું? લાખો અને કરોડો ટન કે ખડકાયેલું ભેંચું! અત્યાર-સુધી મહામુરકેશીએ મગજની રિયરતા જળવી રહેલા ચાચાનું મગજ હવે હાથથી ચકું-તેમના મગજની કમાન છટકી. તેમણે દીકરાને પૂછ્યું; 'દીકરા! આટલું બધું કે કંતરો કોણ અને પીંજરો કોણ?' દીકરાએ એમને ધણી રીતે સમજાવ્યા કે, 'આ બધું કે કંઈ હાથથી કંતવાનું હોવું નથી. એ તો બધું મશીન મારફતે ખૂબ હડપથી પીંજાય. દીકરાએ પલું પલું સમજાવ્યું પરંતુ એકેય વાત તેમને અગે ન ઊતરી. દિન-પ્રતિદિન તેમની માનસિક કુદરત, એટલી દદ સુધી પહોંચી કે 'કંતરો કોણ ને પીંજરો કોણ?' સિવાય બીજો કોઈ વિચાર જ તેમને આવતો નહોતો. કમરૂંનીને જિયારાને એમ થયું કે મારા ક્યાં બોગ લાગ્યા તે આ ડાસાને અહીં લાવ્યો!

તેની લાગવગ વધારે હોવાથી તેણે અનેક જલ્દીતા ડાક્ટરોને રોગના નિદાન (Diagnosis) માટે બોલાવ્યા. ડાક્ટરો આવીને સામાન્ય માદિતી પૂછતા : 'ચાચા! દવા પીશો ને?' એટલે જવાબમાં ચાચા માત્ર એટલું જ કહેતા : 'ડાક્ટર સાહેબ! એ તો બધું ઠીક, પરંતુ કંતરો કોણ ને પીંજરો કોણ?' અગે તે અસ્થિ, અગે તે અગ્ર પૂછે તેનો આ એક જ જવાબ મળતો. નાના

બાળકોને તો જાણે ગમકું ન જડયું હોય ! ચાચાને રોગમુક્ત કરવા માટે દીકરાએ હજારો રૂપિયાનો ધુમાડો કર્યો પરંતુ કંઈ વળ્યું નહિ. હેવટે યાકોને તેમને એક અનુભવી વૈદરાજ પાસે લઈ ગયા. વૈદરાજે પૂછ્યું : 'ચાચા, પડીકી લેશોને ? ચાચાએ નિયમ મુજબ જૂનો મહામંત્ર સંભળાવી દીધો કે, 'વૈદરાજ ! એ તો અધું દીક, પરંતુ કાંતરી કોણુ અને પીંજરી કોણુ ?' વૈદરાજે કમરફીનને પૂછ્યું કે, 'કાકા ! આમ બોલે છે તેનું મૂળ કારણ શું છે ?' તેણે અથથો ધતિ સુધીની બધી વિગતો રજૂ કરી. વૈદરાજ તેમની લાપ્ત-નના ખાસ નિષ્ણાત નહોતા પરંતુ તેઓ દતા અનુભવથી ઘડાયેલા. તેમણે કહ્યું કે, 'કાલે સવારે તેમને લાઈને અહીં આવજો. જરૂરી આરામ થઈ જશે.' બીજે દિવસે સવારે વૈદરાજના કહેવા મુજબ તેઓ ચાચાને લાઈને આવ્યા. વૈદરાજે સ્વાભાવિક રીતે જ પૂછ્યું : 'ચાચા ! કાકી કાકી જશો ને ?' એટલે ચાચાએ કહ્યું : 'વૈદરાજ ! એ તો અધું દીક, પરંતુ કાંતરી કોણુ ને પીંજરી કોણુ ?' વૈદરાજે કહ્યું : 'એની ચિંતા કરવાની તમારે જરાય જરૂર નથી. કારણ કે મુખાઈની ગોદીમાં ગઈ કાલે પ્રયંક આમ લાગી હતી અને ગોદી પરતું બધું રૂ જળાને ખાખ થઈ ગયું છે.' અને ત્યાં 'જળાને ખાખ થઈ ગયું છે' એમ સાંભળ્યું એટલે તરત જ તેમનું હૈયું હેકું બેકું-તેમની સાન એ જ મિનિટે દેકણે આવી બેઠ.

બોધપાઠ:—આ તો એક દર્શત છે. પડી બલે તે કપોલકરિપત કે, બનાવટી હોય, તેનો સારાંત એટલો જ છે કે, આ વિદ્યાળ વિશ્વ અનેક વિચિત્રતાઓથી ભરપૂર છે. જીવન-મંથામમાં સંકટનાં અનેક બાણો વાગે છે. તે ઈશ્વરની હજારો જ બને છે; અને જે થાય છે તે સારા માટે જ થાય છે. ભગવાન પોતે શિવસ્વરૂપ-હસ્યાશ્વસ્વરૂપ હોવાથી તેમનું કોઈ પણ કાર્ય અહસ્યાશ્વકારી હોય એ અસંભવિત છે. વિશ્વનિવાસક સમસ્ત વિષયની બ્યવસ્થા ખૂબ દીર્ઘદષ્ટિ અને દૂરદેશીય કરી રહ્યો છે. પરંતુ માનવી પોતાની અદ્ય જીવિતા બચ વડે ઈશ્વરની આજ્ઞા લીલાને માપવાનો નિષ્ફળ પ્રયત્ન કરે છે. ન્યારે ન્યારે વિપત્તિનાં વાદળો ધોગમ ત્યારે માનવીના મનમાં મુંઝવણ જીભી થાય છે કે 'શું

યશો ને કેમ યશો ?'—જેમ ચાચાને કાંતરી કોણુ અને પીંજરી કોણુ ?' ની ઉપાધિ હતી તેમ. સાચી વાત તો એ છે કે જે થવાનું છે તે થવાનું જ. તેનો શોક કરવો નકામો છે. આપણે તો ગીતાગાયક ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ-ચક્ર ઉપદેશીલ સૂત્રને પંકડી રાખવાનું છે કમળેવાધિકારસ્તે માપણે કદાચન પરિણામની પડવા આપણે કરવાની ન હોય. જેમ 'કાંતરી કોણુ ને પીંજરી કોણુ ?' એ ચાચાએ વહેરી લીધેલી ખોટી ઉપાધિ હતી તેમ આપણે પણ જીવનમાં મુશ્કેલીના પ્રસંગોમાં 'શું, યશો ને કેમ યશો ?' ની ઉપાધિ વહેરી લાઈએ છીએ. ઉપરના દર્શતથી આપણે એ પણ બોધું કે ન્યામુધી આ ઉપાધિનું અસ્તિત્વ હશે ત્યાંમુધી જીવનમાં શાંતિ 'કલ્યાણિ મળવાની નથી. શાંતિ મેળવવાનો માત્ર એક જ રસ્તો છે :

શાંતિની શોધ

(પ્રેમના પંચ જ ન્યારા, અંબે પ્રાણુ પિયારા...રામ)

મારું-તારું મનથી . મૂકે,

સેવાની તક એ ના ચૂકે,

મન અભિમાન ન આવે, ત્યાગ બધું સમજાવે...(૧)

મમતા-કાંટા નિર્મૂળ કરવો,

સેવાયે સ્વારથ પરદારવો,

નિજ ગુણને નવ માવે, ત્યાગ બધું સમજાવે...(૨)

મારા-તારા તોડી નાખે,

પર-કલ્યાણે મત્તક આપે,

દિલ-દપણ પલટાવે, ત્યાગ બધું સમજાવે...(૩)

ત્યાગ તણી તો એ જ મધુરતા,

ઈશ્વર સાથે સાધિ સુરતા,

'પુનિત' ચરણે બાને, ત્યાગ બધું સમજાવે...(૪)

ત્યાગ વિના શાંતિની વ્યાદા નાખવી એ ધૂમાકામાં બામ્બા બરવા જેવો નિર્ગર્થ પ્રયોગ છે. જેમ 'બધું રૂ જળાને ખાખ થઈ ગયું છે, જેમ કહેવાથી ચાચાને હૈયે ટાંક વળા તેમ આપણે પણ જીવનમાં 'બધું જળા ગયું છે. આપણું કંઈ જ નથી' એમ સમજીને જીવનનું પ્રત્યેક કાર્ય કરીયું ત્યારે જ પરમ સુખની પ્રાપ્તિ થશે-ત્યારે જ જીવનનો સાચો હોય મળશે.

પૂર્ણ જીવનનો આદર્શ

લેખક :

શાસ્ત્રી શ્રી. અંબાશંકર નાનજી ભેપી

[સંસારી પદાર્થોની પ્રાપ્તિથી જે સુખી થતો નથી અને અસાધ્યથી જે દુઃખી થતો નથી, જે સરીર અને ઇન્દ્રિયોના સુખમાં ફોલેલો નથી, જે પોતાને સંસારી સુખ-દુઃખોના ભોજનનાર (ભોક્તા) માનતો નથી પણ જે કેવળ જોનાર (દ્રષ્ટા) થઈને આત્મસ્વરૂપમાં મસ્ત રહે છે એવા સ્થિતપ્રજ્ઞની દશા આ લેખમાં કઈક ચિત્રિત થયેલી છે.]

એક વિદ્વાન દત્તા. તેણે આઠ વર્ષ પર્વત એવી ઇચ્છા રાખ્યા હતા કે, “હે પ્રભુ! મને એવા માણસનો સમાગમ કરાવ કે જેની પાસેથી હું સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરું.” મનની આવી સ્થિતિ રજા કરતી હતી, તેવામાં એક દિવસ તેની ઇચ્છા બહુ જ તીવ્ર થઈ હતી. તે જ વખતે ઈશ્વરે કહ્યું હોય તેમ તેના કર્મમાં અવાજ સંભળાયો કે:—“અહીંથી થોડે દૂર નીલકંઠે મહાદેવનું સિવાલય છે, ત્યાં તું જા. ત્યાં દ્વારસંભીષ જ એક માણસને બોલેલો તું જોઈશ. એ તને સત્ય જ્ઞાનનો—સત્ય સુખનો—માર્ગ દેખાડશે.”

આટલું સાંભળતાં જ પેલા વિદ્વાન જિજ્ઞાસુ તે રથાને બંધા અને તેણે એક દિન માણસને બોલેલો જોયો. એના પગ ફાટી ગયેલા હતા, અને તેના પર ધૂળ અને કચરો વળગેલા હતા, તથા એણે શરીરપર જે વસ્ત્ર પહેવાં હતાં તે બધાંનું સમસ્ત મૂલ્ય ત્રણ બદામ પૃથ્વી નોડેલું.

પેલા જિજ્ઞાસુએ એ દિન પુરૂષ સંભીષ જઈને કહ્યું:—“પ્રભુ તને સારો દેહાડો દેખાડે !”

દિન પુરૂષે ઉત્તર આપ્યો:—“નબળા દિવસ હતો મેં જોયો જ નથી.”

જિજ્ઞાસુ:—“ઈશ્વર તને સૌભાગ્ય આપે.”

દિન પુરૂષ:—“મને હતો દુર્ભાગ્ય દેવું જ નહિ.”

જિજ્ઞાસુ:—“તું સુખી થા. પણ વારુ, તું આવા ઉત્તરો મને શા કારણથી આપે છે?”

દિન પુરૂષ:—“હું હતો દુઃખી દત્તા જ નહિ.”

જિજ્ઞાસુ:—“બધા માણસ, તું મને દહે તો ખરો, કે આવા ઉત્તરો આપવાનું કારણ શું?”

દિન પુરૂષ:—હા, લગ્ન જ ખુશીથી હું હતીશ. તમે ઇચ્છ્યું કે ઈશ્વર મને રૂડા દિવસ દેખાડે, પણ નબળા દિવસ મારો હતો જ ક્યારે કે મને રૂડા દિવસની રૂબરૂ

રહે ! મને કેટલાક દિવસ અન્ન મળતું નથી, તો પણ હું પ્રભુનો આભાર જ માનું છું. કેટલાક દિવસ દિગ પડે, કરા પડે, બરફ વરસે કે વરસાદ વરસે, હવા અનુકૂળ હો કે પ્રતિકૂળ હો; તો પણ હું પ્રભુના જ વખાણ કરું છું. હું દુઃખી હોઈ, કંઠાલ હોઈ, જલ્મ મને તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જોતું હોય, તો પણ હું પ્રભુના જ શુભ ગાઈં છું. તેથી મારા કેટલાક દિવસ નબળા હતા જ નહિ. તમે ઇચ્છ્યું કે પ્રભુ મને સૌભાગ્ય આપે. પણ દુર્ભાગ્ય મારે દેવું જ ક્યારે ! કારણકે પ્રભુની ઇચ્છાનુસાર જીવન વ્યતીત કરતાં મને સારી રીતે આવડે છે અને હું ખાતરીપૂર્વક માનું છું કે પ્રભુ જે કંઈ કરે છે તે ઉત્તમ જ કરે છે, અને એ પ્રભુ જેવા દેહાડો મને દેખાડે છે, તે સારો દેહ, વા નબળો હો—એમ તેવો દેહ—પણ તે પ્રભુનિર્મિત હોવાથી સારો જ છે, એમ હું માની લઉં છું. તેથી નબળા દિવસ મેં હતો જોયો જ નથી. તમે ઇચ્છ્યું કે પ્રભુ મને સુખી કરે; પણ હું દુઃખી હતો દત્તા જ નહિ; કારણકે ઇશ્વરની ઇચ્છાને આધીન રહીને જ જીવન-નિર્જમન કરવું એ જ મારી અંતિમ ઇચ્છા છે, અને મેં મારી બધી જ ઇચ્છાઓ પ્રભુને અર્પણ કરી દીધી છે, અને એમ જ માની બેઠો છું કે જે ઇશ્વરની ઇચ્છા છે તે જ મારી ઇચ્છા.”

આ સાંભળી પેલા જિજ્ઞાસુને પ્રતીત થયું કે—સંપૂર્ણ નમ્રતાપૂર્વક પ્રત્યેક વસ્તુની અનુવેશ-વિરક્તિ રાખવી એ જ પ્રભુના ચરણરમીપ જવાનો માર્ગ છે.

જિજ્ઞાસુએ પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો:—“તું ક્યાંથી આવ્યો છે ?”

ઉત્તર:—“પ્રભુ પાસેથી.”

પ્રશ્ન:—“પ્રભુને તે ક્યારે જોયો ?”

ઉત્તર:—“મેં કામનામાનનો લાભ દોર્યો ત્યારે.”

પ્રશ્ન:—“પ્રભુને તે ક્યાં રાખ્યો છે ?”

ઉત્તર:—“પવિત્ર સ્થવવાણા ને શુભનિષ્ઠા ધરાવતા મનુષ્યોમાં.”

પ્રશ્ન:-“તું કેવા પ્રકારનો મનુષ્ય છે?”

ઉત્તર:-“હું રાજ્ય છું.”

પ્રશ્ન:-“તારું રાજ્ય કયું?”

ઉત્તર:-“મારો આત્મા એ જ મારું રાજ્ય છે; દારણ કે મારી બાજ અને આંતર ઇન્દ્રિયો ઉપર હું એવી રીતે રાજ્ય ચલાવું છું, કે મારા આત્માની (અન્તઃકરણની) સર્વ તૃપ્તિઓ, ઇચ્છાઓ અને શક્તિઓ હું અંકુશમાં રાખી શક્યો છું, અને મારું આ રાજ્ય પૃથ્વી ઉપરના કોઈ પણ રાજ્ય કરતાં વધારે સારું છે.”

જિજ્ઞાસુએ હસ્યો પ્રશ્ન કર્યો:-“આવી પરિપૂર્ણ દેશ તો શી રીતે પ્રાપ્ત કરી?”

તેને ઉત્તર મળ્યો:-“જૈન, ઉમદા વિચાર અને સ્વરૂપમાં તત્ત્વમયતા એ જ આ ઉત્તમ માર્ગની કુચીઓ છે. પરમાત્માથી એક બાજુ કે તલપૂર પણ દૂર લઈ જતી હોય એવી વસ્તુ મારે અમાલજ હતી. આ રીતે જ મેં દેવલ્ય (પ્રભુપરાયણતા) પ્રાપ્ત કર્યું છે, અને પ્રભુપદની પ્રાપ્તિમાં જ શાશ્વત સુખ અને શાંતિ મને મળ્યા છે.”

દહરૂપી રેલગાડી

(રાજા જનનીની નોક સખી નહિ જરૂર લોલ)

ધસમસતી રેલગાડી દહની રે લોલ,
માનવ બનીયો છે મુસાદીર જે—ધસમસતી
નોડ્યું એજન દશીન્દ્રિયોનું રે લોલ,
મનકં ઝોણલ ફાયર મેન જે—ધસમસતી
રાખી રિક્ટ રામનામની રે લોલ,
લકને, લીધા વિના, કેા ધૂસતા—ધસમસતી
શરણ સો એક એક આવતાં રે લોલ,
વાઝે ત્રિગુણમયી ઘંટે જે—ધસમસતી
આવી યમદૂત રિક્ટ ચેતો રે લોલ,
રિક્ટ વિનાના, ચુલ્હેગાર જે—ધસમસતી
સોંપે આ દૂત યમરાજને રે લોલ,
આપે નરકરૂપી જેલ જે—ધસમસતી
બચતો સેવક તો સજા થકી રે લોલ,
રાખે રિક્ટ રામનામ જે—ધસમસતી

—શ્રી. અમૃતલાલ એમ. શાહ

સત સંગતિ મુદ મંગલ મૂલ્ય ।

સોદ ફાલ સિધિ સવ સાધન ફૂલ્ય ॥

‘ધણીવાર વિચાર થઈ નવ્ય છે કે હવેથી મંદિર ન જવું. કારણ કે પૂજારીજી ભરસલામાં શરમિંદો બનાવે છે. પેતે તે બાવા બન્યા, હવે બીજાને પણ બાવા બનાવવા માગે છે. તેમને જિયારાને ક્ષાથી ખજર હોય કે સુરા (દાર) માં કેવી મધુર માદકતા છે । પરંતુ સાધીદારો કષ્ટક નથી કરતા; નહિ તો સંજની રામા-ચણની ક્ષાના ‘તમાસા’માં બે ઘડી મનો-વિતોદ તો થાય ને । શહેરમાંથી ન્યારથી આવ્યો છું ત્યારથી ત્યાં ગામમાં દિલ બહેલાવવાનું-મનોરંજનનું કોઈ સાધન જ નહોતું ચડતું નથી.’

વિચારના વખતે ચડેલાં ગિરધરલાલે પૂજારીજીને મનમાં ને મનમાં સાફ-નરમું સંભળાવી દીધું. વળી આગળ વધીને તેઓ કહેવા લાગ્યા: ‘મારી દરમાં રહેવા છતાં તે મારી સહેજ પણ શરમ થા અથવા શખતા નથી, ઉપાડે ઓળે મારી આગરના કાકરા કરે છે. જલ્દી આફુ ખાઈને મારી પાછળ જ ન પડેયો હોય । અહીંના પ્રાચીનનો પર તેણે એટલું બધું વર્ચસ્વ જમાવ્યું છે કે તેને અહીંથી કાઢી મૂકેલો એ લજગત અચકચ જેવું થઈ થયું છે.’

ગિરધરલાલ આ વિચારપૂર શામના જાગીનદાર છે. મેટી ભાગે જાનપુર શહેરમાં જ તે રહે છે અને ક્યારેક જમીન-દારીના કામકાજ અંગે ગામમાં આવતા-જતા રહે છે. આમ તો તેમનો સ્વભાવ ખૂબ ગંધી અને સરજ છે; દીન-દુઃખીને ભેળતે તેમનું દવાણું દિલ દવાથી ઉભરાઈ નવ્ય છે. રાતો-કચ્છતો બેઠત તેમની સન્મુખ જઈને ધણીવાર મહેમુલમાંથી મારી મેળવી આવે છે. આમી મામ એટલી જ છે, કે તેઓ ખૂબ વિદ્વાસી છે. શહેરમાં શું કરે છે તેની તો માદિની નથી, પરંતુ ગામમાં પણ વિરથી દાર સાથે લેતા આવે છે. જુદાંદમાં તો ‘આગે આંક’ છે અને ગાવા-ગાનવવાના પણ પડા શીખીન છે.

શામમાં તથા આસપાસમાં જેટલા સંજીવરસિકા અને બંજ-ગંજના બપોળાંઓ છે તે બધા જ તેમને વિદ્યાપદ કરતા હોય છે-એમ મધપૂર્ણને કરતી મધમાખો દોષ

ખૂબ દિની લેખક:-શ્રી ‘ચક્ર’

અનુવાદક : શ્રી ‘પુનિતપદ્મલુ’

છે તેમ. અહીં જુદાંદ તો નહોતા રમતા પરંતુ ખાદી પર્ણા તો અવસ્ય રમતા હતા. આખો દિવસ તેમની નામચીન મંડળીમાં પરનિદા અને પરચર્યાનાં જ મંદાણાં

ગામને પાદરે હતુમાજનું એક પ્રાચીન વિદ્યાળ મંદિર છે. મંદિરની બાજુમાં જ એક કુટિર છે અને તેની સામે જ પીપળાનું એક ઘટાદાર વૃક્ષ છે. આજથી દસ-પંદર વર્ષ પહેલાં એક સાધુ આવ્યા હતા અને મંદિરમાં રાત્રિ-વિરામ માટે રોકાયા હતા. તેમનું તેજસ્વો મુખારવિદ ભેળને ગામના લોકોએ તેમને સામક વિદલિ કરી કે તેમણે અહીં જ રહીને ફરી હતુમાનજીની પૂજા કરવી. તેમણે તેનો સહર્ષ સ્વીકાર કર્યો.

ગામના બાલિક બહોતો દરરોજ પૂજારીજીને આટી, દાળ, ચોખા વિ. ભોજનની સામગ્રી આપી જાય છે. અને તેને શીંધીને તેઓ જીવન-નિર્વાહ વધાવે છે. ‘પૂજારીજી’ના દેહ નામથી ગામનું નાનું છોકરું પણ તેમને ઓળખે. પૂજારીજી એટલે સૌમ્યતાની સાક્ષાત્ પ્રતીતિ । તેમના દર્શનમાત્રથી જ ઉર-ઉદાન ખીણી ઉઠતી નાનાં બાળકો તો રોજ ત્યાં જ બેઠો જમાવતા. શામના કાંઈ પણ દુઃખીવા રોગીની પૂજારીજી ખૂબ પ્રેમપૂર્વક સેવા કરતા. શામના તેઓ એકનિઃલોભનેક હતા.

વહેલી સવારે બાહ્યમુદતમાં નિત્યક્રિયાથી નિરૂત થઈને, રતાતાંદથી પવવારીને, તેઓ પૂજના કાર્યમાં મથગૂલ થઈ જતા. બરોગર આંક વાગે પૂજ પૂરી કરીને, શ્રી રામાવલ્યનું પ્રતક લઈને તેઓ પીપળાના ઝાંડ નીચે આવીને બેસતા. ઉચ્ચ સ્વરે તેઓ ચોપાછળો લટકારી રહ્યા છે; વચમાં કોઈ આચજન સંજીવરસા આવે તો તેને તેનો અર્થ પણ સમજાવતા જાય છે. શુભાર મખા-દત્તે ભોજન બનાવવાની શરૂઆત કરે છે અને બેઝેક વાગે ભોજ લમાવે છે. પ્રસાદ સ્વીકારી, દાઢમાં માગા લઈને તેઓ કુટિરની બહાર પ્રુદી દવામાં બેસતા અને ને લોભ સત્સંગ માટે આવતા તેમની સાથે વિચાર-વિનિમય કરતા અને સાથે સાથે શ્વાસોચ્છવાસ દારા જળપા નવ્ય પણ ચાતુ રાખતા. જરૂર જણાય તો, એ જ હાલતમાં, માગા લઈને ગામી પણ પહોંચી જતા.

શામના લોકોને પૂજારીજી પ્રત્યે ખૂબ આદરભાવ હતો. તેમની જ પ્રેરણાથી દરરોજ સંજી પીપળાના ઝાંડ નીચે રામાવલ્યનું સમૃદ્ધ-ચાન થતું હતું. પેતાના પર-

કામથી પરવારને ગામનો બેડુ-વર્ગ કુટિર પર આવતો અને ત્યાં ગ્રેમપૂર્વક બે-ત્રણ કલાક રામાયણનો પાઠ કરતો. આ રીતે તે મંદિર ગામનું એક પવિત્ર અને પ્રતિષ્ઠિત ધાર્મિક કેન્દ્ર બની ગયું હતું. પૂનરીજ બહાર-ગામના ભણીતા પ્રસિદ્ધ ઈર્ષાનકારો અને સાધુ-સતીને નિમંત્રીને ગામની જનતાને લાગ આપાવતા.

ગામના જમીનદાર સાહેબ બ્યારેબ્યારે પધારતા ત્યારે ભારે તેઓ પશુ નિત્ય રામાયણની કથામાં દબળી આવતા. તેમના આગમનથી તેમના 'જીવનરીયા' પશુ ભાવે-અમાર્ષે આવીને બેસતા તે દિવસો મહોત્સવના રૂપમાં ફેરવાઈ જતા હતા. પૂનરીજને આખતી છટ્ટીની માફક એ ખૂબનું હતું કે આવેા ભલેા માણસ આવા કુર્મસતોમાં ફસાઈ રહે. તેઓ ધણીવાર તેના જીવન-પરિવર્તન માટે આત્મ સ્વરે ભગવાનને પ્રાર્થના પશુ કરતા.

કુરુણુ કહેા યા સરુણુ. પરંતુ પૂનરીજ હતા બહુ સ્પષ્ટવાદી. ન તો કોઈની શબ્દમાં તેઓ તણાતા કે ન તો કોઈને માનું લાગશે એવી આચક્ર રાખતા. તેમને જે ન્યાયી અને આજ્ઞી લાગતું તે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં બધાની રૂબરૂમાં કહી નાખતા. તેમણે ગિરધરલાલને અનેક વાર, રામાયણના પાઠની પૂર્ણહુતિ પછી, લારસભામાં, શબ્દોના ચાળખા માર્યા હતા. અસંદિગ્ધ ભાષામાં તેઓ કહેતા: 'તમે રામાયણની કથામાં કયા સંભળવાના ઇરાદાથી આવેા છો જ નહીં? તમે તેા આવેા છો કજી-ત્વમિ અને મતેરનન મટ્ટે! પરંતુ વ્યાસપીઠ પર પૂનરીજનો એવો અદ્વિત પ્રભાવ હતો કે તેઓ તેમની વિરુદ્ધ એક શબ્દ પશુ બોલવા શકિતમાન નહોતા. તીઆ મોંચે તેઓ કોર વાગ્યાણુ સદન કરી લેતા.

(૨)

ઈશ્વરનો કોઈ સંકેત હશે, કે એકાએક ગિરધરલાલ ભાગ્યેર રોગના હુમલાનો ભોગ યદ્યપ્તકાષ પડ્યા. અનેક ભણીતા વેદ, ડોહટો અને હાડોમાં પાસે ચિકિત્સા-સાગ્રાર કરવી, પરંતુ ન મટ્યું તે ન જ મટ્યું. આખરે જીવનાની આશા છોડી દઈને હવા-પાણીના ફેર મટ્ટે તેઓ બામમાં આગા. જમીનદાર હોવાથી, સ્વાભાવિક રીતેજ, આમ તેા આમના ધણાખરા માણસો તેમની

અખર કાઢવા આવતા; પરંતુ પૂનરીજ તો ચોવીસે કલાક, ખડે પગે, તેમની સેવા-શુશ્રૂષા કરતા.

પૂનરીજ તેમને ધીરજ ધરવાનું કહેતા, રામાયણનો મંગલકારી પાઠ સંભળાવતા અને ભગવાનને પ્રાર્થના કરવાનું કહેતા. ઈશ્વરકૃપાથી ધીરે ધીરે શરીર સુધરવા લાગ્યું. રોગગ્રસ્ત અવરધાનાં પૂનરીજના ઉપદેશે ધાધુ કામ આપ્યું. એ એક ચટલ સિદ્ધાંત છે કે માણસ ન્યાયીથી સુખી રાહતમાં હોય છે ત્યારે તેને ગમે તેટલો ઉપદેશ આપીએ તો પશુ ખાસ કંઈ અસર કરતો નથી. બ્યારે એનો એ જ ઉપદેશ કુઃખી કથામાં આપવામાં આવે તો તેનું આશ્ચર્યજનક પરિણામ આવે છે. અહીં પશુ એવું જ બન્યું. ગિરધરલાલે પ્રતિજ્ઞા કરી કે, 'જો મારું જીવન આ વખતે બચી જશે તો હું હવેથી કોઈ દિવસ શરાબ અને જીભારનો વિચાર સરખો પશુ નહિ કરું.' સંપૂર્ણપણે સ્વસ્થ તો ન થયા. પરંતુ હરવા-ફરવા જેટલી શક્તિ આવી. પૂનરીજએ તેમને બજારમંજરીને રામાયણનો પાઠ સંભળાવવાનું અને રામનામનો જપ કરવાનું સૂચન કર્યું.

શરીરનો મોઢ શું નથી કરાવતો? ગિરધરલાલે હવે તમામ દોરતોનું દળ વિખેરી નાખ્યું. વહેલી સવારે સ્પર્ધિય પહેલાં જ જીકીને સ્નાન-શૌચાર્થી નિવૃત્ત યદ્ય જતા. મહાવીરજીના મંદિરમાં તેમણે રામચરિતમાનસનું નવાઈપારાયણુ રાકે ક્યું. સવારે મંદિરમાં જતા તો બોળખર બપોરે કેવળ બોજન મટ્ટે જ ખાદ્ય આવતા. રામ સિવાય બીજે કોઈ વિશ્રામ દેના નહિ. 'બોળખ-કાય' પતાવીને ફરિયા પાછા મંદિરમાં આવતેને બેસી જતા. પાઠ પૂરો કરીને ભગવન્નામનો જપ કરતા. સંજે રામાયણની કથા અવશ્ય કરવા મટ્ટે મંદિરની બહાર આવતા, અને બધાનાં ગયા પછી લગભગ રાત્રે દશેક વાગે પૂનરી-જને સાંજી પ્રણામ કરીને 'ગુલ-ગંગન' કરતા.

હવાનો 'ડોઝ' લે અને જેમ ફેર પડતો નવ ત્રેમ પાકેા પ્રારંભ કર્યા પછી તરફ જ તેમને શુભાવેલી શારી-રિક-સંપત્તિ પાછી મળવા લાગી. નવાઈ પૂરો થતાં તો તેમનો રોગ જડગ્રાથી દૂર થઈ ગયો. શરીર સ્વચ્છ અને સુશક્લિત બની ગયું. આનું સુસ્વસ્થ શરીર તેમનું કોઈ દિવસ હતું જ નહિ. આ બાબુ પાઠ અને જપમાં તેમને

પૂજ્ય આનંદ આવવા લાગ્યો. મનમાં એમ જ થતું કે આખો દિવસ આ જ ક્ષો કર્યો. બીજી બધી ચર્ચાઓ તેમને માટે નીરસ બની ગઈ હતી. શહેરમાં જવાની તો ઇચ્છા જ થતી ન હોતી.

જમીનદારીનું ખટપટનું કામ હોવાથી શહેરમાં પણ અનેક કોષડો ઊભા થવા હતા. ન હુદકે ગામમાંથી વિદાય લેવાની અનિવાર્યતા ઉપસ્થિત થઈ. જતી વેળાએ પૂનરી-જીના ચરણે પકડીને, જેમ નાનું બાળક માતા બોળામાં લાજ-શરમ મેલે મુકીને રડે છે તેમ, પેટ ભરીને પશાતાપ-પૂર્વક ખૂબ રડ્યા. તે પૂર્વે મહાત્મજીની સમક્ષ પણ પાપનો પડો કાલતીને રુદન કરવામાં કંઈ ક્યાસ ન હોતી રાખી. પૂનરીજીએ તેમને સમભવિતે મુકી શબ્દો વડે આશ્વાસન આપ્યું. વસંથી વિદાય લઈને તેઓ શહેરમાં ઉપડ્યા.

તે જ સાથીદારો, તે જ સ્થાન અને તે જ વાતાવરણ હવે કરડવા દોડતો હતો-આવા ધાતો હતો. એકે ય કામ સ્મિતી થતું નથી. મનની દોડ કોઈ લુટી જ દિશામાં હતી. સ્વર્ગમાંથી નરકમાં આવી પડેલા માણસ જેવી તેમની સ્થિતિ હતી. દિવસનો ધણોખરો ભાગ મોકલ-માળા-માં જ પીતતો હતો. ગમે તેમ કરીને પણ શહેરનું કામ-કાજ આટોપીને ગામમાં આવવા તેમનો જીવ તલસી રહ્યો હતો. આ બદલાયેલા સંલોગમાં પૂર્વપરિચિત કહે-વાતા રનેહીઓ તો આવે જ શેના! ધરના લોકોને ચિંતા પેડી કે કંઈ સાધુ ન ચઈ જન્ય. ત્યેજુ'ને, બને બાલુ ઉપાધિ! દુગાચારી હોય તોય દુઃખ અને સદાચારી હોય તોય દુઃખ. જન્મતના પામર ગુણો તો માત્ર એટલું જ ઇચ્છે છે કે તમે અમારા વાકાના એક બંદીવાન થોડા તરોડે રહો !

બધાની ઇચ્છાની ઉપરવટ જઈને પણ તે એક પખવાડિયા પછી પગલે ગામમાં આવ્યા. અહીં આવ્યા પછી તેમના મનને શાંતિ વળી. કાગળની ટાકડ મળી. જસ, પૂનરીજી પાસે બેસી રહેવામાં જ તેમને જીવન-સ્કાવ દેખાતો. હવે તેઓ તેમના એકનિષ્ઠ મેલક બની ગયા હતા. દિવસનો ધણોખરો ભાગ ત્યાં જ પસાર થતો. રામા-ચણુનો પાક અને જંપનું કામ તો અનાયાસે અભ્યાસ વડે ચાલ્યા જ કરતું હતું.

જમીનદારીના કમડાની ત્યાગાઓ અહીં સુધી પણ પહોંચી. શહેરમાંથી ઉપરાઉપરી તાકીદના પત્રો આવવા માંડ્યા; ‘ખૂબ જરૂરનું કામ છે; આપ તાકીદે આવી જશો.’ વિ. પત્રથી ન પતતો તાર પર તાર છૂટવા લાગ્યા. તારથી કામ ન સરે તો, માણસને રૂપર મોકલવા લાગ્યા. આજે લાક આગ્યો તો કાલે પુત્ર. આમ વારંવાર શહેરમાં આવવાનો એકધારો આગ્રહ ચાલુ રહ્યો. આવા પ્રકારનાં વિધો હવે તેમને માટે અસહ્ય થઈ ચર્ચા. હવે તો સર્વસ્વનો ત્યાગ કરીને-એકાંત સેવીને ભગવદ્ભાજન કરવાની એકમાત્ર ઇચ્છા જ બાકી રહી હતી. બીજાં બધાં કાર્યો દુઃખદાયક જણાતાં હતાં.

વારંવાર ગિરધરલાલ સામ્રાહ પૂનરીને કહેવા લાગ્યા: ‘શરૂ! મને આરા આપો તો હવે આ જગત-જગ-જયો મુકા થઈને ધિર-સ્મરણ કંઈ. અહીં રહેવું એ હવે તો ખરેખર મુશ્કેલ બની ચકું છે.’ પૂનરીજી તેમની વિચાર-ધારાને શાંત પાડતા અને આ બધી આપત્તિ-ઓનો સામનો કરીને પ્રભુ-ભગ્ન કરવાનો ઉપદેશ આપતા. પૂનરીજીને ગિરધરલાલ શુર માનતા હોવાથી તેમની આરા વિના એકે ય પગલું ભરતા નહિ.

સ્વજનોની અવરજવર અને આગ્રહ વધવા લાગ્યાં. આ તરફ પોતાનું વેશગ્ન-નૃસ વધુ વિશાળ આદાર ધારણ કરી રહ્યું હતું. થોડા પગ નોંધી પૂનરીજીએ તેમને કહ્યું કે, ‘તે ભગવાનની એવી જ ઇચ્છા છે તો આપ અહીંથી જઈ ચકો છો. કોઈ નિર્જન સ્થળે જઈને, વિરક્ત થાવે રહીને, શ્રી કાલકલકિશોર-પરામ્પર પદ્મ શ્રી રામચંદ્ર ભગવાનનું સ્મરણ કરીને. શ્રી હનુમાનદાદા આપની રક્ષા કરે !’

ચંદ્રક ચઈને તેઓ પૂનરી પાસે નત મસ્તકે ઊભા રહ્યા. જેટલા વસ્ત્રો પહેર્યા હતા તેટલા જ લઈને, બીજી કોઈ પણ પૂર્વતેવારી વિના, મધ્યનિઃશ્વાસે પોતાના શુર-દેવને સપ્રેમ રાજીન દંડવત્ પ્રણામ કરીને તેમજે આ માવાવી જન્મતનો દરેકને માટે ત્યાગ કર્યો અને ઉપક્રમ કોઈ અનુરૂપ સ્થાનની શોધમાં. રનેહીજી દંડા નસીમે તો સવારે શોધ કરવાનું જ બાકી રહી ચકું !

(૭)

ચિત્રકૂટના વનમાં સુર-અનન્યચાળથી થોડે દૂર ઉપસી આવેલી જમીનનો એક વિશાળ બોમ છે. તે

રથને કેટલીક ખાંધી ઝૂંપડીઓ બંધાયેલી છે. જમીનની નીચે એક દૂબો છે અને ત્યાં એક મંત કુટિર બનાવીને રહે છે. તે સંતે બતાવ્યું કે, 'કોઈ કોઈ વખત સિદ્ધ મહાત્માઓ, રાત્રે ઉપસી આવેલી જમીનના-ઉપરના ભાગમાં આવેલી ઝૂંપડીઓમાં રહે છે. વધુમાં તેમણે કહ્યું કે, 'તે ઝૂંપડીઓમાંથી વચલી ઝૂંપડીમાં રહેતા મહાત્મા એક પરમ પ્રજ્ઞ-ભક્ત હતા. તેઓ ધોતી અને ખમીસ પહેરીને રહેતા હતા. વનકેળો પર નેઓ જીવન-નિર્ગમન કરતા હતા, અને રાત-દિવસ રામાયણનો પાઠ

અને રામનામનો જપ કર્યા કરતા હતા. અવિરત અને સતત વહેતી અક્રુપાદાને લીધે તેમના કપોલપ્રદેશ પર એક રેખા અંદાજ ગાંઠ હતી. કેટલાક વર્ષો પહેલાં જ્યારે ત્રિવ્રટ્ટમાં ભગવાનનું વિમાન નીકળ્યું ત્યારે તેઓ તેના દર્શનાર્થે ગયા હતા. ત્યાં પૂર્વજન્મના શુભ સંસ્કારોને લીધે ભગવત્ચરણમાં શિરે ઝૂકીને કાવમને માટે દેહ ત્યાગ કર્યો. પ્રજ્ઞના વિમાનની પાછળ જ તેમનું વિમાન પણ નિકળ્યું હતું.'

પ્રસાદનાં પુષ્પો

લેખક:-
શ્રી. વલ્લુ કોટક

[અમુક કામ ઉચ્ચ કક્ષાનું છે અને તે કામ કરવાથી જ માણસ ઉચ્ચ અને મહાન બની શકે છે અને નીચ કક્ષાનું કામ કરવાથી માણસ હલકો બની જાય છે એવી માન્યતા સમાજમાં ઘણે રથે પ્રસરેલી જોવામાં આવે છે. પરંતુ આ માન્યતા સાચી નથી. કાંઈનું બંકું કરવું, ચોરી, જૂઠું, બળિયાર-આવાં કામો જ હલકો છે અને તે કરવાથી માણસ હીન બને છે. ધરકોમ કરવું, બંદી સાફ કરવી, કપડાં સીવવાં, જોડા ધીવવા મજૂરી કરવી-એ કામ કરવાથી, જે માણસ બને ઉચ્ચ કક્ષાનો હોય તો તે નીચ કક્ષાનો બની જતો નથી અને નીચ કક્ષાનો હોય અને ઉચ્ચ કક્ષાનાં કામ કરવાનો પ્રયત્ન કરવાથી કે તેવો દેખાવ કરવાથી મનુષ્ય ઉચ્ચ કક્ષાનો બની જતો નથી. ગ્રામાં માળાં પહેરવાથી ત્રિશાદી વાગત બની જતી નથી. ખરી રીતે તો કોઈ કામ ઉચ્ચ કે નીચ કક્ષાનાં નથી. ચરીરને ખાતું નેટલું જરૂર છે તેટલું જ ટીં જવું જરૂર છે. તેમ જ સમાજચરીરને દરેક કામો સરખાં જરૂરનાં છે. તેથી જેને સમાજની સેવા જ કરવી હશે તે કામ કરવા ઉપર જ લક્ષ્ય રાખશે, કામની કક્ષા ઉપર નહિ. કામની કક્ષાનો મોઢ રાખનાર સેવા કરી શકતો નથી એ આ પુષ્પ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે.]

[૧]

સાબરમતી આશ્રમમાં ગાંધીજી ઘણું કામ કરતા હતા. કોઈપણ પ્રમાણિક કામ કરવામાં ચરમ ન હોવી જોઈએ એવો એમનો સિદ્ધાંત છે. એ માને છે કે પુર-પોચે પણ સ્ત્રીને ધરના કામમાં મદદ કરવી જોઈએ. એક વખત તે ઘઉં વીણતા હતા ત્યાં કોટ-પાટલુમાં સ્નાન થયેલા એક યુવાન આવ્યો અને કહ્યું:

"બાપુજી હું બી. એ. પાસ થઈ ગયો છું અને હવે દેશને સંરક્ષે જીવન કરી દેવા માથું પું. આપ કૃષ્ણ કામ બતાવો."

ગાંધીજીએ કહ્યું, "ચોક્કા પડે વીણો."

યુવાને આવી આઠા રાખી ન હતી. ક્યારેક મને

તે ઘઉં વીણવા જોડો અને મનમાં ચરમ અનુભવવા લાગ્યો. ગાંધીજીએ એને બીજો દિવસે આવવાનું કહ્યું. બીજો દિવસે એ જ સમયે તે આવ્યો, ફરી ગાંધીજીએ એને ઘઉં વીણવા બેસાડ્યો અને પછી ત્રીજો દિવસે આવવાનું કહ્યું. ત્રીજો દિવસે પેઢી જુવાન ન આવ્યો. ખાતુંમાં દરરૂબા બેઠાં હતાં, તેમણે પૂછ્યું, "આજે પેઢી કેમ નથી આવ્યો?"

ગાંધીજીએ કહ્યું, "મને ખાતરી જ હતી કે તે નહીં આવે. જેને સાદું કામ કરતાં સંકેચ થાય છે એ શું સેવા કરવાનો હતો. બપોને મંચો, પ્રમુખ, સેક્રેટરી કે એવા એવા દોઢા સંભાળવા બમે છે, પણ કોઈને કામ કરવું બમતું નથી. દરેકને સેનાપતિ થવું છે સૈનિક થવું કોઈને કાવત્રું નથી. આવા બહુવા માણસો દિ-

પણ સાચી સેવા નહીં કરી શકે. આવા લોકોને તો માત્ર ચર્ચાઓ જ કરી ગમે છે. રાજકારણની ફક્ત ચર્ચાઓ કરનારા લુહિયાળા જીવંતજીવી દેશને જરૂર નથી. જેની જીભ છુટી છે અને હાથપગ બંધાયેલા છે એવા જીવંતજીવી આપણો ઉદ્ધાર નહિ થાય.”

[૨]

ધણી માણસો જીંદગીમાં હાથે કરીને મુઝાયા કરે છે, મનમાં બળ્યા કરે છે અને વારંવાર કહે છે કે અમે કુઝળી છીએ. પણ ખરી વાતની એમને ખબર નથી પડતી કે તેઓ શા માટે કુઝળી છે. સાચી વાત તો એ છે કે જેની એ કષ્ટપના કરે છે એ કુઝળ જ નથી. સાચું કુઝળ જ્યારે આવે છે સારે સામે ચાલીને આવે છે અને પોષકાર પાડે છે કે ‘સહન કરવા તૈયાર રહે, કમ્મર કસો અને તમારામાં રહેલી શક્તિના સૈનિકોને મેળા કરીને મારી સામે લડવા તૈયાર થાઓ.’

જે સાચું કુઝળ છે એનો આવો સ્વભાવ છે. એ છુપી રીતે નથી આવતું પણ ટોલ-તગાર વગાડતું આવે છે. અમાઉથી જ એના ભણુકારા વાગે છે અને આંગણમાં એનો પડછાયા પડે છે. ઝોળખતાં શીખતું હોય, જીવનનો સંઘર્ષ ખેડવો હોય તો આવા કુઝળને ભણુતાં શીખો: મનમાં ને મનમાં કોઈ પણ જાતના કારણ વિના એવા લોકો જ જીવ જાળ્યા કરે છે કે જેમને ખબર પડતી નથી કે જીવનની કપી દિશામાં પ્રહારના કુવારાઓ

ઘીડી રહ્યા છે. મનની પીછી વડે કુઝળું જે ચિત્ર દોરવામાં આવે છે એ કુઝળ જ નથી; ખોટી રીતે કષ્ટી લાંબેલાં આવાં ચિત્રો માનવીના અંતઃકરણને મેચેન બનાવે છે, અને એને કરાવ્યા કરે છે.

જે લોકો પોતાની જાતને ઝોળખી નથી શકતા, આ કરવું કે તે કરવું એની વિમાસણમાં સદા ભટક્યા કરે છે અને કોઈ પણ જાતના એક નિશ્ચય ઉપર નથી આવી શકતા એવા લોકો જ મનમાં ને મનમાં કુઝળના ભડકા સળગાવ્યા કરે છે અને જીવનની રૂંવાટીને બાળી નાખે છે. આવો જેમનો સ્વભાવ છે એ લોકો પાસે કુદરત જ્યારે રસનો થાળ લઈને આવે છે ત્યારે તેઓ બોલી જાય છે:-

‘અમે જે સુખની કષ્ટપના કરી હતી તે હાથે છે તો આ, પણ એમાં એટલું ટીપું તો નહીં પડ્યું હોય.’

[૩]

ચંપ્દોની રચનાઓ બીજાને બહુ જ સહેલાઈથી તમે જે કહેવા માગો છો તે કહી શકાય છે અને તમે જે કહો છો એ સાચું છે એમ સાબીત પણ કરી શકાય છે, પણ જીવનમાં એક હૃદય જ એવું છે કે જે તમારા ચંપ્દોથી છેતરતું નથી. એને છેતરવાનો જેમ જેમ પ્રયત્ન કરશો તેમ તેમ તે નાગની જેમ તમારી સામે કુંકાડા માર્યા કરશે અને તમને સદા રડાવ્યા કરશે.

ઈશ્વરભજન, પ્રાર્થના કેવી રીતે કરવાં ?

ઈશ્વરભજન એટલે તેના શુભનું ગાન, પ્રાર્થના એટલે આપણી અયોગ્યતાનો, આપણી અશક્તિનો સ્વીકાર. ઈશ્વરનાં સહસ્ર નામ છે. અથવા કહો કે તે નનામો છે. જે નામ આપણને ઝરી ભય તે નામથી ઈશ્વરને આપણે બહુએ-પ્રાર્થાએ. કોઈ તેને રામનામે ઝોળજે છે. કોઈ તેને ગોઠ કહે છે. આ બધા એક જ ચૈતન્યને બળે છે. પણ જેમ બધા પોરાક બધાને જ્યેતો નથી, તેમ બધાં નામ બધાંને જ્યેતાં નથી. એવો જેનો સહવાસ હોય છે તે તે જ નામે તે ઈશ્વરને ઝોળજે છે. પ્રાર્થના કે ભજન જીતે ના થાય; પણ હૃદયથી થાય. તેથી જ મૂંગાં, તોતડાં. અને મૂઠ પછુ પ્રાર્થના કરી શકે છે. અને તે રીતે અત્યાચારી સર્વશક્તિમાન હોવાથી આપણા હૃદયના શાવ ઝોળખી આપણી યોગ્યતા પ્રમાણે આપણને જવાબ આપે છે.

હૃદયનો શાવ જોઈએ. પછી ભલેને ‘રામ રામ’ ને બહલે ‘મરા મરા’ થાય એ જોવાનું નથી.

—મહારમા ગાંધીજી

નવનાથ કથામૃત

લેખક: દીર્ઘનાથાચાર્ય શ્રી સીતારામજીશર્મા

(ગતીક પૃષ્ઠ ૪૮૦ થી ચાલુ)

મત્સ્યેન્દ્રનાથને આ પ્રમાણે બોલતા બેઠા હતા-
માનજી બનાવડી કોષ કરી મત્સ્યેન્દ્રનાથ ઉપર ચીદાષ
ગયા અને કોષ કરી કહે છે કે-તું મને એવો ઉપદેશ
દેનાર કાણ છે, મત્સ્યેન્દ્ર આ વાનરની કૃષ્ટતા બેઠા
ઉપરથી હસતા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે મારું નામ
મત્સ્યેન્દ્ર યતિ છે. આવી હનુમાન દસીને કહે છે કે, રે
મૂર્ખ! દુનિયામાં યાત તો બે છે: એક લક્ષ્મણ યાત અને
બીજો હનુમાન યાત. ત્યાં તું ત્રીજો ક્યાંથી ફાટી નીકળ્યો?
ત્યારે મત્સ્યેન્દ્ર કહે છે હવેથી જગતમાં ત્રીજા યતિ
તરીકે મારી ગણતરી થવાની છે. હનુમાનજી કહે છે,
હું એમ માનું નાહ, તારા જેવા તો ઘણા રખડે છે.
જા અને તું તારા બળતા પરિચય કરાવે તો જ હું
માનું. હનુમાનજી કહે છે મારા ઉપર થોડી હનુમાનની
કૃપા છે તેથી હું મારું બળ બતાવું છું, તું તારું
બળ અજમાવ. એમ કહી હનુમાનજી માતા સાત કુંડરે
ઊઠાવી આવ્યા અને મત્સ્યેન્દ્રનાથ ઉપર નાખવાની તૈયારી
કરી, પરન્તુ મત્સ્યેન્દ્રનાથે ઘુરત જ ઝાળીમાંથી લશ્મ લઇ
જય ગુરુદત્ત, જય અલ્લખ નિરંજન એમ કહી વળતો
મંત્ર બહુી એ પર્વતો ઉપર નાખતાની સાથે જ
પર્વતો એ વળગીથી ભાગી અને થોડા યજ ગયા અને
ઉઠ્યા હનુમાનજી એમાં દલાઇ ગયા. આથી હનુમાનજીને
વધુ કોષ થયો અને તેઓ બોળ પર્વતો ઊઠાવી આવ્યા અને
આદર આકાશગમન કરી મત્સ્યેન્દ્ર ઉપર નાખવાની
તૈયારી કરી. મત્સ્યેન્દ્રનાથે પુનઃ ગુરુદેવદત્ત, ગુરુદેવ સમર્થ,
અલ્લખ નિરંજન એ મંત્રોના ઉચ્ચાર કરી પાતાકર્ણ
મંત્ર બહુી હનુમાનજી ઉપર લશ્મ ફેંકી જેથી હનુ-
માનજી ત્યાંના ત્યાં રિયર થઇ ગયા. નથી તો હનુમાન-
જીમાં દાહી ચાલી ચઢાઈ નથી કે શ્વાસ લઇ ચઢાઈ. અને
ઉપરથી પર્વતોનું વગન સહન કરતું પડે છે, આથી
હનુમાનજીએ પોતાના પિતા પવનદેવની પ્રાર્થના કરી
ત્યારે પવનદેવ ઉપરિધત યજ મત્સ્યેન્દ્રની પ્રાર્થના
કરે છે. અને પુત્રને આકર્ષણશક્તિમાંથી મુક્ત
કરાવે. પછી મત્સ્યેન્દ્રને રિયત કરતા કરતા પવનદેવ,
હનુમાનજીનો પારચય કરાવે છે. આથી મત્સ્યેન્દ્રનાથને
લગભગ આવી ગઇ અને હનુમાનજીના પવિત્ર પાદાર-
વિદંમાં દંડવત પ્રણામ કર્યા. અને પૂછ્યું કે પ્રભુ! આમ
કરવાના થી જરૂર પડી? ત્યારે હનુમાનજીએ દસીને
મૂળ સ્વરૂપમાં આવીને કહ્યું: “મત્સ્યેન્દ્ર! મેં, નાદ
અન્યત્યને પાણી પાઇ દેવાને પ્રસન્ન કરી તે”

કેટલી સંક્રિત મેળવી છે એ જોવાની ખાતર જ
(પરીક્ષા લેવા માટે જ) બનાવડી રૂપ ધારણ કર્યું
હતું. પરન્તુ આજ મને ખાતો યજ કે તું યાતિપણીને જરૂર
દીધાનીય અને તને આશીર્વાદ આપું છું કે તું
મને જ્યારે જ્યારે વાદ કરીશ ત્યારે ત્યારે હું તારી
પાસે હાજર થઇશ (અર્થાત તારું કામ કરી આપીશ).
આથી મત્સ્યેન્દ્રનાથ વધુ પ્રસન્ન થયા. અને પ્રેમથી
હનુમાનજીને પુનઃ દંડવત પ્રણામ કર્યા. હનુમાનજી
મત્સ્યેન્દ્રનાથને હાથ સરસુ આલિંગન દઇ બોલ્યા:

તેરી ભેટ ભાઈ સો ઠીક ભવા,
જાઓ યાતિ અજનિયા રાજને,
મરે ઉપર કરકે દવા, તેરી...

ત્રિયા રાજનું નામ સાંભળતાં જ મત્સ્યેન્દ્રનાથ
ચમક્યા અને કહે છે, “પ્રભુ! વળી તમે મને લાં
ક્યા ફસાવો છો?” બાપા હનુમાનજી દસીને કહે છે,
“મત્સ્યેન્દ્રનાથ! હું જાણું છું છતાં તમે પ્રાકૃતિક મનુષ્યની
માફક અજાણવા બનીને મને પ્રશ્ન છો પૂછો તો હું
તમને જણાવું છું કે તમારો, મારો અને ભગવાન રામ-
ચંદ્રનો આ પહેલા જન્મ નથી, આ તો આપણા ત્રણેયના
દુનવાણુંથી વખતના જન્મો છે અને તમને મેં
અજાણું વખત લાંબોકાળ છે અને આ નવજાણુંથી વખત
ગોઠવવા તૈયાર થયો છું. માટે આપને જતું જ પડશે
અને તમારા જેવા ઉદાસીન પુરુષને ત્યાં જ્યાંમાં
દરકત નથી.

બાલા વાચક! મારા આ લેખમાં તમને ઘણા સંશ્લેષ
પડશે એ સ્વાભાવિક છે, પરન્તુ પાપલા! મને એ દેવ છે કે
લેખ લખતાં પહેલાં એનો સંશ્લેષને પહેલો વિદ્યારણ કરવો.
જેથી હું, હવે સંશ્લેષોની યજાવટ કરું છું.
પહેલા સંશ્લેષ એ કે હનુમાનજી વેપપરિવર્તન
કેવી રીતે કરી શક્યા? પરન્તુ બાપા!...

યોગજળથી ઇન્દ્ર જેવા હામ હારી જાય છે,
યોગજળ ને હોય તો સંસાર ઘરણું થાય છે.
યોગવિદ્યા જેમના રચનાર છે પાતંજલિ.
યોગજળથી સાધતા સાગર સમાયે અંબની.
તદ્ અનુસાર યોગી પુરુષો સહજ માત્રમાં પોતાનું
વેપપરિવર્તન કરી શકે છે. એનો પ્રસિદ્ધ દાખલો
જગદગુરુ રૂષ્ણ જ્યારે સંદીપની ગુરુ આગળ અજ્ઞાસ
કરવા બેઠા ત્યારે ગુરુપત્ની (મોતાજી)એ યજ પાડી:

“એટા ! કૃષ્ણ ગાય દોવાનું પાત્ર લાવ.” બગવત સાદ સાંઝ-
 ણીને ગભરાયા અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે ગુરુ પાડ
 આપે છે એટલે ઊઘાય પશુ, નદી ને માતાજીની
 આરા-માતાજીને પાત્ર આપ્યા સીવાય આરે પશુ નહી.
 છતાં એમને પોતાના પરિચય દર્શાવવાની ક્ષમ્તા ન હોવા
 છતાં ધર્મસંકટ આવી પડેલુ હોવાથી ન હટકે ચોગની
 પ્રક્રિયાઓ વડે કરીને એમણે પોતાના હાથને લાંબાઓ.
 એટલે અભ્યાસમાં પશુ વિધન ન પશું અને ગુરુપત્નીની
 આરા પશુ પળાઇ. જેથી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે
 ચોગી પુરુષો જે કંઈ કરવા ધારે તે સદૃશ માત્રમાં
 કરી શકે છે, તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

બીજા આપને એમ લાગશે કે દનુમાનજી સાત પવત
 એકી સાથે કેવી રીતે ઊઘાડી શક્યા? પશુ લાઇ! દનુ-
 માનજીના નૈષ્ઠિક ષલ્લસ્યતત્ત્વનું માપ કાઢવાનું જેની
 મતિમાં તાકાત ન હોય, એ દનુમાનને માટે ભલે શમે
 તેવા શબ્દો મોલે. એની અમને તમા નથી. છતાં એક
 દાખલો સમજવુ. આપણા મહાભારતના એક ભવમાં
 લખ્યું છે કે, “ધર્મસેન એવા કુરુસેનમાં કોરવે અને પાંડવોને
 યુદ્ધ થયું ત્યારે પાંડવોના અર્જુનનું, ધૃષ્ટદ્યુમ્ન વિગેરે
 વીરોનું શત્રુ યતાં મહાકાય બીમસેનને કોષનો આતિ-
 થાવ થયો. જેથી બીમસેનની આંખ, કાન, નાક, માદા-
 માંથી ધૂમાડા નીકળવા માંડ્યા અને તેણે કોરવોનો
 નાશ કરવા માટે કોરવોની સેનામાં દોટ મૂકી.
 બીમસેનનું એ લાખાનક રૂપ જોઇ કોરવોની સેના નાસ-
 લામ્ કરવા લાગી, ત્યારે બીમસેન વિચાર કરવા લાગ્યો
 કે સૈન્ય તો નાશવા માંડ્યુ એટલે ત્યાં જોડેલા હાથીઓ
 અને રથોને ઊઘાડ્યાં ઊઘાડ્યાં તેણે આકાશમાં ફેંકવા માંડ્યા.
 આમાં આધુનિક જમાનાના લાઇબ્રેરેનો બીચારા કે
 જેમની સ્થિતિ દયા ખાવા જેવી છે, એવાં નિર્માલ્યો ઉપકાસ
 કરીને બોલે છે કે કેવું ગમ્યું! પશુ લાઇ! એ ગમ્યુ નથી,
 પરન્તુ બીમના બળનું માપ કાઢવું એ રમત નથી.
 છતાં હું તમને દમથી, મારું સાચું ગાનો એમ કહેવા
 ક્ષમ્બોતો નથી, છતાં એથી વધુ સપ્રમાણ કાલનો દાખલો
 રહ્યું કહું છું. કે લાઇ! તમે કલિયુગના બીમ રામ-
 મૂર્તિ સેન્ડોના નામથી તો અજાણવા તો નહી જા દે-
 એ જ રામમૂર્તિનું જીવનચરિત્ર આપ વાંચી જુઓ,
 એટલે આપને ખ્યાલ થશે કે રામમૂર્તિની ઉંમર માત્ર
 દસ વર્ષની હતી ત્યારે એને ક્ષય (ટી. બી.) લાગ્યું
 પડ્યો હતો પરન્તુ તેની સમજા માએ જણવાનું
 ઊઘાડવી દેવરોની યથેષ્ટ કરવા જવાના અને પદ્મવિહાર
 કરાવતો તેને આદેશ આપ્યો. માની આગાને શિરોમાન્ય

કરી તેણે પશુ પોતાના શરીરને કસરતી ગનાયું. તે
 એટલે મૂર્ધા કે કોના સહકર્મમાં એના ખેડોમાં એ
 ગમે તેવા જગજગત હાથોને પશુ પોતાની છાતી
 ઉપર બેસાડતો. અને ગમમૂર્તિ દુનિયામાં વિશ્વવિજય
 કરવા નીકળ્યા હતા અને ફરતા ફરતા ત્યારે જર્મનીમાં
 બધા ત્યારે તેમણે જર્મનીના સેન્ડોને પશુ મદાત
 કર્યો. જેથી જર્મનીના એક દેશગ્રેષી બાઇએ
 આવેશમાં આવી જઈ કહ્યું; “અરે એક યુવાનદેશનો સેન્ડો
 અમારા આજ્ઞા દેશના સેન્ડોને દારે!” એ એને પાસલું
 નહી એટલે ખીસામાંથી ટુટત જ રીવાજવાર કાઢી એણે
 રામમૂર્તિ ઉપર શૂડીંગ શરૂ કર્યું. રામમૂર્તિને એક બીજા
 બાઇએ ચોતાવ્યા અને એ મહાબળી, એ મહાકાય રામ-
 મૂર્તિએ પશુ જગતને પરિચય કરાવવા પોતાના મસલ્લ
 તેવાર કરી, આવતી ગોળીને મસલ્લ ઉપર ઝીંકી. પશુ
 એ વજ જેવા મસલ્લથી ગોળી અંદર ન પેસતાં પાછી
 પડી. આથી શૂડીંગ કરનાર બાઇ પશુ ચિત્તવત યદ
 બધો અને રામમૂર્તિની મુકાકડે પ્રદક્ષા કરવા લાગ્યો.
 એટલે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે ઊઘાડતે દસ
 વર્ષની ઉંમરે કાય થયો હતો જેને આધુનિક જમાનામાં
 કલિયુગના બીમનું બીરદ મળ્યું હતું એવા ક્ષત્રી ઊઘાડી
 આટલું બળ ધરાવી પોતાની છાતી ઉપર હાથીને બેસાડી
 શકે અને ગોળીને પાછી પાડી શકે એ કલિયુગના બીમ
 કરતાં લાખખોણનું બળ ધરાવનાર બીમસેન હાથી
 અને રથો ઊઘાડીને આકાશમાં ફેંકે એમાં તમને આશ્ચર્ય
 શું થાય છે. અને બીમ તો ગૃહસ્થી હતો અને એથી
 પશુ વધુ બળ ધરાવનાર દનુમાન નૈષ્ઠિક ષલ્લચારી સાત
 પવતો સાથે જોડે એમાં એા બ્દાવા વાચક! તને
 આશ્ચર્ય શું થાય છે? દનુમાનના સ્વત્ત્વપને હું નહિ
 સમજતો હોય. પરન્તુ દનુમાન તો અગ્રીઆરમા રુદ્ર
 દેના. એમનો દેવવતાર દનુમાન હાનવો સધીના સંજામની
 પાતર અને બગવાનની કાંકિન કેવી રીતે યદ શકે
 એનો ઉપદેશ આપવાની પાતર એનો પ્રાદુર્ભાવ
 થયો હતો. પરન્તુ દુર્ભાવ છે કે હાલના ભારતમાં
 આપણું બોલું અને ખીજાનું સાચું એમ માનવાની
 આદત પરી ગઇ છે. પાનુ દું તો મારા ભારતવાસી
 બાઇબેરોને કમકદ પ્રાપ્તના કહું છું કે નો તમે
 ભારતી માતાના સત્યા મુખનું દો તો રામાયણ થા
 મહાભારત વાંચી વિચારી તેને આચર્યું અને વર્તણુકમાં
 મુકીશો તો હાલ જે રોજ ઉપર છે એથી પશુ વધુ
 ઉત્તરિના માર્ગે જશો. દુનિવે ઉપરેતા પુરુષને સ્ત્રીવા
 રાજ્યમાં જવામાં કેમ ફરકતું નથી એ સંશય આવતા
 માસિકમાં રહ્યું કરવામાં આવશે.

દુર્ભાગી

કાણુ ?

૯૬

લેખક :

શ્રી. "સ્નેહકુંજ"

૯૭

આ સંસારમાં કેટકેટલાય મનુષ્યો પોતાની જાતને દુર્ભાગી માની પ્રતિરોજ, અરે ! પ્રતિક્ષણ છીણુ આહોયી મરેલી મનુષ્ય જિંદગી વ્યતિત કરતા જણાય છે. એમણે પાની લીધેલા એમના એ દુર્ભાગ્યનું કારણ કેવળ એમનું જ્ઞાન જ હોય છે. કારણને કોઇ શોધવું નથી અને કાર્યની પાછળ વલોપાતનાં આંસુ સાર છે. કોઇ પોતાની જાતને પ્રતિકુળ કાર્યો (શ્રી) સાંપડ્યાથી દુર્ભાગી માને છે; તો કોઇ સંસારમાં માતા-પિતા, પુત્ર-પુત્રી, ભાઈ-ભગિની અને એવાં બીજાં સ્વજનો વિદોષી પોતાની જાતને દુર્ભાગી માની દુઃખનાં છાંન્ડાં અથુ વઢાવે છે. વાસ્તવમાં એમના દુર્ભાગ્યનું આ કારણ કારણ નથી, મનુષ્ય જન્મ્યા પહેલાં તેનાં કોઇ સ્વજનો તેની સાથે હોતાં નથી અને તેના કારણ બાદ તેણે માનેલાં આ સંસારનાં કોઇ કંઈ સ્વજનો તેની સાથે રહેવાનાં નથી. વચગાળાનો આ સંબંધ માત્ર તેણે કારણ કહેલાં આ જન્મ પૂરતો જ છે અને શુલ્ક છે. વળી કેટલાંક મનુષ્યો તેમને શ્રી-પુત્ર, ભાઈ-ભગિની એ બધું સાનુકુળ હોવા છતાં આ જગતના ભૌતિક પદાર્થો જેવા કે-દ્રવ્ય, ભય આગારો, જમીન-જમીરી, વાડી-વજાહ અને એવી બીજી એની હજારમાં વસેલી એની કદમનાની વસ્તુઓનો એ એના સ્વામિત્વનો હક પ્રાપ્ત નથી કરી શકેતા અને જેથી કરી જીવન જીવવાને એને એનાં પ્રારબ્ધ કર્મવશાત્ સાંપડેલાં સાધનો હોવા છતાં પણ પોતે પોતાની જાતને દુર્ભાગી માને છે; પરંતુ રાત દહિયે એનાં એમના દુર્ભાગ્યનું આ પણ વાસ્તવિક કારણ નથી; એના મન અને દહિયું સંકુચિતપણું જ એ એના દુઃખનું મૂળ છે અને અજ્ઞાનની કિલ્લે ભૂમિકામાં એ મૂળ એવું તો પશ્ચાત્તે હોય છે કે જે એને નિજના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવાનું નથી હોતું ત્યાં પછી સત્ય એને સમજાવજ શી રીતે ? અને જ્યાં સત્ય સમજાવજ નહિ ત્યાં એને એના દુર્ભાગ્યનું કારણ કારણ જાણી ?

આમ નિજ સ્વરૂપના જ્ઞાન સિવાયના સંસારમાં અનેક મનુષ્યમાત્રો પોતાને અભાગિ હિંવા દુર્ભાગી માની દુર્લભ એવા મનુષ્ય જન્મને વ્યર્થ ગણાવી દે છે, અખિલ

લક્ષ્યાંના સર્ગક અને નિવામક એકજ પ્રજાને સધળે પસારો છે. દરેક કૃત એક માત્ર કર્તાની અભાગ શક્તિની ક્રાંતિ રૂપે છે. પાંચ મહત્ત્વોનાં યોગ્યવધતા ભાગ લઈ ચારે ખાણોના ઘાટમાં કર્તાએ નિજનો અંશ-આત્માનો પ્રકાર પાયરી દરેક ઘાટને ચેતન્ય બદલું છે. એ ચેતન્યે દરેક દરેક કાર્યમાણુ કરતા (કર્મ કરતા-હાલતા આલતા) કર્યા છે, તેમાં જ ખાસ કરીને મનુષ્ય દેહરૂપી ઘાટમાં ચાર અંતઃકરણો (મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર) ચાતેન્દ્રિ (આપ્ત, કાન, વાણી નાક અને ત્વચા) અને પાંચ કર્મેન્દ્રિ (હાથ, પગ, મોં, ગુદા અને પાંચ ગુલેન્દ્રિ) મળી ચૌદ ક્રિમતી રતોના સામયી સમ-લેલા મનુષ્ય દેહરૂપી ઘાટ-પરમાં વિશ્વની વિભૂતિ રૂપ તખતપર નિજના અંશ-આત્માનું સ્થાન છે, જ્યાંથી એ સાક્ષીરૂપે દેહના આયું અને પરમાયું પર દહિ રાખી રિયત થયેલ છે, અને એજ મનુષ્ય માત્રનું કારણ નિજ સ્વરૂપ છે એવા અતિ દુર્લભ મનુષ્યદેહને પામવું એજ એક માનવી માત્રનું પરમ સુખાચ્ય છે જ્યાં દુર્ભાગ્યને બંધિત રિયત સ્થાન નથી. આ ભૌતિક જગતના દરેક ભૌતિક પદાર્થો નાશવાન છે. એ પદાર્થોની હજારપૂર્તિમાં લોભ અને મોહ રહેલાં છે અને એની અપૂર્તિમાં ક્રોધ વસેલાં છે. આ લોભ, મોહ અને ક્રોધ એ ત્રણેય મનુષ્યને પતનના માર્ગે એની જનારાં હોઈ એવા ભૌતિક પદાર્થો સહિત નિજદેહ અને એ દેહના દેહજાને માનેલાં આ સંસારનાં કંઈ સ્વજનો સર્વ નાશવાન હોઈ એની અપ્રાપ્તિમાં કે પ્રાપ્ત થયેલાં હોય તો એના નાશમાં પોતાને દુર્ભાગી હિંવા અભાગી માનવું એ બરાબર નથી કિન્તુ નિજ સ્વરૂપનું જ્ઞાન કાવનાર સત્ય જ્ઞાન સિવાયના મનુષ્યજ દુર્ભાગી છે. કોઇ પરમજ્ઞાની સંત પુરુષ સંસારના મનુષ્યજીવોને અતિ દુર્લભ એવા મહદ સુખાચ્યે સાંપડેલા મનુષ્ય જન્મ-દેહનું નિદાન કરી કહે છે:-

આમ ભાનિત સમ રોગ નહિ, સદયુરુ વૈદ્ય સુખ્યુ ગુરુ આદા સમ પથ નહિ, અલેખ નિહિધાસન.

ઉપાધિનું સ્વરૂપ

[સત્સંગીઓ પ્રત્યેના સ્વામી શ્રી.
માધવતીરંજના ઉપદેશમાંથી]

એકવાર મુંઝક ઉપનિષદનું વાચન ચાલતું હતું તેમાં એવું આચાર્ય કે આત્મા ન્યારે ઉપાધિધર્મવાળો હોય ત્યારે પોતાને જરાજર જાણી શકતો નથી. એટલે ઉપાધિવાળો આત્મા સ્વયંપ્રકાશ નથી. તે વખતે કેટલાક જિજ્ઞાસુઓ બેઠા હતા તેથી નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન-ઉત્તર ચલા દેતા:-

જિજ્ઞાસુનો પ્રશ્ન:- ઉપાધિનો અર્થ શો?

ઉત્તર:-તમને કાંઈ જાતનું વ્યસન છે?

જિજ્ઞાસુ:-તમાકુ સુધવાની બહુ ટેવ છે તેથી છીંકણીની ડબી વારંવાર યાદ આવે છે.

ઉત્તર:-એ ટેવ છોડી દો. એ ટેવ જ ઉપાધિનું સ્વરૂપ છે.

જિજ્ઞાસુ:-એ ટેવ છટે તેવી નથી.

ઉત્તર:-અમને કેમ છીંકણી વગર ચાલે છે? માટે તમારી ડાબડી અગતે આપી દો.

જિજ્ઞાસુ:-એમ કહું તો પાછી નવી ડબી અને અને નવી છીંકણી લેવાનું મન થાય, કારણ કે મારો ડબીમાં જીવ જાય છે.

જેમ તેણે કહ્યું કે મારો જીવ ડબીમાં જાય છે તે જ પ્રમાણે માણસ એક શરીર હોડે તો પણ તેની વાસના જીવનું રૂપ લઈને બીજા શરીરરૂપી ડબીમાં જાય છે. માણસના જન્મનું કારણ આ જ છે. જો જીવતા ડબીમાં જીવ જાય તો મરવા પછી પણ ડબીમાં જીવ જાય. ઉંચી ગયા પછી સવારે ઉઠતાં જેમ ડબીમાં જીવ જાય છે તેમ મર્યા પછી શરીરરૂપી ડબી જીવ શોધે છે. એવી માયાનો ડબો એક જાતની હોલી નથી. કાષ્ઠનો જીવ ન્યુસરેપર બંધિવામાં જાય છે. કાષ્ઠનો સો-પુત્રમાં જાય છે, કાષ્ઠનો જીવ ધનમાં જાય છે. તેથી જીવ પોતાને દેહો રહેતો નથી અને જીવનું જાન અને પ્રતિજ્ઞા જાન એ જીવનાં પ્રમાણુ યજ્ઞ જાય છે. તેવા જાનથી રામદેવ થાય છે, રામદેવથી કર્મ થાય છે, કર્મથી શરીર આવે છે અને શરીરથી દુઃખ થાય છે. પછી તે જિજ્ઞાસુએ એવો પ્રશ્ન કર્યો કે ભગવાને જાણે મનુષ્યનો ડબો

શા માટે કર્યો હશે? અમે તેમને પૂછ્યું કે છીંકણીનો ડબો ભગવાને કર્યો કે અમે કર્યો? જો ભગવાને છીંકણીનો ડબો કર્યો હોત તો બધાને છીંકણી સુધવાનું મન થાત, પણ બધાને તેવું મન થતું નથી તેથી જીવ જીવ જાતની વ્યસન અને તેથી ઉપજતાં જીવ જીવ જાતનાં જાન એ નવી ટેવથી જીવનાં નવાં પ્રમાણુ બની જાય છે. એ પ્રમાણુથી જાતને જોતાં કંઈક સમજાય છે અને કંઈક નથી સમજાતું તેથી પહેલાં પ્રમાણુ સાચું છે કે નહિ તે નક્કી કરી લેવું જોઈએ. અને તે માટે ખુબ સત્સંગીની જરૂર છે. એક પ્રમાણુથી બીજા પ્રમાણુની વાત સમજતી નથી.

દરજી ચાલવા મોચી પાસે એક જ પરમાણુનું અંગ-રખું કે પગરખું હોય તો બધા માણસ માટે તે પરમાણુમાં ચાલનાં નથી. તેવી જ રીતે આપણા મનનાં પરમાણુઓ આપણું જગત માપી શકાતું નથી. જતાં મુંઝક ઉપનિષદમાં કહેવું છે કે એકના જાનથી સર્વનું જાન થાય છે. તે જાન માત્ર વ્યક્તસ્વરૂપ છે. તે અધ્યાપિત હોવાથી વ્યક્તનું જાન એક જ સાચું જાન છે. તેની બહાર કાંઈ વસ્તુ નથી તેથી તે અધ્યાપિત જાનમાં બધું સમાઈ જાય છે.

★

સંજ્ઞાન-દુર્જ્ઞાન

: મનદર :

સત્ય, નિતી, ક્યા, કન, વિવેક, વિચાર, વગી, જય, તપ, ઉદારતા, માનવ એવાં જીવંત છે, જીવે છે યજ્ઞાય એવા જગતમાં જનમીને, પરહિત કાજે જેનાં કાયા અને પ્રાણ છે. પણ પુછ સંગ વિના પશુ જેવા હરે ફરે, મરાયા જીવંતમાં જેનાં નીત પરિચાજ છે. ગાવિંદ કહે છે ધન્ય જીવનનીના બાધા જન એવાથી તો સારા ધાબીધારના પાપાંજ છે.

લક્ષ્મણ શ્રી. ગાવિંદજી રામદેવ

ભગવાન ભીષ્મ

લેખક : દીર્ઘનાથાચાર્ય શ્રી સીતારામ શંભી.

સર્વજ્ઞતાં यदि समिच्छसि सर्वमान्याम् ।
सदम्रयवाचनपरो भव मित्र निरुपम् ॥

હે, બાઈ.!, યથાર્થ અને સર્વંને સંમત એવી સર્વજ્ઞતા પ્રાપ્ત કરવાની જે તારી ક્ષમ્મા હોય તો, સર્વજ્ઞ સત્યુપોના સદ્મન્યો- (સદ્પરમાત્માના રૂપશ-ચ-વર્ણન સહિત રચાયેલાં પુસ્તકો) ના વાચનને વિષે નિરંતર તત્પર થાઓ; તો જ ક્રમે સર્વજ્ઞતાનો લાભ થઈ શકશે. બાબદારિક સર્વજ્ઞતા પણ તે વિષય સંબંધી ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરનારાઓમાં જ જે પ્રમાણે જણાઈ આવે છે તે જ પ્રમાણે તમે પણ જે પારમાર્થિક સદ્મન્યોનું વાચન ન રાખો તો તાત્ત્વિક સર્વજ્ઞતા પણ શી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકવાની હતી? નહિ જ. એટલા માટે, પરમાર્મની પ્રાપ્તિને અર્થે સંબોધાયેલ ગ્રંથોનું વાચન ગ્રાપું.

ઈન્દ્રના શાપે દરીને હસ્તિનાપુરની ગાદી ઉપર ચાન્તતુ રાજ્ય તરીકે જે સમ્રાટ બન્યા તે પૂર્વજન્મના મહાબીય હતા. એક દિવસ ચાન્તતુ રાજ્ય પતિતપાવનગંગાના કિનારા ઉપર ઘોડેસ્વાર થઈ વિચરતા હતા તેવામાં બહુ જ દૂર નીકળી ગયા. ત્યાં ઈન્દ્રના શાપે ગંગાના અંશમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી અંશાશ્વતારી ગંગા મૃત્યુલોકની ઓના જેવું રૂપ ધારણ કરી માર્ગમાં જિવાં રહ્યાં. ચાન્તતુ રાજ્ય આ અદિતીય સ્વરૂપવતી ઓને જોઈને વિચરત બની ગયા. અને તેની સમીપમાં જઈ ચાન્તતુ પૂછે છે: તમે તો દાર્દ્ર્ય સ્વર્ગમાંથી બિતરી આવેલાં દેવી છો કે અપ્સરા છો? કારણ કે મૃત્યુલોકની સુદરીઓમાં આવડું રૂપધાવણ મેં ક્યાંય લાલ્યું નથી. ચાન્તતુના પ્રશ્નથી ગંગા રમત કરતી બોલી: "સમ્રાટ હું એક મૃત્યુલોકની સ્ત્રી છું અને મારા યોગ્ય પતિની શોધમાં ફરે છું." સંજ્ઞાને! જોયું ને? પહેલાંની સતીઓ પોતાના પતિની શોધ કરવા માટે સ્વયં પોતે બહાર નીકળતી.

"ઉન્નત યવા આ દેશમાં યુવ બાવના બરતી હતી. નિજ સ્નેહજ્યોતિ સમર્પવા દેશાટનો કરતી હતી."

સંજ્ઞાને! પહેલાંની આવી, રમણીયો પોતાના યોગ્ય પતિને શોધતી છતાંય તે વર્ષાન્તર લામ તો નહોતી કરતી. લુઓને, સતિ સાવિત્રી પણ સત્ત્વાનને શોધવા માટે નીકળી હતી અને મહાન વળી-રથ પ્રયત્ને તેને સત્ત્વાન પ્રાપ્ત થયો હતો. તદ્દુસાર ગંગા-છજો પણ ચાન્તતુને જવાબ દીધો કે હું મૃત્યુલોકની સ્ત્રી છું અને મારા યોગ્ય પતિની શોધમાં ફરે છું. ચાન્તતુ તો પહેલાંથી જ ગંગાજીને જોઈને મુગ્ધ થયો હતો અને તેમાં ગંગાજીના આવા શબ્દો સાંભળ્યા એટલે તો પ્રસન્ન થિતે ચાન્તતુએ ગંગાજીને કહ્યું: "જે તમે તમારો યોગ્ય પતિની શોધમાં નીકળ્યાં છો તો હું તમને હું છું કે હું બારતનો સમ્રાટ છું, મારું નામ ચાન્તતુ છે અને તમને હરકત ન હોય તો મારી સાથે પાણીમદ્ય કરી શકો છો." ગંગાજીને પણ એ જ જોઈતું હતું એટલે તેમણે કહ્યું: "મને તમારી સંગાથે પાણીમદ્ય કરવામાં કોઈ હરકત નથી; છતાં મારી શરત ક્યુલવા આપ તૈયાર હો તો." ચાન્તતુ કહે છે કે એ શરત કઈ છે? ગંગાજી કહે છે: તમારાથી મારામાં જેટલા પુત્રો ઉત્પન્ન થાય એ પુત્રોને મારી મરજીમાં આવે તેમ હું ફરે એમાં કોઈપણ જાતનો આપનો વિરોધ ન હોવો જોઈએ અને એ કાર્ય કરતાં મને જે દિવસે આપ અટકાવો તે જ સમયે મારો અને તમારો યોગ પૂર્ણ થશે. ચાન્તતુ પણ જે ધડી વિચારમાં તો ચડી ગયો છતાં એને ખબર ન હતી કે એ પુત્રોને શું કરશે? તો પણ ગંગાના રૂપમાં આસક્ત બનેલો ચાન્તતુ સારા-નરવાનો વિચાર કર્યા વિના શરતનો સ્વીકાર કરી ગંગાને પોતાને ત્યાં લઈ આવ્યો. હવે આધુનિક જમાનાના કોઈ બાઈને સંદેહ પડશે કે ચાન્તતુ કેટલો પ્રેમથીલો? પરંતુ બાઈ! ચાન્તતુ માટે તમે જેટલો લલકાર વિચાર ન બાંધતા. કુદરતનો જ એવો નિયમ છે કે આવા મહા-

પુરુષો પૂર્વના કોઈ સરંકારને લીધે અને આશ્વજીને લીધે મોઢમાં ખેંચાય છે. જેમ કે રામ રમચંદ્ર પુષ્પ-વાટિકામાં ચુરને માટે પુષ્પો લીધુવા ગયા હતા, એવા પરચલ રામ કે જગતને મર્ષાદાધર્મનો ઉપદેશ આપતા જેમનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હતો-તે રામ પણ પુષ્પવાટિકામાં જનકજીને આવેલી નોંધને મોઢ પામ્યા હતા. જે રામે જગતને એકપત્નીવ્રત ધર્મનો પાઠ પઢાવ્યો તે રામ કદીયે કોઈ સ્ત્રીમાં આસક્ત ન બને છતાં જનકજીમાં એ મોઢ પામ્યા હતા, તે, પરાપૂર્વના સંબંધને લીધે, નહિ કે મોઢના લીધે. તેમ અહીંયાં ગંગા માટે શાન્તનુનું પણ બન્યું. હવે બીજી વાત એ છે કે સતીએને આવી ચારત કરવાની શી જરૂર તો એના જવાબમાં નેહણી: મોઢાસતી મૃદાલયા કે જેણે પહેલાંથી જ યત કરી હતી: યઈ જૂપની કુમારી

મૃદાલયા યઈ જૂપની કુમારી
જળમાં બની યઈ આવી
મૃદાલયા યઈ યઈ જૂપની કુમારી
લાણીગણીને બની સદૃશુણી
શાસ્ત્ર શાશન સુખદાયી. મૃદાલયા...(૧)
કહે પિતાને હું વડે વૈષ્ણવ,
એકપત્નીવ્રત ધારી. મૃદાલયા...(૨)
ગરીબ-ધનિકની જરી ન પડવા
હોય શુચિ સરંકારી. મૃદાલયા...(૩)
વરનું પણ તરનું ને તારનું
એવું સાહે અવતારી. મૃદાલયા...(૪)
જીવું છવ તે જાવ ન આઠ
એવું સહે સરંકારી. મૃદાલયા...(૫)

એટલે મોઢાસતી મૃદાલયાએ પણ એવી યત કરી હતી કે મારા પુત્રોને યોગ્ય લાગે તેમ હું કરું. અરે હમણાં જ પ્રસંગ હોયલપિત્રીનો: એણે પણ એવી યત કરી હતી કે જે દિવસે તમે મને મારા સત્વચરૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરશો, તે દિવસે મારો અને તમારો સંબંધ પૂર્ણ થશે. તેવી જ રીતે પણ અહીંયાં ગંગાજીની યત હતી. સન્નનો, શાન્તનુ અને ગંગાનો મૃદસંસાર માત્ર થયો અને ગંગાએ મન-વચન-કર્મથી પતિમહિત આદરી અને શાન્તનુ પણ ગંગા કોઈ વાતે ક્યવાય નહીં એવી રીતે, પતિપરામણ્ય મંગાજીને મન-વચન-કર્મથી, તે પણ આવી જ બની.

એ તો જગતનો દાવો છે કે આપણી પત્નીને ને આપણે જનકજી બનાવવી હોય તો પહેલાં આપણે રામ બનવાની જરૂર છે. અને ને આપણે રાણે બનીશું તો મોઢાસતી વિભીષણ સાથે જરૂર દ્વિતીય લગ્ન કરશે તે નક્કી માની લેવું. તેમજ ગંગા અને શાન્તનુ એકબીજાથી પરિપૂર્ણ રહેવા લાગ્યાં. પતિ સાથે ધર્મ પ્રમાણે વર્તનારી સતીગંગા ઈટકપાંચે મર્ષવર્તા થયા અને હ્યમે માસે રત્ન સરીખો પુત્ર જન્મ્યો. પુત્ર જન્મતાની સાથે જ ગંગા પોતાના એ પુત્રને લઈને મંગાકિનારે ગયાં, શાન્તનુ પણ તેમની પાછળ પાછળ ગયો, અને નોંધ રવો કે ગંગા શું કરે છે. ગંગાજીએ ગંગા નદીના જળમાં જઈ પુત્રને જળ-સમાધિ દેવડાનો દાધી. આ હર્મ નોંધ શાન્તનુને ધણે જ તિરસ્કાર અને ઘુણા ઉત્પન્ન થઈ અને આવેશમાં દુરત જ રાજમહાલપમાં પાડો ફેર્યો, પરંતુ ગંગાજી જેવા ધીર આત્મા તેવા જ તેમનું તંગતવી હસવું મુખ્ય નોંધ શાન્તનુનો મોંઘ થમી ગયો.

સન્નનો! નોયુ સ્ત્રીતત્ત્વ કેવું પ્રબળ છે!
અજળા પણ અદ્ભુત કરણી, નરવરને નાય નચાવે.
તાળેદાર યદને તરણી, તરણાર્થી દુષ્ટ બનાવે. (નર)
લલ્લા નાચ્યા, વિપ્લુ નાચ્યા, બીવડી સિવ કરમાવે.
નારદ વિશ્વમોહિની માટે, કપિમુખ દરીને આવે ર. (નર)
સન્નનો! સ્ત્રીતત્ત્વમાં દેવી માન્ય શક્તિ છે! ખેર, આ પ્રમાણે પતિપરામણ્ય સતી ગંગાને અનુક્રમે ફરી બીજા ૭ પુત્રો થયા, અને એકંદરે કુલ સાતેય પુત્રોને પહેલાંની માફ જળ-સાધી બનાવી દીધા, ન્યારેન્તરે આવે પ્રસંગ આવતો ત્યારે ત્યારે દરેક વખતે શાન્તનુને બહુ જ મોંઘ થતે. પરંતુ ગંગાના રૂપમાં આસક્ત બનેલો શાન્તનુ ચરતની બીકથી એક રાખ પણ ગંગાથી દકતો નહીં. પરંતુ ત્યારે આઠમા પુત્રનો જન્મ થયો અને ગંગા નેને જળદાયી બનાવવા તૈયાર. યઈ ત્યારે શાન્તનુયા હવે સદન ન યઈ રહ્યું અને હવે ગંગાનો અને તેના સંગેય વચ્ચાને પણ હતો. નેથી કર્મના જંતરાયે શાન્તનુ કોઈમાં આવી ગયો અને ગંગાને કહેવા લાગ્યો કે, એ બહુવચ્ચા કરનારી માંડાણી! તુ કાણ છે એ તો કહે! આને સાનસાત પુત્રે મારી સમાજાણીની માદી ઉપર નેકનાર કાઢ નથી. માટે જ એ દત્તારી! મને આ મારો આઠનો પુત્ર મને

પાછો આપ. ગંગાજી ત્યાં જ થોભી ગયાં પુત્રને નીચે સુવાડી ઈધી અને શાન્તનુને ઠરખઠ પ્રાર્થના કરીને કહ્યું: “શાન્તનુ! મારી રત્ન પૂરી થાય છે. મારા કાર્યમાં તમે વિશ્લેષ નાખ્યો જેથી મારો અને તમારો સંબંધ-પતિ-પત્ની તરીકેનો પૂર્ણ થાય છે. એમ કહી ગંગા અંતર્ધાન કર્યાં.

સત્તનનો! ગંગાજીના વિચિત્ર વહેવારથી તમને પણ એમનું જ હશે કે ગંગાજીને આમ બ્રહ્મહત્યા બાળહત્યા કરવાની શી જરૂર? પરંતુ એ એમ શા માટે કરતા હતાં એ તમને સંક્ષિપ્તમાં સમજાવી દઉં.

એક વખત અષ્ટ વસુઓ ભારતની કર્મભૂમિ ઉપર આગાદ પ્રગોદ કરવા (વિકાર કરવા) કુટુંબ સહિત આવેલા, ત્યાં એક દિવસ: એવું બન્યું કે અષ્ટ વસુઓમાંનો એક આદમો વસુ જેનું નામ ઘૌ વસુ હતું તે તેની સ્ત્રી સાથે ક્રોડ કરી રહ્યો હતો. તેમાં ઘૌ વસુની પત્નીએ ભગવાન વસિષ્ઠની નંદિની (કપિલા ગાય) ચરતી ચરતી આવી પહોંચી અને અદિતીય કપિલાને જોઈને ઘૌ વસુની પત્ની નંદિનીને જોઈ પ્રસન્ન થઈ અષ્ટ અને પોતાના પતિને કહે છે: દેવી! આવી કપિલા આપણે ત્યાં હોય તો કેવું સુંદર? ત્યારે ઘૌ કહે છે: દેવી! એના ઉપર નજર નાખવા જેવો નથી. એ તો પરમહાનિષ્ઠ ભગવાન વસિષ્ઠની નંદિની છે. આ શબ્દો પત્નીએ સાંભળ્યા એટલે એને ક્રોધ થયો અને ક્રોધના આવેશમાં પત્નીએ પતિને ક્રોડ વચનો સંભળાવી ઈધી,

હરે બ્રહ્મ હોઠ્ઠ કહા,
સુડીયાં પહન ધરમેં જાઓ,
એક વિમ્સે ઇતના કરતે હો,
ક્યા મર્દ કહા તે શરમાઓ,
તાના સુન અપની પત્નીકા,
ઘૌ વસુ કોમિસે ગરમાયા,
કુછ શુભ વ અશુભકા ખ્યાન ન કર,
જ શીધ ગાયકો હર લાવા,

સત્તનનો! સ્ત્રીના શબ્દોમાં આ તાકાત છે. એક કવિએ કહ્યું છે:

શ્વચ્ચિના શબ્દે સંહરતી,

હજી જે ધરતી, તે બોદયા વિધુ પથ
એ કરતી, એ બળવાન નારી.

ઘૌ વસુ સારી રીતે સમજતો હતો કે ગાવનાં ચોરી એ મહાપાપ છે અને તેમાં પણ ભગવાન વસિષ્ઠની નંદિની. છતાં જ સ્ત્રીના શબ્દોથી ક્રોધમાં આવેલા વસુ બાન બૂલ્યો અને નંદિનીને પોતાને ત્યાં લાવીને બાંધી ઈધી.

સત્તનનો! સાંજનો સમય થયો, પણ ભગવાન વસિષ્ઠને ત્યાં નંદિની આવી નહીં. વસિષ્ઠ દેવને ચિંતો થવા લાગી એટલે ધ્યાનમગ્ન થઈ જોયું કે નંદિની ક્યાં છે? તો ધ્યાનમાં તેમને સપ્તમું સમજાયું. એટલે રહેજ ક્રોધ થયો. જો કે ભગવાન વસિષ્ઠ પરમ બ્રહ્મનિષ્ઠ હતા, એટલે તેમને ક્રોધ થયો જ ન જોઈએ, છતાં કાલિને સારી રીતે સમજતા હતા એટલે જ ક્રોધના આવેશમાં આવીને શાપ ઈધી કે “અષ્ટ વસુઓ! તમે આટલા મહાધ બની ગયા કે બ્રહ્માણુની નંદિનીને પણ ચોરી માટે જ તમે તમારા વસુપણાથી મ્યુત થાઓ અને મૃત્યુ-ભૂમિની અંદર તમારા કર્મનો ખડકો ભોળાને. આ બ્રહ્મ-શાપ વસુઓને લાગ્યો. જેથી અષ્ટ વસુઓ ગભરાઈ ગયા અને ક્રોડતા ભગવાન વસિષ્ઠને આશ્રમે આવી અશ્રુભીની આંખે સ્પર્શિત પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા.

સત્તનનો! જોયું, આ છે અમારો ભારતના જુદેવાની ભવ્યતા.

જે મત્રવિદ્યા દિગ્વરણે સર્વદા આધીન છે.

તે જુદેવ સામે સદગ્ધ બ્રહ્મા શકિતહીન છે.

અને એટલા જ માટે આપણા વિષ્ણુસદસમાં લખેલું છે કે
નમો-મહાવ્યદેવાય ગોબ્રહ્મગહિતાય ચ ।

જગદ્વીજાય કૃષ્ણાય ગોવિન્દાય નમો નમઃ ॥

ગાય અને બ્રહ્માણુ ભારત વચનું મોંઘામાં મોણું ધન છે, અને પૂર્વના બ્રહ્માણુ તો ભારતમાં વર્ચસ્વ ધરાવતા હતા તેમ આજના બ્રહ્માણુ પણ ભારતમાં વર્ચસ્વ ધરાવે છે. કદાચ આખો આ વાત ગમે નહિ કોતરે, પરંતુ જુઓ, હિન્દુસ્તાનમાં કેમિસે સાત પ્રાંતો સર કર્યા છે અને એના સાતેવ વડા પ્રધાનો બ્રહ્માણુ છે અને કાલના નહેરૂ સરકાર પણ બ્રહ્માણુ જ છે. અને બીજી વાત એ છે કે એક ભારતના બ્રહ્માણુની નંદિની ચોરવાની આટલી

મોટી ભવંકર શિક્ષા ચામ છે, એ જ ભારતમાં મોઢલા કરનારાઓને કેટલી ભવંકર શિક્ષા મશે એ એક સમજવા જેવા પ્રસંગ છે. ભગવાન ગોપાલ કૃષ્ણચંદ પશુ આપણને સ્પષ્ટ રાખેલા સમજાવી ચલા છે કે ન્યાસુધી ભારતમાં ગોપાલનવિધિ યથાર્થ રીતે સમવાશે, ત્યાં સુધી ભારત સંપૂર્ણપણે આશ્રી રહેશે, અને એટલા જ માટે એક કવિએ પશુ કહ્યું છે કે:

ગોપાલ યદિ ગોપાલશ્ચ ગૌ ચારતા શુભતાનમાં,
હરતા હૃદય વચ-ગોપિકાનું બસરીના તાનમાં;
તે કમંધોમી કૃષ્ણ થું કહેતા હતા છે ધ્યાનમાં!
ગોમાતની રક્ષા થવા ઘો દેહને ખલિદાનમાં.
અસંખ્ય રસ આ વિષમાં ભરનાર તે ગોમાત છે,
હસ્યાણુ આખા જગતનું કરનાર તે ગોમાત છે,

દેશના- જીવન તોણે જેના ઉપર આધાર છે,
શાંત પર સૃષ્ટિ તોણે જેણે ઉપાડ્યો વાર છે,
એક પશુ અવગુણ નથી જે ગુણનો ભંડાર છે,
અમૃત તણી જેના ઉદરથી યદ રહેલી ધાર છે;
ધી-દુધનો દરીયો ભરી જેના વિષે દિનરાત છે,
હિંદુઓ તેથી કહે જે ગો અમારી માત છે.

માટે સભ્યનો ! હવે તો ભારતમાં અંધને દેશમાં
આપના રાજ દુઆ છે. દેશીયે ગોપાલનવિધિ હોના દિ
આદિયે, તમો ભારત સંપૂર્ણ આશ્રી હોના ઔર સાધન-
સંપત્તિ હોના. ઔર ભારત મેં કાઇ નંગે ઔર બુધે
નહી હોના. ઔર દસલીયે હમ હમારા નેતાએકી બી
કરખદ પ્રાર્થના કરતે હે કે હમારી એ નમ્ર વિનંતિ કા
સ્વીકારે ઔર ભારતમેં ભારતી ગૌવધ કબી ન હોના
એસા કાયદા પસાર કરે. અમર.

ભગવન્નામ વિષેનાં ગાંધીજી સાથેનાં કેટલાંક પવિત્ર સંસ્મરણો

(લેખક: શ્રી હનુમાનપ્રસાદજી પોદાર)

(૧)

ખડુ જાતી વાત છે—રામનામના આસ્તિયા તરિકે બહુલીયા થયેલા શ્રી બાહુરામજી મહારાજ મુંબઈમાં પધાર્યા હતા. તેઓ રામનામના જપ કરવાનો નિયમ લેવડાવતા અને પોતાના ગોપડામાં તેની સહી કરાવી લેતા. લાકુખોની સંખ્યામાં તેમણે સહીઓ મેળવી હતી. મહાભારત ગોપડા તેમની પાસે હતા. તેમના ગોપડામાં તમામ સમગ્રદાય અને ધર્મના માણસોના હસ્તાક્ષરો જેવા મળતા. એટલે સુધી કે મુસલમાન ખિસ્તી, પારસી ત્રિ. પાસે પશુ, તેમની શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ મુજબ, પ્રતિદિન પ્રભુ-પ્રાર્થના કરવાની પ્રતિજ્ઞા લેવડાવતા. આ હતી તેમની દલાલી-આડત.

તે અરસામાં એ પૂન્ય વ્યક્તિએજી મુંબઈમાં આજ-મન થયું હતું—પૂ. મહામતા માલવીવાજી મહારાજ અને પૂ. મહાત્મા ગાંધીજી. આસ્તિયાજીએ રોડ જમનાવાય બજાર પાસેથી તો સહી મેળવી લીધી હતી; એટલે પોતાને પૂ. મહાત્માજી અને પૂ. માલવીવાજી મહારાજ પાસે લાઇ જવાની તેમને વિનંતિ હતી. શ્રી જમનાવાજીએ બાહુરામજીને બોલાવ્યા અને લેજરના રાડ પર

મહાત્માજીની પાસે ગયા. રોડજીએ આસ્તિયાજીનો પરિ-ચય કરાવ્યો. ગાંધીજી ખૂબ ખુશ થયા અને સરિખત વતને ગોપડા બોધને તેમના કામની પ્રસંગ કરવા લાગ્યા. આસ્તિયાજીએ ગોપડા બોલીને તેમની આજળ ધર્મો અને સહી કરવા માટે આપ્રક ક્ષેપો. હસતા હસતા ગાંધીજીએ કહ્યું; 'જ્યારે હું આક્રિશમાં હતા ત્યારે રામ-નામની ખૂબ માળા ફેવતો હતો, પરંતુ હવે તો રાત-લિસ ને કંઈ કંઈ હું તે રામનામને માટે જ કહું છું એટલે હું અમુક સમય અને સંખ્યા માટે શામાટે દસ્તાકિર કંઈ?' ગાંધીજીની વાત સાંભળીને આસ્તિયાજી સતેવ થયો. ત્યાંથી અને બધા પૂ. ગાંધીવાજી ત્યાં કિતવો હતા ત્યાં શ્રી. ગાંધીવાજી પિત્તીને ત્યાં ગયા. માલવીવાજી ખૂબ પ્રસન્ન થયા અને તેમણે આસ્તિયાજીના ગોપડામાં લંખી દીધું—'હું ત્યારથી સમજણના ધરમાં આવ્યો છું ત્યારથી નિયમિત રીતે નામ રમરણ કરું છું અને ત્યાં સુધી આ મંસાર-રાત્રા પૂરી નહિ થાય ત્યાંસુધી તેમ કરતો રહીશ.'

(૨)

'હસાજી' માસિકનો 'જગવલામકે' નીકળવાની

તેવારીમાં હતો. રામનામના માહાત્મ્ય સંબંધી કંઈક લખાવવા માટે, શેઠ જમનાલાલજીને સાથે લખતે, હું ગંધીજી પાસે ગયો. બાપુએ દસીને કહ્યું; 'જમનાલાલજીને કેમ સાથે લાવ્યા? શું તેમની લક્ષમણુથી જ હું લખી આપીશ? આપ એકલા કેમ ન આવ્યા?' શેઠજી મનનાં હસ્યા. મેં કહ્યું; 'બાપુજી! એ તો એમ જ છે, આપ કંઈ લખી આપો એટલા માટે જ તેમને સાથે લાવ્યો છું.' ગંધીજીએ દસીને કહ્યું; 'વારુ, આ વખતે જતા કરો છું; બલિષ્ઠમાં આવો અવિશ્વાસ ન રાખશો.' તરત જ કલમ ઉપાડી અને નીચેનો પ્રદેશ લખી આપ્યો:

'નામ-માહાત્મ્ય સંબંધમાં પ્રાતઃસ્મરણીય ગોસ્વામી શ્રી વૃક્ષસીદાસજીએ કહેવામાં કંઈ ક્યાસ ચાખી નથી. એમાં જરાય શંકા નથી કે, હાદશાસર મંત્ર, ગણાસર ક્ષતિદિ મંત્રો મોહનજીમાં ફસાયેલા હોવા માટે શક્તિ આપનારા છે. જેને જેનાથી શક્તિ મળે તે મંત્રને તે પઠાડી શખે. પરંતુ જેમને શક્તિને અનુભવ જ નથી અને જે શક્તિની શોધમાં છે તેને માટે તો રામનામ ખરેખર પારસમણિની મગજ સારે છે. ઇશ્વરનાં સહસ્ર નામ કહેવામાં આવે છે તેનો અર્થ એ છે કે તેનાં નામો અનંત છે-શુભો પશુ અનંત છે. માટે જ ઇશ્વર નામાંતીત અને મુશ્કેલીત પશુ છે. પરંતુ દેહધારી હોવને માટે નામાંત્રય પરમ આવશ્યક છે અને આ યુગમાં તો મૂઠ્ઠા અને નિરક્ષર માનવોએ પશુ રામનામ રૂપી મંત્રનો સફારિ લઈ શકે છે. વસ્તુતઃ 'રામ' શબ્દના ઉચ્ચારણમાં એકાસર જ છે અને 'ઉઠકાર' તેમજ 'રામ' માં કોઈ તફાવત નથી. પરંતુ નામમહિમા છુદ્ધિ-વાદથી સિદ્ધ થઈ શકતો નથી. યદ્યપી તે અનુભવ-સાધ્ય છે.'

સંદેશો લખી રહ્યા બાદ ગંદ દાસ્ય કરીને ગંધીજી બોલ્યા; 'જ્યતને ઉપદેશ આપવા માટે તમે મારી પાસેથી માત્ર સદેશ જ લેવા આવ્યા છો કે તમે પણ તેનો અમલ કરો છો? શેઠ નામજીપતો નિયમ લો તો તમને આ સદેશ મળશે, નહિ તો નહિ મળે.' જવાબમાં મેં કહ્યું; 'બાપુજી, થોડા જય તો હું રોજ કરું છું જ, પરંતુ લેવેથી હું વધારે કરીશ.' સંદેશ સુપ્રત કરતી વખતે બાપુજીએ ટકાર કરી- 'બાઈ! આવી ઠિમતી નીજ વિનામર્યે થોડી આપાય છે?' શેઠજી થોડી

વાત કરવાની હોવાથી તેઓ ત્યાં શેઠાઈ ગયા. ચરણ-સ્પર્શ કરીને તેમની આજ્ઞા લખીને હું આવ્યો ગયો.

(૩)

હું મુખ્યથી રાજપૂતાના જઈ રહ્યો હતો. અમદાવાદમાં બાપુજીના દર્શનાર્થે-શેઠાઈ ગયો. વિશ્રામગૃહમાં સામાન મૂકીને ક્ષાત્રગરતી આશ્રમે પહોંચ્યો. બપોરનો સમય હતો, બાપુજી બેઠાબેઠા કંઈક લખી રહ્યા હતા. મેં જઈને સ્વચ્છોમાં પ્રણામ કર્યો. બાપુએ મસ્તકે હાથ મૂકી પાસે બેસાડ્યો. મારા હાથમાં 'કથાણુ'નો અંક હતો. તેઓ તેને લખીને જોવા લાગ્યા. 'કથાણુ' દ્વારા દર વર્ષે, અમુક નિશ્ચિત સમયે, સોળાસર મંત્રના અર્પ માટે પ્રાર્થનાને વિવૃત્તિ કરવામાં આવે છે, અને જપનો સમય વીત્યા બાદ જપ કરનારાં ગામો વા સંકેશનાં નામો તથા જપની સંખ્યાનો આંકડો બહાર પાડવામાં આવે છે. આ અંકમાં તે સંખ્યા છપાઈ હતી. સંખ્યાનો ચોક્કસ આંકડો તો મને વાદ નથી પરંતુ દય કરોડથી વધારે સંખ્યા હતી એ ચોક્કસ. બાપુજીએ તે જ વાંચ્યું અને બધી વાતો સંજોળી. સંજોળીને બ્રજ પ્રસન્ન થયા તે કહ્યું કે, 'તમે બહુ સારું કામ કરી રહ્યા છો. આટલા જપ કરનારાં ગામોથી થોડાક પણ હૃદયથી જપ કરનાર નીકળશે તો તેમનું અને દેશનું ખરેખર કલ્યાણ થઈ જશે.' પછી દસીને બોલ્યા; 'હું પણ જપ તો કરું છું, છતાં હું તમને સચના, નહિ ચોકસું જુઓ, આ રહી મારી માળા.' આટલું કહીને તકિયાની નીચેથી માળા કઢીને મને બતાવી. વધુમાં તેમણે કહ્યું કે, 'રાત્રિના વખતે હોતોમાનો જપ્યા કરું છું.' માળા જીર્ણ થઈ ગઈ હતી, કેટલાક મણકા પણ વૃદ્ધી થયા હતા. વૃંદાવનથી આવેલી મેં માળા તરત ખિસ્સામાં હતી. મેં પ્રસન્નચિત્તે પ્રાર્થનાપૂર્વક કહ્યું- 'બાપુજી! માળા વૃદ્ધી ગઈ છે; મારી પાસે વૃંદાવનથી આવેલી એ માળા પડી છે. આપ તેમથી એકનો સ્વીકાર કરવા કૃપા કરો.' બાપુએ કહ્યું; 'સારે તો તમે માળા આપવા માટે જ આવ્યા હશો?' મેં કહ્યું; 'ના જી! હું તો દર્શનાર્થે જ આવ્યો હતો. આ તો પ્રાસંગિક વાત થઈ.' બાપુએ કૃપા કરીને માળા લઈ લીધી. થોડી વાર મુઠી હું બેઠો. બાપુએ બીજી પણ મણી વાતો કહી. સમય પૂજો થવાથી મને ખાસ વાદ નથી. મારે તે જ દિવસે સંજે જવાનું હોવાથી હું થોડી વાર પંજી ત્યાંથી રહેઠાન જવા ઉપડ્યો.

એક વાતનો સદા ખ્યાલ રાખો: પોતાના પુત્ર, લાઈ, સેવક, અથવા કોઈ પણ બીજા તમારાથી નીચા પદ અથવા સ્થિતિવાળાનું પણ બીજાની સામે ક્યારે પણ અપમાન કરે નહિ. કોઈ પણ મનુષ્ય પોતાનું અપમાન ઇચ્છતો નથી. અપમાનિત મનુષ્ય બસે બોલી ન શકે, પરંતુ એના હિંમમાં મોટું દુઃખ થાય છે અને પોતાનું અપમાન દરવાજા ઉપર તેને બૂટી લાવના જરૂર પેદા થાય છે. આને લઈને કોઈને સાવધાન કરવાને માટે કંઈ કહેવું હોય તો, એકંદરેમાં કહો. અને તે પણ બને ત્યાંસુધી સહનુભૂતિ અને પ્રેમની ભાષામાં.

x x x

તમે પોતાની સામે કોઈને, કોઈ દેવ કરતાં નેહ દો અને એ બાણી બધા કે તમે એના હોવને નેહ લીધો છે તો એને પછીથી કંઈપણ કહો નહિ. એ બંને જ લલિત બની રહો હોય છે. ક્ષી સંજ્ઞાવીને એનો સંકાય તોડીને એને દીવો દીડ ન બનાવો.

x x x

જેની રીતે પોતાની લાલ-હાનિનો ખ્યાલ રાખીએ છીએ, એવી જ રીતે બીજાની લાલ-હાનિનું પણ ખ્યાન રાખો. કોઈને ત્યાંથી માગીને આવેલી ચીજ ખરાબ ન થઈ જાય, તથા પોતાનું કામ નીકળી ગયા પછી એને ત્યાં સાવધાનીથી પહોંચી જાય, એ વાતની વિશેષ ચિન્તા રાખો, નહીં તો એને દુઃખ થશે અને ફરી કોઈને પણ માગેલી ચીજે અપવાનું તે બંધ કરી દેશે. આથી બીજા ગરીબોની સગવડતા જતી રહેશે. અને જેવી રીતે તમે બીજાઓ પાસેથી ચીજ મંગાવી હો છો, તેની રીતે પોતાની અપવામાં પણ ક્યારે પણ સંકાય કરો નહીં. બની શકે ત્યાંસુધી કોઈની પાસેથી કંઈપણ ચીજ માગ્યા વગર પોતાનું કામ ચલાવો. માગીને સંકાયમાં પડો નહિ, તેમ કોઈને સંકાયમાં નાખો નહીં.

દુઃખી-ગરીબ ભાઈબહેનોની સાથે વિશેષ પ્રેમ અને સરગતાનું વર્તન કરો. એવો ખ્યાલ ન કરો અથવા ક્યારે પણ એના ઉપર એવું ન પ્રકટ થવા દો કે એની સેવા કરવામાં તમે મોટા માણસ અને સમર્થ છો એથી એના ઉપર ઉપકાર કરી રહ્યા છો. તમારાથી ગરીબ ભાઈબહેનોની કોઈ વેળા કોઈ સેવા બની જાય તો એમને જૂલયા પણ કોઈ વખતે તેનું સ્મરણ કરાવવા નહીં. બદ્ધે તમારી સેવાનો એણે સ્વીકાર કર્યો એથી મનોમન એના ઉપ-

કાર માનો અને આ કૃતચતાને પણ પોતાના મનમાં જ રાખો. એનો પ્રકાશ ન કરો. નહીં તો ઉશ્કું એ એવું સમજ્યો કે તમે તમારા ઉપકારની એને સ્મૃતિ કરાવી રહ્યા છો. આથી એને સંકાય થશે અને પોતાની ગરીબીને સંજ્ઞારીને તે દુઃખી બની જશે. જે નામનાને માટે કોઈની સહાય કરે છે એ તો એને બાળવાને માટે આવ પ્રકારે છે, એના તાપ મટાવવાને નહીં. ગરીબ દુઃખી જુદાંજુદાં સહાયતા યા સેવા કરવાનું આજે તો અત્યંત ગુપ્ત રૂપથી દેવો, બની શકે તો એને પત્રો પણ ન લાગવા દો. અને સેવા કરીને એ મેવાને હાથેશને માટે જુદી જાણો, માનો કે તમે ક્યારે પણ કંઈ પણ કહ્યું જ નથી.

x x x

જેવું તમે તમારા વખતનું ખ્યાન રાખો છો, એવું જ બીજાના સમયનું ખ્યાન રાખો. કોઈ પણ કાલા માણસની પાસે વગર કામે જાન ન બેસે. શિષ્યાચારથી અથવા કોઈ કામને લીધે જવું હોય તો તેની સગવડતા નેહને જાણો, અને પોતાનું કામ પતી જતાં જ તરત ત્યાંથી છોડી જાઓ. જરૂર વગર બેસીને એને સંકાયમાં નાખો નહીં. જે ત્યાં વધારે માણસો બેસા હોય, તો પોતાની વાતચીત જલ્દી પૂરી કરી દો, જેથી બીજા એને પણ વાત કરવાનો અવસર મળે.

x x x

જે માણસો વાત કરતા હોય તો તેમની વાત સાંભળવાનો અચ્છ ન કરો. ઉપરાંત તમારા ત્યાં રહેવાથી એમને સંકાય થતો હોય તો ત્યાંથી અલગ થઈ જાઓ, અને પછીથી પણ એ એને વાત ચૂંચી-ચૂંચીને પૂછો નહીં. જે એની કોઈ છાની વાત કરે તો તમારા આમદ કરવાથી એને મોટા સંકાયમાં પડતું પડશે અથવા છપાવવા માટે લુકું બોણું પડશે. જેથી આગળ ઉપર એથી પણ વધારે નુકસાન થશે.

+ + +

વિપતિ વખતે કોઈ પાસેથી મદદ લેવાનું પોતાને આવશ્યક જ હોય અને એ ખુશીથી મદદ કરે તો આભારી થઈ તેનો સ્વીકાર કરો પરંતુ તેની પાસેથી અનુચિત લાસ ન જાડાવો. કોઈ મનુષ્ય દવાગુ છે, એણે તમને સહાયતા કરી છે, તો પછી વારંવાર એને દુઃખ સંજ્ઞાવીને તંબ ન કરો.

x x x

કોઈ પણ મનુષ્ય સાથે વાત કરતાં પહેલાં એની વાત સાંજો. દુઃખની વાત તો વધારે ધ્યાનથી સાંજો. તમારી દૃષ્ટિમાં બસે એ દુઃખ નાનું હોય પરંતુ એની દૃષ્ટિમાં તો એ મોટું છે, એને સાન્વન આપો, સમજાવો, બની શકે તો સહાયતા કરો. પરંતુ તેનો તિરસ્કાર થાય તેવું વર્તન ન કરો. ખાસ કરીને મરીજની વાત સહનવામાં તો ક્યારે પણ શૂંચ કરીને તેની સાથે ગુસ્સાથી કામ ન લો. એની સાથે એવું વર્તન કરો, જેથી એ સંકોચ અને ભય હોડીને જોખમાં જોડું પોતાનું દુઃખ તમને આસાનીથી સંભાળી શકે અને તમને પોતાના સ્નેહી સમજવા લાગે.

x x x

ખીજની સાથે વાત કરતી વખત પોતાની ચર્ચા હોડા નહિ, એ પોતાની અથવા તો પોતાના સજ્જી અને ધર્મશાસ્ત્રોની ખેડાઈ કરો નહીં. તમારા સમજીની વાત સાંજોમાં ખીજો એટલે કે સંજોમાં આપતો, નિરૂપણ એ એની પોતાની વાત સંભાળવામાં આવે છે. તમે એની સાંજો અને એની પાસે એના સજ્જીની એવી પ્રિય વાત કરો, જેથી એને સુખ મળે અને એના હૃદયમાં તમારે મોટે પ્રેમ અને સોદાઈ ઉપજે. એવી રીતે કે માની પાસે એના નાના બાળકની વાત કરવાથી એને સુખ મળે છે અને એનું હૃદય ખોલે છે.

x x x

વાત કરવાવાળાઓની વચમાં મોડીને એમની વાતોને એક તાર તોડો નહીં. અને કોઈને કાંઈ કહેવી વખતે વચમાં એની વાતનું ખંડન કરો નહીં. વગર ખેલે કામ આવતું હોય તો જરૂર સરસ વાત છે. જો ખંડન કરતું આવશ્યક હોય તો પછીથી ક્ષાંતિ અને આર સહિત નમ્રતાપૂર્વક પોતાની વાત કરો.

x x x

આનંદાચ શિક્ષણપ્રચારમાં બહુ લેખિતું ધ્યાન ખેંચાયું છે, ખેંચાતું પણ જોઈએ. શિક્ષણથી જ મનુષ્યનું જીવન વધાર્યું જીવન બને છે. પરંતુ જેટલું ધ્યાન પરીક્ષામાં પાસ થવાને રહે છે, જેટલું મધ્યમ યોગના વધારવાને વાસ્તે નથી દોનું. પરિણામ એ છે કે આનંદાચ બહુ યે પરીક્ષારી સત્તરનો એ વિષયના વધાર્યું માનથી યત્ન જ નેમાં આવે છે.

પરીક્ષાને વખતે પાંડ બાણીને પાસ થવાથી વાસ્તિક યોગ્યતા વધતી નથી, એ પ્રત્યક્ષ જણાય છે.

x x x

પરંતુ વધાર્યું સાચું જીવન તો દેવળ શિક્ષણથી પણ નથી બનતું. આનંદાચ કળાઓ પર બહુ જોર છે. લેખનકલા, વસ્તુત્વકલા અને કાવ્યકલા આદિમાં નિપુણ થવાને બહુ મોટો પ્રયત્ન થાય છે. મહેનત કરવાવાળો પુરુષ સફળ પણ થાય છે, કોઈપણ વિષયપર લેખ લખીને, બાપણ સંભાળીને અને કાવ્ય-રચના કરીને એ લેખિતે થોડા વખતને માટે મુગ્ધ અને પ્રભાવિત કરી શકે છે. પરંતુ વાસ્તવિક અનુભવ વિના દેવળ કળા એના જીવનનું દેવળ બાળ પ્રદર્શન માત્ર બને છે. નિર્જી સરીની માફક એથી કોઈ વાસ્તવિક ક્ષામ નથી થતો.

x x x

મનન-નમન

મંદાકાતા

વિચારી જે મનન રાખે વ્યથાપતિ કરીને, એવી રીતે મનન રાખે નાખીજો દાંદિયાતું. બંને રાખે મન જ નહિ છે અર્થ એ સ્પષ્ટ થાંતો નાહવાં છ' મન દધિતમાં જીવને ધ્યાન દેતો. આપી ગાદી મન મૂરખને જો 'કદી' દીલકાની તો પરતાવા વિષ્ણુ જીવનમાં અન્ય રેશ ન તારે મારે વીરા નમને મનને યા શૂરો મૂળથી છ' જેથી તારું હુંપદ કળોને દીવ્ય શાંતિ લલે છ'. કુખે નિર્ધે સહુય વચતાં વાસના તે વિરા છે તારા પોચા મન મદોં થકી ક્ષાંતિની એ ચિતા છે બાગે ક્ષાંતિ મન તણી પછી દીવ્ય આનંદ રેશ મારી હેલા ઉજ દહમમાં હેલતો નિરાદિને મુખે કુખો હુંપદ સહુય ક્ષાંતિ પેલા કષ્ટી તારા પાંપી મન મૂરખની વિકૃતા એ કૃતિ છે.

'રમણ' નાવલીકર

આહકોની સગવડતા ખાતર નીચેના ઠેકાણે 'વિશ્વમંગલ'નું

લવાજમ પાકી પહેાંચ મેળવીને બારી શકાશે.

મુંબઈ

અનપાલાલ જમનાદાસ સાહેબ
જયવંતી, પેશ્વરા સી. પી. ટી. નં. ૫૮૬૭ માટે
શ્રી યુગચક્રમાંથી, દેવેસેવ રેવોલ્યુશન
સ્ક્રી-અનંતવાડીને નાકે મુંબઈ ૨
મહેન્દ્રરાય દયાશંકર યુગલ C/O સરદાર
ઓષધ કાર્યાલય બાલાકરોડ-મુંબઈ
સગવાનદાસ નગીનદાસ દાનવાલા
મેગમપુરા ગોલવાડ મુશ્ત,
પુસ્તકેસર રેસાઈ કમ્પાઉન્ડ-૭૩૨૫
પટેલ ઇન્ડુભાઈ શીવાભાઈ
શ્રી રામજીવ દાથીપોળ પટેલરા
જયજયનદાસ દરગોવનદાસ પુસ્તકેસર
લોમકા પોળના નાકે પટેલરા
મદાકાગી બેંગાલ રેસાઈ, ન્યાયમંત્રિ
પાસે, લંડનમાન ગાંધી, રંગારા.
મધુસુદન ભાઈલાલ પુસ્તકેસર પાટરા
પોષ્ટલાલ કોમલપુરા પાટરા
શ્રીસત્તનારાયણ જયનંદનજી મેનેજર
રણપ્રેમભાઈ ઇશ્વરભાઈ પાટરા
સાંન્તિલાલ ઠાકરાલાલ-આલેલ
ચંદનસિંદેહ ગુમાનસિંદેહ રામોલાલ
રાજપૂત દોરડેલ ગ્રામરા
ચૌધાર પ્રા. સ્ટોલ રેસાઈનોડ વ્યાજુડ
શીમનલાલ ઠાકરાલાલ કાંચવાળા ઉમરેક
દુર્ગાપ્રસાદ ઇર્મા પંખાલીચેરી
ભારદવાજી ગુપ્ત મોરબી
ચાક અખતર -સાગર
ગોપાલદાસચંદનલાલપટેલ(કર)કામદેવ

વાતવજીભાઈ દરિયામ રાવજી મુ.ખાવક
સ્વાલક પરસોત્તમ મસીદ પાસે સાચુક
અમીનપ્રેમલાલ કાચીલાળનરમાવીરસદ
મીનુભાઈ ભાઈલાલભાઈ ભારતી
રેખુજ પ્રિન્સી ગોરસદ
પા.અ.ભાલાલ કાઠીભાઈભાઈમાનડીઆલ
શ્રી સોમાઅનંત રંગેર ભાવસારાવા
કાઠીદાસલક્ષ્મીભાઈસોરેડીવર્માવર્મા
મોલીભાઈ નેતાભાઈ વજીરાપાસે પેટલાલ
નવતોલલાલચોખ્ખલાલરેસાઈકાવજીજી
અમદાવાદ
મદારાજશ્રી સીતારામજી ઇર્મા માંડવીની
પોળ સોનીની પોળા મેડા ઇશ
રાદ સોમચંદ અંબાલાલ પંખાલી તળા
નર્મદાકર મુનકર રાજપુર કાપડીવાડ
મોદનલાલ બહેચરાસ મહેલા
સાદપુર વનમાગીનાંકાની પોળ
કકર પ્રા. ડીપો રીપોરેટ પ્રા. નીમે
શાન્તીલાલ ઠાકરાલાલ બહ
ગેમડીપુર રજપાળ પાસે લીંબાડીચેરી
લગમીયંદ કાપડીલાલ પટેલ નવાપાકલ
પૂનલાલ નેચંકર વિવેરી
બીખાલાલ સખાભાઈ ગોપરા
ડે. અસારા મુ. ટોરેલા ઇલા પાસે
બ્યાસ જગમજ જયનંદન દાડરાવજી
પેક પૂનસીટી
પટેલ ઠાકરાલાલ જયનંદનકાંકરમજ
કાંકરલાલ નેહતાલામ હીરિંગ
સત્યનારાયણના ચંદિર પાસે ઠેકાણ

ગુજરાત જનરાલ ટ્રેડિંગ-મહેસાણા
દરીનાઈ નીસ એજન્સ એસેસાકા
દરગોવનદાસ દાલાભાઈ સીંદપુર
જુજુરાય મોખાલાલ ચીંટલીસ પદેશ
રામજીલાલ ચોપરાજી મદુરા
રેસાઈ કુલાનસિંદેહ ચાવડસિંદેહ
શ્રી નેશનલ પુસ્તકેસર લીંબાલાઈ પેટલાલ
અંબાલ ગાંધીપાસે વીરમજામ
નારાયણભાઈમીમમમીપીનબર પાંચાંક
ગોપાલદાસઠાકરાલાલપેટલાલપેટલાલપુર
ડા. રેસામળીલાલાલાલદુડાલાલાકાંકરમીમ
મળીલાલ ભ.રાદ ડા. મી.મંડરીક
મી.કનચંદ એન્ડ. ડા. સી.સી. (ગુજરાત)
દનુમાન આશ્રમલોહન. ૧૨૨૨ મેરેલાઈ
ડા. પી. મળ પે. મે. ૧૨૨૨ મેરેલાઈ
નેતાલાલ પી. મળ ન્યુચેપેર મેળા
અમદાવાદ
ડા. મળદાસ ઠાકરાલાલ ચંદેશ
લગમીભાઈ રેલા નામ પાસે, રાજકોટ
શીલાલ દરગોવનદાસ વીરેડી રાજપુર
નામેશમ કુટાલ કકર પાંકાનેર
કાંકરોન રામજીવ દોડાવજી
રેસાઈ ભાગે પ્રિન્સી
અમદાવાદ પ્રા. ડીપો, વડવાજી ડેપ
કામિયાર પુસ્તકાલય અમદાવાદ
નાનાલાલ ગોપાલદાસ પંડ્યા
રંગે રેસાઈ ભીરા
વિવેરી પ્રેમાચંકર જયચંકર મેળા

નિઃસ્વાર્થભાવે 'વિશ્વમંગલ' માસિકના આહકો વધારી આપનાર સેવા બાલિકા.

દેવલાલ રેવચંકર ત્રીવેડી
વિશ્વમંગલ પ્રિન્સીપી
રાડા એડવાન્સ મીલ
ફોસ્ટીક લાલસીંદ રાહો
જયજયનદાસ રામજીવ રાજગીર
જુડા ભાવરવાળા (મિત્ર)
મળીયંકર ઇશ્વર રાજગીર
વડાકા મહાલ દોરા
ઠાકરાલાલ અમીરામ બ્યાસ
શ્રી જહાંગીર વડીલ મીલ ડી.
અખતરસીંદ લખુના રજપાલ

સારંગપુર મીલ
મંચડસીંદ દયાચંકર ડે. એજ
અંબાલાલ મિત્રા પ્રસિદ્ધ
અરવજીભાઈ ભામડે નેલા
ચીંટલીસ ગુજરાત
શ્રી બગીચા મીલ ડી.
દલાભાઈ ત્રેલેભાઈ ડે. એજ
શ્રી ભાલુકાદાસ હરીલાલ મીલ
મોદનલાલ ચંકરાઈ પટેલ
નરસીંદલાલ મળદાસ

મી નગર મીલ ડી
અરવજીભાઈ ભામડે પટેલ
ત્રેલેભાઈ કાંકરાઈ પટેલ ડે. એજ
શ્રી કામરેડીયાલ મીલ ડી.
મીમનાર રીમ એજ
નેડા દરી
શ્રી યુગરાવ રપી. એન્ડ પી. ડી. મી.
સં. રેસાઈ વડવાજી
રાજકોટ કાંકરાઈ વાવિરા
વિજુભાઈ જયનંદનકાંકર
સાગર મળીયંકર ડે. એજ

હાલમાં જીવનનો આદર્શ કેવો દિપ્ત થયો છે તે તમારે જોવું હોય
તો કોઈ આગળ પડતા શહેરમાં સહેલાઈથી જોઈ શકશો. કેટલાએક
માણસો પુરોહિત અથવા પુરોહિતમાં અમયમ કરતા અને બીજાઓ ઉપર
વર પાડતા આલ્યા જતા હોય છે. કેટલાએક પોતાની મુન્દરી સ્ત્રીને
સળવી રસ્તા ઉપર પગપાળા જતા. લોકોની વચ્ચે થઈને મોટરસાઈકલ
ઉપર ફટ ફટ ફટ કરતા ઝડપથી પસાર થઈ જાય છે અને તેટલી વારમાં
જે માણસોને પોતે દુખાય છે તેમાં પૈસા વધુલ થઈ જાય છે કેટલીક
સ્ત્રીઓ લાકડાના હેન્ડલવાળી ગુન્દેલી થેલીઓ હાથમાં પકડીને પાછળની
બાજુએ ઊંચી ખરીઓવાળા બુટ પહેરીને પોતાના જીવનની વિશિષ્ટતા
બતાવતી દોડતાં સરતી દોડે છે. કેટલાક માણસો વરહીનતા લાગવાના
સપથી સોગારોને હાથમાંથી ધોરતા નથી. કેટલાક માણસો દુકાનીય
દુકાનો ખોલે અને કોટ પહેરીને ફરે છે. કેટલાક માણસો હિન્દી હોવા
છતાં અને હિન્દમાં હિન્દી માણસોના વચ્ચે હોવા છતાં વિલાયતનો પેપે
ખનારીને બપડાખંધ થઈને ફરે છે. આમામાં જેમ જુદી જુદી જાતની
વિચિત્ર આદૃતિઓવાળાં પતંગિયાં પાંખો ફેલાવતાં નીકળી પડે છે તેમ
મનુષ્યસમાજમાંથી પણ માણસો જુદી જુદી જાતનો દેશનમાં બંધાઈને
નીકળી પડી મનુષ્યસમાજને ઘડિત કરી નાખતા હોય છે. અને આમાં
પોતાના જીવનનો આદર્શ તેઓ સિદ્ધ થતો સમજે છે.

કેટલાક માણસો પોતાના શરીરને જ પોતાનું એક માનતા નથી પરંતુ
આખા સમાજને પોતાનું અંગ માને છે. તેથી એક દુબળા શરીર આગળ એક
શરીરને બપડાખંધ બનાવીને તેઓ ત્યાગતા નથી; પરંતુ સખળા શરીરથી
દુબળા શરીરની સેવા કરવામાં જ જીવનનો આદર્શ સમજે છે. દુબળાઓની
આગળ તેમને મોજડોખ કરવાનું કે કાજાં બજાર કરવાનું સંજ્ઞ નથી.
તેમની સેવા માટે તેઓ 'અર્જનન ફંડીર' જેવા થઈને લાંબા રહે છે.

ભગવાન કહે છે:

બધા પ્રાણીઓમાં એકરૂપે રહેલા અને જે બળે છે અને સર્વના
હિતનો પ્રયાન કરે છે તે કદિ નારા પામતો નથી અને હું તેને મારો
નારા પામતો નથી. (માર્ સ્વરૂપ તેને સર્વત્ર પ્રત્યક્ષ રહે છે)

MAHABHARATA

હરે હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

વાર્ષિક લવાળમ :

તંત્રી :

દિલ બદાર

ફા. ૫-૪-૦

મગનલાલ છોટાભાઈ દેસાઈ

ફા. ૭-૮-૦

વિષય સૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	લેખક	
૧	ક્યાં સુધી ? [કવિત]	શ્રી 'પુનિત'	...૫૪૫
૨	સમ્પ્રદાય૫૪૬
૩	હિન્દોના રાષ્ટ્રધર્મ	શ્રી જયનારાયણ બદ	...૫૪૮
૪	માનવ કન્યા	શ્રી વિશ્વપ્રસાદ પ્રેમચંદર ઠાકર	...૫૫૨
૫	અપાત્ત ભાગવત	શ્રી સ્વામી માધવતીમંડ	...૫૫૩
૬	રામનામ-મદિમાં વિશે ગાંધીજી૫૫૬
૭	ભગવાન બીજ	કીર્તનાચાર્ય શ્રી શીતારામ ચર્મા	...૫૬૧
૮	વેરની વસુદાત	દો. શ્રી 'ચક્ર' અનુઃ શ્રી 'પ્રભુપ્રેમ પિપાસુ'	...૫૬૩
૯	ક્રમાર્પિત [કવિત]	શ્રી 'રમણ' નાવલીકર	...૫૬૭
૧૦	ધર્મરથ	શ્રી જીલાણીરામ પંડ્યા	...૫૬૮
૧૧	પંચમ વેદ	શ્રી 'પુનિત'	...૫૬૯
૧૨	સતી સુક્તા	અનુવાદક શ્રી 'પુનિતપરરણ'	...૫૭૪
૧૩	પ્રભાતાની પુષ્પો	શ્રી વજુ કોટક	...૫૭૮
૧૪	શ્રી નવનાથ ક્યામત	કીર્તનાચાર્ય શ્રી શીતારામ ચર્મા	...૫૮૦
૧૫	કલાણુ કુંજ	શ્રી ભાષ્ટાચ વિ. બક્ષી	...૫૮૧

શ્રી વીરવિજય પ્રોન્ટીંગ પ્રેસ
સથાપક ડોસરા, અમદાવાદ

મુદ્રક અને પ્રાકાશક

દેસાઈ મગનલાલ છોટાભાઈ

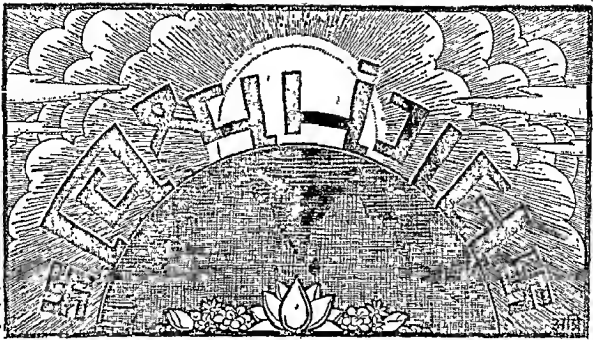
{ શ્રી લક્ષ્મી મા ગૌં ઠા પાં લય,
સથાપક ડોસરા, ગોળીનિવા-અમદાવાદ

નિરવર્યભાવે 'વિશ્વમંગલ' માસિકનાં ગ્રાહકો વધારી આપનાર સેવા ભાવિકો.

શ્રી કેલીકો મીલ	મગનલાલ દેવશંકર ત્રિવેદી કાપડ ખાતુ વરસાદ વાનાલ આસ્તર ફેબ્રુએરી
શ્રી માર્ટીન મીલ	પટેલ ભગવાનચાઈ કાનજીભાઈ સાગ ખાતુ પરતાપજી અમરાજી ફેબ્રુ ખાતુ ગોળીખાઈ એમ્બર પ્રાંસિય ખાતુ
શ્રી રામકૃષ્ણ મીલ	ચીમનલાલ ગુપ્તાખાતુ ફેબ્રુ ખાતુ ગંગાઈ રમીંગ્સામ પ્રાંસિય ખાતુ
શ્રી રાયપુર મીલ	ગંગા રમીંગ્સામ ગનુરખાઈ કાપડ ખાતુ

શ્રી વિદ્યેશનંદ મીલ	મધુસૂદન દોશતરામ બદ તાણુ ખાતુ
શ્રી સરસ્વતી મીલ	દરગાંધી દરગાંધી નરસિંહભાઈ દેડ નેગર ગણપતિ દેડ ભગનાથિંદણ દેડ નેગર ગરતલાલ વીરચંદ પ્રાંસિય ખાતુ
શ્રી ન્યુ મલ્ટિપ્લેક્સ મીલ	માનુશંકર ખુશામખાઈ બદ

શ્રી મોનોગ્રામ મીલ	છવભૂષણ કુલચંદ્ર કાપડ ખાતુ
શ્રી વિક્રમ મીલ	મોદનલાલ રાવાખાતુ સાગ ખાતુ લક્ષ્મણુકાપડ સપ્તજીભાઈ પાનવાજા
શ્રી ન્યુ રાજપુર મીલ	ખાતુખાઈ રજુભાઈ કાપડખાતુ મુનીલાલ વાલજીભાઈ પ્રાંસિય ખાતુ નરસિંહભાઈ ગંગારામ
શ્રી લાલ મીલ	ગોળીખાતુ વેપ્રસાદ મહેતા, રોહસ ગોળીખાતુ

સત્સંગે જનયત્પરાત્મવિષયે મક્તિ સમુદ્ઘર્ષયત્ । કામોદ્વેગકુમાર્ગદમ્મજનકં સાહિત્યમુન્મૂલયત્ ।
ધર્મદ્વેષમનુશ્લેષં પ્રશમયત્સન્દર્શયત્સદ્ગતિં, સંજાતં સહ 'વિશ્વમંગલ' -માપાકર્તુ જગદુર્ગતિમ્ ॥

વર્ષ ૧૨ મું. : શ્રાવણ-૨૦૦૪ : ઓગસ્ટ-૧૯૪૮ : અંક ૫ મો.

ક્યાં સુધી ?

[ભડિત તણાં જ્યાં પૂર જલ્યે, ગોતની પરવા નથી.....રામ]

ખ્યારા પ્રભુ ! તલસાવ ના, રાહ બેઉં ક્યાં સુધી ?
અધીર બનતી આંખડી, આંસુ વહાવું ક્યાં સુધી ?....ખ્યારા....૧
સૂક્યાં અશ્રુ નયનથી, તુજ વિરહના અગ્નિ થકી,
ભડકા બધે ભડભડ બળે, છગર જલાવું ક્યાં સુધી ?....ખ્યારા....૨
આપી રહ્યો તું વિશ્વમાં, એ શુષ્ક વાતો લાગતી,
પ્રગટમાં નીરખ્યા વિના, મનને મનાવું ક્યાં સુધી ?....ખ્યારા....૩
'પુનિત'નું છે શાસ્ત્ર ટુંકું, તું મળે તો સૌ મળ્યું,
તત્ત્વ જ્યાં મળતું નથી, પાણી વહોવું ક્યાં સુધી ?....ખ્યારા....૪

—શ્રી : પુનિત

હિન્દુ કોડ

હિન્દી સંઘની ધારાસભામાં હિન્દુ કોડનું બીલ રજુ થયું છે. આમાં હિન્દુઓના કેટલાક રીતરિવાજોમાં નવીન દષિના કેટલાક વિદાનોએ અચૂક જાતના સુધારાઓ સૂચવ્યા છે. હિન્દના પ્રાચીન ક્ષત્રિઓએ તે વખતના અધિકારી સમાજને માટે જે ઉદાત્ત યાસનો મુક્યા હતા તે સર્વને તે વખતનો સમાજ પોતાના જીવન કરતાં પણ વધુ મહત્ત્વ આપી હૃદયથી અનુસરતો હતો એ આપણે ઇતિહાસ ઉપરથી જાણી શકીએ છીએ. ઋષિ-ઓએ ખતાવેલ એ ધર્મશાસ્ત્ર દ્વાલ હિન્દુ સમાજમાં કેટલા પ્રમાણમાં અનુક્રિત થાય છે તે પણ આપણે જાણીએ છીએ. રહસ્યમાનપૂર્વક હૃદયથી કે સતલખપૂરતા પ્રમાણમાં રૂઢિના માળખાડો એ પણ આપણું જ્ઞાનપ્રધુ નથી. વર્ણાશ્રમધર્મના વર્ણો ઈર્મથી નહિં તો માત્ર નામથી પણ દયાતિ ધરાવે છે એમ કહી શકાય. આરે આશ્રમોનો ગૃહસ્થાશ્રમમાં સમાવેશ થઈ ગયો છે. વેદા દિનેની પાસેથી જન્મે વેદોમાં જ બેસી ગયા છે. આવી વસ્તુરિથિ છે. છતાં આપણે હિન્દુ તો કહેવાઈએ જ, અને તો આપણા ઋષિમુનિપ્રણીત આચારોનું પાલન જાણે ન કરીએ પરન્તુ તેમાં થતા સુધારા-વધારામાં આપણા હાલના ધર્મને જે યોગ્ય હોય તેને અનુસરવું જોઈએ.

આપણા ધર્મના આદર્શથી વિરુદ્ધના સુધારાઓ ન થવા જોઈએ, અને હિન્દુ ધર્મનું યથાતથા પાલન કરનારાઓએ તેનો વિરોધ જરૂર કરવો જોઈએ એટલું જ બસ નથી, પરન્તુ જે હિંમ ધર્મના પાલનથી આપણા પૂર્વજો આધિર્દૈવિક, આધિભાતિક અને આધ્મિક ઉજતિના શિખરે પહોંચ્યા હતા તે ધર્મનું હૃદયથી પાલન કરવામાં પ્રથુ આપણે હૃદય આપવું જોઈએ. અને તે ધર્મપાલનનાં શુભ પરિણામોથી આકર્ષાઈને આપો સમાજ તેને અનુસરશે અને વિરોધી કાયદાઓ હાસ્વાસ્પદ બની જશે. જે આપણે સ્વાર્થી નહિ ચર્ચાએ અને સ્વાર્થીથી ભાવનાથી એકમીજને સુખી કરવામાં જ પોતાનું સુખ જોઈયું તો આપણું દામ્પત્ય અખંડિત જ રહેશે. સ્વાર્થીથી વેરીને પણ વશ કરે છે. અને છટાછેડાની છટ દરો તો પણ કાઈ તે તરફ જશે નહિં. પરન્તુ જે આપણે સ્વાર્થી બનીશું અને સ્વાર્થીથી વિમુખ ચર્ચા તો છટાછેડાની છટ નહિં હોય તોયે બનાચાર તો વધશે જ. ધર્મનું આચરણ એ તત્ત્વાત્મની ધાર જેવું છે. ધર્મનું રક્ષણ કે નાશ એ કાયદાઓના હાથમાં નથી પણ તેનું પાલન કરનારાઓના હાથમાં છે. જે પાલન કરનારાઓ ધર્મનિક્ષ થશે તો કાયદાઓ એની મેળે બંધ બની જશે. તેથી આપણે વિરોધી કાયદાઓને નિષ્ફળ બનાવવા અને આપણા ધર્મના આદર્શોને કાયદામાં મૂત કરવા તત્પર થવું જોઈએ.

વિશ્વમંડલના નવા થનારા ગ્રાહકોને

વિશ્વમંડલના સ્વધર્મપ્રેમી વાચકોએ વધુ સંખ્યામાં ગ્રાહકો કરી આપ્યા હોવાથી વિશ્વમંડલની જે આવૃત્તિઓ ખલાસ થઈ ગઈ છે અને ત્રીજી આવૃત્તિ છપાય છે. તેથી હાલમાં જે ભાષાઓએ નવા ગ્રાહકોનાં નામ મોકલી આપ્યા હોય તેમને મહાભારતક મળવામાં થોડો વિલંબ થાય તો તેઓ સહન કરી લેશે. અંગ્રેજો ત્રીજી અંકમાં ગ્રાહકો વધારવાનાં કાંઈ મોહલેલે તે કણા ગ્રાહકોએ નવા ગ્રાહકોનાં નામો જાણી અંગ્રેજો મોકલાવ્યા છે અને હજુ મણાની તેવાં કાંઈની માગણી છે. પરન્તુ હવે તેમને અમારી આર્થના છે કે તે રીતે પોસ્ટકાર્ડમાં પણ નવા ગ્રાહકોનાં નામ-શિરનામાં મોકળા અક્ષરે લખી મોકલાવી પોતાના આ માસિકને સહાય કરી શકશે. પરમ કૃપાળુ ખરેખરની કૃપાથી વિશ્વમંડલના સેવાભાવી ગ્રાહકો હજુ પણ વધુ ગ્રાહકો કરી આપતા હોવાથી સેવાધર્મનું પુરતક મોહું છપાશે. તો વાચકો તે માટે ધીરજ રાખશે.

વિશ્વમંગલના અકેનો સદુપયોગ

વિશ્વમંગલના આકાશની સંખ્યા અધિક હો તેના વાયકા હમરો ઉપરાંત ઈશરો. ધણા આકાશને લાંબી ખીળ લોકો વિશ્વમંગલના અકે વાંચવા માટે લઈ જાય છે. અને મહાભારતકેનો તે ગામોમાં મહોલ્લાઓમાં એક જણ વાંચે અને ધણા માણસો સાંભળે એવી રીતે ઉપયોગ થાય છે. અને આમાં પણ આપણું એક ધર્મપ્રચારનું ધ્યેય સચવાતું હોવાથી વિશ્વમંગલના આકાશને અમે વિનવતી કરીએ છીએ કે તેઓ પોતાના અકેનો સહ્ય એટલા વધુ માણસોને વાંચવા દેવાનો લાભ આપે.

ચતુર્માસ-મન્ત્રજપ

ચતુર્માસ માસ માટે જે લાઠીઓને મન્ત્રજપ કરવાની ઈચ્છા હોય તેમણે 'રઘુપતિ રાઘવ રાજારામ પતિતપાવન સીતારામ' નાં મન્ત્રનાં ખાનાવાળાં કાઠો પોસ્ટકાડ' લખી મંગાવવાં. પ્રત્યેકને પાંચથી વધુ કાઠો મોકલારો નહિ.

કલ્યાણુ ગ્રંથમાલના આલોકને

શ્રી કલ્યાણુ ગ્રંથમાલ કા જે વાર્ષિક રૂ. ૫-૦-૦ ના લવાજમમાં ૧૦૦૦ પૃષ્ઠનું વાચન પાંચ પુસ્તકો દ્વારા આપે છે તેનાં નીચે પ્રમાણેનાં પાંચ પુસ્તકો તૈયાર છે. તે નવાં થનાર આકાશને રૂ. ૫-૦-૦ લવાજમ મોકલી પુસ્તકો મંગાવી લેવાં. ચાલુ આકાશને ખાણીનાં પુસ્તકો વર્તમાન ૪ રવાના કરવામાં આવશે.

૧ સૌભાગ્ય મુરોદ્ધ. ૨ એકના યાનથી સર્વનું યાન. ૩ રામકૃષ્ણ કથામૃત. ૪. શ્રી ધીર્મા આનંદ-મયી-સદ્વાણી અને ૫. ઉચ્ચ જીવન.

બધાં પુસ્તકોનું મળી, કુલ હમર ઉપર ખોતેર (૧૦૭૨) પૃષ્ઠનું વાચન થાય છે.

છુટક મહાભારતક

આવાર મુધી અમે વિશ્વમંગલના વાર્ષિક આકાશ વિશેષ પ્રમાણમાં ઘટા હોવાથી મહાભારતક-પ્રથમ ખંડની છુટક માગ અતિશય હોવા છતાં તેને છુટક આપી સહતા નહોતા, પણ હવે આ મહાભારતકની ત્રીજી આવૃત્તિ નીકળતી હોવાથી જે લાઠીઓને છુટક કેવલ મહાભારતક નોંધતો હશે તેમને તે મળી શકશે. તેનું છુટક મૂલ્ય રૂ. ૩-૮-૦ રાખવામાં આવ્યું છે તથા પોસ્ટે જ રૂ. ૦-૮-૦ જુદું. પાઠા ખાઈ-ડીંગની કિંમત રૂ. ૪-૮-૦ તથા પોસ્ટે જ સાથે રૂ. ૫-૦-૦.

વિશ્વમંગલના ગેરવલ્લે જતા અકેનો

પ્રત્યેક આકાશને અધિકથી દરેક અંગ્રેજી મહિનાની પાંચથી તારીખે અકેનો પોસ્ટ કરવામાં આવે છે. છતાં ધણા આકાશને અકેનો મળવાની ફરિયાદો આપ્યા કરે છે. અકેનો મળવામાં મુખ્યત્વે આ પ્રમાણેનાં કારણો હોય છે:—

૧. આકાશની ગેરહાજરીમાં પોસ્ટમેન તેને ઘેર અકેનો નાખે તેને ચાલુખાણુના લોકોમાંથી કાઢી વાંચવા માટે લઈ જાય છે અને પછી તે આકાશને પાછો પહોંચાડતા નથી. ૨. ફેટશીક વાર એક-બે ટપાલ દૂર આપવા જવાની હોય તો પોસ્ટમેન જાતે આપવા ન જતાં કાઢી જતા-આવતાને આપા દે છે અને તેમાંથી અકે વચ્ચે જ શુભ થાય છે. ૩. વળી ફેટશીક ખીળ માણસો પોસ્ટમેન પાસેથી બારોબાર અકે લઈ લે છે. ફેટશીક વાર આકાશ મેડા ઉપર રહેતો હોય અને પોસ્ટમેન અકે નીચે નાખી માલ્યો જાય છે અને એમ તે ખીળ માણસોના હાથમાં જતો રહે છે. ૪. આ ઉપરાંત રસ્તામાં અથડાવાથી અકેનાં રેપરો ટૂટી જવાને લીધે ફેટશીક અકેનો કાપાલવમાં પાગલ આવે છે. આવા અકેનો રેપરો ન હોવાથી કેના પાગલ આવ્યા છે એ અમારાથી જાણી સકાતું નથી અને તેથી તે આકાશને અકેનો ફરીથી મોકલી ટકના નયો.

આથી જે આક્રોશને તા. ૧૦ સુધીમાં અંકે ન મળે તેઓએ પોતાની પોસ્ટ ઓફીસમાં ફરિયાદ કરવી, તથા પોસ્ટમેનને પોતાની ટપાલ ઢાંચેઢાંચે આપવા સૂચના કરવી. આમ છતાં પણ જેમને અંકે ન મળે તેમણે પોતાના આક્રોશ નંબર સાથે કાર્યાલયમાં ખચર આપવી. કાર્યાલયને નિયમ અંકે ફરી પોસ્ટ કરવાનો નથી, છતાં જેમનાં કારણે વાજબી જથ્થાથી તેમને ફરીથી તે અંકે રવાના કરવામાં આવશે. માસિકને પહેલો-બીજો અંક એક મહાભારતખંડમાં આવી જાય છે. મહાભારતનાં પછી બીજો અંક આઠમોને મળે છે તે ખરાબર છે. તે મહાભારતનાં પછીના જુદા બીજા અંકની માગણી કરવી નહિ.

પંચાંગ અને કેલેન્ડર

વિશ્વમંગલને કાર્તિક અને નવેમ્બર માસનો (આક્રોશ) અંક નવેમ્બરની પાંચમી તારીખને બદલે ઓક્ટોબરની ૩૦ મી તારીખે વહેલો રવાના કરવામાં આવશે. જેથી તે અંક આઠમોને બેસતા વર્ષ પહેલાં દીવાળી ઉપર મળી જશે. આ અંકમાં સંવત ૨૦૦૫ની સાલનું પંચાંગ તથા ભીંત ઉપર ચેદવાનું વાર-તિથિ-તારીખનું કેલેન્ડર સાથે બેટ તરીકે મોકલવામાં આવશે.

નવાં પ્રકાશનો

શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલયમાં નવાં પ્રકટ થયેલ પુસ્તકો તથા ચતુર્માસમાં અર્ધી કિંમત માટે નવાં ઉમેરા-એલાં પુસ્તકો મંગાવવાને તેનું નવું સ્વીપર તૈયાર થયેલ છે. મંગાવનારને તે વિના મૂલ્યે મોકલવામાં આવે છે. શ્રી હરિ:

વિનમ્ર નિવેદક :

મગનભાઈ ટાટાભાઈ કેસાઈ

તંત્રી: વિશ્વમંગલ

જ્ઞાન-ભક્તિનાં અત્યુત્તમ પુસ્તકો

અધ્યાત્મ વાર્તાસાગર—તત્ત્વજ્ઞાનનું આ અદિતીય પુસ્તક છે, જિજ્ઞાસુઓના વ્યવહાર પ્રશ્નો ઉપર શ્રી જ્ઞાનયોગી ચંદુલાલએ પોતાના કાન્તદર્શી વિચારો દર્શાવ્યા છે, શુદ્ધિપૂર્વક તત્ત્વશોધન કરનારાઓને આ ગ્રન્થ અતિ ઉપયોગી થશે. કિં. રૂ. ૨-૮-૦

અધ્યાત્મ ભાગવત—ભાગવતની કથાઓ બાલ રીતે આપણે જે સમજીએ છીએ તેનું આધ્યાત્મિક રહસ્ય શું છે, તેનો મનુષ્યોના જીવન સાથે કેવી રીતે સમ્બંધ છે તથા સુમધુજીને તે કેવી રીતે ઉપકારક છે તેનો આમાં સ્વામી શ્રી માધવતીર્થજીએ સ્પષ્ટ કરેલો છે. કિં. રૂ. ૨-૮-૦

મત કથા—ગાય, વૃક્ષ, સોમવાર, ધર્મરાજ, નાગચાંચમ તથા શીતળા સાતમનાં વ્રતોની કથાઓ. મૂલ્ય રૂ. ૦-૪-૦. બહારમાંથી મંગાવનારે રૂ. ૦-૫-૦ ની દીક્રીટ ખીડવી.

દુનિયાની હુન્ધાથી દૂર—દુનિયાનાં લોક-મોહથી પર થયેલ રિયતખત, જે ઇશ્વરી નિયમસૂત્રોનો અનુભવ કરી શકે છે, જીવનમાં જે ભવ્યતા લાવી શકે છે અને દુનિયાની મામાથી અલિપ્ત રહી શકે છે તેનો આમાં મહાત્મા જેમ્સજીને અનુભવસિદ્ધ ચિતાર આપ્યો છે. કિં. ૦-૧૦-૦

સજો: શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય

સલાપસ કેસરોડ—અમદાવાદ.

હિન્દનો રાષ્ટ્રધર્મ

લે. શ્રી જયનારાયણભટ્ટ
વેદાન્તશાસ્ત્રી.

હાલમાં પ્રશ્ન ઊભો થયો છે કે એક રાષ્ટ્ર તરીકે હિન્દુસ્થાનનો ધર્મ કયો ગણી શકાય? જન્મ મૃત્યુ, જ્વાન, શ્રીયામ પ્રત્યાદિ બૌદ્ધ ધર્મનાં રાષ્ટ્રો કહેવાય છે, યુરોપ અને અમેરિકાનાં રાષ્ટ્રો ખ્રિસ્તી ધર્મનાં ગણાય છે અને અફઘાનિસ્તાન, તુર્કિસ્તાન, ઇન્ડિયન વગેરે રાષ્ટ્રો ઇસ્લામ ધર્મને પોતાનો ધર્મ ગણે છે તેમ હિન્દુસ્થાન રાષ્ટ્રનો ધર્મ કયો ગણવો?

ઉપરઉપરથી જોતાં પ્રશ્ન બરાબર લાગે છે, અને ઘણા લોકો કહે પશુ છે કે બીજાં રાષ્ટ્રોને પોતાનો ધર્મ છે તેમ હિન્દને માટે પશુ એક ધર્મ નહીં કરી દેવો નેપથ્યે કે જોને હિન્દના રાષ્ટ્રધર્મ તરીકે ગણી શકાય.

પરંતુ જેઓ ધર્મના સ્વરૂપને સમજે છે તેઓને માટે આ પ્રશ્ન જ નથી રહેતો કે હિન્દનો રાષ્ટ્રધર્મ કયો? કારણ કે નો ધર્મ જુદા જુદા હોય તો જ 'કયો?' એવો પ્રશ્ન રહી શકે છે. વળી જો ધર્મો જુદા-જુદા એમ અનેક હોય તો તેમને ધર્મો કહેવા એ પશુ અપ્રાપ્ત છે. ધર્મો કદા એક બીજાથી જુદા પ્રકારના હોઈ શકતા નથી. અને જો જુદા હોય તો તે ધર્મો નથી પણ ફરિયાદો જોવા છે, માન્યતાઓના વળગાર છે, આત્મા વગરનાં જોવા છે. ધર્મનો અર્થ સામાન્યતા થાય છે. એટલે કે જે સમાન પ્રકારનો છે, જેનામાં બીજા કરતાં વિશેષતા નથી અને એને લાગે જ એ, એક જ હોઈ શકે છે.

અને ધર્મ એક હોવાથી જ તે એકતામાં ગ્રેસ છે, અબેદન-અદૈતને પ્રાપ્ત કરાવે છે. જો ધર્મો જુદાજુદા હોય તો તેમનાથી પ્રાપ્ત થતાં લાભો પશુ જુદા જુદા હોય. અને જો ધર્મથી પ્રાપ્ત કરતાં લક્ષ્યમાં પશુ જુદા-પણ-ભેદ રહે તો અદૈત સિદ્ધ થાય નહિ. અને અદૈત સિદ્ધ ન થાય તો અજ્ઞાન અથવા પૂર્ણ આનંદ પ્રાપ્ત થાય નહિ. ન્યાસુધી ભેદ રહે છે ત્યાંસુધી ભય રહે છે: ક્ષિતિવાદ વે મયં ભવતિ.

વળી જો ધર્મ છે તે નાશ પામતો નથી, તે પ્રાણીઓનાં સ્વભાવમાં મૂળથી જ છે, તેનો ત્યાગ કરી શકતો નથી તેમ તેને ધારણ કરી શકતો નથી, બદલી શકતો નથી. એક બાળક રમતા વચ્ચે બીજાં રમું હોય અને તેને કોઈ સાદા મારવા આવતો હોય તો જો હિન્દુ દશે તે તેને રસ્તા વચ્ચેથી ઉપાડી લેશે, ખ્રિસ્તી દશે તે પશુ ઉપાડી લેશે, મુસલમાન દશે, પારસી દશે, બૌદ્ધ દશે. એવ દશે કે વૈષ્ણવ-અને તે કોઈ, તે બાળકને

જવાબી લેશે. આમાં બાળકને જવાબવાની ગ્રેસ હરનાર જે વસ્તુ છે તે છે-ધર્મ. એ ધર્મ સર્વકાલમાં રહેલો છે. રહેલો હતો અને રહેવાનો છે, અને તેથી જ તે સનાતન છે, કાયમી છે, સ્થાયી છે.

આમ ધર્મ પ્રાણીઓના હૃદયમાં અનાદિ કાળથી રહેલો અને રહેવાનો પશુ છે. છતાં પ્રાણીઓ જે શરીરમાં રહેલાં છે તે શરીરો વિવિધવાસનાનાં ઘર છે. તે ઘરોમાં જ્યારે પ્રાણીઓ 'હું અને મારું' માનવા લાગે છે ત્યારે તે શરીરની હાજરો-વિવિધવાસનાઓમાં અધાર છે અને તે હાજરોને પૂરવા માટે-વિવિધવાસનાઓને પૂરવા માટે પોતાના હૃદયના અવાજને-ધર્મના અવાજને તિરસ્કારીને પશુ દામ દરવા લાગી જાય છે. જો કે વિવિધવાસનાનાં ઘર એવાં શરીરોમાં પ્રાણીઓનો પ્રવેશ થએલો હોવાથી સામાન્ય રીતે જ-સ્વાભાવિક રીતે જ વિવિધવાસનાનો નિર્વાહ કરવાનું પ્રાણીઓને માર્યે રહે છે જ. જો વિવિધવાસનાનો નિર્વાહ કરવાનો ન હોય તો સૃષ્ટિમાં વિવિધવાસનાનું કોઈ પ્રયોજન રહેતું નથી. તેથી વિવિધવાસના જે પ્રાણીઓને શરીર સાથે પ્રાપ્ત થઈ છે તે પ્રાણીઓ પાસેથી પોતાનો નિર્વાહ માગવાને અધિકારી તો છે જ, અને તો જ તે પૂર્ણ થાય છે. પરંતુ તે વિવિધવાસનાનાં ઘરોમાં 'હું' અને વિવિધવાસના પદાર્થોમાં 'મારું' માનવાથી પ્રાણીઓને વિવિધવાસનાના શરીરો પર એવા પોતાના વાસના ગદિત ધર્મમય સ્વરૂપની વિરુદ્ધિ થવા લાગે છે.

વળી આ ધર્મમય સ્વરૂપની વિરુદ્ધિથી અને શરીર અને વિવિધવાસનામાં 'હું-મારું' માનવાથી પ્રાણી પોતાના શરીરની વાસનાઓને પોષવા માટે, બીજા પ્રાણીઓએ મહેનત કરીને મેળવેલા પદાર્થોને યુક્તિ-અયુક્તિ અને ઇજા-અપદારા વગર મહેનતે મેળવી લેતાં પશુ અવકાશો નથી. આનું પરિણામ એ આવે છે કે જડ શરીર અને પદાર્થોમાં 'હું-મારું' માનતો અને તેથી કરીને ધર્મના અવાજને તિરસ્કારીને અધર્મમય પ્રયોગોથી શરીરની વાસનાઓને પોષતો જ્ય શરીરથી અને તેની વાસનાઓને પોષવાની મુલાકામીથી છુટી શકતો નથી અને વાસનામય જડ શરીરમાં અલ્પભાવ ધરવાથી ક્યો-ક્યો જડતા તરફ અધોગતિને પ્રાપ્ત થતો જાય છે.

પશુ-પક્ષીઓ કરતાં મનુષ્યોમાં જે વિશેષ પ્રકાર છે તે ધર્મનો જ છે. અને હિસક પશુઓ પશુ પોતાનાં જન્મને ખાઈ ન જતાં સંયમથી પાળા-પોષી ઉછેરે છે તેમાં ધર્મની જ અસર છે.

—છતાં આ ધર્મ સર્વ પ્રાણીઓના હૃદયમાં સનાતન કાળથી રહેલો છતાં—ને પ્રાણીઓ શરીર અને વિષયમાં બંધાઈ ગયા વગર હૃદયના નિર્મળ અવાજ તરફ સજ્જાન રહીને શરીરનો નિર્બંધ કરે છે અને તેમ કરીને શરીરના નિર્બંધ માટે કોઈ અધર્મભંગ્ય પદ્ધતિને અપનાવતા નથી, તેઓ તે રીતે ધર્મના પૂર્ણ સ્વરૂપનો અનુભવ કરે છે અને પરમ સુખરૂપ પરમ પુરુષાર્થને—જોશને પ્રાપ્ત કરે છે:

તસ્માદસક્તઃ સતતે કાર્યે કર્મ સમાચરત્

અસક્તો હ્યાચરન્ કર્મ પરમાત્નોતિ પૂરુષઃ ॥

રાગદ્વેષવિયુક્તેષુ વિષયાગ્નિદ્રિધૈશ્ચરન્ ।

આત્મવશ્યૈર્વિવેચાત્મા પ્રસાદમધિગચ્છતિ ॥

આથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે શરીર અને વિષયોમાં આસક્ત રહી ભોગો ભોગ્યે જવામાં જ ધર્મ નથી. અને તેમ કરવામાં પ્રાણીઓની ધર્મ તરફ પ્રગતિ નથી, તેમાં પશુઓ ક્યારે કોઈ વિરોધતા નથી. મનુષ્યોની વિરોધતા એ યોગ્ય-અયોગ્યનો, ધર્મ અધર્મનો વિચાર કરીને વર્તવામાં રહેલી છે. વિચાર કર્યા વગર વિષયોનો આશ ચરવામાં કે મારી-ફારીને અધર્મથી-દિસાથી ભોગો ભોગ્યવામાં કેવળ પશુતા તરફ અધોગતિ છે. આવા વર્તનમાં હૃદયના વિકાસનો અવકાશ નથી, પશુ કામ, ક્રોધ, લોભ અને મોહમાં ફૂંપવાનું છે કે જેથી મનુષ્યો મૂઠ-જઠ બને છે, પશુના તરફ જાય છે.

એટલે આ રીતે પશુતાથી બચીને જીવનનો પૂર્ણ વિકાસ મનુષ્ય જેના વડે પ્રાપ્ત કરી શકે છે તે ધર્મ છે. આ ધર્મ પોતે સાધનરૂપ હોવા સાથે સાધ્યરૂપ પશુ છે. હૃદયેશ્વરનાત્માનમ્. અર્થાત્ જે ધર્મના પ્રકરણે આપણે પશુતાથી-અધર્મથી બચવા માટે સાધન બનાવીએ છીએ, તે જ સાધન વડે આપણે તે ધર્મના પૂર્ણ પદને સાધ્યને આત્મસ્વરૂપે પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. (પ્રથમતઃ પ્રાપ્ત લક્ષ્યને અધર્મોવરંજુના મોહના રૂપમાં પ્રાપ્ત કરીએ છીએ.

આ ધર્મને પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગો અનેક વીતગગ મહાપુરુષોએ બતાવ્યા છે. તે પૈકી માર્ગો એ ધર્મો નથી પશુ ધર્મમાર્ગો છે. ધર્મ નો એક જ અનાદિ છે. માર્ગો અનેક હોઈ શકે છે, પશુ લક્ષ્ય જે સાધ્ય હોય તે તે એક જ છે કે જ્યાં સર્વ મનુષ્યો પોતાની બધી બૂલ બરેલી માન્યતાઓનો અન્ત આવતા એકરૂપે પ્રવેશ પામે છે, અગ્રેહ પામે છે. આર્યોએ જે માર્ગ બતાવ્યો છે, જે આચારનું વિધાન વેરાંએ કરેલું છે,

તે ધર્મમાર્ગને દિન્-દુધર્મ કહે છે. ધર્મને ઉપદેશોથી સમ્યક્તાને ધિરતી ધર્મ કહે છે, મદંમદે દશવિદી મર્્યા-દાઓને ઇશ્વરભક્ત ધર્મ કહે છે તેમજ સુદના બતાવેલા પૂર્ણ પદના માર્ગને બાહ્ય ધર્મ કહે છે. પશુ આ બધા એક સનાતન ધર્મને પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગો છે. જે આપણે કલકતા હોષ્ટએ અને દિલ્લી જનું હોય તેા ઇરિટ ઇન્ડિયા રેલ્વેમાં બેસતું પડે છે, મદ્રાસમાં હોષ્ટએ અને દિલ્લી જનું હોય તેા નોર્થ ઇન્ડિયા રેલ્વેમાં બેસતું પડે છે. વડોદરામાં હોષ્ટએ તેા બી. બી. એન્ડ સી. આઈ. રેલ્વેમાં બેસતું પડે છે. એટલે અમુક એક રેલ્વે એ જ સાચો માર્ગ છે એમ નથી, પશુ બધી રેલ્વેઓ કે જે દિલ્લી (લક્ષ્ય તરફ) લઈ જાય છે તે જરૂરની છે. આ માર્ગો દેશ અને કાલના ફેરફાર અનુસાર ભુદાભુદા ઉત્પન્ન થાય છે. મોહમુખ્ય મનુષ્યો આગળ જગતમાં કોઈ ક્ષણ આવીને તેમને યોગ્ય માર્ગનું દર્શન આપે છે અને તે દારા મનુષ્યો વિકાસ તરફ પ્રગતિ કરે છે. એના એ માર્ગો દંભેશ કામમાં આવતા નથી. અને આથી જ યુગેયુગે નવાનવા ક્ષણ ઉત્પન્ન થાય છે: સંમર્માન યુગેયુગે । તેથી તેતે દેશકલાનુસાર તેતે ક્ષણનો માર્ગ યોગ્ય હોય છે. પરંતુ એક જ ક્ષણનો માર્ગ સર્વકાળે સર્વ જનો માટે જરૂરનો હોઈ શકતો નથી, અથવા માલ મઈ શકતો નથી. જ્યારે મનુષ્યો બૂબે મરતા હોય તે વખતે કોઈ પેનંબર તેમને અન્ત આપવાનો ધર્મમાર્ગ બતાવે છે, અને જ્યારે માણસો તરસે મરતા હોય તે વખતે કોઈ ક્ષણ તેમને પાણી પાવાનું કહે છે. પશુ આજુસો તરસે મરતા હોય તે વખતે પૃથ્વીના ક્ષણનો અન્ત આપવાનો ધર્મમાર્ગ યોગ્ય બનતો નથી. આથી ક્ષણોએ જે જે માર્ગો બતાવ્યા છે તે માર્ગોમાં જ પૂરેપૂરો ધર્મ આવી જતો નથી. કારણ કે માર્ગોનું શરીર દેશ અને કાળના આધારે ધરાવેલું હોય છે. માર્ગો એ તેા ધર્મોવરંજુના દાખલાઓ છે. તે દાખલાઓ પ્રકટ થવા પછગનો જે આશય-હૃદય હોય છે તે ધર્મ છે. એ આશયના રહસ્યને જે પોતાના હૃદયમાં બિનારે છે અને તે અનુસાર પોતાની આગળ બીબી ધબલ પરિસ્થિતિનો તોડ કાઢે છે—આશયના જ્ઞાન-પૂર્વકના આચરણ વડે પરિસ્થિતિના દાખલા સચોટ રીતે ગણી આપે છે તે ખરો ધર્મવાન છે. કોઈએ જરૂલા ગણિતના દાખલાઓ વાઢ કરી લેવાયો ગણિત આવડી જતું નથી; પરંતુ શુધ્ધાકાર, ભાનાકાર, નિરાધિ,

બ્રાહ્મિતિ વગેરેના દાખલા ઉપરથી જે ગુણાકાર વગેરેનું રહસ્ય સમજી લે છે તે શ્રમે તે વખતે દિસાવું શકવાનો આનંદ ગુણાકાર વગેરેથી નવીનવી જાતના દાખલાઓ સંચોટ રીતે ગણી શકે છે. એટલે ધર્મના દાખલાઓનાં ખોખાં એ જ માત્ર ધર્મ નથી. તે દાખલાઓ ઉપરથી જે વિવેકી અને પવિત્ર શુદ્ધિયાળા હોંસિયાર મનુષ્યો છે તેઓ ધર્મનું રહસ્ય સમજી જાય છે, પરન્તુ જેઓ કામ-ક્રોધ-લોભના સ્વાર્થમાં મૂક બનેલા ફેક શુદ્ધિના છે તેઓ ધર્મને બદલે બીજાને શહેલા દાખલાનાં ખોખાંની જ નકલ કરતા રહે છે. પરન્તુ ધર્માનુસારી આચરણ તો પ્રત્યેક સમયે અભિનવતાભર્યું અને સૌન્દર્યમય જ હોય છે.

ધર્મનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રોના શબ્દોથી કે દાખલાઓથી પૂર્ણતઃ જાતની શકાતું નથી. ધર્મ દસ્ય નથી પણ ક્ષણ તેમજ ક્ષણનિરપેક્ષ છે. દસ્યમાત્ર નાશવન્ત છે, અને ધર્મ અવિનાશી-સનાતન છે. આથી જ દાખલા અથવા ખોખાના દસ્યરૂપને જ ધર્મ માની લેવાનું નથી. ધર્મસત્ત્વ તત્ત્વં નિહિતં ગુણવામ્. શાસ્ત્રોના શબ્દો ઉપરથી અને સત્યરૂપોનાં આચરણો ઉપરથી આપણે જેટલું અંશે કામ, ક્રોધ, લોભ અને જડ અહં-કારનું આનંદશુ તોડીએ છીએ તેટલું અંશે આપણા હૃદયમાં સનાતન કાળથી રહેલા ધર્મના સ્વરૂપનો આપણને અનુભવ થાય છે. એ સિવાય તો બધું બેંચ આગળ ભાગવત સમાન જ છે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થયું કે ધર્મને કોઈ નામ-રૂપ નથી. એ ધર્મના દાખલાઓ જેમણે દીધા છે, એ ધર્મ વિષે જેઓએ ઉપદેશ દીધા છે અને સાચો બનાવ્યાં છે તેઓનો જ કઈ ધર્મ ચર્ચા જતો નથી. તેઓએ તો ફક્ત ધર્મને સમજાવવાના ઉદ્દેશથી ઉપદેશ દીધા છે, આચરણો દર્શાવ્યાં છે. ઈસુ, મહંમદ, બુદ્ધ વગેરેના જન્મ પહેલાં ધર્મ નહોતો એવું નથી. તેથી ખ્રિસ્તી ધર્મ જ ધર્મ છે અને બીજા અધર્મ છે, ઇસ્લામ ધર્મ જ ધર્મ છે અને બીજા અધર્મ છે, હિન્દુ ધર્મ જ ધર્મ છે અને બીજા અધર્મ છે, વગેરેના અનુદ્ધ જ ધર્મ સાચો અને બીજા ખોટા એવું નથી. જે લોકો આપું સમજે છે. તેઓ ફક્ત તેને પેગંબર કહેલા ધર્મના ખોખાને જ ભુલે છે, તેના આચરણને સમજતા

નથી. અને ખોખાં ભુલ ભુલ આધારનાં હોવાથી ખોખાંની રૂઢિઓમાં જ ધર્મોષ બનેલા લોકો ધર્મને નામે એકબીજાના અનુયાયીઓ વચ્ચે લોહી વહેવડાવે છે. 'પરન્તુ' જે લોકો ખોખાને જ ન જોતાં પેગંબરોના આચરણને સમજવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેઓને બધામાં પ્રાધિમાત્રનું કલ્યાણ કરનાર એક જ ધર્મનાં દર્શન થાય છે. અને આમ આચરણને સમજનાર કાંઈતેય પોતાને માટે ધર્માન્તરનો પ્રયત્ન રહેતો નથી.

વળી કોઈ પણ પેગંબરે કે ધર્માચાર્યે એમ કહ્યું નથી કે હું જાતાં છું તે જ અને તેટલો જ ધર્મ છે અને તે ધર્મનું આ નામ છે. દરેક આચાર્યેએ એક જ સામાન્ય ધર્મનો પોતપોતાના સમયના પ્રશ્નોનાસાર ઉપદેશ કરેલો છે. અને તે તે સમયની પ્રજાને તે ઉપદેશ સાચો લાગવાથી તેણે તેને ગ્રહણ કર્યો છે. ધર્મુએ કરેલા ધર્મોપદેશને લોકોએ ખ્રિસ્તી નામ આપ્યું અને મહંમદે કરેલા ઉપદેશને ઇસ્લામ નામ આપ્યું તેથી કઈ ધર્મ અલગ જતો નથી. તે ધર્મના ખોખાનાં નામ છે, કે જેના ઉપરથી મનુષ્યો ધર્મના આચરણને સમજી શકે છે, ધર્મના તત્ત્વનો અનુભવ કરી શકે છે. માટે જેઓ માત્ર નામરૂપના ખોખામાં જ રાજવાસ છે તેઓને જ ધર્મનું નામ પાડવાનો આશય રહે છે, અને ધર્મને નામે ધર્મ-ખતા પેલી બીજા-માનવ બંધુઓ સાથે વૈર-વિરોધ અને રક્તપાતનાં કારણો જોઈ શકે છે. કોઈ પણ પેગંબરે કે રાષ્ટ્રકારે ધર્મનું નામ આપ્યું નથી પરન્તુ અનુયાયીઓએ પેગંબરના ઉપદેશ સાથે તેનું નામ જેડી દીધું હોય છે. છતાં આપણે જાણીએ કે આવાં નામોને લીધે ય લોકો આચરણને જૂલી ધર્મ-ખતામાં ફસાઈ જાય છે ને ધર્મના હેતુને નષ્ટ કરે છે. આથી જ રાષ્ટ્રકારોએ ધર્મનું કોઈ નામ આપ્યું નથી. તો ભારતના લોકોને તેમના દેશ માટે ધર્મનું કોઈ નામ રાખવાની જરૂર નથી. જે વિશ્વવ્યાપી અનાદિ-સનાતન ધર્મ છે, તે જ આચરણ ધર્મને, ભારત-વાસીઓ નામરૂપમાં બંધાયા વગર અનુસરે તે જ શ્રેય રહી શકે. અર્થિક એ વાદ રાખ્યું નોંધીએ કે 'સનાતન' એ કોઈ નામ કે સંવા નથી, તેમ જ ધર્મસામાન્યત્વનો વ્યવર્તન નથી. 'સનાતન' એ ધર્મનું સ્વરૂપલક્ષણ છે. 'સનાતન ધર્મ' શબ્દોના અર્થ એવો થાય છે કે 'જે ધર્મ છે તે સનાતન છે-અવિનાશી છે.' ❧

પૃથ્વી ઉપર જીવન ધારણ કરતાં પ્રાણીઓ પશુઓ, પક્ષીઓ, જીવજંતુઓ એવા એવા રાખેદારી ઝાળખાણ છે, પરંતુ મનુષ્ય પ્રાણી માનવ કહેવાય છે. મનુષ્ય પ્રાણી માનવ એટલા માટે કહેવાય છે કે તેની પાસે સર્વ પ્રાણીઓ કરતાં ઉત્તમ પ્રકારનું મન છે. બીજાં પ્રાણીઓ શરીર અને ઇન્દ્રિયોના આહાર-નિદ્રા-ભય-મૈથુન વગેરે બોગેને આધીન છે અને તેમાં કુપ્રેરણા હોઇ કેવળ દૈવતા-અદૃશની લાકડીથી કંકાય છે. જ્યારે મનુષ્ય પ્રાણી વિશિષ્ટ પ્રકારનું મન ધરાવતો હોઇ શરીર અને ઇન્દ્રિયોને પોતાને આધીન-વશ વર્તાવી શકે છે. સારા-ખોટાનો વિવેક કરી શકે છે. તેના મનમાં હિત-આહિતનો વિવેક કરનારી શક્તિ હોય છે.

આવો મનુષ્ય જીવ અનેક પ્રકારની પશુપક્ષીઓની ચોનિઓમાં અચકાતો ભોગવાસનાનાં કંઠમાં ફળ ચાખવાથી તેના પાચક મનમાં કંઈક પ્રકાશ થતાં માનવતામાં આવ્યો હોય છે. હવે તે કેવળ પોતાના જ સ્વાર્થો પેટને ચારો આપવાનું છોડી કુટુંબજાવનાને ધારણ કરી પોતાના કુટુંબીઓને પોષે છે. તેના મનમાં વધુ વિકાસ જતા પ્રસરતી જાય છે અને તે સમાજહિતનાં, દેશ-હિતનાં તેમજ વિષદિતનાં કાર્યો કરવાને પણ પ્રેરાય છે. આમ જેમ જેમ તેના મનનો વિકાસ વધતો જાય છે તેમ તેમ તે પોતાના પેટપૂરતા સ્વાર્થથી ઉપર આવતો જાય છે અને સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે આત્મભાવના વિસ્તારતો સર્વના હિતકર્મમાં રત રહી છેવટે શરીરની, સર્વ પાશની ભોગવાસનાઓથી મુક્ત થઈ પૂર્ણમાનવ-જીવ-માંથી શિવ બને છે.

જે શિવતત્ત્વ સર્જિત કલ્યાણ કરવાનું પોતાનું કર્મ નિરંતર ચલાવ્યા કરે છે અને પોતે કર્યો પણ ઉપભોગ નથી કરતું, તે શિવતત્ત્વ સાથે તે પૂર્ણમાનવ એકરૂપતાને પામે છે; તેનાથી તે જુદો રહેતો નથી. અહિં કોઈએ એમ સમજવાનું નથી કે તે પૂર્ણ શક્તિ માનવ પણ ઇશ્વરની સાથે-શિવતત્ત્વની સાથે રહી સર્જિત કલ્યાણ કરવામાં મદદગાર બને છે. કારણ કે ઇશ્વરનું કામ કોઈની મદદથી ચાલતું નથી; ઇશ્વરને કોઈ મદદગારની જરૂર નથી, માત્ર જે માનવ પૂર્ણ માનવ બન્યો હોય છે તેનો પોતાની શક્તિ અંકાર રહેતો નથી અને ઇશ્વરની ક્રિયાઓ જ તેને પોતાની ક્રિયાઓ જણાય છે. ઇશ્વર જે કરે છે તેમાં જ તેને ન્યાય લાગશે, ઇશ્વરના સૂરમાં જ તેનો સૂર વાજશે અને તેના અંકારનું તરંગ સરખું અદ્ય અસ્તિત્વ સમુદ્રના રૂપમાં ફેરવાઈ જશે.

પરંતુ પૂર્ણમાનવ થવાના આવા સરળ રીતે બતાવાયેલા માર્ગમાં ભયરથાતો ધણું છે. ભોગવાસનાને છોડવી એ કંઈ નાનું-સનું કામ નથી. પશુ-પક્ષીઓને તો પાંચ ઇન્દ્રિયોની જ ભોગવાસના હોય છે, પરંતુ આ મનુષ્ય યજ્ઞેલાં પ્રાણીઓને તો અનેક પ્રકારની નવી નવી વાસનાઓ જગતમાં ઊભી થાય છે. જેટલું પશુની ભોગવાસનામાંથી છૂટતું સહેલું છે તેટલું મનુષ્યની ભોગવાસનામાંથી છૂટતું સહેલું નથી. મનુષ્યને કોર્તેની વાસના હોય છે, મૂડી એકી કરવાની વાસના હોય છે, જંગલાં બંધાવવાની વાસના હોય છે, ગાડી-ધોડાં વાડી-વણકા, સમાજમાં આગળ પડતાં થવું, સારા કેખાનું આવા પ્રકારની અનેક વાસનાઓ માનવને ઉત્પન્ન થાય છે કે જે પશુઓને હોતી નથી. અને તે અન્યાયી રીતે પૂરી કરવા જતાં મનુષ્ય તેમાં જ બંધાઈ જાય છે, કોડીની કિંમતનો બની જાય છે, અને ઉલટી અધોઃગતિને પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

આમાંથી છૂટવાનો એક જ સરળ ઉપાય છે કે, મનુષ્યે પોતાના શરીર અને અંકારની વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો. ઇશ્વર જેમ અનેક પ્રકારના સ્વાદિષ્ટ અને સૌન્દર્યવાળા પદાર્થોને, જીવો માટે ઉત્પન્ન કરે છે અને પોતે જરા પણ ખાતો કે ભોગવવાની ઇચ્છા રાખતો નથી અને પોતાના ભૌતિક શરીર વડે જીવોનું હિત કરવાના કર્તવ્ય કર્મમાં લાગ્યો રહે છે:-સૂર્યચંદ્ર ઊગાડે છે, વરસાદ વરસાવે છે, ધનધાન્ય ઉત્પન્ન કરે છે અને પ્રાણીઓને જીવનશક્તિ આપે છે અને તેમ કરવા છતાં જરા પણ અભિમાન ધરતો નથી, વખાણની ઈચ્છા રાખતો નથી અને એકસરખો નિર્લેપ રહેતો આખા જગતનું કામ કર્યું જાય છે, તેમ મનુષ્યે પણ પોતાના અંકારોને યંત્ર કરી કંકાર રહિત થઈ પોતાના શરીર વડે કેવળ મનુષ્યોના હિતની એકનિશાથી, કર્તવ્ય કર્મ, કરવું જોઈએ. અને આમ કરતાં વાસનાના ભોગમાં જે અધકારમય-તૃષ્ણામય સુખ છે તેના કરતાં વાસનાના ત્યાગપૂર્વકના કર્તવ્ય કર્મમાં જે સન્તોષમય સાત્ત્વિક આત્મલક્ષિ છે તેનો અનુભવ થવા લાગશે અને છેવટે તે નિર્માયિત અખંડ સ્વાભાવિક સુખમાં જીવમાંથી શિવ થઈ રિયત થશે.

સ્વાર્થ, ભોગવાસના અને સંકુચિતતામાંથી છૂટી કર્તવ્ય કર્મ કરતાં પરમાર્થભાવના, ભોગવાસના ઉપર વેરાગ્ય અને ભયતા ધારણ કરી જીવનમાંથી શિવ થવું એ જ સર્વ માનવોનું પરમ કર્તવ્ય છે. વજ્ર.

અકિતનું તેજ

(૨)

[ચતુર્થ પૃષ્ઠ ૧૬ થી ચાલુ].

પ્રાચીન કાળમાં રાજ્ય કરતાં અકિતની કિંમત માણસોને વધારે હતી. એ એમ બતાવે છે કે તે વખતે સત્વગુણી માણસો વધારે પ્રમાણમાં આપણી પૃથ્વી ઉપર હતાં. હાલના કાળમાં અકિત કરતાં રાજ્યની કિંમત માણસોને વધારે લાગે છે તેનું કારણ એ છે કે હાલના કાળમાં રજેગુણી અને તમોગુણી માણસો વધારે પ્રમાણમાં છે. તેઓને વિષયબોજ ગમે છે, તેથી વસ્તી વધી ગઈ છે, વળી તેમને એમ લાગે છે કે ત્યાં ખાવાપીવાનું સુખથી અને સહેલાઈથી મળતું નથી ત્યાં અકિત શી રીતે ચર્ષ કરે. લશ્કર બધા દેશોમાં ખેડા સુખની કિંમત વધી ગઈ છે અને સંસ્થાની શોષણી ઉદ્ધિમેના સુખને વધારે ઉત્તેજન મળેલ છે. તેના એક ઉગાધ માત્ર સાચી ફેગવણીમાં રહેલો છે. એમ આર્થિક ઉત્થિતિ મટિ ૫ કે ૧૦ વર્ષની યોજના કરવામાં આવે છે તેમ નૈતિક ઉત્થિતિ મટિ ૫૫ ૫ વર્ષની યોજના કરવાની જરૂર છે. લક્ષી પછી સુલેખના કરાગનામાં ધણી ધાવ છે પણ એ કારણ પાળવા નોખે એટલી નીતિ પણ રહી નથી. તેનું કારણ એ છે કે લોકોને ખજર નથી કે સુખ કેટલા પ્રકારના છે અને સાચું સુખ શેમાં છે. મોલો અને કરખાનાંઓ વધારવાથી પણ કાપડ અને ખેડાકા પૂરાં થતાં નથી કારણ કે પ્રસી વધતી નબ છે અને સ્વાર્થ વધતો નબ છે. આપણા જીવન સાથે મુરલીમ ધમની માઠ સંબંધ થયો છે. એ ધર્મમાં અમુક કાલ છે પણ તેની પાછળ તત્ત્વવાન બધુલું નથી. જીવ બહારૂં ચર્ષ કરે એ વાત તેમના ધર્મમાં સંબળાતી નથી. વળી એ ધર્મવાળા પોતાની સાચી દીકા પણ સહન કરી શકતા નથી. કિમ્બજન ધર્મમાં પણ તત્ત્વવાન નથી.

જતાં એ લોકો વ્યાજબી દીકા સહન કરી શકે છે. કેટલાક સારા વાદાનો પણ રહે છે કે તેમના સરકાર

બજારમાં નબ છે પણ મુરલીમ ધર્મવાળા એ ખાખત કબુલ કરતા નથી. પશ્ચિમના ધર્મવાળા દેશના અભિ- માનને ધર્મ માનવા લાગ્યા છે. પણ ખરો ધર્મ એ છે કે જે બધા પ્રકારનું અભિમાન છોડાવે છે. ધણીને તેના થતું ગમે છે અને તેનાપણું અભિમાનથી આવે છે. ત્યાં કુરમનાવટ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં તેના સરકાર લખી વખત રહે છે. જે ઈર્નિદાસ વિદ્યાર્થીઓને શીખ- વવામાં આવે છે તેમાં હમેશાં દુરમન દેશની નિદા જ બરેલી દેવ છે, તેમાં સત્ત્વ મેળું નથી. તેથી વિદ્યાર્થીઓ અસત્ત્વ શીખે છે. રાજ્યોની લગાઈના કિતિદાસને જાલે નીતિ અને સરકારના કિતિદાસની વધારે જરૂર છે. માણસ જાતમાંથી અજાન કારણ બહુ મુશ્કેલ છે. અજાનમાંથી અનેક જાતની વાસનાઓ નીકળે છે અને એવી વાસનાવાળા ધણી દુર્વાસા માણસજાતને હાલમાં દેરાન કરવા નીકળે છે. એવા એક દુર્વાસાની વાત અખરીબની કથામાં મુકેલવજી પરીક્ષિત રાગને કહે છે.

એક વખત અખરીબ રાજ્યએ પોતાની રાણી સહિત એક વર્ષપર્વત દાસીયત કારણ કરવાનો નિયમ લીધો. મતની સમાપ્તિ થતાં કાર્તિક રાસમાં વજુ રાત્રિ સુધી ઉપવાસ કરીને તેઓએ શ્રી યમુનાજીમાં સ્નાન કર્યું. અને મધુબનમાં શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરી. પછી બાહ્યલોને સત્કાર કર્યો, તેમને સ્વાદિષ્ટ ભોજન કરાવ્યું અને ધણી ગમી ભેટ આપી. પછી રાજ્યએ પારણ કરવાની તૈયારી કરી તે વખતે દુર્વાસા મુનિ તેના અર્થિધ થયા. રાજ્યએ તે મુનિની પૂજા કરી અને તેમને પ્રણામ કરીને ભોજન લેવાની વિનંતી કરી. દુર્વા- સાએ તેમની માગણી સ્વીકારી અને પોતે યમુનાજીમાં સ્નાન કરવા માટે ગયા. હવે પાછળ દાસીયતે આવે અરધું મુદ્દત આજી રહ્યું. તે વખતે નિયમ પ્રમાણે અખરીબે પારણ કરી લેવું નોખે, પણ દુર્વાસા મુનિ

સ્તાન કરીને પાછા આવ્યા નહોતા તેથી એ ધર્મ-
સંકટમાં શો ઉપાય લેવો તે માટે રાજા અમ્મરીયે
બ્રાહ્મણોને પૂછ્યું. તેણે બ્રાહ્મણોને કહ્યું કે: “કેવળ જળ-
પાન કરી લેવું એ ભોજન કરવું અને ન કરવું એની
સમાન છે એમ યતિમાં કહેલ છે તેથી હું માત્ર જળ-
પાનથી પારણું કરી લઉં છું.” એવો વિચાર કરી રાજાએ
અમ્મરીય માત્ર જળપીને મનમાં ભગવાન અન્યુતનું
ચિંતન કરી દુર્વાસાજીની રાહ ભેટા. એટલામાં
દુર્વાસાજી પોતાના સ્નાન વગેરે કર્યાંથી નિરત થઈ,
યમુનાજીથી પાછા આવ્યા. તે વખતે તેમને બહુ જીખ
લાગી હતી અને જ્યારે તેમણે જળપું કે રાત્રીએ મારા
વગર ભોજન કરી લીધું ત્યારે તેમનું શરીર કોષધી બાપી
થયું, તેમનું મુખ વિકરાળ થઈ થયું અને તેમણે કહ્યું કે:
“જ્યારે, કાકિત્થી શન્ય પોતાને મોટા માતવાવાળા આ
રાજાનો અન્નાય તો જુઓ, મને અતિથિરૂપે આવ-
કાર આપ્યા છતાં મારી ગેરહાજરીમાં આવે ભોજન
કરી લેવામાં થયે અત્યંત નહિ, હવે હું તેને તરત
તેના કોષધનું કળ ચખાડું છું.” એમ કહી કોષધી જળ-
તરા થતાં દુર્વાસાજી પોતાની એકે જગા ઉપેડી અને
તેમાંથી અમ્મરીયને મારવા માટે પ્રલય કાળના અગ્નિની
સમાન એકે પ્રયણ કરતા ઉત્પત્ત કરી. એવી કૃત્ય
કામમાં ખડ્ગ લઈ અમ્મરીય રાજા તરફ ધસી આવી,
પણ રાજા અમ્મરીય પોતાના સ્થાનથી જરા પણ
ડબ્બા નહિ. કારણ કે ભગવાને પોતાના શક્તિની રક્ષાને
માટે પહેલેથી જ સુદર્શનચક્ર રાખ્યું હતું. તે ચક્રે
આવીને તે કૃત્તને બાળી નાખી. સમ્યક્ દર્શન પ્રાપ્ત
થાય સારે કર્મ જાણી જાય છે. દુર્વાસા પોતાનો પ્રયાસ
નિષ્ફળ ગયો દેખીને અને સુદર્શનચક્રને પોતાની તરફ
આવડું દેખીને પોતાના પ્રાણ બચાવા માટે દેશ દિશામાં
દોડવા લાગ્યા. જેમ સર્પની પછવાડે કાવળજી દોડે
તેમ દુર્વાસાની પછવાડે સુદર્શનચક્ર દોડવા લાગ્યું.

દુર્વાસા એ કોષધનું સ્વરૂપ છે. ધણા માણસો કહે
છે કે કોષ જીતવો બહુ અઘરા છે. તેમને માટે સુદર્શન
અથવા સમ્યક્ દર્શન કેળવવું એ ખાસ જરૂરનું છે.
અ. આંધીજીએ એવું દર્શન કેળવ્યું હતું તેથી અગ્નિજોત
કોષ વેગળા ઉપર કાંઈ અસર કરી શક્યો નહિ. અમ્મ-
રીય રાજાની ભગવાનની શક્તિને ધીમે તેનામાં

સમ્યક્ દર્શન કામ્ય રહેતું હતું. ધણા રાગીની વચમાં
રહી વેરાવળ કેળવવો એ અઘરું કામ છે. રેલવાકે એમ
લાગે છે કે જે માણસો નકામા છે અને નિર્દોષને મારે
છે તેમને ભગવાન કેમ જીવવા દે છે? સર્પ, વાઘ,
ઝેરી જંતુઓ અને હુલ્લડપોરો એ કોઈ સમાજનું
કલું કરતા નથી છતાં ભગવાનની સહિષ્ણુતા નિર્ભય
કર્તા કરે છે. તેનો એક જવાબ એ છે કે રેલવાકે
ભગવાન તરફ વળવાની ઇચ્છા થાય છે, પણ એ બધાની
સાધન આગળથી નક્કી થયા નથી. તેથી દરેકને પોતાનું
સાધન બરાબર લાગે છે. અમ્મરીયને એક સાધન ઠીક
લાગતું હતું. દુર્વાસાને બીજું ઠીક લાગતું હતું. મ.
ગાંધીજીને ત્રીજું ઠીક લાગતું હતું, મુસલમાનોને ચોથું
ઠીક લાગતું હતું. સાધનમાં ફેર પડી જાય છે અને
તેથી ઝગડા થાય છે. મુસલમાનો મરજીમાં નિમાજ
પઠતા હોય ત્યારે હિંદુઓ ત્યાંથી ધાર્મિક સરઘસનો
અવાજ કરે તો અને સાધન ભગવદ્ પ્રાપ્તિના હોવા
છતાં તેમાંથી હુલ્લડ થાય છે. તેથી ધર્મ એવો ભેદજી
કે તેમાં શરૂઆતે પ્રમાણે ચોક્કસ ફેરફાર થઈ શકે. મુસલમાન
ધર્મમાં એવું નથી. તેઓ કુરાનને વળગી રહે છે. હિંદુઓનાં
શાસ્ત્રો એવાં છે કે જેમ જેમ માણસ આગળ વધે
તેમ તેમ જુના કાલકામાંથી તે છૂટતો જાય છે અને
નવા કાલકા નીચે આવતો જાય છે. જેને પૂર્ણ સમ્યક્
દર્શન પ્રાપ્ત થાય છે તે રાત્રીની ખટપટના દૈત્યોમાં
પડી શકતો નથી. તેનામાં નડું ચેતન આવે છે. તે
ચેતન કહે તેમ તેને કરવું પડે છે. રાત્રીની ખટપટમાં
ઉત્તમ ચેતન્ય પ્રગટ થઈ નથી. તેમાં માણસની જીવિ
જેમ સજાડે તેમ કરવું પડે છે. એ જીવિ પોતે પોતાની
બલ ભેદ શકતી નથી.

દુર્વાસા આમશ, પૃથ્વી, સમુદ્ર, સમગ્ર પૃથ્વી સોઠે અને
સ્વર્ગમાં ગયા પણ બધી જગ્યાએ તેમનાથી સહન ન
થાય તેવું સુદર્શન ચક્ર તેમની પાછળ લાગ્યું હતું.
જ્યારે એમની રક્ષા કરનાર કોઈ ન મળ્યું ત્યારે તે
જગ્ગાજીની પાસે આવ્યા અને કહ્યું કે “હે વિધાતા
આ વિષય ભગવાનના તેજની આપ મારી રક્ષા કરો”

જગ્ગાજીએ કહ્યું જ્યારે એ પરાઈનો સમય થશે
અને ભગવાનની હાથનો અંત થશે ત્યારે જન્મતો

બાળનાર ધણસ્વરૂપ શ્રી હોરની હાટમાત્રથી સંપૂર્ણ વિષ સંક્રિત માફ આ સ્થાન પણ લય પામશે. જેના નિષ્કર્ષમાં હું. મહાદેવજી, દસ અને બુધ વગેરે પ્રત્યક્ષિ છીએ અને ભૂતેશ્વર અને દેવશુભ જેની આરાને માથે ચઢાવી લોકાકલતમાં તત્પર ગદીએ છીએ તે વિષ્ણુ ભગવાનના ભક્તનો દ્રોહ કરનારનો રહ્યા કરવા અને સમર્થ નથી.

પછી દુર્વાસા લાંબીનીટણા દેસાસવાથી મહાદેવજીના દારણમાં જના મહાદેવજીએ કહ્યું કે "ને જરમાત્રાની અંદર અમારા જેવા દભારે લોકપાલ ભટક્યા કરે છે એવા અનેક ઘણાં જેની અંદર ઉપલ શાય છે અને લય પામે છે તેના આથી ઘણા કરવામાં જામે સમર્થ નથી. અને પણ માયામાં છીએ. તેમનું જાન અમારે માટે અસંભ છે. માટે તમે શ્રીકરિને દારણે ભજો. શ્રીકરિ અવસ્થ તમારું દેસાણ કરશે.

એવટ દુર્વાસા નિરાશ થઈ ભગવાનના વંકુદેમાં મથા લાં શ્રી લક્ષ્મીપતિ લક્ષ્મીજી સંક્રિત નિરાભમાન હતા. લાં દુર્વાસા ભગવાનના ચરણમાં પડ્યા અને કહ્યું: "હે અમ્યુત! હે અનન્ત, હે ભક્તપ્રિય, હું કે ને અપરાધી હું તેને બચાવો." આપનો પ્રભાવ ભવળ વશર મેં આપના ભક્તનો અપરાધ કર્યો છે. આપ મને એ અપરાધથી છોડાવો, દારણ કે આપના નામ-ચરણથી નારણી જીવ પણ મુક્ત થાય છે.

શ્રી ભગવાને કહ્યું કે:-

અહં મત્તપરામોનો જાલતંત્ર દ્વ દ્વજ ।

સાવુર્મિસ્તદ્દયો મર્કમજનપ્રિય: ॥

(૬-૪-૬૪)

અર્થ-હે પારશુ, હું અસ્વતંત્રની માફ ભક્તોને આધીન છું. સાધુ ભક્તોએ મારા હૃદય ઉપર અધિશર કરી લીધી છે અને હું એ ભક્તોને અત્યંત પ્રિય છું.

નાદમાનમાશાસે મસ્તકે: સાવુર્મિભિના ।

ધ્રિયં ચાવ્યન્તિકી પ્રભુચેર્પાગતિરહં પરા ॥

(૬-૪-૬૪)

અર્થ-જેને હું એકમાત્ર જરમ આજીવ છું આવા સાધુવચ્ચવાળા ભક્તોને છોડીને મારો આત્મા તમા

અનપાત્રની લક્ષ્મી પશું અને પ્રિયલાગતી નથી.

યે દારાગારુ ગતાપ્રાણાન્દિતમિમે પરમ ।

દિત્વા માં શરણં યાતાઃ કયં લાંસ્ય. પ્રમુસદે ॥

(૬-૪-૬૫)

અર્થ-જો પોતાની શ્રી, પુત્ર, ધર, જરમ પ્રિય પ્રાણ, ધન, આ લોક અને જરલોને છોડી મારા શરણમાં આવેલ છે, એવા ભક્તજનોને હું કેવી રીતે છોડી શકું.

મયિ નિર્વદહદયાઃ સાપવઃ મમતર્શનાઃ ।

વરો સુવર્તિ માં મક્કયાં સમ્ભવઃ સપતિં યયા ॥

(૬-૪-૬૬)

અર્થ-જો પ્રભાવે પતિવ્રતા શ્રી પોતાના સાધુ સ્વભાવ-વાળા પતિને વશ કરી લે છે તે પ્રભાવે જેને મારામાં લાય જરાવેલું છે એવા સમર્થ સાધુ પુરુષ મને પોતાને આધીન કરી લે છે.

યત્સેવયા પ્રતીતે ન સત્લોચ્યાન્દિચતુષ્પન્ ॥

નેષ્ટાન્તિ સેવયા પૂર્ણાઃ કુતોડ્યન્કાન્દિદુનમ્ ॥

(૬-૪-૬૭)

અર્થ-મારા અનન્ત ભક્ત મારી મેવાથી આપના જામ ગદી એ સેવાના પ્રભાવથી જ પ્રાપ્ત થવાના સાયોજન, સાધુ, સાધિ અને સાધુના નામની ચાર પ્રકારની મુક્તિની પણ કમ્પા કરતા નથી. તો કાલકમ્પી નદે સવાવાળા બોળ બોલેની તો વાત જ લાં કરતી ।

ભક્ત લેશિ મુક્તિ મારતા નથી પણ કાલિત માગે છે. તેનું દારણ એ છે કે તેના માથામાં-ભગવાનમાં હૃદય જેડી દે છે અને ભક્ત અભિન્ન કાલે જુએ છે. ચાની પુરેથી મુક્તિ માગે છે, તેમાં આત્મા તો મુક્ત છે તેથી આત્માને મુક્ત કરવાનો નથી પણ કલિપત અવ-રણની મુક્તિ માગે છે. ભક્તોને ભગવાન સાથે હૃદયથી સંબંધ રહે છે. તેનું સ્વરૂપ કલે કલે છે:-

સાવયો દ્વયં મયં સાવૂં દ્વયં લહન. ।

સદ્મયે ન જાનન્તિ નાદં તેમ્નો મનાપિ ॥

(૬-૪-૬૮)

અર્થ-એ સાધુ પુરુષ સાક્ષાત મારું હૃદય છે અને હું એ સાધુ જતોનું હૃદય છું, કારણ કે તે મારા સિવાય બીજા કોઈ વસ્તુને પ્રિય સમજતા નથી અને મને તેના સિવાય બીજા કોઈ વસ્તુ પ્રિય નથી.

માટે હવે હે વિપ્ર ! હું તમને એક ઉપાય બતાવું છું. જેના ઉપર કૃત્યાનો પ્રયોગ કરવાથી તમને આ વિપરીત કૃણ આપનાર અભિચાર પ્રાપ્ત થયેલ છે તે ભક્ત અમ્બરીષની પાસે જાવો, કારણ કે નિરપરાધ સાધુ-પુરુષો ઉપર કરેલા પ્રયોગ, પ્રયોગ કરનારનું જ અદિત કરે છે. તપ અને વિદ્યા એ બંને બ્રાહ્મણોનું કલ્યાણ કરનાર છે. એ જ અન્યાય કરનાર બ્રાહ્મણને વિપરીત કૃણ આપે છે, માટે તમે અમ્બરીષની પાસે જઈ તેની કૃપા માગો. તેનાથી તમને શાંતિ થશે.

આ ઉપરેમાં ભગવાને ભક્તોનો મહિમા ગાયો છે. આટલી બધી ભક્તોની કીર્તિ હોવા છતાં ઘણા માણસોને ભક્તિ ગમતી નથી એ શોચનીય છે. ભક્તો ભગવાન સિવાય બીજું કોઈ તોતા નથી તેથી તેમની દૃષ્ટિમાં શરીર-મભાવ રહે છે. તેને જ સુદર્શન અથવા સમ્પ્રદર્શન કહે છે. દુર્વાસાથી વાસનાવાળા માણસો ભક્તોની દૃષ્ટિ સદૃશ કરી શકતા નથી. ક્રમ અને કોઈને રૂપ નથી છતાં કમીની આંખમાં ક્રમ અને કોઈની આંખમાં કોષ જણાઈ આવે છે. તેથી જ રીતે આત્માને રૂપ નથી છતાં નિરાવાળા ભક્ત પુરુષોની આંખમાં ભગવાનના તેજની ઝીણી યદ રહે છે. તેમાં દર્શન અથવા દૃષ્ટિ ઉપર ઘણો આધાર છે. આપણે જેવી દૃષ્ટિથી જગતને જોઈએ છીએ તેવી આપણી આંખ બની નવે છે. તોગ્રાણી માણસની આંખ જુદા પ્રકારની હોય છે, રત્નોગ્રાણીની જુદા પ્રકારની હોય છે, સત્યગ્રાણી માણસની આંખમાં ફેફસા હોય છે. જેઓ બધે પરમાત્માને જુએ છે તેમની આંખો પશુ જુદા પ્રકારની હોય છે. શુક્ર-દેવજની આંખો એવી નિરાવાળી હતી કે તેમને જોઈને જે સ્ત્રીઓ નમન-અવરથામાં નહાતી હતી તેમણે કષ્ટાં પશુ પડેલાં નહિ.

આંધ્રી સાધુની દૃષ્ટિમાં બીજા દેખાય છે ત્યાં-સુધી સમગ્ર દર્શનવાળી દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થતી નથી. સાધુ-રણ માણસો વિષયો જોઈને આંખ બંધાવી નાખે છે.

તેથી દૃષ્ટિ સુધારવા માટે કેટલાક માણસો મંદિર ભગવાનની દર્શન કરવા માટે જાય છે. ઉપનિષદોમાં કોઈ જગ્યાએ શાંતિપાઠમાં એવી પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે કે “હે પ્રભુ ! અમારા જ્ઞાન એવા કરો કે જેથી અમારું કલ્યાણ થાય એવું જ અને સાંભળીએ, અમારી આંખો એવી કરો કે જેથી અમારું કલ્યાણ થાય એવું જ. આંખથી દેખાય.”

ભક્ત અમ્બરીષની આંખમાં સુદર્શન હતું. તે દુર્વાસા સહન કરી શક્યા નહિ. છેવટે તેની કીર્તિને માટે ભગવાને તેમને અમ્બરીષની પાસે પાછા મોકલ્યા. દુર્વાસાએ અમ્બરીષની પાસે પાછા આવેને તેમના ચરણ પકડ્યા. રાજા અમ્બરીષને તેથી લલ્લમ આવી અને કરુણાથી અત્યંત દ્રવીભૂત થઈ એ સુદર્શનથી ભગવાનના ચક્ષુની નીચે પ્રમાણે સ્મૃતિ કરવા લાખાન-

ત્વમર્મમગ્ન્યાન્વૃત્યેત્વં સોમો ય્યોતિષાં પતિઃ ।

ત્વમાપસ્યં ક્ષિતિષ્યોમ વાયુમગ્નિદ્વિયાણિ ચ ॥

(૬-૫-૩)

અર્થ-હે સુદર્શન ! તમે અગ્નિ છો. તમે ભગવાન સૂર્ય છો. તમે નક્ષત્રનાથ ચન્દ્રમા છો અને તમે જ જળ, પૃથ્વી, આકાશ, વાયુ, તન્માના અને સંપૂર્ણ ઇન્દ્રિયો છો.

ત્વં ધર્મસ્ત્વૃત્તે સત્યં ત્વં યજ્ઞાઽધિભ્યજ્ઞસુકુ ।

ત્વં લોકપાલ. સર્વેભા ત્વં તેજઃ પૌરુષં પરમ્ ॥

(૬-૫-૪)

અર્થ-તમે ધર્મ છો, ઝડત અને સત્ય છો, તમે યજ્ઞ છો તથા સંપૂર્ણ ધર્મોના ભોક્તા ધર્મપુરુષ છો, તમે બધા લોકોના રક્ષક અને સર્વેવરુષ છો તથા પરમ પુરુષ નારાયણનું ઉત્કૃષ્ટ તે જ છો.

ત્વં તેજસા ધર્મમયેન સંદતં

તમઃ પ્રકાશથ ધૃતો મહાત્મામાર્ ।

દુરત્યયસ્તે મહિમા ગિરાં પતે

ત્વદ્વપમેતંસદસત્પરામ્ ॥

(૬-૫-૫)

અર્થ—તમારા ધર્મમય તેજથી મહાપુરુષોનું અધ્યાન નજ થાય છે, તમે સૂર્ય વગેરે તેજને પારણ કરી રાખેલ છે, તમારા મહિમાનો અંત મળતો અત્યંત કંડેલ છે, આ કાર્યકારણાત્મક સંપૂર્ણ ચરાચર જગત તમારે જ સ્વરૂપ છે.

ભગવાનનું હૃદયીયાર સુદર્શન ચક્ર છે. બકતોનું રક્ષણ કરનાર પણ સુદર્શન ચક્ર છે. એ તેજનો મહિમા ઘણો મોટો છે. એક સાધારણ રેડીઓનો જડ તેજમયી પણ કેટલી જલતા આવેતો અને કેટલા રૂપ નીકળે છે તે એતનના તેજની શક્તિ કાણ માપી શકે!

સ ત્વં જગત્ત્રાણલ્લખદ્રાણયે

નિરૂપિતઃ સર્વસહો ગદામૃતા ।

વિપ્રત્ય સામ્સ્તુલૈવદેતવે

વિધેહિ મદં તદનુપ્રદો હિ નઃ ॥

(૬-૫-૯)

અર્થ—હે વિશ્વશક્તિ! તમે યુદ્ધમાં બધા યત્નોનો સંહાર કરવાવાળા છો, ભગવાન અદાપરે તમને કુછેનું દમન કરવા માટે નિયુક્ત કરેલ છે માટે તમે અમર્યા કુળના બાળોદયને માટે આ બાલણનું દયાલુ કરો.

યદિ નો મગવાપ્રીતઃ एकः सर्वगुणाग्रयः ।

सर्वमूलात्मभावेन द्विजो भवतु विस्वरः ॥

(૬-૫-૧૧)

અર્થ—જો સર્વ પ્રાણીઓમાં પરમેશ્વરને આત્મરૂપે રહેલા અને જોવા હોય અને સંપૂર્ણ ગુણોના આશ્રય સ્થાન શ્રી ભગવાન અમર્યા ઉપર પ્રસન્ન હોય તો આ બાલણુદયે કુખ વસેના થાય.

આ છેલ્લા શ્લોકમાં સુદર્શન ચક્રનું અધ્યાત્મ સ્વરૂપ બહુ જ રૂપક થાય છે. એટલે જો અને સર્વત્ત્વભાવ રાખ્યો હોય તો આ આલણુ કુખ વગરનો ચાઓ. સર્વત્ત્વભાવ એ જ સુદર્શન અથવા સમગ્ર દર્શનનું સ્વરૂપ છે. તે બારમાં નિહા થાય તો બધી કામ સફળ થાય છે. યોગયત્રમાં પણ કંડેલ છે કે સત્યપ્રતિષ્ઠાથી ક્રિયાકલાવત્ત્વ એટલે જેની સત્યમાં પ્રતિષ્ઠા થઈ

હોય તેની બધી ક્રિયા સફળ થાય છે. અંબરીષે પણ આ પ્રમાણે સુદર્શનની સ્મૃતિ કરી એટલે દુર્વાસાને આરે તારકથી બાળવું સુદર્શન ચક્ર યાત્રા થઈ ગયું.

સર્વ પ્રાણીમાં પરમેશ્વરને જોવા એટલે જ કામી હોય, કોઈપણ હોય, દુરાચારી હોય તેમાં પણ ભગવાનને જોવા એ અવશ્ય કામ છે, છતાં સાચા બકતો એવી દલા પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

વળી, જેનામાં બકિતનું તેજ હોય છે તેનો વિરોધ કરવો જોઈએ નહિ. ૧૫ વર્ષ પહેલાં એક વખત એક બહેન કે જેનામાં કોષ હતો તે શ્રી અરવિંદના આશ્રમમાં દર્શન માટે ગઈ હતી. તેની ઇચ્છા શ્રી અરવિંદ સાથે વાત કરવાની હતી, પણ શ્રી અરવિંદે તે માટે લખીને ના પાડી, પણ દર્શન માટે હા પાડી. દર્શન વખતે તે ખાઈએ કશું કે મારે વાત કરવી છે. શ્રી અરવિંદે માથું હલાવીને ના પાડી. તેની અસર તે ખાઈ ઉપર એવી થઈ કે તે બાઈને એમ લાગ્યું કે શ્રી અરવિંદ મને નફે છે. તેમાં શ્રી અરવિંદનો દોષ નહોતો પણ તે બાઈનો કોષ જ તે બાઈને નશો. એ વર્ષ સુધી એની બાવનાથી રહેતાથી તેના શરીરના પરમાત્મ જેવા થઈ ગયા કે તે બાઈએ તળાવમાં પડીને આપઘાત કર્યો. આ પ્રસંગ દુર્વાસાના જેવો હતો. શ્રી અરવિંદનું તે જ અંગરીયના જેવું હતું. શ્રી અરવિંદના લખાણોમાં પણ શ્રીમદ્ ભાગવતની માફક જ સુદર્શનનું વર્ણન આવે છે.

દુર્વાસા એ દુર્વાસાનું સ્વરૂપ છે, બકતોની અને યાત્રી પુરોત્તમી તેમાં ક્ષોડી થાય છે. સાધારણ માણસો તો વાસનાથી દબાય છે છતાં તેમાંથી રસ્તો શોધી શકતા નથી. રાજકીય અયગવળમાં પડેલા કેટલાક માણસોને યાન કરતાં શક્તિ મળે છે. એ પણ દુર્વાસાનું સ્વરૂપ છે. તેઓ એમ માને છે કે સારા જીવન કરતાં સાફ મરણ એ વધારે ઠીક છે અને મને તેનું જીવન હોય છતાં દેશને માટે મરવાની શક્તિ બતાવીએ એટલે દોષ ધોવાઈ જાય છે. પણ સારા જીવનની કિમત બણી છે. આપણા જીવનમાં અમરડો તો આવ્યા જ કરે છે પણ ઉત્તમ જીવન માટે તે અમરડો સફળ કરવામાં આવે તો ઉત્તમ જીવન પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે દુર્વાસાજી અમ્બરીષ રાજની સ્તુતિ કરતા હશે છે કે “મેં આજે ભગવાન અનન્તાનાં હાસોનું મહત્વ જાણ્યું” કે મેં અપરાધ કર્યો છતાં તમે મારા મજબૂતી ન કરી. જે કહ્યોએ પરમ આરાધ્ય ભગવાન હરિને હતાપૂર્વક પકડી લીધા છે એવા સાધુપુરુષોને માટે શું અસાધ્ય છે? એ મહાત્મા કઈ વસ્તુનો ભાગ્ય કરી શકતા નથી? (અર્થાત્ બધું છોડી શકે છે). જેના નામશ્રવણમાનથી પ્રગ્ન નિર્ભય થઈ જાય છે એવા તીર્થપાર્શ્વ શ્રીહરિના હાસ માટે ક્યું કર્તવ્ય બાકી રહી જાય છે? (અર્થાત્ કોઈ કર્તવ્ય બાકી રહેતું નથી) હે રાજા! પરમ કલ્યાણમય સ્વભાવવાળા તમે મારા અપરાધ તરફ દૃષ્ટિ ન રાખતાં મારા પ્રાણની રક્ષા કરી તેથી તમે મારા ઉપર બધું જ ઉપકાર કરેલ છે.”

આટલું કહી દુર્વાસાજી પાછા જવાની તૈયારી કરતા હતા એટલામાં અમ્બરીષે આવીને તેમનાં પગ પકડી લીધા અને કહ્યું કે, “હવે તમે પણ ભોજન કરો.” તમે ભગવાનના પરમ ભક્ત છો, અને તમારો અનુમદ થયો છે. તમારાં દર્શન, સ્પર્શ, વાર્તાલાપ અને આર્તવ્યથી હું અત્યંત પ્રસન્ન થયો છું. તમારા આ પવિત્ર કર્મનું દેવભક્ષાઓ પણ વારંવાર ગાન કરશે અને આ પૃથિવી પણ તમારી પરમ પાવન કીર્તિનાં વખાણ કરશે.”

તે પછી દુર્વાસા રાજા અમ્બરીષના ગુણ ગાતા, તેમની આંધ્રા લઈને આશ્રમમાર્ગે બ્રહ્મલોકમાં ગયા કે જે લોક માત્ર નિષ્કામ કર્મથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. જેટલા વખતમાં સુદર્શન ચક્રની બીકથી દુર્વાસા બહા, સંકર વગેરે પાસે ગયા હતા તેને એક વર્ષ થઈ હતું પણ તેમના દર્શન માટે આવુર અમ્બરીષે ભોજન ક્યું ન હોતું અને માત્ર પાણી પીને રહ્યા હતા. દુર્વાસા ત્યાં પછી મહારાજ અમ્બરીષે બ્રાહ્મણભોજન કરાવ્યા પછી બાકી રહેલ પવિત્ર અન્ન ગ્રહણ ક્યું અને ક્રાંપને જે કદ પડ્યું અને પછી કૃષ્ણની નિવૃત્તિ થઈ તેમાં જે પોતાની બાંધતો પ્રભાવ જણાવે તો શ્રી પરમાત્માનો જ પ્રભાવ હતો એમ તેમણે માન્યું.

આ પ્રમાણે અનેકગુણસંપન્ન રાજાએ ભગવાન વાસુદેવનાં પોતાની બાંધતો પધારો. તેના પરિણામે તેમને બ્રહ્મલોક સહિત સંપૂર્ણ ભોગ નરક જેવાં લાભા. રાજા

અને વેરાગ્ય એ બંને બાંધતો દિકરા છે. તે બંને દિકરા બહા થઈ ગયા હોવાથી ૭ દિવસમાં તેમને જીવાન દેવાના છે. અમ્બરીષ રાજાની કથા એથી દિવસે આવે છે. આંહી બાંધતો સાથે વેરાગ્ય બતાવ્યો છે અને સુદર્શનકૃપી સર્વાંભવાવર્મા જ્ઞાન પણ બતાવ્યું છે. [છેવટે અમ્બરીષ રાજા પોતાના સમાન સ્વભાવવાળા પુત્રોને રાજ્ય સોંપી વનમાં ચાલ્યા ગયા અને ભગવાન વાસુદેવનાં ચિત્ત લગાવી ગુણોના અવાદરૂપ સંસારથી મુક્ત થઈ ગયા. (૬-૫-૨૬).

બાંધતોમાર્ગ એ પ્રેમથી ભગવાન સાથે એકતા પામવાનો માર્ગ છે. તેથી તે માર્ગ અદૈત જ્ઞાનના માર્ગથી કદાપિ વિરુદ્ધ નથી. પ્રેમલક્ષણ બાંધતો - પર્વતસાન અદૈતમાં જ માય છે. પ્રેમી પોતાના પ્રિયતમથી દૈતભાવ કદાપિ સદન કરી શકતો નથી. એકતામાં આનંદ છે, રસ છે. બેદરમાં દોષ અને નીરસતા છે. છત્ર-જગત ભગવાનથી વિગ્ન નથી છતાં તેમને મિત્ર ભોવાં એ ચિત્તના વિશેષનું સુખ્ય કારણ છે. સામાન્ય માણસની રૂપિત બ્યવહારમાં શુંચવાયેલી રહે છે. તેની સાથે અજ્ઞાન હોય તો તેને રહેતું, ભતિતું, કુળતું, કુટુંબનું, દેશનું વિગેરે અનેક જાતનું અભિમાન હોવાથી પહેલાં ધર્મના અધ્યાસ થાય છે અને પછી ધર્મના અધ્યાસ થાય છે. અજ્ઞાનના માણસો એકબીજાને મળતાં શરૂઆતમાં જ પૂછે છે કે “તમારે ક્યાં રહેવું, તમારું નામ શું?” વિગેરે પ્રશ્નો ધર્મના અધ્યાસ કરાવે છે. પછી ધર્મના અધ્યાસ તરત થઈ જાય છે અને છત્રનું ખડું સ્વરૂપ લક્ષ્યમાં રહેતું નથી. પણ જે છત્ર-જગતમાં ગાંધિનું અનુસંધાન કરી શકે છે તેનો ગુણમય સદૃશ દેહ ક્ષોણ થઈ જાય છે અને દલીભૂત થયેલ ચિત્ત ભગવદ્આધારે થાય છે. ત્યારે કોઈક નવા સંસ્કાર હૃદયમાં જરૂર પડે છે. તે સંસ્કાર સ્વરૂપમાનનું સાધન બને છે.

બાંધતોમાર્ગમાં અતિથિસેવા એ એક સુખ્ય સાધન છે. હાલના કાળમાં અનાજની મેંધાવારીને લઈને અતિથિ-સેવા કરવાનું ધણાંથી બની શકતું નથી. યુરોપ અને અમેરિકામાં નજીકમાં સમા મહેમાન થાય તો પણ તેમને એક દિવસ જમવાનું અપાય છે અને બીજા દિવસથી જમવાનું બીજા આપવામાં આવે છે. હાલની કળવધી

એવી છે કે ભગવાનના અસ્તિત્વ ઉપરથી પણ ધણાની શ્રદ્ધા જતી રહી છે. ભગવાન સાચાત્ દર્શન દેવા આવે તો પણ હાલના માણસ તેને પૂછે કે તમે ભગવાન છો તેની ખાત્રી શી ?

અકિંતન સાધન શરૂ કર્યા પછી પણ પહેલાંના સંસ્કાર તરત જતા નથી અને ધર્મા વિધિ આવે છે. પ્રેમમાં જરાપણ આડ રહે તો મિલન યર્થ રાક્ષું નથી. ન્યાસધી પ્રેરની જવાલામાં અભિમંત સંપૂર્ણ ભરમ કરી દેવામાં ન આવે ત્યાંસુધી પ્રેમ અને સમર્પણ બંને અપૂર્ણ રહી જાય છે. ધણા સાધકને ભગવાન નોંદરે છે પણ સંસારનું સુખ છેડકું નથી. એ દ્વિવિધ દશા છે. ન્યારે ખરા પ્રેમ જાગે છે ત્યારે પોતાના છટ સિવાય

બીજું ને કંઈ દેખાય તે બળી, જાય છે. સાચો પ્રેમ અસતને સત કરે છે, બંધનને તોડે છે અને બિદુને સાગર બનાવે છે. ભગવાનનો સ્વભાવ પણ એવો છે કે કોઈ બંધન એકવાર પણ સાચા હૃદયથી કહી દે કે “હું તમારો છું.” અને તે ભાવમાં વિચિત્રિત યવા ન પામે તો ભગવાન બહુતને અભયપદ આપી પોતાનો કરી લે છે. ન્યારે ભગવાનનો અનુગ્રહ થશે ત્યારે અંદર આ પ્રકારની આત્મિક દશા ઉત્પન્ન થશે. તે પછી જીવ સંસારના મુખથી વિમુખ થઈને ભગવાનની સન્ન્યુષ થશે. ભગવાન પાસે હોય એવું તેને લાગે છે, અને તે ભગવાનને પોતાની મુશ્કેલી મનથી નિવેદિત યાય તો તે મુશ્કેલી દૂર થવા લાગે છે.

રામનામ-મહિમા વિષે ગાંધીજી

૧. ‘લાખો અને કરોડો હૃદયોનું અનુસંધાન (નોંધણી) કરવા અને તેમાં ઐક્યભાવ ઉત્પન્ન કરવા માટે ભગવાનના સમહસંકીર્તન જેવું મુંદર, સુલભ અને સળળ બીજું કોઈ સાધન નથી. ‘સુધરેલા’ કહેવાતા કેટલાક નવયુવકો વિરોધ કરે છે, કે નો હૃદયમાં રામનામનું રટણ ન હોય તો, કેવળ મુખથી રામનામનો ઉચ્ચાર કરવાથી શું ફાયદો ? પરંતુ જેમ સંગીતશાસ્ત્રવિશારદને ન્યાસધી સર મળતા નથી ત્યાંસુધી તાર મેળવવા કોશિષ કરે છે અને એમ કરતાં અચાનક તેને યોગ્ય સ્વર મળી જાય છે, તેમ ભાવપૂર્ણ હૃદયથી આપણે રામનામનું રટણ કરીએ તો, કોઈને-કોઈ દિવસ હૃદય-પ્રદેશમાં અસતઅસત દશામાં પડેલા તારો સંધારી જશે અને દિવ્ય સર નીકળશે. આ અનુભવ મારા એક્ષાનો નથી; બીજા કેટલાકનો પણ છે. હું પોતે એ હકીકતનો સાક્ષી છું, કે રામનામના પ્રભાવથી ધણા અસ્તીજોર છોડીને તોફાની સ્વભાવમાં અકુશલ પડેલા બાળો છે અને તેઓ ચૂસ્ત રામભક્ત બની ગયા છે. અલબત્ત, તેને માટે એક યત્ન છે. મુખથી રામનામનો જપ કરતો વેળા વાણીને હૃદયનો સહયોગ મળવો જોઈએ. કારણ કે ભાવનાના સંમિશ્રણ સિવાયનો જીવદંધિરના દરબાર સુધી પહોંચતો નથી.’

૨ ‘રામનામના પ્રતાપથી પત્યર તરવા લાગ્યા, રામનામના બળથી વાનરસેનાએ રાવણને તોખાદ પોકા રાવી, રામનામના સહારે હનુમાનજી પર્વત ઊઠાવી લાંબા, અને વર્ષો પર્વત રાક્ષસોને ઘેર રહેવાં છતાં પણ સીતા માતા પોતાના પવિત્ર સતીત્વનું સંરક્ષણ કરી રાક્ષસ કરતે લાળલાબટ ચૌદ વર્ષ સુધી પ્રાણ ટકાવી રાખ્યા, કારણ કે તેમના હૃદયમાં રામનામ સિવાય બીજો કોઈ શબ્દ નહોતો નીકળતો. માટે જ પ્રાતઃસ્મરણીય દુલસી-દાસજીએ કહ્યું છે, કે આ કળિયુગનો મેલ ધોવા માટે રામનામની મંજામાં સ્નાન કરો.

આ પ્રમાણે પ્રાતઃ અને સંસ્કૃત અને પ્રકારના મનુષ્યો રામનામ લઈને પાવન બની છે પરંતુ પાવન બનવા માટે રામનામ હૃદયથી લેવું જોઈએ. જીવા અને હૃદયને એકરસ બનાવવા જોઈએ. જો હું આ સંસારમાં વ્યસિયારી બનતો અટક્યો હોઈ તો તે રામનામને આસારી છે. મેં કાવા તો મેઠા મેઠા કર્યા છે પરંતુ એ મારી પાસે રામનામની મૂઠી ન હોત તો ત્રણ સીંચોને ‘બહેન’ કહેવાની કાયકત મેં ગુમાવી લીધી હોત. ન્યારેન્યારે મારી સમગ્ર વિકૃત પ્રસંબ બિલા થયા છે, ત્યારેત્યારે

મેં રામનામનો આશરો લીધો છે. અને હું ઊમરી ગયો છું, સંકટનાં અનેક બાંધો સામે રામનામે મારે માટે જખત-રની મરજ સારી છે. '

૩. 'હું મારા એ પાકોને પણ રામનામની બલા-મણ્ય કંઈ છું' કે જેમની દષ્ટિ અંધકારથી છવાઈ ગઈ ન હોય અને જેમની શ્રદ્ધા વધુ પડતી વિદ્વત્તાને-લીધે મંદ ન થઈ ગઈ હોય. વિદ્વત્તા આપણને જીવનના અનેક પ્રસંગોએ સફળતા અપાવે છે એ સાચું, પરંતુ સંકેટ અને પ્રલોભનના સમયે તે લાચાર બને છે. તે વખતે તો એકથી શ્રદ્ધા જ કામ આવે છે. રામનામ એ લોકો માટે નહીં, કે જેઓ દરેક રીતે, નાના બાળકની માફક, ઈશ્વરને ફેસવાવે છે અને હંમેશાં પોતાની રક્ષા માટે આશા રાખે છે. તે તો તેમને માટે છે, કે જેઓ ઈશ્વરથી ડરીને ચાલે છે અને જેઓ સંયમપૂર્વક જીવન વીતાવવા ક્ષમ્ય છે પરંતુ પોતાની નિર્જાળતાને લીધે તેનું પાલન કરવામાં અસમર્થ નીવડે છે. '

૪ 'રામનામનાં ગીતો ગાવાનું' કાંઈ મને કહે તો પેટ ભરીને ગાઉં. માટે નો તમે તમારી જાતને કુખી અને પતિત માનતા હો અને આપણે બધા અસિત પતિત છીએ જ તો સવારે, સાંજે અને રાત્રે સ્તોત્ર વખતે રામનામનું ફરમાવું કરો અને પાલન બને. '

૫ 'માટે પાકક સારી રીતે સમજી લે કે રામનામ એ હૃદયનો ખેલ છે. જ્યાં વાણી અને વિચારની એકતા નથી ત્યાં વાચા એ કેવળ મિથ્યાપણું છે, કંબ છે, સજ્જ-ભળ છે. એવા ઉચ્ચારણથી જગતની આંખમાં ભલે પૂજા નાખી શકાય, પરંતુ અંતરમાં રામ પોડો છેત-રાવાનો છે! જગજગનની સ્તીતએ આપણે માગના મણકા આલેઈ સેવક હનુમાનજીએ લાગી નાખ્યા; કારણ કે 'અંદર રામરામ છે કે નહિ' એ તેઓ જોવા માસ્તા હતા. પોતાને કાલા ગણતા મુઠ્ઠોએ પૂછ્યું; 'સ્તીતામાતાની મણિમાગાનો આવો અનાદર!' હનુ-માનજીએ તરત જવાબ આપ્યો; 'નો એની અંદર રામ-નામ ન હોય તો સ્તીતાજીએ આપેલી આ કાર પણ મને તો ભારરૂપ જ છે.' ત્યારે કાલા ગણાતા મુઠ્ઠોએ

પૂછ્યું; 'શું' તમારા હૃદયમાં રામનામ છે? 'હનુમાનજીએ છરી વડે પોતાનું હૃદય ચીરીને બતાવ્યું અને કહ્યું- 'હવે અંદર જુઓ, રામનામ સિવાય બીજું કાંઈ દેખાય તો કહેજો.' સૌ ચૂપ થઈ ગયા. હનુમાનજી પર પુષ્પ-રુષિ થઈ અને તે દિવસથી રામકથા વખતે હનુમાનજીનું આવાહન કરવાની પ્રથા ચરૂ થઈ. '

૬ 'પરમાત્માનાં અનેક નામ છે. પોતપોતાની શ્રદ્ધા અનુસાર મને તે નામ લેવાની દરેકને છૂટ છે. ઈશ્વર, અલ્લાહ, ખુદા, ઝોહનું તાત્પર્ય એક જ છે. પરંતુ જપ પોપટની-જેમ ન કરવા બેઠકો, જપની સાથે હંમેશાં શ્રદ્ધાનો સુયોગ હોવો જોઈએ અને તે પણ સક્રિય. '

૭ 'કબીરજીએ પણ કહ્યું છે ને, 'સાહેવ મિઠે સત્ગુરો' તે ધૈર્ય અને તે સખરી આપણને કેવળ નામ સ્મરણથી જ મળે છે. શરીરનો ખોરાક જેમ અનાજ છે, તેમ શરીરમાં રહેલા અત્માનો ખોરાક રામનામ છે. ગાયત્રીપાઠ, સધ્યા-વંદન, નમાઝ, 'પ્રેર' (પ્રાર્થના) વિ. માટે તો અમુક સમય નક્કી કરવામાં આવ્યો હોય છે. રામનામ પ્રત્યેક મર્યાદાથી પર છે. જેમના શ્વાસો-મજ્વાસની સાથે રામનામનો જપ ચાલે છે તેમની ખલિકારી છે. '

૮ 'પ્રાર્થના યા બજન જીભથી નહિ, હૃદયથી થવું જોઈએ. માટે જ મુંબા, તોતડા અને મૂઢ માણસો પણ પ્રાર્થના કરી શકે છે. જીભના ટેરવે અમૃત હોય અને હૃદય બળાદળથી, પડોપડ બરેલું હોય તો તે જીભ પરનું અમૃત શું કામનું? કામળના બનાવરી ગુલાબમાંથી સુગંધી કેવી રીતે મળી શકે? '

૯ 'આપણે ખાઈએ છીએ, પીએ છીએ, ચાલીએ છીએ અને બેસીએ છીએ એ જટલું સાચું છે, તેટલું જ બદકે તેથી પણ વધારે સાચી વાત એ છે કે સ્તુતિ, પ્રાર્થના, ઉપાસના વિ. અથવા વિશ્વાસનું કારણ નથી. ખરૂં પૂછો તો એમ કહેવામાં પણ જરાય અતિશયોક્તિ નથી કે એ જ એકમાત્ર સાચું છે. બીજી બધી વાતો ભૂરી છે, મિથ્યા છે. 'x

x' બાલવનામપ્રચારના ઉદ્દેશથી અમે એક સંસ્થાની સ્થાપના કરી છે. તેનું નામ છે 'શ્રી રામનામ ઍક' તેના દારા. રામ, કૃષ્ણ, હરિ, મા, અવધા વિ. એ તે ઈશ્વર નામ લખી શકાય એવાં ખાનાવાળાં તોટા મળે છે. ૫૧૦૦૦ મંત્રવાળી તોટની કિંમત ૦-૪-૦ છે. બકારામવાળાઓએ ૦-૬-૦ ની ટીકટો ખીડવી. વધુ માહિતી માટે પૂછવો.

[ગતિક પૃષ્ઠ ૫૪૨ થી ચાલુ]

આ જગતમાં અનેક પ્રકારનાં શાસ્ત્ર છે અને તેમાં પ્રતિપાદન પણ ઘણા પદાર્થોનું કરવામાં આવેલું છે. મનુષ્યનું આયુષ્ય બહુ ટુંકું છે અને તે પણ અધિ, આધિ તેમજ ખીન અનેક પ્રકારનાં વિખોથી સદૈવ યુક્ત છે. તેટલા માટે મુશુક્ત એ હંસ પક્ષીની જેમ સાર-ખતનું જ મદ્ય કરવું. હંસ પક્ષી જળ તથા દૂધ એકત્ર થવા હોય છે, તો ત્હેમાંથી અસાર એવા જળને છોડી દઈ, સારખૂત દૂધનું જ મદ્ય કરે છે. તે જ પ્રમાણે શાસ્ત્રના જગદંશને છોડી સાર અંશને જ મદ્ય કરી લેવો. સંજ્ઞાનો ભગવાન વસિષ્ઠના શાષિ અલ્પ-વસુઓ વસિષ્ઠ મુનિની પાસે આવ્યા અને પ્રાર્થના-પૂર્વક કહેવા લાગ્યા કે ભગવાન એક વૌ વસુના માટે અમને ચારેય જળને શાપ લાગે છે તો કૃપાનાથ ! શાપનો અનુબ્રહ્મ કરો. ભગવાન વસિષ્ઠ કહે છે ભાઈ ! મહાભય જનાર્દનમ્ ! હવે મારાં વચનો મિથ્યા ન થઈ શકે. છતાં ય તમારા ઉદ્ધારની એક વસ્તુ ખતાવું. કે તમે પતીતપાવની ગંગાજી પાસે જાઓ. હમણું જ સ્વર્ગમાં મહાભિષ અને ગંગાજીને ઇન્દ્રનો શાપ થયો છે એટલે મહાભિષ શાન્તનુ રાજા તરીકે જન્મશે અને પતિતપાવની ગંગાને અંશઅવતાર તેની પત્ની તરીકે થશે. એટલે એવા પવિત્ર માતાપીતાથી ઉત્પન્ન થવામાં તમને હરહંત નથી અને તમે ગંગાજીને પ્રાર્થના કરો કે મા ! જન્મતાની સાથે જ જો તું અમને જળદાથી બનાવીશ તો અમે તારી ઉપકાર માનીશું. એટલે ગંગાજી અનુક્રમે જન્મતાની સાથે જ તમને જળદાથી બનાવશે એટલે તમે પાછા પૂર્વવત્ વસુ તરીકે જન્મશો. સંજ્ઞાને, જોયું જાણ્યોનું બહતતત્ત્વ !

આ વિશ્વને બ્રહ્મતેજથી ઉજાળનારા બ્રહ્મણો, ભવના બધા સંતાપને સૌ ટાળનારા બ્રહ્મણો, સિંધા સુધામય ગાન જળને પાળનારા બ્રહ્મણો, નવજીવન અર્પી પાપને છે બાળનારા બ્રહ્મણો.

ભારતતણા લાનું તરીકે શોભતા સૌ બ્રહ્મણો, તેની જ આવી અવનતિ આંખો ઉધાડે બ્રહ્મણો.

બ્રહ્મા વાંચક, ભગવાન વસિષ્ઠના ઉપદેશો કરીને અલ્પવસુઓ ગંગાજીની પાસે ગયા. અને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા.

જય મંગે માતા, હર જય મંગે માતા;

જે જનન પુત્રકે ધ્યાતા,

તો મનવાંચિત પાતા. હર જય.

વસુઓની પ્રાર્થનાથી ગંગાજી પ્રસન્ન થયાં અને કહ્યું: માગો શી ઇચ્છાથી આવ્યા છો ? વસુઓએ ભગવાન વસિષ્ઠના શાપની સર્વ ખીના સમજાવી અને અનુબ્રહ્મની વાત પણ સંભળાવી. માટે વસુઓ કહે છે: માતાજી, અમે તમારામાંથી શાન્તનુથી ઉત્પન્ન થઈશું, પરંતુ અમને જન્મતાની સાથે જ તમારે અમને જળ-દાથી બનાવવા, જે કે વસુઓની આ માગણી ગંગાજીને ઠીક ન લાગી. કારણ કે જન્મતા બાળકને જળદાથી કરવા એ ઠીક ન હતું, છતાં વસુઓની પ્રાર્થનાથી માતાજીએ તેમને જળદાથી બનાવવાનું ક્ષણ ક્યું, અને એટલા જ માટે શાન્તનુ-પત્ની ગંગાજીએ પોતાના સાત પુત્રોને જળદાથી બનાવ્યા હતા. હવે ન્યારે આંદો પુત્ર જન્મ્યો ત્યારે શાન્તનુએ એને અટકાવી. એ જ્ઞાત ગતિકમાં આવી ગયો છે. અને હવે વૌ વસુએ તો શાપ ચોરી હતી એટલે શાપચોરીનું મહા શાપ એને ભોગવવાનું જ હતું, એટલા માટે શાન્તનુથી બોલાઈ ગયું કે એ બ્રહ્મહત્યા કરનારી ચાંડાલિની ! તું કાણુ છે ? ન્યારે ગંગાજીએ તુરત જ કહ્યું: શાન્તનુ ! ત્યો આ રહ્યો તમારો પુત્ર, અને આપણી શરત પ્રમાણે મરિા અને તમારો સંબંધ પૂર્ણ થાય છે. એમ કહી ગંગાજી અંતર્ધાન થયાં.

ગંગાજીના અંતર્ધાન થવા પછી મંગા જેવી મન-વચન-કર્મથી પતિવ્રત-ધર્મનું પાલન કરનારી

સતીનો વિશેષ શાન્તતુ સહન ન કરી શક્યો, અને સતીના વિશેષ શાન્તતુ દુઃખીદુઃખી થઈ ગયો. સન્નતો ! કાલના યુગનો પતિ એની પત્નીનો વિશેષ સહન નથી કરી શકતો, તો પછી શાન્તતુ ગંગા જેવી પતિપરાયણા સતીનો વિશેષ કેમ સહન કેમ કરી શકે ? દુલસી શુસાઈ કે જેણે રામચરિતમાનસ જેવો અદ્વિતીય ગ્રંથ લખી બારતવર્ષને માનવતાના પાઠ પઢાવ્યા છે એવો મહાસંત પણ પોતાની પત્નીનો ચોવીસ કલાક વિશેષ સહન નહોતો કરી શક્યો અને રાતો-રાત પોતાની પત્ની પાસે ગયો હતો. રસ્તામાં નહીં આવતી હતી. હવે નદીપાર કેવી રીતે જવું ? એટલામાં એક મડકું તથાણું આવ્યું, આરે દુલસીદાસ હસીને કહે છે કે એણે મારી સતીએ મારા આવવા માટે કાંઈ મોકલ્યું છે। એમ કહી દુરત જ મડકા ઉપર ચઢી બેઠા. સન્નતો ! જેકું કામદેવનું કેવું પ્રયત્ન ભેર છે। ત્યાં અંગોને એક કવિની પંક્તિ વાંઢે આવે છે : કામાન્વો નેવ વ્યવતિ ।

છે વશીકરણ વનિતામાં.

ઈન્દ્ર-અન્દ્ર સરખા લલચાયા મૌતમની બામામાં

છે વશીકરણ વનિતામાં.

શંકર જેવા જ્ઞાન ભૂમીને લખ્યા બીલ રાણીમાં

છે વશીકરણ વનિતામાં.

ખરેખર જન્મતની અંદર કામિની અને કંચનથી બચ્યું મહાદુષ્કર છે. આ જગતમાં જેણે કામ અને ક્રોધ છુટ્યો તેણે સાફ જગત છત્યું ગણાય છે.

દુલસીદાસજી, રાતોરાત મડકાને પણ લાડકું સમજી નદીપાર થયા, અને જાને રાત્રિના બાર-એ વાગે સસરાના મકાનને ખખડાવ્યું. આજ ઘણા દિવસે મા અને દીકરી ભેજા થયાં હતાં. એટલે મોટી રાત સંધ્યા મા-દીકરીએ સુખદુઃખની વાતો કરી, પછી સર્તા સર્તા મા જોધી મધ પરન્તુ દીકરી (દુલસી-પત્ની) ને દુરતજ દુલસીદાસજી માઢ આપ્યા. અરે, એ શું કરતા હશે ત્યાં જ કમાડ ખખડમાં, અને અવાજ પણ સંભળાયો.

“શન્ય હવેકી ખંગલી, ને રહેજ પણ ખાલી થઈ.”

એ વાત સાંભળતાં સતી ચમક્યાં કે ગોસાઈજી ! અને દુરત જ કમાડ ઉઘાડી બહાર નીકળ્યાં તો ગોસાઈ દેવને બાળ્યા. ગોસાઈ દેવ રડતાં રડતાં વિરહના વિશેષે પુનઃ પાંકત બોલ્યા.

“શન્ય હવેકી ખંગલી, ને રહેજ પણ ખાલી થઈ, ખાલી મધ ખાલી મધ દુઃખ કર શું ખાલી થઈ,

ગોસાઈ દેવની આ સ્થિતિ જોઈને સતીને પણ દુઃખ થયું. એા હો ! મારો પાત, મારો ચોવીસ કલાકનો વિશેષ સહન ન કરી શક્યો. અરેરે, એટલો એ રમાવશ થયો છે, એટલો રામવશ થયો હોત તો શાશ્વત કલ્યાણ થઈ જત, દુરત જ સતી બોલી : દેવ, પ્રભો, ભગવત !

અચ્ચી-અર્પમય દેહ મમ, તામે જૈસી પ્રીતિ, જૈસી હોત શ્રી રામમે, તો હોતતન તો નવ બીતિ.

સન્નતો ! તેણે તો ટકરા બસ. દુલસી આપણા

જેવો ન હતો, એ તો પૂર્વજન્મનો વાદ્યમીક. સંસ્કૃત ભાષાનો દાનપ્રતિદિન મોગલોના સમયમાં વિનાશ થઈ રહ્યો હતો, અને સંસ્કૃત જાણનાર દુનિયામાં બહુ ઓછા હતા જેથી ભગવાન વાદ્યમીક, જગતને માનવ-તાને પાઠ પઢાવવા માટે દુલસી તરીકે જન્મ્યા અને પ્રાકૃત ભાષામાં પુનઃ રામચરિતમાનસ રચ્યું, અને જગતને અશ્રુતયાન કરાવી જીવંત રાખવાનો એમણે સફળ પ્રયત્ન કર્યો. આજ તમે હિન્દુસ્તાનમાં જાઓ તો

ત્યાં આપણા પાકોસ્તાની બાઈએ પણ દુલસીની ચોપાઈ બાઈને રાંચે છે। ખેર, તદ્-અનુસાર જાણના વિશેષે પણ શાન્તતુની તેવી જ સ્થિતિ થઈ. શાન્તતુની આ સ્થિતિ જાણીયો જોઈ જવાઈ નહીં, એટલે પુનઃ પ્રગટ થયાં અને શાન્તતુને આશ્વાસનપૂર્વક સવળી પુનઃ જન્મની વાત સમજાવી અને કહ્યું કે હે પૂર્વના ભિષ ! ઇન્દ્રના થાપે કરી આપણે આ સંબંધ થોડા વખતના માટે જ હતો, અને અદ્ય વસ્તુઓએ, મારી પાસે, આવી રીતે મામણી કરેલી, માટે જ મેં સાંત પુત્રો જળજારી બનાવ્યા હતા અને આ આક્રમો ઘા વસ્યું, એણે તો ભગવાન વચિજની નંદીની, સીના સન્દોધી ઉતોજિત થઈને ચોરી હતી માટે એને તો થોડો વખત અડી રહેવું જોઈએ, એટલે તમે મને રોડી હતી, હવે તમારો આ અતિ તેજસ્વી પુત્ર દુનિયાની અંદર નામના કરશે અને જન્મ-તને પીતૃકાકિતના પાઠ પઢાવશે. એ મહાન ધનુર્વેદ વિચારજ બનશે. પણ શાન્તતુ ! દુઃખણીએ નાના બાળકને તમે સાચવી નહિં શકો. માટે જ આપ આઘા કરતા હો તો એ તમારાથી મારામાં ઉત્પત્ત થયેલા પુત્રને હું મારી સાથે લઈ જાઉં અને તેને ચોખ સંસ્કાર રોડી એને પાંચ વર્ષે તમને પાછો આપી જઈશ. શાન્તતુએ પણ સર્વ સ્થિતિ સંભળ્યા બાદ શાન્ત સ્થિતિએ લઈ જવાની રજા દીધી અને ગંગાજીએ પોતાના પુત્રને લઈને અંતર્ધાન થયાં.

(અપૂર્ણ)

વેરની વસુલાત

મૂળ હિન્દી લેખક : શ્રી 'ચક્ર'
ભાષાંતરકાર : શ્રી 'પ્રભુચૈતન્યચારી'

‘જિમિ યુધ સજહિં મોહ મદ જાના’

[૧]

‘જોઈ લખ્ય; નાશવંત લક્ષ્મીનો એને એટલો બધો કાંક છે, કે મારી એક સાધારણ વાત પણ તે ન સહીએ અને...માફે આનું હડકડવું અપમાન કરે ! બસ, કોઈ પણ ભોગે એનો બદલો લેવો જ પડશે. એને પણ ખબર પાડી દઉં !’

મનમાં તે મનમાં રાતો-પીણો થતો વિનોદ આ પ્રમાણે બખડી રહ્યો હતો. તે ક્યાં પગલાં માડી રહ્યો છે તેનું તને બાન નહોતું. જ્યારે બજવાન વિશ્વનાથનાં દર્શન કરીને પાછા ફરતાં ભાવિક ભક્તોનું ટોળું સામે મળ્યું, ત્યારે જ કંઈક ખ્યાલ આવ્યો કે તે અજપૂર્ણા-છત્રી મંદીમાં ભીમો છે.

જન્મથી જ વિનોદ માર્ક-બાકત હતો. નજીક આવીને દર્શન કર્યા પછર પાછા જવું એને ઠીક ન લાગ્યું. મંદિરમાં દર્શન કરીને, પ્રેમપૂર્વક પ્રણામ કરીને તે એક બાજુ ભીમો રહ્યો. હજી પણ તેના આવેશનો આવેશ કમ્યો નહોતો.

‘મા ! મમતાળુ મા ! ! તારા પ્રતને ઘોડા ધેસા માટે આટલી હદ સુધી અપમાન સહન કરવું પડે, આટલો માર ખાવો પડે ! અજપૂર્ણા ! શું બાળક પર તારી અપીદષ્ટિ નથી ? મારી સ્ત્રીરરદ્યા માટે પણ મારે શા માટે બીજા

પાસે હાથ ધરવો પડે છે ? મારા ભાવમાં જે લખ્યું હતો તે ભોમલીય, તેની કોઈ ચિંતા નહિ; પરંતુ મા ! મને શક્તિ આપો. પ્રમોદ કરેલા આજના આ અપમાનનું વેર તો વાળવું જ છે.’

આ ભાવિક ધ્રુવની આજોમાથી પ્રાર્થના કરતાં કરતાં શ્રાવણ-ભાદવે ચાલી રહ્યો હતો. મંદિરમાં બીજું કોઈ છે કે નહિ, એનો પણ એને ખ્યાલ ન રહ્યો. ખરેખર, આજે તેની અકળામણની અવધિ આવી મરૂ હતી; તેની પ્રાર્થના પણ સાચી હતી.

‘વિનોદ ! તું શું વિચારી રહ્યો છે ? અરે ! આ સમયત સંસારના જડ-ચેતન છવો મારું જ અંજ છે. તોમને કમ કરીને નવું અનુભવ શું ટું મને જ દુઃખ દેવા ઈચ્છે છે ! તારો એક ભાઈ કલંબમટ ધાપ અને તારો અનાદર કરે તો તે તારી દયાને પાત છે. કોમને

કોપથી અથવા દેવને લીધે ધર્મના ત્યાગ ન કરવો જોઈએ. મિત્ર વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતાં દર્શકી કુલાર્થ ન જવું તથા પોતાને ન ગમતી કોઈ વસ્તુ બને તો દુઃખી ન બનવું, આર્થિક સંકટ આવતાં ગભરાવું નહિ અને કોઈ પણ અવસ્થામાં પોતાનો ધર્મ ન છોડવો. જો એક વખત બૂલથી વિપરીત ક્રમ થઈ જાય તો ફરીથી ન થાય તે માટે સાવધાન રહેવું. વિચાર કરતાં જે કામ પોતાને અને બીજાને હિતકારી હોય તે કામ કરવું. ખર્ચ કરનારનું પણ ખર્ચ ન કરવું. પોતાની સંજ્ઞતા કદી ન છોડવી. જે બીજાઓનું અરણ્ય ઈચ્છે છે તે પોતાની ભેગે જ નષ્ટ થઈ જાય છે.

નહિ. ખામલ ! કરેક છવો પોત-પોતાનું પ્રારબ્ધ ભોજવી રહ્યા છે. કોઈ કોઈને સુખ-દુઃખ મા માન-અપમાન નથી આપવું. મારી સન્મુખ, મારા જ એક ભૂલેલા બાળકને દુઃખી કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે અને ઇચ્છે છે મારી પ્રસન્નતા ! આ તો પર-રપર વિરોધી કહેવાય. ન્યાયા-ધીશની સત્તા પટાવાળો ન લઈ શકે. ખરેખર લેવો જ હોય તો તેનો સાચો માર્ગ છે પ્રેમ.’

હૃદયમાં જેટલી અજપૂર્ણા જ મળે આ શબ્દો ન કદી રહી હોય ! વિનોદ એકા બેસ્યો.

મંદિરની ધડિયાળમાં એ જ સમયે અગ્નિચારના ટકારા ચલા માતાને પ્રણામ કરીને સંકોભાયુકત હૃદયે તે બહાર આવ્યો.

[૨]

વિનોદ અને પ્રમોદ બંને એક જ કોલેજના સહ-પ્રાચી છે. વિનોદ એક વકીલનો પુત્ર હતો અને પ્રમોદના પિતા હતા ડોક્ટર. બંને મૈત્રીની મજબૂત સાંઘળથી બંધાયેલા હતા.

વિનોદની માતા અચાનક રોગીના ભોગ ચાલ પડી. પાણીની માફક પેસા પેરવા છતાં પણ, સારું ન થયું

તે ન જ થયું. ઉલટું, તેની સેવા-ચાકરી કરવા જતા તે પણ રોગી બની ગયા. કૌલિજને અભ્યાસ અધૂરા મૂકીને માત-પિતાની સેવામાં વિનોદને જલ્દન થયું પડ્યું. ફરિયાદે ક્યાં હયા છે? વિનોદને એકલવાયો ને નોકીદાર મૂકીને માતા-પિતા પરબોહના પ્રવાસી બન્યાં.

અંગ્રેજીમાં એક કહેવત છે— 'Misfortunes never come singly, but in battalions' અર્થાત આકૃત આવો પડે છે ત્યારે એક બાળુથી નહિ પરંતુ ચારે જાણુથી વૃદ્ધી પડે છે. દિનપ્રતિદિન વિનોદના મનની મુંઝવણ વધવા લાગી. કહ્યું પણ છે કે—

હાલાતા વિયોગ મેરા, યોગ કદી આવે નહિ,
એ હૃદયના સંયોગને, મોઢ તોડાવે નહિ.

—શ્રી પુનિત

માતા-પિતાના અકાળ મૃત્યુના વિશેષજનો વજાલાત તો ગમે તેમ સહી લીધે, પરંતુ પેટના પ્રત્યાલાતનું શું? જડગમિની નવાળાઓ તો ઝાઈપણ મોઢો ઝાણ-વવી જ પડશે—પેટને ખારો તો પૂરવે જ પડશે. ખૂબ મદનતને અતે પણ તેને નોકરી ન મળી. વળી કેઈ 'ટ્યુશન' પણ ન મળ્યું. ધરવખરી વેચીને ક્યાં સુધી

ચલાવવું? નિરાત કુંત એટલી જ હતી કે તે એકલો જ હતો. ને તેણે પ્રશ્નતામાં પગલાં માંડ્યા હોત તો કદાચ ફૂલો-હવાડો પૂરવા પડત યા એરેને અમૃત ગણી તેનું પ્રાણન કરવું પડત!

પ્રમોદના પિતા હોમિયોપથિક ડોક્ટર હતા. પુત્રને કોલેજમાંથી બહારી લઈને તેમણે ચોતે જ તેને પોતાની મિડિસાપદતિ શીખવાડી લીધી. પેસાના નેરે અમેરિકાથી 'ડોક્ટર'ની એક પદવી પણ ખરીદી લીધી. પ્રમોદ હતા પ્રતિભાશાળી; પિતાની માફક તેણે પણ ધધામાં ઝળકતી કારકારી સંપાદન કરી. ઇશ્વરની અકળિત લીલાનો

એ મનુષ્ય પોતાનાથી પાપકર્મ યદ જતા સાચા હૃદયથી પશ્ચાત્તાપ કરે છે, તે તે પાપ-માંથી છૂટી જાય છે. તથા ફરી આવું કર્મ કરી નહિ કરે એવો દૃઢ નિશ્ચય કરી લેવાથી તે ભવિષ્યમાં યનારાં બીજાં પાપોથી બચી જાય છે. લોક જ પાપનું ધર છે. લોકની મનુષ્યો જ પાપ કરવાનાં વિચારો કરે છે. જેમ વાસથી દંકાચેલો ફૂલો હોય તેમ પાપી પુરુષો ઉપર-ઉપરથી દંભ કરે છે. તેઓમાં બહારની પવિત્રતા, ધર્મસંબંધી વાતો વગેરે હોય છે, પરંતુ ધર્મોમાં પુરુષોના જેવો સિદ્ધચાર હોતો નથી.

કાણુ પાર પામી શકે! એ જ અરસામાં તેના પિતા પર પણ મૃત્યુનો કૂર પંખે ફરી વળ્યો. અદગ્રહ ધન પિતા પાછળ મૂકી ગયેલા એટલે પ્રમોદને આગળ-પાછળની ચિંતા નહોતી. એક વસ્તુ ખાસ વાદ વાખવી કે પેસાદારના ઠોકરાના ભાષખંધ વધારે ચાલ છે. કારણ કે ન્યાં મધપૂડો હોય ત્યાં જ મધ-માખીઓ આવે ને! દોસ્તોતું દળ જેટલું વધારે, તેટલી ખીસામાં હડતાલ વહેલી પડવાની. લક્ષ્યનું બીજું નામ

'સિલત છે. 'દો-લાત' એટલે બે લાત. લક્ષી આવે ત્યારે પણ લાત મારે અને જાય ત્યારે પણ. જો કે તેના લાત મારવાનાં સ્થાન જુદાં જુદાં છે. ન્યારે તે આવે છે ત્યારે બરડામાં (વૈસમી) લાત લગાવે છે અને ન્યારે જાય છે ત્યારે જાતીમાં પાદપ્રહાર કરે છે. બરડામાં લાત વાગવાથી માણસ અક્રક અને ફકક બને છે; જાતીમાં લાત વાગવાથી જીવાનબોધ જેવો હોય તો પણ 'ગોસમનો ઘરડો' બની જાય છે. પ્રમોદને પહેલા પ્રકારની લાત વાગવાથી તે દુરાચારી મિત્રોની સોજતમાં સપડાઈને કુમાર્ભામી બન્યો સારો યા ખોટો, પણ સંગતિનો પાશ લાગ્યા વગર રહેતો જ નથી— 'A man is influenced by the company he keeps.'

અર્થાત્ 'જેવો સંગ, તેવો રંગ' ધનના મદને લીધે તેણે આચાર-વિચારને દેશવટો દીધા. તે શરણને શિક્ષક થઈ પડ્યો.

આટલું હોવા છતાં પણ પ્રભોદના હૃદયમાં કોમળતાના ધનકારા વાગતા હતા. પોતાની પત્ની પર પ્રેમ રાખતો હતો અને તેના ત્રણ વર્ષના એકનો એક પુત્ર તો તેને પ્રાણાધિક પ્રિય હતો. હજુ પણ તેના હૃદયમાં સહૃદયતાના વાસ હતો. હા, એટલું ખરું કે શરણની ખાલીના નંદામાં ન્યારે તે ચકચૂર હોય ત્યારે તે આંધળો ભીંત બની જતો.

[૩]

આર્થિક અકળામણથી અકળાઈને વિનોદ પોતાના જૂના મિત્રને મળવા ગયો. પ્રભોદ પોતાના દીવાનખાનામાં ભેટો હતો. ફરજના દેત્રે તેના હૃદયમાં પૂર્ણપણે પ્રવેશ કર્યો હતો. વિનોદને ભેટને સામાન્ય શિક્ષા-ચાર તરીકે તે જાણે જ નહિ છતાં તેની ઉપેક્ષા કરીને અને મન મોટું રાખીને વિનોદ એક ખુરશી ઉપર બેસી ગયો.

વિનોદને ત્રણ દિવસથી અન અને દાંતને વેર બંધાયું હતું. સંકળશક્તિની પણ હવે સીમા આવી બઈ હતી. તો કે સહજતાની આશા બહુ જ થોડી હતી. છતાં આશા તો અમર છે ને ! ખૂબ નબળાવે પ્રભોદ આગળ તેણે આપવીતીની ચકાઈ રજૂઆત કરીને કંઈક સહાય માટે ચાલના કરી.

પ્રભોદ જુદી જ દુનિયામાં હતો. તેની મસ્તી તે વખતે નિરાળી હતી. કાણ જાણે, એના માનસ-પટમાં ક્યા વિચારો દોડી રહ્યા હશે ? એકાએક એનો પિતો ગયો અને પાસે પડેલી નેતરની સોડી જાણીને વિનોદ પર વરસાદની જેમ વૂટી પડ્યો.

'ન્યારે જુઓ ત્યારે આ લોકો હેરાન કરે છે. કું કું એમના બાપનો નોકર છું ! જાણે નહિ તો ચામડી

ઊતારી નાખીશ !' આશ્ચર્ય અને હાવનો માર્ગો વિનોદ ત્યાંથી મૂકીએ વાળીને નાંકે. નાસતાં નાસતાં પણ પ્રભોદે એને બે-ચાર સોડીઓ ચોડી દીધી—કેમ જાણે અધૂરું ન રહી ગયું હોય !

'અપમાનનો ઘૂંટકો ગળવાનો વિનોદના જીવનમાં આ પહેલો જ પ્રસંગ હતો. આમ તો વિનોદ સાહ-સિક્ષતાને વરેણો હતો, પરંતુ આજે એનો સમય નહોતો. બે કોઈ સારો સમય હોત તો તે પ્રભોદનાં હાડકાં બાજરાં કરી નાખત !

પત્ની તેને કહે છે, જે ઘરના કામકાજમાં ચતુર હોય, પુત્રવતી હોય, પતિને પ્રાણ સમાન માનતી હોય અને પતિવ્રતા હોય. પત્ની પતિનું 'અધુ' અંજ છે, તેના એક હિતમ સખા છે. પત્ની દારા ધર્મ, અર્થ અને કામની સિદ્ધિ થાય છે. અને મોક્ષ માટે યોગ્ય બનવામાં બહુ સદાયતા મળે છે. પત્નીની સદાયતાથી જ સારાં કામો થઈ શકે છે, ગૃહ-સ્થાપન ચાલે છે, મુખ મળે છે અને લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થાય છે. પત્ની જ એકાન્તમાં મહુર વિનોદ આપનાર સાચો સખા, ધર્મકાર્યમાં પિતાનું અને દુઃખ આવી પડતાં માતાનું કામ કરે છે. ઘોર જંગલમાં પણ પત્ની વિશ્રામ-સ્થાન બને છે. પત્ની જ મનુષ્યને વિદ્યામાં અને અવિદ્યામાં ચેરનારી અજગા કહેવાતી છતાં એક સળંગ રાક્ષસ છે.

મહાનતી બહાર આવીને તે સાવધાન થઈ ગયો. એકવાર વક દષ્ટિએ તેના મહાન તરફ તેણે પીક ફેરવીને જોયું; અને પછી વેરની વમુલાત કરવાના અનેક ઘાટ ઘડતો ઘડતો ત્યાંથી અદશ્ય થયો.

[૪]

ડોક્ટર પ્રભોદચંદ્રના વિશાળ મહાનમાં આજ લાગવધાઈ ધુમાડાના ગોટોચોટા નીકળી રહ્યા હતા. મહાનના એક કાગમાં જાપાનીસ રમકડાંના એક વેપારી બાઉ રહેતો હતો. તેના સામાનમાં અગ્નિનો તણખારો પડવાથી આજ લાગી હતી. અને

કચકડાના માલને તારાજ થતાં ફેટલીક વાર !

આખાને મહાનમાં અગ્નિદેવનું તાડવૃત્ત્ય થઈ રહ્યું હતું, છતાં કેવળ ધુમાડો જ નજરે પડતો હતો, બાળાઓ નજરે પડતી નહોતી. જલ્દવર્ષક ધનદારા પાણીનો એક ધારો મારો ચાલુ રહેવા છતાં પરિસ્થિતિમાં કંઈ ફેર જણાતો નહોતો. ધુમાડાને લીધે અગ્નિની બાળાઓ ક્યાં છે અને ક્યાં પાણીનો મારો ચલાવવો જોઈએ, તેની ખજૂર પડતી નહોતી. જે અંદર જવાની મેટા કરતો તે સરત જ મૂંઝવે થઈને ઢગા પડતો. અનુમાનને આધારે જ જલ્દવર્ષો થઈ રહી હતી.

મઘનની બહાર ઊભા રહીને ડોક્ટર અને તેમની ધર્મપત્ની બંને બેર બેર નેવડાં આંસુ સારીને કરચી આંકેડ કરી રહ્યા હતાં. તેમને સૌથી વધારે દુઃખ એવું હતું કે તેમનો પ્રાણધારો પુત્ર અંદર જ રહી ગયો હતો. આ સંજોગમાં બીજા માળથી આળસને લઈ આવવાનું સાદસ કરવું એ મૃત્યુને આવહન આપવા જેવી નરી મૂર્ખાઈ હતી.

એવામાં નમ્ર જેવી હાલતનો એક ગૌરવર્ણ યુવક આવીને વિદ્યુત્વેગે તે બળતા મઘનમાં ધૂસી ગયો. લોકોએ તેને અત્યંત વાતવાનો પ્રવાસ કર્યો પરંતુ નિષ્ફળતા મળી.

થોડી જ ક્ષણમાં ડોક્ટરના આળસને ગોઠમાં લઈને તે જ યુવકે પાણીના માંદા કરી રહેલા માથાસની પીઠ પર બીજા માળથી પડતું મૂક્યું. આથી નીચેના માથાસને સખત કરી લાગ્યો. થોડો યુવક તો નીચે પડતા જ ગોઠોસ બની ગયા. આળસ સુરક્ષિત હતું. તેને સ્નેહ પણ દળ મધ નહોતી.

[૫]

‘આહ...’ આજો દિવસ બેકાન રહ્યા બાદ રોગીએ આજો ઉઘાડી. ‘હું ક્યાં છું?’

‘આહ વિનોદ! તમે મને જૂલો મવા! તમે આપણા ધરમાં જ છો. આ ધર તમારું જ છે.’

‘અરે ડોક્ટર સાહેબ! આપ આ શિખારી છો માટે આટલો બધો પરિશ્રમ શા માટે કરાવી રહ્યા છો? શાથી દુરોચી શ્રમ અને બાવાવેચને લીધે મુર્છિત થઈ ગયો.’

રાત્રિવિવસ ઉભરના વેડીને પણ ડોક્ટર પ્રમોદ્યંદ સળેડે વિનોદની શુધ્ધા કરી રહ્યા છે. તથા—

ડોક્ટરો ચિકિત્સા કરી રહ્યા છે. ધીરે ધીરે પ્રકૃતિ સુધારા પર આવવા લાગી.

વિનોદ ન્યારિત્યારે પ્રમોદ્યંદને જોતા ત્યારે તે માત્ર એટલું જ કહેતો: ‘હું’ શિખારી છું, મને સરકારી દવાખાનામાં મોકલ્યાં આપો. આપ શા માટે નાહકની તકલીફ લેો છો?’ આટલું કહેતાં તો તેની આંખો આંસુથી છલકાઈ જતી. પ્રત્યક્ષમાં પ્રમોદ્યંદ વ્યથાપ રેતો બીજા ઓરડામાં ચાલ્યો જતો.

હવે વિનોદની સેવામાં માત્ર ડોક્ટરના ધર્મપત્ની જ રહેતાં. વિનોદને તો ડોક્ટરની દૃષ્ટિન પણ નહોતાં થતાં. ન્યારે વિનોદ જોધી જતો ત્યારે દળવા પગે આવીને ડોક્ટર તેના ઓઢિયા બાળળ બેસી જતા. તે બળવાની તેવામાં હોય ત્યારે ત્યાંથી ચાલ્યા બધ.

વિનોદ હવે સંપૂર્ણ સાન્ને થઈ ગયો. ડોક્ટરની પત્નીના આશ્રદને વચ થઈને હતું પણ તે કથાય જતો નહોતો. તે વિચારમાં પડી ગયો કે ડોક્ટર સાહેબ કેમ રેખાતા નથી? તેઓ ઘેર કેમ આવતા નથી?

એક દિવસ ડોક્ટર સાહેબ આવ્યા. હાથ ઝાલીને તેઓ

વિનોદને પોતાના ઓરડામાં લઈ ગયા. અંદરથી સકળ વાસીને તેમણે વિનોદને ખુરશી પર બેસાડ્યો. વિનોદ વિરમવમાં પડી ગયો કે મેજ પર સરખાવી ખાટલી, પાણી અને મોટી સોડી કેમ રાખી છે?

ડોક્ટરે કહ્યું: ‘વિનોદભાઈ! તે દિવસે આ જ ખાટલી અને પાણીએ મારી પાસે તે નીચ અને અધમ કાર્ કરાવ્યું હતું. તેણે જ મને માનવમત્થી દાનવ પનાઓ હતો તેણે જ નરખાથી નરખાવા બનાવ્યો હતો.’

એમ કહીને શેષપૂર્વક તે ખાટલી અને પાલાને તેમણે ખહાર ચોકમાં પથ્થર પર પછાડ્યાં. ખાટલીના ટુકડેટુકડા યથા બધા; શરણ ટોળાઈ ગયો.

‘આજથી કાષ્ટ દિવસ તેને હાથ નહિ અડકું, ભાષા ! લો આ સોડી અને તે દિવસની માફક મને ફટકારીને ધરતી ખહાર કાઢી મૂકો. આ ઘર પર હવે મારી કાષ્ટ અધિકાર નથી. સંભાળી લો આપના આ કાગળો.’ વિનોદના હાથમાં નેતરની સોડી અને કામળોનું એક બંડલ આપતી વેળાએ ખૂબ આવેશમાં આવી જઈને પ્રમેદે કહ્યું. તેમાં માલમિલકત, દર-દાગીના, ડોક્ટરની ફકાન તેમજ સમસ્ત સંપત્તિનો વિનોદને નામે દસ્તાવેજ કરી અપેલો હતો. બેઠેના બે લાખ રૂપિયાનો એક પલ્લ હતો.

‘તમે તમારું ઘર સંભાળી લો. મારી પત્ની અને બાળકોના જીવનનિર્વાહ માટે બેઠેમાં પચાસ હજાર રૂપિયા જમે રાખેલા છે. તેમની પલ્લ સંભાળ રાખશો. મને ધક્કો મારીને હાલને હાલ કાઢો.’ ડોક્ટર ફરીથી વિનોદના હાથમાં સોડી આપતા બોલ્યા.

‘ભાષા પ્રમેદ ! તમે ગાંઘા તો નથી યથા બધા ને ? મેં તમારો એકેય બોલ લીધાપો નથી. જો આપનો જ આમલ દરો તો તે પાર પડશે, પરંતુ હું પાછો આપુ ત્યાંથી મારા વતી મારી સંપત્તિ સાચવો. એક આવશ્યક કાર્ય અંગે ખહાર જઈને હું હમમાં જ આવું છું.’

ભારે હૈયે મિત્રને શાંત પાડીને વિનોદે તે કાગળોનું ડોક્ટરના પુત્ર મહેન્દ્રને નામે પરિવર્તન કરી નાખ્યું. પોતાના હસ્તાક્ષરોવાળા કાગળો ત્યાં જ મૂકીને તે ઝોર-કાળી ખહાર નીકળી ગયો. પ્રમેદને તો તે દરમિયાન બોલાવવાની તક જ ન મળી.

[૬]

વિનોદ ગયો તે બંધો; કાચમને માટે ગયો. પ્રમેદ-ચંદ્રે, તેની શોધ માટે ખૂબ વૈસા વેર્ષા, ખૂંચ પરીશ્રમ વેઠ્યો; પરંતુ તેનો પત્તો ન લાગ્યો. લગભગ બાર વર્ષના લાંબા માળા પછી વિનોદ જેવો કાષ્ટ ત્યાગી સાધુ કન-ખધમાં રહે છે એવી તેમને માહિતી મળી. તેઓ સપ-રિવાર ત્યાં ગયા. તેમના પહેાંચતા પહેલાં માત્ર એક જ સપ્તાહ પહેલાં તે મહાત્માનો દેહાંત યથા ચૂક્યો હતો.

લોકો પાસેથી જાણવા મળ્યું કે તે એક વિરક્ત મહાપુરુષ હતા. ખુલ્લા આકાશમાં કનખસની અસબ હડીમાં માત્ર એક કોપીન જ તે ધારણ કરતા હતા. યદ-ચ્છા-અનાદાસે જે કષ્ટ બોળન મળતું તેને પ્રભુનો પ્રસાદ સમજી સ્વીકારી લેતા, કાંઈની પાસે હાથ લાગી નહોતા કરતા. ન્યાયથી તે આવ્યા ત્યારથી લાગલગત બાર વર્ષ મુઠી તે પચરના આસન પર જ પડી રહ્યા હતા.

લોકોએ વધુમાં એ પણ કહ્યું હતું કે તેઓ ખૂબ બોલ્યા અવાજે ‘મા ! મમતાળુ મા ! !’ દવાળુ અન-પૂર્ણા ! !’ એમ પોકારતા હતા. ગરૂ કરતાં પણ ખૂબ ઓછું બોલતા. કાષ્ટ સાધન-ભગનની પૂજપરજ કરે અને ખૂબ પ્રસન્ન યથા જાય ત્યારે ‘ખલ્લો લેતાં શીખો’ એટલું જ બોલીને ચૂપ થઈ જતા.

ડોક્ટર પ્રમેદચંદ્રે સહકુટુંબ જઈને જે પથ્થર પર મહાત્માનું આસન હતું તેનાં દર્શન કર્યાં, ભાવ-ભક્તિપૂર્વક તેને પ્રણામ કર્યાં, તેની સપ્રેમ આર-પૂજ કરી. ત્યાં તેમણે એક નાનકડું સમાધિસ્થાન પણ બનાવડાવ્યું.

છર્ણ-વિશીર્ણ હાતતમાં આજે પણ આ સમાધિમંદિર કનખલ દરિદ્રારની મધ્યમાં મોગ્દુ છે. હવે કાંઈને ખબર પણ નથી કે આ કોની સમાધિ છે.

ક્રમામૂર્તિ

— પૃથ્વી —

બધ્યા સહુ ય માનવી નિજતણો સુધર્મ અને બન્યા છ સહુ મરતાની, તિમિરના જ કુદા પટે ફટાય પછકાય છે પણ ન બાન રેતું કહ્યું ! અબુદ્ધ સઘળા જનો પરમ લક્ષ્ય ચૂકી જતા. ફરે છ પરિતોષવા દિલની કામના ને પછી અનર્થે અતિથે કરી, જગતના પિતાને ભૂલી, ફૂલી સહુ ય ક્ષણતા, પરમ આત્માનું જ તે શું સાધવું ચૂકી જતા નથી કહ્યાણ ? મૂખો જનો ! છતાં જનક તો સદા જગતનાં જનોના પ્રતિ દયાળુ જ રહે છે, માત્ર કરતાં ધરાતો નથી અને પરમ ચેતના દઈ, સહુ જનોના પર કરે છ અમિતા કૃપા, ચરણમાં સમેટી અને. શલે સહુ ય ભૂલતા તમસમાં દૂબીને જનો છતાં સમજશે તદા-જનક આપશે દોહતો.

—શ્રી ‘રમણ’ નાવલીકર

ॐ धર્મ રથ ॐ

(શ્રી ગુણસંક્રાંત મોક્ષ રામાયણમાંથી અવતરણ)

હરિગીત

સંધ્યામ દારણુ બાંધ્યો રાવણુ અને શ્રી રામનો,
જય રામ, જય રાવણુ, હઠી ઝૂંઝયા ઠંચિને દાનવો;
શ્રીરામ પત્રપાળા અને રાવણુ રથારૂઢ દેખતાં,
દર ઝોડીને બાંધ્યો વિભીષણુ હૃદયમાં થંદા થતાં. ૧

હે નાથ! રથ વિષુ આપ પુલ્કે અંઝ ઊભા છો રથે,
શી રીત છતીશુ પ્રભુ! બળવાન રિપુને આપણે;
હસીને વા શ્રી રામ હે લંકેશ! * થંદા ના કરે,
આ રથ નહિ, રથ અન્ય છે, જેથી વિજય થાયે ખરો. ૨

છે શૌર્ય, ધીરજ રૂપ બે ઝો રથતણાં પેડાં ખરે,
ને સત્ય-સદ્ગુણારૂપી કવચ-પતાકા દરદરે;
મન-હમન, લજા, મુવિવેક ને પરહિતરૂપી અથ છે,
કરુણા, ક્ષમા, સમતારૂપી રજણુ વડે બાંધ્યા દિસે. ૩

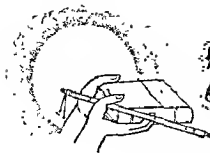
ઇન્દ્રજનનરૂપ સારથી રથ હાંકનાર સુબળ છે,
વૈરાગ્યરૂપી ઢાલ ને સંતોષરૂપ કૃપાળુ છે;
છે દાનરૂપી પરશુ ને સદ્ગુણિ શક્તિ પ્રચંડ છે;
નિલ સ્વરૂપનો હઠ ગાનરૂપી અતિ ઠકિન ઠોકર છે. ૪

નિશ્ચળ વિમળ મન અજૂટ બાથો, ચમનિયમરૂપ બાણ છે.
દિગ્વિજય-વંદન-પૂજન તેહ અલેષ કવચ સમાન છે;
હે સખા! આવો ધર્મરૂપી પ્રાપ્ત છે રથ જેહને,
સંધ્યામમાં દુરમન કરી છતી થકે નહિ તેહને. ૫

રાવણુ થકી પણ અતિ પ્રબળ શત્રુરૂપી સંચાર છે,
છતવો મહા સુરકેલ, જેની શક્તિ પારાવાર છે.
હે સખા! પરમ મુશ્કેલ! આવો ધર્મરથ જેને હશે,
છતી થકે નહિ દોષ તેને વિજયવતો તે થશે. ૬

—શ્રી છુલાખીરામ પંડવો.

* વિગીષણુ

પ્રથમ વૈદ

મોહ અને મમતાનું બંધન

આલેખક:— શ્રી 'શુનિત' મહારાજ

ભગવાન વિષ્ણુ જ્યોત્સ્ના સમયે રાજભોજ કરીને આરામ કરી રહ્યા છે; દાસ-દાસીઓ, સેવક-સેવિકાઓ વિ. વાણ દોળી રહ્યા છે; રાણીઓ ચતુર્ભુજની ચરણ-મંજીરી કરી રહી છે; સર્વત્ર નિરતબ્ધ ચાંતિનું સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહ્યું છે. ભગવાનની સુખાકૃતિ એવું અનુમાન કરવા ગ્રેરી રહી હતી કે જાણે તેઓ કોઈ જોડા વિચારવાગિધિમાં ફૂળી ન ગયા હોય !

જેમણે પીણું પીતાબર અને એક ઉપવસ્ત્ર પહેલું છે, હાથમાં તંબુરો ધારણ કર્યો છે, તેજસ્વી સુખ-મંજીર ચમકારા મારી રહ્યું છે, એવી એક વ્યક્તિ, સુરમ્ય શાંતિનો લાંબ કરીને ભગવત્કામની ધૂન મચાવતી મચાવતી હાં પ્રવેશી. તે બીજું કોઈ નહિ, પરંતુ ભગવાનના રહસ્યમંત્રી (Private Secretary) નારદજી પોતે જ હતા.

તેમનો આશયિક સત્કાર કરીને ભગવાને પૂછ્યું: 'કેમ નારદજી! ધણે દિવસે આ તરફ પગલાં કર્યાં; આટલા દિવસ સુધી ક્યાં ગૂંચ થઈ ગયા હતા? આપની ત્રિલોકપ્રસિદ્ધ 'નારદ-વિદ્યા' ના પ્રચારપ્રવાસે તો ન હોતા બિપદ્યા ને? કેમ, તબીબત તો સારી છે ને? આજકાલ આપ ખૂબ કામકાજમાં પડી ગયા હો એમ જણાય છે. જાણે, ચતુર્ભુજની આપની મુલાકાતનો યું અહેવાલ (Report) છે?'

શરીરો અનિવર્ય છે, વૈભવો કામમના નથી, મરણ હમેશાં પાસે જ ઝંખી રહ્યું છે એમ સમજીને દરેક પુરુષે આ અનિવર્ય સાધનોનો ઉપયોગ નિત્યસુખ આપનાર ધર્મને એકદો કળવામાં કરવો.

ચાલી રહ્યો છે. ધોડાપૂરની માફક, લોહા આજે 'નીતિનાશને માગે' ધસી રહ્યાં છે. અને જે અનીતિગમ આચરણ આચરે તે મારા ધામમાં આવવા ક્યાંથી ભાગ્યશાળી થાય? હું એ પ્રાયકો ઉકેલવાના કાર્યમાં મુંઝારું-મુંઝારું થયો હતો કે, મારા વિષ્ણુમોહની 'મગાડો'માં કેમ મંદીનું મોહું ફરી વળ્યું છે?'

'પ્રભો! આપનું કહેવું તદ્દમ વધાર્યું છે. આજકાલ યમરાજને હાં તેજોતો 'ટાન' છે. યમપુરીના કદ-કુનો અને અમલદારો-અધાને માથે કામનો ગોળો ખૂબ વધી રહ્યો છે. (Overwork) વધારાનું કામ કરવા છતાં પણ ત્યાં કામ ખૂટતું જ નથી. થોડાકે દિવસ પહેલાં યમ-રાજ પણ ફરિયાદ કરતા હતા કે, જો આ પ્રમાણે વધુ વખત સુધી ચાલશે તો, મને ભગ છે કે, આખા

હે પરલોક જનારા પંથી! જુગજુદા, ચાલા જનારા અને તુચ્છ એવા બંધુ, સરોર અને પિસાચો તું યું મોહ પ્રાપ્ત છે! આ વખતે તારા સુખમાં વધારો કરે એવા ખરેખર ઉપાયો ક્યા છે તે જ વિચાર કર.

નારદજીએ કહ્યું: 'ભગવન! કોઈ દિવસ નહિ અને આજે આપ કોઈ મંજીર વિચારણા મચાવી રહ્યા હો એમ લાગે છે. ને આપને દરકત ન હોય તો નિવેદન કરવા કૃપા કરશે!'

પ્રશ્નએ પ્રત્યુત્તર આપતાં કહ્યું: 'નારદજી! અત્યારે થોર કનિષ્ઠ

પ્રાણી એકલો જ ઉત્પન્ન થાય છે, એકલો જ નાશ પામે છે અને એકલો જ પોતાનાં સારા-ખોરાં કર્મો ભોગવે છે. પરલોકમાં સદાય કરવા માટે પિતા માતા, પુત્ર, સ્ત્રી કે ગાંધિ કોઈ પણ રહેતાં નથી; ફક્ત ધર્મ જ રહે છે.

વહીવટી તંત્રમાં ગેરવ્યવસ્થા અને અગ્રાજકતા (Maladministration) પથરાઈ જશે.' ભગવાનના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં નારદજીએ કહ્યું.

ભગવાને પૂછ્યું: ' કહો નારદજી ! તલવારની ધાર જેવી આપની તીક્ષ્ણ શુદ્ધિ આતે ઉઠેલ લાવી ચક્રો ખરી ? જો તેમ કરીને પણ કંઈ રસ્તો તો શોધવો જ રહ્યો.'

નારદે કહ્યું: ' પ્રભો ! એક રસ્તો મને મળે છે. સંભવ છે કે તે રસ્તો આપને દલ્દાય પ્રતિકૂળ જણાય અને આપની અધ્યાધિત સત્તામાં થોડા કાષ્ટ પણ પડે ! તેમ છતાં આપની આજ્ઞા હોય તો યથામતિ આપની સેવામાં રજુ કરું.'

' નારદજી ! આપ વિનાશકારી કહો. મને જો જીતરસે તો હું જરૂર આપની સલાહને માન્ય રાખીશ.' પ્રભુએ ઉત્સુકતા જતાવતાં કહ્યું.

નારદે કહ્યું: ' પ્રભો ! સ્વર્જના કાલદાયિની કાક અમલ કરશે તો મને દહેશત છે કે, જ્યાં અત્યારે આપનો પડતો બોલ જીડાવી લેવાય છે એવા ઔદ લોકમાંથી આપનું નામનિદાન જુસાઈ જશે. અને 'આદ લોકના નાથ'નું આપનું ખિરદ આપે ગુમાવવું પડશે. આપને મારી એવી વિનંતિ છે કે, જગતના જે છવો રાજ્યપુટીથી વૈકુંઠલોકમાં આવવા ઇચ્છતા હોય તેમને અહીં લઈ આવવાની મને પરવાનગી (Permission) આપો તો હું ધરાધી વધારવાની હામ બીકું; કારણ કે, સેક્સનન સંપૂર્ણ સત્તા ધરાવતા હોય તો જ વેપાર ધમધોધાર ચાલેને !

શેઠની ચડતીપડતી સેક્સનનને આભારી હોય છે.'

' વાહ, નારદજી ! વાહ, આપની શુદ્ધિની પણ ખવિહારી છે. આપે બહુ સાફ માર્ગદર્શન કરાવ્યું. આટલી છટ આપતાં વ ને માયાની જાળમાં ફસાયેલા મૃત્યુલોકના માનવીઓ અહીં આવવા તૈયારી જતાવતા હોય તો મારા કરતાં વધુ આનંદ હાથે જ બીજા કાંઈને થશે. જાઓ, આજથી તમને હું સત્તા આપું છું કે, તેમ કરવાની તમને ખાસ છટ (Power of Attorney) છે. તે બાબતનો દુક્રમ (Circular) પણ આજે જ મારી આદિસમાં રવાના કરું છું. આજથી આપનું 'ના-રદ' નામ સાર્થક થશે. તમે જે કંઈ તે રદ ના થાય એવી ગોડવણ કરું છું. લો, આ અધિક્ષરપત્ર (Authority Letter) પણ સાથે રાખો, નહિ તો આજના 'સુધરેલા' મુગમાં આપની દાઢ કાઈ નહિ સાંભળે.'

' હવે જુઓ પ્રભુ ! કે કાલથી જ ધરાકેની કેરી ગીરદી જાગે છે ? એવો કાણ મૂર્ખ હશે કે વગર મહેનતે ભગવદ્-દર્શનનો મળતો લાભ ગુમાવે ?' એમ કહીને આરાધના આરાધનામાં જીડતા નારદજીએ ભગવાનના સુભાષીવાદ મેળવીને મૃત્યુલોક તરફ પ્રયાણ કર્યું.

x x x

' હે પરશુ ! હવે તો આ ધર-પથનું દુઃખ છરવાતું નથી. આ જગતમાં આપના સિવાય હવે કાંઈ આશરો નથી. દયા કરીને તારી માટી તું સંધરી લે તો આ દુઃખ-દરિયામાંથી ઉગરી જઈશ.' જેને માથે

વિપતિઓની અનેક વિનંતીઓ વટી પડી હતી એવાં એક વયોદક્ક ડાહ્યાના - આ પ્રમાણે પ્રભુ પાસે મોતની માગણી કરી રહ્યાં હતાં.

જેટલામાં દુરદુરથી ભગવત્રામ-ધૂનની રમઝટ મચાવતા મચાવતા નારદજી ત્યાં આવી યઝ્વા. નારદજીએ મનમાં વિચાર્યું: " શુભન તો સારા થતા હોય એમ લાગે છે. તેમણે વિનંત્રવાસે ડાહ્યામને કહ્યું: ' માજી ! ચિંતાની બંદીમાં ડગાવાની' હવે જરાય જરૂર નથી. આપની પ્રાર્થના સાંભળીને જ ભગવાને મને અહીં મોકલ્યો છે. ચાલો, આપને વૈકુંઠ લોકમાં મંગલમય ભગવાનના મંગલ-કારી દર્શન કરાવું. ભગવાને મને આપેલી ખાસ સત્તાની રૂએ હું આ વાત કરી રહ્યો છું.'

ડાહ્યામણે અગ્નિ હાથ મૂકીને, ઝીણી નજરે ભેંધીને, નારદજીને કહ્યું: ' લાહી એ તો બધું ખાશી દહેવાંનું ! એમ તો કંઈ થોડું મરી જવાય ? ભગવાનના દર્શન તો થાય પણ હું મરી જાઉં ત્યારે તે ? મારે એવી રીતે ભગવાન નથી મેળવવા. કરમમાં લખ્યું હોય ત્યારેથી રહેનાં દુઃખ ભોગવ્યા વિના ક્યાં આશ છે ?

નારદજીને તો બિચારાને ' પ્રથમ-ત્રાસે મસિકા ' જેવું યધું. દેહત્યાગના હાઉને લાંબે વૈકુંઠ અને વૈકુંઠાધિપતિના દર્શનના આશંકજનને સાકે અસ્વીકાર થયો. નારદજી ત્યાંથી આગળ વધ્યા.

x x x

કાંઈ એક મોટા ચહેરોના બરંચક લક્ષી હતા. હજારો માણસોની દોડ-ધામ ચમરદો હતી. લાખોના સોહાગો

બોવાઈ રજા દતા' કાપડની એક નળણી પેરીમાં એકે વણિક શેઠ, બેંચ બાંધે એવડું મોઢું તિલક તાણી, બેંચ દતા. ઉપર વિનગીના પંખા ફરી રજા દતા. નોંદરા પર વટદુક્રમે પર વટદુક્રમે છૂટી રજા દતા. ચા-પાણીની મિનલસ નમી હતી.

એવામાં બજવાનનું ત્રિલોક પાત્ર નામ લેતા લેતા નારદજી ત્યાં પધાયાં. શેઠને ભેટાં ન નારદજીએ નક્કી કરી લીધું કે, આ શેઠ લાગે છે તો પરમ વેશ્યુવ ભેવાં। અહીં આપણે જરૂર સંગ્રહ થઈશું. આમ વિચારી રજા દતા ત્યાં તો નારદજીને 'રજાદસ' દેડમાઈ' ભેટને શેઠજીએ

આપ લગભગ 'જીવનું મરણ' બોમરી રજા છે, જીવન-સંધાના બનેરા રંગો નિહાળી રજા છે; માટે આ મેધિા માનવ દેહ ધૂજમાં મગે તે પહેલાં તેનો સદુપયોગ કરી લે। ત્યાંમુધી માણસને ભવવર્ણન નથી થતું ત્યાંમુધી એ ખરેખર પૃથ્વી માતાને શારરૂપ છે. મારી એવી શાવતી છે કે આપ મારી રાણે ચાલો. હું આપને પ્રજ્ઞાના દર્શનનો લાભ આપાતું.' આમ કહી નારદજી મૂળ મુદ્દા પર આવ્યા.

આ વાણિયો દત્તા જમાનાનો આધિપ. તેણે દુનિવાની અનેક સીધી-ચૂકી અનુભવી હતી, અનેક આસમાની મુલાકાતી ભેઈ હતી. તેણે કંઈ કરેને જવાબ આપી; "બાપજી! આપનું કહેવું તો એસો ને એક દમ સાચું છે. પ્રજ્ઞાના દર્શન કરવાની કેની કંજા ન હોય! અને...તેમાં વ અમે તો વેપારી; અને વળી પાછા વાણિયાં। વગર મહેનતે આવે લાભ મળતો હોય તો અમે તક ગુમાવીએ એમ તમે માનો છો ખરા! પરંતુ...એમ છે ને, બાપજી! આ નાના હોદરાએ

દમણી ન પ્રજ્ઞાના પગલાં ચાલ્યાં છે. સત્સંગ, ભજન-કીર્તન, ધ્યાન-ચતુષ્વિ. સદાચે આપની કૃપાથી ચાલુ ન છે, છતાં માવાનો જીવ ખરા ને! એટલે મનમાં એમ રહે છે કે 'વ્યાજનું વ્યાજ' (પૌત્ર-હોકારને ધેર હોકાર) ભેટને જલ્દી તો જરા દીઠ. પછી તો બાપજી! તમારી 'દા' એ 'દા' ને તમારી 'ના' એ 'ના.' "

નારદજી સ્વચત વિચારે છે કે, 'આણે તો દીવાની કારદતી મુદત નાખી.' નારદજી પણ એક બાહિરા સેત્સમેન હતા, અને સેત્સમેન બનવાઈ જાય તો કામ કેમ ચાલે।

કોઈ અતિથય વખાણ કરે તો જીવનું કે આ માણસ તમારી પાસેથી શોઈ વાત કઠાવવા માગે છે. હંમેશાં બહુ વખાણ અને 'પ્રજ્ઞામત કરનારાઓ રવાઈ અને પ્રપંની હોય છે તે બાદ રાખતું.' પ્રજ્ઞાંસ સંતિગી બીજકુલ ભોગવાઈ જતું નહિ.

નતમરતકે કરસપુટ કરીને કહ્યું: 'પધારો, પ્રજ્ઞા! આજે આપે આ દીન સેવક પર અનદદ અનુમદ કર્યો. આજે મારા ભાગ્યનું પાંદું ખરેખર ફરી ગયું. મોશિ પ્રજ્ઞા! જે શંક આઘા દોષ તે આ દાસને સુખેથી ફરમાવે.'

'રોજી! હું કંઈ લોની નહિ પરંતુ આપવાથી કંજાથી ન જોઈ જાઓ છું. આપની ઉંમર હવે લગભગ પૂરી થવા ચારી, તો જીવનનું કંઈ કાર્યકર કરી લે। અત્યારે

એક કથરોટ નેટલા અનને દસ માણસો સુખસાન્તિપૂર્વક આઈ લેશે પણ એક આપનું મુદ્દું મોડા જામળ પડેલું હશે અને ફૂટારાઓ માંત્ર નેજા હશે તો પણ તેઓ લગ્યા વિના નહિ રહે. તેજ પ્રમાણે અઢારી માણસ પાસે જશેને આખી દુનિવાનું પન ભેળું થયું હોય, પણ તે તો સદા ભૂખ્યા ન રહેવાનો, અને રમણ માણસ તો માત્ર એક દોષથી પણ સતેજ મેજાળીને પ્રજ્ઞાને આશર મળવાનો.

મનુષ્યે પોતાના હાથે કરેલું જોડું અથવા સાડું કઈ ભેજાવ્યા વિના જોડું થવાનું નથી. મુખની કંજા રાખનારાઓએ પરમ સન્તોષ પારખી કરીને પોતાનું કર્તવ્ય કર્યું, કારણ કે સન્તોષ-પૂર્વક કર્તવ્ય કરવાથી જ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, અસન્તોષ પારખી કરી કર્તવ્ય કર્યું તો ત્યાં કરવાથી કંઈ સુખ મળતું નથી.

આપેલી મુદત સુધી રાદ ભેલી પડે તો ભલે, પરંતુ હાથમાં આવેલો પરાક જવા ન દેવો, એવો નારદજીએ નિશ્ચય કર્યો.

× × ×
આ પ્રમાણે કાલકમાનુચર વિવેકો પર વિવેકો પચાર થતા લાગ્યા. એવામાં બે-ચાર મહિના પછી ઈશ્વરજીએ 'દાદીકૃતિ'થી શેઠનું અવસાન થયું. નારદજી ફરતા ફરતા પાછા ત્યાં આવ્યા આવીને

શેડ વિશે પૂછપરછ કરતાં માહિતી મળી કે શેડ તો 'પરલોકના પ્રવાસે' ઉપડી ગયા છે. નારદજી તો અતુભરી સંત હતા. તેમને વિશ્વાસ હતો કે, માનો ન માનો પણ શેડ હતો માથાનો છવા. તે બીજે ક્યાંય ગયો નહિ હોય પરંતુ અહીં આટલામાં જ કાંઈ બીજા સ્વરૂપે હાજર હોવો જોઈએ. તેમણે દિવ્ય દૃષ્ટિથી જોયું તો શેડ કાપડના તાંકાઓ પર બિલાડો બનીતો જોણો. નારદજીએ કહ્યું: 'શેડ! હવે તો માથાસ મટીતે બિલાડા બન્યા. જોસો, હજી કંઈ વિચાર થાય છે?'

'મહારાજ! આ શરીર કંઈ લખિા સમય શેડું ટકવાનું છે? જાઓ, મહારાજ! આ યોનિ પૂરી થાય કે તરત જ હું આપની સાથે જરૂર આવીશ.' નારદજીએ વિચાર્યું કે, બસે એની કષ્ટિ આવાની હોય તો એને એક વધુ તક આપવી. નારદજીએ પાછો ધીરજ ધરી.

એમ કરતાં કરતાં એ બિલાડા-રૂપી શેડ કાંઈ કાળિયા કૂતરાનો શિકાર બની ગયો અને એનું પ્રાણ-પંખેડે જોડી ગયું. આપણામાં એક કહેણી છે કે, 'અંત સમયની જેવી મતિ, તેવી અતિ.' તેનો બીજો અવતાર કૂતરાનો થયો. ગમે તેવી ઠંડી પ્રકૃતિવાળા માથાસની પણ ધીરજ ખૂટી જાય એટલી બધી મુદતો પડવા છતાં પણ નારદજીએ ફરીથી આવીને કહ્યું: 'કેમ, શેડ! હવે તો આપેલા વચનનું પાલન કરો! આ હોશની વધુઓ લાકડીના ડંડા મારે છે છતાંય સાન ટેકાણે આવતી નથી!'

કૂતરાના રૂપે શેડે કહ્યું: 'નારદજી! તમે તો ધરખાર છોડીને ખાવા બની ગયા છો. સંસારીઓના મુખની આપને શું ગમ પડે? ડંડા મારે છે તો પણું છે તો 'મારું' ને!' આવો નફિસ્ટ અને નિર્લજ્જ જવાન સંસારીને નારદજીની આશાની દોરી તૂટી ચઈ.

નારદ જેવા પ્રભુના પ્યારા સંતનું અપમાન કરવાના અપરાધ બદલ કૂતરાની યોનિમાંથી છૂટીને તે શેડ આજકૂડીને કીડો બન્યો. નારદજી તો સાચા સંત હતા. માન-અપમાનના દ્વંદ્વોથી વિમુક્ત હતા. સંત-સહજ દવાળુ સ્વભાવથી તેમણે હેલ્દી

મારી જાંઘી દિનપ્રતદિન
ઓછી થતી જાય છે અને દિલમાં દિલગીરી રહે છે. અફોસ થાય છે કે જ્યારે શક્તિ હતી ત્યારે ઇશ્વરને ઝોળખી શક્યો નહિં. અને હવે ઘડપણમાં કષ્ટ થઈ ત્યારે ઝોળખવાની શક્તિ ન રહી તેથી ઝોળખી શકતો નથી.

વિનવણી કરતાં કહ્યું: 'કેમ શેડ! ઊંચરવાની બારી દલુષ આપને માટે ખુલ્લી છે. હજી તક આપું છે. શાણા હો તો મારું કહેડું માની લો!'

શેડે જવાબ આપ્યો: 'નારદજી! હવે હું આપની સાથે આવવા નિલકલ તૈયાર છું. પરંતુ મારી એક ચરત છે: આપના સ્વર્ગમાં આવો 'પુણ્યેનિા ખનતો' છે?'

નારદજી નિરાશ થઈને કાલવાન પાસે ગયા અને અથથી છતિ આપી ક્યા કહી સંજાવી. કાલવાને કહ્યું:

'નારદજી! આ પરિણામની ને' પહેલેથી જ આશા કરી રાખી હતી. હવે તો આપને પણ ખાતરી થઈ ગઈ કે-

માથા તથા સામ્રાજ્યમાં બસ, મોહનો અધિકાર છે, મુગલા સમા જગ-માનવી, એ મોહનો શિકાર છે.

આને જગતના પ્રેમ એ, સૌ મોહમાં પારણામતા, નરકના કીડા સદા નરકે જ આનંદ માનતા.

મોહપાશ-

આ તો એક દર્શન છે. જોનો સારાંશ એ છે કે જન્મ-મૃત્યુ છે તે જન્મ મરે છે અને જન્મ મરે છે તે જન્મ જન્મે છે. 'જાતસ્ય દિ ધ્રુવો મૃત્યુર્ધ્વં જન્મ મૃતસ્ય ચ'

સાચું કહે તો, દરેક માથાસ મરવા માટે જ જન્મ ધારણ કરે છે.

જેમ મુસાફરખાનામાં અચૂક નક્કી કરેલા દિવસ સુધી જ રહેવા દેવામાં આવે છે તેમ આ જન્મતરૂપી વિશાળ મુસાફરખાનામાં આયુષ્યની દોરી નાંખી પહેંચતી દશે તાંસુધી જ રહેવા દેવામાં આવે છે. કાંઈપણ માથાસ કાયમ માટે રહેવાને દુગમલ કરે તો એ ગેરવ્યાજબી છે. યથા-સમયે બીજા-ચોટલા બાંધીને અહીંથી ઉપવાની તેવારી કરવી જ જોઈએ.

સમરક્ષેત્રમાં લાકડો અને કોડોડા માથાસ પર વિજય ગ્રેજ-વંચે એનું નામ સાચી વીરતા નથી, પરંતુ મૃત્યુ પર વિજય ગ્રેજવવો એ જ સાચી વીરતા છે. સંત-મહાત્માઓ મૃત્યુથી

મરતા નથી પરંતુ મૃત્યુ એમ-
નાથી મરે છે.

એનાથી કેઈ એમ ન માની
એસે કે જે મરી જવાનું છે તે પછી
ખીજું કામ કરવાની શી જરૂર ?
મરણને ત્યારે આવવું હોય
ત્યારે બસે આવે, આપણે તો તેને
મોટેની પૂર્વતૈયારી કરીને નિશ્ચિત
મને બેસવું લેઈએ; જેમ રેલ્વે આવતા
પહેલાં ઢાકીની અગવિધી રાફ જોઈને
જોવા રીઝીએ છીએ તેમ.

‘મરવું છે’ એમ બધાં કહે છે,
પરંતુ ત્યારે ખરેખર મૃત્યુ સામે જ
આવીને જીવું રહે છે ત્યારે એમનાં
ખાતે કીધાં યજ્ઞ નાવ છે, હોશિયાર
છીડી ભય છે.

જેમ ડોહીમાં ‘ખુ’ પાત’
હોવા છતાં પણ મોઢ અને મમતાનાં
બંધનમાં બંધાઈને બહુવિધ
કરવા તૈયાર ન થયાં, તેમ ‘મર-
વાની’ વાતે કરનારાં માનવીઓ
મૃત્યુના મહા-ભયંકર અને બિદામણા
પાછાખાથી ધેરાયેલા હોય છે.
જોડા કીતરીને વિચારવામાં આવે
તો મૃત્યુ એ એક આશી-
ર્વાદ સમાન છે. કારણ કે જે
મૃત્યુનું અસ્તિત્વ ન હોત તો દુઃખોથી
અગરે બરેલા આ જગતની પારાપાર
વંચણીઓમાંથી કોઈનો દુટકારો પાત
ખેરો ? એટલા મોટે જ ભયવાન ઓ
ફળજીવંદ ગીતામાં કહે છે કે-

વામાસિ જંર્ણાન યથા વિદ્યુવ
નર્વાન મૃદ્ધાંતિ ચરોડરાગિ ।

તથા શરોતિ વિદ્યાય જીર્ણાનિ
અન્યાનિ સંપાતિ નવાનિ દેહી ॥

અર્થાત્ જેમ જૂનાં વસ્ત્રો બદ-
લીને મુલ્ય નવાં વસ્ત્રો પરિધાન કરે
છે, તેમ આ આત્મા પશુ છલ્લું
કેવેરો છોડીને નવાં ધરામાં પ્રવેશે
છે. જૂનાં કપડાં બદલીને જેને નવાં
કપડાં પહેવાનાં હોય તેને આત્મ
હોવો જોઈએ કે શી ?

ખીજો મુદ્દો એ છે કે માયાનો
મૂક માર ખાવા છતાં પણ માનવી

જેમને આપણે સારા મનુષ્યો
કહીએ છીએ તેઓ આપણે શું
કરવું નહીએ તે શીખવે હ. જેમને
આપણે ખરાબ કહીએ છીએ તે
આપણને શું ન કરવું નહીએ તે
શીખવે છે. જ-ને સદાચત્ર છે.
-તો ઉપશોભ કરતાં આવડવું
જોઈએ.

માયતેના મોહુ છોડતો નથી.
પેલા મોહ ઉતારીકેતર અધોગતિને
પામતા મથા-માણુધર્મીઓ જિલ્લાડ,
જિલ્લાડમાંથી દુતરા, દુતરામાંથી કીડા
થયા, તો પશુ માથના અધોપાતે
લીધે તેની આંખોની પડળ ન ખર્યો.
વાત પણ સાવ સાચો છે. આંખોના
અધો કરતાં અતરંગ અધો
વધારે ખતાર ખાપ છે. માય-નજ-
રતા મુસાફરને પ્રેમનજરનો પ્રવાસ
કરે કમ પાવવ ? અશ્રેષ્ઠમાં એક
કહેવત છે કે -Dead souls are
slain in merry company.

એક સતે કહ્યું છે કે, ‘માયાને
કાં તો રાણી બનાવો, કાં તો દાસી
બનાવો. રાણી બનાવીને તેની આઠાને
આધીન યજ્ઞને આગળ વધારો તો તે
તમને દુઃખના દરિયામાં ફાપવી રશે
અને દાસી બનાવીને તેને તમારી
આઠામાં રાખીશો તો સામ્ય સુખોના
સાગર આત્મસંપૂર્ણને પ્રાપ્ત થશો.
એ મન્નેમાંથી કાઢી વરણી કરવી
તેની સંપૂર્ણ મુખત્યારી આપને
બધવામાં આવી છે.

‘દૈવી લોવા ધુનમયો મમ મારા
દુલ્ખયા, ‘અપરિપક્વનાપરીવર્ણી’
વિ. વાંઘેા દારા લગવાને પોતે પણ
માયાની પ્રભળતાનો મુકનકે
સ્વીકાર કર્યો છે, છતાં એ જ ગીતામાં
એને વધ કરવાનો સચોટ ઉપાય
ખતાઓ છે :- અભ્યાસનો અને વૈરા-
ગ્યનો. આ બે જ એવાં અસરકારક
કર્મો છે, કે જે માયાની મદામ-
થીએનું સફળ વિચ્છેદન કરી શકે.

એક વરણ ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવી
કે આ માયાને બસે બધા ‘મારી-
મારી’ કરતા હોય પરંતુ તે કોઈની
ચાંદ્ર નથી અને કાળા-ને ધવાની
પણ નથી. એક દિવસ એવો જરૂર
આવશે કે ત્યારે તમે એને છોડશો
થા એ તમને છોડશે. તમે સ્વેચ્છાએ
એનો પરિત્યાગ કરશો તો તમને તે
સુખ આપશે અને તમારી કમળાની
ઉપરવટ જઈને તે તમારો ત્યાગ
કરી તો આપને અપાર દુઃખ કરો.
મોટે વિચેક અને જાનના આગ્રય
લક્ષ તેના પર કાળ મેળવશે.

સતી સુકલા

અનુવાદ:

શ્રી “પુનિતપદ્મે”

(ગતીક પૃષ્ઠ ૫૧૬ થી ચાલુ)

આ સુદેવા કોણ હતી, એ જાણવાની સખીઓના મનમાં ગિજાસા ઉત્પન્ન થઈ. તેમના આગ્રહને વશ થઈ સુકલાએ કહેવા માંડ્યું: ‘તે અરસામાં સર્વધર્મનું મનુ રાગનાં પુત્ર દેવતાકું અયોધ્યાના રાજા હતો. તેઓ જ્ઞાનવાન અને ધર્માત્મા હતા. તેમની માફક, તેમની પત્ની સુદેવા પણ પરમ પતિવ્રતા સતી હતી. આ સુદેવા કાશીનરથ વેદરાજની પુત્રી હતી. સ્વપત્ની સાથે સદ્-ગુણનો સુભગ સંયોગ સધાયો હતો. કહે છે, સોનામાં સુગંધ મળી હતી. મહારાજ દેવતાકું પત્ની પર અધિક પ્રેમ હતો. તેઓ હંમેશાં તેને પોતાની સાથે રાખતા અને સુદેવા પણ, ડાવાની માફક, તેમનું અનુસરણ કરતી. એક વખત સુદેવાની સાથે દેવતાકું જંગલમાં શિકારની શોધમાં ગયો. ઘણા વખત સુધી તેઓ શિકાર શોધવા લાગ્યા પરંતુ તેમાં સફળતા ન મળી. હજારે એક વૃક્ષ નીચે તે વિશ્રામ કરવા બેઠા. તે વખતે એક ભૂંડ પર તેમની નજર પડી. પુત્રપૌત્રો વડે તે ધેરણું હતું; તેની પત્ની પણ તેની સાથે જ હતી. રાજા દેવતાકુંને જોઈને તે વૃક્ષ ભૂંડ સપરિવાર પહોંચતા કોઈ એક મુર-શ્ચિત સ્થળે ચાલ્યો ગયો અને પોતાના પરિવારનો વિચાર કરીને પત્નીને કહેવા લાગ્યો: ‘પ્રિયે! બીજા શિકારીઓને જોઈને તો તમે દૂર-સુદૂર જંગલમાં ભાગી જતાં હતાં અને આજે જાણે ચતુની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યાં હો તમે નિશ્ચિત મને કેમ બેસી રહ્યાં છો?’ ભૂંડે જવાબ આપ્યો કે, ‘પ્રિયે! સાંજ, બીજા શિકારીઓથી હું કેમ કડું છું’ અને મહારાજ દેવતાકુંને જોઈને હું કેમ ભયભીત થતો નથી, તે જણાવું છું. અહીં ઘણા ભૂંડ રહે છે, એમ જાણીને બીજા શિકારીઓ આવે છે. તેઓ પાપી અને દુષ્ટ છે. આ પાપીઓના હાથે હું મરણને શરણ ન ચાઉં એટલા માટે જ હું તારી જાઉં છું; કારણ કે તેમના હાથે મરવાથી મારી સદ્ગતિ નહિ થાય અને ફરીથી પાપનો આશ્રય લેવો પડશે. અપમૃત્યુના ભયથી જ હું પહેલાં તારી જતાં હતો, પરંતુ આજે મહારાજનાં દર્શન થયાં છે. તેઓ પ્રભુતા પરમ ભક્ત છે. મારી તમામ તાકાત અને શક્તિ વડે હું તેમની સાથે સંગ્રામ કરીશ. મારા પરાક્રમથી જો તેમને પરાજય આપી શકીશ તો જગતભરમાં મારો જયજયકાર થશે અને જો હું

કદાચ માર્યો જઈશ તો વિંધ્યવોડામાં સ્થાન મેળવીશ. મારે માટે તો બને હાથમાં લાડલો છે. અથા જન્મમાં કોણ જાણે કેવાય પાપ કર્યો હશે કે જેથી મને ભૂંડની નીચ પોતિ પ્રાપ્ત થઈ છે. આજે મારા સમસ્ત પાપો રાજાની જાણવાથી ધોવાઈ જશે. માટે મારી મમતા છોડીને સપરિવાર તમે કાઠી સ્થળે ચાલ્યાં જાઓ. જુઓ! સાક્ષાત્ વિષ્ણુરૂપ રાજા આ તરફ આવી રહ્યા છે. તેમને હાથે મરીને હું સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરીશ. આજે મારા સદ્ભાગ્યે સ્વર્ગનાં દ્વાર ખૂલી ગયાં છે. આવી સોનેરી તકને જતી કરવી એ મૂર્ખાઈ છે.’

સુકલા બોલી: સખીઓ! ભૂંડની વાત સાંભળીને, તેની પત્નીને, સ્વાભાવિક રીતે જ, આશ્ચર્ય લાગ્યો. તેણે કહ્યું: ‘ધરૂંધી કહેરીના તમે ‘જન્મ’ છા-ધરૂંધી આશ્ચર્યના તમે ચંદ્ર છો. જેમ સાહેબને લીધે તોફારની અને ચંદ્રને લીધે તારાઓની શોભા છે તેમ, આપને લીધે જ અમારી શોભા છે. તમારી તાકાતને જાણવાથી જ તમારા આ પુત્રો (ભૂંડો) જન્મના કરી રહ્યા છે. તમારા ત્યાગ કરવાથી તેઓ દીન, હીન અને જ્ઞાનશૂન્ય થઈ જશે. પતિહીન નારી, ચંદ્રહીન રત્નની, પુત્રહીન કુળ અને દીપહીન ઘર શોભા આપવું નથી, તેમ આ પરિવારની દશા થશે. આચાર વિનાના માનવીની, જ્ઞાન વિનાના પતિની અને મંત્રી વિનાના રાજાની જે સ્થિતિ થાય છે તે જ સ્થિતિ અમારી થશે. હે પ્રિય! તમારા વિના હું પ્રાણુ ટકાવી નહિ શકું. સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને નરકમાં પણ તમારી અનુ-ભાગિની થઈશ. માટે ચાલો, જલદીથી ભાગી જઈએ.’

ભૂંડની પત્નીએ અનેક રીતે પતિને સમજાવ્યો પરંતુ તે એકતો બે ન થયો. તેણે કહ્યું: ‘પ્રિયે! કાલર બનીને ધર્મથી મૃત થવું એ ઉચિત નથી. વીરધર્મથી અચાત હોવાથી જ તું આવી વાત કરી રહી છે. આવા ધર્માત્મા રાજાને હાથે જીવનવાનાની, પૂર્ણાકૃતિ યવાથી મારો ઉદ્ધાર થઈ જશે.’ ભૂંડે વિસ્તારપૂર્વક વીરધર્મનું વર્ણન કર્યું અને સુકલા માટે તૈયાર થઈ ગયો. ભૂંડણીએ કહ્યું કે ‘હું પણ તમારી પડખે રહીને તમારું પરાક્રમ નિહાળીશ.’

ત્યારબાદ તેણીએ પુત્ર—પૌત્રને બોલાવીને ઘણી રીતે સમજાવ્યા અને દૂર દૂર નાસી જવા હજુ. પરંતુ તેઓએ તેમ કરવાનો સાફ ઇનકાર કર્યો. તેમણે હજુ—
'જે પુત્ર માતા-પિતાને વિપત્તિમાં એકલા મૂકીને નાસી જાય છે તેને શિક્ષાર છે. તેણે પોતાની જનેતાની કૃપાને લગવી છે. તે જરૂર નરકગામી બને છે. હે માતા! આપ બંનેને છોડી આમે ક્યાંય પણ જવા માગતા નથી.' પછી બધાએ સાથે મળીને બૃહદરચના કરી અને રાગના આગમનની રાહ નોંધે રહ્યા.

સુક્લા બોલી—'આ રીતે આપણું કુટુંબ લડવા તૈયાર થઈ શકું. રાગના તોફાને રાગને બધા સમાચાર કલા. મહારાજ ઇદવાકુએ આવા આપી કે તેમને વિધી નાખો અને પકડી લો. રાગની આવા થતાં તેઓ યુદ્ધનો સાજ સજીને, શિકારી કૂતરાઓને સાથે લઇને, આગળ વધ્યા. રાજ પણ, જેની શોધા અવજુનીય હતી, એવા ગંગા-તટે આવ્યા. આપણું વ વન સુવાસિત પુષ્પોની સૌરભયી મહેફી રજુ હતું. મધુર કળ આપનારાં અનેકવિધ વૃક્ષો શોભામાં અસિદ્ધિ કરી રહ્યાં હતાં. વનની અદ્ભુત શોભા જોતા જોતા ઇદિવાકુ રાગ, પોતાની પત્ની સુદેવા સાથે, ચક્રવર્તીની સમીપ જવા લાગ્યા. રાગના દુકમને માથે ચક્રવર્તીને શિકાર ખેલવાની કળામાં નિપુણ એવા બાધો (શિકારીઓ) એ જૂડો પર ભયંકર આક્રમણ કર્યું. જેની રીતે ગેધનો સમૂહ પર્વત પર પાણી વરસાવે છે, તેવી રીતે બાધોએ જૂડો સમૂહ પર બાણવર્ષા ચલાવવા માંડી. કાંધે ભરાયેલા જૂડો બહાર નીકળ્યા અને પ્રચંડ વેગથી ચતુરણ પર વૃટ્ટી પડ્યા. તેમના તીક્ષ્ણ દંતોના પ્રહારથી ધવાઈને સેનિકો એક પછી એક ધરાચાથી થવા લાગ્યા. લશ્કરની આ સ્થિતિ જોઈને રાગએ હાથી અને ઘોડાની સેના રવાના કરી; પરંતુ કોષિત થયેલા જૂડો સાક્ષાત દાઝ સમાન હાથી, ઘોડા અને સેનિકોના ખોડા કાઢવા લાગ્યા. તેમની અગિયો લાલ યઈ રવી હતી. વિજળીની માફક તેમના દાંત ચમકી રહ્યા હતા, તેમની ચોતરફ હાથી, ઘોડા વિની લાસોના જંગ ખડકાં હતા. જૂડોની પત્ની અને ચાર-પાંચ પુત્રો જ બચ્યા હતાં. તે વખતે પત્નીએ નાસી જવાનો ફરી આપ્રક કર્યો, ત્યારે જૂડે જવાબ આપ્યો—'હિયે! જાગીને હું ક્યાં જઈશ? આપણી

વીરતાની પરંપરાનું સ્મરણ કરો. બે સિંહોની વચ્ચે એક ભૂંડ મુખેથી જળપાન કરી શકે છે, પરંતુ બે ભૂંડોની વચ્ચે એક સિંહની તાકાત નથી કે પાણી પી શકે. આ છે જૂડોના પ્રભાવ! બે હું નાસી જઈશ તો આજરૂના કકરા થશે. લોભ અને ભયથી ચોક્કો કદી ભાગે નહિ; અને ભાગે તો એ સાચો ચોક્કો નથી. રજુતીથને છોડીને જે નાસી જાય છે તે ખરેખર પાપી છે.' આ રીતે તેણે વીરધર્મની ઘણી પ્રશંસા કરી. છેવટે હજુ કે, 'યુદ્ધક્ષેત્રમાંથી ભાગવાની તો હું કદપના પણ કરી શકતો નથી. હું તો મહારાજ સાથે જંગ ખેલવાનો જ,' પછી હાથે બંને તે પરિણામ આવે. જુ' બાજોને લઈને અદાધો જતી રહે અને મુખેથી જીવન વ્યતીત કર.' આવી પ્રતિકૂળ સલાહ સાંભળીને જૂડે-ણીએ જવાબ આપ્યો: 'સ્વામીનાથ! હું તમારા પ્રેમવંશનમાં બધાથેથી છું. હું પુરો સદિત આપની સમક્ષ પ્રાણસાગ કરીશ.' આમ કહીને તે પણ લડવા તૈયાર થઈ ગઈ. વર્ષાઋતુમાં આકાશમાં જેમ વિજળીના ચમકારા સાથે વાદળોની મજની યાય છે તેમ પોતાની જો સદિત જૂડે મજની લાગ્યો અને મહારાજ ઇદવાકુને યુદ્ધનું આવાહન આપવા લાગ્યો. મહારાજે તેના આવાહનનો સ્વીકાર કર્યો. પોતાના મજબૂત શૈન્યનો ચક્રના હાથે ગંભીર પરાજય થતા જોઈને રાગને તેના પર ક્રોધ ચડ્યો અને ઘોડી પર સ્વાર થઈને તેના પર વૃટ્ટી પડ્યા. રાગને પોતાના તરફ ધસી આવતા જોઈને જૂડે પણ તેમના પર નાટક્યો. બાણથી ખાવડ થવાને લીધે જૂડે ક્રોધથી દાંત કચકચાવતો રજુ, દગ્ગ. બાણોના સતત વરસાદથી ધવાયા છતાં પણ તે તપ્તથી દહતો નહોતો. પોતાના ધારદાર દંતો વડે તેણે ઘોડાને જૂમિ પર પછાડી દીધો. રાગએ તેના પર અદાનો નેરદાર પ્રહાર કર્યો. આ વખતે તે ચોટ સહન ન કરી શક્યો અને તેની જીવન-લીલા સમાપ્ત થઈ. દેવતાઓએ બોમમાંથી પુષ્પરજિ કરી. મૃત્યુ બાદ રાગના સ્પર્શથી તેણે ચતુર્ભુજ રૂપ ધારણ કરીને દેવલોકમાં પ્રવાણ કર્યું. ત્યાં ઇન્દ્ર વિ. દેવતાઓએ તેનું પૂજન-અર્ચન કર્યું. પૂર્વચરીર છોડીને તે પુનઃ બંધર્વરાજના રૂપમાં વિરાજમાન થયો.

સુકલાએ કહ્યું—'ચક્રરાજની આ સદ્ગતિ જોઈને તેની પત્નીએ પણ પાતવું અનુસરણ કરવાનો નિશ્ચય

ક્યોં. તેની સાથે તેના ચાર પુત્રો પણ હતુ હવિત હતા. તેણી (સ્વર્ગત) વિચારે 'છે-એ તેઓ (પુત્રો)મ્મી જશે તો તેમના દ્વારા પતિના વંશની રક્ષા થશે. આમ વિચારીને તેમના સૌથી મોટા પુત્રને, નાના ત્રણ બાઈઓ સહિત, નાસી જવાની સૂચના કરી. ત્યેક પુત્રે વીરતાપૂર્વક જવાબ આપ્યો કે, 'મા! જીવનની આશાથી આ સંનેગોમાં જન્મનીતો ત્યાગ કરનાર પુત્રને લાખો વાર વિદ્યાર છે. પિતાના દુઃસ્મનનો કું સંહાર કરીશ.' આખરે ખૂબ આગ્રહ થયો ત્યારે નાના ત્રણ છોકરા ત્યાંથી દૂર બીજા કોઈ જગલમાં જતા રહ્યા અને માતા-પુત્ર સમરંગિણીમાં આવીને કુંદાર કરવાં લાખ્યાં. રાત્રની આશાથી ધણી વીર થોદાઓ તેમની સાથે લડાઈમાં જીતવાં પરંતુ એકેય થોદો ટકી શક્યો નહિ. પૃથ્વી તો જાણે રુદિરના રંગે રંગાઈ ગઈ હોય એમ લાગતું હતું. છેવટે મહારાજા જાતે ચક્ર-પુત્ર સાથે યુદ્ધ કરવા મેદાને પડ્યા. ધૈર્ય સંગ્રામ જાણે. અંતે રાત્રજે અર્ધચંદ્રાકર બાણોના પ્રયોગ કરીને તેમનો વિનાશ કર્યો. વડ્ડરથજમાં બાણ વાગવાથી તે જમીન પર ઢળી પડ્યો અને તેની જીવન-ભૂતિ ખૂટી ગઈ. પુત્ર-મૃત્યુના વજ્રાધાતને લીધે તેની માતાએ તેની લાશ પર પછાડ ખાધી. પુત્ર: સ્વરથ યદને તેણે એવું યુદ્ધ એટલું કે સૈનિકો અને સેનાનીઓ તોખાઈ પોકારી ગયા. આ દશ્ય જોઈને રાણી સુદેવાએ પતિને પૂછ્યું—'મહારાજા ! આ જૂંડણી રણ-ચંદી સમાન બનીને આપણી સેનાનો વિનાશ કરી રહી છે, છતાં તમે તેની ઉપેક્ષા કેમ કરી રહ્યા છો ? એને કેમ મારી નથી નાખતા ?' મહારાજા જવાબ આપ્યો; 'પ્રિયે ! તે સ્ત્રી હોવાથી કું તેના વધ નહિ કરું. યાજ્ઞ-દારોએ તેને મહાપાપ ગણાવ્યું છે. કું એને મારીશ નહિ એટલું જ નહિ, પરંતુ તેની પ્રેરણા પણ કરી શકું તેમ નથી.' આ બાજુ રાજા આ વાત કરી રહ્યા હતા ત્યાં તો ઝાઝરે નામના એક ધિક્કારીએ એક તીલ્લુ બાણ વડે તેના પર સખત પ્રહાર કર્યો. લાલ્લ ચપેલા જૂંડણી બમણા વેગથી તેના પર ત્રાટકી અને તેને ભોલ-ભેગો કરી દીધો. પડતા પડતા ઝાઝરે તેને પ્રાણપાતક દૃષ્ટક લગાવ્યો. જૂંડણી બેહોશ થઈને ઢળી પડી.

પુત્રવત્સલ જૂંડણીને બેહોશ બનેલી જોઈને રાણી સુદેવા તેની પાસે દોડી ગઈ અને તેના ધાને સાફ કર્યો

તેમજ તેના મુખમાં કુંડું પોણી રેડ્યું. રાણીના 'રપસ' થવાથી અને મુખમાં જળ પડવાથી જૂંડણી જાનમાં આવી અને મનુષ્યની લાખામાં બેઠી—'દેવી ! તમે મને જળ-સિંચન દ્વારા જીવન-દાન આપ્યું છે તે બદલ આપની કું કષણી છું. તમારા રપસને લીધે મારાં સઘળાં પાંચે આજે બળીને ખાખ થઈ ગયાં.' પશુના મુખે શુદ્ધ દેવવાણી જોઈને રાણી ચક્રિત થઈ ગઈ અને પતિને કહ્યું—'મહારાજા ! આવી આશ્ચર્યજનક ઘટના તો મેં કોઈ દિવસ જોઈ નથી. પશુઓનીમાં જન્મ લેવા છતાં આ ચક્રી શુદ્ધ દેવવાણીમાં વાત કરી શકે છે.' રાજા પણ વિચારમાં પડી ગયા. રાણીએ ચક્રીને પૂછ્યું; 'તમે કોણ છો ? પશુ હોવા છતાં આપ માનવ લાખામાં વાત કરી રહ્યા છો તે જોઈને મને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું છે. જરૂર, આમાં કોઈ રહસ્ય હોતું જોઈએ. જો આપને હરકત નહોતી તો, તમારી અને તમારા સ્વર્ગસ્થ વીર પતિના પૂર્વજન્મની કથા મને સંભળાવો.'

'રાણીના આગ્રહને લીધે ચક્રીએ કહેવાનું શરૂ કર્યું: 'મારા પતિ દિગ્ગજ વિદ્વાન અને સંગીતશાસ્ત્ર-પ્રવીણ ગ્રંથવં હતા. તેમનું નામ રંગ વિદ્યાધર હતું; તેઓ સર્વ શાસ્ત્રોના જાણકાર હતા.

એક વારની વાત છે, કે મનોહર મેરુ પર્વતની એકે શુદ્ધમાં પુલસ્ત્ય મુનિ એકાગ્ર ચિત્તે તપશ્ચર્ચા કરી રહ્યા હતા. તે જ વખતે મારા પતિ રંગ-વિદ્યાધર ફરતા ફરતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં બેસીને સંગીતનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. તેમના સુરીલા કંઠમાંથી નીકળતા સ્વરો વડે આકર્ષાઈને આજુબાજુનો આમો પ્રદેશ મુગ્ધ બની જતો. મુનિનું મન પણ તે તરફ ખેંચાયું. તેમનું મન વિચલિત થવાથી તેમણે ગાયકને કહ્યું; 'આપનું સંગીત ખૂબ જોવા પ્રકારનું છે એમાં બે મત નથી; પરંતુ મારી સાંધનામાં તે આડખીલીરૂપ છે. મારે મારી આપને સાગ્રહ વિનંતિ છે, કે આપ આ રથળ છોડીને બીજે સ્થળે ચાલ્યા જાઓ તો સાહે. વિદ્યાધરે ઉત્તર આપ્યો; 'બાહ્ય દેવતા ! સંગીત, આત્મજ્ઞાનથી જરૂર જીતવું નથી મારા માનવથી કું કોઈનું દિલ દૂભાવતો નથી, બલકે બર્માનું મનોરંજન કરે છે. મારે બીજા સ્થાનમાં જવાની કોઈ આવશ્યકતા કું જોતો નથી. આપને કદાચ ખબર નહિ હોય તો કહી દઉં, કે શુદ્ધ જન્મવાનું પણ

મારા સંગીત પર યુગ્મ છે. સંગીતમાં બધા જ રસ છે. વધુ શું કહું, આ સંગીતને લીધે જ ચારે પેઢીની શોભા છે. આટલું હોવા છતાં આપ સંગીતની નિંદા કરો છો અને મને બીજા ખસેડો છો, એ શું આપનો રષ્ટ્ર અન્યાય નથી ?

પ્રવરત્યે ક્યું: બાઈ! 'સંગીત આનંદપ્રદ છે' એવા તમારા કથન સાથે હું સંપૂર્ણ સંમત થાઉં છું. મને લાગે છે કે મારા કહેવાનો લાવાય ન સમજવાથી આપ રહેજ ઉચ્છેદાપ ગયા. આપની માફક હું પણ સંગીતનો પ્રશંસક છું. આપ જાણતા જ હશે, કે વિદ્યા ચોંદ પ્રકારની છે. પણ ઐકનિત્ર થવા વિના તેમાંની એકેય ફળ આપતી નથી. જ્યારે મન નિશ્ચળ અને છે ત્યારે જ તે પ્રાણીઓને સિદ્ધ પ્રદાન કરે છે. આપથી અજાણ્યું નથી કે ઇન્દ્રિયા સંયમ છે. મનને જન્યસ્ત્વી ખ્યાનમાંથી દહાવીને તે વિષય-વસ્તુઓમાં ખેંચી આવે છે. માટે જ જ્યાં ચમ્પદ, રૂપ અને કામનાંતો અકાચ હોય છે ત્યાં જ એકાંત સંવાતે થોગી—મુનિઓ જ્યાં—ત્યાં કરે છે. તમારા સ્વર મીઠા અને સુગંધાપક હોવા છતાં તેને લીધે મારા મનના તારવું ધ્વજ સાથે સંધાન કરવામાં મુશ્કેલી પડે છે, માટે મારે માટે તે પ્રાંતદૂળ છે. મારી વિનંતિ આપ ખ્યાનમાં લેશો એવા હું આજ રાખું છું. અગર જન આપ તેમ નાંદ કરો તો, મારે ન છૂટક અદાંથી ચાલ્યા જવું પડશે.' વિદ્યાધરે ક્યું: 'મુનિશ્રી! જેણે ઈન્દ્રિયોના આવગન રાંધ્યા છે તે જ વિજયી, થોગી, ધીર અને સાધક કહેવાય છે. ચમ્પદ સાંજળીને અથવા રૂપ જાંધને જે આવચળ રહે છે, તે જ તપસ્વી છે. આપ ઈન્દ્રિયોના વચમાં છો, માટે જ નિરસ્તેજ છો. મારા માનવનો તિરસ્કાર કરવાની ચક્ષિત સ્વર્ગમાં પણ કોઈ ધરાવતું નથી. વળી જે નિર્નંજ છે તે જ વનનો ત્યાગ કરે છે. વનપ્રદેશ પર જધાનો એક સરખો જ આધકાર છે. માટે હું વન છોડવા માટે લાચાર છું. આપ ગમ્યા કે રહો, તેની સાથે મારે રહેજે નિરજત નથી.'

આપ દુરામકા સાથે વધુ વાદાવવાદ કરવા નિરર્થક સમજીને વિદ્યાધરને ક્યાં આપી મુનિ બીજા ક્ષણે રથને ચાલ્યા ગયા અને ત્યાં સર્વ ઈન્દ્રિયોના સંયમ રાખીને તપ કરવા લાગ્યા.

મુનિના જતા રહ્યા પછી એક દિવસ વિદ્યાધરને તેમનું રમરમ થઈ આવ્યું. તેનું વિચાર્યું કે મારા

બળથી જ તેઓ સ્થગાતર કરી ગયા છે, હવે આ જાણુ નજરે પડતા નથી. તેઓ ક્યાં ગયા, શું કરે છે તેનો કંઈ પત્તો નથી. વિદ્યાધરના માનસ—પદમાં અસિમાનો પવન ઝરાયો અને કાગળી પ્રેરણા પ્રમાણે તે અધર્મના માર્ગે ધસડાવા લાગ્યો. મુનિ જે રથને રહેતા હતા તે સ્થળની તેણે તપાસ ચક્ર કરી, જ્યારે એકાંત ભાતમી મળી ત્યારે ચક્ર (જૂંડ)નું રૂપ ધારણ કરીને તે મહામા પ્રવસ્તના આશ્રમમાં ગયો. તેણે જોયું કે મુનિ ખ્યાનમન અવસ્થામાં છે. 'વિનાયકને વિપરીત ક્રોધ' એ લેખિકિત અનુસાર મુનિના ખ્યાનમાં જંગમ પાડવા માટે તેણે કમર દસી. મુનિના ઘરિર સાથે તે તેનું મોં ધસવા લાગ્યો. છતાંય પણ સમજીને મુનિએ તેને મારી આપી; પરંતુ તેનું કંઈ પરિણામ ન આવ્યું. મુનિની સ્વાભાવિક દયાળુતાને ચક્રરૂપધારી મારા પતિએ કેવળ દુરુપયોગ કર્યો. મુનિની આંખ સામે જ મજન-મનનો ત્યાગ કરીને તે નાચવા દૂધવા લાગ્યો. કદી ગીજગતો, કદી ક્યાનક ચમ્પદ કરતો, છતાં પણ મુનિએ તે તમામ કુષ્ટનો સદન કરી લીધો. એ એક નિવમ થઈ ગયો છે, કે લાપકાત યા પાવતા વિના આપવામાં આવતી છટછાટનો હંમેશાં દુરુપયોગ જ થાય છે. મારા પતિ પર ક્યાનો કોઈ પ્રભાવ ન પડયો; ગીજરો તેમના પ્રમાદમાં વધારો થતો ગયો. તે દિવસે તો તેઓ પાછા ગયા પરંતુ થોડા દિવસ પછી ફરી મુનિના આશ્રમમાં જઈને ઉપાત મચાવવા માંડ્યા. કોઈવાર અટકાવ કરતા, આકંદ કરતા અને કોઈવાર સુંદર અને મધુર કંઠ ગાન ગાતા. તેમના જાવા વર્તનને લીધે મુનિના મનમાં થોડા ગઈ અને ખ્યાન કરીને જોયું તો ખજર પડી કે આ વરક (જૂંડ) નથી પરંતુ તે જ નીચ અધર્મ છે, અને મને અદીથી પણ જગાડવા માગે છે. મુનિની ધીરજનો હવે અંત આવ્યો ગયો. તેમણે તેને શાપ આપ્યો, કે 'ચક્રરૂપ ધારણ કરીને તે' મને વિચલિત કર્યો છે માટે તારો જન્મ નીચ ચક્ર થોડાનમાં થશે.' મુનિના શાપથી બળગીત ઘટીને મારા પતિ ઈંદની પામે ગયા અને મુજતા મુજતા જાણ્યું કે, 'દેવરાજ! મેં તો આપનું જ કામ કર્યું છે. કારણ કે થોડાની ઉમ તપસ્યા દ્વારા તે મુનિ આપને માટે ભવરૂપ બની રહ્યા હતા, તેથી મેં તેમના તપમાં કાંઈ પાડ્યો છે. મુનિના શાપથી મને પડ્યોયેનિ પ્રાપ્ત થઈ છે. માટે આપ મારી રહ્યા

કરો !' વિદ્યાર્થીની આ વાત સંભળીને ઈન્દ્રને પણ દુઃખ થયું. તેના પ્રત્યે સહાનુભૂતિ દર્શાવીને તેણે તેને મુનિ પાસે લઈ ગયા. તેના વતી વિનંતિ-પ્રાર્થના કરતાં ઈન્દ્રે મુનિને કહ્યું કે, 'આ અચાનક ગેધવનેા અપરાધ આપ ક્ષમા કરો. આપ સિદ્ધ છો; તપ અને શક્તિમાં જ આપની શોભા છે. અત્યંતના નશામાં તેણે આ પાપચરણ ક્યું હોવાથી તે આપની કરુણા અને દયાને પાત્ર છે. માટે જેનાથી શાપનું નિવારણ થઈ શકે તે હોય તેવો ઉપાય ખતાવશો.'

આખરે તો સંતોષલક્ષ્ય ને ! સતેનો ક્રોધ પાણીમાં લીટા જેવો હોય છે; અર્થાત્ તે ક્રોધ-જેવો દેખાય છે પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો તેમાં કરુણા જ ભગવાતી હોય છે. ઈન્દ્રની પ્રાર્થનાથી મુનિને દયા આવી અને કહ્યું: 'ઈન્દ્ર ! આમળા ઈદ્રવાકુ નામનો રાજા જન્મ લેશે. ન્યારે તેને દાઢે ચિહ્નને ખેલતી વખતે વિદ્યાર્થીનું મૃત્યુ થશે ત્યારે તે ફરીથી પોતાના અસલ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરશે.' ઈકરીના મુખે આ રહસ્યમય કથા સંભળીને શુભી

સુદેવાએ તેને ફરીથી પૂછ્યું- 'પ્રિયે ! તમે પરશુરામનાં હોવા છતાં સરસ સંસ્કૃત ભાષા બોલો છો. તમે આવું જાન ફેરી રીતે સંપાદન ક્યું અને તમને તમારું તેમજ તમારા પતિનું આરત્ર કેવી રીતે માલૂમ પડ્યું તે અંધ સંભળવાની મારી ખાસ ક્ષ્મ્ણા છે.'

ઈકરી બોલી મહાદેવી ! તથવારની અણીથી ધાવણ થઈને હું અહીં પડી છું. મૃત્યુને લીધે મારા જ્ઞાનનો લોપ થયો છે. આવી દશામાં આપે આપના વરદ દસ્તે મારા મુખમાં શીતળ જળ છાંટવાથી મારો મોઢ દૂર થઈ ગયો છે. જેમ સૂર્યનારાયણના પ્રકાશથી અંધકાર અદશ્ય થઈ જાય છે તેવી જ રીતે તમારા સ્પર્શથી અને અભિષેકથી મારાં સમસ્ત પાપો જળીને ખાખ થઈ ગયાં છે. સંહરી ! તમારી કૃપાથી મને પૂર્વજાનનો પુનઃ પ્રાપ્તિ થઈ છે. હવે મને શ્રદ્ધા છે કે, હું દિવ્ય ગતિને પામીશ. મેં પૂર્વજન્મમાં અનેક પાપ કર્યાં હતાં તે અથથી ઈતિ સુધી આપને કહી સંભળાવું છું.

(આમળ આવતા અંકે)

પ્રભાતનાં પુષ્પો

અનંત મહાસાગરના અંગે મુસાફરો છીએ. ધૂધ-વતી સપાટી અમારી રાખ્યા છે અને આકાશ માથે ઓઢવાતી શાલ છે. અમારી નોંધની આંદોશ તાલ પણ કમાલ છે અને સદમાં ન્યારે પવન ભરાઈજાય છે ત્યારે તે અમારો ગઢ બની રહે છે. આ વખતે દુરમન જેવાં ભલંકર મોળાંઓ પણ અમને કંઈ કરી શકતાં નથી અને મુરફેથીઓના પદાડો પણ આ વખતે અમને આજળ વધતાં રોકી શકતા નથી. પ્રભાત પડે છે અને નવો સૂર્યોદય નિદાળાએ છીએ. રાત પડે છે અને નવા તાર-લાઓનાં દર્શન કરીએ છીએ.

આનંદ, અદ્વિત આનંદ એ અમારો રોજનો ખોરાક છે. આશિર્વાદ પણ આનંદના જ દર્શન યાત્ર છે. કારણ કે અમે મહાસાગરના મુસાફરો છીએ. એક વખત અમારી નોંધ કોઈ નવા જ કિનારે આવી પહોંચી અને કહી બેસેલા પર્વતની ટોચ ઉપર તમે બેસા દતા. તમારી

લેખક:
શ્રી વલ્લુ કોટક

આંખમાં અમે નિદાણું કે આ નિર્જન ભૂમિમાં જીવન માળી માળીને તમે ખરેખર જીવ વિનાના થઈ ગયા છો, અમે તમને અમારી નોંધમાં ફૂદી પડવાનું આમંત્રણ ક્યું. પણ તમારા અદર્શાવે તમને રોહિણી સલામ ભરીને અમે ચાલી નીકળ્યા. કારણ કે સદમાં પવન ભરાઈ ચૂક્યો હતો અને ભરતી પર અમારી નોંધ ધન-બની રહી હતી.

અમને નવો કિનારો સાદ પાડી રહ્યો હતો, અને અમે જેવા થોડા આજળ વધ્યા કે તમે અમારી પાછળ આવ્યાં અને અમારી નોંધમાં ફૂદી પડતાં કહ્યું:

'મુસાફર, ના પાડતાં તોના પાડી દીધી પણ હવે મને સમજાયું કે જેની હું વર્ષોથી રાહ નેતી હતી તે તું જ છે. એકધવાયા જીવનથી મારો આત્મા થાકી ગયો છે, મારે તારા સાથની જરૂર છે અને તારી નોંધમાં બેસીને મારે પણ નવી જ્ઞાનનાં દર્શન કરવાં છે. તું મારો

સ્વીકાર કરે. ને તું મારા ત્યાગ કરીશ તો હું છ્વી નહિ થકું.

અમે જ્વાળા આપ્યો, 'દયાલાલે નહિ, પણ પ્રેમ-ભાવે અમે તમારા સ્વીકાર કરીએ છીએ. તમે આ નીકાના સરખા બાગીદાર બનીને રહેા, કારણ કે અમે સમાનતાની ભૂમિકા ઉપર ઉપર ઊઠેલા છવ છીએ. સાગરની આ સપાટી ઉપર નથી કોઈ નાનું કે નથી કોઈ મોટું। જેને હસેલાં મારતાં આવડે છે એને આ સાગર છે.

પણ એવામાં તો ઘૂલવાતા મહાસાગરે કાનમાં કહ્યું; 'પર્વતની પાછળ આવેલા સરોવરની આ ડરપોઠ માછલી તમારા સહવાસ નહીં કરવી શકે; તમે પિત્તળને સોનું માની બેસા છે, અને તુલેલા તુંબકાને વીણા માની બેસા છે. એમાં કદીપણ સંગીત પ્રગટ નહિ થાય."

મહાસાગરની સલાહ અમે માન્ય ન રાખી. એવામાં તમે કહ્યું, 'યુસાફર' મારી એક પ્રાર્થના છે; "આપ થોડો વખત મારી નીકાને કિનારે લમિરો. કિનારે ઊભેલા પદાડા અને વૃક્ષો સાથે મેં માથા બાંધી છે. એમની ઉશ્કેલી વિદાય લઈને હું પછી સદાને માટે આપની સાથે સફર કરવા આવી પહોંચીશ."

નીકાને કિનારે રાખવામાં આવી અને પછી તો રોજ સાંજે કિનારા ઉપર આવીને તને મીઠીમીઠી વાતો કરવા લાગ્યા; નીકાને કેવી રીતે સળગારવી નેહએ એનાં સચ્ચેનાં આપવા માંડ્યા. અમને શબ્દશબ્દમાં પ્રેમ દેખાવા લાગ્યો અને આપનાં વચનેમાં વિશ્વાસ જાગી ઊઠ્યો. થોડો સમય પસાર થયો ત્યારે એક વખત ફરી મહાસાગર ઘૂલતા ઊઠ્યો અને તેણે અમને કોષમાં કહ્યું;

પારા યાત્રિકા તું જે કિનારાની શોધમાં ઉઘડ્યો છે, જે ભૂમિ ઉપર તારે પગલાં માર્યાં છે એ આ નથી. આ ભૂમિના પથરેપથરે છેતરપિંડી, ડરપોઠપથ્થું અને અવિશ્વાસના અક્ષરો લખાયા છે. મીઠામીઠાં વચનો ઉચ્ચારનારા અડીનાં જીવ આત્માઓ સદા વચન-લાંચ કરતા જ આવ્યા છે. એમના કપાળે વિધાતાએ કુઝ્મ જ લખ્યું. છે અને તેથી તેઓ કુઝ્મી થઈને બીજાએને પણ કુઝ્મી કરવા જ સર્જ્યા છે. નૂતન પ્રકાશ અને નવા સંજોતને ઝોળાખતી અડીનાં માનવીએને આવડતું નથી. ઘં જરૂરી આ કિનારાને ત્યાગ કરે અને મહાસાગરને જ્વાળા આપ્યો; 'સાગરદેવ!

આપની સલાહમાં અમને શ્રદ્ધા નથી. બંધાની સમક્ષ નેણે વચન આપ્યું છે એ શું' પાછળથી ફરી બપ 1 એના વચન પછી તો આપણે સોજે ઉત્તરવ ઉગ્યો એ શું' તે જૂલી જયો?'

મહાસાગર સુષ યદ્ અયો; હોડી કિનારે જ પડી હતી અને અમે તમારા આજમનની રાહ નેવા લાગ્યા. જે સમય આપ્યો હતો એ પૂરો થવા આવ્યો પણ તમારાં દર્શન ન થયાં.

અને...અને...ફરી ભરતી આવી કે સાગરે યુરકામાં કહ્યું; 'યાત્રિકા! ઊંડાવ લગર અને ઉપાડી જ નીકાને દર દર. ભ્યાં ભય છે ત્યાં પ્રેમનો જન્મ નથી. તે' તારા વચનનું પાલન કહ્યું' છે, તારાં હૃદય સ્વચ્છ છે અને તેથી જ આકાશના અનેક તેજસ્વી તારલગ્નિ તારી બંધરીનું સંગીત સમિજવા આગર બનીને બેસા છે. જેમાં પ્રાણ નથી, છત્ર નથી, સિવ નથી અને વચનનું પાલન કરવાની સક્તિ નથી એવી બ્રહ્મકિતને જો છું' નીકામાં બેસાડીશ તો તારી નીકા તળાપે ફૂળી જશે અને ઘં અધકારમાં અટવાઈ જશે."

સાગરના શબ્દોમાં રહેલું સત્ત્વ સ્થમજનું અને અમે નાશા ઊપાડી; જતાં જતાં કિનારે ઊભેલાં વૃક્ષોને અમે સંદેશો આપ્યો;

'વૃક્ષો! એમને અમારા ઉદ્દેશ સદામ રહેજો. અમે હૃદયમાં કુઝ્મ નહિ પણ સુખ ભરીને વિદાય લઈએ છીએ. એમણે આપેલાં મીઠાં સુખનો અને મધુર શબ્દોના સંસ્મરણોનો ભાર અમે અમારી અમારી નીકાના એક ખૂણે મૂકીને ઝાઝગ વધીએ છીએ. અમારી નીકા યંભાવીને તેમણે અમને પારાવાર મુરેલીમાં મૂક્યા છે. કારણ કે અમારી પાસે જે હૃદય તે દર યદ્ અયું છે. પરંતુ એનું અમને કુઝ્મ નથી; કારણ કે અમે સાગરના સૈનિકા છીએ. ફરી લડી લઈશું. પણ એમને કહેજો કે ભાવ-ખર્ચમાં અમારા નેવા કોઈ યુસાફરો નીકા લઈને નીકેલે તો એમની સાથે આવી દૂર રમત ન રમે. ક્ષમાપ્રમાર્ગે ચાલ્યા જતા યાત્રિકાની નીકા યંભાવીને, થોડો મોજ-રોજ કરીને પછી દર યદ્ જતું એના જેવું કોઈ પાપ નથી. દલે ફરી અમે કિનારે આવવાના નથી. આશુ-ઓની દુનિયામાં રહેનારને કદી દેખે કે સાગરના પુત્રો ઘૂલવતા જગ ઉપર એમની નીકાને દર દર ઉપાડી મથા છે. ફરી સાંઠ ન પાડે.'

નવનાથ કથામૃત

લેખક :

ધીર્તનાથાચાર્ય

શ્રી સીતારામ શર્મા

૨૬

[અંતક પૃષ્ઠ ૫૩૫ થી ચાલુ]

નિષ્ક્રિયો મૃતિયો વાડજૈર્બહુધૈવ પ્રકંપિતઃ ।

થ્રેયસ્કામઃ કૃત્તુગત આત્મનામાનમુદરેત ॥

આત્મપ્રાપ્તિની ઇચ્છા કરનારા પુરુષોના કુટલ લોકોએ તિરસ્કાર કર્યો હોય, તેની મરકરી અગર નિન્દા કરી હોય, મારપીટ કે બંધન કર્યું હોય અથવા તેની ઉપહવિશનું સાધન નષ્ટ કર્યું હોય, મૃદ લોકોએ શરીરપર યુદ્ધે અગર મૃત નાખ્યું હોય, એ પ્રમાણે બહુજનક પ્રમાણે તેનું મન આત્મચિંતનમાંથી મટ થાય તેવો પ્રયત્ન કર્યો હોય, બારે સંકટનો પ્રસંગ આવી પડ્યો હોય તો પણ તેને વિવેકશુદ્ધિથી સદન કરીને મુમુક્ષુએ આત્મનિશ્ચયથી પોતાની જાતનો સંસારબંધનમાંથી છુટકો કરી લેવો. તાત્પર્ય એ છે કે લોકવાસના તત્ત્વ-માનપ્રતિબંધ છે, માટે તેની ઇચ્છા તો કરવી જ નહિ, પરંતુ લોકોએ બુદ્ધિજન્ય કરી દેવા હોય, તો પણ તેની જગ્યાએ પદવા રાખ્યા વગર સાધનાભ્યાસને વિશે નિરંતર રત રહેવું.

બાધા આત્માનંદી । આપણા સંશયનવારણનું કાર્ય દરેક રાત્રિ યામ છે પહેલો સંશય એ છે, કે દુનુ-માનજીને મત્સ્યેન્દ્રનાથે દરાવ્યા તે ઉપરથી વાચકને જરૂર એમ થાય કે દુનુમાન કરતાં મત્સ્યેન્દ્રનાથ શ્રેષ્ઠ હતા પણ ના, તેવું કંઈ નથી. દુનુમાનજીમાં તો અગ્રેષ્ઠ શક્તિ હતી. અને એ તો અગિયારમા સદાચાર હતા. એટલે એમને કોઈ બંધન બાંધી શકે એમ હતું જ નહીં. છતાં એ બંધાયા તેનું મન કારણ માત્ર મત્સ્યેન્દ્રનાથે નાખેલા વજરાક્ષયો તેમના હૃદયના માનની ખાતર જ બંધાયેલા. એમ કે મેષનાદે દુનુમાનજીને લંડામાં બાંધ્યા અને ન્વારે રામ ને રાવણનું યુદ્ધ થયું ત્યારે જગવાન રામચંદ્ર પણ નાશાકર્ષી બંધાયા હતા.

ન્વારે નારદ મુનિએ ગરુડજીને જઈને કહ્યું કે જગવાનને નાશાકર્ષી બંધન બાંધ્યા છે માર્ટે તમે જાઓ અને તેમને છોડાવો, ત્યારે ગરુડજીને હસવું આંશુ હતું કે મારો પ્રભુ નાશાકર્ષી બંધાય ને હું છોડાવું તો તે જગવાન કેમ કહેવાય. પણ મરુડને બીચારાને ખ્યાલ ન હોતો કે નાશાકર્ષના હૃદયે બહાણ હતા એટલે માત્ર બહાણના માનની ખાતર જગવાન બંધાયેલા હતા.

એટલા માટે તો બહાણના અંશાનતાર જાણવાનને નાશાકર્ષ બંધન નહોતું બાંધી શક્યું. એ એકલા છૂટા હતા. તદ્વચ્ચુકાર મત્સ્યેન્દ્રનાથજીથી દુનુમાનજી દાર્યા પણ તે દાર્યા ન હતા પણ દેવતાના માનની ખાતર બંધાયા હતા.

સંશય બીજો: દુનુમાનજીએ મત્સ્યેન્દ્રનાથને કહ્યું કે તમે શ્રીયા રાજ્યમાં જાઓ. એ પ્રસંગની છણાવટ જતાં ક્રમાં ઘર્ષ જઈ છે. એમાં દુનુમાનજીએ કહ્યું છે કે મત્સ્યેન્દ્ર! તમે પ્રાકૃતિક મનુષ્યની માફક લીલા કરો છો અને જગતા હોવા છતાં અજનમ્યા બનો છો. બાકી તમારો, મારો અને જગવાન રામનો અવતાર તો આનંદાણુઓ છે અને તમને જીર્ણરેતા પુરંધને ત્યાં જવામાં કોઈ જાતની દરકત નથી.

જીર્ણરેતાનો (સંપૂર્ણ અર્થાભોગીનો) એક નાનો સરખો ટાપુનો ટાંકું હતું. તો વાચક એ ઉપરથી સમજી શકશે. એક વખત જગદગુરુ કૃષ્ણની પાસે યમુનાના પવિત્ર કિનારા ઉપર વ્રજજનતાએ સદસા-વાંધ થયો જમાડવાને માટે લઈ આવ્યા અને જગવાનને પ્રેમપૂર્વક કહ્યું કે અમારા આ લાવેલા થાળો તમે પ્રેમપૂર્વક જમો. ન્વારે જગવાનને ગોપાલનાઓનો સરદ મરાડવો હતો; એની ખાતર જગવાને ક્ષમત કરી કહ્યું; આજે તો નંદ બાપાએ મને પગલે પગલે

એટલું બધું તો જમાડ્યું છે કે જુઓને માફ પેટ તથાપ જાય છે. એટલે મારાથી તો આજે એક માસ પછી જમી શકાય તેમ નથી. બગવાનના આવા જવાગથી ગોપાલનાઓને માણું લાગ્યું. કેટલીક તો રડવા લાગી, કેટલીકોએ બગવાનને કહુ વચન પછી સંભળાવી દીધાં અને કેટલીકોએ પૂછ્યું કે અમે આ યાગોને લાભાં છીએ તેને શું કરીએ ! જ્યારે બગવાને દસીને કહ્યું કે યમુનાના પેલે કિનારે બિખરેતા મુનિ દુર્વાસા બિદાએ છે (પૂર્ણ યોગી) તેમને જઈને જમાડો. ગોપાલનાઓ પુરત જ બગવાનની આરાતને ચિરામાન્ય કરી ચાલવા માંડી. ચાલતાં ચાલતાં પુનઃ વિચાર થયો કે વચ્ચે તો યમુના (નદી) પડી છે એટલે પેલે પાર જઈ શકાય કેવી રીતે ? એટલે તે પાછી ફરી. બગવાને પૂછ્યું કેમ પાછી આવો છો ? ત્યારે ગોપાલનાઓ કહે છે; પ્રભુ ! યમુનાની પેલેપાર કેમ કરીને જતાય ? બગવાન સ્મિત કરી કહે છે કે, જાઓ જાઓ. યમુનાને એટલું કહો કે, “કૃષ્ણ જો બાળસહચારી હોય તો અમને જવાનો માર્ગ આપ ” જેથી ગોપાલનાઓ વિરેમવર્મા આવી ગઈ અને વિચાર કરવા લાગી કે કૃષ્ણ શું બોલે છે ! છતાં બગવદ્વાચનનું ઉદ્દેશન ન થાય એમ માની યમુનાના કિનારા ઉપર ગઈ અને કરબદ પ્રાર્થના કરી કહે છે કે “યમુના મહારાણી ! કૃષ્ણ બાળસહચારી હોય તો અમેને જવાનો માર્ગ આપો.” પુરત જ આ શબ્દો સાંભળતાની વાર જ યમુનાનાં નીર રથબી ગયાં અને વચ્ચે જવાનો રસ્તો ખડો. ગોપીઓ તો ચિત્રવત બની ગઈ. એમને તો એમાં કંઈ સમજ જ ન પડી. કારણ કે એમની તો પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ હતી એટલે બિખરેતા પુરુષની કંઈ રિંચિતિ હોય છે તે નિયતી પ્રજ્ઞાનાઓ શું સમજે ! ગોપીઓ પેલા કિનારે ગઈ એટલે યમુનાનાં નીર પૂર્વવત વહેતાં થયાં અને ગોપીઓ બગવાન દુર્વાસાને પ્રાર્થનાપૂર્વક કહે છે કે, “પ્રભુ અમારા યાગ આપ જાઓ.” દુર્વાસા મુનિએ પણ બધા યાગો એકસામટા કરી દેવડાવ્યા અને બધા બોજનને જમી ગયા. મૂછી ગોપાલનાઓને આશીર્વાદ દીધો કે, “બેડાઓ ! જાઓ તમે તમારા સ્થાનકે.” પુરત જ ગોપાલનાઓ પોતાના ખાલી યાગો લઈને પાછી ફરી તો યમુનાનાં નીર તો ચાલુ થઈ ગયાં હતાં. એટલે દુર્વાસાને આવી પ્રાર્થના કરી કે અમે પાછી જઈએ

કેવી રીતે ? ત્યારે દુર્વાસાએ પૂછ્યું કે આવી કેવી રીતે હતી ? જ્યારે ગોપાલનાઓએ કહ્યું. કે, યમુનાને અમે પ્રાર્થના કરી હતી કે જો કૃષ્ણ બાળસહચારી હોય તો જવાનો માર્ગ આપ. એટલે યમુનાએ અમને માર્ગ દીધો હતો. દુર્વાસા પ્રસન્નચિત્તે બોલ્યા; “ધન્ય પ્રભુ ધન્યા”

ગિરિવ ઘરિયો જેને,

શસત્રિહારી છતાં વ્રજચારી

તે શ્રીકૃષ્ણ કૃપાનિધિને

પદકમલે રહો મતિ મારી ।

દુર્વાસા બોલ્યા; “ તો યમુનાને પ્રાર્થના કરો કે દુર્વાસા નિરાહારી હોય તો જવાનો માર્ગ આપ.” ગોપીઓ વિચાર કરવા લાગી કે હાલ જ આટલા બધા યાગો જમી ગયા છે ને નિરાહારી કહેવાય કેમ ? છતાં કુતુહલપાથી પાછી ફરી અને યમુનાને પ્રાર્થના કરી કે, “દુર્વાસા નિરાહારી હોય તો જવાનો માર્ગ આપ.” એટલે પૂર્વવત જ એમને માટે જગા થઈ ગઈ અને ગોપાલનાઓ પેલે કિનારે ગઈ. સજ્જનો ! આવી જ રીતે અગત્ય મુનિનું સમુદપાન હવું અને એટલા જ માટે અમે વારંવાર કહીએ છીએ કે,

યોગવિદ્યા બેઠના રચનાર છે પાતંજલ

યેજ્ઞયજ્ઞથી સાધ્વિતા સાગર સમાયે અંજલિ

બોલો ! યોજની પ્રક્રિયાઓમાં કેટલી મહાન શક્તિ છે. પરંતુ દુર્ભાગ્ય છે હાલના ભારતવાસીઓનાં, કે કોઈને આજું આધ્યાત્મિક, જ્ઞાન ભેગવવાની ઈચ્છા સરખી પછી થતી નથી. હાલનાં દુનિયા તો કેવળ પેટ ભરવાનું બહુતર ભણી, આહાર, નિદ્રા અને મેયુનકર્મમાં પ્રવ્રત રહી કેવળ પશુમય જીવન ગુજારી રહી છે. હે ભારત, તારી આ દશા ! સજ્જનો ! જંગો, જુઓ, વચ્ચિ, વિચારો કે પૂર્વનો ભારત કેવો હતો અને હાલ તમારી શી સ્થિતિ થઈ રહી છે. માટે હવે તો બેડા વિતંડાવાદમાં પડવા વિના બગવાનને પ્રાર્થના કરો કે ભારતને પૂર્વવત બનાવે.

ભારતને શીરસે આત્મ, ગિરિવર ઊડાને વાસે,

સૌતોડો શીર જગાં જા, ગીતાકે જાને વાસે,

ગૂંબા ઇસસે મધુવન, નાચાયા ઇસમેં ત્રિભુવન
વહ તાન શીર સુના જા, બંસી બાળને વાલે !
દુઃખદંડ જા રહે હૈ, દુઃકાળ પડ રહે હૈ,
શીર કષ્ટ સખ મીટા જા, ગોચેં ચરાને વાલે.

સન્મતે ! જે ભારત ઉત્તતિના ઊંચા શીખર પર
આરાધ્ય કરતું હતું, તે ભારતની આજ કેવી વિષમ
પરિસ્થિતિ છે ! એક ક્ષિત્તિ લખ્યું છે :

પૃથ્વીસે પાપ-ભાર ઊઠાયા નહિં જતા,
દેવાદા ઠીક કષ્ટ સુનાયા નહિં જતા,
દેવાસયોમેં કટ રહે ગૌ-બેલ ધાડાધડ,
દીનાકા જુરા હાલ દીખાયા નહિં જતા,
સુહ બન્ધ, કસમ બન્ધ, સહી બન્ધ કારખાર,
રોનેકે બહાનેસે લીગાયા નહિં જતા.
મતસંખડે કાપડે બને, કાનુન ગરજ દે,
અપના હી કમાયા હુઆ, ખાયા નહીં જતા.

ખરેખર આજે ભારતની આ વિષમ પરિસ્થિતિ છે.
હવે એ દુઃખ આપણે મને અને ક્યાં જઈને સંભળા-
વું. હવે તો એક શીદરિ છે. માટે સન્મતે ! સાંજ-
સવાર ભગવાનને ભારતને પૂર્વવત્ જનાવવાની પ્રાર્થના
કરો એટલી મારી તમને નમ્ર વિનંતી છે. હવે આપણે
આપણી મૂળ વાત ઉપર આવીએ છીએ, કે ભગવાન
કૃષ્ણ અને દુર્વાસા જેવા જ મત્સ્યેન્દ્રનાથ હતા. મત્સ્યે-
ન્દ્રનાથ ઊર્ધ્વરેતા પુરુષ હતા. એટલે હનુમાનજીએ તેમને
એમ કહ્યું કે તમારા જેવાને સ્ત્રીવા રાત્ર્યમાં જવાને
કોઈ હરકત નથી. એ તમને મત્સ્યેન્દ્રનાથના ઉવદ્દતા
પ્રસંગમાં આપોઆપ સમજાઈ જશે કે મત્સ્યેન્દ્રનાથને
સ્ત્રીવા રાત્ર્યમાંથી એમને શ્રિષ્ઠ ગોરક્ષ પાછા લઈને
ફરે છે, ત્યારે છેક આશ્રમની સમીપ આવતાં ભગવાન
મત્સ્યેન્દ્રનાથ અદસ્ય થયા છે. ગોરક્ષ શોધતોશોધતો
ગુરુ-આશ્રમે જઈ ચઢે છે. ત્યાં તો આશ્રમમાં સદસા-
વધિ શિષ્યો ગુરુદેવની આદતી બિતારે છે અને ધંડાના
નાકો ધઈ રહ્યા છે. ગોરક્ષ ધંડારવથી બહાર ફરતા
કેટલાક શીષ્યોને પૂછે છે; “આજે આશ્રમમાં શું ઉત્સવ
છે?” એટલે શિષ્યો હસીને કહે છે, કે ગુરુદેવ મત્સ્યેન્દ્ર-
નાથ બાર વર્ષથી સમાધિસ્થ હતા, જે આજે જ ઉઠ્યા
જ નજીવ થયા છે. આથી ગોરક્ષને આશ્ચર્ય થયું કે
હું સ્ત્રીવા રાત્ર્યમાંથી લઈ આવ્યો તે કેણુ ? ત્યારે

આશ્રમમાં જઈને જોયું તો ખરેખર ગુરુદેવ નમ્રત જ
થયા હતા અને ગોરક્ષને આશ્ચર્યમાં દિ મૂઠ ધણેલો
નેહને હસીને બોલ્યા; “બેટા ગોરક્ષ ! ક્યાં જઈ આવ્યો ?
અને આમ ચિત્રવત્ કેમ થઈ ગયો છે ?” ત્યાં જ ગોરક્ષનો
ભવં ગળી ગયો. સહજ માનમાં તે સપથું સમજી ગયા
અને ગુરુના પવિત્ર પાદારવિંદમાં હંડવત પ્રણામ કરી
ગદ્ગદિત કંઈ બોલ્યા.

માયા આપણી પ્રભો !

દિસતી અધોગતિ ફેરી, ચાનવાન કે...

માયા આપણી પ્રભો.

સન્મતે ! એટલે ઊર્ધ્વરેતા મત્સ્યેન્દ્રનાથને સ્ત્રીવા
રાત્ર્યમાં જવાની કોઈ પણ જાતની હરકત ન હતી.
એટલે ‘રહેવાનું તાત્પર્ય’ એ છે કે જે ગિરિરાજને ધારણ
કરી શકે, ‘દાવામિતુ’ પાત્ર કરી શકે તે એવા રાસોત્સવ
કરી શકે છે. અને ગોસાંઈ દેવના શબ્દોમાં કહ્યું તો—
“સમચક્રું નહીં દોષ ગોસાંઈ” તદ્વચનુસાર હનુ-
માનજીએ મત્સ્યેન્દ્રને સ્ત્રીવા રાત્ર્યમાં જવાની સંમતી કરેલી,
જેથી મત્સ્યેન્દ્રનાથે હનુમાનજીને કહ્યું કે હમણાં તો
પુરુષપવિત્ર ભારતની કર્મબંધનતા તીર્થાટને હું નીકળ્યો
હું એટલે હવે પુનઃ હું બાર વર્ષ આપને મલીશ. ત્યાર-
પછી આપની ઇચ્છાને પૂર્ણ કરીશ.

એમ કહી તીર્થાટને ગયા. અને ફરતા ફરતા કેટલાક
સમયે ચંદ્રગિરિ નગરમાં પાછા આવી અદયા. આઘ્યા
પછી એમને ખ્યાલ થયો કે મેં માતા સરસ્વતીને પુત્ર-
કામના માટે ભરમ આપેલી તે રચણ આ જ છે. માટે
લાવ તે મહાસતીનાં દર્શન કરું અને ભગવદ્-કૃપાએ
તેના થયેલા પુત્રને પણ નેહ. મત્સ્યેન્દ્રનાથ ગાતા
ગાતા જાય છે :

ભજ ભજ ભજ મન, નાથ નિરંજન.

કામ-મહાદિક અરિગણુજન.-ભજ.

જોખ્ જોકાશ્વર ઋષિમુનિ ગાએ,

છોડી ખીજ સહુ રવર ને બંજન.-ભજ.

ભગવાન મત્સ્યેન્દ્રનાથનો અર્વાચ સરસ્વતીએ સાંભળ્યો
અને ગજરાષ્ટ્ર કે બાર વર્ષ પૂર્વે જે મહાપુરુષે મને પુત્ર-
પ્રાપ્તિ આપેં ભરમ આપી હતી તે મહાપુરુષનો જ
અર્વાજ લાગે છે. જેથી અત્યંત ગજરાષ્ટ્ર ગઈ કે હવે
મારે એ મહાપુરુષને મોહું કેવી રીતે દેખાડું. કારણ

કે ભરમ તો મેં ફેંકી દીધી હતી. એમ મનમાં સંકેત-
વિહાર કરી રહી છે ત્યાં તો મહાપુરુષ મત્સ્યેન્દ્રનાથ
સરસ્વતી માતાના પ્રાંગણમાં આવી બિભા રહ્યા. સરસ્વતી
પણ અતુલીની આંખે ડોડતી બહાર આવી અને હંડવત
પ્રણામ કરી કહે છે:

પાવન કીધું અમારું આંગણું
દર્શનથી દૂર થયાં દુઃખ નો,
વંદન હોજો તમારા ચરણમાં પ્રભો.

સરસ્વતીના આ ભાવ નોંઘ મત્સ્યેન્દ્રનાથે મહા-
સતીને પ્રણામ કરીને કહ્યું: “માતા! ધન્ય છે તેને અને
તારી ધર્મભાવનાને. અને ભારતના મહાભાગ્ય છે કે
તમારા જેવી મન-વચન-કર્મથી પતિવંતનું પાલન
કરનારી આર્થ રમણીઓ વસે છે. પણ મા! આજથી બાર
વર્ષ પૂર્વે મેં પુત્રકામનાર્થે ભરમ દીધેલી તે તારા
પુત્રને હું જોવા માટે આવ્યો છું, તો ખતાવ તારો એ
લાલ ક્યાં છે? આથી સરસ્વતી ભયનીત થઈ ગઈ
અને તેના ગાત્રો ચરચર કંપવા લાગ્યાં, અને મત્સ્યેન્દ્રનાથના
ચરણમાં પડી અશ્રુજળથી અભિષેક કરીધો. ત્યારે મત્સ્યે-
ન્દ્રનાથે પુનઃ કહ્યું: “બેટા! તારો લાલ ક્યાં છે? ત્યારે
સતીએ ધૈર્ય આક્રોષપૂર્વક કહ્યું: “પ્રશ્ન મને પુત્ર નથી
જન્મ્યો.” મત્સ્યેન્દ્રનાથ કહે, “બેટા! એવું કદી બને જ નહીં,
છતાં પૂછું છું કે તે ભરમને પાધેલી કે નહીં?” સતીએ
રડતાં રડતાં પોતાનો અધીર પ્રતિહાસ સમજાવ્યો કે પ્રભુ!
ફેટકીક અટાન સ્ત્રીઓના કહેવાથી મેં એ ભરમને
અભિમા ફેંકી દીધી અને પછી એ ચૂલાના અગ્નિની
ભરમ ગાળના છાણના એકા કરેલા ઉકરડામાં નાખી

દીધી છે.” સરસ્વતીના ચન્દોથી મત્સ્યેન્દ્રનાથને બહુ દુઃખ
થયું. અને કહ્યું કે “બેટા! એ ઉકરડો ખતાવ, મત્સ્યેન્દ્રનાથ
ઉકરડાની પાસે બિભા રહીને આદેશ કરે છે:

“આદેશ અલખ નિરંજન
આદેશ ગુરુ દત્તાત્રેયનાથ
આદેશ ગુરુ પિનાકીનાથ”
તો ઉકરડામાંથી અનાજ થયો કે
“આદેશ ગુરુ મત્સ્યેન્દ્રનાથ.”

આથી મત્સ્યેન્દ્રનાથને આત્મા ધનગની ઉણો,
વિત્ત પ્રસન્ન થઈ ગયું અને દર્પિત વદને કમંડલુમાંથી
ભરમ લઈ ઉકરડા ઉપર ફેંકી તો ઉકરડાના બે વિભાગ
થઈ ગયા અને અંદર બાર વર્ષના બાલભાસ્કર સમો
શાંખી મુદા કરીને યોગાસને આરૂઢ બનેલો પૃથ્વીથી
અદર ગોરક્ષને એકલો જોયો. (ભાવના છાણમાંથી
ઉપજા થયેલો માટે તેનું નામ ગોરક્ષ રાખવામાં
આવ્યું હતું.)

ભગવાન મત્સ્યેન્દ્રનાથે આ બાલ યોગીને જોતાં જ
દોટ દીધી અને તેનાં મરતક પર પોતાનો વરદ હસ્ત
મૂક્યો અને તેને જાગ્રત કરવા શીંગીનાદ કર્યો. જેમ
કુવને જાગ્રત કરવાને માટે ભગવાન નારાયણે શંખ-
ધ્વનિ કર્યો હતો અને કુવના કપોલપ્રદેશ પર શંખને
સ્પર્શ કરાવતાં જેમ કુવળા ધ્યાનમાંથી અ્યુત થવા
તદઅનુસાર અહીંયાં ગુરુના શીંગીનાદથી ગોરક્ષ
પણ જાગ્રત થયો અને ગુરુ મત્સ્યેન્દ્રનાથના ચરણાર-
વિંદમાં હંડવત પ્રણામ કર્યો.

(અપૂર્ણ)

શ્રી રામનામ ઐકંતી અગત્યની સૂચના

મહાગૂરુરાતના મુપ્રસિદ્ધ હરિગીર્તનકાર પૂ. શ્રી ‘પુનિત’ મહારાજ વિરચિત ‘લક્ષ્મી-ઝરણાં’
ભાગ ૧ થી ૨૦ ક્યારના ય પ્રસિદ્ધ યદ્ય ચૂક્યા છે તે વાત ભગવાનામયેશી સમાજને સુવિદિત છે. હવે
આગામી જન્માષ્ટમીના રોજ ‘લક્ષ્મી-ઝરણાં’ ભાગ ૨૧ થી ૨૫ બહાર પડવાના છે. જેમને
તે મેળવવાની ઈચ્છા હોય તેમણે રામનામ લખવાની નોટા અન્નેથી મંગાવી લેવી યા એજન્ડા પાસેથી
મેળવી લેવી. પ્રસ્તુત ભાગમાં તદ્દન નવી લખનેત્રી સમાવેશ થયો છે. વળી પ્રાસાદિક અને લોકપ્રિય ભજનો
ઉપરાંત આ વખતે પ્રત્યેક ભજન વિશે સવિસ્તર સામાન્ય સમજૂતી પણ આપવામાં આવી છે, જે, પુસ્તકની
સ્તીકૃત ઉપયોગિતામાં જોર વધારી કરે છે. વધારામાં રામ, કૃષ્ણ, હરિ, માઈ, સિવ, અંબા, હર, વિષ્ણુ વિ.
જેને તે ઈષ્ટદેવનું નામ લખવાની સંપૂર્ણ છૂટ આપવામાં આવી છે. આનુભવમાં ‘એક પંથ તે એ કાજ’
જેનું આ કામ છે. એક રૂપિયાથી વધારે કિંમતનું વી. પી. પી. કરી સકારી વધુ માહિતી માટે પત્ર-
બ્યવહાર કરવો.

વેદાન્તની ખોટામાં ઉત્તોચી વિદ્યાન વેદાન્ત પર લખવામાં અને લેખવામાં દરેક પદાર્થનું સૂક્ષ્મથી પણ વધારે સૂક્ષ્મતમ વિવેચન કરી આપશે, પરંતુ ક્રિયાક્રિયાઓની પાસે કોઈપણ મળશે નહીં, એ પોતે જ શોક-સાથરમાં રૂમેશી મળશે, એનું વેદાન્ત કેવળ અધ્યયન, શાસ્ત્રી અથવા લોકપ્રદર્શનની વસ્તુ હશે. એનું જ હાલ ઉપાધિ ધારણ કરવાવાળા વક્તૃત્વ અને લેખન-કળામાં કુશળ ભક્તનામધારીઓનું જણાશે. પણ એ બાબ જીવન છે.

x x x

દુલ્હરી, સર, દાદા, કમીર, મીરાં આદિની રચનાઓમાં અને કેવળ કવિતાનાં ભાવ અને સૌન્દર્યની દૃષ્ટિથી કાવ્ય-રચના કરવાવાળાઓનાં મહાકાવ્યોમાં પણ એ જ બહુ ભારે અંતર છે કે એની કવિતા-કલાની દૃષ્ટિથી તુલસી-સુરની ટક્કરની હોય, અથવા દાદા, કમીર, મીરાં આદિ સંતોની કવિતાથી થયી જ ચડીઆની હોય પરંતુ પાદ-કમીર-મીરાંના જેનું હૃદય અને અનુભવ એમાં ક્યાંથી મળશે ?

x x x

માન, ભક્તિ, યોગ, વૈરાગ્ય, ધર્મ અને વિદ્યાન આદિ વિષયોમાં આને દીધે આ સદૃશ વિષયો ગુરુ-મુખથી મળવાનું મનાયું છે; લેખ અથવા વ્યાખ્યાન દ્વારા નહીં. ન્યારથી અનુભવ રહિત લોકોએ કેવળ પુસ્તકિયા માનના આધાર પર અહીંતહીંથી મસાલો એકઠો કરી લેખવાનું અને ઉપદેશ દેવાનું સર કર્યું, ન્યારથી એ બહુ વરતુઓ થઈ ગઈ, ત્યારથી એનું મહત્ત્વ જોઈું થઈ ગયું. કારણ કે અનુભવશૂન્ય લેખો અને વ્યાખ્યાનો અનુસાર આચરણ કરવાવાળાઓને કોઈ વિશેષ લાભ નથી થયો, એથી એની શ્રદ્ધા પડી ગઈ.

x x x

વર્ષો સુધી તપસ્યા અને સાધના કરીને ગુરુ-કૃપા અને ભગવદ્કૃપાથી જેમણે તત્ત્વની પ્રાપ્તિ કરી છે એ જ એ તત્ત્વનો ઉપદેશ આપવાને આધિકારી છે, અને જે તપ અને સાધના દ્વારા એ તત્ત્વને પામવાનો સાચો અભિલાષી છે એ જ ગુરુ અને હરિનો ભક્ત મનુષ્ય સાંભળવાનો અધિકારી છે, આજ પ્રાયઃ આ બન્નેનો અભાવ છે, આથી અસહી લાભ થતો નથી,

x x x

સર્વ વાતોમાં દેખાવનું મહત્ત્વ આવી જતાથી લેશે ક્રમત ઉપરની વાતો જુએ છે, કારણ કે તેઓ પણ ભેડે પ્રવેશ કરવાનું ઇચ્છતા નથી. કાણ કેવું લખી શકે છે, કાણ કેવું બોલી શકે છે, ક્યાં રચના કરી છે એ જ લોકોનું વધારે ધ્યાન ખેંચે છે. પરંતુ નિયમ એ છે કે સાચા અનુભવી વિના યથાર્થ તત્ત્વનો પત્તો લોગી શકતો નથી. જે જે વિષયનો તત્ત્વ હોય છે, એ બંને બીજા વિષયમાં પિલકુલ અનભિષ્ટ હોય, બંને બીજાની દૃષ્ટિથી દૂષિત વાણમાં જ બોલતો હોય, પરંતુ એ તત્ત્વનો પત્તો એની પાસેથી મળી શકે છે. ચિત્કાર કે સંગીતકાર અથવા અન્ય કોઈ કલાકાર ભલે શુદ્ધ સંસ્કૃત કે અંગ્રેજીમાં પોતાના વિષયનું પ્રતિપાદન ન કરી શકતો હોય, બંને એ વિષયો પર સુંદર કવિતા ન લખી શકતો હોય, પરંતુ એ વિદ્યા શીખવાને સારૂ મોટા મોટા વિદ્વાનોને પણ એ જ અનુભવી એની પાસે જવું પડશે. મોટાથો મોટા મહારાજા અને મહાન કવિ પણ, વેળાની ચિદ્રસાને સારૂ અનુભવી લેઈ ન શક્ય લે છે. વસ્તુતઃ અનુભવ જ મોટો છે, એની સાથે વિદ્યા કે કળા હોય તો શોનું અને સુગંધ બન્ને છે. દુલ્હરી, સર, આદિમાં બન્ને વસ્તુ હતી.

x x x

પરંતુ જેને અનુભવ હોય અને વિદ્યા ન હોય તે, બંને એ બીજાઓને એટલો લાભ ન પહોંચાડી શકે, બંને એ બીજાઓને આર્થપત ન કરી શકે, પરંતુ એને તો એ તત્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ જ ગઈ. અનુભવહીનની વિદ્યા કે કળા પ્રાચીન શરીરની માફક નિરર્થક હોય છે.

x x x

જે પુરુષ વેદને પૂરો ભણી ગયો, વેદમાં પારંગત થઈ ગયો, પરંતુ જેણે અભવે જનમ નહીં, એને વાંચણ માત્રને પાળવાવાળાની માફક કેવળ પરિચય જ હાથ લાગે છે, એ જ હાથ અનુભવહીન વિદ્યાવાળાના છે. વિદ્યા ન હોવા છતાં એની પાસે અનુભવ છે-વસ્તુ છે, એની સેવા કરીને માન સહિત એની પાસેથી એ વરડને મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, કળાહીન સમજીને એની ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ.

x x x

ૐ હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે; હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે

નાયિક દવાજમ :

શ્રી. ૫-૪-૦

તંત્રી :

મગનલાલ ડોહાલાલ દેસાઈ

કિંદ મહા :

શ્રી. ૭-૮-૦

પાકું બાઈનીંગ

શ્રી. ૮-૮-૦

વિષય સૂચિ

ક્રમાંક	વિષય	લેખક	
૧	કરજાગતિની સીમા [કવિત]	શ્રી 'પુનિત'	...૫૮૫
૨	સરખાદીય૫૮૬
૩	મનોમન્યન (સામાજિક પ્રશ્નગચિત)	શ્રી 'રમેશકુન્જ'	...૫૮૭
૪	અખ્યાત્ય ભાગવત	શ્રી રવામી માધવતીયંછં	...૫૮૮
૫	કચિર ડે જ	મદાલા મીધીછ	...૫૮૯
૬	શીખવા લાખ	શ્રી અમૃતલાલ નરસિંહલાલ ગાધી	...૫૯૦
૭	ચંત રામનાથ (ભક્તચરિત)	શ્રી માલુકલાલ ચંકરલાલ...	...૫૯૧
૮	આત્માનાં ઝોજન	શ્રી 'રમણ' નાવલીકર	...૫૯૨
૯	સતી સુક્યા	અનુવાદક શ્રી 'પુનિતપદરેજ'	...૫૯૩
૧૦	રવામચંદરની મૃતિ	શ્રી રમણલાલ ભટ્ટ	...૫૯૪
૧૧	કદિ...કદિ [કવિત]	શ્રી 'રમણ' નાવલીકર	...૫૯૫
૧૨	પ્રમાતતા પ્રુપો	શ્રી વજી કોરક	...૫૯૬
૧૩	સંગમસાહિત્ય૫૯૭
૧૪	શ્રી નવનાથ કથામૃત	કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ ગમ્ભી	...૫૯૮
૧૫	રમણ આવા (બજન)	શ્રી ચંકર મદાલાલ ઉનાવાવાળા	...૫૯૯
૧૬	સમર્પણ (કવિત)	શ્રી અમૃતલાલ એમ. ડાહ	...૬૦૦
૧૭	પાગલ પ્રણયેમિકા (ધર્મવાર્તા)	અનુ. શ્રી 'પ્રણયેમિકા'	...૬૦૧
૧૮	કચિરની ઝોજનાથ (કથાંત)	શ્રી 'પુનિત' મદાલાલ	...૬૦૨
૧૯	બગવાન બીજ	કીર્તનાચાર્ય શ્રી સીતારામ ગમ્ભી	...૬૦૩
૨૦	કથાંત કુન્જ૬૦૪

જરૂરી સૂચનાઓ—

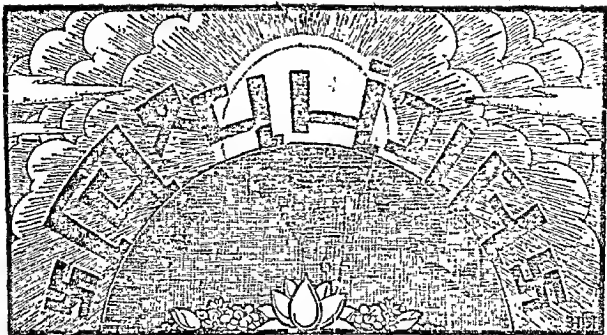
૧. માહોએ પેતાનું નામ-ચિહ્નપુ ૨૫૪ લખવું
જોઈએ, અને પ્રેતાનો માહોનું બર લખવાનું
લખવું ન જોઈએ.

૨. પત્રનો બજાન મેળવવા માટે રીંગબાપરદક્ષા
૩ રીડીંગ મોજીથી જરૂરી છે.

૩. માહોએ મનીઓડરથી જ લખાવન મોકલવું
જોઈએ. વી. પી. મંગલવાથી ફેટલીકવાર મહીને રોક
મહીને મળે છે. વી. પી. અને મનીઓડર બન્નેનો ખર્ચ
એક જ છે; માન વી. પી. મોકલવાની વ્યવસ્થામાં મમ
વિશેષ પડે છે.
જોકે. તા. ૧૦ થી સુધીમાં ન મળે તો ચોરસ કાર્ડ
લખી મંગાવી લેવો.

લેખકો—શ્રી લલિતમાર્ગ કાર્યાલય, પો. ઓ. નં. ૬ અમદાવાદ.

શ્રી વીરવલ્લભ પ્રોટીંગ પ્રેસ | મુદ્રક અને પ્રાચક | શ્રી લલિતમાર્ગ કાર્યાલય,
મદાપસ રોડ, અમદાવાદ | દેસાઈ મગનલાલ દેસાઈ | સવાપસ રોડ, પોલીસલા-અમદાવાદ

સત્સંગે જનપત્યરાત્મવિષયે મક્તિ સમુદયયત્ । કામોદ્રેગકુમાર્ગદમ્ભજનકં સાહિત્યમુન્મૂલયત્ ।
 ધર્મદ્રેપમનુલૂળં પ્રશમયત્સન્દર્શયત્સદ્ગતિ, સંજાતં સત્ત્વ 'વિશ્વમંગલ' - માપાકલું જગદ્ગૈરિમ્ ॥

વર્ષ ૧૨ મું. : ભાદ્રપદ-૨૦૦૪ : સપ્ટેમ્બર-૧૯૪૮ : અંક ૬ હો.

શરણાગતિની સીમા

(એકાદશી શ્રદ્ધા દેહેને સામને.....રાગ)

અણસમજુ હું બાળક બેઠો અંકમાં,
 હવે બધો છે તારે માથે ભાર બે....અણસમજુ....(૧)
 વાણી મારી સાચી કંઈ ખૂલી નથી,
 રડી-રડીને મૂંગો છે પોકાર બે....અણસમજુ....(૨)
 ચાલવા માટે પગ હજુ આચ્છા નથી,
 તેડીને તું લઈ જાજે તુજ દાર બે....અણસમજુ....(૩)
 કાંઈ તો તું ખવડાવી પીવડાવને,
 હવન-ભરણેના તુજ પર છે આધાર બે....અણસમજુ....(૪)
 'પુનિત' પરવશ પૂર્ણપણે તુજ આશરે,
 દેશે ચાંપી કરને કરણધાર બે....અણસમજુ....(૫)

—શ્રી 'પુનિત'

વિશ્વમંડલના સુઘ વાચકોની સેવામાં આ હોદ્દો અંક નિવેદિત થાય છે. મહાભારતક (પ્રથમખંડ) ની ત્રીજી આવૃત્તિ હાવાનું કામ ચાલુ છે. જે નવા યનાર માદકોએ મનીઝાંડેશો મોકલાવ્યા છે અને જેઓએ પી. પી. ધી મોકલવાના ઝાંડેશો મોકલાવ્યા છે તે સર્વને લક્ષ્યમાં ચાલુ માસના અન્તમાં પ્રકટ થયેલ અંકો સહિત મહાભારતક રવાના કરવામાં આવશે. તો હવે તેઓને એક માસથી વધુ વખત રાહ જોવાની નહિ રહે.

મહાભારતકમાં અમે જે સૈદ્ધાંતી મહાભારતને રજુ કર્યું છે, તે ખરેખર મહાગુપ્તતાનું એક આશ્ચર્યજનક અનુભવ છે. જનતા તેને દિનપ્રતિદિન સારા પ્રમાણમાં અપનાવતી જાય છે. આથી તેનો બીજો ખંડ આવી રીતે જ પ્રવાહી અને પ્રાસાદિક રીતે તૈયાર કરવાના અમારા ઉત્સાહને વેગ મળ્યો છે. મહાભારતનું અતિરમ્ય ઉત્કૃષ્ટ લક્ષ્ય તેની દિવ્ય કાવ્યકથાઓ દ્વારા જનતાને શીઘ્ર હૃદયમાંથી જની જાય એવી જ સાદી, સચોટ અને બાવમય સૈદ્ધાંતી તેના અસરકારક સ્વરૂપે હવે ચાર કરવામાં આવશે. તેમજ મહાભારતનાં અમરંજીત રમણ ઉપર આવતા અંકથી તેનું વિશાળ અપવાદનું ચાલુ કરવામાં આવશે. ચાલુ અંકો સહિત મહાભારતની આ રસમંગલનું પાન કરવા માટે અમે સંસારમાનાના પુનિત યાત્રાળુઓને આમંત્રણી છીએ.

વિશ્વમંડલના વિરોધી-મહાભારતકમાં પહેલા અને બીજા, એમ બે અંકોનો સમાવેશ કરેલ છે. તેથી મહાભારતક પછીનો અંક એ ત્રીજા અંક તરીકે માદકોને મળે છે. તેમાં એક અંક રહી જતો નથી. ચાલુ અંકો ન મળવાની ફરિયાદ કરનાર પોતાનો માદક નંબર અવશ્ય જણાવવો.

શ્રી કલ્યાણુ ગ્રન્થમાલાના ગ્રાહકોને

કલ્યાણુ મંથમાલાના પાંચ પુસ્તકો ૧. સૌભાગ્યચોદણ ૨. એકના યાનથી સર્વનું યાન ૩. રામકૃષ્ણ કથામૃત, ૪. શ્રી મા આનંદમયી-સર્વાણી અને ૫. ઉચ્ચ જીવન-તૈયાર થઇ બધેલ હોવાથી નવા યનાર માદકોને તે બધા એક સામટા રૂ. ૫-૦-૦ માં મળી શકશે. ચાલુ માદકોને ખાદીના પુસ્તકો તાજેતરમાં જ રવાના કરવાનું ચરુ કરવામાં આવેલ છે. મન-માળાનું નવું વર્ષ સંવત્ ૨૦૦૫ આવતો કાર્તિકથી ચરુ થશે. આ વર્ષના પ્રથમ પુસ્તક તરીકે શ્રી યાન્તિલાલ દાદર M. A નું લખેલું પુસ્તક 'સ્ફુલ્લિંગ' ભાગ ૨. નિશ્ચિત કરવામાં આવ્યું છે. શ્રી યાન્તિલાલ દાદર તત્ત્વજ્ઞાનના ખૂબ અભ્યાસી છે. તેમણે પાંડિત્યેરી જાળી હાલના મહાન યોગિરાજ શ્રી અરવિન્દના વિદ્યાનતો પશુ સારો પરિચય લીધેલો છે. સ્ફુલ્લિંગમાં યાન, વિદ્યાન યોગ, સાદિત્વ, વિવેચન તેમજ ભક્તિ વિષેના તેમના જુદાજુદા સ્વતંત્ર લેખોનો સમાવેશ થાય છે. ચાલુ રહેનાર અને નવા યનાર માદકોને પોતાનું લવાજમ વેગાસર મોકલી આપવા વિનંતી છે.

વિનમ્ર નિરેશ:

મગનભાઈ છાટાભાઈ દેસાઈ

તંત્રી: વિશ્વમંડલ

એક એ પણ સમય હતો; કે જે સમયે મારી આસપાસ વસનારા જગતના ગનુખાત્માઓ મને સુખની પરિસીમાંએ પહેરિયેલાં જોતા. શું હું વાસ્તવિક રીતે સુખી હતો? ના, સુખ તો અંતઃકરણોના આનંદમાંથી જન્મે છે, અને અંતઃકરણોના આનંદ તો સદ્વિચાર અને સદ્વર્તનમાંથી પોખાય છે. એવા વિચાર-વર્તન દ્વારા પોષાવલા અને શુદ્ધ પદ્મેલા આનંદમાંથી જન્મેલા સુખનો સ્વાનુભવ હું ક્યારેય નથી કરી શક્યો.

x x x

મારા ગત જીવનની વધે પહેલાંની વાત છે. આવશ્ય માસના શુદ્ધ પક્ષની સપ્તમીના એ દિવસ હતો. મારી જિંદગીના સુવ્યાધીય વર્ષો સમયના વધન સાથે કંજની ગંતીમાં સદાના વિચીન યષ્ઠ જઈ, પીસ્તાધીસમાં વળેતો એ મારો (જન્મદિવસ) પ્રારંભ દિન હતો. મારા ગત જીવનના પ્રત્યેક જન્મદિવસને એક સુભાગી દિવસ તરિકે પ્રથમ મારા માતા પિતા અને લારપણી હું મારી સદૃષ્યમારિણી-પત્નીના હાથના અપ્રતિમ આનંદના સહકારથી ઉજવતો હતો. પરંતુ કમનઘીમ મારા સુવ્યાધીસમાં વર્ષમાં મારી પત્ની ત્રણ દિવસની ટૂંકા માઈગી બોચની પોતાની જીવનલીલા સમાપ્ત કરી આલી મૃત. તેના ગયા પછી મારો જન્મદિવસ ઉજવવાનો આનંદ ઓસરી ગયો હતો, પરંતુ અડવાડિઆ પહેલાં મુખપથી વસંતનો (મારા પુત્રનો) પત્ર આપ્યો જેમાં તેણે મને ઉદ્દેશી લખ્યું હતું કે:—

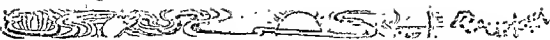
“પૂજ્ય પિતામહી,

આપના જન્મદિવસની વાદ આપવાની મારે ના હોય. એ આપના અપ્રતિમ ઉત્સાહનો દિવસ મારી માતાના સ્વર્ગવાસ પછી સદંતર શુદ્ધ અને કેવળ દેહ-સીનતામાં આસા ના જાય તે માટે હું અગાઉથી ત્યાજને આ પત્ર લખું છું કે તે દિવસ રાખેતા મુજબ આપણા કુટુંબના સર્વ આપાવટકોને આગંત્રી ઉજવશે, અને હું પણ તે દિવસે રેન લઈ યેર આવીશ. વળા આને એક પત્ર કોઢિયાને (મારી પુત્ર ત્રણ) પણ લખ્યો છે, તે પણ તે દિવસે સત્કારથી જુ તોના આપને યેરથી આપણા યેર આવી જશે.”

વસંતના પત્રે મારા જન્મદિવસના વિલાતા ઉત્સાહને પ્રોત્સાહન આપી વિકસાવ્યો. અને કોઢિયાની વાદે તો સુધુમીમાં પોઢેલાં મારા હૃદયતારો અંકાર કરી બીધા. આવશ્ય માસની શુદ્ધ સપ્તમીના મારો એ જન્મદિવસ વ્યોગીત ઉજવવાનો મેં નિશ્ચય કરી વસંતને તેની જાણ કરતો પણ લખી તેને પણ અવસ્ય આવવા જણાવ્યું. રસોષા સહિત ધરના નોઢર-આકાશ તે દિવસની તૈયારીના કામે વળગી ગયા, અને એ વાદ્યાર સાતેમનો દિવસ ઉજવાને ફક્ત થોડા કલાકો જ બાકી રહ્યા, જે મેં નિદ્રામાં વ્યતિત કર્યા. અને એ મં..... દિવસના પ્રભાતે પાછલા પ્રકરનાં સુમધુર સ્વપ્નની વાદ સહિત જ્યારે જાગત ઘઈ ચોપામાં બેઠો થયો કે દુરત જ સ્વપ્નની મુરત કોઢિયા તેના સ્મીત વદને સન્મુખ આવી બોલી:—
“બાપુજી! આપની કોઢિયા આપને વંદન કરે છે.”
હું ટપ્પીએ પડી, બે હાથ જોડી તેણે મારા બોળામાં તેનું મસ્તક નમાવ્યું.

“સતમ ઘરદ છવે. કોઢિયા! તારું સૌભાગ્ય પ્રમુખ અખંડ રાખે. લે..... શું તું આની અર્ધું મને વસંતે મારા ઉપરના તેના પત્રમાં જણાવ્યું તો હતું જ કે તે દિવસે કોઢિયા આવશે.” કહી હું ચોપામાંથી ઉભો થયો, અને કોઢિયા “બાપુજી! હું આપના પ્રીતઃકર્મનાં સાધનોની તૈયારી કરું.” કહી લાંથી આલી મૃત.

“અદાદા! શું તેનો મોઢો-સુમધુર મંજુલ સ્વર.” સ્વમત (મનમાં) બોલી હું એક વિરામાસન પર બેઠો. જાણે મારા યતનમંડની ચારે દિશાએ વચ્ચે એ સ્વર પુનરપિ ઉચ્ચાર કરીને મારા હૃદયને આનંદથી સત્રર-કરી દેતો ના હોય તેવા મને ભાસ યતો હતો. એ આનંદના અતિરેકમાં શુદ્ધિક નિર્વિદ્ય જની જઈ પુનઃ પાછો વિચારતરંગોમાં જીવનના વાણા-તાણાને લઈ ભાવિ જીવનની જાણે ચાર વણતો ના દોઢું તેમ અદાદા કોઢિયા! તારી અવપ્રમ લાવવવમય દેહલાએ ઉપજા રૂપ વિકસેલી કળાઓના ફોજ સુખનાર મધુકર આને હું જ દોત અને મારા હૃદયજનનની કોઢિયા જની તું જ દહમતી દોત; પરંતુ થોડા જ દિવસોનો સમયતર મારા રસત હૃદયને સદાના રણ સમું બનાવી શ્યો. જે! પણ તું છે તો મારા જ પારમિ. (મારા જનનની પરામિટાને લઈ જનારી કદથી એમી મુઢેડા!)

વાચક, વસંતની માતા અને મારી અધર્મિનાના દેહોત્સર્ગ પહેલાં ક્રૂર સત્તર દિવસ અગાઉ જ કોકિલાનાં લગ્ન વસંત સાથે થયાં હતાં. વસંત અને કોકિલા અને લગ્નમગ્ન સમવયસ્ક દંત કોકિલાના પિતાના અલામકે મેં એ લગ્નને બહાંસી આપી હતી. તે કોકિલાના લગ્ન પહેલાં હું વિધુર બન્યો હોતો તો જરૂર કોકિલાનાં લગ્ન મારી સાથે જ થાત એમ હું તે વખતે માનતો હતો. પરંતુ મારું એ મંતવ્ય સદંતર શૂન્યભરેલું હતું એમ મને પાછળથી જણાયું હતું. કેમકે કોકિલા અને વસંત વચ્ચે તેમની કોમાર્ગ અવસ્થામાં જ પ્રેમની ગાંઠ બંધાઈ હતી.)

વળી વિચારપ્રવાહ આજળ ચાલ્યો. કોકિલા! મારો આજનું સુખન્ય દિવસ છે. તારા યૌવનઆયતને આજનું હું રસગજ બની.....!

"બાપુજી! માતો, પ્રાતઃકર્મનાં સર્વ સાધનો તૈયાર છે." મારા ચપનખડના દાર બહારથી કોકિલાએ આવો દઢકો ક્ષેપો, મારી વિચારમંથી તૂટી અને હું....!

"હા, ચાલો હું આ આવ્યો." કહી કપનખડમાંથી બહાર મોકમાં આવી બેઠો. કોકિલા ધરતી બનુચરા સાથે સ્નાનસ્નામગ્રી અને કંતધાવનના સાધનો સઢિય ઉભી હતી. હું મારા પ્રાતઃકર્મમાં પ્રવૃત થયો તે સમય દરમિયાન મારા કુટુંબનાં એક પછી એક આવતાં સ્ત્રી પુરોગામી મારું વિચારનું સદન બરાબર બધું.

એક મારા જન્મદિવસથી ખુશાસીને આનંદ બન્યો સર્વનાં વદનપર લસી રહ્યો હતો. બપોરના સઢકુંડેળ બોગન સમયે વસંતનો તાર આવ્યો તેમાં ક્રૂર એટલું જ લખ્યું હતું—“પિતાજી! આપના જન્મદિવસના આજના મંગલિક પ્રસંગે હું અવશ્ય આવનાર હતો પરંતુ અનિવાર્ય સંજોગોનાશ્ચાલ આપી ચક્રો નથી; આવ સર્વ કાંઈ મારી રાહ ન જોતાં આનંદથી દિવસ નિર્ગમન કરવો.”

જોગનકાંઈયો પરવાર્તો બાદ આજો દિવસ મંગીન અને ખીન આનંદપ્રમેદનાં કાર્યમાં પસાર કર્યો અને સાંજના સર્વ અપકાર કાઈ વિદ્યવ થયા. ક્રૂર કોકિલા અને ધરનાં નેહર-ચાંદના મારા દુઃખની રાહ જોતાં હતાં. તેમને જોઈ મેં કહ્યું—“કોકિલા! હું અને

રાધા આજે અદિ રહેા અને આ ખીન બધાં આજના મંગળ દિવસે પોત-પોતાના ઘેર જઈ આનંદ કરો. (અને મારે જણાવતું જોઈએ કે રાધા મારી ખાસ વિશ્વાસુ નેહર હતી એટલું જ નહિ પરંતુ મારા હૃદયના સંપૂર્ણ બાવોને એકમાત્ર આપના હશારે સમગ્ર જનાર આજાક સ્ત્રી હતી.)

મારા ઉક્ત કથનને સાંજળી બધાં જ સ્મીત વદને મને વંદન કરી એક પછી એક વિદાય થઈ ગયા. રજા ફત હું, રાધા અને કોકિલા, અગ્રે ત્રિપુટી વચ્ચે યોડિક ક્ષણો મૌન પચાડ્યું. કોકિલાના વદનપરનાં લાલો ૨૫૪ કરી રહ્યા હતા કે મારી તેને રોક્ષવાની આજા અશ્વિકર લાગતી હતી. મારો આગતો પ્રતિકાર કરવા નેહરી પૂરતા તે કરી એકે તેમ નહોતું જોઈ તે અચાર નિરતેજ વદને જોઈ હતી. મેં નિમીષ માત્રમાં તેની એ આંતર બધાં ગાંધ કારી લીધું અને એ સ્થિતિમાં વધુ ટાઇમ પસાર ના થાય તે હેતુએ એ મંજીર મોંની શાન્તિનો કાંમ કરતાં હું બોલ્યો—“રાધા! હું હવે કરવા જઈ છું.....!” અને ત્યાંથી ખસી ઉપરના મજલે કપડાં બદલવા ચાલી ગયો. જતાં જતાં મેં સાંભળ્યું, અને દારનાં પશ્ચિયાં અડતાં યોજ્યો. રાધા રોગીધાને સજોઈ રહી રહી હતી...

“કોકિલાજીને! બાપુજી તો કરવાજરી એટલે મોડી રાતના આવવાના. પણ મને ખબર છે કે તમને પીવાનો બદ સુંદર વરાડતાં આવડે છે. ચાલો ને જરા વગાડો. પીવાનો સાંભળ્યા બદુ દિવસ થયા, છોડા બાપુજી (વસંત) મેં વેદેશનમાં ઘઈ સાંસ આવ્યા ત્યારે તે વગાડતા હતા. કહેતા હતા “કોકિલા બદુ સુંદર વગાડે છે તેમજ બાવ પણ છે.”

અને રાધાના મુખે વસંતના યતા નામનિદેશે કોકિલાના વદનપરની વિચારદાલિમા દૂર ઘઈ મધ ને તે સ્મીત વદને સાનંદાધર્મ બોલી:

“હું છોડા બાપુજી કહેતા હતા! રાધા, હું પી કરવા વખતથી રહે છે?”

“હા, છોડા બાપુજી કહેતા હતા. છોડા બાપુજીને તો હું આ આપણા ઉવાન (ગાગા) માં બાનાગાડીમાં સવાર-સાંજે રહેતી હતી. હું તો તેમનાં સાંધમાં પંચાને આ

ધેર આત્મા ત્યારથી તેમની સાથે આવેલી. મારી ઉપર આ સહેજનું ખૂબ જ વહાલ હતું. હું તેમનાથી ફક્ત બે વર્ષ જ નાની હતી." આટલું કહી રાધા બોલતી ચૂપ થઈ.

"ત્યારે તો મારે તમને બહુવચનથી બોલાવવાં જોઈએ કેમ ખરુંને રાધા બા ?" કાકિલા વ્તરા મગ્નક પર જતી હોય તેમ જણાઈ.

નરિ બા ! મારે એવાં માન નથી જોઈતાં પણ આમ મને વાને વળગારી મારી વિનંતીને ઠોકરાવે ના. માસો પોવાને વગાડો." રાધાએ કહ્યું.

અને તે જ વખતે હું કપડાં બદલી ધર બદલ નીકળી ગયો. મોડી રાતના અગિયાર વાગવાના સુમારે જ્યારે હું પાછો ફર્યો ત્યારે પોવાનાના મધુર સરોદો સાથે કાકિલાના મંજુલ કંઠથી ગતારું મોહક ગીત સંભળાઈ રહ્યું હતું. આધુનિક યુગનું એ ગાયન નહોતું પરંતુ વજન હતું, આશ્વાસ સાથે પદ્માનો ગાગરવ વાતાવરણમાં અનેરો આરદાહ જમાવતા હતો. રાત્રિ પણ શાંત હતી. થોડી નીચેની પંક્તિઓ સાંભળતા હું કંપાઈડાના આંખમાં થોભ્યો.

ક્યોં છોડ દીઆં.....આં..... !

જુક ન છોડ, લોમ ન છોડ.....ઔરે
સત્ય જયન ક્યોં છોડ દીઆ,

તુને રામ જપનકો ક્યોં છોડ દીઆ.

કોડી કે તો ખૂબ સગાડા.....ઔરે

લાલ રતન ક્યોં છોડ દીઆ. તુને રામ

નો કે ખૂબજ ભાવવાડી એ વાજન હતું. ફિન્નુ વિવશ થકત મારા હૃદયને તે લેક્ષમાજ સ્પર્શ ના કરી શક્યું. વાજન પૂરે યધું અને તેનો પડધો શાંત રાત્રિના સમયે ક્યાં સુધી જાણે મૂંજતો હોય તેમ લાગતું. એ એક મોનીટ બાદ મેં મુખ્ય દાર પરથી આવાર્મનું જટન દખાવ્યું અને બીજા જ પથે રાધા કાદરના પ્રત્યાયમાં ઉતરતી સંભળાઈ. તેણે દાર ઉઘાડતા ધીમેથી કાકિલાના હૃદય સાંભળતી વાત કરી દીધી અને બેફાર રહેના વાવને વ્યક્ત કરતાં મારા હાથને દખાવ્યો. બન્ને ઉપર આંખો અને હું મોંઘા મૂંજનમાં મરેક જંગના ઓંચો;

"રાધા ! હવે તમે બન્ને સ્વ જાવ, અગિયાર વાગી ગયા છે. મોડી રાત સુધી ઉઠાગરો કરશો તો કાકિલાની તબીવત બગ..... !"

'બાબુજી ! આપ અમારી ચોંતા ના કરશો, અમે બન્ને સુઈ જઈએ છીએ. કહી રાધાએ તેમના એ ખંડનું દાર બંધ કરી અંદરથી સાંકળ વાસી દીધી. બન્નેએ સુવાનો ત્યાંજ નિર્ધાર કર્યો હતો. એ ખંડ મારા ખંડની બીજકુલ બાબુમાં જ હતો. દરેક મોનીટ બાદ મને મારા ખંડમાંથી સગળનું કે જેક સુઈ ગયાં. હું પણ મારા પલંગમાં રાધાની ચાતુરીની પ્રસંશા કરતો રહ્યો. પરંતુ કામાતુર મનુષ્યને નિદ્રા આવે જ ક્યાંથી ? કાકિલાના સૌન્દર્યોપભોગના વિચારોમાં પરંકના કરવેટો બદલતા વિરહની વ્યાકુળ અવસ્થામાં તકપતો હતો. મધ્યરાત્રિ બસિત થઈ ગયા બાદ બાબુના ખંડનું દાર ધીમેથી ઉઘાડું હોય તેવો મને લાસ થયો તે હું સતેજ જની પલંગમાં ગોઠી થયો. બીજા જ મોનીટ મારા ખંડનું દાર ધીમેથી ઉઘાડી રાધા અંદર દાખલ થઈ. મેં તો મારા ખંડના દાર અંદરની સાંકળ દીધી સીવાયના જ બંધ દીધાં હતાં. રાધાએ દાખલ થતાની સાથે જ મને ઇસારો કર્યો અને હું ઉઠી મારા ખંડમાંથી બાબુના ખંડમાં કે ત્યાં કાકિલાને ઉંઘતી છોડી રાધા ચાલી આવો હતી તેમાં દાખલ થયો અને દારને અંદરથી બંધ કરી દીધાં

વાંચક, તે પંક્તિની હકીકત નિર્ણય શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત કરતાં પણ આજ માઈ પિરાય હૃદય રડી ઉઠે છે. એટલું જ કહેવું બસ છે કે એ રાત્રિ મારા સર્વનાયની કાળરાત્રિ હતી. મારા બાવિ જીવનમાં પ્રવળ અંતપાતની શરુઆતની ઘડી હતી.

બીજા દિવસના પ્રભાતે એ બીપણ રાત્રિના અંત વાગે જ્યારે હું જાગ્યો ત્યારે માઈ સ્વન કાકિલાવિહીન થતું હતું. કોને ખબર એ ક્યારે ઉઠી ચાલી ગઈ હતી રાત્રિના મારા પાશરી અભ્યાસે મારા હૃદયને શંકારીલ બનાવ્યું. 'કાકિલા તેના બાપના જ ઘેર ગઈ હશે ને, બીજે ક્યાંય તો નહિ ગઈ હોયને !' આવા આવા અનેક તર્કવિતર્કો મારા હૃદયને ઘેરા લાગ્યા. આખરે મેં પુષ્પાને કાકિલાની ક્ષમી રીતે તે તેના બાપને ઘેર પૂછ

છે કે નહિ તેની તપાસ કરી લાવવા મોકલ્યા. અને ન્યારે રાધાએ કહિલા તેના બાપના ઘેર સહી સલામત પહોંચી ગયાની આવીને મને જાણુ. કરી ત્યારે જ મારા ચિત્તને શાંતિ વળી. એ આખો દિવસ પસાર થઈ ગયો. એ દિવસ રમિયાન અને કહિલાના બાપ જગમોહનદાસ અચાનક મળ્યા, પરંતુ તેમનાં મારી સાથેના વર્તોવથી મને પરિરિચિત્તમાં કરી જ ફેરફાર થયો દોવતું ના જણાયું. જાણે કંઈ જ નહીં. અને ખરેખર, કહિલાએ પોતાના પર ગૂંજરેલી મારા અત્યાચારની કહાણી તેના બાપના ઘેર ગયા બાદ ધરના કોઈ પણ માણસને કહી પણ નહોતી.

બીજા દિવસે...

સવારે સાતેક વાગ્યાના સુમારે કહિલાનો નાનો ભાઈ આસુ નિજગતી આંખે આવી બોલ્યો; “કહિલા મરી ગઈ.”

“હે...એ...શું કહિલા મરી ગ...ા”

મારા મસ્તકે જાણે વીજળાનો એ શબ્દોએ આઘાત થયો હોય એમ હું ચોંકી ઉઠી બોલ્યો. કહિલાનો ભાઈ તો અને ખબર આપી વ્હાર જ પાછો ફરી ગયો હતો. એક દિવાનાની હાથતે હું મારા વેવાઈતા ઘેર ગયો, ને આચાનક શું થયું એમ પૂછ્યું. જવાબમાં ફક્ત “કહિલા મરી ગઈ.” ના શબ્દો જ સંભળાયા. કહિલાના મૃત્યુનું કશું જ કારણ કોઈ જાણી ન શકું. વેવાઈતા ઘેર જતા પહેલું મારું કશું આર્કે પથરનાં હૃદય પીગળાવે તેવું હતું. કહિલાના બાપ સહિત તેમના કુટુંબનો મુખ્યવર્ગ મને સાંત્વન આપતો હતો. ફસેલા સુમારે કહિલાની રમચાનવાના નીકળા. રમચાનબુમિમાં કાઢતી ચીતા ખડકાઈ અને તે પર કહિલાના દેહને ચલાડી અગ્નિસંસ્કાર કરવામાં આવ્યો. ચીતાનો અગ્નિ કહિલાના મૃદુ દેહને ધડીના છઠ્ઠા ભાગમાં ચારે બાજુથી વીંટળાઈ વળ્યો. એટલામાં ફરથી સાયકલ પર ચોરસેનને રમચાન બુમિ તરફ આવતો મેં જોયો. આંખના પલકારામાં તો ચોરસેન મારી સાંમે આવી ઉભો અને હાથમાંનું તારનું કવર તથા પેન સાથે સહીનું ફોર્મ મને સુમત કર્યું. મેં સહી કરી આપી અને તે વીધાય થયો. કહિલાના દેહને અગ્નિસંસ્કાર કરાવવા આવેલા બધા તારની હકીકત જાણવા મારા નેટલાજ આગ્રહ હતા. મેં કવર ફેંડ્યું અને અંદરના કાગળને કાઢી વાંચવાની શરૂઆત કરતાં

હું મોઢાર આંસુએ રડી કપાળ ફેટતો હાથમતિ પત્ર ફેંકી દેતો ઉભો થયો. મેં ત્રણ જણે મને સખત પકડી રાખ્યો. બીજા એકે તારના ફોર્મને ઉઠાવી વાંચવા માંડ્યું. હોરટેક્ષના પ્રીન્સીપાલનો એ તાર હતો. તેમાં વસંત હાઈફેલ્ડ થયાની હકીકત સાથે એકદમ આવો એમ જણાયું હતું.

અને એ હકીકતથી ત્યાં હાજર રહેલા બધાજ મારા દુઃખ પર આંસુ સારવા લાગ્યા. હું રોતો કઢળતો રમચાન-બુમિ છોડી ઘેર આવ્યો અને ઘરતજ નોકરને હાઈ પહેલીજ ટ્રેનમાં મુજબ જવા નીકળ્યો. રેલવેથી મેં એક અર્જન્ટ તારદારા હું આવું છું એમ હોરટેક્ષના પ્રીન્સીપાલને જણાવ્યું. રાતના નવ વાગે ફાર્ટ મને હાઈ મુખર્મીના રોન્ડેસ રેલવેને પહોંચી ગયો. રેલવેને ઉતરી હું તથા નોકર ગામની ટેક્સીમાં વસંતની હોરટેક્સે પહોંચ્યા. વસંતના મિત્રો સાથે હોરટેક્ષના પ્રીન્સી. મારા આગમનની રાહ જોતા બેઠા હતા. મારા બધા જવા વસંતના મૃત દેહની અતિશિક્ષા માટે તૈયાર રાખેલાં સાધનોદારા વસંતના મૃતદેહને સીના-પર લઈ જવામાં આવ્યો અને મારા હાથે મેં અગ્નિ-સંસ્કાર કર્યો.

કુરતના મારા પર ઉતરેલા પ્રકોપથી ક્રુધા, પિપાયા અને મિદા ત્રણેય મને ત્વજ આવ્યા ગયાં હતાં.

બીજા દિવસે વસંતની રૂમમાં તેના સરસાંમાનને સમેટતો તેના ટેબલના ખાનામાંથી ઉપરજ મોડેલું એક કવર મારા હાથમાં આવ્યું. કવર પરના સરનામાંના અક્ષર કહિલાના હતા. મેં એ ફેંડેલા કવરમાંથી પત્ર કાઢી ઉપર મથાળે લખેલી પહેલીજ મીલીની લાઇન વાંચી-આવણુ સુદી ટને ચતીવાર. કાગળનો મજબૂર વાંચવા મીલી વાંચી જિયાસા ખૂબજ વધી ગઈ. પત્ર નીચે મુજબ હતો,

બહાલા વસંત !

પત્રને વાંચવાની શરૂઆત રહેલાં ત્યારે લાગણી-પ્રધાન હૃદયને ખૂબજ નિહૂર બનાવી દેજે. ન્યારે આ પત્ર તું વાંચતો હોઈશ ત્યારે મારો દિવ્ય આત્મા કે અચાત ભોમમાં વિહાર કરી ચૂક્યો હશે અને મારો જોનિક દેહ રમચાનગ્રુએ અગ્નિશિખાએને મેટી ચૂમી દશે.

બહા વસંત । ત્હારા મુખચંદનાં દર્શનની મારા અંતરમાં ખૂબજ અભિલાષા હતી. પરંતુ પવિત્રમૂર્તિ વસંતની પવિત્ર દૃષ્ટિને મારાં બ્રહ્મ દેહથી અભાવવા હૃદય ના પાડતું. કદાચ ત્હારા હૃદયને સંકા યશો કે હું બ્રહ્મ કેમ થઈ, તેનો જવાબ ફક્ત તારી આંતરું પાલન અને તારી હાજરી વીહાણું સ્વસુરચ્છે માફ જવું. એર ! વીધિનાં વિધાન ટ્રાણુ ફેરવી શક્યા સમર્થ છે? જે બનવાનું હતું તે બની ગયું, હું પવિત્રમૂર્તિ વસંતને મોજ ના રહી; પછી જીવન રવાણી થું રહું; જેથી હું અંદરું છું. બહા વસંત એક ત્હારી વાદને ભેરું.

લી. ત્હારી પૂનરજન્મ-કાંક્ષા.

પત્ર પૂરો વંચાઈ રહેતા પહેલાં તો મારી અંખે અધારાં આંખાં ને-હું મુર્ચિત થઈ ટળી પડ્યો. એ અચેતન દંશમાં હું રહેલો સમય રહ્યો તેની મને વાદ નહોતી પરંતુ મારા નોકરે ન્યારે હું શુદ્ધિમાં આવ્યો ન્યારે કહ્યું બાણુછા । આપ દોઝ ક્યાક બેથુદ રહ્યા. તે દોઝ ક્યાકના સમય ફરમિવાન તો મને શુદ્ધિમાં લાવવા હોરહેલના મોન્તીપાલે નિજ્યુત ડોક્ટરે દારા સારવારે કરાવી હતી અને ન્યારે હું શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે ડોક્ટર મારી પાસેજ બેઠો હતો.

x x x

રાતની માંડીમાં સરસામાન સાથે હું મુંબઈથી મારા ઘેર આવવા નીકળ્યો. ક્યાકના પાંત્રીસ માઈલની ઝડપે ગુજરાત મેંધલ દોડતો હતો અને તેથી હજાર ઘણી ઝડપ મારા મનની હતી. મારા નાનકડા મગજમાં વિચારોનું દંદ યર થઈ ચૂક્યું હતું. મારા જત જીવનનો ભૂતકાળ દૃષ્ટિ સમક્ષ ખડો થયો. મારા જામની હાઈસ્કૂલના મારા વિદ્યાર્થીજીવનમયિ મારા ભાવિ જીવનનું ઘડતર, સર્જ થયું હતું. વીસમી સદી એટલે પ્રગતિમાન યુગ. જીવનનાંથી સમાજના કવેર પર આ યુગના વજ્ર હથોડા પડવા સર થઈ ચૂક્યા હતા. સમાજની સેવા કરવા બહાર પડેલા સમાજસુધારકોએ સમાજ સુધારાના નામે, વણુમાળી ઓગળતી વડીલાત કરવી શરૂ કરી દીધી હતી. સી પુરુષ સમોવડીની જુબેરી કહેવાતાં ઉચ્ચ કુટુંબોની સ્ત્રીઓમાં 'સી-પુરુષ સમોવડી'ની ભાવના આકાર લેતી હતી. કાલકા ધનાર્થ ધારામંડળ (ધારાસભા)માં પણ સ્ત્રીઓના હક્કોનું

રક્ષણ કરવા સાર સ્ત્રીસમૂહની રીટ અનામત રખાવા માંડી હતી અને સી-પુરુષ સમોવડીની ભાવનાને ફળવવા સદસિયુથથી જાણે તેની સરખાત થતી હતી. ન્યારે હું મેટ્રિકના કલાસમાં હતો ત્યારે મારા ક્લાસમાં છત્રી સાત છાત્રીઓ બાણુતી હતી. સુધારાના પવને સ્વતંત્રતાના નામે સ્વચ્છંદતા આચારાતી હતી. મારી સાથે બાણુતારી વિદ્યાર્થીનીઓમાંની બે ત્રણ છાત્રીઓના મનોમત ભાવો સદાખાલી વિદ્યાર્થીઓને પોતા તરફ આકર્ષો તેમના ખેંચાયા બાદ તેમની મીડી મગજ ઉડાવવા અને પાગલ બનાવવાના હોય તેમ મને તેમની પ્રત્યેક એટ્રોઓ પરથી જાણતું હતું. દિવસમાં બે વખત જ્યુટીવર્ધક પાસ્ત્રાપ સાધનોથી કુદરતી સૌન્દર્યને ઓપારી પોશાકિ બદલવા અને વિદ્યાર્થીઓને મગાવવા એજ જાણે તેમનું કર્તવ્ય હોય તેમ લાગતું. અને વિદ્યાર્થીઓ પથ ખરેજ, પાગલ બનતા અને સ્વયં જલતા. ન્યારે મારી વર્તણૂક સર્વથી નિરાળી હતી. બાણુતારી ચિત્તની એકાગ્રતા, વાણીમાં ભવેક, દૃષ્ટિમાં સંભમ અને વર્તનમાં વિનય-આ માફ વિદ્યાર્થી જીવનનું બાજ સ્વરૂપ; જે દરેક શિક્ષક, વિદ્યાર્થી અને વિદ્યાર્થીનીઓનું પ્રીતીભાજન બનતું. એ જીવનમાં મેં દૃષ્ટિ કોઈ વિદ્યાર્થીનીની સામે મોટ માંડીને દૃષ્ટિ કરી નહોતી, કે અધરોમાં ફિક્કા કુનિમ હાસ્યને વહેતું નહોતું મૂક્યું. સ્ફલમાં હું બજુજ થોડું બોલતો અને તે પણ બદર પુરતું. મારા આ જાતના વર્તનથી મારી સાથે બાણુતારી છાત્રીઓ કે જે છાત્રાઓને પોતા તરફ આકર્ષવા મથતી હતી તે ખૂદ મારા તરફ આકર્ષાતી અને મારી મેત્રી સાધવા અનેક પ્રયત્નો કરતી. શરૂઆતમાં હું તેમની તરફ ખૂજ જ બેરકારી જતાવતો અને તેમના મારા તરફના હૃદયવેગને વધારી ચડતો અને પછી એક પછી એક વિદ્યાર્થીનીને રગળા દિવસોમાં મારા ઘેર બોલાવતો અને મારા અજમાસખંડમાં મારા માતા-પિતા મારી આ કુએટ્રા જાણી ના જાય એ રીતે તેની સાથે મૂક્ત વિહારી જની રાયતો.

આમ મારા વિદ્યાર્થીજીવનમાં મારું બાજ અને આતરિક જીવન મિજ હતું. દૈનિક જીવન પણ એજ રીતે પ્રસંદનિય પૂર્ણ કરી ન્યારે હું એલ. એલ. બી. માં પાસ થયો અને મારા જામમાં જ મેં વડીલાતનો

ધધો શરૂ કર્યો ત્યારે પણ જાહેર સમાજજીવનમાં મેં
વરંવાર હિંસા વિચારોને મોખરે રાખી સમાજની
આકલા પ્રત્યે કરેલી અને જનપંચોમાં યાત્રા જીવનની
પ્રતિ હિંસા જોવાર વાપરો અને લેખો વાંચી મારા
ગૃહસ્થ જીવનને પણ પ્રકાશમાં આપ્યું હતું સમા-
જમાં અનેક જીનવાસી મીઠાકોનાં વળાંકો
દ્રુતી જનતાનું સદ્ગામ એમી મને મેંપાડ્યું હતું.
મારા જીવનની કલ્પનિશા અને પ્રમાણિકતા માટે
સમાજમાં જે મન દતા જ નહિ. લાખોની મીઠાકોના
વહીવટ કરતાં, દ્રુતીક કરી જતાંની યુવાન વિધવાના
વિભાજ વેષજીને, અસહાયતામાં મારા હૃદયને કદિએ
આધાત નહોતો થયો. જાહેરમાં સત્વ નીતિ અને સદા-
ચરનાં વિદ્વાપૂર્ણ વ્યાખ્યાનો કરતાર સત્ચરિત્રતા
પ્રતિમા મનાતો હું અને ફેટકું અનીતિપૂર્ણ અપમાન શરૂ
આંતરિક જીવન. એ બધા કુર્મના પરિપાકરૂપે મારા
જીવનરૂપે જે કળ ફળ્યા તે મેં જાતેજ અનુભવ્યાં. આ
કળ પાપનો ખૂંટો નહોતો મારા હૃદયને તીવ્રતાતન
મારા જો હતો. એ માગ પાપયુક્ત મનીષ જતકાળ-
થયો હોય એમ કદિ જીવનની તોજસીતાનાં સ્વપ્નાં સમીપે

“જાણી આપે તો રાત્રિનાર મોઝાજી. કુ. રો
આપણે હિંસાવાનું આપણું સાધન રહ્યો.”

“કપા, નહીં જાણ આ મવા !”

“ના, આપણે આપણું હેડ હીમા”
અને મારી પગારમાગા અટકી.

આજ એ વાતને વીસ વર્ષો પીરી ગઈ. માગ
હવે નિવાસ-જાતમાં માગ જીવનની કારણતાનાં એ
દિવસને સંદોહિત માગ રમરથપટ પર ચિરંમરુષિ
રાખવા અને પાપનું પ્રાપ્તિ કરવા સાથે એકાંત
ખંડમાં ફેરિયાની પ્રતિમાને પધરાંતી તેનો પૂજારી
ખનો આંસુનો અભિષેક કરી રહ્યો છું. મારી અધકાર
આજીવનિત આંતર ગુદાઓને બેઠી મારા જીવનમાં
પૂનિત પ્રકાશત્યોત પ્રકાશવાતાર પ્રેક્ષિયા આ યુગની
નારી નહોતી, નારાયણી હતી, દેવી હતી. વસંત દેવ
હતો. હું અપમા એ દેવ-રત્નોનાં આગળી રાખો.
હું મુખી ક્યાંથી ફેરિયાને મન મેલું એવું જીવન

દુર્વાસા અથવા દુર્વાસિનાનું સ્વરૂપ

[ભાગ ૫૪ પાન ૫૫ થી ૫૬]

જેમજેમ શ્રીમદ્ભગવતની કથા આજળા આવે છે તેમતેમ શુદ્ધેવળ પરીક્ષિત રાજને ભગવાનનો મહિમા સમગ્રવતા જાય છે અને બહતની સાધનામાં કેવલિયા વિદ્યા આવે છે તે પશુ સમગ્રવતા જાય છે. બધા વિદ્યામાં મુખ્ય વિદ્યા પ્રાણના સ્વભાવમાંથી આવે છે. પ્રાણ જોડી દશમાં હોય ત્યારે સારુંસારું આવતું માગે છે અને કામવાસનાને સંતોષ કરવાના ઉપાય શોધે છે. છતાં જીવને તૃપ્તિ થતી નથી, એ બાબત હવે સમજાવે છે.

કેટલાકે માણ્યું છે એમ માને છે કે ત્યાંસુધી કૃતિ-વિહિન આજીવી અર્થાત્ ન્યાયપૂર્વક કર્મો કરી ભોગસુખો મુખિયાં નથી ત્યાંસુધી કદાપિ તેમની વાસનાનાં બીજો નથી થતાં નથી અને તેઓ વૈરાગ્યના અધિકારી બનતા નથી. તેથી મનુષ્યોએ ધર્મમાં પ્રવૃત્ત રહી ન્યાયી રીતે ભોગસુખ પ્રાપ્ત કરવી એવું જાગૃતિવંતોએ ધરેલું સંસારનું સ્વાભાવિક બંધારણ છે. એટલે અર્થ-કામ સિદ્ધ થયા વગર કદાપિ જીવો મોક્ષના અધિકારી થઈ શકતા નથી, અને અર્થ-કામ પ્રાપ્ત કર્યા વગર વાસનાનાં બીજો રમ્ય થતાં નથી. બીજા કેટલાકનું માનનું છે તેનું છે કે અર્થ અને કામના ભોગમાંથી ઈચ્છા વધતી જાય છે. આ બાબતમાં માણસની સમજણ વધારે શુદ્ધ કરવા માટે હવે પરીક્ષિત રાજને શુદ્ધેવળ સૌભરી, યથાતિ વગેરેનાં દર્શાવ આપી કથા આજળા ચલાવે છે. જે સાત દિવસમાં મોક્ષ મેળવવાની ઈચ્છા હોય તે અર્થ-કામની તૃપ્તિ કર્યા પછી વૈરાગ્ય આવે અને પછી મોક્ષ મળે એવું સાત દિવસમાં સમા બની શકે તેવું નથી. તેથી બહિર્ગતની સાથે અર્થ અને કામમાં સંપૂર્ણ વૈરાગ્ય અને તે સાથે સ્વચ્છાનનું અર્થ જોર પશુ વારંવાર શુદ્ધેવળ પરીક્ષિત રાજ પાસે મૂકતા જાય છે. નવમા રહેધમાં ખાસ કરીને બહિર્ગતના પુત્ર વરાગ્યને જગ્યાવાની કથા વિશેષ કરીને આવે છે. અમારા ઉપર કેટલાક જિજ્ઞાસુઓના એવા પત્રો આવેલ છે :

તેમાં તેઓ લખે છે કે તેઓ શાસ્ત્ર પ્રમાણે એટલે ધર્મ પ્રમાણે અર્થ અને કામનું સેવન કરે છે તો પશુ તેમની ઈચ્છા અર્થ માટે અને કામ માટે તૃપ્ત થતી નથી.

કામવાસના છૂતવામાં એક મુખ્ય બાબત એ સમજવાની છે કે માણસનું શરીર માત્રાપત્રી કામવાસનાના પરિણામરૂપ વીર્ય અને રજનું બનેલું છે. તેથી જેના માત્રાપ કામી હોય છે તેના પુત્ર-પુત્રીઓ પશુ કામી રહે છે. જેઓ માત્રાપ થવાના હોય તેઓ સંયમથી રહે તો તેમની પ્રજાને સંયમ પાળવા માટે યોગ્ય શરીર મળી શકે. આ બાબતમાં કાલમાં ઘણી પરતંજતા રહે છે. વળી જેટલા માત્રાપત્રી સંભાગ લઈ શકાય તે કરતાં વધારે યાવ તો વૈસાની ચિંતા રહે અને તેમને મોટા કરવાની ચિંતા એટલી વધી પડે છે કે શુદ્ધ બહિર્ગત માટે જિજ્ઞાસુ બનત રહેતો નથી.

હવે શુદ્ધેવળ અમ્બરીષના વંશનું વર્ણન આપે છે, અને તે પછી કૃષ્ણાકુના વંશનું વર્ણન આપે છે. એક વાર મનુ ભગવાનને છોકરી આવી એટલે તેમના નાકમાંથી કૃષ્ણાકુ નામનો પુત્ર થયો. તે કૃષ્ણાકુને સો પુત્ર થયા. છોકરાંમાંથી પુત્ર થાય કે કેમ એ બાબત તરત સમજાય તેવી નથી. પશુ છોકરો એ પ્રાણનો વિદ્યાર છે એમ સમજી શકાય છે અને પ્રાણમાં વિદ્યાર થાય ત્યારે તેમાંથી અનેક જાતના ફણગાં ફૂટે છે. તેથી તેના વંશનો વિસ્તાર કેવી રીતે થયો તે શુદ્ધેવળ સંભળાવે છે. તેના વંશમાં એક માન્દાતા રાજ થયો. તે આખી પૃથ્વી ઉપર રાજ કરતો હતો. માન્દાતાને બિન્દુમતીથી ૩ પુત્ર થયા. તેની ૫૦ બહેનોએ સૌભરી ઋષિને પોતાના પતિ રૂપે સ્વીકાર્યા હતા.

એકવાર સૌભરી ઋષિ જમના નદીમાં ન્દાઈને તપ કરતા હતા ત્યાં એક માછલા-માછલીની યૈયુન દ્વિયા તેમના જોવામાં આવી. તેમનું સુખ જોઈ સૌભરી ઋષિને પશુ વિવાહ કરવાની ઈચ્છા થઈ. તેથી તેમણે રાજની

પાસે જઈ એક કન્યા માગી. રાજાએ કહ્યું: “હે ઘડતલ !” ત્યારે કન્યાઓને સ્વયંવર થાય ત્યારે આપ પ્રસન્નતાથી એક કન્યા પસંદ કરી લેતો. પ્રાચીન એવો વિચાર ક્યો કે રાજાએ જાણ્યું કે આ છોકરી છે તેથી સ્ત્રીઓને પ્રિય લાગશે નહિ. તેના શરીરમાં દરવધીઓ પડી ગઈ છે, તેના વાળ ઘોળા થઈ ગયા છે અને શરીર દરિ છે તેથી તેને કાઈ પસંદ કરશે નહિ તેથી એવો જવાબ આપી દીધો છે. તેથી હવે હું અને ચોગળબથી એવો સુંદર બનાવું કે રાજાગદિલા અને દેવસુંદરીઓ પણ મારા ઉપર મોહ પામે. એમ નિશ્ચય કરી સૌભરિ પ્રાચીન નવું, જુવાન અને તેજવી સ્વયં ચોગળબથી ધારણ કર્યું અને ત્યાં ૫૦ કન્યાઓના સ્વયંવર થવાનો હતો ત્યાં પહોંચ્યા. તેમણે રૂપ નોંધીને બધી કન્યાઓએ તેમને જ પતિરૂપે સ્વીકાર્યા. વળી તેમના રૂપમાં દરેક કન્યાનું મન મોહિત થવાયો કન્યાઓ પણ અદ્ભુત સુંદર દેશીય દરવા લાગી કે આ મારે લાયક છે, તારે લાયક નથી. વિવાહ પછી સૌભરિ પ્રાચીન પોતાના અપાર તપના પ્રભાવથી ધણી મારા મહેલો રચ્યા, બાગ-ખગોચા બનાવ્યા, શય્યા, આસન, વસ્ત્ર, આભૂષણ, સ્નાનગૃહ, કોળન, પુષ્પમાલ્યો વગેરે સુંદર સુંદર સાધનો બનાવ્યાં. એમણે ગૃહસ્થાશ્રમનું સુખ નોંધ રાજા માનવાતાને પણ આશ્ચર્ય થયું અને તેના ગર્વ નીકળી ગયો. આ પ્રમાણે ગૃહસ્થ શ્રમણ અનેક પ્રકારનું સુખ ભોગવતાં પ્રાપ્તિ સંતોષ થયો નહિ. જેમ અગ્નિમાં ઘી નાખવામાં આવે તેથી અગ્નિ વધે છે તેમ ચિત્રલોચથી વાસના વધે છે એવો અનુભવ સૌભરિ પ્રાપ્તિ થયો. એક દિવસ તેમને સ્વયંચરિ એકલા હતા ત્યારે વિચાર આવ્યો અને તે શોક કરવા લાગ્યા કે:-

જહો હમં પદ્યત મે વિનાશં

તપસ્વિનઃ સંચરિતક્રતસ્ય ।

અર્જુને ચારિત્રપ્રસન્નાત્

પ્રત્યાવિર્તમ્લ ચિરં ધૃતં યત્ ॥

અર્થ-અરે ! જેણે સારી રીતે વ્રતનું આચરણ કર્યું હવે એવા મોટા અપઃપતન જુઓ. જે જહોતેજને મે ધણી કાળ સુધી ધારણ કરી રાખ્યું હવે તે એક માણસના સંગથી નબૂટ થઈ ગયું.

મટિ જેમને ચોક્કસની ધૃષ્ટિ હોય તેવા પુરુષોએ ગૃહસ્થ ધર્મવાળાનો સંગ કરવો નહિ. તે મટિ સૌભરિ કહે છે કે-
સક્તિ સ્વજેત મિધુનવ્રતિનાં મુમુક્ષુઃ

સર્વમના ન વિસુજેદ બહિરિન્દ્રિયાણિ ।

પ્રકથસન્નહસિ ચિત્તમનન્ત હૃસે

મુચ્ચીત તદ્વ્રતિપુ સાધુપુ ચૈત્રસંજ્ઞઃ ॥

૧-૬-૫૧

અર્થ-ચોક્કસની ધૃષ્ટિ દરવાવાળા પુરુષે દાંત્યધર્મમાં રહેવાવાળા પ્રાણીઓના સહવાસ કરવા ત્યાગ કરવો જાઈએ. પોતાની ધન્ત્રિપોને બહિર્બુધ થવા ન દેવી, સદા એકાન્ત દેશમાં એકલા જ રહેવું, એકમાત્ર ધર્મમાં જ મન લગાવી દેવું અને કદાચ સંગ કરવો હોય તો બાળવત્પરમાથ સાધુપુરુષોનો સંગ કરવો.

પ્રાચીન ધન્ત્રિયોમાં કામવાસના એ દુર્વાસના છે, એ દુર્વાસનાનું સ્વરૂપ છે. તે કામોશાંતિમાં રહે છે. તે એક છતી રાક્ષસ તો બીજી બધી ધન્ત્રિયોનું તોર તરમ પડી જાય છે. કામવાસનાથી જેનું દેહનું અભિમાન વધે છે તેનું બીજી કોઈ વાસનાથી વધવું નથી. તેથી જેઓ એમ માને છે કે એવા ભોજને અતિ તૃપ્તિ થશે એ વાત સાચી નથી. વળી એવા ભોજથી ઉત્પન્ન થયેલ દેહનું અભિમાન પાછળથી દૂર કરવામાં ધણી મુશ્કેલી પડે છે. વાસનાનું મૂળ કારણ દેહનું અભિમાન છે. ત્યારે દેહ હું છું એમ લાગે છે ત્યારે દેહના સુખને આત્માનું સુખ માનવામાં આવે છે અને આ જૂલ તરત દૂર ચલી નથી. તેથી કાલા પુરુષોએ કામવાસનામાં જતી વૃત્તિને તરત પાછી વાળવી જોઈએ. જે ભોજથી બીજા દુઃખી ચતા હોય તેમાં પડીને પોતે અનુભવ લેવો જોઈએ અને પછી વૈરાગ્ય આપવી એ માન્યતા ખોટી છે. આવા ભોજથી કોઈને તૃપ્તિ થતી જ નથી. સૌભરિ પ્રાચીન પોતાના મનને સમજાવતા કહે છે કે:-

પ્રકસ્તપસ્વ્યહમપામ્ભસિ મૃત્યસન્જ્ઞાત્

પચાસતાસમુત્ પન્નસહસર્ગાઃ ।

નામંતં વ્રજામુભયદ્વયમનોરથાનાં

મામાપુરોહિતમતિર્વિપયેડર્થમાવઃ ॥

૧-૬-૫૨

અર્થ-પહેલા હું એકલો તપસ્વી હતો, પછી જન્મમાં માહવાના સંગથી ૫૦ સ્ત્રીઓનો પતિ બની પચાસબળો થયો. પછી સન્તાનરૂપે વધીને પચાસહજર રૂપાળો યજ્ઞ થયો. વિષયોમાં મારી સત્યશુદ્ધિ ઘટી ગઈ છે. તેથી શુદ્ધિના માધિક ગુણોમાં ફરી બવાથી હું આ લોકના અને પરલોકના બધા મનોરથ પૂરા કરી શકું તેમ નથી.

કવિશાસ્ત્રનામાં દેવહુતિ કવિલક્ષ્મીજીવાનને પોતાનો અનુભવ કહે છે કે વિષયોથી તૃપ્તિ થતી નથી. એકાદશ સ્કંધમાં પુરૂષના રાગને પણ ઉર્વશીના ગોદમાં પકવાથી પશ્ચાત્તાપ થયો છે. ત્યાં તે કહે છે કે જેનું મન સ્ત્રીથી ચોરાઈ જાય છે તેને વિલા, તપ, ધન, શસ્ત્રાભ્યાસ, એકાન્ત કે મૌન વગેરેથી પણ શો લાભ છે ? (૧૧-૨૬-૧૨) સાધુ પુરુષોને સ્ત્રીઓને ઉપદેશ કરવાના પ્રસંગ આવે છે. તેથી સાવચેત રહેવા માટે (અમરાવાદના પ્રખ્યાત) અક્ષોમત મંડલેશ્વર સ્વામી શ્રી જ્યેષ્ઠપુરી મહારાજ પણ કહેતા હતા કે સાધુઓએ સ્ત્રીઓના સાધુને ભેટને ઉપદેશ આપવો નહિ. મુખ્ય વિદ્યાર દર્શિમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તેથી ત્યાંથી દષ્ટિ અલગ્ય ન થાય ત્યાંથી સ્ત્રીઓના સાધુને ભેટ નહિ. સૌંદર્ય પ્રાપ્તિ એક માહવાની ડિવા ભેટ પોતાની વૃત્તિને સ્થિર રાખી શક્યા નહિ તો જેઓ શીતેશના શોખીન છે અને તેમાં જે સ્ત્રીઓ અનેક પ્રકારના દાન-લાભ ખતાવે છે તે ભેટ કેટલા માણસો પોતાનું મન વશ રાખી શકતા હશે. વળી દાહના કાળમાં દાહકૃત્યો અને શોભેનેમાં ત્યાં સહચરણ થાય છે અને ત્યાં જીવાન છોકરા-છોકરીઓ છૂટી મળે છે અને વાતો કરે છે ત્યાં ઇન્દ્રિયોને સંયમ કેવી રીતે રહેતો હશે ?

અમારા ઉપર પણ ઘણા જિજ્ઞાસુઓના કાળજ આવે છે તેમાં મુખ્ય બાબતે કામવાશનાને છૂટવાના ઉપાય પૂછાવે છે. કામી સ્ત્રીપુરુષોના સંગમાં રહેવું અને કામ છૂટવો એ બહુ અપરંપરું કામ છે. છતાં અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે નીચે પ્રમાણે કેટલાક ઉપાય લેવાથી આ દુર્વાસના ઉપર કાણુ આવે શકે છે:-

૧ વિષયો ઉપર દૈવદષ્ટિ થવી નેહ્યો.

૨ ઇચ્છા ઉદ્દેશ્ય એવાં સીતેશ કે નાટક ભેલી નહિ, એવાં પુસ્તકો વાંચવાં નહિ અને એવાં ચિત્રો ભેલી નહિ.

૩ રાત્રે ભોજન લેવાનું છોડી દેવું અથવા થોડું જમવું અને વહેલું જમવું. ખોરાકથી વીર્ય ઉત્પન્ન થાય છે અને હોઝરી ઉપર રાત્રિએ જમવામાં આવેલ ખોરાકનું દબાણ રહે તો તે દબાણ વીર્યાય ઉપર અસર કરે છે અને સ્વપ્નમાં વીર્ય બહાર નીકળે છે.

૪ રસોઈ કરી આપનાર બ્રહ્મારી હોય અથવા ભગવાનના નામનો જપ કરતાં રસોઈ તૈયાર થાય તો તેમાં સાત્ત્વિક ભાવના આવે છે અને તે ખોરાક સાત્ત્વિક હોય છે.

૫ જમ્યા પહેલાં જમવાનો બોગક ભગવાનને ધરીને જમવાથી પણ સાત્ત્વિક વૃત્તિ રહે છે.

૬ પરણીને તરત વરકન્યા ભગવાનના મંદિરે જઈ એવી પ્રાર્થના કરે કે અમારે હવે કદાચ પ્રસંગોમાંથી પસાર થવું છે માટે અમને ક્ષત્ર્યર્થ પાળવાનું બળ આપજો, તો તેનાથી પણ કાયદો થાય છે અને ભગવાન સાત્ત્વિક બળ આપે છે.

૭ કેટલાક સાધુઓ વીર્ય ભેટું ન થાય તેટલા માટે બહુ જ અલ્પ ખોરાક લે છે. એટલે ધ્યાન-ભજનમાં જેટલી શક્તિ નેહ્યો તેટલી શક્તિ, જેટલા ખોરાકથી આવે તેટલો જ ખોરાક લે છે.

૮ આત્મધ્યાન જરાબર લાગે તો કેટલીક શક્તિ તેમાં વપરાય છે અને રેતસમાંથી જોગ્ય થાય છે.

૯ સામાન્ય રીતે કામવાસના અપાન (એટલે નીચે જતા પ્રાણ) ના નેરથી ઉત્પન્ન થાય છે તેથી કેટલાક માણસો કહ્યોજથી અપાનને છૂટવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

૧૦ પોતાની સ્ત્રી સાથે એકાન્તનો પ્રસંગ મળે ત્યારે કાંઈ સાધુ સાત્ત્વિક પુસ્તક સાથે મળીને વાંચવું.

૧૧ સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓના કામ બહારની લીડી જેવો હોય છે. એટલે તેને સમજતાં વાર લાગે પણ સમજ્યા પછી તરત જોલાય નહિ અને પુરુષોનો કામ વાસના બહાર જેવો હોય છે. તે તરત ઉત્પન્ન થાય છે અને પાછો જોલાય જાય છે. એવું કાંઈ કાલમાં કરવું છે. પણ દાહના કાળમાં તો પુરુષો પણ સ્ત્રીઓના જેવા યજ્ઞ બનાવે હોય છે, અને કેટલીક સ્ત્રીઓ પુરુષોના જેવી યજ્ઞ બંધ હોય છે.

૧૨ મ. ગાંધીજી સ્ત્રીઓની વચ્ચે રહી પોતાનું ક્ષત્ર્યર્થ પાળી શક્યા હતા પણ તે સંયમી મથા પછી

કરી શક્યા હતા. તેમની નાની ઉંમરમાં તો તે પણ કામવાસનાથી દબાઈ ગયા હતા. એવું તેમણે પોતાની આત્મકથામાં લખેલ છે, માટે જેમને આગળ વધવું હોય તેમણે સંયમ કેળવવાની જરૂર છે.

૧૩ આશ્વમેદે કરાવાથી આ બાજતમાં કીર્તિ સળગત મલે છે. જેના સંભોગે અત્યુક્ત હોય તે માણસ ને ગૃહસ્થાશ્રમમાંથી નીકળી વાનપ્રસ્થ આશ્રમ સ્વીકારે અથવા સંન્યાસ-આશ્રમ સ્વીકારે તો તેને કામી માણસોના સંગ બહુ ઓછો થાય છે અને ને અલગ્ય પાળતા હોય તેમનો સંગ વધારે થાય છે. કુટુંબની ફીકર ઓછી કરવા માટે કાંઈ પોતાની સ્ત્રીને વિવશ્ય-કામ જેવો ગૃહઉલ્લેખ શીખવાડી શકે છે, અને સ્ત્રીને સત્સંગનો લાલ આપ્યો હોય તો બનવું જીવન સાફ ચાલે છે.

૧૪ હિંદુસ્થાનમાં લાડખો વિધવાઓ અલગ્ય પાળી શકે છે અને લાડખો સાધુઓ પણ અલગ્ય પાળી શકે છે. તેમનાં દર્ષાત નજર આગળ રાખીને મનને મજબુત રાખવું હોય તો મનમાં અલગ્ય પાળવાની સક્તિ આવે છે.

૧૫ કેટલાક એમ પ્રશ્ન પૂછે છે કે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને અલગ્ય પાળી શકાય કે નહિ અને કામવાસના જીતી શકાય કે નહિ, તેમને માટે હાલના કાળમાં યોગમયજ્ઞ પરમહંસનો દર્ષાત સમજવા જેવો છે. શ્રી રામકૃષ્ણ પરમ હંસ પરણેલા હતા છતાં પત્ની-સ્ત્રીને મા માનીતે આખી જીંદગી અલગ્ય પાળીને બન્ને રતાં હતાં. એ ગૃહસ્થના ધિઓ સ્વામી વિવેકાનંદ વગેરે સંન્યાસી હતા.

૧૬ હાલના કાળમાં દેશસેવા થઈ શકે તે માટે અથવા સમાજસેવા થઈ શકે તેટલા માટે કેટલાક સ્ત્રીપુરો અલગ્યમત ધારણ કરે છે. તેઓ માનસિક અલગ્ય કેટલુંક પાળી શકે છે તેવું માપ દાટવું મુશ્કેલ છે. માનસિક અલગ્ય પાળવા માટે જ્ઞાનમાં ફેરફાર થવો જોઈએ. યોગવાસિષ્ઠમાં કહેલ છે કે, “ચૈતન્ય ને જગતને આ જગત છે” એમ જાણે નહિ તો જગતમાં જગત-પણું શું રહે, ચૈતન્ય ને રાગને રાગરૂપે જાણે નહિ તો રાગ પણ શો પદાર્થ છે? રાગની સિદ્ધિ પણ ચૈતન્યના જ્ઞાન વગર થતી નથી. શુદ્ધવજીની દષ્ટિમાં કાંઈ સ્ત્રી નહોતી તેથી નહિ રીતે નાહતી સ્ત્રીઓએ શુદ્ધવજીને જોઈને કપડાં

પહેવાં નહોતાં. બાળકનાં જ્ઞાનમાં પણ સ્ત્રીઓનો રામ નથી. સ્ત્રીના બોગામાં ફેરો રમતો હોય તો તે ફેરનાના જ્ઞાનમાં પણ તે સ્ત્રી નથી, એક સ્ત્રી બીજી સ્ત્રીની સાથે રમી હોય તો પણ બન્નેમાંથી કાઢને. વિફર થતો નથી. તેથી ન્યાયમુખી જીવન જ્ઞાન રાગરૂપે એટલે કામવાસનાના રૂપે પરિણામ પામે નહિ ત્યાંમુખી રામ અથવા વાસના કાંઈ તરફરૂપે લાગતી નથી.

૧૭ વાસનાવાળું અંતઃકરણ અશુદ્ધ કહેવાય છે. તેવા અંતઃકરણમાં આત્મજ્ઞાન થતું નથી. એક જિવામુએ અમને લખેલું ‘દગ’ કે, ‘હું, કામદેવથી સપાઈ ગયો છું. હું મુક્તિ છગ્ગતો નથી, સમાધિ છગ્ગતો નથી, આનંદ કે જ્ઞાન છગ્ગતો નથી; છગ્ગ’ છું ફક્ત કામદેવ રહિત આંતરિક રિધિતિ. આપ કૃપા કરી મને આમાંથી છાડાવો, નહિતર મારું જીવન અપોશિતમાં જશે.” એક સ્ત્રીએ પણ અમને કહ્યું ‘દગ’ કે આ વાસનામાંથી મને છાડાવો, મને સંસાર મગતો નથી માટે કીર્તિ ઉપાય ખતાવો, નહિ તો હું કૂવામાં પડી આપખાત કીસ-આવા વિકટ પ્રસંગો ઘણાના જીવનમાં આવે છે તેથી આ બાજતના ઉપાય અહિં વિશેષ રૂપે લખેલ છે. પ્રાથમિકાક્ષી ઉપર મનોમય કોશ છે અને તે ઉપર વિદ્યમનય અને આનંદમય કોશ છે અને તેની ઉપર અજનું રચાત છે. તેથી ને ઉત્તમ દશા એક જન્મમાં મેળવવી હોય તો પ્રાથમિક, કોશનું મુખ જોઈને તરત છોડી દેવું જોઈએ. તેમાં અટકી ગયેલ માણસ પણ જેવો થાય છે.

૧૮ એક ઉપાય એ છે કે પુરુષોએ સ્ત્રીઓને ચામડી વગરની જોવી અને સ્ત્રીઓએ પુરુષોને ચામડી વગરના જોવા. એવી બાવનાથી પણ દુર્વાસના નાખણી પડી નાંચે છે.

૧૯ ગીતામાં બીજા અધ્યાયમાં ભગવાન કહે છે કે વિવેચન જ્ઞાન કરનારને તેમાં સંગ થાય છે અને સંયમી કામ થાય છે. તેથી વિવેચને મિથ્યા સમજ મનને આત્મજ્ઞાનમાં લગાડવું જોઈએ. ભગવાનની હાજરીમાં અજીન ભગવાનને કહે છે કે આ સંયમ મનને વશ રાખવું એ બહુ મુશ્કેલ કામ છે. તેના જવાબમાં (ગીતામાં) ભગવાન કહે છે કે અભાસ અને વૈરાગ્યથી મન વશ કરી શકાય છે.

૨૦ જ્ઞાત્યર્થ નેમણે પાળવું હોય તેમણે એવો નિયમ ગણવો કે પતિપત્નીએ જુદા ઘોડામાં યવું.

૨૧ રાજ ખાસ કરીને યતા પડેલાં ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવી કે તે પોતાની યક્તિથી આપણી કામવાસનાને કાઢાવે.

૨૨ ઝડું : કાર્મસીવાળાએ “શીતવીર” ગુલિકા” નામની દવા કાઢેલી છે. તેનાથી વીર્ય શીત રહે છે. તેના ઉપયોગ કીક લાગે તો કરવો. ખજુ ટેટલાક માણસો કહે છે કે તેનાથી પાચનશક્તિ નબળી પડી જાય છે. આ ખામી દૂર કરી કાઢાય તો તે દવા ઉપયોગી થઈ શકે.

૨૩ ચાનદળિએ કચોરથી, મેનથી, અને ઇન્દ્રિયોથી આત્મા જુદો છે અને નિર્વાંધરી છે એવું મનન કરવાથી પણ આત્મામાં ચકનો વધે છે અને ઘસાયર્થ પાળવાનું જગ આવે છે.

૨૪ ન્યારેત્યારે કામવાસના ઉત્પત્તિ થાય ત્યારે ત્યારે જગવાનના નામનો જપ કરવો.

૨૫ કાલે પોતાને કૌંસી મળવાની છે એવું જાણી સંચારના મોગમાં વેરામ્બ લાવવો. એક દિવસ તો ગધાનાં ચરીર ભંજીભૂત થવાનાં છે છતાં કાલે પણ પોતાની એવી દયા યાય એવો સંભવ છે એમ માની વેરામ્બ કેળવવો.

૨૬ સ્ત્રીને સ્ત્રીરૂપે ન માનવી પણ જગવાનરૂપે માનવી, અને એ જગવાનને મનથી કહેવું કે તમારે મને વિધિ કરવું નેહણે નહિ. “એવી પ્રાર્થના કરવાથી” પણ સ્ત્રીનો સ્વભાવ ફરી જાય છે.

આત્મચાક્ષુકારના માર્ગમાં મોટામાં મોટું વિધિ પ્રાણમય કાશમાં રહેલી કામવાના તરફથી આવે છે. સૌમદિ જેવા કાષિ પણ માત્ર માણસાની કીડા નેહ ક્યાઈ થયા તો સામાન્ય પ્રકૃતિના માણસાનું કહેવું જ શું? સૌમદિ કાષિ પણ અતે એવા ખોટા મુખમાં વિરક્ત થઈ ધરે છે. કીડા વગરનાં ચાક્ષુ જ્યાં ત્યાં ફરીથી તપ કરી સૌમદિ કાષિએ પોતાના આત્માને પરમાત્મામાં ભીન કરી લેશે. (અપૂર્ણ)

૫૮

ઈશ્વર છે જ

મને ઈશ્વર વિશે થકા નથી એમ કહેવું તો સહેલું છે. કારણ કે ઈશ્વર વિશે જેને જે કહેવું હોય તે કહે તો પણ ઈશ્વર તેને શકનો નથી. તે તો માત્ર આપણાં કર્મ જેવો રહે છે. તેના નિયંત્રણ ઉચ્ચધન કરીએ તો તેની સભા અવસ્ય મળે છે, પણ તે સભામાં સભાનો શુભ નહિ પણ પાવન કરવાનો અને અવસ્ય સુધારવાનો શુભ હોય છે. ઈશ્વરનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થઈ શકે નહિ, સિદ્ધ કરવાની જરૂર જ નથી. ઈશ્વર છે જ. તેનું અસ્તિત્વ આપણા હૃદયમાં ન જોતરતું હોય તો આપણું દુઃખાગિ છે. એ એક શોભ છે, જે મને કે કમને માફક દિવસ તો આપણે કાઢી નાખવાના જ છીએ.

પરમેશ્વર બધે છે; પણ તેરેખાતો નથી. એમ પદ્મ, મુખ, દુઃખ તેખાતો નથી, પણ તેની અપરથી તે છે એમ જણાય છે; તેમ પરમેશ્વરનાં કાર્યોથી તેનું હોવાપણું સામીત થાય છે.

આશાકર્મમાં ક્યારે, કંઈ ને તારાઓ જુઓ, તેની આશા કૃત્રિમ તેજ કાણું પડ્યા વગર રહે જ નહિ. તે ગોળાઓ રાતરિવસ નિવમિતપણે કાષ્ઠ કરી કરે છે, સમુદ્રને સીમામાં રાખે છે, પૃથ્વીને નિવમિત થતી આવે છે. ત્યાં જેને માફક આવે એવી રીતે માણસ અને જ્ઞાત્યર્થને ઉત્પન્ન કરી છે. વળી પ્રાણીઓના ચરીરની રચના તેના કર્તાની અજ્ઞાત કારીગરીનો નમુનો છે. આ ઉપરથી સમજાવું નેહણે કે આજમાનો કર્તા ક્યારે કરતાં વધારે યક્તિમાન હોયો નેહણે. આનો કર્તા કોઈ નથી એમ માનવું એ કેવી અંધારાં એ પ્રવચ્ચ પ્રેરનારો સહેલો નથી. પણ તેના અસુન સમકારી એક નહિ પણ અનંત છે. એ જ એની સાબિતી છે.

—મહાત્મા ગાંધીજી

શીખવા લાયક

શ્રી અમૃતલાલ નરસિંહભાઈ ગાંધી

કેમની વસ્તુ પાછી આપવામાં હુઝ શાસ્ત્ર ?:-

એક બહુ શાન્ત અને વિવેકવતી સ્ત્રી હતી. જન્મ-તની અનિલતાને તે બરાબર સમજતી હતી. પરંતુ તેના પતિ માવામાં કસાએલો હતો, અને અત્યન્ત મોહવાળો હતો. તે સ્ત્રીના વાતમાં વિષયોમાં મન લગાડતો અને રોવા કરતો. પત્ની તેના વિવેકને જળાશવા માટે બહુ જ પ્રયત્ન કરતી. એક વખત તે સ્ત્રીનો એકલોતા નામનો છોકરો અકસ્માત બીમાર પડ્યો, અને જોત-જોતામાં તેના પ્રાણ નીકળી ગયા. તે વખતે તે સ્ત્રીનો પતિ બહાર ગયો હતો. સ્ત્રીએ વિચાર કર્યો કે સાને પતિ ઘેર આવશે ત્યારે તેમને મોડું હુઝ થશે અને તે અત્યન્ત અધીર થઈ જશે. એટલા માટે તેમને સમજાવવા માટે પહેલેથી

કાંઈ યુક્તિ શોધી રાખવી નેહ્યો. મનમન મનમાં કંઈ વિચારી તેણે છોકરાની લાશને કપડાથી એવી રીતે દાંડો દાંધો કે જાણે તે નિદ્રામાં સ્ત્રી છે. સાને જ્યારે તેનો પતિ ઘેર આવ્યો ત્યારે તેણે કહ્યું કે, 'આજ તો ઘરમાં મોટો અમડો યાદ થયો, તે આખો દિવસ તોફાન મચી રહ્યું.'

પતિએ ચક્રિત થઈને પૂછ્યું, અમડો કેમ થયો, અને કોની સાથે થયો ?

જ્યારેજ્યારે આપણા મનની શીતલતા ધટે-મિતજ નય ત્યારે પારો દોષ કે વાંક જોવા વિના પોતાની અશક્તિનું જ કારણ શોધી કાઢવું. આપણું મન આપણા કબજામાં નથી રહેતું અને શોક-ગ્રોહ-દોષ સેવે છે, તે સામાનું મન, જે તેના કબજામાં પશુ નથી, તે આપણા કબજામાં શી રીતે આવે ? અને આપણી કબજા પ્રમાણે શી રીતે ચાલે ? આટલી વાત સમજી રામદેવ છાડી શાંતિથી પોતાને સારું લાગે તે કર્યું જતું. અને તેમાં વિધિ ઝોઝાં આવશે.

સ્ત્રીએ કહ્યું-ચોડાક દિવસ થયા, હું આપણી પાડોશી પાસેથી એક કિંમતી ધરેણું મંદિરને લાવી હતી. આજ તે મારી પાસે પોતાનું ધરેણું પાછું માગવા આવી, ત્યારે મેં કહ્યું કે 'હું ધરેણું હમણું નહીં આપું,' તેણે કહ્યું-હું તો હમણું ને હમણું લઈશ. મેં સાફ ઈન્કાર કરી દીધો, ત્યારે તેની સાથે મોટો અમડો થયો.

પતિએ કહ્યું-તું ગાંડી તો નથી યાદ જણ ? અરે, આવી તો મુર્ખતા યતી હશે ? તેનું ધરેણું પાછું આપી દેવું નેહ્યો, તેમાં અમડાની શી વાત હતી ? એ તો તારી મોટી ભૂલ છે.

સ્ત્રીએ કહ્યું-વાત તો ખરી છે કે તેનું ધરેણું તેના માગવાથી પાછું આપવું નેહ્યો. પરંતુ શું કરું, ધરેણું છે બહુ મુંઝવે, તે મારા મનને એટલું ગમી ગયું છે કે તેને પાછું આપવાનું મન પશુ નથી થતું. એટલા માટે મેં તેને કહ્યું કે 'મારા પતિ ઘેર આવશે ત્યારે ધરેણું આપીશ.'

પતિએ કહ્યું-ગાંડી ! એમાં, મારું શું કામ હતું. ધરેણું તારા મનને ગમી ગયું અને બહુ મુંઝવે છે, તેથી શું જબર-દસ્તીથી તું તે ખીજતું ? ધરેણું રાખી લઈશ ? તારા જેવી શુદ્ધિવાળી અને શુભવાળી સ્ત્રીને શું એટલી પશુ શુદ્ધિ નથી કે નાકમો 'તેનાથી અમડો કર્યો' તારે તે સમયે તેનું ધરેણું પાછું આપી દેવું નેહ્યો. કામની વસ્તુ

આ પ્રકારે જબર-દસ્તીથી રાખવાનો તને શો અધિકાર છે,

સ્ત્રીએ કહ્યું-જેની વસ્તુ હોય, તેને પાછી આપી દેવી અને જતા પશુ હુઝ નહીં માનવું. એ શું સાચી વાત છે ?

પતિએ કહ્યું-તેમાં પશુ કાંઈ સડેક છે ! તું વિવેક-વાળી થઈને આવી. વાત આજ કેમ પૂછી શકે છે, તેમાં

તને શંકા યાદ રહી છે ?

પતિની વાત સાંભળીને તેણે કહ્યું-સાફ નામ ! તમારી વાત બરાબર છે. દેખો, પ્રભુએ આપણને જે છોકરા આપ્યા હતા, તેને આજ તેમણે પાછો લઈ લીધો છે. એટલા માટે હવે જરા પશુ શોક ન કરશો. એમ કહીને તેણે લાશપરથી કપડું લઈને પતિને મરેલો છોકરો દેખાડ્યો. પોતાને હુઝ તો બહુજ થયું, પરંતુ પહેલેથી સમજાવી રાખવાથી તેણે બહુ રાફત ન મચાવી.

શુદ્ધિસાન સ્ત્રી-પુરુષોએ 'આનાથી શિક્ષા' મહત્ત્વ કરવી નેહ્યો.

સંત રામનાથ

મોગસ સમયની મુરતની

એક મહાન વિભૂતિ

લેખક: શ્રી માલુકડાસ શંકરલાલ

૧ તારણદાર

અધૂર મગન હુઈ રાયતા, રામધાનમે' લીન;
રામનાથ સત્સંગ ખીન, શિક્ષક હોયો મન દીન.

મુરતના આ મહાન પ્રભાવી સંત અડીસો વર્ષ પહેલાં અધિનીકુમાર તીર્થેશ્વરમાં યઈ ગયા. આશીશ્વર-અટ પ્રદર સદાશિવના ધ્યાનમાં નિમગ્ન બની ગંત્રમુગ્ધ બની જતા. એમના અલૌકિક પ્રભાવ વિશેની ઘણી લોકકથાઓ મુરતમાં પ્રચલિત છે.

વર્ષાના દિવસો હતા. તાપી મૈયાના બને કિનારા બરપૂર હતા. નદીમાં પૂર ચડ્યા હોવાથી સામે કડિ જઈ શકાય તેમ ન હતું, તેમ વડાએ પશુ ન હતું. એટલે લાચાર બનેલા પરદેશી વાનિજો સંત રામનાથના ધામમાં આઘ્યા અને દીનતાથી પોતાની દુઝા દર્શાવી. આંખે આવેલા વાનિજોનું યોગ્ય સન્માન કરતાં પ્રથમ તે સતે સવે વાનિજોને જોગન આપ્યું, ત્યારપછી તેમને સામે પાર પહોંચાડવા તેવાર ઘઈ નદીકિનારે આઘ્યા.

જળમાં ચાદર ખિજાવી સર્વેને તે ઉપર બેસવાનું કહ્યું. સંતની એ વાત સાંભળતાં જ વાનિજો લવળીત બન્યા. જળ ઉપર ખિજાવેલી ચાદર ઉપર બેસવા કોઈ પણ તૈયાર ન થયું, કેમકે તેમને સંતના શબ્દોમાં વિશ્વાસ ન હતો. એટલે કૃપાળુ સંત એક નાનો રૂમાલ જળપર ખિજાવી પોતે તે ઉપર બેઠા. અને ત્યારપછી કિનારે ઉભેલા વાનિજોને ચાદર ઉપર આવવા આહ્વાન કર્યું.

સંતના પ્રજાવધી વાનિજો તો દગજ ઘઈ ગયા હતા. એટલે કઈપણ બેઠેલા સિવાય સર્વે ચાદર ઉપર આવી બેઠા. રૂમાલ ઉપર બેઠેલા સંત આજ્ઞા અને પાછળ ચાદર ઉપર બેઠેલા વાનિજો નજી વડાણમાં જ બેઠા હોય તેમ તાપી મૈયાના સામે તરે પહોંચ્યા. કડિ કિતરતાં જ વાનિજો હાંસર એ તારણદાર સંતના ચરણમાં ઘણી પડ્યા. તેમને શુભાશિષ આપતા સંત પુનઃ રૂમાલ ઉપર બેસી સામે કડિ આવેલા પોતાના રયાન ઉપર આઘ્યા.

૨ સંત-પ્રજાવધ:

પ્રેમી જાનનિકો અને સત્ગંગીઓ ભેગા થતા. સંતના ધામમાં આનંદની દેશી મંડાતી. સંત પાસે કોઈ સાધન ન હતું છતાં પોતાને આંખે આવેલા

અતિથિનું સન્માન કરતા, વિધિવિધ વાનગી જમાવતા. આમંત્રણોને સંતનું એ સ્વામત તથા આતિથ્યપ્રેમ ખરેખર આશ્ચર્ય ઉપજાવતાં.

પ્રેમી જાનનિકો સંતની લીલા જોવા પોતાનો મન-માંનો પ્રસાદ માગતા. અને હસતા વદને સંત તેમની મનોવૈવિજિત વાનગી રજુ કરતા. સંતના ધામમાં ગાયે ન હતી કે ગાખણ મળે, છતાં જાનનિકો સંતની પાસે દરેક વખતે ગાખણ-ગીસરીનો જ પ્રસાદ માગતા. ખાલી યાળી લૂછતા રવામીજ આવતા અને યાળ-મૂડી તે ઉપર રૂમાલ દાંડી ચાડ્યા જતા. હજીથી જાનનિકો યાળે ચાતા અને પદ પૂછું યથા પછી યાળ ઉપર દાંડેલા રૂમાલ ખોલતા. પોતે જ માગતા હતા એ ગાખણ ગીસરીના-પ્રસાદથી યાળ મળી જીંડતો.

આવણ માસ બેઠો હતો. છતાં વર્ષાનાં ચિહ્નો દેખાતાં ન હતાં. વરસાદ વિના લોકો વ્યાકુળ બની ગયા હતા. દુઃખગનેા ભવ દેખાતો હતો. તે સમયે લોકો વ્યાકુળ બની સંતના રયાનમાં આઘ્યા. અને કરશરી પ્રાપ્તિ કરી લોકોની દીનતા ઉપર દયા આવતાં સતે એકનારો લાઈ મલકાર ગાયો. તે સમયે એવો તો મુશ્કેલવાર વરસાદ પડ્યો કે નદીમાં પૂર આવ્યાં. બને કિનારા બરપૂર ઘઈ ગયા. એ જળપ્રવાહમાં એક લાસ તણાતી બતી હતી. પરંતુ ચડેલા પૂરમાં જઈને કોણુ કાટે કે જાનનિકોએ મંદિરમાં જઈને સંતને ખગર કરી. તરણથી બહાર આવી સંત જળમાં ફરી પડ્યા અને તણાતી લાસને બહાર કાઢી લાવ્યા. એ સાત વરસના નાના બાળકનું રાગ હતું. સંતે એને સજીવન કરી પોતાની પાસે રાખ્યો.

મલ્હારની વાદમાં આવેલા એ બાળકનું નામ 'મલ્હાર' રાખ્યું. જોડમાં બેસાડી લાંઘ લાગવતા સતે એને ઉછેર્યો. એ સંતનો બાળ-ગલ્હાર આમજ જતાં મહાન તપેશ્વરી નિવડ્યો.

કોઈ મોરણ મંત્રતંત્ર વિવામાં અતિ પ્રતીષ્ઠુ દશે, તે મુરત આવ્યો અને અનિમાનપૂર્વક કહેવા લાગ્યો કે, 'મંત્રતંત્રમાં મલ્હારી બંદાખરી કરે એવો તો કોઈ મારીખળો જન્મ્યો નથી.' લોકો સંત રામનાથનું નામ દેતા: "તમે એ સાધુને ખાત કરો ત્યારે ખૂરા

ગોરજી । " રાધે બરાવલા ગોરજીએ એ જ રાત્રિએ મેલી સાધના કરી પોતાના મંત્રના બળથી એક ધંદીનું પડ રામનાયનું નામ- દષ ઉઠાડ્યું. 'સદયુરુ : રામનાથ તે સમયે સદાશિવના ખ્યાનમાં મસ્ત બન્યા હતા. ગોરજીએ મોકલેલું ધંદીનું પડ તે રથને બાંધ્યું અને સંતની પ્રદક્ષિણા કરી પુનઃ ગોરજી પાસે આવ્યું અને તેના બળામાં બરાધ ગયું । ગોરજી અતિ વ્યાકુળ બન્યા. અનેક મંત્રોપચાર કર્યા. પરંતુ એ ધંદીનું પડ બળામાંથી નીકળ્યું નહિ.

એ અકિમાની સાધકનું સુમાન ગળી ગયું. પોતે સંતને સંતાવી મહાન પાતક કર્યું આપી નમ્ર બનેલા ગોરજી અત્યંત વકાવતો, સંત પાસે આવી ચરણમાં નમ્યા. સંતે ઘૂરત જ તેના બળામાંથી ધંદીનું પડ કાઢી લીધું. અને ભવિષ્યમાં કોઈ સંત-સાધુનો ફરીને શ્રેષ્ઠ નહિ કરવાની શીખામણ આપી. દીનતાથી શિર નમાવતો ગોરજી પોતાના માગે વિચર્યો.

૩ સંત અને સુખેદાર

સંતના પ્રભાવની બનેલા વાતો શહેરમાં પ્રચરતી. અને તે એટલે સુધી કે તે સમયના સુરતના નવાજ સાહેબના દાન સુધી એ વાત પહોંચી. આશ્ચર્ય પામતા નવાજને સંતનો ખરો બોવાની ઇચ્છા થઈ અને એક યાજમા માંસ ભરી તે ઉપર જરૂરની રમાલ ટોળી પોતાના વિદ્યાસુ સિપાહીને સંતની પાસે મોકલ્યો.

પ્રેમી ભક્તોના વૃંદમાં સંત બેઠા હતા. " નવાજ સાહેબે તમારા માટે પ્રસાદ મોકલાવ્યો છે, કૃપા કરી સ્વીકાર કરો । " કહી સિપાહીએ સંતના સમીપ યાજ ધર્યો. અવધૂત સમજ ગયા હતા. એટલે એમણે યાજ નીચે મૂકાવ્યો અને ત્યાર પછી થોડી વારે પોતાના હાથે યાજ ઉપરનો રમાલ બોલી નાખ્યો. આશ્ચર્ય સિપાહી અચરજ પામ્યો. માંસથી ભરેલા યાજ સાકરમાં ભરેલા દીઠા. " નવાજ સાહેબે આજે સાકરનો પ્રસાદ મોકલાવ્યો છે " કહેતા મૂંઝે ભરી ભરીને સંતે તેને સલામાં વહેંચવા માંડ્યો.

સંતને પ્રજ્ઞામ કરી સિપાહી નવાજ પાસે આવ્યો અને સર્વ બીના કહી ત્યારપછી પુનઃ નવાજ સંતના દર્શને આવ્યા. પ્રજ્ઞામ કરતા નવાજે સંતને કાંઈ માગવા કહ્યું પરંતુ જ્યેને 'રામધન' પ્રાપ્ત થયું છે, એ સંતે

કાંઈ પણ માગ્યું નહિ. છતાં નવાજ ધણીધણી મૂલ્યવાન ચીજો સંતના ચરણે ધરી પ્રજ્ઞામ કરી પોતાને મહેલે ગયા. ત્યારપછી એ બહુમૂલ્ય ચીજોને સંતે વાચકને દાનમાં આપી દીધી.

સંતના પ્રભાવનો નવાજને સારો પરિચય હતો. એટલે તેઓ સંતનું સર્વદા સંનમાન કરતા. પોતાની સાલગીરીના દિવસે નવાજે ખૂબ દાન કર્યું તે સમયે કાશ્મીરની એક કિમતી શાલ તથા ખીજ ભેટો સાથે નવાજે પોતાના માથાસને સંત રામનાથ પાસે મોકલ્યો અને કહાલ્યું કે, " સાલગીરીના શુભ પ્રસંગે નવાજ સાહેબે તમારા માટે ભેટ મોકલાવી છે, તેનો સ્વીકાર કરો. " આતા થતાં નવાજના માથાસો ભેટ લઈ અધનીકુમાર હેત્રમાં આવેલા સંત રામનાથના રયાનમાં આવ્યા તે સમયે સ્વામીજી તાપી મૈયામાં સ્નાન કરવા ગયા હતા. સેપક ધાટ ઉપર જઈને સંતને ખચર કરી કે, " નવાજ સાહેબે આપના માટે ભેટ મોકલાવી છે. " હસતા વડેને સંતે સર્વ ભેટ પોતાની સમીપ લાવવા કહ્યું; એટલે નવાજના અત્યુદાર તાપી-મૈયાના ધાટ ઉપર ત્યાં સંત સ્નાન કરી રહ્યા હતા ત્યાં લાગ્યા. ' સાદું કયું ' કે નવાજ સાહેબે કે પોતાની હેલ્લી સાલગીરીને આવી રાનદાર રીતે ઉજવી લાખેણી લેલા લઈ લીધા । " ભેટનો સ્વીકાર કરતા સંતે એક મામિક ધાવ કસો અને તે અવેણુ કરતા નવાજના અત્યુદારે પણ આશ્ચર્ય પામ્યા. સંતને ઘિર નમાવી તેઓ ઘૂરત જ પાછા ફર્યા. નદીના ધાટ ઉપર મૂકેલી નવાજની સર્વે ભેટોને સ્નાન કરી રહ્યા પછી સંતે એક પછી એક તાપી મૈયામાં પધરાવી દીધી. જે કિમતી શાલ હતી તે પણ મૈયામાં અર્પણુ કરી સંત નિજ રયાનમાં આવ્યા.

કેંક શુદ્ધિના અત્યુદારોએ ફર બિગા રહી સંતની સર્વે એજા નિહાળી અને નવાજ પાસે આવતા જ " હલુર । આપકો અપમાન । અપમાન । " કહી નવાજને ઝડપવતી સંતે કહેલાં રેણુ કહી સંભળાયા. નવાજ બહુ સમજદાર હતા. સંતના નિર્લોભી હૃદયને પણ તે સારી રીતે પીજાણુતા હતા એટલે સીપાહીઓની વાતો સંભળતાં તેમને લગારે રોષ ચડ્યો નહિ. પરંતુ સંતના શબ્દો સુનાના હૃદયમાં ખેડયા, " મું ત્યારે મ્હારી આ હેલ્લી

સાલગીરી હશે ?" ખૂબ વિચાર કર્યા છતાં નવાખને કંઈ સમજાયું નહિ.

આખો દિવસ શોધમાં વ્યતીત થયો. સાંધાજણ થતાં વ્યાકુળ હરેયે ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ નવાખે અચિની-કુમાર સેન તરફ પ્રયાણ કર્યું. રમેકે આજે તેમને એક જાત મહત્વની વાત જણાવી હતી. એટલે તરવાથી અંધ દોડી નવાખ સંતનાં સ્થાન સમીપ આવી પહોંચ્યા. અંધને બહાર બાંધી નવાખ સંતનાં સ્થાનમાં પ્રવેશ્યા.

ધૂણી ધણધણતી હતી અને ત્યાં પ્ધાનમંજુ બની સંત બેસી હતા. ચૂપકીયો નવાખ ત્યાં બેસી ગયા. ઘોડીવારે સંત જમ્યા એટલે નમન કરતા નવાખના બમઘરત હૃદયમાંથી વેણુ ઝળ્યા; "આખાં કર્યા જહી સમ્ય દે દિ ચેડી સાલગીરી મેરી આખરી સાલગીરાદ ખન જલ ?" વ્યાકુળતાથી પ્રશ્ન કર્યો.

"બેડા ! ઈન ડોડીથી ખાતોમે ઈતના પરશાન કર્યો હોતાં દે ? ને હોનેવાલા દે હમો દાઇ મિટા નહિ સકતા, ઈસકીયે મિથ્યા શાય મત દેડા" સાંત્વન આપતા સંતે એને સમજાવ્યો. "આખા ! ને હોના-દાર દે વો હોવા હી કરતા દે, લેકિન ઉસકો જાનેખીના રિથકો જોન નહિ પાતા. ઈસકીયે મતિવધા વો હી લેક હો." નવાખે જાતિ આશ્ચર્ય થ્યો એટલે સંતે બવિધ-કાળની પઠનાં ઉદ્દેશ્ય કર્યો.

"નવાખ ! તુમ સુરતમે નહિ, લેકિન સુરતસે બહુત દર, આપને હાથિસે આમઘલા દરકે મરેજે." નવાખ એ સમજાતાં સ્તબ્ધ બની ગયા. અને બવ-મરત બની નિજ રમતે આજ્યા.

વિખિના લેખ કહી મિથ્યા થતા નથી. સંતના કક્ષાજનુસાર એ જ સાંધેમાં પિચાણ આવકવાસ સાથે મહી નંદીના સામે કહિ આસાસ મામમાં નવાખ યુદ્ધમાં હત્યો. ત્યાં પોતાના સર્વ માણસો લગાડમાં માર્યા ગયા. દુઃખનવા હાથે પકાણ જરા મોતે મરવા કરતાં નિજ હાથે મરવું સારું એમ વિચારી નવાખે પોતાના હાથે જ પોતાનો અંત આવડ્યો. આ પ્રસંગ સુરતના નવાખ રૂસ્તમ આલીખાનના ચમત્કર્ષ બની પોતાનો હિતલાક્ષમાં ઉદ્દેશ્ય મળ્યા અને છે.

૪ સંતવાણી

બરમાન પ્રદાદિત પ્રયો તેમને જાન્ય જનુરામ હો. દિન બાધમતો અને રાત્રિનું સામાન્ય જવાબ.

સંસાર નિદ્રાદેવીની ગોઠમાં પરવશ બની યોદી જતો ત્યારે એ મરત અવધૂત ભોજાનાથનું આરાધન કરતા. સંખનાદથી રાત્રિનું શન્ય વાતાવરણ માથા ઊઠતું. એ મરત યુદ્ધ ખ્યાતી તેમજ ભગનિક પશુ હતા. એકદંડારાના કુણુચુતા તારે તેમને મોટી "દયક ચુંછ ઊઠતો.

દર ભોજા હરિ તુમ હો મેજા, મેં તુમહીકો દાસા રે દરશ ખીના મોઢે જોનન આવે, પ્રજુ રહો મમ પાસા રે.

ગ્રેમનિઠામાં મરત બનેલા સંત સારી રાત્રિ ભગના-નંદમાં વ્યતીત કરી નાખતા. પ્રાતઃકાળ થતાં આસન માંડી ધૂણી આગળ પ્ધાનમંજુ જનતા. રમરણુતાળી લાગતી અને સારા દિવસ એ ગ્રેમસાધનામાં વીતી જતો. જીવનનો વિશાળ પટ દરિસાધનમાં વ્યતીત કરતાં એમણે અહારનિઠાને પરદાવો. એ વંદનીય અવધૂતની અદ્વિત કથાને કોઈ કળા સહ્યું નહિ. ભગનપ્રેમી સંતને ભગનિકોનો સમાગમ સ્વમનથી પશુ અધિક લાજતો. રાત્રિએ ભગનિકો ભેગા થતા અને જાણે અમીનો ગેઠ વરસતો.

સામે કહિ સદ્યુક યુનિ નારાયણ નામના મહાન પ્રભાવી સંત રહેતા હતા. અચિનીકુમાર તીર્થમાં તાપી મેવાના તટ ઉપર ઉભવ સંતોનાં સ્થાન બર-બર સામસામાં જ આવેલાં છે. સદ્યુક રામનાથનાં સ્થાનમાં ભગનની પૂર્વ સંભાળી કે સામે કહિ સંતનું હૃદય વ્યાકુળ જનતું અને જગપટ ઉપર રૂમાલ ગિજાવી તેના ઉપર બેસી સ્વાગીજ આ પાર રામનાથના સ્થાનમાં આવતા. ઉગાવ સતો મહાન પ્રભાવી હતા. એકબીજાના દર્શન વિના તેમને લગાડે આવતું નહિ. સંતો ભેગા થતા તે સમયે દિવ્ય જ્ઞાન-ગોષ્ઠિ થતી. સંતવાણીમાં એ પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય છે, ધરંદ્ર જોનો વધાર્યું ઉદ્દેશ્ય કરવા માટે વિશાળ સ્થાન નેપથ્યે સ્વામી જ્ઞાનુનિએ પશુ બનેક પદો-ભગનોમાં સંતવાણી રચી છે. તેમ સંતરામનાથે રચેલા વાણી-સંમદ પશુ જાતિ વિશાળ છે. જેમાં અનેકો ભગનો, કવિત, કુંદલીયા, રેખતા, આદિ જીવોનો સમાવેશ થાય છે.

આ મહાન પ્રભાવી સંતના ચરિત્ર વિશે અનેકો પઠના મળ્યા આવે છે. કેટલીક વાર તેમણે રતીની સાકર અને રક્ષના પાંદડામાંથી ફોલા ખનાવ્યાના પ્રસંગો પશુ

મળી આવે છે. એ બધા પ્રસંગોને એકત્રિત કરી ઉલ્લેખ કરવામાં આવે તો વિસ્તૃત ચરિત્ર લખાય, અને તો કેવળ સંક્ષિપ્ત સાર જ આવ્યો છે.

૫ ઉપસંહાર

અહીંસા વર્ણનાં બહાણાં લાવી છતાં એ વંદનીય સંતના પ્રચારની સુવાસ હજી મહેજી રહી છે. સદ્ગુરુ રામનાથના પ્રવાણ પછી તેમના શિષ્ય રામજીરે સદ્ગુરુની સમાધિ ઉપર એક વિશાળ શિવાલય બંધાવી શિવલિંગની સ્થાપના કરી. સદ્ગુરુના નામ ઉપરથી શિવાલયનું “રામનાથ મહાદેવ” એવું નામ રાખવામાં આવ્યું.

અવનીકુમાર હોયમાં આવેલા રામનાથ ધાટ ઉપર આવે પશુ આ વિશાળ શિવાલય વિવિધમાન છે અને તે ઉપર એક શિવાલેખમાં નીચે સુગ્ધ ઉલ્લેખ કરાયેલો છે: “વિક્રમ સંવત્ ૧૮૦૦ મહા સુદ ૫ ને

સોમવારે સદ્ગુરુ રામનાથની સમાધિ ઉપર તેમના શિષ્ય રામજીરે શિવાલય બનાવ્યું.”

રામનાથના શિવાલય પાસે રામજીરે એક બીજું શિવાલય બંધાવી તેને ‘રામરાજેશ્વર’ ના નામે ઓળખાવ્યું, અને તેમાં પોતાના વંદનીય સદ્ગુરુ રામનાથની પ્રતિમા પથરથી, જે અવાપિ મીઠા છે.

આજે એ માતરમરણીય સદ્ગુરુ રામનાથ નથી છતાં તેમણે રચેલી સંતવાણી-પદો પ્રેમી બ્રહ્મનિકોમાં અતિ ઉદ્ધાસભરે બવાય છે. એકતારાની મીઠી ડોલાવણો મંડાય છે તે સમયે સદ્ગુરુ રામનાથ પુનઃ જન્મત બની બધે પ્રેમાત્મમાં ફૂંકાઈ મારી જાય છે.

ભ્રમીધી એ સંતવાણી તથા રામનાથ ધાટ ઉપર આવેલા તેમની શિવાલય વિવિધમાન રહેશે ત્યાંસુધી એ સદ્ગુરુની વાદ હરી વિસ્મૃત થશે નહિ.

“જય હો! વંદનીય સંત-સદ્ગુરુ રામનાથનો જય હો!”

આત્માનાં ઓજસ

સાંત-પ્રસાંત મહેરાને ભોળે આનંદની લાગણી ન બનુમરતો હોય એવો કાંઈ દમમાગી મનુષ્ય સહિ ઉપર વસતો હશે ખરો? જો વસતો જ હોય તો એનું જીવન બધું છે.

પ્રસાંત મુખમુદ્રાની પ્રતિભા આગળ પામર મનુષ્યો સાચ તેજહીન જ લાગે છે. લાગે જ ને, કારણ પ્રસાંત મુખમુદ્રા અને તેજસ્વી પ્રતિભા, કાંઈ એમ-ને-એમ સહ-જમાં પ્રાપ્ત થાય એવા છે? એ પ્રતિભા પાછળ તો વર્ષોના સંયમ, ત્યાગ અને નિર્દિબ્ધાસન કામ કરી રહ્યા હોય છે-તે જ રૂપે પ્રકાશી રહ્યા હોય છે. ત્યાં આશય-એવા તેજસ્વી વર્ણ આગળ-જેણે જીવનમાં જરાપણ દુઃખ સહન ન કર્યું હોય, સંયમ તો શું? પણ સામાન્ય મર્ણાણી જે પરિસીમા વડાવી નાખી હોય, લાગની વાત તો બાળ્યે રહી પણ જરુરિયાત કરતાં જે બેઠક મણી વધુ ઘીને માત્ર રાજીક સુખાચે વસાવી હોય, નિર્દિબ્ધાસન તો શું? પણ મનની મહિન વૃત્તિઓના જ માત્ર વિદાસ સામ્યો હોય-એવો માનવો તેજહીન-સત્વહીન નહિ તો કેવો દેખાય!

સંયમ આગળ સ્વચ્છ-દ્વ ખંજોડો છે. ત્યાં આશય ભોળ લાચાર છે. નિર્દિબ્ધાસન આશય મનની મહિનતા, પૂંછડી પટપટાવતી ફૂતરી કરતાં સહે જ પણ ચઢી-આતી નથી.

હવે તમે જ કહો. સંયમી, ત્યાગી અને નિર્દિબ્ધાસન કરવાવાળા માનવી આશય સ્વચ્છડી, ભોગી અને મહિન મનોભવિતવાળો માનવો કેવો દેખાય? આખા જે આકાશ અને તેજથી તરબોળ કરતા ભગવાન સૂર્યનારાયણ આશય એકાદ નાના કોડીઆ જેનો જે લોગે? ના, ના. તેનો જે ન લાગે, કારણ કોડીઆ પાસે તો સૂર્યનારાયણની ગેરહાજરી વખતે પ્રદાસ પાથરના જેટલી શક્તિ પડી છે, બધારે એ પામર માનવી પાસે તો સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરવાને મરજ પણ હોતું નથી. એ શું? સ્વાતંત્ર્યની બની શકે? જરે, પ્રજા! જીવનની અધમતાની બીજ કયો આના કરતાં પ્રજાવતર દશા દશે?

સંયમ, ત્યાગ અને નિર્દિબ્ધાસનથી જો આત્માનાં ઓજસ લાંબતાં હોય તો-કામનાથી પરિવૃત્તિ પામી જીવન પ્રસાંત બનાવી યકાતું હોય તો-અર્થ માનવીને સ્વચ્છ-દ્વ, ભોગમાં અને મનની મહિનતામાં વિચરવાનું બાકી જ ક્યાં રહે છે? તો શા માટે તે સ્વચ્છડી બની ઈન્દ્રિયોને જાહેરકાવી મૂકે છે? ભોગી બની પાર્થિવતાના પામર વિચારો કરવામાં રમ્યો પચ્યો રહે છે? મનની મહિનતાના નચાચા પ્રમાણે નાચી ચિતની અશાંતિને વહેરે છે? શું સુગુણના અધારને ભેદી નાખે એવા આત્માનાં ઓજસ અને મન અજાપામણાં છે?

શ્રી ‘રમણ’ નાવટીકર.

(મતકિ પૃથ પૃથ થી ચાલુ)

કલિંગ દેશમાં શ્રીપુર નામનું એક નગર હતું. આ નગર તમામ પ્રકારના વૈભવોથી ભરપૂર હતું. ત્યાં વસુદેવ હતો નામના એક બ્રાહ્મણ રહેતા હતા. તેઓ મન-પરાયણ, જ્ઞાનવાન, શુશ્રુવાન અને ધનધાન્યસંપન્ન હતા. મુનંપોત્રે વડે તેમના શૃઙ્ગરાશ્રમરૂપી બગીચો ખીણી ઊઠ્યો હતો. હું તે જ વસુદેવ દત્તાની કન્યા હતી. મારે ધણા ભાઈ હતા. મારા પિતાએ મારું નામ ‘શુદેવા’ પાડ્યું હતું. મારા પર તેમના ચારે હાથ હતા. ઘરમાં કોઈ જાતની કમીના નહોતી. ભગવાને અને અનુપમ સૌંદર્યનું દાન કર્યું હતું. જે મને જોતાં તે બધાં એમ જ કહી દેતાં કે આની જોડે કયાં જન્મતમા નિદિ જડે. હું હસતી-રમતી, ખેલતી-કૂદતી અને મારી મસ્તીમાં મસ્ત રહેતી હતી. લાજતા-વળગતા સખાધીઓ મારા વિવાહ જલ્દી કરી નાખવા માટે મારા પિતા પર દગાણ કરતાં હતાં. પરંતુ મારા પદની તેમની વધુ પડતી મમતાને લીધે તેઓ જાણી નોંધને આંખ આડાં મન કરતા હતા. સરિતા જેવું પ્રવાહી ધ્વન કમચઃ આશ્રય વધવા લાગ્યું. ડિયોરાવરયા વચ્ચેની હું નૌવનના ઉંચે આવી પહોંચી. મારી જીવાતીનાં પ્રચંડ પૂર જોઈને મારી માતાને મનોમન દુઃખ થવા લાગ્યું. તેણે મારા રૂપની ચર્ચા કરતાં પિતાજીને કહ્યું કે, કોઈ ઉત્તમ, શુશ્રુવાન અને પવિત્ર બ્રાહ્મણ સાથે તત્કાલ કન્યાના વિવાહ કરી નાખવો જરૂરી છે. પિતાજીએ જવાબ આપ્યો: ‘દેવી! હું પણ તેના વિવાહની ચિંતામાં જ છું; પરંતુ તેના પ્રત્યેની મારી મમતાને લીધે હું આનાકાની કરી રહ્યો છું. હું મારી પ્રાણપ્રિય પુત્રીને વિશેષ સહન નથી કરી શકતો. હું તો એવા કોઈ વરની શોધમાં છું કે જે અહીં ઘરજગાઈ તરફ રહે.’

આ વાત થવાને ધણા દિવસો પીટ્યા બાદ એક તેમજવી બ્રાહ્મણ ગુપ્ત જિજ્ઞાસુએ અમારે ઘેર આવ્યો. તે એક પ્રતાપી, વેદસ્વાખ્યાયી, સ્વપૂજન અને નીતિ-માન ધ્વજકુમાર દત્તો. વાતચીત કરતાં માહિતી મળી કે તેના માતા-પિતાનું અવસાન થયેલું છે. મારા પિતાએ તેને પૂછ્યું: ‘આપ કોણ છો? આપ મને આપનું નામ કુળ, -ગોત્ર વિનો પરિચય આપશો તો આપનો આભારી થઈશ.’ તેણે જવાબમાં જણાવ્યું કે, ‘કીલિ

કુળમાં મારો જન્મ થયો છે. હું માયાપ વિનાનો છું. મેં વેદ-વેદાંગોના વિધિપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો છે. મારું નામ શિવશર્મા છે. વધારામાં, વેદજ્ઞાનથી વંચિત નહિ એવા મારે મારે ભાઈ પણ છે.

પિતા આ બધી દલીલત સાંભળીને ખૂબ પ્રસન્ન થયા. તેઓ તો આવા જ કોઈ બ્રાહ્મણની શોધ કરી રહ્યા હતા. શુભ દિવસ અને શુભ તિથિ નક્કી કરીને મારા પિતાએ શિવશર્મા સાથે મારા લગ્નસંબંધ જોડ્યો ને હું તેમની સાથે જ પિવરમાં રહેવા લાગી. પરંતુ વૈશ્વ-વિલાસ અને પિતાના ખાત્રમાં જીજી હોવાને લીધે હું સ્વચ્છંદતાનો શિકાર થઈ પડી હતી. મારા હૃદયમાં અભિમાનનો કટિા હતો. હું કંઈએમાં માતા-પિતાના વૈભવમાં મતવાસી રહેતી હતી. પતિની તો બિલકુલ પરવા જ નહોતી કરતી. તેમની અનુ-ગામી બનવાનો વા સેવા-સહાયતા કરવાનો તો વિચાર જ કદાચી સહે? કોઈ દિવસ દિલ ખોલીને તેમની સાથે વાત ચર્ચણી પણ કરતો ન હોતો. ધીરે ધીરે નૈતિક અધઃપતનના ખાડામાં ઊંડે ઊતરતી ગઈ. હું દરેક રથને ને દરેક કામમાં મારું જ ધ્યાનું કરતી. ‘માયાપ, ભાઈ, પતિ વિ. તરફ દુર્લ્લેપ આપતી. મારા પતિ ખૂબ સારા સ્વભાવના અને હૃદયિષ્ણુ હતા. જો કે તે જોશી છતાં ભોટ ન હતા. પોતાની સગી આંખે આ બધું જોવા છતાં પણ સામુ-સમસાના પ્રેમને વશ થઈને, તેઓ મને કંઈ જ કહેતા નહિ. ઉત્તરોત્તર હું વધુ ઉદ્વેગ જતી ગઈ. અધમ અધર્મચરણ આવરવા લાગી. મારા પતિની નિખાલસતા અને મારી ચંચળતા જોઈને મારાં માયાપ દુઃખમાં દહાડા પીતાવવા લાગ્યાં. મારા પતિ અતીવ આદાવાદી હતા. તેમની માન્યતા હતી કે એક દિવસ ક્ષત્ર અને જરૂર સદ્ગુણિ આપશે. પરંતુ પૃથર કોઈ દિવસ પીગળે ખરો? તેઓ મને રૂપમાં કંઈ કહેતા નહોતા પરંતુ હૃદયમાં અપાર દુઃખ બાધું હતું. જ્ઞાનુધી તેમની સદનચક્રિતની સીમા પહોંચી ત્યાંસુધી તો તેમણે બધું જ સહન કરી લીધું. હેવટે મારાં કાંઈ અસહ જણાવતી તેઓ માત્ર પરતાર જ નહિ પરંતુ સ્વદેશ છોડીને કોઈ અભવવા રથને ચાલ્યા ગયા.

આ બધા દુઃખ સંજોગો જોઈને મારા પિતાજીને ખૂબ દુઃખ થયું. મારા રૂપ અને નૌવનની ચિંતાથી

તેમનું શરીર સહાવા લાગ્યું. તેમનું કંચન જેવું શરીર રોગનું ધર બની ગયું. બન્ને દૈવાય વર્ષોના જૂના રોગી ન હોય. મારી માતાએ તેમની આંખી દયાબળક દશા દેખીને કહ્યું; 'સ્વામીનાથ ! આપ આટલી બધી ચિંતા શા માટે કરો છો ? આમાં આપણી કન્યાનો જ વાંક છે. તે નિધુર અને દુરાચારી છે. તેણે જ દેવ જેવા પતિને અહીંથી ચાલ્યા જવાની ફરજ પાડી. આપણા જમાઈ તો બિયારા બહુ જ ખાનદાન ધરના હતા. તેઓ આખા કુટુંબ સાથે રનેક અને સદ્ભાવ રાખતા. આ સુદેવાએ કાંઈ દિવસ તેમના તરફ આંખી લાડાવીને જોયું પણ નથી. તેણે પોતાના વર્તન વડે તેના પતિનું ધોર અપમાન કર્યું છે. આટલું હોવા છતાં શિવશમ્ભુએ એક શબ્દ સરખો ઉચ્ચાર્યો નથી. મને સ્વપ્ને પણ એવો ખ્યાલ ક્યાંથી હોય કે આ દીકરી જ કુહાવાર નીવડશે ? તેમ છતાં એક વાત તો મારે સ્પષ્ટ હશે જ નોંધ્યે. તે એ કે આપે તેને લગાવેલાં લાડ પણ તેને માટે જોણ જવાબદાર નથી. નીતિ-શાસ્ત્રના નિયમોનું આપે ઉપાકું ઉદ્ભવન કર્યું છે. આપનાથી અગવડ નથી કે, પાંચ વરસની ઉંમર સુધી જ ખાજકરું લાડનપાલન કરતું નોંધ્યે. ત્યાર-બાદ ઉત્તમ આચારવિચાર, ગોઝન, વસ્ત્ર, સ્નાન-ખાન અને શિક્ષણ દ્વારા તેના જીવનવિકાસમાં સહાય-જૂત થતું નોંધ્યે. સદગુણ અને સદ્વિદ્યાના આશુપણે વડે તેને સુશોભિત કર્યું નોંધ્યે. સંતાનના ગુણ, શિક્ષા અને વિદ્યામાં માત્રાપે મોઢ ન રાખવો નોંધ્યે. દરોજ તેની દિનવર્તીમાં સંપૂર્ણ રસ લેવો નોંધ્યે અને જો જરૂર જણાય તો ચોંદમા રતનનો ઉપયોગ કરતાં પણ અચૂકનું ન નોંધ્યે. આ બધું કરવાનું કારણ એટલું જ છે કે બહુથી યા પાછળથી પણ સંતાન 'નીતિનાથને માર્ગે' ન વળે અને નિલસ સદ્ગુણમાં અભિવૃદ્ધિ કરે. આ જ પ્રમાણે, માતાએ પુત્રીની, સાસુએ પુત્રવધૂની અને ગુરૂએ શિષ્યની સંભાળ રાખવી નોંધ્યે. જે આ પ્રમાણે પગલાં નંદિ ભરવામાં આવે તો સંભવ છે કે દીકરી યા દીકરી દાયથી ગુમા-વવા પડે. વળી આ જ નિયમાનુસાર પતિએ પત્નીની, રાત્રીએ મન્ત્રીની અને પરિચારકે હાથી-ચીકાની દેખરેખ રાખવી નોંધ્યે. તમે તો આનાથી તદ્દન ઉલટું આચરણ કરીને તેનું સારિષદ્ધી ધન વેડી નાખ-

વામાં કારણભૂત બન્યા. જમાઈને આપણા આશ્રયમ રાખીને કન્યાને અભિમાની અને નિરંકુશ બનાવવામાં આપે જ મોટા ભાગ લગવ્યો છે. યુવાવસ્થામાં કન્યાનો પિયરમાં વધુ દિવસ રાખવી એ જોખમભરેલું છે. દીકરી તો સાંસરે જ શોભે. પતિના ઘેર રહેવાથી તે તેને જ પોતાનું ધર માને છે અને પતિ પ્રતિ પ્રીતિ દાખવે છે. ત્યાં જ તેને સેવાના સંસ્કારો રંકુરે છે. તેને લીધે કુળની કીર્તિ વધે છે અને પિતા સુખપૂર્વક પોતાનું જીવનનિર્માન કરી શકે છે. કન્યાને કાષ્ટપણ દિવસ જમાઈની સાથે લાંબા વખત સુધી પિયરમાં રાખવી ન જોઈએ.'

ચક્રીએ આગળ કહેવા માંડ્યું કે, 'મારી માતાએ પ્રેમાભાવક સહિત અનેક રીતે પિતાજીને સમજાવ્યા. પોતાના સિદ્ધાંતના સમર્થનમાં તેણે જોઈને વધુ વખત સુધી પિયરમાં રાખવાનું કેતું ખરાબ પરિણામ આવે છે એ દર્શાવતી દાખરકુળના યદુવંશી રામ ઉમસેનની બનેલી સચોટ કથા પણ કહી સંભળાવી.

રાણી સુદેવા ખોલી- 'ઉમસેનની તે કથા કવી છે અને તમારી માતાએ તમારા પિતાને શું શું કહ્યું, તે બધું હું જાણવાની જિજ્ઞાસા ધરાવું છું. જે આપને દરકત ન હોય તો કહો.

ચક્રીએ કહ્યું; 'મહાદેવી ! તમે મારા પર અન-હક ઉપકાર કર્યો છે. આપની કૃપાથી જ મારાં સમસ્ત પાપો ગળાને ભરમીયૂત થયાં છે. તેથી જરૂર હું આપને આવી કથા સંભળાવીશ. સાંભળો ત્યારે:

"મથુરા નગરીમાં ઉમસેન કીરીને એક ક્રોધ યદુવંશી રામ રાત્ર્ય કરતા હતા, તેઓ ચરવીર, ધર્મ, દાતા અને ગુણવાન હતા. ધર્મના કાયદા પ્રમાણે તેઓ રાત્ર્યનું શાસન અદાવી રહ્યા હતા. 'રામ એ પ્રજાનો પિતા છે' એ લોકોચિંતને તેઓ ચરિતાર્થ કરી રહ્યા હતા. યયાસમયે રાજકુમારી પદ્માવતી સાથે રામ ઉમસેને પ્રભુ-તામાં પગલાં માંડ્યાં. પદ્માવતી વિદર્ભનરેશ સપ્તકુટની લાડકી કન્યા હતી. તે સૌંદર્યનો ભંડાર હતી. તેના રૂપની સરખામણીમાં કાષ્ટ જીતું રહી શકે તેમ ન હોતું. સ્વ-પત્ની સાથે સદ્ગુણનો પણ સુંદર સુયોગ હતો. સીમાં નોંધતા બધા ગુણ તેનામાં હતા. જાણે સાક્ષાત્ લક્ષ્મી-દેવીના જ અવતાર ન હોય. એવો તો એનો દેખાવ હતો. રામ ઉમસેને તે પ્રાણથી પણ વધુ વહાવી હતી.

તે તેને કાયમ પોતાની સાથે જ રાખતા. અને વચ્ચે રહેલી અવટ સહન હતી.

આ રીતે સાસરિયામાં પદાવતી પોતાના દિવસો સુખમાં વીતાવી રહી હતી. પરંતુ તેનાં માથાપ પોતાની ખારી પુરીનાં દર્શન માટે ઝંખી રહ્યાં હતાં. ન્યારે ઝંખનાની તીવ્રતાનું પ્રમાણ વધી ગયું ત્યારે સત્યદેવ રામજી, પોતાની વ્હાંસેસાથી દીકરીને બોલાવવા માટે, રામ ઉમ્મસેન પાસે મધુરા નગરીમાં એક વિશ્વાસુ દૂતને પોતે સ્વદરેતે લખેલા પત્ર સાથે, રવાના કર્યો. તેણે ત્યાં જઈને સવિનય પોતાના આગમનનું પ્રયોજન સમ-વૃન્ધ્ય અને પોતે લાવેલો સફેદો રાગને સુપ્રત કર્યો. મહારાજ ઉમ્મસેને, સાસુ-સસરાના સતોષ ખાતર, પદાવતીને આગવુંક દૂત સાથે તેના પિયરમાં મોકલી.

પિયરમાં જવાથી કષ્ટ ઓને આનંદ ન યાપ? પદાવતીની પ્રસન્નતાનો પાર ન રહ્યો. તેણે માતા-પિતાને સાદર પ્રણામ કર્યા અને સર્ગ-સંબંધીઓ તથા સાહેલીઓને મળ્યા. જૂનાં રોઢ-સંભારણાં સાગં થયાં. પદાવતીને પહેલે ધરમાં આનંદના યોગ ઉત્તરાવા લાગ્યા.

પદાવતી સ્વાસ્થ્યપણે ત્યાં રહેવા લાગી. જયપથમાં જે રીતે ખેત્રની, દૂધની અને વનવિહાર કરતી હતી, તેવી જ રીતે અત્યારે પણ આનંદમાં મગ્ન રહેવા લાગી. સખીઓને મળીને રોજ-ગરોજ નિત્યનરીન કાપકંઠે યોગ્યવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે સાસરિયાની વાદ જણાવા લાગી અને તેને એમ લાગવા માંડ્યું કે અહીં જે આરામ અને સ્વતંત્રતા છે તે ત્યાં નથી. અહીંનું જીવન નિર્દન્ડ છે, કોઈ જાતની ન્યાયવાદી નથી, કોઈપણ જાતની રોષોષ વા પ્રતિબંધ નથી. સરિતાની માફક સરજતા-પૂર્વક જીવન-પ્રવાહ વહી રહ્યો છે. અહીં કેવો આનંદ છે.

હવે તેના મનમાં એવો વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે કાયમને માટે અહીં જ રહું તો કેવી મજા આવે! પતિની સ્મૃતિનું વિશેષન થવા લાગ્યું અને સંસારની અન્ય યોજનામાં અનુરાગ વધવા લાગ્યો.

એ દિવસ સાહેલીઓની સાથે પદાવતી એક સુંદર પહાડ પર સહેલગાડિં ગઈ. પહાડની તલેટીમાં એક રમણીય વન હતું. જાતજાતનાં અનેક પ્રાણી દર્શિગ્યાર થઈ રહ્યાં હતાં; સુરોભિત અને સુગંધિત પુષ્પો વડે આપું વન મહેકી રહ્યું હતું. તદુપરાંત અનેક મનોહર તળાવો પણ હતાં, જેમાંથી નિર્મળ જળ વહી રહ્યું હતું.

તરેક તરેકનાં કમળો હસી રહ્યાં હતાં. હંસ વિ. પક્ષી-શુભ્ર વર્ણના કીડાં હસી રહ્યાં હતાં. પક્ષીઓના મીઠા-મધુરા દલ્હરવને લીધે નિર્જીવ વનમાં સંજીવનનો સંચાર થઈ રહ્યો હોય એમ જણાતું હતું. આપું સુરમ્ય રથાન જોઈને પદાવતી બધું જ જાન જૂઠી મઠે. તેના હૃદયમાં આનંદનો કુવારો જીવવા લાગ્યો. જળવિહાર કરવાની કામના તેના મનમાં ઉત્પન્ન થઈ. સાહેલીઓની સાથે સરોવરમાં પ્રવેશ કરીને તે જળકીડા કરવા લાગી. ક્યારેક અર્ધા તરતા, ક્યારેક કુપકી લગાવતા, ક્યારેક અન્યોન્ય પાણી છાંટતાં તો ક્યારેક રમતગમત કરતાં. ધીવનસુલભ ચંચળતા અને મનમોહપણાનું જણે વૃત્ત ન મળે રહ્યું હોય!

પ્રસંગવશાત્ જરાબર તે જ વખતે કુમેરનો અનુ-ચર દેલ ગોમિત્ર પોતાના વિમાનમાં બેસીને સ્ટેરથી આકાશમાર્ગે કોઈ સ્થળે જઈ રહ્યો હતો. તેનું વિમાન તે તળાવ પાસેથી પસાર થઈ રહ્યું હતું. ગોમિત્રની દૃષ્ટિ પદાવતી પર પડી. પદાવતી ખરેખર અદ્વિતીય સ્વરૂપવતી હતી. ચંચળતા અને જળકીડાને લીધે તેનું સ્વરૂપ વધારે મોહક જાનતું હતું. આ પરમ સુંદરીને જોઈને તેના સરીરમાં રોતાને પ્રવેશ કર્યો. વિકારની જળમાં તે ફસાવો પોતાના તપના પ્રત્યે તેણે ઘૂરત જ નહીં લીધું કે આ ઓકાણું છે. તેને વિહાનંદેશની રાજ-કુમારી અને મધુરાના મહારાજ ઉમ્મસેનની પત્ની જણી પહેલાં તો તેણે માની લીધું કે મારે માટે તે કુપ્રાપ્ત છે. પરંતુ તેનું ચિત્ત પદાવતી પર પાગલ જન્યું હતું. તેના મનમાં અનેક પ્રશ્નના નીચ તક-વિતક થવા લાગ્યા. તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે, તેના પતિ ઉમ્મસેન કેવો મૂર્ખ છે કે આવી રૂપવાન કુવાન કન્યાને પિયરમાં મોકલી દીધી છે અને પોતે તેના વિશેષમાં ખરાબ હાલતમાં દિવસો વીતાવી રહ્યો છે.

જેમ જેમ તે વિચાર-વારિમિમાં જીડો જીતરતો ગયો તેમ તેમ તેના હૃદયપ્રદેશમાં કુપાર્ધ રહેલી લાપ-કર કુવાસનજો પ્રગળાવે પ્રગટ થવા લાગી. હવે તે કામોદર બની ગયો. તેણે મનમાં નિર્ણય કર્યો કે જાને તેને ન મેળવી શકું તો આ પ્રાણનું વિસર્જન કરીશ. કોઈ પણ જોગે તેને મેળવવાના આશયથી, પોતાના વિમાનને તેણે ધીરે ધીરે પહાડની નીચે કોઈ અનુદાન જગાએ જતાયું અને પોતાની માથા વડે રામ ઉમ્મસેનનું રૂપ

ધારણ કર્યું. ૩૫, સ્વર, બાષા, વેપ, વિ, દરેક આગતમાં ઉચ્ચેન જોયું ન ૩૫ લીધું. બધી તૈયારીઓ પૂરી કરીને પર્વતના નીચેના ભાગમાં આવેલા એક અશોકકટની ડાવાના ઝોતરા પર બેસી ગયો અને હાથમાં વીણા ઝડપી કરીને ધરેા છોડવાનો પ્રારંભ કર્યો. તેના ગાવામાં એટલી બધી માદક્તા હતી કે જાણે સમગ્ર વનસ્થળો ઠોલી રહી હતી. પદ્માવતી પણ એકચિત્ત થઈને તે ગીતને સાંભળી રહી હતી. સાંભળ્યા પછી તેનું હૃદય દાય ન રહ્યું. તે તે તરફ વિવશ બનીને ખેંચાવા લાગી. સખીઓના સમૂહ સાથે તે ત્યાં ગઈ. થોડે દૂર ગયા પછી જોયું તો અશોક વૃક્ષની ડાવામાં શિલાખંડ પર કાષ્ટ એકે બંધિત બેસી હતી. તેના શરીરમાંથી દિવ્ય સ્વગંધી પ્રકારી રહી હતી. કંઠમાં સુંદર પુષ્પોની માળા ધોળી રહી હતી. ત્યારે ઝીણી નજરે તેણે તેનું મુખ જોયું ત્યારે તેા પદ્માવતી આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગઈ. 'અરે ! આ તું ? મારા હૃદયેથી મદારાજ મધુરાધિપતિ પોતાનું શબ્દ છોડીને અહીં સ્થાયે આવ્યા ?' તે હજી તેા વિસ્મયપૂર્વક વિચારી રહી હતી ત્યાં તેા દુરાત્મા ગોમિત્રે તેને બોલાવવા કહ્યું:

'પ્રિયે અહીં આવો.' આથી તેા પદ્માવતી વધુ ચકિત અને ચકિત થઈને વિચારમાં પડી ગઈ. 'મારા પતિ અહીં આવ્યા રેવી રીતે ? જેમ જેમ વિચારતી ગઈ તેમ તેમ સંકાય અને ઝાનમાં ઉમેરા

યતો થયો. તે વિચારે છે: 'અરેબર, હું દુઃખ-આદિણી છું. હું નિર્લજ્જ અને નિઃશંક થઈને રહી રહી છું, તેથી મારા પતિ મારા પર નજર શરૂએ થયો.' તે સમયે તે દેત્રે બાહુણ થઈને ફરીથી પોકાર કર્યા, 'પ્રિયે ! જલદી આવો. તમારા વિના મારા માથું તરફડી રહ્યા છે. તમારા શ્રેયમાં હું કિંવંતિ થઈ ગયો છું. તમારો વિશેષ વધુ વખત સુધી અસજ્જ જાણીવાથી જ મારે અહીં આવવાની ફરજ પડી છે.' પદ્માવતીએ તેને પતિ સમજીને સંકાય અને લગ્નભરી આંખોએ તેના સાથું જોયું. ત્યારબાદ ઉચ્ચેનરૂપધારી તે દેવ્ય પદ્માવતીને પકડીને એકંત રથને લઈ ગયો અને ત્યાં પોતાની હજીનુસાર તેના ઉપબોજ કર્યો. પદ્માવતી પણ મોહાવિષ્ટ થઈ ગઈ હતી; કારણ કે પિયરમાં મળ્યા સમયથી તે એકકલાયું જીવન વીતાવી રહી હતી. પરંતુ પ્રસ્તુત પ્રસંગ વીતી ગયા પછી, પતિરૂપધારી તે દેવ્યના ગર્વાદાદીન વ્યવહાર જોઈને તેના મનમાં સંકો જાગી થઈ. સંકો મનમાં આવતાં જ તેને અત્યંત દુઃખ અને ક્રોધ થયો. તે વધુ દૃષ્ટિ કરીને બોલી- 'અરે દુષ્ટ ! સાચું કહી દેનું છે કેણું ? મને હવે ચોક્કસ લાગે છે કે તે' મારા પતિનો વેપ ધારણ કરીને મારા પવિત્ર પતિવ્રતધર્મને નષ્ટ કર્યો છે તે મારા કષાયો કાઢું કંઈક લગાડ્યું છે. તારા આવા અશુભ અપરાધ બદલ હું તને શાપ આપીશ. હવે જોઈ લે તું મારો અદ્યુત પ્રભાવ !'

(આગળ આવતા અંકે)

રયામસુંદરની' મૂર્તિ

પ્રજાતના આલસ્યર્થના મધુરં કિરણો વધાવતા રેલુ-કાનાં જળ મંદમંદ વહેતાં હતાં, અને કિનારા પરનાં પંખીઓએ હલોલ કરી મૂક્યો હતો. ગાનનો જાણે અજન્મ એવાં દિવ્ય ગીત ચાતાં પોતાનો આનંદ-મહે-ત્સવ, વસંતનો મહેત્સવ દોષ તેમ જીતી રહ્યાં હતાં. ત્યાં દૂર મંદિરમાં ધંધારવ થયો. નગરના અવાજે આક્રમ્ય ભરી દીધું. શબ્દવનિધી ધૂમ્મટ ઘાણ રહ્યા અને પેલા સાધુઓ જલદીજલદી નાહીને મંદિર તરફ ઝડપથી ચાલવા મંડી ગયા.

આજે દેવપોદી એકાદશીને મહેત્સવ હતો. સ્ત્રીઓ, પુરૂષો અને બાળકો સૌ આજે રાંધાઈ ઉઠ્યાં. રેલુ-કાને કહિ આજે માનવતો મેઘરામણ કીજીતો હતો. અને કેટલાંક હજી દરવાજા આગળથી દોડતાં આવતાં

જણાય છે, રહેતે ઉઘાપન કે મંગળનાં દર્શન કરવાનાં ચૂકી જવાય. મંદિરના વિશાળ યોગાનમાં મારે આજુએ રહ્યો રોત્તી રહ્યાં હતાં. નજીકની વિશાળ યોગસરી પર બાજનિકાએ બેસીને ધૂન ચારતી. સમગ્ર વાતાવરણમાં એક પ્રદારની મસ્તી, આનંદ, ઉન્માદ, ઉદ્વેગ રમી રહ્યાં હતાં. ગોલર્ધન પૂનરી પાછળના બળીયામાં એક જાળમાં ફૂલ ભરી રહ્યા હતા. અને વેંકુળેના પરવાનો લાઈને ફરતા કેટલાંક ઓડ જ્યાં કેખાતા ટીલાવાળા વૈષ્ણવો આમથી તેમ દોડાદોડ ફરતા હતા.

હજી લોકામુદ ઉઠાયાને જ જતો હતો. પણ પહેલે ફરથી પેલી કાણુ દાંડળાફાંફાં દોડતી આ તરફ આવી રહી છે ! અરે ! ગીયરેલાજ એના વચ્ચેનું દેશણું નથી. ફરતા-એ તજી આઉ ફરતા ગામડેથી દર્શન કરવા

આવતી. ખંદર સત્તર વર્ષની મરી જ આજીવનના વાવના ઉતાવળમાં દોડતી આવી રહી છે. કમકાંડ સમા દાઢમાં એક પથેયું છે. વારંવાર એના તરફ નજર રાખતી એ ત્વરાથી અડી આવે છે. ભગવાન જેમ લાગતે સાચવે તેમ એના હરિને આપવાની આ મહામુશી બેટ એ સાચવતી. હરખમાં ને ઉશ્કારમાં ધૂનમાં ને ધૂનમાં દોડે છે. એના દેહકથાપમાંથી અરતા ફૂલ માર્ગે વેરાઈ રહ્યા છે પણ એને ક્યાં પાછળ જોવું છે. દોડ મુશી જાય જાયે શું દરે છે એ દરિયાથી મીરાં ? આ જુલો પડેલી ગાંધીને ક્યેયે મળશે ?

“ સાવત્રી.....જોતી નથી ? આધળા છે ? તારો પાપ.....” જુવાન હાકરો તાડી જાયો. દોડ મુશી વાવનાને એ અધડાયો હતો અને વાવનાનું માથું પથ્થર પર પડકાઈ ગયું હતું. અને પેલા હાકરાની સાથેના બીજા બે ત્રણ હેલગાડી જેવા લાગતા જુવાનો ખડખડ મોટેથી હસવા લાગ્યા: “ એ જ દાવતી છે; ત્રિખાત્રીની જાત !” અને બીજો કાનમાં કંઈક જાયો: “ રોંગ જોડું તને નથી લાગતું ! રેડી.....હેં ?” અને પાસે પડેલા પથ્થરને ખમી દોડ મારી આ રંગીલા-જોએ રસ્તો પડાયો.

વાવનાનું લગાટ જળમગમાંથી વહેતા સોહાઈ બોંબાઈ ગયું હતું, બીડેલા સિંગ્લ નેત્રામાંથી અધુની માર-કરજાની ઝરણી સમી કપોલપર વહેવા માંડી. ઓજસમાં ગોર વદન પર વેલાની રજા રેખાઓ તરતી હતી. બીડેલાં નવન ધીમેથી જીપકાં દર જઈ પડ્યા પથેવા તરફ એક ગાંધી બેઠેલી દિલ દેડી. અને મંદિરની સિપરે ફરકતી ચેત ધબને ધન્ય નજરે જોતી કાંઈક વેદનાગર્ભા અવાજે ધીમેથી અર્ધમૂર્ચિત સ્થિતિમાં જલે સ્વપ્નમાં બોલતી તેમ બોલી: “ મારા પ્રભુને કોઈ પડેલાઓ મારી રહે.....” નવન ફરી બીડામાં.

“ જાય પડી છે રસ્તા વચ્ચે ?” વાવનાના મસ્તક સાથે પોતાનો પગ અધડાતા ઉતાવળે ચાલતો રહ વેળુવ પુરકો અને જ્યારે પાસે મંદિર તરફ ઉપડી ગયો.

જય હાર જીવડાતાં જ મંદિરમાં આ બધા કોણલક શો છે ? એકિતા ધંડનાં સમી વદા. સંખ્યાનિ જામ થઈ ગયા. સીનાં વદન પર કમકાંડે આકર્ષ દેખાયું. વીજળી પડી હોય તેમ બધા રિધર થઈ ગયા. “ જય

બોધ ! મારો મરીઓ શો દોષ ? દમણ જ ભગવાનને ક્ષણારીને ગાદી પર બેસાડવા હતો. આ હું જરા બગીચામાંથી ફૂલ લઈને આવું છું ત્યાં તો.....અરે ! આ શું ? ભગવાન ક્યાં ગયા ? મૂર્તિ ક્યાં ગઈ ?” ગોવર્ધન પૂજારીના વદન પર દીનતા પથરાઈ ગઈ. એ તો સાવ દિમ્બદ થઈ ગયો. વેળુવો અથા ઓરડા બોળી વળ્યા. કેટલાક ગોવર્ધનને ધમકાવવા માંડ્યા. ‘ હરિ હરિ ! કળજગ તે આવો ! આપણામાંથી ધર્મ પર-વારી થયો છે. સ્વામીસુદર ક્રોધ્યા. ’ બદાર ઓટલા ઉપર બેઠેલાં રૂઢ ડોશીમાની આંખમાં બોલતાં બોલતાં ઝળ-ઝળિયાં આવી ગયાં. એમની માળા પથુ ધંકો ગઈ. ધડી પડેલાં ન્યાં આનંદની હાળો બેડતી ત્યાં શોડનું વાલજ ફરી વળ્યું.

રાજવંશી જેવો લાગતો કોઈ સેવાભાવી મનુષ્ય વાવનાના મસ્તકે પાટો બાંધી રહ્યો હતો. પાસેના સુવસ્ત્રામાં જળ હતું.

નજીબના આભાવાડિયામાંથી કોણલક બોલી ને દમણ જ દરવાજા પાસે આવી ગયેલી સજનમડળીના રવરો દવામાં પડ્યા પાડી રહ્યા:-

“ નિજ બકનોની રક્ષા કાળે ધાતો દીન દયાળ રે સેવક થઈને સેવા કરતો ચૌદ જુવનનો નાય રે.”

—શ્રી રમણલાલ ભટ્ટ

★

વૃદ્ધિ....વૃદ્ધિ !

સુલભ દેવ સુધિના ! પાપ શાં પૃથ્વીનાં ? દે ક્રૂપા વરુણદેવ...જગતમાં વૃદ્ધિ ના ! તત્તસતી ભૂમિના, ઉમ સંતાપના, સમીર સુસની રહ્યા દીડાં પરિતાપતા. કેમ, હો દેવ ! તું કેમ નિષ્કુર બન્યો ? સદુધનો મુખદ દિન કોણ પાપે હલ્યો ? પાપીના પાપને દે ક્રૂપા ઓ પ્રભુ... ઉમસીલા ત્યજ વૃદ્ધિ વરસાવ તું !

—શ્રી ‘રમણ’ નાવડીદર

પ્રજ્ઞાતનાં પુષ્પો

વેખકઃ
શ્રી પ્રભુ કોટક

ઓ સાગર ! એવા તે કયા સંગીતકારે તારા તરંગો ઉપર અંગુલિઓ ફેરવી છે કે બસ તું ચોવીસે કલાક પેરા સુરે ધૂપવી રેલી છે ?

ઓ સુર ! કયા ચેતને તારા ચીરમાં ચીનચારી આંખી દીધી કે તારે રોમેરોમે પ્રકાશના પદારો અખંડ પ્રગ્લવી રહ્યા છે ?

ઓ પૃથ્વી ! સુર્જની-આખમાં તું એવો તે કેવો ચમકારો લેઈ ગઈ છે કે નિરંતર તું એની આસપાસ ઘેરી બનીને ધૂમ્પા કરે છે ?

પુષ્પો ! પ્રકાશનાં ફિજોમાં તમે શું લેઈ અંધા છે કે એમના સ્પર્શો તમે મધુર સ્મિત કરતાં કરતાં ખીલી બેસા છો ?

ઓ વાયુ ! દીક્ષા ધારણ કરતી વખતે, ચુરહેવે તારા કાનમાં એવો તે તે કેવો મહામંત્ર ફૂંક્યો છે કે તું દિગ્ભ્રમ બનીને, એ મંત્રનું પત્રપત્ર આન કરતો સદા પૃથ્વીની આસપાસ ભટક્યા કરે છે ?

ઓ આકાશ ! તારી બાલુના મહાનમાં એવી તે કેવી આમ લાગી હતી કે એમાંથી જીંદી પડેલા તણખા દગ્ગ પથ્થુ તારે અંજલિ બ્રહ્મા વિના પડ્યા છે ? કેણે તારી ભૂમિ ઉપર પગલાં મૂક્યાં, કેણે તારા દેહ ઉપર બહુભરી કુંક મારી અને કેણે તારા આંચણમાં પૂળનાં પુષ્પો ફેંક્યાં કે તું રોજ રોજે અદ્ભુત રમણ-ચાર સહજે ચમક્યા કરે છે ?

ઓ વીજળી ! તું તો કાળો કામળો ઝોડીને, વાદળની ગોદમાં સદા નિદ્રાધીન રહે છે. સ્વપ્નમાં એવો તે કયો પ્રિયતમ તને ગથીપયો કરી ભય છે કે તું એકાદ પગ માટે ભયંત્ર યદને, દિવદિવાટ કરતો દરી પડે છે ?

x x x

જીવનકર મેં પતંગ બીડાયા કર્યો અને આખરે એ કપાઈ ગયો. એ ક્યાં જઈને પડ્યો એ હું નજીકો નથી; મુક્ત બનીને એ આકાશમાં ચાલ્યો ભય, છે, નીચે દવામાં દોરો લટકે છે; કોઈ ન્યાતેવાના દાવામાં એ ન આવે તો સારું ! હું છું તું કે તારા મહાનની અજાણીમાં તે પડે તો કેવું સારું !

ભારતી આવી અને નૌકા લઈને ચાલી નીકળ્યો. હલેસાં ભારતી ભારતી, ગીતો મોતો મોતો દૂર નીકળી ગયો. દૂરદૂર આકાશમાં વાદળાઓ આવ્યા, પવન પૂંકાયો, તોફાન સરે થયું અને હાથમાંથી હલેસાં ગુમાવી બેઠો. નૌકા તોફાનમાં અટવાઈ પડી છે, ક્યાં ભય છે એ હું નજીકો નથી. હું તો એટલું છું છું કે તોફાને ચડેલી મારી નૌકા તારે કિનારે જઈને અટકે તો કેવું સારું !

ગંગાગામી દિમાલય, ચાંદની રાતે ન્યારે વેળા મંત્રો લલકારતો હતો, વાતાવરણ ન્યારે. સુવાસથી ભરપૂર થઈ ગયું હતું અને સરિતાઓ અમર પ્રેમનું ગાન ગાતી હતી ત્યારે મારી સાથે મીઠી મીઠી વાતો કરતાં હું તારા બોજામાં જ પોદી ગયો છું. મારી સંદિગ્ધતા બદલાઈ ગઈ છે. કાળનાં કોઈ અંધને મને સ્પર્શી ચક્રતાં નથી. હવે હું તો એટલું જ છું છું કે ફરી કોઈ પ્રજ્ઞાત ન પડે તો કેવું સારું !

સંગ-માહાત્મ્ય

દષ્ટિ કહે છે :— જે મારી પાસે નેવડાવશે તે જ વસ્તુ તમારામાં પ્રમદાવીશ; તમને હાવે તે દેખાડો.

જીભ કહે છે :— જેવું અવડાવશે તેવા જ વિચારો તમારામાં પ્રમદાવીશ. તમને પાવવું અવડાવજો.

ચિત્ત કહે છે :— ચિંતન પ્રમાણે મનુષ્ય થાય છે. હું ચિંતવવા તૈયાર છું. તમારે જેવું થવું હોય તેવું ચિંતવજો.

કૃત્તિ કહે છે :— ત્યાં દોરશે ત્યાં દોરાઈશ. દોરાવું એ જ હું તો કીખી છું. ક્યાં તે તમે નજીક.

ધન્દિયો કહે છે :— આપવું-લેવું અને કીખ્યા છીએ. જે અપાવશે તે લઈશું. જે કહેશે તે આપીશું. શું તેની અમારે પડી નથી ?

સર્વ કહે છે :— જમે તમને આપીને રહેવા અમારાં છીએ. જેના સંગે રાખશે તેના રંગે રંગાઈશું, અને તેવા જ તમને રંગીશું.

નવનાથ કથામૃત

લેખક :

શ્રીતનાચાર્ય

શ્રી સીતારામ શર્મા

૯૭

[અંક ૫૪ પૃષ્ઠ ૫૮૩ થી ૫૮૫]

સાન્તાનાં સમદ્યોતમદેવેણ ચ જન્તુષુ
ત્વામેવ મજતાં નિત્યં દ્વયં તેડધિમન્દિરમ્ ॥

નિરન્તરામ્પાસદ્વીરતામનાં

ત્વપાદસેના પરિનિષ્ઠિતાનાં ।

ત્વદ્વામકીર્ત્યાં હૃતક્રમાપાનાં

સીતાસમેતરવ ગૃહં દ્વાવ્યંમ્ ॥

અખિલ લોકોમાં જે પુરુષો રાત થઈને સર્વત્ર સમદષ્ટિ રાખે છે. અને પોતાની સાથે દેવકાવ રાખતા નથી, તથા નિઃક તમારી કક્ષિત કરતા હશે, તોયેનું હૃદય તમારે રહેવાને મંદિ સર્વોત્કૃષ્ટ મંદિર છે. તેમજ નિરન્તર આનંદના અભ્યાસથી જેમનાં મન તમારા સ્વરૂપમાં નિશ્ચય થઈ હશે, અને તમારા સંકીર્તનથી જેમનાં પાપ હવે થઈ હશે, તોયેનાં હૃદયમગ્ન સીતા સહિત તમારું ઘર(નિવાસ) બનશે. આ ઉપરથી સમજાવે કે પરમાત્મા જે કે સર્વબાળી છે તો પણ ઉપર કહેલાં સાધનો વડે જેમનું મન નિર્મળ થઈ હશે, તેમને વિષે પરમાત્મા સરેવ પોતાના આનંદસ્વરૂપથી નિવાસ કરશે.

સન્નિવો ।

ગોરક્ષ બાર વર્ષો બાળક થયો હતો અને તે ઉકરામાંથી પ્રગટ થયો. માટે એનું નામ ગોરક્ષ રાખવામાં આવ્યું હતું. ઉકરામાં રાખ્યું હોય અને રખ્યા નાખવામાં આવતાં હતાં, એટલે માવ ઉપરથી 'ગો' અને રખ્યા ઉપરથી 'ક્ષ' નામ ફક્ત થાય છે, પણ આધારમિત્ર દષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો ગો એટલે ધન્યો અને ક્ષ એટલે કંઈકમાં રાખનાર એટલે ગોરક્ષ, મહાભક્તો

કારમ આપેલી ત્યારથી આગલીનું સુધીમાં નીમનંદમાં જ બાર વર્ષથી મસ્ત રહેલા જે કંઈ બોલી વાત ન બોલાય. અને પોતાને જેમ સંધ્ય પડે કે જન્મ્યો (પ્રગટ્યો) એવું જ એને નિમનંદનું બાન કેવું ! પણ બાપમાં મહાપુરુષો થતા નથી પણ જન્મે છે. તદ્વચ્ચુસાર ગોરક્ષનાથ પૂર્વજન્મના—

શુચીનાં શ્રીમતાં મેહે યોગમ્બોમિજાપતે ।

તદ્વચ્ચુસાર એ પૂર્વજન્મના યોગી હતા, અને એનું વધારે સમગ્રાણું કું આવું હતું.

દિનુરતાનનું નામ તો ખરું પૂજાનો તો મોરસોના સમયથી જ બદલાયું છે. તરિતર પહેલાં એનું નામ આર્વાવર્ત હતું, અને ત્યારપછી કારતખંડ પંથુનું એ કારતખંડમાં આપણા જેન ભાઈઓ જેને આદિતીર્થેશ તરીકે માને છે તે કમખંડેવળને સો પૂજો હતા. જેનો જાણે જેમ માને કે કમખંડેવળ અમારા આગવા હતા, એ વાત સંતર બોલી છે. કારણ કે કમખંડેવળ અણક વર્ષો પર્વત રાંચ ગોગત્યા પછી વાનપ્રસ્થ રીયા લે છે. એટલે દુનિયાને નવાઈ જેવું લાગે એ આશ્ચર્ય છે. કારણ કે નવખંડેના ચાર્વકામ અધિષ્ઠાતા સદા માત્રમાં પોતાના ચાર્વકોમત્વને તિલાંજલિ આપી સંન્યાસી છૂવન માણે એ બોલું ન કહેવાય. એટલે દુનિયા જેમની પાછળ ગાંડી બની કે મન્ય છે તમારા તોત્ર વૈરાગ્યને, અને તેમને બદુમાન આપવા લાગો. બ્યારે કમખાન તપસક દેવજીએ વિચાર કાઢ્યો: જે દુનિયા અને મદુમાન આપશે તો હું મારા મળ ખેલથી મુત્ત થઈ જઈશ અને મને મદ થશે, એથી મારું અધઃપતન થશે. જેથી જેમણે ગીતાના વચન અનુસાર—

જન્મ કર્મ ના મે દિવ્યમ્ ।

તદ્વચનસાર એમજે પણ એવું વિચિત્ર કર્મ આપ્યું કે દુનિયા એમને માંડા વળીને ફર રહેલા લાગી. પરંતુ અમુક પણ એમનાં એ આચરણો આચર્યોને સાચી માની બેઠા. એ જ આપણા જૈન બાઈઓ છે. છતાં દુર્ભાગ્ય છે આપણા ભાગતાં કે 'તારા દેવ નાના અને મારા દેવ મોટા' એ વિતંડાવાદમાં આજે મારા ખાગ દિન્દુ બાઈઓનું અધઃપતન થઈ રહ્યું છે. છતાં કોઈ આંખ ઉઘાડીને જોતું નથી.

સત્જનો ! જાઓ, જુઓ, વાંચો વિચારો : જગતનાં એક જ છે, પણ બચવાની સમીપ જવાના માર્ગો અનેક છે. એટલે જેને જે માર્ગેથી જવાનું ઇચ્છાએ તે માર્ગે ચલે એ પ્રભુ સમીપ સદાજમા પહોંચી શકે છે. પણ જો 'અમારા દેવ મોટા અને તમારા દેવ મોટા' એવું કરશે તો જરૂર જલજીરો કે દિન્દુત્વનું નામોનિશાન ફીટી જશે. નાના-મોટા કરનાર માનવીના હૃદયમાં સદાજમાન ધાનનો અંકુર ફુટ્યો લાગતો નથી. જાનીને તો સર્વ સમાન જ છે. મારે મોટા વિતંડાવાદમાં પડ્યા સિવાય પ્રભુ એક છે એમ માની સૌસૌના ધર્મનું વધાર્થ પાલન કરો. એ જ અભ્યર્થના.

એ અવશ્યેષજને સો પુત્રો દતા. એમનાં એકદશી પુત્રો કર્મમાર્ગે બાહ્ય જન્વા. નવ ખરો નવ પુત્રોને વહેલી આપ્યા અને ભરતખંડનું રાત્ન—જેના નામ ઉપરથી ભરતખંડ પડ્યું છે એ ભરત રાજાને આપવામાં આવ્યું. આ બધા પ્રસંગની સંદર્ભ જણાવત શ્રીમદ્-ભાગવત સંહિતામાં વધાર્થ રહ્યું કરવામાં આવી છે. હવે બાકી રહેલા નવ પુત્રો ચોરસાપના કરી કર્મ-માર્ગે યોગીઓ જન્વા. એટલાં નામ નીચે પ્રમાણે છે.

કર્મહરિસ્તરિતાઃ પ્રવૃત્તઃ પિતૃચયતઃ

ભાવિશ્વોદયદુર્લભસપ્તઃ ક્રમ જગઃ ॥

હિ, દિ, આં ના પુત્ર. પિપ્પલાદ, આતિરોજિ દુર્લભ, અગ્રસ અને રજાગ્રાન એ નવ યોગીઓનાં પૂર્વજન્મનાં નામો દતા. અને એ યોગીપુત્રો જ જન્મ-વાતાથી આ કલિકાલમાં યોગમાર્ગે તથા અન્યમાન

:પ્રવર્તિત કરવાં સાર, મત્સ્યેન્દ્રનાથ, ગોગ્રસ્નાથ, ભલ્લપર-નાથ, શાન્તકનાથ, ભગતસનાથ, ચરપટીનાથ 'શ્રવણનાથ', વિગેરે વિગેરે નામો. ધાન્ય કરી કલિના છવેને ભગત કરવા અનુક્રમે પ્રગટ થયા. એટલે ગોગ્રસ્ પૂર્વજન્મના સુચિનામ શ્રીમતાં ગેઠે યોગ બજો બિંબેય તો હરિનાગપત્ર નામના યોગી પુરુષ દતા. એટલે જન્મ-તાની સાથે જ એ નિર્ગનંદમાં ભાત હોય. એમાં કોઈ આશ્ચર્ય હોઈ શકે જ નહીં.

સત્જનો ! ગોગ્રસ્નાથને યુરુએ ભગત કરી કહ્યું કે પધાગે પધારો ! હરિનાગપત્ર ! જેથી ગોગ્રસ્ આડીને પૂર્વજન્મના પોતાના ભાઈ-પણ આ જન્મના મોઝમા-ર્મના નામગ્રંથપ્રદાયના પોતાના યુરુ-સમગ્ર મત્સ્યેન્દ્રનાથના ચરણકમળમાં દંડવત પ્રણામ કર્યા. સત્જનો ! આ દતો અમારા ભારતનો પવિત્ર શિષ્ટાચાર ત્યારે કલિના કાઈ યુવકને પૂછી તો જુઓ કે તું કદિ તારા પાપના સંજ્ઞામાં પડ્યો છે ? ખરેખર ! પશ્ચિમની કુચરેકૃતિએ આપણને એવા ભીષા પાટા બધાવા છે કે, આપણે આપણું જ ભૂલી જ ગયા છીએ, અને ખરૂં પૂણે તો આપણને દેવમાંથી એજો ધાનવો ખનાવ્યા છે. છતાં, ય હજી આપણાં ચાં પાપ ખાદી છે, કે હલુએ એવું જ આપણે અંધ અનુકરણ કરી રહ્યા છીએ. એ જ આપણું દુર્ભાગ્ય છે. આપણા નેતાઓ પણ દેશ અને દેશીની વાતો કરે છે, પણ એમનું અનુકરણ યુરોપ-અમેરિકાનું છે. મારે હવે તો એ વલજુને બદલી સાચા ભારતી સપુત જાઓ, અને ભારત માતાની જયધોષણા કરી આર્ષતને અપનાવો. એમાં જ તમારું ચાલુ કલ્યાણ છે. સારી ચે દુનિયાને ઉપદેશના પાક પદારનાર જગદ્ગુરુ ભારત-વર્ષની આ દયા, કે એને પાશ્ચિમાત્મ બાઈઓ થું કરે છે એ નેવાની જરૂર પડે ! હું તો જન્મનીએ બીજાં વેાર કીધેર કરી ત્યારથી આખવાતોમાં કહેતા આવ્યો છું અને કહું છું. કે જો જર્મની તારા પામશે તો દુનિયાનું વિજાન નાચ પામશે, જો અમેરિકા નટ થશે તો દુનિયાની સમગ્રી નાચ પામશે, જો બ્રીટીશરો નટ થશે તો, દુનિયાની મુત્યદગીરી નાચ પામશે અને ભારત નટ થશે તો દુનિયાનો ધર્મ નટ થશે. જે ભારત-વર્ષે દુનિયાને ધર્મના મદગોષામલા પાક પડાવ્યા, એ જ ભારતમાં ભારતીય બાઈએને દિન્દુ કાક લાવી ભારતને

કેમ કહ્યા ઉપર લઈ જવા છૂટે છે તે કંઈ સમજના
આવતું નથી. ફોલુ જલે દલુ ભારતના ભાગમાં શું
ચાલેખાયું છે, એ વાત સમજાય તેવી નથી. આપણાં
જ ક્યાં આપણા દેને વાગ્યા છે, છતાં દલુ આંખ
ઊઘાડતી નથી.

જમણુરુ ને દેશ તેના આજ આવા હાલ છે.

ને હતા કુમેર તેના બાલકો કંગાલ છે.

અંજો, અંજો, મહા મારા ભારતીય ભાઈઓને!
હમણાં તમે વિદેશીઓના મોઢમાં અગઈ એ લોધાનું
અંધ અનુકરણ કરી રહ્યા છો. અને નેરરીયથી ખસો
પાડો છો કે આપણે ખૂબ જ આજળ વધવા માંડ્યા
છીએ. પરંતુ ને, આપણા પૂર્વના ધર્મગ્રંથો-ઈતિહાસો,
વાંચી અને વિચારો, તો તમને સમજાય કે ભારત
ઉત્તરના સિખર પર આરોહણ કરતું નથી, પણ
તે અવનતિની ઊંડી ગર્ભમાં ઊતરતું જાય છે. માટે
અજાણ્ય હુઆ પછી બહાર નીકળવાનો પ્રયત્ન કરશો
તો પછી નીકળાથી નહિ, આજ પછે તમારા પશ્ચિમીય
ભાઈઓને (એસ્તાનના દિમાલતીઓને). એ લોકો
દને આ વાદથી ત્રાસ્યા છે, કંટાળ્યા છે અને ભારતનું
અનુકરણ કરવા તૈયાર થાય છે. ન્યારે આપણે દને એ
લોકોનું અનુકરણ કરવા તૈયા થઈએ છીએ. તો આપણા
સમજે દલુ બળી અંધ નથી. દલુ ને કરવા ધારે
તે તમો કરી શકે એમ છે. માટે જ પહેલે તજકે
કાળની માનપ્રથાવિકાસો રાદ બાલો નાખો અને પૂર્વ-
વત આશ્રમેનું સ્થાપન કરો. પહેલાં ને બહુતર
લગાવવામાં આવતું હતું તેમાં નિસ્વાર્થભાવે નિવાનું દાન
મળતું અને બાળકનું જીવન સ્વાસ્થ્યો જનતું. વિનયી,
વિવેકી અને નમ્રતા અને સમ્મતાવળો હોયો થયો.
ન્યારે આજના ભણતમાં બાળકનું જીવન વિદ્યાથી
ખંડુ છે અને વિનય, વિવેક અને નમ્રતાને અને સમ્મ-
તાને એણે નેવે જ મૂકી છે. ખરેખર અગાઉ અંતર તેથી
દબ ધાલ છે અને અટુટીથી આંખો ફેરવે પડે છે કે
કે ભારત! તારી આ દશા ખેર, નેની શ્રદ્ધાની
મંદછ. એમાં મારું જોતે ફાલતું હકાપણ કામમાં લાગે
એમ નથી. એ તો આપોઆપ ન્યારે ઊઠકો વાલશે

સારે જ જાન પડશે અને સારે જ આંખ ઊઘાડશે. હમણાં
તો અધાધુધીની આંખોમાં એવું ઊઘવા માંડ્યું છે કે
કાલે શું થશે એની કદવના પણ દોરી શકતી નથી.
હમી, એવું ભારતનું જાન્ય! એટલું જ કહીને અને અલ્લીથી
પ્રતિશ્રિય કરીએ છીએ.

સજનનો! મત્સ્યેન્દ્રનાથ પોતાના શિષ્ય ગોરક્ષને
લઈને ચાલવા માંડ્યા. આ બધું દશમ સરસ્વતી નેઈ
રહી હતી, એને પારાવાર દુઃખ થયું કે, જો મેં હસમ
આંખી હોત તો જરૂર આ રત્ન પુત્ર મારી યાત્ર, પરંતુ
દને ચા કામનું એમ કહી ઊંડા નિઃસાસો નાખી પોતાના
પ્રારબ્ધને વિકાસની અશુભીની આંખે તે પણ મહાત્મા-
છત્રી પાછળપાછળ ચાલવા લાગી. મત્સ્યેન્દ્રનાથે જોયું
કે સરસ્વતી અમારી પાછળ ચોંવે છે. ત્યારે દયાના
સામરસમાં મત્સ્યેન્દ્ર પ્રભુ ઊભા રહી પૂછે છે: ખેડા!
દને ચા માટે રહે છે અને ચા માટે અમારી પાછળ
આવે છે! સરસ્વતી દોડી મળના ચરણમાં પડી, તેમના
ચરણોનું અશ્રુજલથી ફાલત કરવા લાગી. મહાત્મા
એના મોતોબાવને સમજી ગયા હતા એટલે કહ્યું: ખેડા!
શી છપ્પા છે! શીલવતી સરસ્વતીએ ધૈર આકોષ કરી
કહ્યું: 'પિતા આ પુત્ર મને આપતા જલ.' નાથજી મહા-
રાજ કહે છે, 'ખેડા! એ પુત્ર દને તારા કામનો રહો
નથી. પરંતુ જા, હું તને આશીર્વાદ આપું છું કે તને
એક પુત્ર થશે અને પુત્ર પાછા પાર વર્ષ અને એને
નેતા આવીશું. એમ કહી મત્સ્યેન્દ્રનાથે ગોરક્ષને લઈને
આજળ ચાલવા માંડ્યું. સરસ્વતીએ આની મન-વચન
કર્મથી પાતિવત્યનું પાલન કરતા પોતાના શિષ્યો
નિર્જનન કરવા લાગી. તેમાં પતિ સાથે ધર્મ પ્રગણે
વર્તનારી સતી સ્ત્રી મહાત્માધોના આશીર્વાદે કરી
જઈવતો ધર્મ અને એને દરને પ્રાપ્ત રત્ન સરખો
પુત્ર જન્મેથી.

એકો! જગતમાં આશીર્વાદ શું કરી શકે છે, અને
જેથી અમારે મુક્તકરે કરેનું પ્રકે છે કે:-
ગભાવી નામના કૌશલ્ય મુદ્ધાનાં પાન પીનાં છે,
બની (નિઃસ્વાર્થ) જેણે શુદ્ધ આશીર્વાદ લીધા છે,
વળી યશ ઊઝળો લઈ પુણ્યપથે દાન લીધાં છે,
ખરેખર! ધન્ય કે જેમણે સતકર્મ લીધાં છે.
(અર્ચુ)

રમવા આવો

રમવા આવો રે સહુ જમવા આવો,
 જો લોજાં પંખીઠાં ! તમે રમવા આવો.
 જો પ્યારાં પંખીઠાં ! તમે રમવા આવો.
 રમશું ને જમશું આપણ સૌ સાથમાં,
 ગાશું પ્રભુનાં ગીત—ગાવા આવો...જો લોજાં !
 અંતરના તારથી અંતર મીઠાવશું.
 થાશું પ્રભુમાં લીન—ધાવા આવો...જો લોજાં !
 રાધાનો સ્થામ એ જ સીતાનો રામ છે,
 નથી કાંઈ લેહ એમ જાણવા આવો...જો લોજાં !
 ચાંતિને આનંદનાં હેશું આવારણાં,
 પીશું પ્રીતિનાં રસ—પીવા આવો...જો લોજાં !
 માયા ને મમતાનાં હેશું અહીં છાંચિયાં,
 ફટશું કાયાને—ખૂબ ફટવા આવો...જો લોજાં !
 શંકરની કુંપડીમાં આનંદ છુટાય છે,
 હુટશું આનંદ—ખૂબ હુટવા આવો...જો લોજાં !

—શ્રી શંકર મહારાજ ઉનાયાવાળા

સ મ થ ય

(રામ. સરજે આવ્યો જીવનના રખવાળા રે)

શું આપું હું આપ્યું તે તો તારું રે,
 પુણ્ય ને પાપો તેમાંનું છે મારું રે—ટકું
 જીવન આપ્યું હોયું મેં તને સોંપ્યું રે,
 ધન હોયું ને ધરો આ કોણે આપ્યું રે—શું આપું
 હોયું-હોયું જ્ઞાનયાનો છે પારો રે,
 કેમે વાળું, દેવાને નહિ ખારો રે—શું આપું
 માશું મુજને હોયું દેને જ્ઞાનમાં રે
 સેવક હોયો તારી સાથે, જ્ઞાનમાં રે—શું આપું

—શ્રી અમૃતલાલ, એમ. શાહ

‘રા’ અસ નામ કહત જગ જેઠા ।

હોત. પરમ પાવન નર તેઠા ॥

આમાંમાં એક પ્રતિષ્ઠિત મુસ્લિમ પરિવાર રહેતો હતો. પરિવારમાં એક ખૂબસૂરત કન્યા હતી, જેનું નામ હતું જમીરન. તેના પિતા ઇસ્માયિલ અદમદ આમાંના નામાંકિત ડોક્ટર હતા. પ્રચલિત પ્રધા પ્રમાણે આકે-નવ વરસની કિશોરાવસ્થામાં જ જમીરનનો લવલક બેરિસ્ટર પાઠ્ય સાહેબના કુપુત સાથે ચર્ચ થયો. કમવાનની કોઈ એવી ઇચ્છા હતી, જમીરન સાસરે ખર્ચ નહોતો, એટલામાં તો વિદ્યાભ્યસ માટે આમાંથી લખની આવેલો તેનો પતિ એકએક ઇન્કુબેન્સના રામનો ભાગ ચર્ચ પામે. બરખૂર ચોદ વર્ષની કુમળી વયે જમીરનને માથે વૈદ્યવ્યાનાં વાદ્યો ધરાવાં, સુખોનો સુવં અસત થયો.

કુસમગાનોમાં વિધવા થવાની યું ચિંતા ! પિતા અને માઈ જીને પુનર્વિવાહ કરી દેવા માલતા હતા. કોણ જાણે જમીરનના મનમાં યું જૂત વારાણું કે, તેણે પ્રભુતામાં પુનઃ પગલાં ગાંધવાનો સાક ઇનકાર સંભાળી દીધો.

પિતાએ ખૂબ ખૂબ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો : ‘જેઠા ! આપણે દિન્દુ થોડા છીએ ! આપણા પોવનું ધર્મમંથ કુરાનેચરીકમાં આ બાજતની સંપૂર્ણ સંમત આપવામાં આવી છે. તારા માતા વર્તનથી લોકો અમને તોડી ખાયો. આપણી આનતાની પણ કોઈક ખ્યાલ રાખવો નોંધજો. હાકેશ જલુ ફાણો અને સુચિસિત છે.’ આજીજાણના પાડોશી વર્ગે પણ મહેનત કરી નોંધ. ભાઈજો તો આગળ વધીને ધાકપમણી આપવામાં પણ પાછી પાતી ન કરી. પરંતુ જમીરન પર કોઈના બોલનો તરફ પ્રભાવ પડ્યો નહીં. તે પોતાના નિર્ણયમાં અઘડ અને મક્કમ હતી.

ત્યારે કોઈ વધારે કપકો આપતું ત્યારે તે ચૂપચાપ ‘માયું નીચું’ રાખીને રહત હતી. હિસના ખીળ સમયે પણ આમ તો તે કોઈ એક ચિંતામાં જ રહેતી હતી. નમાજ પડવામાં તેનું મિત બેઠું નહોતું. ખૂબ

અઘડ કરે ત્યારે ન છૂટે તે મરિદમાં જતી અને લાંબો બેસીને પણ આંસુના ઊંચા ડાઘવતી : ચિંતાની ચિંતામાં દિનપ્રતિદિન ચરીર સકાળને ખાખ ચર્ચ રહ્યું હતું. મુખ પણ પડી મુઠું હતું.

ડોક્ટર સાહેબને આ એકની એક દીકરી હતી. એકનીએક દીકરી પર માળાપનો કેટલો બધો ખાવ હોય છે એ તો જાણે અનુભવ હોય તે જ સમજી શકે. દીકરીની આવી કુદરત દેખીને ડોક્ટરના મનમાં ચિંતાએ લર લાગ્યું. કરે પણ યું ! ખીલો કાઢ રસતો જ નહોતો.

વૈદોને બોલાવ્યા : દર્દીએને તોડાવ્યા : ડોક્ટરોને નિમંત્ર્યા. તુળે તુળે મતિમિના ! આ લેકાસિત અનુસાર પોતપોતાની ભુક્ષિ પ્રમાણે દરેક સલાહ આપી ને દવા કરી. પરંતુ રોગના મૂળ સુધી કાઢી પહોંચી ન શક્યું. કોઈની દવા લાગુ ન પડી. આખ્યામિક રોગોને ‘સારી’ રિક રોગની ઓવરિ કપાથી લાગુ પડે ! ને પ્રકારનો રોગ, તે પ્રકારની દવા નોંધજો.

ચરડોળે ચરડો વિવાહનો પ્રશ્ન સમય જતાં વિસારે પડ્યો. ધરવાળાઓએ જોયું કે આવી ચર્ચાથી હાકરીને જલુ કુખ ચાપ છે, તેથી તેમણે તે માટેના આગલ પડતો ચક્ર્યો. ડોક્ટર સાહેબે પણ છેલ્લો નિર્ણય કરી લીધો કે કલે તેને લાદી ન કરવી હોય તો ન કરે પરંતુ પ્રચન્ન રહે એટલે જલ.

જમીરનના માનસપ્રદેશમાં ક્યા ક્યા વિચારો વૂથી રવા હતા તેની કોઈને ખબર જ પાતી નહોતી. તે એકાંતપ્રેમી જાની અઈ હતી. કોઈની પાસે જઈને બેસતું એ તેને માટે એક કંઠગળાચરેલું કાવ ચર્ચ પડ્યું હતું. કોઈ કહે તો જ સ્નાન કરી લેતી અને કોઈ કહે તો જ બે-ચાર કોગિયા ખાઈ લેતી. તેને પોતાના ચરીરના સંરક્ષણનું જાણે કાન નહોતું.

એકાંતમાં બેસીને વિચારી નેત્રા વડે કાઢવાર ધરી લિચો રાખું તો કોઈવાર ખૂબીમાતા સાચું એકધારી દ્રષ્ટિ નોંધ જ રહેતી. વર્ષો ગદ્યમાં નહીં. એમાં પાણીનાં પ્રવંક પૂર આવે છે અને થયાસમયે તે સપોદાર બની જાય છે, પરંતુ જમીરનના અઘડ

પ્રવાહના પૂરમાં તો કદી જોઈ આવતી જ નહોતી !
એક વરતુને! અશ્વત્થ તેના હૃદયમાં યીજીથી પણ વધારે
વેદના ઉપગમની રંગો હતો. એ શું કહી એ તો કાળ-
વાન, જાણે!

[૨]

આપ્રમાં મુપસિદ્ધ રામાયણી મદાત્મા જનકમુતા-
શંખુજીની કથાનો પ્રવાહ પૂરનેકમાં વહી રહ્યો હતો.
દરેક દગ્ગદોની સંખ્યામાં જન-સમાજ તેમાં સ્નાન
કરીને પાવન બનતો હતો. કથાના સમય સિવાય પણ
ભાવિક જનતા મદાત્માજીના દર્શનાર્થે આવતી હતી.
શહેરની પ્રત્યેક ગલીમાં મદાત્માજીની મુંદર કથાની
પ્રસંસા થઈ રહી હતી ધેરધેર ને દેરદેર નવાં લુગો
લાં કથાની જ ચર્ચા !

કિશોરો ને કુમારોએ તો રામાયણની ધણીજરી
ચોપાછળો કંઠેય હરી લીધી હતી અને હરતા ફરતા
તેનું જ ગાયન કરી રહ્યા હતા. જમીરને પણ કથાના
સમાચાર સાંપડ્યા હતા. જન્મે મુસલમાન હોવા છતાં
પણ તેના હૃદયમાં સાપ્રવાહિક સંકુચિતતાએ પ્રવેશ
નહોતો છોડે.

‘ત્યારે બધાં લોકો કથાની આટલી બધી પ્રસંસા
કરે છે તો હું પણ શા માટે એ સાબથી વંચિત રહી
જાઉં?’ એમ વિચારીને, કોઈને પણ કદા સિવાય, તે
એકલી જ છુરખો પહેરીને પૈત્રી આવી તીકણા પાસેના
મહેલામાં રહેતા એક વણિકની ધર્મપત્ની સાથે તે
કથામાં મદદ અને બધી સ્ત્રીઓ સાથે સમુદગાં બેસી ગઈ.

ત્યાં માણસ-મહેરામણ બહોં ત્યાં કોણ આવ્યું ને
કોણ ગયું તેની ક્યાંથી ખબર પડે? સમગ્ર યોગાવર્ગ
કથામૃતના ખતમાં એકચિત ને તકલીબ બની ગયો હતો.
એક નાનકડી ટાંકણી પડે તો પણ અવાજ થાય એવી
સંપૂર્ણ સાંતિનું સામ્રાજ્ય બગાડી રહ્યું હતું.

પ્રસંગ હતો રામચંદ્રજીના વનવાસ સમયનો કેવ-
ળો વાતાવરણ. વક્તા સારો હોય તો નીચસ પ્રસંગમાં
પણ રસનો ઇંચો ઉછાળી શકે છે. ત્યારે અહીં તો
સર્વાંગપૂર્ણ પ્રસંગ હતો અને મદાત્માજીની પ્રાચારિક

ને લાચરિક સંકીર્ણે તેમાં વધુ રસ રેડ્યો. ઉપસ્થિત
લોકમંડળીમાં એવી એક પણ વ્યક્તિ નહોતી કે જેની
આંખમાંથી પ્રભુપ્રેમામૃત ન વહી રહ્યું હોય! અશ્વત્થ
રસની અસ્પષ્ટિત ધારા વહી રહી હતી.

પ્રસંગને વધુ સચોટ બનાવવા માટે, તેના અનુ-
સંધાનરૂપ, તેમણે કાવ્યદ્રશ્યકત રસબાનજી અને સદના
કથાકથા પ્રસંગોની પણ આગેદગી રમુઆત કરી. તે
ઉપરાંત કેવળની અનન્ય ભક્તિ અને શ્રી રમુનાય સર-
કારની નિષ્ઠામ ઉદારતા તેમજ ‘કથાનું’ મુરંગા ચિત્ર
શ્રોતાઓ સમક્ષ દોરી બતાવ્યું.

વક્તામાં ગમે તેવી વિદ્વતા હોય પરંતુ જો
તે અંતરના ઊંડાણમાંથી ન બોલે તો તેના
કથનની કાણે જ અસર પડે છે. હૃદય-બીજીનો એક
એક તાર બેરોબર સંપાદિત બન્યો તો જ સાચો અવાજ
નીકળે છે. પરોપદેશે પાનિક્ત્યમ્! એ સંપ્રદેશ અનુસરનારા
આ મદાત્મા નહોતા. તે પોતે જ કમણે કથામય બની
રહ્યા હતા. નયનપટમાંથી પ્રવાહિત થતો ગંભીર-મધુનાની
અવિરત ધારાઓ રામાયણનાં પાનાઓને સ્નાન કરાવી
રહી હતી. પ્રેમાવેદને પરિણામે વારંવાર મળું ભણાઈ
જવાથી તેઓ અપવચ અટકી જતા અને યજ્ઞ પાછો
આગિ લટકીને બોલાવાનું શરૂ કરતા.

કથાનો નિયત દરેલો સમય તો ક્યારેના ય પીતો
ગયો હતો. કથાપ્રસંગની મંજીરતાને લાંબે વક્તાનો.
કંઠ ગદગદ થઈ ગયો હતો; છતાં ધેર જવાની કોઈને
ધ્વજા સરખી પણ થતી નહોતી. પોતાનાં રિયતિ મંત્ર,
બહાર જતી નેહન, શ્રોતા-સમુદગાં અત્યધિક આમંદની
સવિનય અવગા કરીને પણ, કથાવાચકે બાકીનો પ્રસંગ
આવતી દાહ પર મુક્તવરી રાખ્યા. કથાને અંતે પ્રભુની
આરતી ગવાઈને પ્રસાદ વહેંચાયો. લોકોએ અપૂર્ણ ને
અનુભવ ધ્વજાથી ધર તરફ પ્રયાણ કર્યું.

પેલી વણિક સ્ત્રી બીડી અને ગૃહગમન માટે જમીર
રત્નને ધજારો કર્યો. જમીરને તેને ધડીગર માટે ઊંઘા
રહેવાનું કહ્યું આ મુંદર તકનો લાભ લઈને તેઓ
બનેજે મદાત્માજીના અરજોમાં સુપ્રેમ પ્રથામ કર્યા અને
એક બાલુ ઊંઘા રહ્યા. મદાત્માજીએ પૂછ્યું, ‘કેમ
બેઠો?’ શું પૂછ્યું છે?’

‘આપનો પુત્રાદને આપારે રમા કો હો તેને
ચિત્તનો અને આપિસર છે’ જમીનો વિનસ બાવે
લાભાછને વિન્તીમાં પૂછ્યું.

‘કામ, કોમાં શું વાવો છે?’ મદાત્માછને વિરમય
દિવન પૂછ્યું. પાસેની સીએ મદાત્માછનું ખાન ખેંચ્યું
તે એક મુરિયમ ઓ છે.

‘રામનામનય અને રામાયણ એ બંનેના
લાકમાં વળે છે થર્મોલેદને સ્તેજ પંચુ સ્થાન નથી.
મજાન રામ દિવસોના છે અને શું મુસલમાનોના
સ્થાન તેઓ તો અપના છે.’ મદાત્માછને બાલુમાં
પડેલો રામાયણનો ગુરૂકો કોઠાવીને શુભાશીર્વાદ સાથે
તેને આપેા. ‘આતો રાજ વધાસમિ પાક કરને અને
રામનામનો જાપ કરને. જરૂર આવતું હસાણ વધ જશે.’

જમીને બાવપૂર્ક અસ્તક મૂઠાવીને મદાત્માછને
સાર વંદન કર્યું. તેણે મનોમન મદાત્માછને પોતાના
મુકબરે સ્થાપિત કર્યાં.

તે દિવસથી એકાદ દિવસ મદાત્માછ આપામાં
રહ્યા હાં મુખી એક પણ દિવસ પાપ્યા સિવાય તે
ક્યાનો અમૂળ લાસ લેતા લાગી. ક્યાના આરંભ વખતે
આવતી અને ક્યાસમ્પતિ વખતે જતી રહેતી.

[૩]

પરિવારના અને પડોશના મુરિયમ સમુદાયે એવી
એકાદર પ્રતિષ્ઠા કોઠાવી કે જમીન તો ‘કાશિર’ વધ
મઈ છે. વરગુરિયમિ એ હતી કે હવે તેણે નમાજને
નવ રાખ્યા નમાજાર હાં દના અને આપેા લિસ મમા-
વજનો અદાપૂર્વક પાક કરા કરતી હતી. માસરપૂજની
વંદપરવંદાયત કહેવો પણ તેણે નિર્ધારિત આવી હતી.

કોઠાર સાંકેતની રિયાત કોઠી હતી. પુરોવા
પારોર પરિવાજ તેમને માટે મુલ્યની માગણી સમાન
હતો. તેમને મનમાં કલ દતો કે વધારે ધમકાવીય તો
રહી રહીને નિમાર પડી જતો; આ જાણુ લાજનાવજ-
ના મુરિયાંઓ આપુ ખેળે તેની પાછળ પડવા લા.
‘સરી વચ્ચે કોઠાતી’ જેમાં તેમની દલા હતી. રાત-
રિખના અંદેશમંથના પાર તેમણે લખેને મજાબૂત આજુ
અને આજની નિર્મૂલકરી લીધી. તોપણ તેમણે સાફસાફ
લખેમાં સંજ્ઞાનાં લખ્યું કે, ‘મારી પુત્રીની કાજીમાં

અંતરાકાષ ખનતા માટે હું તદ્દન અસંમથ છું. મારી
પુત્રીને મેં કમના કાપમાં કોપી લીધી છે, તેને જેમાં
કીક લાગે તેમ તે તેને રહેા.’

સમાજ તો એમ જ ચાલે છે. પ્રેલાક દિવસ મુખી
તો લેસલરે ‘વાની ખીયડી ખાતે’ પણ વિરાધનો
વટણ લેલો કોઈ, પરંતુ દિવસ જતાં લાગે માથે વાત
ચૂલી જતી અફ અને લોકો તેને નિસરી ગંવા. મને
તેમ કોર આધાતને પણ કાગરૂપી મલમ રૂસરી નાખે
છે. જે પડેલાં ખૂજ અજાતની વાત હતો તે હવે ખીન-
બૂંદરી લેખાવા લાગી. કહેવાતો ‘પુરુષપ્રોથમ’ અંદેશ
સહ ગયો. ખીન બધા તો ઘાંત પડવા પરંતુ જમીનની
ભાઈ-ભાભીની બેસડીનાં દેખ જોડા થવાને બલે જોડેા
વધવા લાગેા. તેમણે તેનાં એકધારે પીકો પકડ્યાં હતો.
ભાઈનું કહેવું મેવું હતું કે, તે તેને કાને ત્યાં ચાલો કરી
લે અને કાશિરના નપાક પુસ્તકને ફેંકી દે.’ ભાભી,
મસ ન આવતી તેની પ્રતિવાધી ચીકતી અને કદાચમાં
તેને ‘બકાણી’ કહીને સજોધતી.

પિતાની ભાષી લામણીને લાકે કાઈ સક્રિય પગલાં
લઈ શક્યું નહોતું. પિતાના કસીં લાઈના કોપનો પારો
પણ તત્કાળ જોતરી જતો. આ રીતે લિસો પર લિસો
પસાર થવા લાગ્યા.

જમીનને હવે પરિવાર સાથે એજ ખેતો ન હોતો.
તેને ન તો ધરવાળાં સાથે કંઈ બોલવું મગ્યું કે ન તો
સાથે રહેવું. તેને બકી રહેવાથી પોતાના જાપ અને
પાકમાં પણ કોઠી તકલીફ કડાવતી ન હોતી પાતી.

ઉત્તરોત્તર તેની રિયાત એવો જની વઈ કે ધરમાં
મસ રેખાનું નેદને તેમજ લેસલરે તેનું અધ્યક્ષ કરતાં
નેદને તેને અસજ પીકા થતી. ધરમાં મસ આવતું
નેદને તે કોપના કોઈ અદ્ય રમમાં જતી રહેતી. રેવળ
કિ અને કસાદર પર જ તે કલનાર્થમન કરી રહી
હતી. મલિનના ૩૦ દિવસમાંથી ૨૦ દિવસ તો
આવા જ જતા.

ધારે ધારે બેઠોખા પર તેની નજર કોઈ પળવાર
તેણે અલેખા લવાગો વિચર પણ કોઈ, છતાં પિતાના
શિખરી પાળ તેમણે તેને માટે અપહર હતું.

અંદેશમાં આપણું તો વખત જ ચડ્યું. હવે તો લાં
જ્યાં માટે તેનું વલુ નાકમચાકળ જની મધ્ય હતું.

જેને ભગવાન પોતે જ બોલાવવા કહે તેને શેઠવા કોણ સંભારે છે? આગ્રામાં કોલેરા (Cholera) એ પોતાનો દૂર પંજે પ્રસારી કળા કર વર્તાવ્યો. ધીર-ધમ્માએ ડોક્ટર સાહેબ તેના સિદ્ધાર થઈ ગયા.

ઘરમાં હવેકપરી રૂમરોગ ચાલી રહી હતી. બધા સ્વજનો પગડા ખાઈ રહ્યા હતા, જ્યારે જમીરનની આંખમાં આંસુનું એક ટીપું પણ જણાતું નહોતું. ઉન્મત્ત દિયો તે એકીટસે આકાશ તરફ શીટ મારી રહી હતી.

ડોક્ટર સાહેબનું મિશન તથા સ્વજનસમૂહ એકત્રિત થયું હતું. પ્રયોધી ઘણાંરોડું થય ક્યારતાન ભણી બેઠાવવામાં આવ્યું. જમીરને પણ બીડીને ઝળની સાથે ચાલવા માંડ્યું. લોકોએ પાછી વળવા માટે ઘણી વિનવણી કરી પરંતુ તે બધી બહેરા કાને અચકાઈ જમીરને કાઢતું કહેતું માન્યું નહિ.

નકકી કરેલા રથને રથને કચ્છસ્થાનમાં કાઢવામાં આવ્યું. તેના પર યુગપવૃદ્ધિ કરીને લોકો પાછા વળ્યા. જમીરન ત્યાંથી ક્યારે અને કેવી રીતે સરકી રહ્યું તેની કાઢીને મન ન પડી. બધાએ માન્યું કે, કદાચ અધવચ્ચી પેર મઈ હતી. પરંતુ પેર તપાસ કરતાં તેના પત્તોન લાગ્યો.

બધા મંદિના વીત્યા બાદ સંખ્યાકોળે એકવાર એક મુસલમાને જમીરનને તે રથ પાસે એકલી અટ્ટલી બેઠેલી નોંધી હતી. ત્યારપછી તે કાઢીને આગ્રામાં તેના ગિલકુલ દર્શન થયા જ નહિ. લોકોએ સર્વ સંધેનોની સહાયતા વડે શેઠબોળ કઢાવવાના ઘણા પ્રયત્નો કર્યા પરંતુ તે બધા નિષ્ફળ નીવડ્યા. પંચસેને એક રૂપિયાની છતામની બહેરાત પણ કંઈ પરિણામ ન લાવી શકી. છેવટે બધાએ વિવશ થઈને આગ્રા મૂકી દીધી.

[૪]

અયોધ્યામાં એક વયોઋદ્ધ મુસલમાન સ્ત્રી 'દીવાની ડોસી'ના નામે સુપ્રસિદ્ધ હતી. તે ક્યારેક અયોધ્યા રહેતી અને ક્યારેક લખનૌ આવી જતી. લોકોને તેના પર ખૂબ ભાવ અને ભક્તિ હતા. જ્યારે બુલ્લો ભરે લાલિક લકતોનું ટાણું તેને વાંટળાઈને બેઠું જ દોષ. કાઢીને જણાવ્યું કે આ 'દીવાની ડોસી' આગ્રાની રહેવાસી છે.

તેણે બધા સાથે લગભગ અયોધ્યા લીધા હતા. વહેલી સવારે યાદેધી બહાર આવતી; આવીને કાઢીને કાંડ નીચે બેસી રહેતી. લોકો આવીને તેને ધેરી લેતા, શ્રદ્ધાથી તેનાં દર્શન કરતા અને કુશળાદિ બેટ તરીકે મૂકી જતા.

'દીવાની ડોસી' કાઢીના કુશળાદિને લોકોની તરફ દેખી દેતી અને કાઢીનાર તેને, ત્યાં ને ત્યાં જ, રાખીને

બીજા કાઈ કાંડ નીચે જઈને બેસતી. તેને બોમ્બન કરતાં કાઢીને કદી જોઈ જ નથી. તે બોમ્બન કરતી હતી કે જેમ એ એક અણુકિલ્લો કાયદા હોતો.

જેના પર તે ખૂબ પ્રસન્ન થઈ જતી તેના સાંધું જોઈને હસતી. કાઢ સાંસારિક પદાર્થોની ધમ્મા કરતાં તે તે પૃથ્વી પર યુદ્ધને તિરસ્કારની સામણી બંધત કરતી. કાઢ બહુ સત્તાવે તે તે ત્યાંથી નાસી જતી.

તે રત્ન ક્યા રહે છે તેના કાઢીને પત્તો ન લાગ્યો. સંખ્યાસમયે તે શહેરની બહાર કાઢી અજાણ્યા રથને કૂર-કૂર નીકળી જતી. લોકોએ તે રથની કોષ કરવા માટે ઘણા કાંઈ માર્યા પરંતુ માલોના માઈલો સુધી એકધારે ચાલવાનું હોવાથી તેઓ હિમત હારી જતા. અનુમાન એવું હતું કે તે સરથુ નદીને કિનારે કાઢીએક રથને રહેતી હશે.

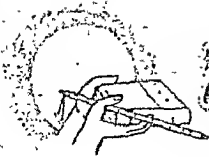
આ 'ડોસી' અરપટ આવતો હશેમાં કંઈક ગણુ-બણી રહી હતી. તે પોતાની પાસે રહેલા રામાયણના શુટકાને ટાંચની જેમ સાચવતી હતી. પરંતુ તેના પાંક કરતાં વા તેને ખેલતી કાઢીએ તેને જોઈ નહોતી.

આખા દિવસમાં માત્ર એકવાર તે કનકલાન જતી અને ભવનના પ્રવેશદ્વાર આગળ સિર બૂઠાવીને છાની-શાની પાછી વળતી. આ હોતો એનો નિત્યક્રમ.

[૫]

આજે પરમ પવિત્ર રામનવમીનો તહેવાર હતો. દર્શનાર્થી જનતાની બીડ જમી હતી. જેણે કાઈ દિવસ મંદિરનું મોં ન જોયું દોષ એવી બક્ષિઓ પણ નગરે પડતી હતી. એવામાં નિત્યનિયમ મુજબ 'દીવાની ડોસી'એ આવીને મંદિરના ઉપરા આગળ માથું મૂક્યું. બસ, એ માથું મૂક્યું એ મૂક્યું, 'કદી' તે પછી બહાર જ નહિ. બહારે સમગ્ર વીત્યા બાદ લોકોનું તે તરફ ધ્યાન એવાયું. 'જય સીવારામ જય જય સીવારામ'ના ધ્રુમલ ખનિ સાથે ખૂબ શ્રદ્ધાપૂર્વક લાલિક લકતોએ તે 'દીવાની ડોસી'ની પાલખી પોતાની કંધે લીધી. હજુ પણ રામાયણનો પેલો શુટકો તે સાથે જ હતો. લકતોએ તે સન્નિવાસી 'દીવાની ડોસી'ના સરી-રને સરથુ માતાની પરમપાવન ગોદમાં સમર્પિત કર્યું.

આજદિન સુધી રૂપણવ વર્ષમાં તે 'દીવાની ડોસી'ના સારર સ્મરણ કરવામાં આવે છે. શ્રેષ્ઠ લકતોના પ્રસન્ન નીચે ત્યારે સંત-સદાસાઓ તેવું દર્શત આવે છે.

પ્રથમ વૈદ

ઈશ્વરની ઓળખાણ

લેખક:— શ્રી 'ધુનત' મહારાજ

જે મુંગદમાં એક સમયે માનવ-મહેરામણુ ઊભરતો હતો તે જ મુંગદ આજે ચતુરવાસી રહ્યું હતું. જે કસ્યક ને ગીચ વસ્તીવાળા રમ્યાઓ પર જવાની જગ્યા મળતી નહોતી, તે આજે ઉભરતો ને વેરાન જેવા બની ગયા હતા. સેકિના મુખ ઉપર, આનંદને બદલે, શોક ને સંજની ધીરી ઓળાઓ ફરી વળી હતી. મનોહર મુંગદની તમામ શેનક ને શેનકની આજે જીવંતજની વાત બની રહી હતી. આજે કાષ્ટ યાત્રિનો આસ લેવું નહોતું. દરેકનાં રિત ખૂબ જોશો ધર બધાં હતાં.

હાલન જો હતી કે, મોઢની મુર્તિમંત પ્રતીક સમી મુંગદ નગરીમાં, ઉત્સાહ કેટલાક દિવસથી, રાત્રિજિવાના છંદોથી શોધે કાળો રે મચાવ્યો હતો. દરેક જો સેકોડા નાંક, બધે દળરોની સંખ્યામાં, રોજનો ચિહાર બનીને, સેકો 'વધપુરીની યાત્રા'એ ઉપરી રતા હતા. બીજી યાત્રા તો મરજીવાન કાપ છે, ત્યારે આ યાત્રા તો, એકપણ અપવાદ વિના, કુશળતા રેરી જ પડે છે. મુત્યુની બીજને લીધે બધે સેકો પોતપોતાનાં સર્જવદાયાં થા રોડી-મિચોને ત્યાં સહીયસામતીની ખાતર પ્રવાણ કરી રતાં હતાં. રેરેચાડીઓમાં અસર ગીરડીનો અનુભવ થઈ રહ્યો હતો. બાજા, પ્રમો, માજી, મુજી, રોજકો છે, પરંતુ એટલું હમેશાં નાદ રાખતું કે, માજી-રોનાં કુદરોની સંજારૂં જ કુદરતનો કાપ આવી પડે છે.

જેવામાં બધાંની સાથે એક ખાનદાન માણસ કુટુંબ-શીલ સાથે રહેતા પર આવ્યો. તેની ઈચ્છા આવનજર બની હતી. મહામુગીયતે, નાખી નજર ન પડે એવી જાંબો કંનરોમાં રીસા રડીને, અનન્યની દીવાલ મેજરમાં તે સજા થયો. મુગદન મેજક પોલોઈમાં આવે તે પહેલાં તો, તે નાડે ચિહાર કરાઈ મરે હતો. આમ તો જય પ્રવાસની પળ જગ્યા નહોતી બની

બનતાનો અમૃતપૂર્વ મહારો નોંદને રેતે ચતાવાળાઓએ કેટલાક વધારાના કબજા નોંડ્યા. આ ગોઠવણથી તેના આખા કુટુંબને કોઈ કાષ્ટ એવી સરસ સમજાતો લામ મળ્યો. વધાસમયે નાડે સીડી વગાડી ને ગાડી 'વ્હીકલ' વગાડીને ઊપરી. ગાડીએ ન્યારે પોલોઈમાં છોડ્યું ત્યારે જ બધાનાં દેશો, હેડાં બેઠાં. ગાડીએ ઉપરાઉપરી રોડનો વડાવવા માંડ્યાં. લાંબા રસ્તા કાપીને ઉવટે સવારમાં ગાડી અમદાવાદ રોડને આવી પહોંચી. આ કુટુંબને વાવનજર જવાનું હોવાથી, ત્યાંથી ગાડી બદલવા માટે, તેઓ નીચે ઊતરી ગયા.

રોડન પર ચાપણી ને નાસ્તાને વમાયકિત ન્યાય આપ્યો. દાયપત્ર ને મોંનું અર્ધસ્નાન કરીને દેષક સ્વચ્છ થયા. તે પછી તેઓ મધ્યક ધર્મને ભાવનજર જતી ગાડીમાં બેઠા. નિયત દરેક સમયે ગાડી ઊપરી. એક પછી એક રોડન કાપીને તે આગળ વધી રહી હતી. દેશ રોડને લેકોની ચક-કેતર ચાકી રહી હતી. આ ભાઈ પોતાના કુટુંબ સાથે વાતો-વતોદ કરી રતા હતા. તેના હાવસાગરમાં મનોરચનાં અનેક મોનંજો ઊછળી રતાં હતાં. ભાવનજરમાં રહેના પોતાના બહેનના મિત્રમંડળને અગ્રાધી પડે કાપીને પોતાના આગમનની સંપૂર્ણ સચવાતો આવી રાખી હતી. મુગદમાં કષ્ટ ગાડીમાં નીકળ્યું, મધ્યક મરને ભાવનજર ક્યારે પહોંચીશું વિ તમામ હાકલોનો કામ-ગમ નિર્દેશ થયો હતો.

મનમાં ને મનમાં ખાનોદન થઈને તે અનેક મન-ચતા પરી રહ્યો હતો: 'ભાવનજરના રોડને ઊતરીશું કે તરત અનેક વર્ષોનો વિપ્રૂય પડેતા મિત્રો ચોટર લઈને સાથે તેવા આગા દરે, જુદાં રોડ-સંજારણી સમી અનેક સજાસંખ્યાઓ આદુર નરને વાડ નોંદને રીસા દેશે, અનેક મોનંજાજ-પિહાનવાળા પુનર્મિલન માટે કંબી રતા દેશે. વિ. વિ.'

એમ કરતાં કરતાં ગાડી ધોળકા-પંખુકા વચારીને
ગોટાદ જઈને આવી પહોંચી. અહીંથી ભાવનગર
રાજ્યની હદ શરૂ થાય છે. એક ડબ્બામાં બેઠેલા બધા
માણસો કંઈ એકબીજાના પરિચય નથી હોતા, છતાં
વિવેકની ખાતર અંદરઅંદર પૂછે છે: 'કમ, લાખ!
ક્યાંથી આવે છે? ક્યાં મુઠી જવાનો વિચાર છે? તમે
શું ધધો કરો છો?' દરેક માણસ વધારેભય જવાળો
આપતા. પોતાનું રોશન આવે એટલે 'જય! જય!'
કહીને બીતરી જતા.

બધાનાં દિવમાં આનંદ છવાઈ રહ્યો હતો. આખા
ડબ્બામાં આનંદ નહોતો ફક્ત એક જ માણસને! એક
ખૂણમાં લગભગ દાયક દબને તે સનમન ખેત્રી રહ્યો હતો.
દેખાવે તો તે ખાનદાન જણાતો હતો. અંગ પર સાધ-
રણ કપડાં પહેવાં હતાં. તેના મુખ પર ઉલ્લાસનતાનાં
સ્પષ્ટ આંધાણો તરવરતાં હતાં. તેના મનમાં કંઈક ઠંભોર
ગમમયલ આસી રહી હતી.

કોઈ એક સમજદાર સજ્જનનું તેના તરફ ધ્યાન
ખેંચતાં તેણે વિનમ્ર બાવે કહ્યું: 'લાખ! અવિવેક બદલ
હુમા પ્રાપ્તું છું; પરંતુ આપની આન મુખાકૃતિ એમ
અનુમાન કરવા પ્રેરે છે, કે, આપના મનમાં કોઈ મોટી
મંડલવ્ય ઉપરિચત યર્ષ છે. આપને હરકત ન હોય તો
હું તેની વિગત જાણવા ઇચ્છું છું.' પેલા લાખએ ઉત્તર
આપ્યો: 'લાખ! આપનું અનુમાન સાચ સાચું છે. જે
કે કોઈને કહેવાની મારી ઇચ્છા નહોતી, છતાં આપે
જાણવાની નિઝાસા બગલ કરી હોવાથી, મારું આપ
હુખ્ય જોણું થશે, એ આશાએ, આપને મારી આપ-
વીની દુઃખમાં કહી સંભળાવું છું. આપની પાસે ગેંડલા
સદગુણથી માફક, હું પણ મુંબઈથી જ આવું છું.
આજથી કેટલાંક વર્ષો પહેલાં નોકરી-મધોની શોધમાં હું
મુંબઈ ગયો હતો. જોળખાણને અલાવે મારા પતો
ખાતો નહોતો; છતાં એક પેરોપકારગ્રેમી સજ્જને
પોતાની લાગવળને ઉપયોગ કરીને મને નોકરીમાં દાખલ
કરાવ્યો. પ્રામાણિકપણે નોકરી કરીને હું ત્યાં રિયર થયો.
છેવટે ખૂબ વિચારને અંતે મેં મારા કુટુંબને પણ ત્યાં
ગોલાવી લીધું. એવામાં અચાનક કેન્સરનો મહા ભયા-
નક ઉપદ્રવ શરૂ થયો. ઇશ્વરની અગ્રામ લીલાને કોણ
સમજી શકે? મને ગાદ કરતાં, મારું આણું કુટુંબ
તેનો દરજી બોગ ચર્ષ પડ્યું. હું તદ્દન નિરાધાર હાજ-
તમાં પ્રધાઈ ગયો. ઉપર આજ મેં નીચે પડતી જેની

મારી દયા થઈ. આપ- જાણતા જ દરો, કે મુંબઈનો
વસવાટ કેટલા બધો ખર્ચાળ છે? 'એક સંધિ ત્યાં તેર
ગરે' જેવી રિયતિમાં મહાપરાણે આવક-જીવંતની એ
પર્યા સરખાં રાખતો હતો. 'સમય જતાં ઉપદ્રવ કાત
થશે' જેવી આશાથી થોડા દિવસ ધરની ખીચડી ખાધને
રાક નેઈ. રહીસહી તમામ રકમ પણ તે ખરચામાં
ખરચાઈ ગઈ. આજે મારી પાસે સમ ખાવા એક પાંચ
પણ નથી. આપને કદાચ ખજાર નહિ હોય, કે હું વગર
ટિફ્ટ જ આ મુસાફરો કરી રહ્યો છું. ભાવનગરની
ખ્યાતિ સાંભળીને મનમાં એવો નિર્ણય કર્યો છે કે હાં
જવું. રોશનગમી તો નગર ચૂકાવીને ગમેતેમ કરીને પણ
બહાર નીકળી જઈશ. પરંતુ મારી મંડલવ્ય મુશ
એ છે, કે ત્યાં જઈને હું શું કરીશ? કાને ત્યાં રહીશ?
ખાતા-પીવાના બંદોબસ્ત કેવી રીતે થશે? નોકરી-ધધો
કેવી રીતે મેળવીશ? અજગત, જે મારી પાસે પેસા
હોત તો ગમે ત્યાં માણું મારીને પેસી જત. પરંતુ
કહેવત છે, કે 'વધુ વિના નર પણ.' જેમજેમ
ભાવનગર નજીક આવતું જાય છે તેમતેમ મારા
દેવામાં તેજ રેગમ રજું છે. મારો મંડલવ્ય વધુ જટિલ
બનતો જાય છે. લાખ! આજકાલ તો ત્યાં જુઓ ત્યાં
લક્ષ્મીની જ જોળખાણ છે. માણસનું પ્રજ્ઞાકન કોઈ
કરતું નથી. આટલું ગોલતાગોલતા તેનું હૈયું
જગાઈ આવ્યું ને તેનાથી રહી દેવાયું. પ્રેમ પૂજાર
સજ્જને તો દિલાસાના એ-ચાર સખ્દો કહીને ચૂપકીડી ચેવી
લીધી. એટલું હૃદયમાં જરૂર લખી રાખ્યો, કે તમારે
માથે ગમે તેવી આસમાની-મુલતાની ટૂટી પડે
તો પણ તમે સસારના સ્વાર્થી માનવીઓ સમંજ
ભૂલેચૂકે પણ, કોઈ દિવસ રોહણ રોશા નહિ.
કહેવાની જે ઇચ્છા જ હોય તો જે હાથવાળા
ખામર માનવીને બદલે હજાર હાથવાળા સમર્થ
ફણીને શા માટે ન કહેવું? જગત પાસેથી તો
કેવળ હું છું આધાસન જ મળશે.

ડબ્બામાં જુડીજુડી ઓપરીના માણસો તરફતેરફની
વાતે કરી રહ્યા હતા. ગાડી અને ફાઇવર એક
નિષ્કાથી પોતાની ફરજ બજાવી રહ્યાં હતાં. એટલામાં ઉપર-
ઉપરી વ્હીસલો વાગવા લાગી; ગાડીનો વેગ ધીમે ધીમે,
ને ધોળકા જઈશન આવી પહોંચ્યું. ફૂવામાંના રેંટની
માફક, લોકોની અદરજવર ચંદ-રહી હતી. ગાડી ઉપ-
રનાં થોડી વાગ હતી તે પહેલાં એ જગમગત બેંકુક

મારી પોલિસો હાથમાં હાથકડી (ગેડી). પહેરવેલા એક ચોરને લઈને એ કચ્છમાં પ્રવેશ્યા. ચોરે જ્યાં જ્યાં પોલીસને ત્રણે જગ્યાએ પહોંચ્યા. પોલીસે પૂછપરછ કરતાં માણસ પકડ્યું કે આજે તે ચોરનો કેસ ચલાવવાનો હોવાથી તેને જાવનગર લઈ જવાનો છે. ચોરની આંખમાંથી પ્રાણ-લાદ રવા થયો રહ્યો હતો. તેના મનમાં એમ હતું કે, જાવનગર પોલીસમાં મારા કેસ ચાલશે. મુદ્દામાં સાથે હાથ પાંચો છું. સાક્ષીઓ પણ આવ્યા દશે. ન્યાયાધીશ મને સખતમાં સખત સજા ફરમાવશે. હાલ ! મારા બાકીના જીવનમાં મારું દુઃખ અને નિરાશા જ બાકી રહ્યા દશે. ખરેખર, મેં મારી જીંદગી વેચી દીધી.

રામજને જતાં ક્યાં વાર લાગે છે ! નક્કી કરેલા સમયે જાડી લાવનગરના ટમ્બીનસે ચારીને ઊભી રહી ભેત-ભેતમાં તો આખી માડી ખાલી થઈ ગઈ. સદુએ પોતા-પોતાને નિર્દેશ રચાને રસ્તા માંડ્યો. અસ્તુ.

બોધપાઠ:—આ તો છે એક દર્શાત. આ રહ્યો તેનો સારાંશ: (૧) જે માણસ કુટુંબ સાથે મુબાઈથી નીકળ્યો હતો તેને જવાનું દર્વ જાવનગર (૨) જે અન-ધર્મી માણસ કચ્છમાં એક પુણ્યામાં લપાઈને ચિતામસ્ત વડે બેસી હતો તેને પણ ત્યાં જ જવાનું હતું અને (૩) જે પોલિસો જેને હાથકડી નાખીને લઈ જતા હતા તે ચોરને પણ બીજો ક્યાં જવાનું નહોતું. મતલબ કે ઉપરોક્ત ત્રણે વ્યક્તિઓનું મતલબ સમાન બોધ તો એક જ હતું, છતાં ત્રણેની મનોદશા તદ્દન નિરાશી હતી.

જે કુટુંબ મુબાઈથી નીકળ્યું હતું તેને, જેમ જેમ જાડી આગળ વધતી જતી હતી તેમ તેમ, આનંદમાં અનિદ્રિત થઈ રહી હતી. તેના મનમાં એવી તાણવેરી હતી કે ક્યારે જાલદી લાવનગર આવી જાય અને કોઈ ખાણ-પિણાણવાળા કચ્છ-સંબંધીએને ક્યાંક ઝડપી લેશે. બીજાને જે અનધર્મી માણસ હતો તેને, જેમ જાવનગર નજીક આવતું થયું તેમ, તેના મુગ પર નિરાશા અને ઉત્કાંક્ષાના તાણા પેગલાં લાગ્યાં, તેની અકાંક્ષાઓમાં ઉમેરો થતા લાગ્યો. ચીત્ત જે ચોર હતો તે તો એમ જ પ્રાર્થના કરી રહ્યો હતો કે કેદનેગારીનું એ-જીવ વચમાં જ 'ફેઈડ' (ચાટ) થઈ જાય અને જાવનગરનું રોયન જ ન આવે તો સાંધી શકું. ધારણ કે તે અન્યાયવાદી પ્રજાનો હતો.

હવે તેનો આખ્યાત્રિક અર્થ ધરાવો. કાંકેસનો રોમ એટલે પશુનો પ્રાણવાતક પ્રેમજ મુબાઈ એટલે

દુઃખમય સંસાર અને લાવનગર એટલે સુખમય સ્વર્ગ. આ જગતમાં પણ, ઉપર જણાવ્યા મુજબ, ત્રણ મતનો માણસો વસો રહ્યા છે: (૧) જીંદગીના આદિ પર્વથી માંડીને છેક જીવનની સંધ્યા સુધી જેને પ્રત્યુદય-પોતાનું જીવન વીતાવું છે તે. અર્થાત્ સદકુટુંબ નીકળેલા માણસ (૨) જેઓ સંસારની કાંટી-ધૂંટીઓમાં રચાપચા રહીને પ્રજુથી વિમુખ રહ્યા છે તે. અર્થાત્ અનધર્મી માણસ જેવા અને (૩) પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે-પોતાનો હેતુ બર લાવવા માટે, ન્યાય-અન્યાય, સત્ય-અસત્ય, કાણું-ધોણું વિ. તરફ ધ્યાન આપ્યા સિવાય અંધ માર્ગપર ચાલે જઈને ભગવાનનાં મુલ્કમાર બન્યા છે તે. અર્થાત્ હાથમાં ગેડી પહેરવેલા ચોર જેવા.

હવે એક કાણું આગળ વધીને ત્રણેની વ્યક્તિગત રચિત તપાસોએ સદાચાર ને સત્સંમતિનમાં પોતાનું સમય જીવન વીતાવીને ભગવતનામ અને અકિંમકી નાણું પ્રજુની પેરીમાં જમે કરાવ્યું છે તેને મૃત્યુસમયે બીજા-જોની જેમ, જરાય મરણમણ નથી રહેતી. જોકે તે તો મૃત્યુને આપકાર આપે છે તેના મનમાં એવા જ વિચારો રમી રહ્યા હોય છે, કે 'મે' મારા જીવનકાળ દરમિયાન એકેય પાપ કર્યું નથી. પછી મારે કરવાની શી જરૂર ! વળી મરીને ભગ જવાનું છે તે તો મારા ખારા પ્રજુનું ધર છે. હવેના બીજાનારી સદેશા દારા તેની સાથે મેં અગાઉથી સંબંધ બંધી દીધેલા છે. તેમણે મારું હૃદય વાંચ્યું છે, મેં તેમનું હૃદય વાંચ્યું છે. સાચા સગાને ત્યાં જતી વેળાએ હૃદયમાં શોક કેવો ! અત્યાર સુધી અમારી વચ્ચે જે માયાનો અદૃશ પડ્યો હતો તે પણ ફર પડી જશે. હવે તો પરાણ દર્શનને બદલે તેમનો પ્રત્યક્ષ પરિચય પામીને જીવનને કૃતાર્થ કરીશું. તદુપરાંત ત્યાં મારા જેવા બીજા અનેક પ્રજુઓએ રહેતા દશે. તેમને સંપર્ક સાધવાની તક મળશે. એવો દાખુ અજાણી દશે કે એક દેશીને મળતાં જેને ઉમંગમાં ન આવે ?

વધુમાં, પરમ પિતા પ્રજુ સાથેના જુનાં રેલે-સંકેમ-રજો તાણ કરીશું. એજાખાણને લીધે આપણને ભેદની તમામ સુખ-સગરડો સહેજાણી મળે. આશ્વિન સુધી મેં જે અદ્યક નાણું રામનામ બેઠકમાં જમે કરાવ્યું છે તેના બાજુઓથી પ્રજુની ઈચ્છા દશે ત્યાંસુધી, એકા એક નિગતિ ખાઈશું. ત્યારબાદ આ સેવાને પ્રજુ જે આજ્ઞા ફરમાવશે ત્યાં નિરવાર્ય. હામ બળવદા બપોરી અમરું. વિ. વિ. જેણે ઉપર સાથે અનંતિથી

વાણીનું તપ પશુ આવશ્યક છે. પ્રાચ્ય લોક અભ્યાસમાં વાણીની સાધના શુદ્ધી ન્યાય છે. હું તો કહું છું કે જેણે 'સત્ય બોધણું' થી જ આત્મમાં સરંગતા પશુ પ્રાપ્ત થાય છે. સરંગતા સત્યથી પ્રથમ નથી.

એવા અભ્યાસની જરૂર છે, જેમાં વાણીનો ઉદ્દેશ ન હોય, જે વાણીમાં ઠેકાણા છે, ઉદ્દિગ્નતા છે, ચંચળતા છે એ વાણી અભ્યાસથી રહિત છે. જે વ્યક્ત વાણી દ્વારા જેના ચિત્તમાં વિદ્યોભ ઉત્પન્ન કરે છે. એ સત્યના વ્યર્થ સ્વરૂપથી બહુ દૂર વાણી ન્યાય છે.

આથી આવશ્યક છે કે જે કોઈને સમગ્રવત્તુ પરે તો મધુર વાક્યોથી સમગ્રવત્તુ. જે શબ્દને કોઈ પ્રકારની

ક્રિયાના આપવી હોય તો સીધા અનુદાયી જ સ્વયં આપવી નોંધવો.

સારીરિક તપથી રેડ-ગુદિનો નાશ કરી નાંખે વાણીનાં તપથી સરંગતા, શુદ્ધીલતા, પવિત્રતા તર મધુરતા આદિ સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ કરે.

માનીસક તપ દ્વારા મનમાં બરેલા સધળા સંતોષોનો નાશ કરે, સધળી વાસનાઓનો ક્ષય કરે, ઠા પશુ વાસના કેમ ન હોય, એનો તિરસ્કાર કરે. વાસન રત મનુષ્યનાં સંસર્ગમાં પશુ ન આવે.

x x x

ગ્રાહકોની સગવડતા ખાતર નીચેના ઠેકાણે 'વિજયભંગલ'નું લલાજમ પાકી પહોંચ મેળવીને બરી શકાશે.

મુંબઈ

અમરપાલાલ નવનાદાસ શાંદ
જયનંદભી. પ્રેસર્સ સી. પી. ટેન્કરવેલેમાળે
શ્રી મુનશી કરભાઈ, લેસોપ ડેપો ફેક્ટ્રલ
ફ્રીડ-અનંતવાદીને નાકે મુંબઈ ૨
મહેન્દ્રરાય ક્યારાઈ કર શુકલ C/O સુસ્ત
ઓપથ કાપલિય બાલાહરેશ-સુરત
જીર્ણવાનદાસ નગીનદાસ રાજવાળા
ભિગમપુરા મેલવાડ સુરત.
શુકરોલ્લાઈ દેસાઈ બ્રધર્મજીભર-વારુચ
પટેલ ઇન્દુભાઈ શીવાભાઈ
શ્રી રામકંબીર હામીપાળ વડોદરા
જગજીવનદાસ દરગોવનદાસ શુકરોલ
લોમકા પોળના નાકે વડોદરા
મદાહાળી. બેંગાલ. સ્ટેશન, આગમંદિર.
પારે, હનુમાન ચક્રા, વડોદરા.
મધુસુદન બાઈલાલ શુકરોલ પાદરા
પોપલાલ શેલજીદાસ પાદરા
શ્રીસત્યનારાયણ બજનમંડળવદી મેનેજર
રણછોડભાઈ હર્ષદભાઈ પાદરા
શાન્તિલાલ ડાહ્યાલાલ-અંબાદ
ચંદનસિંહજી હુમાનસિંહજી રાગોલ
રાજપૂત હોસ્ટેલ. ગોધરા
ચોરતર શુકરોલ સ્ટેશનનાં આજુબં
ચીમનલાલ ડાહ્યાલાલ કંઠાવાળા ઉમરેક
ફગમિસાઈ સર્મી પખાલીસેરી
-ગારદોન શુવન ગોધરા
શાંદ બ્રધર્મ - હોડકર
ગોરધનદાસ વલ્લભભાઈ પટેલ (સર) કરમસદ
હકર મુંબઈવાસ તેજશીભાઈ-હારીજ

નારાયણભાઈ દંડિયામ રાવલ મુ.ખાલક
દયાલજી પરસોતમ મસીદ ખાસે સાવુદ
અમીનઠાયાભાઈ કરીલાઈબજારમાંવીરસો
દીનુભાઈ બાઈલાલભાઈ ગારતર

વેળવ પ્રિન્ટરી ગોરગઢ

પા. જા. બાલાલ રાઠાલાઈબજારમાંડીબાઈ
શ્રી સોલામ્મ કંબલ સ્ટોર લાલસારવાડ
દાલીદાસલલ્લુભાઈવેસોકાપરદીવનિંદાવેસો
મોતીલાઈ નેહાલાઈ વડોદરાપાસે પેટલાડ
નવતીનલાલગોધરાલાલવેસોકાપરડવલુજી

અમદાવાદ

મદારાજશ્રી સીતારામજી સર્મી માંડવીની
પોળ સોનીની પોળના મેચ ઉપર
સાંદ સોમચંદ અંબાલાલ પશીચાણી તથા
નર્મદાઈ કર મુનશી કર રાણપુર કામડીવાડ
ગોદનલાલ બહેચરદાસ મહેતા સાંદપુર
હકર શુકરોળી. રીજીરોડ પુલ નીચે
રાન્તીલાલ ડાહ્યાલાલ બંદે
ગોમતીપુર દરવાજા પારે શ્રી બાદીસેરી
શ્રીખાભાઈ રાખારામ ગોપકર
અશારા-ન્યુ. ટોરેલા ઇના પારે
નાગજીભાઈ મુનજીભાઈ પટેલ,
ચાલસપુર, પેલાજીની માલી, કેમ નં. ૨૫૮
હર્મીચંદ કાળીદાસ પટેલ નવાવાડન
પૂનલાલ નેહાઈ ત્રિવેદી
બાસ જમખાણુ જમલાલ દરગરિવાર
પેંક પુતારીટી

પટેલ ડાહ્યાલાલ જમખાઈ મરમજ
ચંકરલાલ ભેઈતારામ ડીસિત
સત્યનારાયણના મંદિર ખાસે કલોલ
શુજરાત જનરલ ટ્રેડકંપની-મહેસાણા
દરીલાઈ ન્યુસ એજન્ટ મહેસાણા
દરગોવનદાસ ડાહ્યાભાઈ સીદપુર.
કુમ્ભારામ ગોપાળરાવ મોડીનીસ પાંદજી
રામજીદાસ ગોપાળજી મહુવા
દેસાઈ શુલાબસિંહ બનતસિંહ
શ્રી નેરાનજી શુકરોલ્લાલ વીજલાઈ પટેલરોડ
અંબાજી માતાપારે, વીરમગામ
નારાયણભાઈ પ્રેમચંદગાંધીજીભર પોળકા
ગોરધનદાસ ડાહ્યાલાલગોધરાડોરીષીધુકે
દર્ગેશચમણીલાલરાવડામુડાલાલગોધરાજી
મણીલાલ ભ.સાંદ લો. બો.ગોરીસ.
કોસાનચંદ એન. કો. સરોડી (ગુનાંડી)
હનુમાન આશ્રમગોધરાનં. ૧૧૨૬ નૈશળી
ડી. પી. ભગત પો.ગો. ૨૨૧ગો.આસા
જોડાલાલ પી. ન્યુસપેપર બો.મનગર
કા. કાનજીભાઈ હામજીભાઈ અંદરજી
વજરીનાથ દેવા નાથા પારે, રાજકોટ
રતીલાલ દરજીવનદાસ ત્રિવેદી રાવુપુર
તરકેરામ કુદરજી હકર વાંઠાનેર
કાનસોંચ રામસોંચ દોહલવાળા-કાંઠાજી
જગજીવન શુકરોળી, વડવાજી કેરમ
કામેશ્વર ગુસ્તાકાદય અમરેલી
નાનાદાલ ગોધોવનદાસ પંડ્યા નીરા
ત્રિવેદી પ્રવાસી કર જયરાઈ શોળા